

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965:59

Ecklesiastikdepartementet

SOU
1965:59A

KYRKLIG BEREDSKAP

KYRKOBEREDSKAPSUTREDNINGEN

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG 1965

Stockholm 1965

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Kronologisk förteckning

1. Sveriges sjöterritorium. Kihlström. 135 s. + 1 utviksblad. U.
2. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 188 s. Ju.
3. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 120 s. Ju.
4. Tandvårdsförsäkring. Kihlström. 186 s. S.
5. Måttenheter. Kihlström. 47 s. Fi.
6. Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. Esselte. 100 s. I.
7. Praktik- och feriefarbeförmedling. Esselte. 177 s. I.
8. Skånes och Hallands vattenförsörjning. Esselte. 513 s. + 5 st. kartbilagor. K.
9. Arbetsmarknadspolitik. Esselte. 567 s. I.
10. Antikvitetskollegiet. Esselte. 281 s. E.
11. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. Esselte. 280 s. E.
12. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. Esselte. 741 s. E.
13. Rättegångshjälp. Norstedt & Söner. 166 s. Ju.
14. Godtrosförvärv av lösöre. Norstedt & Söner. 241 s. Ju.
15. De svenska utlandsförsamlingarnas ekonomi. Esselte. 129 s. E.
16. Ny jordförvärvslag. Hæggeström. 193 s. Jo.
17. Fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap. Beckman. 94 s. Ju.
18. Fartygs befälhavare. Gemensamt haveri och dispassch. Ansvarsbestämmelser m. m. Esselte. 221 s. Ju.
19. Friluftslivet i Sverige. Del II. Friluftslivet i samhällsplaneringen. Svenska Reproduktions AB. 383 s. + 1 st. kartbilaga. K.
20. Radions och televisionens framtid i Sverige. I. Bakgrund och förutsättningar, programfrågor. Organisations- och finansieringsfrågor. Hæggeström. 530 s. K.
21. Radions och televisionens framtid i Sverige. II. Bildnings- och undervisningsverksamhet. Forskningsfrågor. Hæggeström. 227 s. K.
22. Dagstidningarnas ekonomiska villkor. Esselte. 212 s. + 1 st. kartbilaga. Ju.
23. Uppbördsfrågor. Esselte. 228 s. Fi.
24. Institutet för arbetshygien och arbetsfysiologi. Kihlström. 88 s. S.
25. Studieplaner för lärarutbildning. Esselte. 490 s. E.
26. Ändringar i ensittarlagen m. m. Esselte. 61 s. Ju.
27. De svenska jordbruksprodukternas distributions- och marginalförhållanden. Esselte. 192 s. Jo.
28. Nytt skattesystem. Remissyttranden. Esselte. 633 s. Fi.
29. Lärarutbildningen JV: 1. Esselte. 714 s. E.
30. Lärarutbildningen IV: 2. Esselte. 92 s. E.
31. Specialunderökningar om lärarutbildning V. Esselte. 441 s. E.
32. Höjd bostadsstandard. Esselte. 569 s. I.
33. Vägmärken. Kungl. Luftfartsstyrelsen. 296 s. K.
34. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 4. Kap. 7, 8, 9 och 10 i förslaget till regeringsform samt övergångsbestämmelserna. Esselte. 103 s. Ju.
35. Nykterhet i trafik. Esselte. 91 s. K.
36. Sveriges släktnamn. 1965. AB EG Johanssons Boktryckeri, Karlshamn. 435 s. H.
37. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 5. Förslaget till riksdagsordning. Norstedt & Söner. 46 s. Ju.
38. Affärstiderna. Del I. Motiv och lagförslag. Esselte. 151 s. I.
39. Affärstiderna. Del II. Konsumentundersökning. Esselte. 151 s. I.
40. Kommunala bolag. Esselte. 345 s. I.
41. Pensionsstiftelser II. Esselte. 302 s. Ju.
42. Körkortet och trafikutbildningen. Esselte. 292 s. K.
43. Statens trafikverk. Esselte. 196 s. K.
44. Stöd åt hästavein. Kihlström. 193 s. Jo.
45. Beredskap mot oljeskador. Kihlström. 96 s. H.
46. Radiolag. Kihlström. 55 s. K.
47. Statens vägverk. Kihlström. 135 s. K.
48. Arbetstid och arbetsinspektion för vägtrafiken. Esselte. 324 s. K.
49. Hälso- och socialvårdens centrala administration. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 388 s. S.
50. Mentalsjukhusens personalorganisation. Del II. Målsättning och utformning. Esselte. 310 s. S.
51. Gemensamma bostadsförmedlingar. Hæggeström. 64 s. I.
52. Soldatthemsverksamheten. Hæggeström. 167 s. Fö.
53. Polisutbildningen. Hæggeström. 322 s. I.
54. Författningsfrågan och det kommunala sambandet. Kihlström. 584 s. + 1 utviksblad. Ju.
55. Barn på anstalt. Esselte. 356 s. + 16 s. ill. S.
56. Fackutbildning i automatisk databehandling. Hæggeström. 127 s. E.
57. Samordnad rehabilitering. Del 3. Rehabiliteringsinsatser i näringslivet. Tiden-Barnängen. 64 s. S.
58. Radioansvarighetslag. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 130 s. Ju.
59. Kyrklig beredskap. Hæggeström. 324 s. E.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965:59

Ecklesiastikdepartementet

KYRKLIG BEREDSKAP

KYRKOBEREDSKAPsutredningen

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG 1965

IVAR HEGGSTRÖMS TRYCKERI AB
STOCKHOLM 1965

KYRKLIIG BEREDSKAP

KYRKBEREDSKAPsutredningen

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG 1982

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl Ecklesiastikdepartementet

Den 7 oktober 1960 bemyndigade Kungl Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att
dels tillkalla en utredningsman för att med beaktande av vad som framgår av handlingarna i ärendet verkställa utredning rörande svenska kyrkans och de frikyrkliga samfundens själavårdande verksamhet under krig,

dels utse sekreterare åt utredningsmannen och tillkalla särskilda experter att stå till utredningsmannens förfogande för överläggningar och samråd.

Med stöd av bemyndigandet tillkallade chefen för ecklesiastikdepartementet den 7 oktober 1960 såsom utredningsman byråchefen vid försvarsstaben *Urban Rosenblad*.

Samtidigt utsågs följande att såsom experter biträda utredningsmannen
civilförsvarsdirektören, t f kanslirådet i inrikesdepartementet *Gösta Terstad*,
kontraktsprosten, kyrkoherden i Sigtuna pastorat *Einar Råberger*,
fältprosten, kontraktsprosten och kyrkoherden i Hedvig Eleonora församlings pastorat
i Stockholm *Hans Åkerhielm* och
dåvarande sekreteraren i frikyrkliga samarbetskommittén, numera redaktör *Bo Swedberg*.

Den 9 januari 1961 tillkallades överstelöjtnanten vid I 12 *Bertil Kamph* att räknat från och med den 1 januari 1961 tjänstgöra som sekreterare åt utredningsmannen.

Utredningen har antagit benämningen Kyrkoberedskapsutredningen.

Utredningsmannen får härmed vördsamt överlämna utredning rörande svenska kyrkans och de frikyrkliga samfundens verksamhet under krig samt förslag angående beredskapshöjande åtgärder på ifrågavarande område.

Experterna instämmer i framlagda synpunkter och förslag.

Stockholm den 8 november 1965

URBAN ROSENBLAD

B Kamph

Hov Stadsdirektör och Chefen för Kansli i Högskoleverket

Den 7 oktober 1960 bemötande Knut Malm och en av medlemmarna för utredningarna för att med hänsyn till den tillfälle som följande utredningskommissioner skulle ha tillfälle att diskutera förberedande verksamhet i samband med utredningarna.

Hov Stadsdirektör och Chefen för Kansli i Högskoleverket är tillfrågade att utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna.

Med stöd av bevisningen tillkänn ges härmed följande till utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna.

Utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna.

Utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna.

Utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna.

Utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna förberedande verksamhet i samband med utredningarna.

Stockholm den 8 november 1962

URBAN ROSENBLAD

Innehåll

<i>Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl Ecklesiastikdepartementet ..</i>	3
<i>Inledning</i>	13
Bakgrunden till utredningens tillsättande	13
Konferenser angående kyrkan och hemorten i krig	13
Ärkebiskopen begär utredning om kyrklig beredskap	14
Beredskapsnämndens yttrande	15
Utredningens omfattning och inriktning	16
Arbetets bedrivande	17
Begreppsanvändning	18

Avdelning I

ORIENTERANDE KAPITEL

Kap 1. <i>Svenska kyrkan</i>	21
Allmän orientering	21
Den centrala organisationen och dess arbetsuppgifter	22
Kyrkans högsta styrelse	22
Kungl Maj:t	22
Riksdagen	23
Kyrkomötet	23
Centrala ämbetsverk	24
Biskopsmötet	24
Ärkebiskopen	25
Centrala kyrkliga styrelser	25
Svenska kyrkans missionsstyrelse	26
Svenska kyrkans diakonistyrelse	26
Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse	26
Den fria verksamheten i övrigt	27
Evangelisation och undervisning	27
Social-diakonal verksamhet	28
Stiftsorganisationen och dess arbetsuppgifter	28
Biskop	28
Domkapitel	29
Domkapitels organisation	29
Domkapitels uppgifter	29
Stiftsnämnd	30
Stiftsnämnds organisation	30
Stiftsnämnds uppgifter	30
Domkapitels och stiftsnämnds ekonomi	31
Boställsnämnd	31
Boställsnämnds organisation	31
Boställsnämnds uppgifter	31
Stiftmöte och stiftsråd	31
Prästmöte	32
Den fria verksamheten i övrigt på stiftsplanet	32

Den lokala organisationen och dess arbetsuppgifter	32
Kontrakt	32
Församling	33
Pastorat	33
Kyrkoherdes arbetsuppgifter	34
Kyrkliga samfälligheter	34
Medlemskap i församling	35
Församlings organ m m	35
Stämman och fullmäktige	35
Kyrkoråd och övriga nämnder	35
Församlings ekonomi	36
Prästämbetet	36
Prästutbildning	37
Prästvigning	37
Tillsättning av prästerliga tjänster	37
Kyrkans ekonomi	38
Kyrkans fasta egendom	38
Kyrkobyggnader	38
Boställen	39
Kyrkogårdar	39
Klockarjord	39
Församlingshem	40
Hur kostnaderna för kyrkans verksamhet bestrids	40
Kyrkofonden	40
Församlingskostnader	40
Pastoratkostnader	41
Kyrkomusikerlöner	41
Kollektivsändet	41
Kap 2. <i>Fria evangeliska trossamfund</i>	43
Grunder	43
Allmän karakteristik	43
Organ för samverkan	44
Medlemskap	45
Organisation	45
Grunder	45
Central organisation	45
Regional organisation	46
Lokal organisation	47
Avvikelser från den organisatoriska huvudlinjen	48
Pastorer m fl	49
Utbildning, anställning m m	49
Arbetsuppgifter i den centrala och regionala organisationen	50
Arbetsuppgifter i den lokala organisationen	51
Andra funktionärer än pastorer	52
Ekonomi	53
Kap 3. <i>Övriga trossamfund</i>	54
Rörelser i nära anslutning till svenska kyrkan	54
Övriga samfund och rörelser	55

Kap 4. <i>Ekumeniska organisationer m m</i>	58
Ekumeniska organisationer	58
Teologiska fakulteter	58
Religiösa program i radio och TV	59
Andlig vård vid fångvårdsanstalter och sjukhus	59
Kap 5. <i>Själavården inom krigsmakten</i>	60
Grunder	60
Fredsorganisation	61
Krigsorganisation	62
Krigsbehov	62
Krigsbehovets tillgodoseende	63
Fältpastorers åligganden	63
Kap 6. <i>Totalförsvaret och kyrkoberedskapen</i>	65
Om kriget kommer	65
Totalförsvarets grunder	65
Totalförsvarets ledning	66
Krigsmakten	66
Allmän målsättning	66
Ledning	67
Krigsmaktens mobilisering	67
Angreppsmetoder	67
Principer för försvarets förande	69
Krigsmakten och kyrkoberedskapen	71
Civilförsvaret	72
Allmän målsättning	72
Ledning	72
Organisation	73
Det lokala civilförsvaret och verkskyddet	73
Det regionala civilförsvaret	75
Utrymning	75
Grunder	75
Vilka orter skall utrymma	76
Inkvartering	76
Skyddsrum	77
Grunder	77
Att bo i skyddsrum	78
Mörkläggning	78
Larm	79
Personal och utbildning	79
Civilförsvaret och kyrkoberedskapen	80
Det ekonomiska försvaret	81
Allmän målsättning	81
Ledning	82
Krigsproduktion	82
Transportverksamhet	82
Det ekonomiska försvaret och kyrkoberedskapen	83
Det psykologiska försvaret	83
Allmän målsättning	83
Ledning	83
Det psykologiska försvaret och kyrkoberedskapen	84

Kommunal beredskap	84
Allmän målsättning	84
Ledning	85
De kommunala beredskapsuppgifterna	85
Den kommunala beredskapen och kyrkoberedskapen	87
Allmän civil hälso- och sjukvård	88
Grunder	88
Den allmänna civila hälso- och sjukvården och kyrkoberedskapen	88
Totalförsvarets personalfrågor	88
Grunder	89
Olika lagbestämmelser m m angående värnpliktiga	89
Värnpliktslagen	89
Lagen om vapenfria värnpliktiga	90
Friställande av värnpliktiga från tjänstgöring vid krigsmakten under beredskapstillstånd och krig	90
Författningar angående viss frivillig tjänstgöring	91
Civilförsvarslagen	92
Administrativa fullmaktslagen	92
Allmänna tjänstepliktslagen	93
Totalförsvarets personalfrågor och kyrkoberedskapen	93
Kap 7. <i>Utländska erfarenheter</i>	95
Grunder	95
Behovet av självårdsverksamhet	96
Av myndigheterna organiserad självårdsverksamhet	96
Normer för fördelning av präster till krigsmakten och för civila behov	97
Planer för prästers verksamhet vid evakuering	99
Organisation för omhändertagande av döda i katastrofsituationer	99
Skydd av kyrkor och inventarier	101
Gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler	101
Övriga synpunkter	102

Avdelning II

ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG

Kap 8. <i>Synpunkter på behovet av andlig verksamhet m m under krig</i>	105
Den andliga verksamhetens omfattning i fred	105
Erfarenheter från andlig verksamhet i vårt land under beredskapsåren	105
Erfarenheter från andlig verksamhet utrikes under krig	108
Utredningens överväganden	110
Kap 9. <i>Kyrkliga förrättningar</i>	113
Kap 10. <i>Gudstjänstlokalers användning m m</i>	116
Grunder	116
Antalet gudstjänstlokaler m m	116
Svenska kyrkan	116
Övriga trossamfund	117
Kyrkan som kyrka	117
Några definitioner	118

Kyrkolokalers ianspråktagande för totalförsvarets behov	118
Gällande lagar och kungörelser för rekvisition m m av byggnader	118
Gällande militära bestämmelser	119
Kyrkolokalers faktiska ianspråktagande	119
Kyrkolokaler som icke kan brukas för sitt ursprungliga syfte	121
I utrymningsorter m m	121
På grund av förstörelse	121
På grund av annan användning	121
Utredningens ställningstagande	121
Kyrkolokalers ianspråktagande för andra ändamål	122
Gällande rätt	122
Svenska kyrkan	122
Övriga samfund	124
Utredningens överväganden angående gemensamhetsbruk av gudstjänstlokal- ler i krig	124
Kap 11. Skyddet av gudstjänstlokaler och deras inventarier	128
Skyddet av gudstjänstlokaler	128
Skyddet av gudstjänstlokalernas inventarier	128
Vården i fred	128
Lagar och kungörelser om undanförsel	129
Centrala myndigheters anvisningar för undanförsel och förvaring på platsen	130
Förstöring i krig	131
Utredningens överväganden och förslag	131
Kap 12. Kyrkobokföring och arkivtjänst	134
Inledning	134
Författningsbestämmelser för krigsförhållanden	135
Statistiska centralbyråns cirkulär	136
Utredningens överväganden och förslag	136
Kyrkobokföringens omfattning	136
Åtgärder för kyrkobokföringens säkrande	138
Särskild befolkningsregistrering i krig	140
Arkivtjänst	141
Mikrofilmning	142
Kap 13. Det psykologiska försvaret och kyrkan	144
Psykologisk krigföring	144
Grunder	144
Mål	144
Metoder	145
Utredningens överväganden och förslag	146
Grunder	146
Behov av kunskap om fakta m m	146
Behov av tro och förtröstan	147
Exempel på verksamhetsområden	148
Några organisationsfrågor	150
Kap 14. Kyrkliga publikationer m m	152
Tidningar och tidskrifter	152
Nuläget	152
Utredningens förslag	154

Böcker	155
Nuläget	155
Utredningens förslag	155
Kap 15. Omhändertagande av döda under krig	157
Inledning	157
Nuvarande lagstiftning	157
Hittillsvarande åtgärder rörande begravningsväsendet m m under krig	159
Civilförsvarets medverkan	159
Krigsmaktens gravtjänst	160
Efterforskningsbyrån för krigsfångar och civilinternerade	162
Hälsovårdsmyndigheternas medverkan	162
Kommunal beredskap	162
Utredningens överväganden och förslag	162
Grundläggande synpunkter	162
Uppsamling m m av döda	165
De dödas identifiering	166
Dödsbevis och begravningstillstånd	168
Tillvaratagande av personliga tillhörigheter	170
Tjänsten i bårhus m m	170
Meddelande om dödsfall	172
Kyrkogårdar och andra begravningsplatser	172
Eldbegängelse	174
Jordfästning och gravsättning	175
Personalbehov	177
Kap 16. Territoriell indelning och samverkansfrågor	179
Territoriell indelning	179
Grunder	179
Regional indelning	179
Lokal indelning	180
Överväganden och förslag angående den territoriella indelningen	180
Överväganden och förslag angående samverkan	182
Samverkan svenska kyrkan—övrige trossamfund	182
Samverkan mellan samfund utanför svenska kyrkan	183
Samverkan i regional och lokal instans	183
Samverkan mellan trossamfunden och totalförsvaret	184
Sammanfattning	184
Kap 17. Central organisation	185
Grunder	185
Tänkbara myndigheter för central ledning av kyrkoberedskapen	185
Förslag till central organisation	188
Kap 18. Regional organisation	192
Grunder	192
Biskop	192
Domkapitel	194
Stiftsnämnd och beställsnämnd	196
Övriga samfunds regionala organisation	196
Regional ledningsorganisation i krig	196

Kap 19. <i>Lokal organisation</i>	198
Grunder	198
Arbetsuppgifter	198
Inom församling som utryms	198
Församlingsvården	198
Den kyrkliga administrationen m m	199
Övriga trossamfunds verksamhet	200
Inom inkvarteringsområde	200
Församlingsvården	200
Den kyrkliga administrationen m m	202
Övriga trossamfunds verksamhet	202
Inom kontrakt	202
Riktlinjer för den lokala organisationens uppbyggnad	204
Kap 20. <i>Beredskapsplanläggning och krigsuppgiftsförteckning</i>	207
Skyldighet att beredskapsplanlägga	207
Grunder för beredskapsplan	207
Allmänt	207
Församlingar som skall utrymmas	209
Församlingar som skall motta utrymda	210
Krigsuppgiftsförteckning	211
Allmänt	211
Prästerlig verksamhet	212
Präster i svenska kyrkan	212
Pastorer i övriga trossamfund	212
Lekmän	215
Administrativ verksamhet	215
Kyrkomusikerverksamhet	215
Kyrkväktarverksamhet m m	216
Gravtjänst	216
Annan verksamhet	216
Åtgärdskalender	216
Kap 21. <i>Personalbehoven och deras tillgodoseende</i>	218
Grunder	218
Svenska kyrkans präster	218
Tillgång	218
Behov	219
Övriga trossamfunds präster	220
Tillgång	220
Behov	220
Personal för omhändertagande av döda i krig	222
Åtgärder för uppskov m m	223
Förflyttning av präst i svenska kyrkan	225
Ianspråktagande och förflyttning av annan än präst i svenska kyrkan	226
Anmälningsskyldighet i inkvarteringsområde m m	227
Krigsproduktionsföretag	227
Ersättare, vikarie, prästexamen	227
Laglydnad och medborgarsinne	228
Kap 22. <i>Särskilda frågor</i>	229
Kyrkofullmäktiges och kyrkoråds verksamhet i krig	229
Beredskap	230
Befälsrätt och tjänsteväg	231

Motorfordon m m	231
Konventionsbestämmelser	233
Beväpning	233
Kyrkoberedskapshandlingars offentlighet	234
Verksamheten i krig vid universitet och skolor	235
De lärda verken	236
Andlig vård vid fångvårdsanstalter och sjukhus	236
Vapenvägran	236
Utbildning i kyrkoberedskapsfrågor	237
Grunder	237
Kursernas organisation	238
Kursernas omfattning	238
Kostnader	240
Övrig verksamhet	240
Kap 23. Utkast till föreskrifter för den kyrkliga beredskapen	241

Avdelning III

SAMMANFATTNING MED FÖRSLAG

Inledning	247
Orienterande kapitel	248
Överväganden och förslag	253

BILAGOR

Bilaga 1: 1 Statistiska uppgifter angående stiftens	289
Bilaga 1: 2 Instruktion för kontraktsprostarna inom Uppsala ärkestift	290
Bilaga 1: 3 Sammandrag av kollektor inom svenska kyrkan 1962	292
Bilaga 2: 1 Statistiska uppgifter angående antalet församlingar samt vissa pastorer 1964	295
Bilaga 8: 1 Gudtjänstfrekvens, dopfrekvens, konfirmationsfrekvens och natt- vårdsfrekvens i stiftens	296
Bilaga 8: 2 Vigslar i stiftens	297
Bilaga 8: 3 Jordfästningar i stiftens	297
Bilaga 11: 1 Allmänna anvisningar för åtgärder till skydd av kyrkobyggnader och kyrkliga inventarier vid krigsfara eller krig	298
Bilaga 13: 1 Exempel på prästs tal i svår tid	300
Bilaga 16: 1 Landets indelning i län, stift, civilområden m m	303
Bilaga 16: 2 Helgelseförbundets distrikt	304
Bilaga 16: 3 Metodistkyrkans distrikt	305
Bilaga 16: 4 Svenska alliansmissionens distrikt	306
Bilaga 16: 5 Svenska baptistsamfundets distrikt	307
Bilaga 16: 6 Svenska frälsningsarméns distrikt	308
Bilaga 16: 7 Svenska missionsförbundets distrikt	309
Bilaga 16: 8 Örebro missionsförenings distrikt	310
Bilaga 16: 9 Evangeliska fosterlandsstiftelsens distrikt	311
Bilaga 16: 10 Frälsningsarméns distrikt	312
Bilaga 20: 1 Exempel på formulär för beredskapsplan	313

Inledning

Bakgrunden till utredningens tillsättande

Världsläget har medfört att beredskapsplanläggning verkställts och beredskapsåtgärder vidtagits inom flertalet av de samplanläggning verkställts och beredskapsåtgärder under krig eller krigsliknande förhållanden. Även inom svenska kyrkans och de fria evangeliska trossamfundens och övriga trossamfunds områden har vissa åtgärder vidtagits för att kunna möta en kris-situation. Åtgärdernas omfattning har i stor utsträckning — i avsaknad av aktuella, centrala föreskrifter och anvisningar — grundats på enskildas initiativ. Ett bestämt intryck att tillräckliga åtgärder icke vidtagits på kyrkoberedskapens område stegrades vid tider av ökad internationell spänning. Bristerna har konstaterats och varit påtagliga.

För att få underlag för åtgärder infordrade expeditionschefen i ecklesiastikdepartementet i februari 1955 från bl a samtliga biskopar yttrande över inom departementet utarbetad PM angående vissa ecklesiastiska beredskapsfrågor.

Vid planläggningen av själavårdsverksamheten inom krigsmakten har, enligt vad utredningen inhämtat, behovet av en motsvarande planläggning, i första hand inom stiftet, klart framträtt. Även för civilförsvarsmyndigheter, länsstyrelser m fl har frågor beträffande kyrkoberedskapen aktualiserats.

De fria evangeliska trossamfundet och övriga trossamfunds kontakt med hithörande frågor har främst gällt kyrkolokalers användning samt pastorers och predikanterers ianspråktagande inom krigsmakten. Från trossamfundet har upprepade framställningar till olika myndigheter gjorts i dessa frågor.

Konferenser angående kyrkan och hemorten i krig

I mitten av december 1958 anordnades av centralförbundet Folk och Försvar i samråd med civilförsvarsstyrelsen och länsstyrelsen i Södermanlands län på Sundbyholms slott utanför Eskilstuna en konferens med rubriken »Kyrkan och hemorten under krig». Överläggningarna resulterade i ett uttalande till biskopsmötet, ecklesiastik-, försvars- och inrikesdepartementen, diakonistyrelsen, civilförsvarsstyrelsen, försvarsstaben samt statsrådsberedningen. Uttalet löd:

»I den situation för vilken en beredskapsplanläggning torde vara avsedd — ett krigsutbrott och tiden närmast därefter — måste uppgifterna för kyrkans företrädare anses krigsviktiga. I begreppet kyrkan innefattas härvid såväl svenska kyrkan som de frikyrkliga samfundet. Krävande uppgifter i samband med evakueringsåtgärder, utrymning och inkvartering m m samt uppgifter föranledda av krigshandlingar mot hemorten äro alla av sådan art att kyrkans medverkan enligt konferensens mening är ofrånkomlig. Det är därför nödvändigt, att kyrkans företrädare erhålla orientering och viss utbildning för sina speciella uppgifter under krig samt att tillräckligt antal själasörjare finns att tillgå för hemmafronten.

Konferensen understryker nödvändigheten av samarbete mellan det totala försvarets organ och företrädare för kyrkan såväl på planeringsstadiet som vid den tillämpade övningsverksamheten.

Det är konferensens förhoppning att berörda myndigheter och organisationer skola medverka till att behovet av fortsatt planering tillgodoses för att närmare klarlägga och om möjligt lösa de problem, som beröra kyrkans uppgifter under krig.»

Vid konferensens avslutning framhölls vidare betydelsen av att det som behandlats vid konferensen fördes vidare till så-

väl svenska kyrkans som de frikyrkliga samfundens företrädare. I enlighet därmed utgavs bl a ett specialnummer av Tidskrift för Sveriges civilförsvaret (1959 nr 2), som översändes till svenska kyrkans präster och frikyrkosamfunden.

Tidskriften ifråga innehåller bl a utöver en ledare angående kyrkans roll i totalförsvaret artiklar om kyrkan och hemorten under krig av biskop G Lundström och missionsföreståndare G Nicklasson, om civilförsvaret och kyrkan av generaldirektör Å Sundelin, om kyrkan och motståndskraften av rektor A Degerman, om prästerna inför efteranfallsproblemen av byrådirektör P Skjöld, civilförsvarsstyrelsen, om själavården under krig av fältprosten S Skoglund samt om kyrkans uppgifter vid utrymning och inkvartering av civilförsvarsdirektör O Öjert.

Konferenser av motsvarande karaktär som den på Sundbyholms slott har sedermera ägt rum på andra platser, bl a inom Härnösands stift.

Ärkebiskopen begär utredning om kyrklig beredskap

I skrivelse den 21 mars 1960 till ecklesiastikministern anhöll *ärkebiskopen Gunnar Hultgren efter samråd med överbefälhavaren, general Nils Swedlund*, att frågan om svenska kyrkans verksamhet under krig måtte göras till föremål för särskild utredning och planering. Skrivelsen innehöll bl a följande:

»I en PM angående vissa frågor rörande den administrativa försvarsberedskapen, upprättad inom ecklesiastikdepartementet i februari 1955, uppmärksammades även svenska kyrkans verksamhet och angavs i stora drag, vilka uppgifter, som vid krigsutbrott och de närmaste månaderna därefter, måste komma att åvila församlingsprästerskapet, biskoparna, domkapiteln och stiftsnämnderna samt vilka problem, som måste lösas för att dessa uppgifter skulle kunna fullgöras. Beträffande församlingsprästernas uppgifter, när det gäller folkbokföring, arkivvård, skyddande av kyr-

korna med deras inventarier, förutsattes att direktiv skulle meddelas av vederbörande centrala myndighet. Särskilda åtgärder ansågs nödvändiga för att fylla den stora brist på församlingspräster, som skulle uppstå till följd av prästers inkallelser till militärtjänst eller ianspråktagande för uppgifter inom civilförsvaret. Framför allt borde möjligheter beredas för ett friare utnyttjande av tillgängliga prästerliga krafter. Slutligen uppdrogs vissa riktlinjer för en av förhållandena påkallad begränsning av domkapitlens och stiftsnämndernas verksamhet med inskränkning av organisationen och förenkling av ärendena. Över i PM behandlade frågor rörande kyrkans verksamhet anmodades biskoparna att till departementet inkomma med sina yttranden.

Några riktlinjer eller direktiv för utformningen av kyrkans verksamhet i krig har sedan dess icke delgivits de kyrkliga myndigheterna. Vid förfrågningar tid efter annan har upplysts, att central planering igångsatts och pågår på vissa områden, särskilt i fråga om folkbokföring och kulturvård. Resultaten därav bör givetvis avvaktas. Däremot har ett upptagande av frågan om församlingsprästernas egentliga uppgifter i krigstid och de därmed sammanhängande frågorna om tillgång på tillräckligt antal präster och deras fördelning fördröjts och försvårats på grund av ovisshet om civilförsvarets utformning. Just dessa frågor måste emellertid betecknas som de båda för kyrkan och samhället mest angelägna, när det gäller kyrkans verksamhet i krig. Utan att de blivit lösta, skulle kyrkan vid ett krigsutbrott ställas i en katastrofal situation och sakna möjligheter att fullgöra sin uppgift. Något måste i själva verket omedelbart göras med tanke på risken av ett plötsligt krigsutbrott, innan den förutsedda centrala planeringen kunnat ske. Säsom biskop i Härnösands stift påbörjade jag därför år 1956 förberedande undersökningar i samråd med därvarande militära och civila myndigheter i syfte att utforma en beredskapsplan för prästerskapet i detta stift. Vid biskopsmötet i januari 1957 delgav jag övriga biskopar mina synpunkter på problemet och uppmanades att fortsätta planeringen med sikte på att den sedan skulle kunna tillämpas även i andra stift. Sedermera har även centralförbundet Folk och Försvar uppmärksammat behovet av planering för kyrkans verksamhet i krig. I december 1958 anordnade förbundet i samverkan med civilförsvarsstyrelsen och länsstyrelsen i Södermanland en informationskonferens för präster och frikyrkopastorer i

Strängnäs stift med rubriken »Kyrkan och hemorten i krig». (Referat av konferensen i Tidskrift för Sveriges civilförsvar 1959 nr 2.) En liknande konferens har hösten 1959 hållits i Härnösands stift. I skrivelse till ett antal myndigheter påyrkade den förstnämnda konferensen deras medverkan till en fortsatt kyrklig beredskapsplanering. Med anledning härav har biskopsmötet vidgat sitt tidigare åt mig givna uppdrag till att söka åstadkomma en för hela kyrkan gemensam planering. Behovet av en sådan har slutligen understrukits av Överbefälhavaren, som vid ett sammanträffande med mig i februari då diskuterat frågan om svenska kyrkans verksamhet i krig i anslutning till en inom försvarsstabens personalvårdsbyrå upprättad PM.

Det intresse för saken, som sålunda visats av närmast berörda statliga myndigheter, har övertygat mig om att ifrågakvarande planering icke längre bör vara en uppgift för privat kyrkligt initiativ utan överlämnas till en utredning i offentlig form. Jag får därför föreslå, att en kommitté utses med uppdrag att framlägga förslag till planering av svenska kyrkans verksamhet under krig. I kommittén bör lämpligen ingå representanter dels för kyrkans prästerskap, dels för militär- och civilförsvaret. I den mån planeringen kommer att inbegripa visst samarbete mellan svenska kyrkan och de frikyrkliga samfundet, bör kommittén medgivas att med sig adjungera representanter för dessa senare.»

Beredskapsnämndens yttrande

Över ärkebiskopens framställning om utredning av svenska kyrkans verksamhet under krig avgav *beredskapsnämnden för psykologiskt försvar* 31/5 1960 följande yttrande:

»Beredskapsnämnden vill understryka angelägenheten av att den av Ärkebiskopen föreslagna utredningen skyndsamt kommer till stånd. Det religiösa behovet kommer av tidigare erfarenheter att döma att starkt växa i händelse av krig med dess oerhörda fysiska och kanske framför allt psykiska påfrestningar. Det måste vara en betydelsefull uppgift för svenska kyrkan liksom för de frikyrkliga samfundet att tillgodose de ökade kraven på själavård.

Församlingsprästernas verksamhet kommer knappast att kunna försiggå i de gamla hävdvunna formerna. Utrymningen av civilbefolk-

ningen, som planläggs att omfatta mer än 3 milj människor, kommer att helt stöpa om samhället. Församlingarna i utrymningsorterna, framförallt de stora städerna, kommer att temporärt upphöra, medan ett stort antal landsförsamlingar kommer att fördubbla eller tredubbla sin folkmängd. Resurser ifråga om präster och predikanter måste därför omfördelas med hänsyn till befolkningsomflyttningarna.

Inkallelserna av präster och predikanter till militära förband kommer att avsevärt minska tillgången på präster och predikanter för församlingsarbete. Såsom situationen nu kan bedömas, synes det vara bättre sört för den militära själavården än för den civila vid utrymning och krig. Detta ter sig mindre lämpligt med hänsyn till de svåra påfrestningar, som civilbefolkningen kommer att utsättas för. Ett vidgat samarbete mellan militärpräster och församlingspräster synes ofrånkomligt. Det gäller framför allt i de städer, som skall totalutrymmas.

Ärkebiskopen anser i princip, att utredningen endast skall omfatta svenska kyrkans verksamhet under krig. Han uttalar dock, att representanter för frikyrkosamfundet skulle kunna adjungeras till den blivande kommittén. Av det redan sagda framgår, att beredskapsnämnden hyser den uppfattningen, att utredningen bör omfatta både svenska kyrkan och de frikyrkliga samfundet. Nämnden inser till fullo, att de senare såsom fristående från staten inte kan åläggas några bindande förpliktelser. Nämnden har emellertid bl a genom kontakter med sin krigsplacerade personal blivit övertygad om att de frikyrkliga samfundet är fullt beredda att på frivillig grund påtaga sig samma ansvar och samma krigsplanering som svenska kyrkan. Med utgångspunkt härifrån vill beredskapsnämnden föreslå, att representant(er) för de frikyrkliga samfundet — frikyrkliga samsarbetskommittén torde vara lämpligt forum — utses att ingå i den blivande utredningen.

Utredningen bör i första hand klargöra konsekvenserna av utrymningen för församlingsarbetet. Utredningen torde inte böra fördjupa sig i tekniska detaljer såsom kyrkobokföringen, varom bestämmelser i annan ordning bör utfärdas. Utredningen bör först och främst ägna sig åt det mest väsentliga, själavården i krig. Planläggningen bör ske rörande vilka präster och predikanter som skall stanna kvar i utrymningsorterna. Planläggningen bör vidare omfatta de olika fall av utrymning som kan förekomma d vs beredskapsutrymning,

slutlig utrymning och snabbutrymning. För situationen efter slutlig utrymning bör ett samarbete förberedas mellan militärpräster och kvarstående församlingspräster. Särskilt svåra situationer kan uppstå i samband med en snabbutrymning, om krigstillstånd inträder under pågående utrymning med risk för stora förluster i människoliv. Garantier måste skapas för att församlingspräster och predikanter finns att tillgå både på utrymningsorten och i genomgångsområdena. Vissa präster och predikanter bör avdelas för att följa de med kollektiva transportmedel utrymmande. Det är enligt nämndens mening utomordentligt viktigt att församlingsprästerna får tillfälle att efter utrymning så långt möjligt verka bland sina evakuerade församlingsbor.

Det är inte endast de bristande resurserna ifråga om präster och predikanter som skapar behov av ett nära samarbete mellan svenska kyrkan och de frikyrkliga samfundet. Den starkt minskade tillgången på gudstjänstlokaler framtvingar i minst lika hög grad ett samgående. Många både kyrkliga och frikyrkliga lokaler kommer att tagas i anspråk för inkvartering och sjukvård. Detta torde vara en ofrånkomlig följd av samhällets delokalisering vid omställningen till krig. Beredskapsnämnden anser det vara en utomordentligt viktig uppgift för den blivande utredningen att dra upp riktlinjerna för användningen av kyrkorna under krig. Detta bör ske i så klara ordalag, att några missförstånd eller tvister inte kan uppstå. Det framstår som ett berättigat krav, att samfund som av det ena eller andra skälet tvingats avstå sina egna lokaler, beredes möjlighet att ordna regelbundna gudstjänster i lokaler tillhöriga andra samfund inkl svenska kyrkan. Beredskapsnämnden bedömer det utifrån det psykologiska försvarets synvinkel som betydelsefullt att gudstjänstlivet kan pågå under de svåraste förhållanden.

Stora krav kommer att ställas på själavårdens utövare under ett krig, särskilt om detta skulle bli förlustbringande. Att närvara vid dödsbäddar och överbringa dödsbud torde tillhöra de tyngsta uppgifterna. Det kräver oavsläpplig uppmärksamhet från själasörjarens sida. Det kan övervägas om inte särskilda grupper av präster och predikanter borde bildas inom de tätast befolkade inkvarteringsområdena och i anslutning till större beredskaps-sjukhus. Dessa grupper skulle bestå av personer med erfarenheter från själavård i storstäderna. Problemet bör i alla händelser beaktas under utredningens gång.

Beredskapsnämnden vill sammanfattningsvis uttala, dels att i den blivande utredningen måtte ingå representant(-er) för de frikyrkliga samfundet, dels att utredningen måtte få i uppdrag att utarbeta riktlinjer för själavården i krig för omfördelning av präster och predikanter till församlingarna inom inkvarteringsområdena och för upplåtelse av kyrkor för de frikyrkliga samfundens gudstjänster samt att undersöka möjligheterna att bilda grupper av präster och predikanter för »katastrofsjälavård».

Utredningens omfattning och inriktning

I ämbetskrivelsen 7/10 1960 om tillkallande av utredningsman angående kyrkoberedskapen m m sägs att utredningsmannen »med beaktande av vad som framgår av handlingarna i ärendet skall verkställa utredning rörande svenska kyrkans och de frikyrkliga samfundens själavårdande verksamhet under krig».

Härutöver har några särskilda direktiv för arbetets bedrivande icke meddelats. Kyrkoberedskapsutredningen har beretts tillfälle ta del av inom ecklesiastikdepartementet utarbetad PM angående vissa ecklesiastiska beredskapsfrågor och från biskoparna inkomna yttranden över densamma. Vad sålunda framkommit har, i den mån så ansetts böra ske, beaktats av utredningen.

Under arbetets gång har det visat sig omöjligt att begränsa utredningens omfattning till den rent själavårdande verksamheten. Svenska kyrkans och i viss utsträckning även övriga trossamfunds verksamhet omfattar flera områden utöver den rent själavårdande. Utredningen har funnit att det inom flera av dessa områden icke finns en för verksamheten i krig erforderlig planläggning och har därför ansett nödvändigt att behandla även dessa för kyrkoberedskapen viktiga frågor.

Parallellt med kyrkoberedskapsutredningen har bedrivits annat utrednings- och planeringsarbete inom beslättrade områden, exempelvis rörande folkbokföringen. I så-

dana fall har utredningen ansett sig endast kortfattat böra behandla dithörande frågor.

Med hänsyn till att utredningen i betydande utsträckning och i flertalet frågor stannat för att verksamheten under krig bör kunna planeras av vederbörliga myndigheter och samfund, utan särskilt ingripande från statsmakternas sida, har utredningen funnit det angeläget att ge betänkandet sådan omfattning och form att det samma kan vara en informationskälla och tjäna som underlag för åtgärder från alla berörda sida.

Enär en del av utredningens förslag är av den art, att de måste kunna träda i kraft omedelbart vid ett krigsöppnande och i många fall kräver omfattande förberedelser dessförinnan, föreslår utredningen, att Kungl Maj:t föreskriver att de i betänkandet anförda riktlinjerna skall tillämpas för beredningsplanläggning. De bör tillämpas vid ett krigsöppnande, även om detaljerade föreskrifter ännu icke utfärdats.

Utredningen har även fattat sin uppgift så, att den under sitt arbete till berörda myndigheter, svenska kyrkans olika instanser — främst domkapitlet — och frikyrkliga samfund fortlöpande lämnat råd, vägledning och upplysningar. Detsamma gäller centrala myndigheter och organisationer ifråga om bl a omhändertagande av döda, arkivskyddet, skyddet av kulturhistoriskt värdefulla föremål etc. Utredningen har bl a medverkat i utarbetandet av PM rörande domkapitlets och församlingsprästerskapets uppgifter vid krigsfara och under krig, som genom biskoparna tillställts församlingspräster. Avsikten med denna PM och till densamma fogat frågeformulär var bl a att få församlingspräster att redan i fredstid noggrant genomtänka, vilka åtgärder som skulle krävas av dem och kyrkorådet i händelse av krigssituation innan utredningen hunnit avslutas och föranleda åtgärder. Detta förfaringsätt har samtidigt med utredningsarbetet

möjliggjort viss planering inom områden som ur beredskapssynpunkt bedömts vara särskilt angelägna. Denna planering föregripen icke Kungl Maj:ts ställningstagande.

Arbetets bedrivande

Arbetet har under utredningsmannens ledning bedrivits i första hand med anlitan- de av de till förfogande ställda experterna, vilka representerat svenska kyrkan, övriga trossamfund, det militära försvaret, själavårdsverksamheten inom krigsmakten samt civilförsvaret.

Överläggningar har skett med en rad myndigheter m fl och med enskilda experter på dithörande områden. Särskilda föredragningar angående bl a hur krigsmaktens och civilförsvarets åtgärder påverkar kyrkoberedskapen har ägt rum. Utredningsmannen och sekreteraren har genom besök och överläggningar med bl a biskopar och representanter för domkapitel m fl samt representanter för övriga trossamfund erhållit för arbetet värdefulla upplysningar.

Utredningsmannen och sekreteraren har även följt vissa av totalförsvarets olika myndigheter upplagda krigsspel och övningar, vid vilka många av i detta betänkande förekommande problemställningar belysts. Utredningen har följt dylika spel i olika delar av Sverige. Vid några av dessa spel och övningar har bl a utöver krigsmaktens själavårdspersonal, på förslag av utredningen, som övad del även deltagit representanter för domkapitel, kontrakt, kyrkogårdsförvaltningar etc inom berörda områden. Utredningen har även följt utrymningsövningen i Stockholm 1961 och inhämtade i anslutning till densamma synpunkter såväl från församlingar i Stockholm (utrymningsorten) som från församlingar, som vid övningen mottog evakuerad personal.

Utredningsmannen eller andra företrädare för utredningen har även deltagit i ett betydande antal konferenser, där kyrkoberedskapsfrågorna i allmänhet eller vissa områden av beredskapskaraktär behandlats. Senast har hösten 1964 en sådan konferens ägt rum i Sundsvall för stift, kontrakt, samfund och lokalförsvarsmyndigheter m fl i Norrland, anordnad av civilbefälhavaren i II. civilområdet.

Utredningen har genom utrikesdepartementet från Finland, Norge, England och Tyskland erhållit en del upplysningar, del-

vis som svar på av utredningen ställda frågor. De utländska erfarenheterna redovisas i kap 7 »Utländska erfarenheter».

Begreppsanvändning

Då utredningen begagnar uttryck som kyrkan, kyrklig etc sker det i vid bemärkelse och icke exklusivt med syftning på svenska kyrkan. Om icke annat framgår av sammanhanget, användes uttrycket präst (prästerlig o s v) som samlingsbegrepp för dem, som i olika samfund har att handha kyrkliga förrättningar.

AVDELNING I

ORIENTERANDE KAPITEL

1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

WDELNING I

ORIENTERANDE KAPITEL

Svenska kyrkan

Med hänsyn till att ett flertal myndigheter och organisationer inom totalförsvaret har anledning medverka i beredningsplanläggning för svenska kyrkan och övriga samfund har utredningen funnit lämpligt att för dem ge en tämligen fullständig översikt över svenska kyrkans och övriga samfundsorganisation och arbetsuppgifter.

Allmän orientering

Under sin mer än tusenåriga tillvaro har den svenska kyrkan på olika sätt varit nära förbunden med det borgerliga samhället. När kristendomen spreds över landet var det på ting och bystämmor, som folket beslöt att anta den kristna läran. Konungens personliga inflytande över kyrkan var under medeltiden förhållandevis stort. Kyrkans biskopar fick så småningom säte i landets styrelse och i de enskilda församlingarna byggdes kyrka och prästgård av dem, som bodde inom ett visst område. Socknen svarade samfällt för underhållet. Kyrkans högsta ledning fanns visserligen under hela medeltiden i Rom, men den svenska kyrkans frihet ifråga om egna lagar och egen ekonomi hävdades likväl mycket bestämt.

Genom reformationen sattes Konungen i påvens ställe. Redan 1527 fick Konungen i enlighet med luthersk kyrkosyn uppgiften att vaka över, att »Guds ord rent och klart förkunnades». Detta innebar, att Konungen blev kyrkans högsta myndighet. Under 1600-talet blev stat och kyrka fast förenade till en enhet. Avfall från kyrkans lära betraktades som ett brott också mot staten och bestraffades med landsförvisning. Enighet i religionen ansågs vara en av statens viktigaste grundvalar.

De nya religionsfrihetsidéer, som trängde in under 1800-talet, bröt den tidigare enheten och gjorde Sverige till ett i religiöst hänseende splittrat land. Den kyrkliga lagstiftningen påverkades dock mycket långsamt härav och först från 1860 fick svenska medborgare möjlighet att utträda ur svenska kyrkan bl a genom dissenterlagen 1873. Denna möjlighet utnyttjades dock i mycket ringa utsträckning. Svenska kyrkan har förblivit statskyrka och har trots skilda strävanden att upplösa bandet mellan stat och kyrka bevarat sin historiskt framvuxna organisation.

Kyrkans organisation ger sålunda i sin nuvarande uppbyggnad uttryck för samhörighet med staten. Huruvida och på vilket sätt detta samband skall ändras är för närvarande föremål för särskild utredning.

Svenska kyrkan har alltsedan reformationen bevarat sin evangelisk-lutherska lärouttveckling. *Samfundsmässigt* innebär detta, att kyrkan icke avkräver den enskilde individen en personlig bekännelse för medlemskap.

Den begränsar sig alltså icke till en sluten grupp av bekenntsetrogna utan anser sig böra ta ansvar för alla, som bor inom det geografiska område, som församlingen utgör. Den är sålunda en folkkyrka. Församlingsprästen är skyldig att betjäna kyrkomedlemmar med sakramentsförvaltning och övriga kyrkans förrättningar såsom konfirmation, vigsel och jordfästning.

Läromässigt är svenska kyrkans präster bundna av den evangelisk-lutherska läran sådana den har kommit till uttryck i svenska kyrkans bekännelseskriterier. För det liturgiska utförandet av den allmänna gudstjänsten och övriga kyrkliga hand-

lingar gäller vad som föreskrivits i den svenska kyrkohandboken (1942) jämte senare tillkomna kompletterande föreskrifter.

Barn blir medlemmar av svenska kyrkan om antingen endera av föräldrarna tillhör kyrkan eller de efter ansökan därom från föräldrarna upptagits i kyrkan. I övrigt gäller att ansökan om inträde i kyrkan skall göras hos pastor i kyrkobokföringsförsamlingen som har att pröva densamma.

Genom religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 blev det för första gången möjligt för svenska medborgare att utträda ur svenska kyrkan utan att ange motiv. Medan utträdesrätten tidigare var begränsad till den, som samtidigt uppgav sig ämna inträda i annat kristet samfund, utsträcktes rätten till utträde även till sådana, som helt önskade stå utanför varje kristet samfund. Detta fick i lagen följande formulering: »Ej må någon vara skyldig tillhöra trossamfund. Åtagande i strid mot denna bestämmelse vare utan verkan.» Till trossamfund räknas i lagen såväl svenska kyrkan som sammanslutningar för religiös verksamhet.

Utträde skall anmälas i den församling, där vederbörande är kyrkobokförd. Pastor har icke rätt att fråga efter motiv eller eljest påverka den som anmäler utträde.

Den centrala organisationen och dess arbetsuppgifter

Kyrkans högsta styrelse

K u n g l M a j : t

Alltsedan reformationen har kyrkans högsta styrelse utövats av Konungen. Enligt 1686 års kyrkolag, som ännu gäller, skall Konungen tillse, att kyrkan hålles vid makt och har tillräckliga medel till sitt förfogande. Han skall också vaka över att hon på rätt sätt fyller sin uppgift. Vad

kyrkolagen härvid säger om Konungen, gällde på 1600-talet Konungen personligen. Numera har konungamaktens personliga beslutanderätt övergått till Konungen i statsrådet, d v s Kungl Maj:t.

Kyrkliga ärenden avgörs av Kungl Maj:t antingen av Konungen i statsrådet eller genom högsta domstolen eller regeringsrätten. Administrativ och ekonomisk makt över svenska kyrkan tillkommer sålunda Kungl Maj:t.

Som kyrkans högsta styrelse tillkommer det Kungl Maj:t att utfärda stadgar för svenska kyrkans diakonistyrelse, missionsstyrelse och sjömansvårdsstyrelse, instruktion för domkapitel, stiftsnämnd och stiftsjägmästare, föreskrifter angående kollekt, kyrkliga arkiv och inventarier samt förordningar om prästval, prästlön, pensionering, tjänstereglemente och kyrkomusikerärenden. Kungl Maj:t avgör vidare frågor om rikets ecklesiastika indelning, församlingsstyrelser och den kyrkliga kommunen i övrigt samt beslutar i kyrkliga utnämningsärenden. Kungl Maj:t utnämner alltid biskop samt kyrkoherde var tredje gång kyrkoherdetjänst inom ett pastorat blir ledig, samt alltid kyrkoherde då fjärde provpredikant blir kallad. Kungl Maj:t stiftar också kyrkolag. Detta sker dock i samverkan med såväl riksdag som kyrkomöte. Enligt RF § 87 äger nämligen riksdagen »gemensamt med Konungen stifta, förändra eller upphäva kyrkolag; dock att därvid erfordras samtycke jämväl av allmänt kyrkomöte».

De flesta kyrkliga frågor handläggs inom *ecklesiastikdepartementet*. För kyrkliga ärenden finns inom ecklesiastikdepartementet en särskild kyrkobyrå. Utöver denna byrås personal tar andra befattningshavare inom departementet befattning med kyrkliga ärenden. Vissa ärenden, som behandlas i detta betänkande, handläggs i andra departement, t ex folkbokföringsärenden av *finansdepartementet*.

Högsta domstolens uppgift inom det kyrkliga området är att i sista instans avgöra mål om ämbetsbrott av präster och andra kyrkliga ämbetsmän.

Regeringsrätten handlägger bl a besvärsmål om val av ombud till kyrkomöte, om vissa kyrkokommunala val, om beslut av kyrkokommunen, om sammankallande av menighet eller dess representation, om taxering, indrivning, förvaltning, kyrkobokföring, medlemskap i svenska kyrkan, vigsel, kyrkotukt, disciplinär bestraffning, avstängande från tjänstgöring, skiljande från prästämbete m m.

Härutöver bör nämnas att *justitiekanslern* enligt RF § 27 har tillsyn över bl a prästerskapet och andra ämbetsmän vid kyrkliga organ, dock icke över dem som är anställda av kyrkokommunerna. Tjänstefel beivras genom åtal vid domstol.

R i k s d a g e n

Riksdagen har ett betydande inflytande på kyrkliga ärenden. Förutom kyrkolags- och anslagsfrågor är riksdagen oförhindrad att uppta vilken kyrklig fråga som helst och i skrivelse till Kungl Maj:t ge sin mening tillkänna. Genom *justitieombudsmannen* utövar den dessutom tillsyn över prästernas ämbetsutövning enligt samma regler, som gäller för statens ämbetsmän. Sålunda tillkommer det JO att låta åtala den präst, som i sitt ämbete bryter mot gällande lag och författning.

K y r k o m ö t e t

På förvaltningens område saknar kyrkan ett eget centralt organ för sina ärenden. Genom det år 1863 inrättade allmänna kyrkomötet erhöi kyrkan emellertid en egen representation, som på olika sätt tar del i hennes styrelse. Enligt den nu gällande kyrkomötesförordningen av år 1949 sammanträder ombud för svenska kyrkan till allmänt kyrkomöte vart femte år, »Konungen dock obetaget att mötet oftare

sammankalla». Till sin sammansättning har kyrkomötet 100 medlemmar, 43 prästerliga och 57 lekmannaombud. De prästerliga ombuden utgörs av samtliga biskopar, två ombud för envar av de teologiska fakulteterna i Uppsala och Lund samt 26 valda ombud för stiftet.

Kyrkomötets självskrivne ordförande är ärkebiskopen. Mötet har rätt att varje gång vara samlat högst 35 dagar. Sedan 1948 äger kyrkomötet att inom sig utse en utredningsnämnd med tre prästerliga och fyra lekmanaledamöter, som till nästföljande allmänna kyrkomöte skall »bereda samt avgiva yttranden och förslag i sådana ärenden som mötet i anledning av vid mötet väckta motioner överlämnat till nämnden». Sin främsta befogenhet har kyrkomötet på kyrkolagstiftningens område, där vetorätt föreligger.

Kyrkomötets befogenheter jämlikt RF § 87 mom 2 innebär icke blott att kyrkomötet har rätt att i efterhand anta eller förkasta av Kungl Maj:t och riksdagen antaget lagförslag utan det kan själv ta initiativ och i skrivelser framlägga konkreta lagförslag, men det ankommer på Kungl Maj:t att avgöra om kyrkomötets framställningar skall bli föremål för åtgärd.

Till kyrkomötets viktigaste ärenden hör frågor om kyrkans gudstjänstliv. Formellt är det Kungl Maj:t ensam som beslutar om kyrkans böcker, d v s bibelöversättning, evangeliebok, kyrkohandbok, psalmbok och katekes, men lagstiftningen förutsätter kyrkomötets medverkan. Kyrkomötet har också att utse ledamöter i Svenska kyrkans diakonistyrelse, missionsstyrelse och sjömansvårdsstyrelse samt att besluta i anledning av dessa styrelsens arbetsberättelser.

Inom kyrkomötet bereds de olika ärendena av särskilda utskott. Ärendena avgörs — med vissa undantag — av kyrkomötet med enkel majoritet.

Centrala ämbetsverk

Ett ärendes karaktär av kyrkligt eller borgerligt är i regel icke avgörande för vem som skall handlägga det. Kyrkoförvaltningen har ansetts som en del av statsförvaltningen och som en följd därav har ärendena fördelats efter deras reella innebörd. Nedan uppräknas en del centrala ämbetsverk som bl a även handlägger vissa kyrkliga ärenden.

Kammarkollegiet åligger bl a att ta befattning med frågor rörande rikets kyrkliga indelning, den prästerliga tjänsteorganisationen samt vissa förvaltningsfrågor. Hälften av kollegiets arbetsuppgifter beräknas hänföra sig till kyrkliga förhållanden.

Statskontoret är utrednings- och remissmyndighet, främst i frågor rörande stats-hushållningen. Kyrkofonden förvaltas av statskontoret. I Stockholms stift, där stiftsnämnd saknas, handhar statskontoret utbetalning av prästerkapets löner samt förvaltning och redovisning av ecklesiastika medel. Statskontoret handlägger vidare ärenden angående prästerskapets tjänsteförhållanden.

Riksrevisionsverket granskar vissa kyrkliga organs — främst domkapitlens och stiftsnämndernas — räkenskaper. Verket utövar ingen kontroll över kyrkokommunerna.

Kammarrätten handlägger vissa besvärsmål i frågor om orätt förvaltning eller bristande redovisning samt mål om folkbokföring.

Byggnadsstyrelsen tar befattning med ärenden på det kyrkliga husbyggnadsområdet. Ärendena handläggs i regel på styrelsens kulturhistoriska byrå, vars verksamhet till ungefär hälften avser kyrkliga ärenden.

Riksantikvarieämbetet utövar i egenskap av statsmyndighet för forn- och kulturminnesvården i riket tillsyn över vården av kyrkliga inventarier. Sådana får, när

de är av kulturminneskaraktär, icke repareras, ändras eller flyttas utan ämbetets samtycke.

Riksarkivet utövar bl a uppsikt över vissa stads- och kyrkoarkiv och granskar förslag till arkivlokaler. De av kyrkliga organ upprättade handlingarna förvaras i allmänhet inom det offentliga arkivväsendet.

Centrala folkbokförings- och uppborðsnämnden är fr om den 1 juli 1964 riksbyrå för folkbokföringen.

Skolöverstyrelsen beslutar i frågor rörande kristendomsundervisningen och den religiösa fostran i skolorna. Den medverkar i olika avseenden beträffande kyrkomusikväsendet, bl a i de vanligen förekommande fall då kyrkomusiker tillika är lärare.

Universitetskanslern har att befatta sig med ärenden rörande de teologiska fakulteterna. Han avger bl a yttrande över tillsättande av lärartjänsterna vid fakulteterna och fattar vissa beslut om undervisningens omfattning.

Biskopsmötet

I samband med striden om lekmannadopet under 1800-talet inkallade Konungen 1898 biskoparna till en konferens och upplivade därmed en tradition från tidigare århundraden. Sedan 1919 utgör biskopsmötet en årlig konferens mellan rikets biskopar. De senaste åren har det samlats tre gånger varje år. Dess självskrivne ordförande är ärkebiskopen. Det behandlar frågor av vikt för kyrkan i dess helhet och tar ställning till ärenden, som Kungl Maj:t överlämnat till ärkebiskopen att efter samråd med övriga biskopar yttra sig över.

Biskopsmötet är närmast att betrakta som ett samordnande och rådgivande organ, som avser att underlätta de kyrkliga frågornas handläggning efter i stort sett likartade normer i de tretton sinsemellan självständiga stiftet. Mötet har dock icke

fått sin ställning lagfäst i kyrkolagen. Dess beslut är därför icke lagligen bindande, men i viss mån intar biskopsmötet en ställning såsom kyrkans andliga ledning och åtnjuter allmän auktoritet inom kyrkan. Det framträder närmast som organ för stiftschefernas samfälliga opinionsyttringar i form av uttalanden till prästerskapet och församlingarna och har alltmer blivit en officiellt rådfrågad institution. Biskopsmötet har dessutom kommit att representera svenska kyrkan i ekumeniska och internationella sammanhang. Sedan den 1 juli 1960 har biskopsmötet en genom kyrkofondsmedel avlönad sekreterare, vilket kan uppfattas som ett tecken på att Kungl Maj:t och riksdagen räknar med biskopsmötet som ett officiellt organ ehuru vid sidan av den lagfästa ordningen.

Ärkebiskopen

I princip upphörde ärkebiskopsämbetet i och med reformationen, men även om kyrkoordningen av år 1571 icke känner ett särskilt ärkebiskopsämbete, så stod dock stiftschefen i Uppsala i praktiken såsom den svenska kyrkans andlige ledare under reformationstiden. Hans ledarställning poängterades också i fortsättningen. Ärkebiskopen blev således under ständsriksdagarnas tid prästeståndets självskrivne talman. Då kyrkomötet inrättades 1863 blev han dess självskrivne ordförande. Någon överhöghet över övriga biskopar tillerkändes han dock icke i annan form, än att han ägde varna biskop, som försummade sitt ämbete.

Ehuru kyrkoförfattningen icke tillägger ärkebiskopen ställning som svenska kyrkans överhuvud, är det dock klart, att han intar en ställning i förhållande till övriga biskopar som »primus inter pares» och sålunda måste betraktas som svenska kyrkans självskrivne representant utåt. Det torde också vara otvivelaktigt att de senare årens utveckling i viss mån omgestal-

tat ärkebiskopsämbetet och givit detta en ny betydelse. Utvecklingen har lett till, att man i högre grad än tidigare kommit att betrakta ärkebiskopen som hela svenska kyrkans representant och dess talesman i kyrkliga riksangelägenheter. Denna utveckling har också kommit till uttryck i kyrkans lagfästa ordning. Ärkebiskopen är sålunda enligt de av Kungl Maj:t fastställda stadgarna för missions-, diakoni- och sjömansvårdsstyrelserna självskrivne ordförande i dessa styrelser. I egenskap av preses i Uppsala domkapitel tillkommer det ärkebiskopen att övervaka de svenska utlandsförsamlingarna. Han fungerar som tidigare nämnts som ordförande i biskopsmötet. Uppgiften att viga kyrkans biskopar har anförtrotts honom och i det ekumeniska arbetet har han blivit svenska kyrkans främste representant och talesman.

Denna ärkebiskopens särställning har också kommit till uttryck i reglerna för val till ärkebiskop, i vilket hela kyrkan deltar på annat sätt än när det gäller övriga biskopar. Ärkebiskop väljs nämligen av fjorton olika valkollegier, nämligen ärkestiftets prästerskap och rikets tretton domkapitel. Vardera valkollegiet uppgör ett förslag på tre personer och på det slutliga förslaget uppförs de tre, som fått de flesta förslagsrummen på de fjorton olika förslagen. Kungl Maj:t utnämner slutligen en av dessa till ärkebiskop.

Centrala kyrkliga styrelser

Ett utmärkande drag i svenska kyrkans nuvarande uppbyggnad är det stora antalet sk frivilliga organ för olika kyrkliga uppgifter. Med frivillig menas, att verksamheten icke är lagfäst och att den till största delen finansieras på annat sätt än genom kyrkoskatten. Sådana organ finns på riksplanet, stiftsplanet och lokalplanet.

I första hand bör här nämnas de tre

centrala kyrkliga styrelser, vilka inrättats för speciella uppgifter inom kyrkan och som intar en mellanställning mellan legala och frivilliga organ därigenom, att de fått sina stadgar fastställda av Kungl Maj:t, men till största delen finansieras genom insamlade medel.

Svenska kyrkans missionsstyrelse

Svenska kyrkans missionsstyrelse inrättades 1878 och har till uppgift att ansvara för »svenska kyrkans verksamhet för evangelii spridning bland icke kristna folk». Missionsstyrelsen består av ärkebiskopen som självskrivnen ordförande samt sex av kyrkomötet valda medlemmar, hälften präster och hälften lekmän. Enligt stadgarna skall missionsstyrelsen ha till uppgift att bl a utsända missionärer bland icke kristna folk, understödja och vårda de kristna församlingar, vilka genom dessa missionärer kan bildas, i egna anstalter utbilda missionärer samt understödja missionsföreningar, vilkas syfte och verksamhet styrelsen godkänner.

Missionsstyrelsen hade 1 juli 1960 omkring 200 svenska missionärer anställda samt över 5 000 inhemska missionsarbetare. Dess budget omslöt samma år 6,5 miljoner kronor, varav 2,7 miljoner kronor inflöt genom kollekter. För sin verksamhet har missionsstyrelsen årligen två av Kungl Maj:t beviljade rikskollekter. Övriga medel inflyter genom gåvor och insamlingar.

Svenska kyrkans diakonistyrelse

Svenska kyrkans diakonistyrelse har enligt sin av Kungl Maj:t 1910 fastställda stadga till uppgift att i samarbete med präster och lekmän inom församlingarna och i samförstånd med stiftsstyrelserna verka för en rikare utveckling av församlingslivet och den kristliga kärleksverksamheten inom den svenska kyrkan.

Diakonistyrelsen består av ärkebiskopen

som självskrivnen ordförande samt minst sex av kyrkomötet utsedda ledamöter jämte suppleanter.

Under styrelsen sorterar f n bl a följande utskott och nämnder: församlingsutskottet, stiftsutskottet, sociala utskottet, tidningsnämnden, ekonomiska utskottet, militärnämnden, radio- och televisionsutskottet, scoututskottet, söndagsskolenämnden, kyrkliga nämnden för döva samt nämnden för kyrkans presstjänst.

Styrelsen har tjänstemän anställda, varav den främste, direktorn, skall vara präst i svenska kyrkan. Hans förordnande skall fastställas av Kungl Maj:t.

För skriftspridning arbetar diakonistyrelsen i anslutning till Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Detta ägs av ett särskilt bolag, men verksamheten syftar enligt stadgarna att främja »det syfte, för vilket diakonistyrelsen arbetar». Förlaget får icke utge andra skrifter än dem, som diakonistyrelsen »uttryckligen godkänner». Ett dotterbolag till förlaget är AB Libraria Kyrklig konst.

För sin omfattande verksamhet är diakonistyrelsen helt beroende av kollekter och andra frivilliga gåvor. Endast till vissa sekreteraretjänster åtnjuter styrelsen från kyrkofonden bidrag vilkas storlek bestäms av Kungl Maj:t enligt av riksdagen godkända grunder. Styrelsen har liksom missionsstyrelsen två av Kungl Maj:t beviljade rikskollekter samt ytterligare några rikskollekter för vissa specialändamål.

Liksom missionsstyrelsen skall diakonistyrelsen till varje kyrkomöte avge berättelse om sin verksamhet och dess räkenskaper skall granskas av revisorer, utsedda av Kungl Maj:t.

Diakonistyrelsen torde 1966 byta namn.

Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse

Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse bildades 1933 genom ombildning av missionsstyrelsens sjömansvårdsutskott. Sty-

relsen består av ärkebiskopen som självskrivnen ordförande samt sex ledamöter, hälften präster, hälften lekmän, av vilka kyrkomötet utser fyra och Kungl Maj:t två. Dess uppgift är att svara för svenska kyrkans verksamhet bland svenska sjömän och andra landsmän i utlandet. Undantagna från styrelsens verksamhet är de svenska församlingar utomlands, som erhållit av Kungl Maj:t godkänd kyrkoordning. Sådana församlingar finns i London, Paris, Berlin, Köpenhamn, Oslo, Helsingfors och Buenos Aires. I dessa städer finns svensk kyrkoherde.

Sjömansvårdsstyrelsens arbete bedrivs främst på ett tjugofemtal olika platser med ca trettiofem präster anställda. Dessutom finns vid sjömanskyrkorna assistenter åt prästerna samt husmödrar och andra kvinnliga medarbetare. Styrelsen har rätt att anställa och avlöna en sekreterare och andra tjänstemän. För avlöning av sjömanspräster erhåller styrelsen anslag ur kyrkofonden. Anslaget storlek bestäms årligen av Kungl Maj:t och riksdagen. I övrigt finansieras verksamheten med frivilliga gåvor och kollekt. Kungl Maj:t beviljar en rikskollekt om året. Styrelsens inkomster uppgick år 1962 till drygt 1,9 miljoner kronor. För upplysnings- och insamlingsverksamhet har styrelsen förutom sitt sekretariat ca 250 prästerliga ombud ute i stiftet.

Den fria verksamheten i övrigt

Förutom de tre centrala kyrkliga organ som ovan skildrats, gäller den fria verksamheten inom svenska kyrkan främst dels evangelisation och undervisning dels social-diakonal verksamhet.

E v a n g e l i s a t i o n o c h u n d e r v i s n i n g

Åtskilliga fristående organ för den fria verksamheten är organisatoriskt knutna till diakonistyrelsen.

Svenska kyrkans lekmannaskola i Sigtuna grundades år 1922 och utgör ett organ för utbildning av lekmän i kyrklig tjänst. Dess direktor är en av diakonistyrelsens sekreterare.

Sveriges kyrkliga studieförbund är kyrkans centrala organ för studiearbete. Det innefattar samtliga stiftsstudieförbund. Studierektor är diakonistyrelsens folkbildningssekreterare.

Riksförbundet kyrklig ungdom (RKU) är ett samarbetsorgan för ungdomsarbetet inom svenska kyrkan. Förbundet har ett ungdomsledarinstitut i Sigtuna med anknytning till Lekmannaskolan. Föreståndare för institutet är förbundets generalsekreterare, vilken även tjänstgör som diakonistyrelsens förste ungdomssekreterare.

S:tta Katharinastiftelsen har till ändamål att bedriva retreatverksamhet, vara en samlingspunkt för kyrklig kvinnogärning, bedriva utbildning för kyrkotjänst samt anordna kurser och konferenser. Som stiftelsens föreståndare tjänstgör diakonistyrelsens kvinnliga församlingssekreterare.

Av den övriga fria verksamhetens centrala organ kan nämnas Sveriges kyrkliga studentrörelse med därtill anknutna gymnasist- och seminariströrelser, Ansgarsförbundet av kyrkliga juniorer, Kyrkobroderierna, Stiftelsen Lekmannatjänst, Kyrkliga kvinnorådet, Småkyrkorörelsens centralråd, Sveriges kyrkosångsförbund, Förbundet för liturgi och dramatik, Stiftelsen kyrkliga filmbyrå, Stiftelsen kyrkliga arbetsfonden, Svenska pastoratens riksförbund och Sigtunastiftelsen med folkhögskola och ett internatläroverk för pojkar och flickor.

Av undervisningsanstalter på riksplanel kan även nämnas Fjellstedtska skolan i Uppsala som är ett internatläroverk, Göteborgs enskilda gymnasium för blivande präster och Geijerskolan i Ransäter, som är en kyrklig folkhögskola. Dessa organ jämte ett flertal andra är utförligt redovi-

sade i Kyrka-stat-utredningens betänkande (SOU 1963: 39) »Kyrkor och samfund i Sverige» sid 91—107.

Social-diakonal verksamhet

Diakoniens centrala råd är ett samarbetsorgan för de fem diakoniansalterna, nämligen Ersta diakonissanstalt i Stockholm, Samariterhemmet i Uppsala, Göteborgs diakonissanstalt i Bräckne, Vårsta diakonissanstalt i Härnösand och Svenska diakoniansalten i Stora Sköndal i Stockholm.

Andra social-diakonala organ är Lutherska världsförbundets svenska sektion, Gustaf Adolfsföreningarna och Svenska kyrkans utlänningsnämnd m fl. En utförlig redovisning är intagen i »Kyrkor och samfund i Sverige», sid 107—112.

Stiftsorganisationen och dess arbetsuppgifter

Riket är i kyrkligt hänseende indelat i 13 stift, vartill kommer hovkonsistorium. Stiftens indelning i kontrakt, pastorat och församlingar framgår av bilaga 1: 1. Det till ytvidden största stiftet är Luleå stift med 155 000 kvkm. De till ytvidden minsta stiftet är Stockholms stift med 2 700 kvkm och Visby stift med 3 140 kvkm. I folkmängdshänseende är Stockholms stift det största med 1 181 000 invånare (1964) följt av Lunds stift med 1 041 000. Minsta antalet invånare har Visby stift med 53 000.

Ledningen av stiftet åvilar biskopen och domkapitlet.

Biskop

Biskop väljs av alla inom stiftet kyrkoskrivna präster, som äger att utöva prästämber, samt av domkapitlets ledamöter. Varje valsedel skall uppta tre namn och domkapitlet uppsätter sedan på förslag de tre, som fått de flesta rösterna vid valet.

Förslaget översänds till Kungl Maj:t, som utnämner en av de föreslagna.

Om biskopens uppgifter stadgar kyrkolagen (24 kap 1 §) följande:

»Biskopar som äro satta såsom tillsyningsmän uti stiftet över Guds församling, skola icke allenast själva predika den rena läran, utan ock giva grann akt uppå att de präster, som äro under deras vårdnad, i lika måtto Guds ord klart, rent och oförfalskat sina åhörare föreställa, sakramentena efter Kristi instiftelse rätteligen utdela, hålla folket till bön och kristeliga kärleksverk, såsom allmosor till de fattiga, de sjukas skötsel, de bedrövades tröst och de dödas begravning, och i allt sådant föregå med goda exempel och ett oförargligt leverne. De skola ock tillse, att gudstjänsterna så förrättas som Guds ord bjuder och denna Vår förordning innehåller.»

Biskopen äger en auktoritativ ställning i religiösa spörsmål. Detta har ansetts följa av kap 24 § 2 i kyrkolagen enligt vilket stadgande biskoparna »skall med all rätt rådgighet hantera och avgöra sådana tvistiga saker, som till kyrkans dom egentligen höra och här ovan specificerade äro».

Vissa kulthandlingar kan företas endast av biskopen eller efter hans förordnande. Så skall tex prästvigning utföras av biskop. Installation av kyrkoherde skall förrättas av biskopen eller »annan å hans vägnar». Vidare skall kyrka invigas av biskopen »eller någon annan i hans ställe». Även återöppnande av kyrka efter restaurering, invigning av gravkapell och kyrkogård utförs i regel av biskopen, liksom andra vigningsakter såsom vigning av missionär eller diakon.

Som stiftets chef har biskopen en mängd uppgifter av kyrklig administrativ karaktär. Han är enligt lagen den 13 november 1936 om domkapitel (SFS 1936: 567 2 § mom 1) preses i domkapitlet och han kan i viss utsträckning på domkapitlets vägnar avgöra ärenden som icke äro pleni-ärenden. Men han har också självständig

utnämningssrätt. Han utser sålunda kontraktsprost varjämte han sedvanemässigt äger att utnämna »prost över egen församling». Domkyrkosysselman utses också av biskopen. Han har vidare att meddela sk venia concionandi, d v s tillstånd för icke prästvigd att förrätta vissa kyrkliga handlingar. Sin tillsyn över stiftets prästerskap skall han utöva bl a vid visitationer, som kyrkolagen ålägger biskopen att hålla. Slutligen skall han med vissa mellanrum kalla stiftets prästerskap till prästmöte.

Biskopens uppgifter har under senare tid avsevärt ökat. De frivilliga kyrkliga organisationerna har i stor utsträckning kommit att utvecklas inom stiftets ram. Biskopen har fått en central plats i detta arbete och torde regelmässigt vara ordförande i ett flertal organ av frivillig natur.

Domkapitel

Domkapitels organisation

Domkapitel skall jämlikt 1 § domkapitelslagen finnas i varje stift. Domkapitel består av biskopen som preses, domprosten som vice preses, en av stiftets präster vald präst, som innehar prästerlig tjänst inom stiftet, en av ombud för pastoraten i stiftet vald lekman, som ådagalagt nit och insikt i det kyrkliga församlinglivet, två av Konungen efter förslag av domkapitlet för sex år i sänder förordnade, i allmänna värv förfarna lekmän, samt i stift, där teologisk fakultet finns, två av fakulteten inom denna valda professorer. Som vice preses fungerar i Stockholms domkapitel pastor primarius och i Visby domkapitel en av Kungl Maj:t förordnad kyrkoherde i stiftet. Om ordningen för suppleanters tillsättande samt om behörighet att vara suppleant gäller motsvarande bestämmelser som ifråga om ledamot.

Vid handläggning av disciplin- och därmed jämförliga ärenden är även stiftssekreteraren ledamot av domkapitel. I stift där teologisk fakultet finns, äger fakul-

tetens samtliga professorer säte och stämma i domkapitel vid val av biskop och ärkebiskop (2 §).

Hovkonsistoriet består av överhovpredikanten som preses och hovpredikanterna jämte pastor vid Skeppsholms församling.

Enligt den av riksdagen år 1960 fastställda personalorganisationen vid domkapitel skall i princip personal vara anställd hos dessa myndigheter i följande befattningar och till följande antal sammanlagt

Stiftssekreterare	13
Stiftskamrerare	1
Förste stiftsnotarie	13
Amanuens—stiftsnotarie	7,5
Kanslist	11
Kansliskrivare	11
Kontorist	3
Kanslibitråde	14
Expeditionsvakt	11
Kontorsbiträde	22,5

Härtill kommer den skogligen personalen.

Den främste tjänstemannen hos domkapitel är stiftssekreteraren, vilken befattning tillsätts av Kungl Maj:t. Även förste stiftsnotarie och stiftskamrer tillsätts av Kungl Maj:t. Övriga tjänstemän tillsätts av domkapitel.

Domkapitels uppgifter

De allmänna stadgandena om domkapitels åligganden finns angivna i 13 § domkapitelslagen.

De uppgifter, som i särskilda författningar åläggs domkapitel är mångskiftande. En del nämns här. Det tillkommer domkapitel att bestämma om vissa åtgärder med avseende på gudstjänsten. Domkapitel kan sålunda fastställa tid och plats för densamma, föreskriva fastställd gudstjänsts utbytande mot annan gudstjänst m m. Domkapitel skall vara chefsmyndighet för stiftets prästerskap. Inför domkapitel förrättas prästexamen. Vidare tillsät-

ter domkapitel i viss utsträckning komministrar och lägre prästerliga befattningshavare och uppgör förslag vid tillsättning av domprost- och kyrkoherdebefattningar. Domkapitel beslutar även ifråga om prästerskapets tjänstgöring, avlöning, arbetsuppgifter, ledighet m. m. Även med kyrkomusikerärenden tar domkapitel en betydande befattning. Domkapitel skall enligt kyrkomusikerstadgan ha det allmänna överinseendet över den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet. Det fastställer i flertalet fall distriktsindelning och tjänstetyp för kyrkomusikerbefattningarna och upprättar förslag vid tillsättning av sådana tjänster.

Domkapitel skall vidare ta befattning med frågor rörande ecklesiastik indelning, avgiva yttranden i ärenden om byggande av kyrka och gravkapell samt anläggande av kyrkogårdar m m liksom åtskilliga frågor angående kollektivärendet.

Domkapitel är i begränsad utsträckning besvärinstans.

Domkapitel svarar också för viss vård av kyrkans egendom, främst domkyrkornas tillgångar. I allmänhet omhänderhar domkapitel även fondförvaltning tex ifråga om premie-, stipendie- och understödsfonder och utövar viss tillsyn över prästlönefonderna. Slutligen åligger det domkapitel att ha viss tillsyn över kyrkobokföringen.

Jämlikt 13 § domkapitelslagen har domkapitel disciplinära befogenheter gentemot stiftets prästerskap, varjämte domkapitel prövar fråga om prästs skiljande från prästämbetet.

Stiftsnämnd

Stiftsnämndsorganisation

I varje stift med undantag av Stockholms stift skall finnas en stiftsnämnd. För Stockholms stift skall stiftsnämndens uppgifter i vad avser förvaltning av ecklesiastika medel för stiftet i dess helhet handhas av

statskontoret samt i övrigt för den del av stiftet, som utgörs av Stockholms stads församlingar och de församlingar, som vid bildandet av Stockholms stift kom från Uppsala stift, av stiftsnämnden i detta stift och för de församlingar, som från Strängnäs stift tillförts Stockholms stift, av stiftsnämnden i Strängnäs stift.

Stiftsnämnd består av fem ledamöter. Tre ledamöter jämte ersättare för envar av dem utses för tre år åt gången av Kungl Maj:t. Dessa skall äga erforderlig insikt i lantbruk och skogsbruk samt därmed sammanhängande affärsförhållanden. Två ledamöter jämte ersättare för envar av dem väljs av domkapitlet. Av sistnämnda ledamöter skall en vara juridiskt bildad och tjänstgöra såsom sekreterare åt nämnden. Domkapitel väljer regelmässigt biskopen och stiftssekreteraren till ledamöter i nämnden. Bland ledamöterna utser Kungl Maj:t ordförande. Härtill förordnas regelmässigt biskopen. Stiftsnämnden väljer inom sig vice ordförande.

Hos stiftsnämnd skall en eller flera stiftsjägmästare vara anställda samt om så erfordras biträden åt stiftsjägmästaren. Stiftsjägmästaren utnämns av Kungl Maj:t medan biträde åt stiftsjägmästaren antas av stiftsnämnd. Sådana biträden är stiftsjägmästareassistenter och stiftsskogvaktare.

Det åligger befattningshavarna vid domkapitel att ombesörja beredning, föredragning och expediering av mål och ärenden, som ankommer på stiftsnämnden i den mån det ej kan fullgöras av nämndens personal.

Avlöningar och övriga omkostnader för stiftsnämndernas verksamhet bestrids från anslag å riksstaten. Till ifrågavarande kostnader bidrar emellertid kyrkofonden med belopp, som fastställs av riksdagen.

Stiftsnämnds uppgifter

Stiftsnämnds ämbetsbefattning anges i stora drag i särskild instruktion för stiftsnämnderna (SFS 1960: 705). Enligt instruk-

tionen skall stiftsnämnd ha vård om och inseende över ecklesiastik fast egendom, handlägga ärenden angående pastoratens och kyrkofondens ekonomiska mellanhandvanden samt handha ecklesiastika medel, allt i den mån uppgifterna ej tillkommer annan. Stiftsnämnds befattning med ecklesiastika medel omfattar särskilt uppbörd och utbetalningar för kyrkofondens räkning.

Domkapitels och stiftsnämnds ekonomi

Domkapitels och stiftsnämnds utgifter för löner åt tjänstemän och arvoden åt ledamöter, sjukvårdsersättningar, reseersättningar, expenser, publikationstryck, hyresersättningar m m beslutas av riksdagen efter Kungl Maj:ts proposition. Av det belopp, som riksdagen härvid anvisar, faller ungefär hälften på kyrkofonden. I 1962 års budget anslogs för dessa ändamål 3,2 miljoner kronor, varav ungefär 2 miljoner utgår ur kyrkofonden.

Domkapitel omhänderhar förvaltningen av vissa fonder, t ex stipendie- och understödsfonder.

Boställsnämnd

Boställsnämnds organisation

Boställsnämnd har en mellanställning mellan stifts- och församlingsorgan. Stiftet är indelade i boställsdistrikt. I varje sådant distrikt finns en boställsnämnd. Den består av tre ledamöter.

Boställsnämnds uppgifter

Det åligger boställsnämnd att meddela föreskrifter angående prästgårds anordnande och löneboställes bebyggande samt att öva tillsyn å prästgårds och löneboställes hävd till hus och jord. Sådant tillsyn skall nämnden utöva vid ekonomisk besiktning. Boställsnämnd har också att verkställa uppskattning av löneboställes normalav-

kastning. Vidare har boställsnämnden att efter stiftsnämnds förordnande verkställa arrendeuppskattning av ecklesiastika arrendegårdar samt att värdera ecklesiastik jord, som skall försäljas.

Vissa av boställsnämndens beslut måste underställas stiftsnämnd för prövning och fastställelse för att vinna laga kraft. Detta gäller t ex beslut om anordnande av ny prästgård och om utförande av sådana arbeten, som från kulturhistorisk eller estetisk synpunkt kan anses vara av betydelse för prästgårds ytre eller inre byggnads karaktär. Besvär över boställsnämnds beslut kan i allmänhet anföras hos stiftsnämnd.

Stiftsmöte och stiftsråd

Inom alla stift har under detta sekel framvuxit organ utanför den lagliga regleringens ram. Dessa har uppbyggts på frivillighetens grund och har i allmänhet benämnts stiftsmöte och stiftsråd. Organisationernas uppbyggnad skiftar något mellan de olika stiftet. Gemensamt torde vara, att såväl präster som lekmän är representerade i dem. Som det representativa och beslutande organet framstår i allmänhet stiftsmötet, som i många stift sammanträder vart annat år. Beslut fattas av stiftsmötet i frågor som rör det frivilliga kyrkliga arbetet inom stiftet, såsom anordnande av konferenser, kurser, evangelisationsveckor och användning av för stiftsändamål insamlade medel t ex arbetsfonden. Till detta område hör även frågor, som berör kyrkliga folkhögskolor, stiftsgårdar, ungdomsgårdar m m. Sättet att utse ledamöter i stiftsmötet varierar, men ofta har varje församling rätt att sända delegater, vilkas antal bestäms av folkmängden. Stiftsrådet, som är det beredande och verkställande organet, utses ofta av stiftsmötet. Vissa medlemmar kan dock vara självskrivna och understundom äger olika kyrkliga organisationer rätt att utse

ledamöter i rådet. Biskopen är ordförande i stiftsråd.

För att ombesörja speciella uppgifter är ofta organ inrättade vid sidan om stiftsråden såsom ungdomsråd, sjömansvårdsråd och liknande.

Uppgifterna för de frivilliga stiftsorganen är olika i de skilda stiftet. De verkar i allmänhet för ungdomsvård, sjömansvård och mission, ibland också för soldathemsverksamhet. Ofta utger de publikationer och bedriver sk presstjänst. I vissa stift har man anställt resesekreterare. Man stöder understundom — ekonomiskt och annorledes — olika religiösa organisationer inom stiftet. Kursverksamhet bedrivs ibland i stiftsrådets regi. Givetvis kan man på alla områden ta de initiativ, som man bedömer lämpliga för det kyrkliga arbetet.

Stiftsmöte och stiftsråd är ekonomiskt beroende av bidrag från olika håll. I många fall beviljar församlingarna dem anslag och kollekter. Vissa stiftsråd har också fonder att förvalta.

Prästmöte

I 25 kap kyrkolagen finns grundläggande bestämmelser om prästmöte — en institution med mycket gammal tradition i landet. Modifiering av dessa bestämmelser beslöts 1855 (SFS 1855: 32).

Enligt nu tillämpad ordning hålls möte med stiftets präster vart sjätte år. Mötet, som hålls inför biskopen, brukar pågå i tre dagar. Därvid förekommer, utöver olika gudstjänster, disputation över en avhandling eller särskilt uppställda teser. En viktig del i prästmötet utgörs av biskopens föredragning av sin ämbetsberättelse, vilken brukar innehålla en redogörelse för »församlingarnas tillstånd i stiftet». Vanligen brukar också förekomma minnes-teckning över de präster, som avlidit sedan föregående prästmöte. Jämlikt 3 § 2 mom domkapitelslagen skall val av prästerlig ledamot av domkapitel äga rum å prästmöte med biskopen som valförrättare.

Den fria verksamheten i övrigt på stiftsplanet

En utförlig redogörelse för den fria verksamheten på stiftsplanet är intagen i »Kyrkor och samfund i Sverige» (SOU 1963: 39, sid 71—84).

Den lokala organisationen och dess arbetsuppgifter

Kontrakt

I varje kontrakt skall finnas en kontraktsprost (kyrkolagen kap 24). Ursprunget till stiftens nuvarande indelning i mindre underavdelningar, kontrakt, omfattande ett flertal församlingar underställda en kontraktsprost, är oklar. Men redan på 1200-talet fanns i Sverige en kontrakts- eller prosteriindelning i direkt anslutning till häradsindelningen. Prosteriets ledare, kallad praepositus (prost), var biskopens närmaste medhjälpare i flera avseenden.

Även om kontraktsprostens uppgifter under senare år har förändrats, är han alltså jämte medhjälpare åt biskopen, som kan förordna honom att i sitt ställe förrätta visitationer, installationer av utnämnda kyrkoherdar och invigningar inom kontraktet. I vissa avseenden har kontraktsprosten också särskilda uppgifter. Det åligger honom sålunda att vara valförrättare inom kontraktet vid biskopsval och i regel även vid val av kyrkoherdar och komministrar. Om präst tillhörande det honom underställda prästerskapet avlider, skall prosten göra anmälan härom till domkapitel (SFS 1934: 574). Dessutom svarar han i vissa fall, såsom ifråga om kollekter och cirku-lär, för kontakten mellan domkapitel och pastorsämbetena (SFS 1953: 739) samt granskar kyrkoherdarnas reseräkningar.

I övrigt skall han vara förman för de övriga prästerna inom kontraktet (kyrkolagen 24 kap 5 och 18 §§).

Inom kontraktets ram har — liksom inom stiftet — framvuxit frivilligt kyrk-

ligt arbete. I detta intar prosten en central ställning. Kontrakten framträder som arbetsenheter, exempelvis genom de för kontraktspräster gemensamma överläggningar, som sker vid kontraktskonventen, ävensom genom olika slag av kontraktsdagar gemensamma för både präster och lekmän.

Biskopen tillsätter kontraktsprost efter av kontraktets präster förrättat val, vilket dock icke är bindande för biskopen. Dessutom äger biskopen rätt att utnämna förtjänta präster till »prost över egen församling». Detta är dock endast en titel, som icke medför ämbetsmyndighet eller arvode. Till kontraktsprost utgår ett mindre arvode från kyrkofonden. Exempel på instruktion för kontraktsprost återfinns i bilaga 1: 2.

Församling

Den grundläggande enheten i svensk ecklesiastik indelning är församlingen. Landet är i sin helhet indelat i cirka 2 600 territoriella församlingar, som till storlek och folkmängd utvisar stora variationer, från små landsförsamlingar med ett hundratal invånare till stora stadsförsamlingar med över 60 000 invånare.

Härutöver finns sex icke-territoriella församlingar, som omfattar vissa personer oavsett inom vilka territoriella församlingar de är bosatta. Dessa församlingar är hovförsamlingen, Skeppsholms församling, amiralitetsförsamlingen i Karlskrona, tyska församlingarna i Stockholm och Göteborg och finska församlingen i Stockholm. Hit kan också föras de sju svenska utlandsförsamlingarna, som tidigare nämnts. Särskild utredning pågår om Skeppsholms församlings och amiralitetsförsamlingens framtid.

Den form av självstyrelse som församlingarna åtnjuter regleras genom lag om församlingsstyrelse (SFS 1961: 436).

Församling äger att själv vårda sina angelägenheter såvitt icke handhavandet

därav jämlikt författningarna tillkommer annan. Med församlingens angelägenheter förstås frågor om:

anskaffande av och vård om kyrka, begravningsplats, församlingshus, tjänstebostäder och annan för kyrkligt ändamål avsedd egendom;

åtgärder till främjande av gudstjänstliv och kyrklig förkunnelse i övrigt samt kristen verksamhet bland barn och ungdom, ålderstigna, sjuka och andra, som är i behov av omvårdnad;

avlöningsförmåner för präst, kyrkomusiker och annan personal.

Om Kungl Maj:t för särskilt fall förordnar skall begravningsplats anskaffas och vårdas av borgerlig kommun. Så är förhållandet i bl a Stockholm och Tranås.

Beträffande icke-territoriell församling gäller lagens bestämmelser i tillämpliga delar; dock må om församlingen så beslutar i stället tillämpas den ordning, som gällde före lagens ikraftträdande.

Pastorat

En eller flera församlingar bildar ett pastorat. Så benämns ett område, inom vilket en kyrkoherde och präster, som biträder honom, tjänstgör. Pastoratet utgör sålunda i första hand en enhet för prästerlig verksamhet, men även förvaltningen av prästgårdar och löneboställen samt utbetalning av löner till präster och kyrkomusiker hör till pastoratets uppgifter. Enligt den nya pastoratsindelningen, som gäller fr o m 1 januari 1962, utgör antalet pastorat 1 131. Härtill kommer icke-territoriella och utländska församlingar, som alla utgör egna pastorat.

Då pastoratet består av flera församlingar har varje församling sin egen kyrka och i regel egna organ för sin självstyrelse, men prästerna är gemensamma för i pastoratet ingående församlingar. För gemensamma angelägenheter skall finnas församlingsdelegerade, vilka utses av församling-

arnas beslutande organ, samt ett samfällt kyrkoråd, som delegerade valt inom sig till det antal, som delegerade beslutat.

Då det gäller den prästerliga organisationen skall i varje pastorat finnas anställd en *kyrkoherde* samt i större pastorat dessutom en eller flera *komministrar* och en eller flera *kyrkoadjunkter*.

Antalet präster i varje pastorat bestämes av Kungl Maj:t efter vissa för hela riket fastslagna och av riksdagen godkända normer. Ett enskilt pastorat kan sålunda icke besluta att anställa ytterligare en präst, om detta skulle visa sig vara önskvärdt, liksom det ej heller kan minska det för pastoratet fastställda antalet. Däremot kan församling anställa och avlöna andra befattningshavare i det kyrkliga arbetet såsom diakonissor och ungdomsledare. Kyrkorådet är härvid arbetsgivare och fastställer instruktion för vederbörande.

Kyrkoherdes arbetsuppgifter

Ledningen av församlingsvården och den kyrkliga administrationen inom varje pastorat handhas av kyrkoherden. Han har sålunda ansvaret för den andliga vården inom varje församling, som ingår i pastoratet. Han skall svara för att gudstjänstlivet ordnas enligt av domkapitlet fastställd gudstjänstordning. Om flera präster tjänstgör inom pastoratet skall kyrkoherden fördela arbetsuppgifterna jämligt fastställd plan samt uppgöra turlista för tjänstgöringen vid de olika gudstjänsttillfällena. Han skall vidare mellan prästerna inom pastoratet fördela förekommande förrättningar såsom dop, vigslar och jordfästningar. Detsamma gäller konfirmationsundervisning, ungdoms- och församlingsarbete, studiecirklar, söndagsskolor, syföreningar och ungdomsgrupper av skilda slag. Han skall vara initiativtagare till de nya former av församlingsarbete, som kan vara påkallade.

Kyrkoherden ansvarar vidare för kyrkobokföring och vård av kyrkoarkivet.

I pastorat med flera församlingar och där komminister finns anställd, svarar denne i regel för kyrkobokföringen i någon eller i flera av församlingarna.

I de större pastoraten, där även kyrkoadjunkter är anställda, fördelas de pastorala uppgifterna mellan samtliga präster enligt fastställda reglementen. Ibland ordnas detta genom distriktsindelning, så att varje präst får sin verksamhet huvudsakligen inom sitt distrikt. Därjämte har han jourtjänst på pastorsexpedition. Varje präst ansvarar för sina åtgärder såväl på pastorsexpeditionen som i församlingsarbetet, men kyrkoherden handhar ledningen av det hela och skall till varje prästmöte eller till visitation inom pastoratet utarbeta en ämbetsberättelse för åren från föregående prästmöte eller visitation. Prästmöte hålls vart sjätte och visitation i regel vart tionde år.

Till de ämbetsgöromål, som är gemensamma för samtliga präster, hör, förutom vad ovan nämnts, andaktsstunder i olika delar av pastoratet, själavårdande samtal, medlingar i äktenskap, sjukbesök, bikt och rådgivning, gruppsamtal, besök och andaktsstunder å ålderdomshem, sjukhem och pensionärshem, kontakter med konfirmandernas föräldrar samt hembesök i den utsträckning som medhinner, sockenbud (utdelande av nattvården till sjuka och döende) samt verksamhet bland barn och ungdom.

Kyrkliga samfälligheter

I församlingsstyrelselagen stadgas, att kyrkliga samfälligheter kan bildas för vården av gemensamma angelägenheter. Sådan samfällighet kan antingen vara total eller partiell, vilket senare innebär, att endast vissa angelägenheter är gemensamma. Stockholm utgör sålunda en partiell eko-

nomisk samfällighet för handläggande av frågor, som rör prästers och kyrkomusikers avlönande, den allmänna kyrkoavgiften samt andra frågor av ekonomisk natur, som är gemensamma för samtliga församlingar. I Göteborg utgör de territoriella församlingarna en total kyrklig samfällighet med uppgift att handha alla församlingsangelägenheter av ekonomisk natur.

Den kyrkliga samfälligheten är egen kommun och såsom sådan eget rättssubjekt. I de större städerna är kyrkliga samfälligheter vanliga. Samfällighetsbildning förutsätter i princip samtycke av alla de av åtgärden berörda församlingarna. Om emellertid åtgärden finns vara påkallad av betydande allmänt behov, kan förordnande meddelas även mot församlingens önskan. Vilka angelägenheter samfälligheten skall vårda, bestämmer Kungl Maj:t i samband med förordnandet om samfällighetens bildande. Pastoraten är i allmänhet icke sådana samfälligheter.

Medlemskap i församling

Medlem i egentlig mening av territoriell församling är endast den, som är kyrkoskriven inom församlingen och tillhör svenska kyrkan. Däremot föreligger skattskyldighet till församlingen såväl för juridiska personer som för fastighetsägare inom församling oberoende av deras kyrkoskrivning. Även de, som utträtt ur svenska kyrkan, betalar skatt, dock med reducerat belopp. De har besvärsmätt, men saknar rösträtt och valbarhet till förtroendeposter inom församlingen.

Församlingsorgan m m

Stämma och fullmäktige

Församlings beslutanderätt skall jämlikt 4 § i den nya församlingsstyrelselagen utövas av kyrkofullmäktige eller å kyrkostämma. Förvaltning och verkställighet

tillkommer församlingens kyrkoråd och övriga nämnder. I församling med mer än 1 000 invånare skall beslutanderätten utövas av kyrkofullmäktige. Församling med mindre än 1 000 invånare äger uppdra beslutanderätten till fullmäktige.

Rösträtt vid val av kyrkofullmäktige tillkommer envar inom församlingen mantalsskriven svensk medborgare, som är medlem av svenska kyrkan och som uppnått 21 års ålder och ej är omyndig. Den, som är kyrkoskriven i icke-territoriell församling, äger ej rösträtt vid val av kyrkofullmäktige i annan församling. I församling, där kyrkofullmäktige ej finns inrättad, skall beslutanderätten utövas av kyrkostämma. Vad som stadgas om rösträtt vid val av kyrkofullmäktige skall även äga tillämpning på rösträtt å kyrkostämma.

Kyrkoråd och övriga nämnder

I församling skall såsom dess styrelse finnas ett kyrkoråd. Ingår församling i kyrklig samfällighet, som handhar alla församlingsangelägenheter av ekonomisk natur, må Konungen på framställning av församlingen besluta, att kyrkoråd ej skall finnas i församlingen. Samfälligheten får i sådana fall ett gemensamt kyrkoråd. Om församlingar bildar ett pastorat skall vid sidan av de särskilda kyrkoråden alltid finnas ett gemensamt kyrkoråd för vård av pastoratets angelägenheter.

De närmare uppgifter som tillkommer kyrkorådet anges i 43 § församlingsstyrelselagen sålunda: »Kyrkorådet skall ha omsorg om församlingens liv och verka för dess utveckling, leda förvaltningen av församlingens angelägenheter samt ha inseende över övriga nämnders verksamhet. Rådet skall med uppmärksamhet följa de frågor, som kunna inverka på församlingens ekonomiska ställning; samt hos kyrkofullmäktige eller kyrkostämma och övriga nämnder ävensom hos andra myn-

digheter göra de framställningar, som finns påkallade.»

Kyrkorådet skall vidare bereda ärenden för fullmäktiges (stämmas) behandling, handha församlingens drätsel, verkställa fullmäktiges (stämmas) beslut, föra församlingens talan i mål och ärenden som icke enligt lag eller genom särskilt beslut ankommer på annan samt i övrigt fullgöra de uppdrag, som av fullmäktige eller stämman överlämnas till rådet. Kyrkoherden är ledamot av rådet, men fr o m 1964 icke längre självskriven ordförande. För handhavande av särskilda förvaltnings- eller verkställighetsbestyr i övrigt må församling tillsätta de nämnder, som finns erforderliga.

Församlings ekonomi

De avgifter varom kyrkofullmäktige eller kyrkostämma fattar beslut, utgår på sätt som är stadgat i kommunallagen om täckande av kommuns skattebehov.

Församling är alltså bunden ifråga om skattens uttagande på så sätt, att den t ex icke kan besluta att införa progressiv församlingsskatt eller besluta att vissa medlemmar i församlingen skall slippa erlagga avgifter till densamma. För den, som icke är medlem av svenska kyrkan, finns särskilda bestämmelser med avseende på skatteskyldighet till kyrkokommunen. Sådan person skall med endast 60 % av vad eljest skall utgå erlagga avgifter till svenska kyrkan, dess prästerskap, kyrkobetjäning och kyrkomusiker.

Vissa utgifter, som församlingen har att besluta, bestäms reellt till sin storlek av lagstiftning eller beslut av central myndighet. Den allmänna kyrkoavgiften, som pastoraten har att utge till kyrkofonden, är exempel på en sådan. Även ifråga om präst- och kyrkomusikerlönerna är församlingen bunden av centrala föreskrifter. I

övrigt har församlingen att besluta inom ramen för sina åligganden och sin kompetens.

En församlings inkomster kan vara av olika slag. Sålunda erhåller pastoraten i vissa fall avkastning från de s k präst- och kyrkomusikertillgångarna. Dessa skall i första hand användas för ifrågavarande befattningshavares avlöning. Härigenom minskas pastoratets utdebiteringsbehov. I den mån avkastningen av prästlönertillgångarna överstiger lönekostnaderna, skall hälften av överskottet inlevereras till kyrkofonden, medan pastoratet får behålla den andra hälften. Vissa pastorat erhåller vidare tillskott från kyrkofonden, när avkastningen av deras egna prästlönertillgångar icke förslår. Även för andra ändamål kan bidrag ur kyrkofonden erhållas. Den främsta inkomstkällan är dock utdebiterade medel. Härutöver kan församling också ha andra medel för sin verksamhet, t ex genom donationer till kyrkliga ändamål. Kollekt kan också upptas till församlingsverksamheten på olika områden. Redogörelse härför lämnas senare i detta kapitel.

Prästämber

För inträde i prästämbetet fordras, förutom avlagd teologie kandidatexamen och praktisk-teologiska prov, att ha uppnått 23 års ålder samt att vara döpt. För den som blivit döpt inom annat kristet samfund och ej konfirmerats inom svenska kyrkan, tillämpas praxis, att han skall ha begått nattvarden enligt svenska kyrkans ordning. Enligt lag, som trädde i kraft 1959, äger kvinna »lika behörighet som man att efter förtjänst och skicklighet befordras till prästerlig tjänst».

Möjligheter finns numera till dispens från kravet på teol kand-examen, om prästkandidat kan uppvisa motsvarande kunskaper.

Prästupbildning

Teologie kandidatexamen är uppdelad i två avsnitt. Den första delen utgörs av en förberedande översiktskurs om tre terminers bundna studier med examinаторier avsedda att ge grundläggande kunskaper i teologiska fakultetens samtliga sju ämnen. Därefter följer fördjupat studium i samtliga de teologiska ämnena som leder fram till teologie kandidatexamen. Studietiden för hela examen beräknas enligt denna ordning till minst sju terminer. För blivande präster fordras därjämte vid de teologiska studiernas början studentkunskaper i grekiska och senare under studiernas gång även i latin och filosofi. Slutligen krävs för inträde i prästämbetet att ha avlagt praktisk-teologiska prov. Övningskurs anordnas varje termin vid universiteten i Uppsala och Lund. Den omfattar homiletiska, kateketiska, liturgiska och kyrkorättsliga övningar samt pastoralpsykologi och självårdslära. Före genomgången av denna kurs skall den studerande under minst två månader ha deltagit i kyrklig eller social tjänst.

Prästvigning

Efter fullbordandet av ovan angivna examina och kurser följer prästvigningen. Därvid viger biskopen prästkandidaten för hans uppdrag, sedan denne avgivit de fem prästlöftena:

»att förvalta prästämbetet Gud till ära och själar till salighet,

att efter bästa förstånd och samvete rent och klart förkunna Guds ord, så som det är oss givet i den Heliga Skrift och så som vår kyrkas bekännelseskriter därom vittna,

att bevisa församlingen trogen och beredvillig tjänst genom att förmana till gudaktighetens övning, bära kristlig omvårdnad om de fattiga, sjuka och värnlösa och, efter den nåd Gud förlänar, hugsvala och

upprätta bedrövade och bekymrade hjärtan,

att troget efterleva kyrkans lag och ordning, bevisa förmän skyldig lydnad och villigt efterkomma vad som varder ålagt,

att så ställa levernet, att det varder till föredöme för var man och ingen till anstöt.»

Tillsättning av prästerliga tjänster

De inom svenska kyrkan förekommande prästerliga tjänsterna är:

Tjänst	Lönegrad
Ärkebiskop	Bo 7
Biskop	Bo 6
Domprost	Bo 1
Kyrkoherde (motsvarande)	Ao 23, 25, 27
Komminister	Ao 21, 22
Stiftsadjunkt	Ae 21, 23
Kyrkoadjunkt	Ae 21
Pastorsadjunkt	regl bef.gång Af 17—Ae 21

Härutöver förekommer tjänster för präster bl a inom diakonistyrelsen, missionsstyrelsen, sjömansvårdsstyrelsen, de fem diakonianstalterna, Sigtunastiftelsen, Svenska kyrkans lekmannaskola, Svenska Israelmissionen, Lutherska världsförbundet samt Stockholms och Göteborgs stadsmission. I utlandet finns kyrkoherdar i de sju utlandsförsamlingarna och ett 30-tal sjömanspräster.

Präster tjänstgör vidare under deltid som militärpastorer, fängelsepräster, industripräster, citypräster, skol- och studentpräster m m.

Nu gällande prästvals lag trädde i kraft 1958. Genom denna har viktiga förändringar genomförts i förhållande till tidigare lagstiftning. Stiftsbandet har i viss mån upphävts. Den, som fullgjort fem års prästerlig tjänstgöring, har nu rätt att söka

tjänst även utanför det stift, för vilket han blivit prästvigd.

När val hålls, sker tillsättning på följande sätt. Efter ansökningstidens utgång upprättar domkapitel förslag med tre sökande efter som de »finnas äga företräde i förtjänst och skicklighet». Behörig att uppföras på förslag till domprost- eller kyrkoherdetjänst är den, som fyllt 30 år och under minst tre års tid fullgjort prästerlig tjänst inom svenska kyrkan. Domprost eller kyrkoherde, som icke under minst 5 år tjänstgjort i sin förra befattning, får ej uppföras å förslag till annan prästerlig tjänst. Sedan förslaget vunnit laga kraft utsätter domkapitel dagar för — frivilliga — provpredikningar. Vid frågodag, två veckor efter sista provdagen, har församlingen möjlighet att kalla fjärde provpredikant. Därvid fordras, att »nejrösterna understiga hälften av de avgivna rösterna samt att röstsiffran för den präst, som erhållit högsta röstetalet antingen uppgår till minst en femtedel av samtliga i röstlängden upptagna röstberättigade eller utgöra minst fyrahundra». För att vara behörig måste den som kallas ha minst tio tjänsteår eller minst samma tjänsteålder som någon på förslaget. I valet äger den delta, som är röstberättigad på kyrkostämma. Har fjärde provpredikant kallats, utnämner Konungen en av dem, som stått under val. I annat fall utnämner domkapitel den, som vid valet erhållit de flesta rösterna.

Var tredje gång kyrkoherdetjänst blir ledig skall tillsättning ske utan val. Härvid äger dock kyrkoråden i pastoratet att yttra sig över de sökande, varefter domkapitel avger förord och Konungen utnämner.

Komministraturer tillsätts i likhet med kyrkoherdetjänster, alltså utan föregående val var tredje gång sådan tjänst blir ledig, men utnämningrätten tillkommer domkapitel, sedan vederbörande kyrkoråd yttrat sig. För att uppföras på förslag till

komministertjänst krävs minst 18 månaders fulljord prästerlig tjänstgöring.

Kyrkoadjunkter, kontrakts- och stiftsadjunkter, som innehar extra ordinarie tjänster, tillsätts av domkapitel. Pastoratsadjunkter, som under de första 18 månadernas tjänstgöring benämns aspiranter, misiveras direkt av domkapitel.

Kyrkans ekonomi

Kyrkans fasta egendom

Kyrkobyggnader

Uppförande av kyrka var i den medeltida svenska kyrkan en menighetens och biskopens angelägenhet. Vid kristendomens införande kom sockenkyrkan ofta att uppföras på eller invid en förutvarande hednisk kultplats. Ansvaret för kyrkobygget åvilade enligt de svenska landskapslagarna menigheten, men biskopen skulle inviga kyrkan och förordna präst i församlingen. Genom kyrkobygget var också socknen bildad. Den bestod av de bönder som ville söka samma kyrkas gudstjänst och som därför förenade sig om kyrkobygget. Arbetet fördelades mellan de jordägande bönderna efter storleken av deras hemman och fullgjordes genom dagsverken. Men kyrkan skulle också vara utrustad med en viss jordegendom, som överlämnades medelst »skötning» — den medeltida rättshandling, som beseglade övertagande av jord. Med kyrkojorden bestreds prästens underhåll och på den hade församlingen att uppföra prästgård och vissa andra »laga hus». Jämte sin jordegendom hade kyrkan också sin egen inkomst genom viss del av tionden samt offer och gåvor. Församlingskyrkan betraktades som juridisk person och kunde förvärva och besitta egendom. Sådan kyrkojord ägs sålunda av församlingskyrkan, medan värden och förvaltningen därav är anförtrodd kyrkoförsamlingens organ, kyrkofullmäktige och kyrkoråd.

De medeltida landskapslagarnas princip att arbetet med uppförande och underhåll av kyrka skulle fördelas mellan bönderna efter hemmantal, bestod ända fram till 1909. Då tillkom en lag, som föreskriver, att kostnaderna skall täckas med uttaxerade medel. Denna lag är ännu gällande.

För varje församling finns som regel en eller flera församlingskyrkor. Ibland kan också två eller flera församlingar ha en gemensam församlingskyrka. Även om antalet församlingar och församlingskyrkor icke exakt överensstämmer, kan man utgå ifrån att kyrkorna är ungefär lika många som församlingarna eller i runt tal 2 600. Därtill kommer att i större församlingar finns småkyrkor, kapell eller liknande lokaler. Antalet sådana är mer än 500. Sådana småkyrkor eller kapell kan tillhöra antingen församlingen eller någon stiftelse, som uppfört och åtagit sig underhållet.

Boställen

Flerparten pastorat har prästboställen. Dessa är i regel gamla. En stor del av dem har under medeltiden givits till församlingskyrkan av adelsmän, präster eller bönder. Andra har församlingarna själva anskaffat genom uttaxering. Några har upplåtits av staten, exempelvis många kommunisterboställen från karolinska tiden. I äldre tid innehade prästerna själva sina boställen. I vissa fall bodde de på dem — i andra fall skötte de dem eller utarrenderade dem. Genom jordbrukets rationalisering på 1900-talet ansågs det inte längre lämpligt att löneboställena sköttes av prästen. 1910 beslöts att dela upp boställena i *prästgård* som uppläts till bostad åt prästen samt *löneboställe*, som skulle utarrenderas. Genom 1932 års ecklesiastika boställsordning överlämnades förvaltningen av såväl prästgårdar som löneboställen till pastoraten. Pastoraten blev icke ägare utan endast förvaltare av denna egendom. Av-

kastningen av boställena skall gå till prästerskapets avlöning.

Eftersom boställe är anförtrött gods eller i varje fall måste användas för visst ändamål, står pastoratens förvaltning av dem under kontroll, som utövas av boställsnämnd och stiftsnämnd. Pastoratet har en jordägares alla förpliktelser ifråga om boställe.

Vid sidan av prästboställena finns i en del församlingar jord, som tillhör församlingskyrkan och är avsedd för dess egna utgifter. Sådan jord förvaltas av församlingen. Den står icke under boställsnämndens — men väl under stiftsnämndens — kontroll. Den kan utan vidare användas för kyrkans behov, tex för utvidgning av kyrkogård. Den kan också utarrenderas.

Kyrkogårdar

Till kyrkan har från början också hört kyrkogården eller området närmast kyrkobyggnaden.

Kyrkogården är i allmänhet begravningsplats. Mera prominenta personer kunde förr få sin gravplats i själva kyrkan men enligt lag om gravrätt (SFS 1963: 537) får numera nedsättning av stoft i kyrka ske allenast med domkapitels medgivande. Kostnaderna för kyrkogårds anläggning och underhåll åvilar församling. Efter särskild framställning kan dock med Kungl Maj:t medgivande kyrkogård överföras till den borgerliga kommunen. Närmare redogörelse för begravningsplatser mm lämnas i kap 15 »Omhändertagande av döda under krig».

Klockarjord

Klockare och organister hade tidigare boställen. Dessa har numera avvecklats. I de flesta fall har dessa boställen överlåtits till vederbörande församling. Har församlingen fått överlåtelsehandling å jorden, är denna icke längre att anse som kyrkojord, utan utgör församlingens enskilda egen-

dom. Utan tillstånd från annan myndighet kan församling använda den till något församlingens ändamål eller sälja den.

Församlingshem

I större församlingar finns numera även församlingshem. Antalet är f n över 1 100. Församlingshemmen har i regel tillkommit på frivillig väg genom bildande av stiftelser, vilkas uppgift varit att bygga och underhålla lämpliga lokaler för det i början av detta sekel framväxande sk frivilliga församlinglivet. De kraftigt växande underhållskostnaderna har lett till att dessa församlingshem icke kunnat vidmakthållas eller moderniseras med gåvomedel. Det har därför blivit alltmer vanligt, att församlingarna övertagit dessa lokaler och införlivat dem med sin fasta egendom. I större församlingar har tillkommit församlingshem med lokaler även för pastorsexpedition, mottagningsrum för församlingsdiakonissa m m.

Hur kostnaderna för kyrkans verksamhet bestrids

Kyrkofonden

Vid 1910 års löne reglering för prästerskapet fastställdes fixerade prästlönebelopp. Samtidigt skapades en »clearing-fond» under namn av kyrkofonden, till vilken avsattes vissa gemensamma tillgångar.

Inkomster får kyrkofonden förutom från eget kapital

dels från pastorat, som har överskott på avkastningen av sin egendom, sedan präst- och kyrkomusikerlönerna betalats, varvid hälften av detta överskott levereras till kyrkofonden,

dels genom en särskild skatt — den sk allmänna kyrkoavgiften — vars storlek årligen bestämmes av Kungl Maj:t, men som icke får överstiga 15 öre per skattekrona. Allmänna kyrkoavgiften har de senaste åren uppgått till 11 öre per skattekrona.

Kyrkofondens kapital uppgår till ca 85 miljoner kronor. Församlingarnas inbetalning till kyrkofonden skall i huvudsak motsvara utbetalningarna.

Från kyrkofonden utbetalas:

dels ett tillskott för avlönande av präster och kyrkomusiker inom sådana pastorat, vilkas avkastning från egna tillgångar jämte efter vissa grunder fastställd utdebitering icke förslår till gäldande av ifrågavarande löner,

dels löner till biskopar och icke ordinarie präster samt pensioner till pensionerade präster och biskopar,

dels även kostnader för vissa andra gemensamma uppgifter.

Kyrkofonden förvaltas av statskontoret utan sammanblandning med statens medel.

Församlingskostnader

Församlingen svarar för kostnaderna för kyrkobyggnader, kyrkogårdar — utom i de fall, där den borgerliga kommunen övertagit kyrkogårdsförvaltningen — samt övriga fastigheter, som ägs av församlingen såsom församlingshem, tjänstebostäder för organist och kyrkogårdspersonal, församlingsdiakonissa m m. Vidare utgör lönerna till personal inom kyrko- och kyrkogårdsförvaltningen samt den övriga kyrkliga verksamheten en betydande post i församlingens budget. Slutligen vidtar församlingen åtgärder för att tillgodose kyrkobokföringens behov samt för främjande av gudstjänstliv, ungdomsvård och diakoni.

Medel för hela denna verksamhet anskaffas, där avkastning av församlingens tillgångar och erhållna statsbidrag icke förslår, genom utdebitering till församlingskatt.

För samtliga församlingar uppgick exempelvis den kyrkliga utdebiteringen år 1959 till i genomsnitt 0,76 kr per skattekrona. För landsbygdsförsamlingarna utgjorde medelutdebiteringen 1,01 kr och för stadsförsamlingarna 0,63 kr.

Pastoratkostnader

Då det gäller formerna för *prästernas avlöning*, sammanhänger dessa nära med det sätt, på vilket svenska kyrkan blivit uppbyggd i ekonomiskt hänseende. Från medeltiden och framåt brukade prästen den gård, som tillhörde kyrkan, och han levde av avkastningen av densamma. Till prästens inkomster hörde vidare en del av skattionen, vilka utgjorde tio procent av all avkastning från jordbruk och boskapsskötsel inom församlingens område och vilka alla hade att betala till kyrkan. Efter dessa regler avlönades präst i svenska kyrkan i huvudsak ända fram till 1910. Resultatet blev emellertid stora olikheter mellan olika församlingar. I den ena församlingen kunde prästlönen uppgå till betydande belopp (man talade om »feta pastorat») medan i den andra prästens ekonomiska villkor kunde bli mycket knappa.

Från 1910 skedde en reglering av prästlönerna, som i princip fortfarande gäller. Prästernas anställningsvillkor är fastställda i 1951 års prästlöneordning (SFS 1963: 521, 1964: 235) och överensstämmer i huvudsak med för statstjänstemän gällande regler.

Kyrkomusikerlöner

Kyrkomusikernas löner, som tidigare gäldades av församlingen, utgår numera efter samma grunder som prästlönerna och betalas av pastoratet.

Då pastoratet skall bestrida dessa präst- och kyrkomusikerlönekostnader tas avkastningen av lönebeställena och prästlönefonden samt klockarräntor, där sådana förekommer, i anspråk. Räcker icke denna avkastning måste församlingsavgifter uttaxeras. Denna uttaxering är begränsad uppåt

till 20 öre per skattekrona. Skulle pastoratet därefter fortfarande sakna medel för att täcka lönekostnaderna, tillskjuter kyrkofonden resten. Detta kallas tillskott. Anordningen med tillskott är avsedd som skatteutjämning. Alla pastorat betalar allmän kyrkoavgift till kyrkofonden, f n 11 öre per skattekrona. Vissa pastorat får sedan tillbaka tillskott. Tillskottets storlek bestäms av stiftsnämnden.

Kollektivväsendet

De medel som på frivillig väg insamlas inom svenska kyrkan för olika ändamål är dels kollektivmedel, dels medel från syföreningar och liknande grupper, som av ålder utgjort en betydande del av lekmannaverksamheten inom kyrkan. Kollektivväsendet är reglerat genom kungörelse 30 december 1953 och 17 december 1954 (SFS 1954: 815).

Där förordnas bl a:

att upptagande av *församlingskollekt* beslutas av kyrkorådet eller i brådskande fall av tjänstgörande präst efter samråd med kyrkvårdarna, varefter beslutet anmäls vid kyrkorådets nästföljande sammanträde. Kyrkorådet har också att bestämma såväl ändamålet med kollekten som när kollekten skall upptas,

att fråga om upptagande av kollekt inom stift ankommer på domkapitel (*stiftskollekt*) och därest kollekten skall upptas över hela riket (*rikskollekt*), på Kungl Maj:t.

Sammandrag av kollekt inom svenska kyrkan lämnas i bilaga 1: 3.

En sammanställning över de kyrkliga kommunernas inkomster och utgifter under ett år (1959) ter sig sålunda:

	Försam- lingar	Pastorat	Inalles
<i>Inkomster</i>			
Skatter	137 037 800	102 811 300	239 849 100
Statsbidrag	37 961 500	31 424 200	69 385 700
Räntor	9 525 400	2 145 300	11 670 700
Avgifter och ersättning	10 743 900	791 800	11 535 700
Försäljningsmedel	2 543 100	29 089 100	31 632 200
Övriga	16 958 100	20 509 400	37 467 500
Summa	214 769 800	186 771 100	401 540 900
<i>Utgifter</i>			
Anskaffning av fastigheter	63 095 500	8 827 300	71 922 800
Underhåll av fastigheter	38 087 100	17 778 100	55 865 200
Inventarier	11 621 900	581 500	12 203 400
Löner	55 031 900	88 569 400	143 601 300
Pensioner	6 153 300	535 000	6 688 300
Räntor	4 262 600	1 781 600	6 044 200
Övriga	52 049 100	70 680 800	122 729 900
Summa	230 301 400	188 753 700	419 055 100

Fria evangeliska trossamfund

Grunder

Vid sidan av svenska kyrkan existerar i vårt land åtskilliga andra kyrkor och samfund, vilka sinsemellan är av mer eller mindre olika natur. Några har funnits i vårt land under århundraden, exempelvis romersk-katolska kyrkan och det mosaiska samfundet. Huvuddelen av samfundsbildningarna vid sidan av svenska kyrkan har emellertid uppstått under de senaste hundra åren. Den kyrkliga enhetskultur, som tidigare präglade de religiösa förhållandena i vårt land, ersattes därvid successivt av en situation, där en rad trossamfund existerade sida vid sida. Detta läge har bekräftats i lagstiftningen, senast genom 1951 års religionsfrihetslag, som införde en enhetlig beteckning för samtliga kristna samfund, *trossamfund*, varmed i lagens mening avses »sammanslutning för religiös verksamhet vari ingår att anordna gudstjänst».

Utredningen, som icke funnit nödvändigt att i detalj redovisa varje samfunds organisation och verksamhet för sig, har i stället i det följande försökt att ange vissa för olika trossamfund från kyrkoberedskapssynpunkt väsentliga drag. Dessa drag har i följande kapitel fått utgöra grund för de förslag till åtgärder beträffande de olika samfunden, som utredningen bedömt lämpliga och erforderliga.

Utredningen har funnit det ändamålsenligt att använda följande uppställning av de fria evangeliska trossamfunden i Sverige.

Fribaptistsamfundet (FB)

Missionssällskapet Helgelseförbundet (HF)

Metodistkyrkan i Sverige (MK)

Svenska alliansmissionen (SAM)

Svenska baptistsamfundet (SB)

Svenska frälsningsarmén (SvF)

Svenska missionsförbundet (SMF)

Örebromissionen (ÖM)

Evangeliska fosterlands-stiftelsen (EFS)

Frälsningsarmén (FA)

Pingströrelsen (P)

Allmän karakteristik

De fria evangeliska trossamfunden skiljer sig från svenska kyrkan i två väsentliga avseenden. För det första existerar mellan dessa samfund och staten icke sådant organisatoriskt samband som mellan svenska kyrkan och staten. För det andra karakteriseras själva kyrkotypen av att medlemskapet förutsätter personligt bekänd kristen tro, under det att svenska kyrkan, som är en folkkyrka, icke ställer detta krav. Tydligt är emellertid, att trossamfunden vid sidan av svenska kyrkan i allt väsentligt har arbetsuppgifter av likartad karaktär, även om det i vissa fall kan föreligga skiljaktigheter i både dogmatiskt och organisatoriskt avseende mellan samfunden inbördes.

Samfundens arbetsuppgifter finns — som regel endast mycket kortfattat — beskrivna i de stadgar, som i de flesta fall reglerar samfundens inre förhållanden. Med undantag för Metodistkyrkan saknar samtliga här aktuella samfund särskild kyrkoordning.

I Svenska missionsförbundets stadgar beskrivs uppgiften i den inledande ändamålsparagrafen på följande sätt: »Svenska missionsförbundets ändamål är att förena kristna församlingar och missionsföreningar i landet till gemensam verksamhet för

såväl inre som yttre mission ävensom bereda en var tillfälle att genom personligt arbete, gåvor, testamenten och annorledes bidra till evangelii spridning.»

Svenska baptistsamfundets uppgift anges i dess stadgar (§ 1) sålunda: »Sällskapet Svenska baptistmissionen (Svenska baptistsamfundet) är en sammanslutning mellan baptistförsamlingarna i Sverige och har till uppgift att på den Heliga Skrifts grund och i enlighet med baptisternas trosåskådning verka för Kristi rikets utbredande inom och utom vårt land.»

I övriga samfunds stadgar beskrivs deras uppgift på liknande sätt.

Det föreligger sålunda en grundläggande överensstämmelse ifråga om trossamfundens arbetsuppgifter. Från andra synpunkter kan de emellertid uppdelas på huvudgrupperna »egentliga frikyrkosamfund» och »andra fria samfund».

De *egentliga frikyrkosamfundet* utgör icke i alla avseenden en enhetlig grupp men karakteriseras samtliga dels av sin principiella frikyrklighet, dels av att de fungerar som självständiga trossamfund helt vid sidan av svenska kyrkan. Den övervägande delen av frikyrkosamfundens medlemmar kvarstår dock av skilda anledningar ännu som medlemmar i svenska kyrkan. Ett exempel på dessa samfunds ställning som självständiga trossamfund är, att de har egen sakramentsförvaltning och att deras pastorer med laga verkan förrätta vigsel.

Till *andra fria samfund* räknar utredningen Evangeliska fosterlands-stiftelsen, Frälsningsarmén och Pingströrelsen.

Evangeliska fosterlands-stiftelsen utgör en väckelserörelse inom svenska kyrkan. I dess stadgar sägs härom (§ 1): »Evangeliska fosterlands-stiftelsens uppgift och ändamål är att . . . på den evangelisk-lutherska be-kännelsens grund befrämja Kristi rikets tillväxt, i vilket avseende Stiftelsen, med fri anslutning till vårt kyrkosamfunds inrättningar, vill utgöra en föreningspunkt för

frivilliga krafter, som inom vårt land på spridda orter verka i evangelii tjänst.»¹

Speciell församlingsbildning har icke ägt rum inom Evangeliska fosterlands-stiftelsen. Sakramentsförvaltningen omhändertas som regel av präst i svenska kyrkan.

Frälsningsarmén saknar också egen sakramentsförvaltning. Den skiljer sig även därigenom från samfundet i övrigt, att den medvetet intar en ställning mellan svenska kyrkan och de frikyrkliga samfundet. Dess organisation, som delvis är uppbyggd efter militärt mönster, understryker karaktären av aktionsorgan vid sidan av kyrkopolitiska grupperingar, samtidigt som det personliga medlemskap som tillämpas bidrar till att framhäva karaktären av trossamfund.

Pingströrelsen karakteriseras av sina egna ledare och anhängare som en väckelserörelse inom svenska kyrkan. Den lokala församlingens auktoritet betonas. Någon central samfundsorganisation existerar icke. I övrigt fungerar pingströrelsen i alla väsentliga stycken som ett frikyrkosamfund med egen sakramentsförvaltning, ett klart markerat personligt medlemskap och en bestämd avgränsning gentemot såväl svenska kyrkan som övriga trossamfund.

Organ för samverkan

Några organ för samverkan mellan alla de fria evangeliska samfundet existerar icke. Däremot föreligger i Sveriges frikyrkoråd ett centralt samverkansorgan för de samfund som ovan betecknats som egentliga frikyrkosamfund. I detta organ har också sedan 1961 Vännernas samfund (Kväkarna) status som observatör. Genom frikyrkorådet, som tidigare kallades frikyrkliga samarbetskommittén, har frikyrkosamfundet sedan 1918 ett organ som i skilda sammanhang visat sig kunna föra dessa samfunds talan. Enligt nu gällande arbets-

¹I formuleringen »med fri anknytning till vårt kyrkosamfunds inrättningar» åsyftas svenska kyrkans inrättningar.

ordning ingår det i rådets arbetsuppgifter att »föra deras (samfundens) talan i de fall, då ett gemensamt uppträdande kan anses vara till gagn för den sak de vill tjäna». I praktiken har detta kommit att innebära, att rådet utgör den centrala remissinstansen för statsdepartementen, riksdagsutskott och myndigheter t ex i frågor rörande den andliga vården inom krigsmakten, sjukvården och fångvården. Rådet företräder i övrigt samfundet i sammanhang, där det bedömts vara av värde att få till stånd en enhetlig handläggning för samtliga de frikyrkliga samfundens räkning.

Medlemskap

Fullt medlemskap vinnas inom de fria evangeliska trossamfundet först efter bekännelse av personlig tro på Jesus Kristus. Medlemskap till följd av t ex föräldrarnas tillhörighet till ett samfund förekommer icke.

Inom Metodistkyrkan förekommer sk förberedande medlemskap, i vilket barn till medlemmar av Metodistkyrkan inträder i och med dopet, som sker vid spädd ålder (barndop). Detta förberedande medlemskap skall emellertid vid vuxen ålder få en personlig bekräftelse för att vederbörande skall upptas i fullt medlemskap inom kyrkan. I de fall då sådan personlig bekräftelse icke skett vid 16 års ålder, upphör det förberedande medlemskapet.

Icke alla samfund räknar den personliga bekännelsen om tro på Jesus Kristus som enda villkor för medlemskap. Inom t ex de baptistiska samfundet utgör denna bekännelse visserligen huvudförutsättningen för medlemskap i församlingen, men samtidigt utgör dopet (som sker i samband med eller efter bekännelsen = troendedopet) villkor för medlemskap. I praktiken torde någon form av dop som regel förekomma före eller i samband med intagningen i församling också inom andra

samfund än de baptistiska, även om något formellt krav härpå icke existerar.

Medlemskapet förutsätter i princip ett kristligt leverne, och kan, där sådant uppenbarligen icke föreligger, upphöra till följd av utslutning. Medlemskap kan också upphöra till följd av medlemmens begäran därom, varvid några formella hinder icke torde kunna begränsa rätten till utträde ur församlingen och samfundet.

Några skyldigheter eller rättigheter av formell art är som regel inte förknippade med medlemskapet. Självfallet innebär medlemskapet reellt ett visst ansvar, men detta finns icke fixerat i skrift och kan aldrig göras gällande gentemot en medlem utan dennes frivilliga medgivande från fall till fall.

Organisation

Grunder

Vissa organisatoriska huvudlinjer är gemensamma för de olika samfundet, även om t ex Metodistkyrkan, Frälsningsarmén och Pingströrelsen var för sig och på olika sätt företer en bild som på väsentliga punkter skiljer sig från andra trossamfundens organisation. Dessa avvikelser från den organisatoriska huvudlinje, som här skisserats, torde emellertid vara av mindre betydelse i detta sammanhang, varför endast mera markerade organisatoriska särdrag redovisas.

Central organisation

De olika samfundens högsta beslutande organ är *konferensen* (generalkonferensen, allmänna konferensen), som sammanträder årligen. Konferensen består av valda ombud för till samfundet anslutna eller i detta på annat sätt ingående eller med detta samverkande församlingar. Inom vissa samfund ingår dessutom ombud för samfundets distriktsorgan. Som exempel på de befogenheter konferensen kan ha,

må Svenska baptistsamfundets stadgar (§ 9) anföras: »Konferensen, som öppnas av missionsstyrelsens ordförande, mottager redogörelse för det gångna årets förvaltning, fattar beslut om verksamhet för kommande år, väljer missionsstyrelse jämte två revisorer och två revisorssuppleanter att granska sällskapet alla räkenskaper och behandlar övriga föreliggande ärenden. Därjämte mottager konferensen rapport från läroverket Betelseminariet samt andra med sällskapet samverkande organ och beslutar om insamling av erforderliga medel.»

Missionsstyrelsen är respektive samfundets beslutande och verkställande organ mellan konferenserna. Den har som regel mellan tio och tjugufyra ledamöter, såväl lekmän som pastorer. Det finns en allmän tendens att vid val i största utsträckning utse företrädare för olika delar av landet.

Om missionsstyrelsens befogenheter sägs i Svenska missionsförbundets stadgar (§ 8):

»Mom 1. Missionsstyrelsen tillkommer:

a) att förbereda de ärenden som skola förekomma vid generalkonferensen;

b) att verkställa generalkonferensens beslut;

c) att själv besluta i mindre frågor samt i sådana som uppstå under tiden mellan generalkonferensens sammanträden och äro av den beskaffenhet, att de icke kunna till generalkonferensens nästa sammanträde uppskjutas;

d) att övervaka Svenska missionsförbundets såväl inre som yttre mission samt vidtaga de åtgärder, som för detta ändamål prövas nödiga;

e) att omhänderhava och bestämma över all Svenska missionsförbundets egendom, så i fast som löst, dock att intet av Svenska missionsförbundets fasta egendom må av densamma avyttras utan generalkonferensens beslut;

f) att mottaga och förvalta alla medel, som för Svenska missionsförbundets verksamhet insändas;

g) att i Svenska missionsförbundets namn upptaga lån, när så behöves.

Mom 2. Missionsstyrelsen är för alla sina beslut och åtgärder ansvarig inför generalkonferensen. Dock vare den ledamot, som icke närvarit vid beslutsfattande eller som mot fattat beslut anmält reservation, fri från allt ansvar för detsamma.»

Bestämmelser av i stort sett samma innebörd återfinns i övriga samfundets stadgar.

För handläggning av frågor rörande pastorskåren — fördelning av pastorerna mellan församlingarna, pastorernas anställningsförhållanden, disciplinära frågor etc — finns inom flera av samfundens centrala organ (församlingsråd, predikantråd etc), bestående av representanter för missionsstyrelsen, församlingarna och pastorskåren.

Samfundets högste tjänsteman är *missionsföreståndaren*, vars uppgift är att svara för ledningen av samfundets centrala arbete, men som stadgeenligt i stort sett saknar andra befogenheter än dem, som från tid till tid följer av beslut fattade av konferensen eller missionsstyrelsen.

Regional organisation

Någon för samtliga fria samfund enhetlig eller jämförbar regional organisation existerar icke. Detta beror till stor del på samfundens inbördes olikheter när det gäller medlemsantal och geografisk utbredning.

Den regionala indelningen inom de fria samfundens ansluter sig vare sig till svenska kyrkans stiftsindelning eller till länsindelningen. Antalet *distrikt* varierar — inom de samfund, som har en regional organisation som täcker hela landet — mellan 4 (metodistkyrkan) och 19 (svenska baptistsamfundet). Pingströrelsen saknar regional organisation. Detta gäller av naturliga skäl även de minsta samfund: Fribaptistsamfundet och Svenska frälsningsarmén. Inom några samfund existerar distriktsorgan endast inom ett mindre antal län.

Distriktsorganisationen består inom en del av samfund, t ex Svenska baptistsamfundet, av distriktsföreningar med stadgar, administrativa årsmöten och styrelse.

Inom de samfund, där den regionala organisationen är utbyggd att omfatta hela landet, existerar som regel en distriktsstyrelse eller motsvarande organ med ansvar för ledningen av distriktsorganisationens arbete. Detta organ utses på olika sätt inom olika samfund och ersätts i några fall av en mera tillfälligt sammansatt kommitté. Inom flertalet samfund är *distriktsföreståndaren* (eller motsvarande) den för distriktsorganisationens administrativt ansvarige. Han utses vanligtvis antingen av samfundet som sådant eller av distriktsorganisationen i samråd med och med ekonomiskt stöd av samfundet.

Distriktsföreståndarens arbetsuppgifter är i första hand att leda arbetet på distriktet, att vara samfundets representant och att vara pastorernas självvårdare. I Missionsförbundets stadgar, § 16, preciseras distriktsföreståndarnas uppgift på följande sätt: »Till distriktsföreståndarnas uppgift hör:

a) att jämte distriktsråden och i överensstämmelse med Svenska missionsförbundets stadgar ansvara för ledningen av verksamheten inom distriktet;

b) att anordna distriktsmöten, predikantmöten, evangelistkurser, kurser för söndagsskollärare och ungdomsledare samt att ombesörja evangelistverksamhet, särskilt på i andligt avseende mörka och vanlottade trakter inom distriktet;

c) att med Guds ords predikan uppbygga församlingarna samt vid förefallande behov bistå dem med råd och upplysningar såsom t ex vid anställandet av predikant, vid sökande av lagfart å egendom, vid antagandet av stadgar och vid församlingstvistars biläggande samt för övrigt i allt sådant, som hör till församlingslivets stärkande;

d) att vid verksamhetsårets slut inlämna till Svenska missionsförbundets missionsstyrelse en kortfattad redogörelse över verksamheten.»

Utöver distriktsföreståndare finns ofta *ungdomssekreterare*, i viss utsträckning *söndagsskollsekreterare* och — särskilt inom Svenska missionsförbundet — *undervisningssekreterare* och *distriktssekreterare*. Distriktssekreterares uppgift brukar vara att biträda distriktsföreståndaren.

Vid sidan av distriktsföreningarna existerar inom en del av samfundet också *distriktsungdomsförbund* och *distriktsöndagsskolförbund*.

Lokal organisation

Samfundens primära enhet är den lokala *församlingen*. Inom de samfund varom här är fråga finns närmare 5 000 församlingar med ett medlemsantal per församling varierande mellan ett tiotal och ca 6 000. Sammanlagda antalet medlemmar inom dessa samfund uppgår till drygt 350 000. Medräknas medlemmar i ungdomsorganisationer och elever i söndagsskolor blir antalet närmare 800 000. Församlingarna intar som regel juridiskt sett en helt självständig ställning i förhållande till samfundet och äger och förvaltar t ex självständigt kyrkor och annan egendom. Genom ömsesidiga överenskommelser har dock många församlingar inskrivit sådana bestämmelser i sina stadgar, att samfundets medgivande erfordras för t ex upplösning av församling, försäljning av fast egendom etc. Härtill kommer att t ex Metodistkyrkans församlingar följer sin internationella kyrkoordning och att arbetet vid Frälsningsarméns kårer på liknande sätt regleras av en central planläggning och ordregivning som är gemensam för flera länder.

Församlingen är som regel från juridisk synpunkt att betrakta som en förening med en styrelse, som är ansvarig för förvaltningen. Inom Svenska missionsförbun-

det är församlingsstyrelsens ordförande en lekman, medan inom övriga samfund församlingens pastor som regel även är dess ordförande. I realiteten torde inga klara gränser finnas mellan de pastorala och administrativa befogenheter pastorn har i sin egenskap av pastor och de befogenheter hans ställning som församlingsordförande ger honom. Inom huvudparten av samfunden är det dock ur alla synpunkter klart, att pastorn är församlingens talesman och att såväl pastorala som administrativa befogenheter tillkommer honom. Även inom Svenska missionsförbundet synes det i praktiken vara så, att församlingens angelägenheter även i vad avser administrativa uppgifter i viss utsträckning handhas av pastorn. Det bör emellertid uppmärksammas, att långt ifrån alla församlingar har egen pastor. Ett jämförelsevis stort antal församlingar saknar regelbunden pastoral omvårdnad. Det är också mycket vanligt att en och samme pastor betjänar två, tre eller flera församlingar, som i vissa fall kan ha sina verksamhetscentra på jämförelsevis stort avstånd från varandra. Situationen synes vara i stort sett densamma inom alla samfund, med undantag för Pingströrelsen och Örebromissionen, där antalet pastorer överstiger antalet församlingar. Beträffande Pingströrelsen föreligger emellertid endast ungefärliga siffror.

Antalet församlingar och antalet manliga pastorer inom de olika samfunden framgår av bilaga 2: 1.

Avvikelser från den organisatoriska huvudlinjen

Som framgått av vad som i det föregående sagts, har de olika samfunden väsentligen samma arbetsuppgifter och arbetar i stort sett efter samma linjer. Smärre organisatoriska avvikelser spelar i detta sammanhang knappast någon roll. Om de lokala enhe-

terna är församlingar, föreningar eller kårer har ur de här aktuella synpunkterna ingenting att betyda. Några avvikelser från den skisserade organisatoriska huvudlinjen bör emellertid antydas.

Det har redan tidigare antytts, att *Frälsningsarmén* icke i alla stycken företer samma bild som samfunden i övrigt. Dels saknar den sakramentsförvaltning, vilket självfallet har konsekvenser för bedömningen av dess karaktär av kyrkosamfund, dels har den en organisation, som på några punkter klart avviker från samfunden i övrigt.

Frälsningsarmén är sålunda en internationell organisation, vilket bl a innebär, att Frälsningsarmén i Sverige i vissa frågor är beroende av ställningstagande i det internationella högkvarteret i London. På högre poster inom Frälsningsarmén i vårt land kan komma att sitta personer, som icke är svenska medborgare. Högre svenska officerare inom Frälsningsarmén kan på samma sätt komma att placeras utomlands.

I motsats till vad som gäller inom flertalet samfund, förflyttas officerarna genom högsta nationella ledningens försorg. Omflyttningar av kåröfficerarna sker ofta varje år.

Kårerna äger icke — som församlingarna inom övriga samfund — sina gudstjänstlokaler. »All frälsningsarméns egendom i Sverige ägs av dess juridiska personer Frälsningsarméns Förlagsaktiebolag och Svenska Stiftelsen för Frälsningsarmén», heter det i en redogörelse i Frälsningsarméns årsbok 1962.

Vad som här sagts om Frälsningsarmén gäller i fråga om förflyttning av officerare och innehav av fast egendom även *Svenska frälsningsarmén*. Denna är dock icke en del av någon internationell organisation.

Metodistkyrkan är internationell. Detta innebär bl a att Metodistkyrkan i Sverige har att följa en för kyrkan i dess helhet gällande kyrkoordning, samt att den ingår i ett biskopsdöme, som bl a även omfattar

de övriga nordiska länderna. Biskopen kan vara svensk medborgare men kan även vara av annan nationalitet. Metodistkyrkans pastorer förflyttas genom biskopens försorg.

Pingströrelsen saknar, som redan tidigare antytts, riksorganisation. Församlingarna inom *Pingströrelsen* är fristående från varandra, och något officiellt samverkansorgan dem emellan existerar icke. I praktiken har emellertid Filadelfiaförsamlingen i Stockholm, som är den största församlingen inom samfundet, kommit att fungera som ett sorts kontaktorgan. Dess förstepastor har genom åren kommit att inta ställning som rörelsens ledare. Församlingen har tjänstgjort som remissinstans när myndigheter velat få del av *Pingströrelsens* uppfattning i skilda frågor. Församlingens tidning, *Evangelii Härold*, fungerar i praktiken som rörelsens tidning, och dess bokförlag uppfattas allmänt som *pingströrelsens* bokförlag. Även om det icke fått officiell prägel, har *Fiadelfiaförsamlingen* i Stockholm sålunda i skilda avseenden fungerat som *Pingströrelsens* kontaktorgan åt skilda håll. Den torde också ha de bästa förutsättningarna att i fortsättningen fungera som sådant.

Regional organisation saknas helt inom *pingströrelsen*, och här torde förutsättningarna att finna naturliga kontaktpunkter vara mindre än på riksplanet.

Pastorer m fl

Utbildning, anställning m m

I runt tal 2 500 manliga pastorer, predikanter och officerare är anställda inom ifrågasvarande trossamfund. Av dessa tjänstgör en klar majoritet på det lokala planet som församlingspastorer. Av Frälsningsarméns och Svenska frälsningsarméns officerare är omkring 70 % kvinnor. Huvuddelen av Svenska frälsningsarméns officerare är över värnpliktsåldern.

Utbildningen för pastorstjänst företer vissa variationer från samfund till samfund. En grupp av samfund med sinsemellan likartad pastorsutbildning utgör Baptistisamfundet, Evangeliska fosterlandsstiftelsen, Metodistkyrkan, Svenska missionsförbundet och Örebromissionen. De har en som regel fyraårig utbildning vid var sitt teologiska seminarium. Villkoren för inträde är vanligtvis realexamen eller tvåårig folkhögskola. En tendens är emellertid att en allt större del av eleverna redan vid inträdet på seminarierna har studentexamen. En anpassning till denna situation genom en gradvis höjning av kursernas nivå och en starkare koncentration på teologiska ämnen pågår f n vid dessa skolor. Övriga samfund har genomgående en mindre omfattande utbildning, från tre år ned till mera tillfälliga studiekurser. För inträde vid dessa skolor och kurser erfordras inga andra förkunskaper än de, som ges i folkskolan. Inom flertalet samfund förekommer efter avslutade studier vid teologiskt seminarium *ordination*, vilken som regel sker i samband med samfundets allmänna konferens.

Med undantag för Metodistkyrkan och Frälsningsarmén sker *anställning av pastor* på så sätt, att församlingarna kallar den de anser lämplig för uppgiften. Utannonsering av tjänster och ansökan om tjänster förekommer icke. På senare år har inom några av samfunden speciella centrala rådgivande kommittéer, »predikant- och församlingsråd», fått ett allt större inflytande över pastorernas förflyttningar. Detta har dock icke upphävt församlingarnas möjlighet att kalla den pastor de vill ha och pastorernas möjlighet att anta eller avböja en mottagen kallelse. Inom Metodistkyrkan sker pastorernas förflyttningar med vissa tidsintervaller efter beslut av biskopen, som i dessa frågor biträds av ett sk kabinett, bestående av de tre distriktsföreståndarna. Inom Frälsningsarmén sker för-

flyttningarna för kårofficerare efter beslut inom högkvarteret. Förflyttningen sker i regel med korta tidsintervaller.

Tendensen är att pastorn stannar relativt länge på varje plats, vilket bidrar till att han växer in i samhällets liv och undan för undan anförtros uppdrag, som skapar nya kontaktpunkter mellan invånarna och församlingen.

Pastorerna är som regel heltidsanställda. Inom samtliga samfund torde det i viss utsträckning förekomma, att en pastor är anställd med uppgift att handha den pastoral omvårdnaden av flera församlingar. Likaså kan en kombination av lokal och regional anställning förekomma. Under senare år har ett jämförelsevis stort antal pastorer jämsides med den pastoralagärningen innehaft deltidstjänst som lärare i den allmänna skolan, speciellt som kristendoms lärare. Detta kan beräknas gälla upp emot tio procent av pastorerna.

Som regel är pastorerna anställda av den församling eller de församlingar inom vilka de tjänstgör. Undantag är Metodistkyrkan och Frälsningsarmén, där pastorerna/officerarna är anställda direkt av kyrkan/armén. Anställningsförhållandena är därför både lönemässigt och på annat sätt starkt varierande inte bara från samfund till samfund utan också för olika pastorer inom samma samfund. Inom några av samfunden — t ex Svenska missionsförbundet och Svenska baptistsamfundet — eftersträvas sedan några år en samordning av förhållandena, vilken samtidigt syftar till en förbättring av anställningsvillkoren. En skiftar löneförmånerna mycket mellan olika samfund. Inom Missionsförbundet och Baptistsamfundet varierar exempelvis lönerna mellan 11 och 19 lönegraderna i det statliga avlöningsystemet. Exempel på högre och lägre löner förekommer i stor utsträckning. Allmänt kan konstateras, att de fria samfundens pastorer lönemässigt ligger lägre än svenska kyrkans präster.

Arbetsuppgifter i den centrala och regionala organisationen

Majoriteten av samfundens pastorer är verksamma i församlingstjänst och motsvarande uppgifter på det lokala planet. Endast 10—15 % av pastorskårerna är anställda för uppgifter på det centrala planet eller på det regionala planet — i distriktsarbete.

Centralt inom samfunden och knuten direkt till samfundsledningen är som regel *missionsföreståndaren* samfundets högste anställda tjänsteman. Han är ansvarig för samfundets arbete i stort. Vidare finns ofta en eller flera missionssekreterare, som regel med sådan arbetsfördelning att en ansvarar för arbetet inom landet och en för arbetet i främmande länder. Därtill kommer en rad specialsekreterare, oftast med pastorsutbildning, för söndagsskolarbete, ungdomsarbete, undervisningsarbete, socialt arbete o s v.

På det regionala planet motsvaras denna organisation av *distriktsföreståndare* eller/och distriktssekreterare samt, åtminstone inom de större samfunden, av specialsekreterare av samma slag som på rikspanet.

Utöver dessa anställningar på riks- eller distriktsplanet inom vart och ett av samfunden förekommer gemensamt för de åtta samfund, som är representerade i Sveriges frikyrkoråd anställningar inom detta. Här är det dock mer fråga om rent administrativa tjänster än om pastoralagärning. Rådet har f n en huvudsekreterare med ansvar för hela arbetet och tre gymnasistsekreterare. Av dessa tjänster har endast gymnasistsekreteraren sin motsvarighet på det regionala planet genom att Göteborgs och Stockholms frikyrkoråd var för sig anställt gymnasistsekreterare. Gemensamt för de frikyrkliga samfunden är dessutom frikyrkliga studentpastorer anställda i Uppsala, Stockholm och Göteborg. Mot dessa sva-

rande anställningar förekommer i någon mån inom tex Evangeliska fosterlandsstiftelsen.

För folkbildningsarbete har de frikyrkliga samfunden centralt anställt mindre än ett tiotal pastorer, vartill kommer ett tjugotal pastorer som, i regel på deltid, är anställda som studieinstruktörer på det regionala planet. Även här förekommer motsvarande tjänster inom andra samfund.

Arbetsuppgifter i den lokala organisationen

Trots att som regel några bestämmelser därom icke finns formulerade, gäller att pastorn genomgående är den, som handlägger förekommande frågor inom samfundens församlingar. Som regel föreligger ingen egentlig arbetsordning för pastorerna och några tjänsteåligganden i rent juridisk mening förekommer icke. Trots detta är regelmässigt vissa arbetsuppgifter knutna till pastorstjänsten. Till dessa uppgifter kommer sådana som från fall till fall utförs antingen av pastor eller annan person inom församlingen.

Pastorns huvuduppgift kan allmänt sägas vara att handha vården av församlingen och leda dess evangeliska arbete. Till de uppgifter som i praktiken exklusivt handhas av pastorn hör främst sakramentsförvaltningen d v s dop och nattvard samt kyrkliga handlingar med legal verkan: vigsel och jordfästning. Utan att annat än praktiska skäl talar därför, intar dessutom predikan och undervisning i form av kristendomsskola (konfirmationsundervisning) samma plats som de uppgifter, vilka regelmässigt tillkommer pastor.

De legala handlingarna vigsel och jordfästning begränsas liksom sakramentsförvaltning och konfirmationsundervisning till att huvudsakligen avse den egna församlingens medlemmar och dessas familjer samt personer, som i övrigt står församlingen nära. Detta medför, att dessa ar-

betsuppgifter upptar pastorernas tid i väsentligt mindre omfattning än de gör för svenska kyrkans präster. Någon fullständig statistik rörande omfattningen av tex dop och nattvard inom de här aktuella samfunden existerar ännu icke. Som exempel på den relativt ringa omfattningen denna handling som ämbetsåliggande har för pastorerna kan nämnas, att inom Svenska baptistsamfundet under år 1960 endast förrättades ca 400 dop. Nattvardsgudstjänster hålls som regel icke oftare än var fjortonde dag. Den ungefärliga omfattningen av pastorernas insatser som officeranter vid jordfästningar kan bedömas. Inom Svenska missionsförbundet avled 1960 i runt tal 2 000 personer. Alla dessa torde icke ha jordfästs av Missionsförbundets pastorer. Samtidigt finns anledning anta att dessa pastorer även jordfäst avlidna, som icke tillhörde Missionsförbundet. Beträffande antalet vigslar saknas uppgifter. Även här torde det emellertid vara fråga om ett relativt sett ringa antal, bl a därför att pastorernas medverkan som vigselförrättare förutsätter, att minst en av kontrahenterna tillhör vigselförrättarens samfund.

I motsats till de ovan nämnda arbetsuppgifterna upptar gudstjänstliv och församlingsvård samt själavårdsverksamhet i vidare bemärkelse, studie- och undervisningsarbete samt ungdomsarbete jämte administrativa uppgifter i anslutning härtill pastorernas tid i sådan utsträckning, att dessa uppgifter klart dominerar.

I gudstjänstlivet ingår förutom ordinarie offentliga gudstjänster — som regel uppgående till minst tre per vecka — gudstjänster och andaktsstunder i anslutning till de olika inom församlingen förekommande organisationernas verksamhet. Det torde inte vara ovanligt, att en pastor i genomsnitt predikar eller leder kortare andaktsstunder i genomsnitt en gång varje dag under året.

I församlingsvården och den själavårdande verksamheten i vidare bemärkelse

ingår dels hembesök, ofta till ett betydande antal, dels själavårdande samtal, varvid samfundens pastorer står allmänheten till tjänst under speciella mottagningstider. Tendensen är att pastorerna i detta avseende får en själavårdande uppgift långt utanför den egna församlingen eller det egna samfundet. Till detta bidrar också ett växande engagemang i den andliga vården vid kriminalvårdens anstalter och vid sjukhusen samt i den kontakt, som på senare år upprättats mellan samfunden och den allmänna skolan.

I studie- och undervisningsarbetet ingår dels den tidigare nämnda konfirmationsundervisningen (kristendomsskolan), vilken genomgående torde ha relativt ringa omfattning, dels studiecirkelverksamheten, som inom samtliga samfund i stor utsträckning bygger på att pastorerna är handledare. Det kan nämnas, att under studieåret 1962/63 enbart inom Frikyrkliga studieförbundet genomfördes över 7 000 studiecirklar med 94 000 deltagare. Till detta skall läggas studiecirkelverksamheten inom Evangeliska fosterlands-stiftelsen och Frälsningsarmén, som har egna studieförbund. Detta ger — om man beaktar att pastorerna i största utsträckning står som ledare för dessa cirklar — en ungefärlig bild av studiearbetets omfattning i pastorernas arbetschema.

I ungdomsarbetet torde pastorerna genomgående vara engagerade som bibelstudieledare. Härtill kommer att yngre pastorer mycket ofta står som ansvariga ledare för en eller flera ungdomsorganisationer och ofta har huvudansvaret för församlingens hela ungdomsverksamhet.

Det bör i detta sammanhang särskilt uppmärksammas, att de fria samfundens verksamhet i andra former än sådana som står under pastors direkta och personliga ledning och som omnämnes i samband med redovisningen av pastorernas arbetsuppgifter i förhållande till den totala verksamhetsvolymen är mycket betydande.

Denna verksamhet bärs i största utsträckning upp av frivilliga, oavlönade lekmannainsatser. Som exempel på dessa insatser kan nämnas, att sammanlagt cirka 28 000 söndagsskollärare och cirka 14 000 ungdomsledare rapporteras vara verksamma inom de fria samfundens församlingar.

Söndagsskolan är den utan jämförelse mest omfattande av de verksamhetsgrenar som här avses. Enligt Svenska söndagsskollärarets statistik avseende förhållandena år 1959 fanns i 7 257 söndagsskolor 266 302 elever inskrivna. Det organiserade ungdomsarbetet visar också stor omfattning med cirka 115 000 redovisade medlemmar. Härtill kommer speciella kvinnoorganisationer med över 100 000 medlemmar samt sammanslutningar för sång och musik med cirka 68 000 medlemmar och deltagare.

Vid ett försök till totalbedömning av de fria samfundens verksamhet bör också beaktas, att dessa svarar för betydande sociala insatser och insatser på undervisningens område — bl a genom 18 folkhögskolor och 8 teologiska seminarier.

En utförlig redogörelse för de fria samfundens verksamhet lämnas i det av 1958 års utredning kyrka—stat avgivna betänkandet *Kyrkor och samfund i Sverige* (SOU 1963: 39).

Andra funktionärer än pastorer

Utöver pastorerna förekommer — om man bortser från expeditiionspersonal o d — inom samfunden och deras församlingar anställd personal i mycket liten utsträckning. Församlingssystrar/diakonissor finns anställda av ett fåtal stadsförsamlingar. Likaledes finns i några församlingar anställda kyrkomusiker. Inom kyrkomusikerområdet förekommer dessutom i viss utsträckning arvodestjänster. Några församlingar har anställt speciella ungdomsledare. Flertalet av dessa tjänstgör emellertid som biträdande pastorer och är alltså icke anställda uteslutande för ungdomsarbete.

På en rad förtroendeposter återfinns inom vart och ett av samfunden och i för dessa gemensamma organ lekmän, som ofta har ett betydande ansvar och inflytande inom samfundens liv. Detta gäller t ex ordförandeposterna inom samfundens missionsstyrelser och Sveriges frikyrkoråd samt i samfundens distriktsorganisationer. Dessa förtroendemän är oavlönade.

Ekonomi

Ekonomien inom de fria trossamfundens församlingar bygger — med mycket få och jämförelsevis betydelselösa undantag — på frivilliga insatser av medlemmar och övriga intresserade. Några medlemsavgifter eller några indirekta beskattningsåtgärder förekommer icke. Flertalet församlingar torde som stomme för sin ekonomi räkna med kontinuerliga gåvor från medlemmarna. Några utfästelser från medlemmarnas sida förekommer endast undantagsvis — och då helt frivilligt — och kan icke anses vara juridiskt bindande.

De i församlingarna insamlade medlen används dels för församlingens eget arbete — bl a avlönande av pastor, underhåll av byggnader etc — dels till för samfundet gemensamma missionsinsatser både inom landet och i andra länder.

Samfundens centrala arbete bedrivs — likaledes med undantag för t ex skolverksamhet och bildningsarbete samt visst ungdomsarbete, som är understött av allmänna medel — med frivilliga medel.

Utöver de medel, som insamlas inom församlingarna, kan samfunden årligen tillgodoräkna sig betydande belopp i donationsmedel — i största utsträckning från

medlemmar. Härtill kommer viss vinst på samfundens affärsdrivande företag, bokförlag, hotell, semestergårdar etc.

Inom praktiskt taget samtliga här aktuella samfund förekommer samverkan mellan de lokala församlingarna. Samverkan sker också i det regionala arbetet (distriktsarbetet) och på central nivå. Denna samverkan är betydande också på det ekonomiska området. Som ovan antytts är samfunden för sitt centrala arbete helt beroende av församlingarnas ekonomiska stöd. Detta gäller även det regionala arbetet. Samtidigt är emellertid ett ganska stort antal församlingar för sin verksamhet beroende av ekonomiskt stöd från regionala och central organ. Inom t ex Metodistkyrkan är pastorerna anställda av kyrkan centralt, inom Svenska missionsförbundet ansvarar samfundet centralt för en viss lönenivå för pastorerna, och inom andra samfund finns »löneregleringskassor», som bidrar till de lägst betalda pastorernas avlöning. Utbetalningarna regleras från de centrala kassorna av bestämmelser, som fastställs av samfundets beslutande organ. Fastställda avgifter förekommer till de särskilda löneregleringskassorna. Tvång att tillhöra sådan kassa föreligger icke. Det existerar heller icke några fastställda regler för hur fördelningen av tillgängliga medel inom församlingar, distriktsorganisationer eller riksorganisationer skall göras. Sammanfattningsvis torde det kunna sägas, att de fria samfundens hela ekonomi ytterst bygger på förtroendefull samverkan mellan lokala, regionala och centrala organ inom samfunden och att medelsfördelningen sker på grundval av gemensamma överväganden beträffande angelägenhetsgraden av de behov som föreligger.

Övriga trossamfund

Utöver de fria evangeliska trossamfund, som behandlats i föregående kapitel, existerar en rad andra kyrkor och samfund i vårt land. En del av dem räknar jämförelsevis många anhängare, men de har vunnit ringa anslutning av svenskfödda medborgare. Av nämnda anledning, men även av andra skäl, intar dessa trossamfund i beredskapssammanhang en mindre betydelsefull ställning än tidigare berörda samfund. En kort karakteristik även av dessa samfund torde dock vara på sin plats.

Rörelser i nära anslutning till svenska kyrkan

Bland rörelser i nära anslutning till svenska kyrkan märks i första hand Evangeliska fosterlandstiftelsen. Denna har behandlats i föregående kapitel.

Missionssällskapet Bibeltrogna vänner framträdde ursprungligen som en särriktning inom Evangeliska fosterlandsstiftelsen. Sällskapet beräknas uppskattningsvis ha ca 30 000 medlemmar. Det understöds av omkring 600 lokala sammanslutningar. Sällskapet är att betrakta som en väckelserörelse inom svenska kyrkan. Speciell församlingsbildning förekommer icke.

Missionsföreningarna har i stor utsträckning egna samlingslokaler — missionshus eller bönhus — men det förekommer också, att svenska kyrkans gudstjänstrum används för föreningarnas gudstjänster.

Ett nittiotal predikanter är anställda direkt av sällskapet för arbete inom missionsföreningarna. Ungefär en tredjedel av dessa är heltidsanställda, medan de övriga kombinerar uppgiften med annan sysselsättning. Lokalt anställda pastorer eller predikanter saknas helt. Någon särskild

utbildning av predikanter förekommer icke.

Östra Smålands missionsförening, som bildades år 1863, växte fram som ett resultat av den rosenianska väckelsen. Den är att betrakta som en rörelse inom svenska kyrkan. Föreningen har sin utbredning väsentligen i östra Småland och södra Östergötland, men lokalsammanslutningar tillhörande föreningen återfinns också på enstaka platser i södra och norra Sverige.

I städer, där föreningen bedriver verksamhet, är lokalföreningar med matrikel-förda medlemmar organiserade, medan arbetet på landsbygden bedrivs utan fast organisation, i mera öppna kretsar. Några tillförlitliga uppgifter angående antalet lokala sammanslutningar eller antalet medlemmar i föreningen har inte stått att få. Sju heltidsanställda predikanter med uppgift att regelbundet besöka de lokala sammanslutningarna är anställda av den centrala föreningen.

Helt inom svenska kyrkan bedriver också *Laestadianismen* sin verksamhet. Den är en evangelisk pietistisk väckelserörelse. Väckelsen uppstod i Karesuando år 1845 och förekommer sedan sekelskiftet i två olika förgreningar: västlaestadianismen med centrum i Gällivare och östlaestadianismen med centrum i Tornedalen och Kalix älvdal.

Antalet laestadianer i vårt land har uppskattas till ca 20 000. Denna siffra måste dock betraktas som osäker, då rörelsen saknar både central ledning och lokalföreningar. Ett 25-tal lekmannapredikanter ägnar större delen av året åt predikoverksamhet, och rörelsens arbete i stort grupperar sig kring denna verksamhet. Guds-

tjänsterna förläggs ofta till enskilda hem, men med bidrag från svenska kyrkan har åtskilliga »bönehus» uppförts för laestadianernas räkning.

Övriga samfund och rörelser

Adventistsamfundet är ett kristet samfund med huvudintresse kring frågan om Jesu återkomst och med stark anknytning till gammaltestamentliga föreställningar. Lördagen firas som helgdag och medlemmarna förpliktar sig att avhålla sig från att äta t ex svinkött. Medlemmarna är genomgående vapenvägrare. Samfundet bedriver en omfattande hälsoverksamhet. Nyhyttans badanstalt (Västmanland), Hultafors sanatorium (Västergötland), Ekebyholms sanatorium (Uppland) och Stockholms fysikaliska kuranstalt drivs av samfundet.

Antalet medlemmar uppgick år 1959 till drygt 3 000, fördelade på 22 grupper inom två distrikt. I samfundets tjänst var samma år 315 personer anställda, därav 34 predikanter och 7 evangelister. 16 kyrkor var i samfundet ägo.

Vännernas samfund (Kväkarna) har en mindre fast organisation än övriga samfund i vårt land. Ingen sakramentsförvaltning förekommer, gängse kyrko- och kultbruk saknas, den individuella upplevelsen, »det inre ordet», tillmäts avgörande betydelse. Karakteristiskt för kväkarna är deras bestämda avvisande av krig och andra former av våld såsom stridande mot evangeliet. Vännernas samfund räknar i vårt land endast några få hundra medlemmar men har genom storartade humanitära insatser i skilda sammanhang kunnat öva ett större inflytande än vad som står i proportion till medlemsantalet.

Den *romersk-katolska kyrkan* har funnits i vårt land under århundraden. Genom reformationen trängdes den tillbaka. Gustaf III medgav rätt till fri religionsutövning för i riket boende utlänningar. Efter

1860, då dissenterlagen trädde i kraft, bildades åter en rad katolska församlingar på olika håll i landet.

Antalet medlemmar utgjorde år 1960 omkring 29 000, varav 6 000 svenskar.

Sverige utgör inom den romerska-katolska kyrkan ett stift som står under ledning av en biskop med säte i Stockholm. Stiftet är indelat i 19 församlingar, vilka i största utsträckning återfinns i de större städerna i södra och mellersta Sverige. De räknar i flera fall medlemmar från ett helt län.

Inom stiftet finns 11 kyrkor och 26 kappell. Anställda för tjänst inom kyrkan är 59 präster, 5 »bröder» och 185 »systrar». Präster i speciell själavård för italiensktalande medlemmar finns i Stockholm, Göteborg, Malmö och Västerås, för ungersktalande i Stockholm, Göteborg och Malmö, för polsktalande i Malmö samt för spansktalande i Stockholm. Flertalet »bröder» och »systrar» är verksamma inom de ordnar och kongregationer, som till ett antal av 27 finns för att tillgodose behovet av sjukvård, åldringsvård, skolverksamhet, barnavård, församlingsarbete, själavård och kontemplation. Sedan 1951 är kloster åter tillåtna i Sverige efter att under lång tid ha varit förbjudna. Ett mindre nunnekloster har upprättats i Glumslöv i Skåne.

Den *ortodoxa kyrkan*, som i Sverige vanligen kallas *grekisk-ortodoxa kyrkan*, utgör en gemenskap mellan självständiga kyrkor. Den har sin huvudsakliga utbredning i sydöstra Europa och angränsande delar av Asien. Kyrkan själv betraktar sig som direkt arvtagare till fornkyrkan och dess traditioner. Antalet ortodoxa kristna i Sverige har uppskattats till 10 000. Det bör dock uppmärksammas, att omkring hälften av dessa syns sakna samfundstillhörighet inom landet. Den ortodoxa kyrkan representeras i Sverige av följande församlingar:

Den *grekisk-katolska ortodoxa församlingen i Sverige* räknade 1959 omkring

1 300 medlemmar fördelade på huvudförsamlingen i Stockholm samt smärre grupper i Borås, Eskilstuna, Långshyttan och Örebro. Den centrala ledningen utövas av »Grekisk-katolska ortodoxa församlingens i Sverige kyrkoråd», men församlingen lyder ytterst under metropoliten för den ryska diasporan i Paris.

I Stockholm, Göteborg, Norrköping, Borås och Halmstad finns församlingar tillhörande *Estniska ortodoxa kyrkan*, som har sammanlagt omkring 3 000 medlemmar. Varje församling leds av en församlingsstyrelse och ett råd. För kyrkan i dess helhet i Sverige finns ett centralt organ, Estniska ortodoxa kyrkans synod, bestående av sju ledamöter. Patriarken i Konstantinopel svarar för tillsyn av kyrkans angelägenheter vilket är fallet även inom Finska ortodoxa församlingen.

Finska ortodoxa församlingen har sammanlagt ca 1 500 medlemmar, spridda i smärre grupper över hela landet. Verksamheten leds av en styrelse om 5 ledamöter och ett råd om 13 ledamöter.

Den ortodoxa kyrkans verksamhet syns vara av ringa omfattning i vårt land. Ingen av de nämnda församlingarna har egen kyrka eller annan byggnad i sin ägo, den ekonomiska omslutningen är liten och anställt prästerskap finns icke i något fall.

De *mosaiska församlingarna* i Sverige har sammanlagt omkring 8 700 medlemmar, fördelade på församlingar i Stockholm (ca 5 700), Göteborg (ca 1 300), Malmö (ca 1 600) vartill kommer smärre församlingsgrupper i Norrköping, Karlskrona och Kalmar. Samtliga församlingar har mycket stora upptagningsområden. Församlingen i Stockholm omfattar således mosaiska trosbekännare bl a i Stockholm, Uppsala, Västerås och Eskilstuna.

Antalet mosaiska bekännare i landet är emellertid avsevärt större än antalet församlingsmedlemmar, uppskattningsvis mellan 13 000 och 14 000 personer. Sedan tvånget för mosaiska trosbekännare att

tillhöra mosaisk församling upphävdes i samband med att den nya religionsfrihetslagen trädde i kraft 1952 har en stor del av de mosaiska bekännarna ställt sig utanför församlingsgemenskapen.

Församlingarna i de tre största städerna har en vitt förgrenad verksamhet bestående av, utöver gudstjänstliv, en omfattande social verksamhet, olika former av ungdomsarbete, skolverksamhet och annan studieverksamhet. Dessa församlingar har egna synagogor, icke obetydliga ekonomiska tillgångar och inkomster — främst genom uttaxerade församlingsavgifter, hyror, räntor och utdelningar samt bidrag från utlandet.

Mormonkyrkan, eller Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga, är en samfundsbildning med ursprung i USA. Den har kristna inslag i sin lära men anser sig bygga, utom på bibeln, också på en särskild profetisk uppenbarelse och strävar efter att i modern miljö förverkliga tanken på en teokrati, en gudsstat. Samfundet bedriver omfattande missionsverksamhet och viss tjänsteplikt — som regel tvåårig — gäller för de unga medlemmarna. Hösten 1962 verkade 175 missionärer i Sverige.

Verksamheten i Sverige är uppdelad på 31 grenar eller församlingar inom nio distrikt. Medlemsantalet beräknas hösten 1962 har uppgått till ca 3 000. Samfundet äger 28 gudstjänstlokaler.

Jehovas vittnen i Sverige utgör en del av den världsomfattande religiösa rörelse, vars arbete leds av The Watch Tower and Tract Society med huvudkvarter i Brooklyn, N.Y., USA. I den religionsvetenskapliga litteraturen räknas rörelsen inte som kristen, även om dess anhängare i sin verksamhet i stor utsträckning arbetar med samma stoff som de kristna samfundet. Centrala avsnitt i bibeln tolkas på ett allegoriskt sätt. Den markerat negativa hållning till samtliga kristna samfund, som är

utmärkande för Jehovas vittnen, grundar sig på en sådan bibeltolkning. I förhållande till staten intar rörelsen en avvisande hållning, bl a vägrar dess anhängare genomgående att utföra någon form av värnplikt.

Någon organisation omfattande hela landet och samtliga Jehovas vittnen finns icke. Bibel- och traktatsällskapet Vaktornet, som leder det svenska arbetet, utgör icke en riksorganisation eller ett samarbetsorgan för de ca 250 församlingarna. Dessa saknar också helt representation i sällskapet.

Medlemsantalet är svårt att ange, då man inom samfundet icke räknar medlemmarna på samma sätt som inom andra

samfund. Möjligen kan man räkna antalet »förkunnare», d v s personer verksamma i besöksverksamheten. Det högsta antal av sådana förkunnare som redovisats är 9 500. Vid sidan av dessa förkunnare finns emellertid en grupp, som aktivt lever med i församlingarnas liv utan att arbeta som förkunnare. Uppskattningsvis högst 25 av församlingarna har egen samlingslokal, vanligtvis kallad Rikets sal, medan omkring ett 75-tal församlingar stadigvarande hyr lokal för sin mötesverksamhet.

Jehovas vittnen svarar för en omfattande framställning och spridning av böcker, tidningar och broschyrer. Tidningen Vaktornet, som är rörelsens huvudorgan, utges varje vecka i en upplaga på f n 52 000 ex.

Ekumeniska organisationer m m

Ekumeniska organisationer

Av annan karaktär än de olika kristna samfundens är den verksamhet, som en rad ekumeniska organisationer svarar för. Det alldeles övervägande flertalet av dessa organisationer skiljer sig från samfunden bl a därigenom att de icke som dessa utgör primärorganisationer. Undantag i detta avseende utgör t ex KFUK och KFUM.

Utmärkande för de ekumeniska organisationerna i övrigt är, att deras huvuduppgift är att vara organ för samråd och samverkan mellan kyrkor och samfund i vårt land samt, i många fall, dessutom tjänstgöra som svenska kontaktorgan för internationella ekumeniska organisationer.

Av särskild betydelse för kyrkornas både nationella och internationella kontakter synes Svenska ekumeniska nämnden och Svenska missionsrådet vara, då dessa båda organisationer numera har huvudsavaret för kontakten med Kyrkornas världsråd, där mellankyrkliga frågor av stor betydelse handläggs.

En rad ekumeniska organisationer svarar för samarbetet på begränsade avsnitt av kyrkornas verksamhet — t ex söndagskola, ungdomsarbete, bildningsverksamhet. Andra — t ex lärar- och seminaristförbunden — har mer karaktären av yrkessammanslutningar, medan ett fåtal, som redan nämnts, utöver uppgiften att vara samrådsorgan också fått omfattande praktiska arbetsområden att svara för. Bland dessa bör — utöver redan nämnda — nämnas Förbundet Soldaternas vänner, som bedriver soldathemsverksamhet, S:t Lukasstiftelsen med uppgift att genom själavård hjälpa människor i psykiska kon-

flikt- och svaghetstillstånd och slutligen organisationer för mission i andra länder.

De olika typer av ekumeniska organisationer, som här endast exemplifierats, har enligt uppgifter till 1958 års utredning kyrka—stat sammanlagt 500 heltidsanställda och 150 deltidanställda. Antalet kurser och konferenser i organisationernas regi har angetts till 265 med omkring 140 000 deltagare under ett år. 33 publikationer utges med en sammanlagd upplaga av ca 175 000 ex.

Teologiska fakulteter

I redogörelsen för den samlade kyrkliga aktiviteten inom vårt land bör också de teologiska fakulteterna vid universiteten i Uppsala och Lund nämnas. Med anknytning till universitetet i Uppsala förekommer sedan några år också teologisk undervisning vid Stockholms teologiska institut.

De teologiska fakulteterna har framförallt den kontakten med kyrkorna, att de svarar för svenska kyrkans prästutbildning. Även pastorerna inom övriga samfund utnyttjar i viss utsträckning universiteten för sin utbildning. Av betydelse för kyrkornas liv är givetvis också den teologiska forskning, som har sitt centrum vid de teologiska fakulteterna, även om denna forskning är helt fristående från de olika trosamfundens.

En klar tendens till en ökning av antalet teologie studerande har kunnat iakttagas under de senaste åren. Som exempel härpå kan nämnas, att antalet närvarande teologie studerande vid universiteten var 1957: 580, 1960: 800 och 1963: 1099.

Religiösa program i radio och TV

De religiösa program, som utsänds över den svenska radion och televisionen, är av intresse ur ett flertal inom ramen för utredningens arbete liggande synpunkter. (Se kap 8 »Synpunkter på behovet av andlig verksamhet i krig» och kap 13 »Det psykologiska försvaret och kyrkan»).

Sveriges radio är ett aktiebolag. Bolaget är skyldigt följa vissa allmänna riktlinjer för programverksamheten, avsedda att garantera bl a allsidighet och opartiskhet. Ifråga om de religiösa programmen biträdde radiochefen av en kommitté med representanter för svenska kyrkans diakonistyrelse och Sveriges frikyrkoråd. Kyrkor och samfund, som icke är representerade i kommittén, upprätthåller kontakt med radioledningen vid sidan av kommittén. Den programtjänsteman, f n präst i svenska kyrkan, som närmast svarar för programmen och hans biträde, f n anknuten till övriga trossamfund, representerar icke sin egen kyrka. Religiösa program sänds regelbundet och på fasta tider. Enligt programstatistik för ett år sändes »Gudstjänster och andra religiösa program» under sammanlagt 300 timmar motsvarande 2,5 % av den totala sändningstiden. I TV sändes »Religion» 33 timmar och 36 minuter, motsvarande 2,8 % av den totala sändningstiden.

Principer för fördelningen av gudstjänstutsändningar är att å ena sidan svenska kyrkan och å andra sidan övriga trossamfund disponerar ungefär halva sändningstiden vardera. Vad gäller fördelningen av sändningstid mellan övriga trossamfund inbördes, gäller i stort sett lika fördelning mellan Svenska missionsförbundet, Svenska baptistsamfundet och Metodistkyrkan i Sverige. Pingströrelsen sänder omkring 6 gudstjänster. En katolsk gudstjänst sänds årligen.

Lyssnarintresset är stort och har varit föremål för flera undersökningar. Enligt i mitten på 50-talet gjorda studier räknar man med att av den vuxna befolkningen är det endast 36 % som icke under en månad någon gång lyssnat till radiogudstjänsten söndag förmiddag. Undersökningsresultatet innehåller emellertid många reservationer.

Andlig vård vid fångvårdsanstalter och sjukhus

Speciella former av ekumenisk verksamhet förekommer vid fångvårdsanstalter och sjukhus.

Vid samtliga *kriminalvårdens anstalter* finns fr o m 1962/63 en nämnd för den andliga vården. Nämnden skall biträda anstaltens styresman vid handhavande av ifrågavarande verksamhet.

Nämnden består av två ledamöter, varav den ene representerar svenska kyrkan och den andre övriga samfund. Ledamöterna förordnas av fångvårdsstyrelsen eller enligt styrelsens bestämmande av vederbörande fångvårdsdirektör efter förslag av biskopen i det stift, inom vilket anstalten är belägen, respektive efter förslag av Sveriges frikyrkoråd. Till ledamöterna utgår viss ersättning. Även för förrättning utgår ersättning.

Den *andliga vården vid sjukhusen* är vad gäller svenska kyrkan en del av dess ordinarie församlingsverksamhet. Sjukhusets patientantal inräknas i vederbörande kyrkoförsamling och antalet präster och deras löneställning regleras med beaktande härav.

Övriga trossamfund tillsätter sjukhuspastorer, som tjänstgör vid sidan av svenska kyrkans präster och som icke erhåller särskild ersättning härför. Sjukhuspastorerna utses av Sveriges frikyrkoråd, utom i Stockholm och Göteborg, där de utses av särskilda sjukhusråd.

Själavården inom krigsmakten

Grunder

Under långa tider har man ansett förhållandena under krig vara helt olika på krigsskådeplats och hemort. Civilbefolkningen i hemorten skonades från direkta krigshandlingar, medan soldaterna vid fronten fick utstå krigets alla prövningar. Som en följd härav ansågs de vid fronten stridande förbanden vara i större behov av själavård än folket i övrigt. Krigsmakten försågs därför med ett förhållandevis stort antal präster.

Kriget i våra dagar har betecknats som ett ytkrig, som är totalt. De prövningar och de faror, som tidigare huvudsakligen drabbade de stridande, kan därför nu nå alla, oberoende om de ingår i militära förband på »krigsskådeplatsen» eller är civila medborgare i »hemorten». I stort sett kan det därför finnas grund förmoda att det moderna kriget kan komma att utsätta civilbefolkningen för påfrestningar, som är av likartad intensitet och kraft som de stridandes. Krigsmaktens personal har dock alltså uppgifter, som ställer den i särskild klass i själavårdsavseende. Civilbefolkning skall vid fara söka skydd. För de stridande kan det gälla att lämna den skyddade ställningen och gå till anfall. De stridande måste dessutom använda vapen mot andra — en uppgift som för varje västerländskt fostrad människa måste innebära en särskilt stor påfrestning. Dessa speciella påfrestningar motiverar, att krigsmakten även i framtiden förses med jämförelsevis fler präster än civilbefolkningen. Internationellt räknas i våra dagar med att en präst erfordras för att handha själavården för omkring ettusen soldater.

Enligt »Tjänstereglemente för krigsmakten» (TjRK 1960) omfattar själavårdsverksamheten inom krigsmakten åtgärder för att vägleda personalen i religiösa frågor och livsåskådningsfrågor. Den omfattar även handläggning av vissa frågor, som berör vapenfrihet, soldat- och örlogshemsverksamhet samt gravtjänst.

Själavårdsverksamheten skall enligt samma reglemente utövas genom gudstjänster och annan andlig verksamhet, genom upplysning i livsåskådningsfrågor samt genom enskild rådgivning i andliga frågor. Gudstjänster och andra liknande förrättningar skall i regel förrättas i den ordning som anges i fältkyrko-handboken. Vidare skall enskild rådgivning i andliga frågor handhas av militärpastor.

För prövning av ansökan om vapenfrihet finns särskilda bestämmelser i lag om vapenfria värnpliktiga (SFS 1943: 121 med ändringar) och i kungörelse med vissa bestämmelser angående vapenfria värnpliktiga (SFS 1943: 122 med ändringar). Bestämmelser för krigsgravtjänst finns i en särskild år 1959 av överbefälhavaren fastställd instruktion — Krigsgravinstruktion (KrigsgravI).

Det åligger förbandschef att på de platser där soldat- och örlogshemsverksamhet bedrivs av enskilda sammanslutningar främja samverkan med dessa sammanslutningar. Vissa territoriella chefer skall dessutom enligt överbefälhavarens bestämmande främja kyrkosamfundens möjligheter att verka i krig.

Under den rent fredsmässiga utbildningen torde den värnpliktige reagera inför själavårdsfrågor i stort på samma sätt som när han är civil. Han har därför beretts

i stort sett samma möjligheter som den civile medborgaren att komma i kontakt med själasörjare. Den ovana miljön, avståndet från hemmet och utbildningens realistiska inriktning kan dock hos en del värnpliktiga väcka nya frågor, som kräver en lösning inom livsåskådningens eller religionens ram.

För många blir de religiösa frågeställningarna medvetna först i krig. Det omvittnas allmänt från de krigförande länderna, hur ett behov av själavård uppstår hos soldaterna i samband med strid. Fältpräster behöver ej längre verka för att väcka ett religiöst intresse — deras tid och kraft tas i anspråk för att möta ett förefintligt behov. Gudstjänster, enskild själavård, besök hos sårade och döende, bikt och kommunion kan då ingå i fältprästens dagliga uppgifter.

Något av detta ökade religiösa behov gör sig även märkbart vid krigsfara, under långvarig isolering eller under andra mer påfrestande förhållanden. Detta omvittnas såväl från vissa av beredskapsårens fältförband som från flottans långresefartyg och de svenska FN-styrkorna i Gaza och Kongo samt på Cypern.

Den militära själavårdsorganisationen är i princip ekumenisk. Detta framgår särskilt tydligt i krigsorganisationen. Av de omkring 800 fältpräster uttas huvuddelen ur svenska kyrkan och f n drygt en fjärdedel från andra samfund. Anledningen till denna ekumenik är dels att svenska kyrkans präster icke räcker att täcka krigsorganisationens behov, dels — och framför allt — att de militära myndigheterna söker pastorer, som är lämpade för uppgiften oberoende av samfundstillhörighet. Ett villkor för erhållande av placering som fältpräst är dock att vederbörande är villig att följa »Fältkyrkohandboken», som innehåller vissa utdrag ur svenska kyrkans handbok jämte en del tillägg.

Fredsorganisation

Krigsmaktens själavårdsverksamhet är inordnad som en gren i försvarets personalvård. Den organisatoriska förbindelsen mellan de sociala och kulturella delarna av personalvården och själavården är för svenska förhållanden naturlig och innebär stora fördelar. På olika vägar söker man nå det mål, som enligt tjänstereglementet för krigsmakten är personalvårdens uppgift, att stärka och vidmakthålla en god anda samt att företräda de andliga, kulturella, rättsliga och sociala värdena. Själavårdare och övriga personalvårdare är genom sina instruktioner hänvisade till samarbete och instruktionerna föreskriver också, att den ene vid förfall i möjligaste mån skall kunna överta den andres uppgifter. Militärprästen måste vara väl orienterad om personalvårdens uppgifter, och personalvårdaren måste efter förmåga vara beredd ta itu med själavårdsproblem.

Frågor rörande krigsmaktens själavårdsverksamhet handläggs i *central instans* av försvarsstabens personalvårdsbyrå. I denna ingår f n en fältprost, anställd mot ett årligt arvode, och en stabspastor i lönegrad Ae 21. Kostnaderna utgår från avlöningsanslag för Försvarets personalvård.

I regional instans finns, enligt beslut av 1962 års riksdag, en stabspastor vid varje militärbefälsstab anställd med ett årligt arvode. Stabspastorerna har instruktionsmässigt till uppgift bl a att

inom staben handlägga för militärområdet (motsv) gemensamma frågor rörande själavården,

biträda vid mobiliserings- och krigsplanläggning av själavården med krigsgravtjänst,

medverka vid utbildning av krigsplacerad personalvårdspersonal, i första hand under repetitionsövningar,

samverka med och inom sitt område bistå stabskonsulent (konsulent) som tjänstgör vid samma stab samt

i övrigt fullgöra de personalvårdsuppgifter som enligt militärbefälhavarens bestämmande och med hänsyn till anställningens omfattning skäligen bör ankomma på honom.

Stabspastorerna skall även betjäna marinkommando- och eskaderstaberna i likartade frågor.

I *lokal instans* — vid fredsförbanden — ombesörjs i regel den andliga vården av präster vilka förordnas som militärpastorer vid sidan av annan prästerlig tjänst. Sammanlagt ingår i fredsorganisationen ett 80-tal militärpastorer. Arvodena till dessa utgår ur kyrkofonden. Enligt särskilda bestämmelser anställda präster finns i Boden, Stockholm och Karlskrona. Erfarenheterna av själavårdsverksamheten vid våra fredsförband är i stort sett gynnsamma. Dock föreligger vissa brister i den nuvarande ordningen. Ett förslag till förbättrad organisation är avgivet av Försvarets personalvårdsutredning (Betänkande III. Själavårdsverksamheten inom krigsmakten. Rotaprintupplaga, försvarsdepartementet, sept 1960).

F n gäller för militärpastorerna bl a att efter erforderliga samråd uppgöra förslag till plan för förbandets själavårdsverksamhet,

i regel minst två gånger i månaden förrätta gudstjänst eller korum för hela förbandet eller del därav,

så långt tiden medger besöka förbandets underavdelningar ävensom enskilda på sjukhus och i fritidslokaler m m,

biträda vid mobiliseringsplanläggning av själavårdsverksamheten,

instruera och aktivisera till krigsorganiserade förband inkallad själavårdspersonal,

leda truppsamtal i livsåskådningsfrågor, när tillfälle därtill ges,

vara anträffbar vid förbandet i regel minst två gånger i månaden på tid, som fastställs av förbandschef,

stå förbandets personal till tjänst med rådgivning, enskild själavård och kyrkliga förrättningar,

samarbeta med präster från svenska kyrkan och pastorer från fria trossamfund i avsikt att främja själavårdsverksamheten.

främja verksamheten vid soldat- och örlogshem samt samarbeta med dess styrelse och föreståndare,

enligt särskilda bestämmelser vara utredningsman, när i tjänst varande värnpliktig ansöker om övergång till vapenfri tjänst,

medverka i annan personalvårdande verksamhet i den mån så är lämpligt och möjligt samt

föra tjänstedagbok.

F n finns i svenska kyrkan två icke-territoriella kyrkoförsamlingar, vilka är militära, nämligen Karlskrona amiralitetsförsamling och Skeppsholms församling i Stockholm. Dessa församlingars framtida status är f n föremål för en särskild av chefen för ecklesiastikdepartementet tillkallad utredning.

Krigsorganisation

Krigsbehov

Även i krig ingår själavårdsverksamheten som en gren i den verksamhet, som bedrivs av försvarets personalvårdsorganisation.

F n är försvarets krigsbehov omkring 800 präster. De finns i princip vid bataljons- och högre staber. De svarar för själavården vid det förband, som staben närmast leder. En bataljon omfattar en personalstyrka på omkring 1 000 man. Från regeln att präster finns vid bataljons- och högre staber finns många undantag. Det finns bataljoner och förband av motsvarande styrka, som saknar i organisationen ingående präst, men det finns även präster

vid en mängd mindre specialenheter, som används t ex för att i vissa lägen förstärka en bataljon eller som har underhållsuppgifter. Förband, som saknar egen präst, hänvisas i självårdsavseende i första hand till präst vid annat förband i närheten.

Förband, som saknar egen präst och som är grupperade på så stort avstånd från annat militärt förband med egen präst, att de inte lämpligen kan hänvisas dit, förutsätts i stället kunna få erforderligt bistånd från sådan civil präst, som avses kvarstanna vid utrymning. Högst en styrka om sammanlagt 1 000 man beräknas därvid bli hänvisad till en och samme civile präst. Sådan hänvisning är aktuell huvudsakligen för lokalförsvars- och luftbevakningsförband samt andra förband med mer stationär uppgift.

På motsvarande sätt kan militär själavårdspersonal medverka vid självårdsverksamheten bland civilbefolkningen, då så erfordras och då läget vid förbanden det medger.

Krigsbehovets tillgodoseende

Krigsorganisationen är som en följd av den tekniska och taktiska utvecklingen föremål för ständigt pågående omorganisationer. Dessa påverkar givetvis även behovet av präster. Utredningen bedömer emellertid att det angivna behovet — 800 — kan betraktas som ett normalvärde.

Utöver ovan angivna 800 tar krigsmakten f n såsom värnpliktigt eller reservbefäl i anspråk ett 100-tal präster ur svenska kyrkan och pastorer från övriga trossamfund för annan än självårddande verksamhet. Ifrågavarande personal har i allmänhet genomgått lång militär specialutbildning och bör i möjligaste mån användas för det militära ändamål för vilket den utbildats. Med utgångspunkt från krigsorganisationens behov framtas genom försvarstabens personalvårdsbyrå erforderligt antal fältpastorer. Personalen uttas med hän-

syn till sin civila utbildning. Uttagningen sker, när det gäller fältpastor ur svenska kyrkan, efter samråd med domkapitel och, då det gäller fältpastor ur övriga trossamfund, efter samråd med dessa eller Sveriges frikyrkoråd.

Nuvarande »handplockning» av utbildade präster för krigsorganisationen kommer i framtiden sannolikt att minska, då ett nu vid krigsmakten infört nytt utbildningssystem för fältpräster hunnit verka. Det nya systemet innebär att sådana värnpliktiga, som avser utbilda sig till präst, redan från första militärtjänstgöringen grundutbildas för krigsbefattningen som fältpastor. De som uttas genomgår först en tre månaders militär utbildning. Därefter fullföljer de sina teologiska studier, innan de ånyo inkallas, först till en tre månaders fackkurs och därefter till praktisk tjänst vid något fredsförband under så lång tid som värnpliktslagen medger. Befäls- och repetitionsövningar fullgörs dock vid det krigsförband vid vilket fältpastorn är krigsplacerad.

I samband med repetitionsövningarna erhåller fältpastorerna utbildning under veckolånga kurser. I övrigt förvärvar de praktisk erfarenhet under tjänstgöring vid staber och förband. Vidare deltar en betydande del av dessa fältpräster i frivillig utbildning vid lägerkurser m m. Även för i fred anställda militärpastorer anordnas kurser ungefär vart tredje år, varvid utbildningen även omfattar frågor rörande krigsförhållanden.

Fältpastorers åligganden

I regel är fältpastorerna placerade i en stab och svarar inom denna närmast för självårdsärendena såväl inom staben som vid staben underlydande förband. Det arbetsomfång, som regelmässigt åvilar en militär stab, medför att varje stabsmedlem, utöver sin egen verksamhet, även måste vara beredd att dygnet om lösa arbets-

uppgifter inom andra delar av stabens verksamhetsområden.

Utöver rent praktiska åtgärder som åvilas varje stab medlem (resa tält, gräva skyddsgrop, vara eldvakt, vara telefonpost, använda täckbenämningar o s v, o s v) måste en så pass kvalificerad stab medlem som en fältpastor kunna hjälpa till inom andra områden t ex som avlösare åt annan befattningshavare inom personalvårdens områden, biträda med den stabsmässiga delen av sjukvårdstjänsten m m samt tjänstgöra som stabens vakthavande officer under lugnare perioder för att därigenom möjliggöra att annan stabspersonal bereds någon vila.

Huvuduppgiften för fältpastorn är emellertid att tillgodose personalens religiösa behov. Grundläggande bestämmelser för själavårdsverksamheten finns i fältkyrko-handboken och militära reglementen.

Fältpastorn är skyldig tillse att så långt möjligt samtliga inom eget förband får sitt religiösa behov tillgodosett. Den gemensamma själavården utövas bl a genom gudstjänster, korum, andaktsstunder och soldataftnar. Behovet av nattvard skall särskilt beaktas. Den enskilda själavården är en av prästens viktigaste uppgifter liksom t ex enskild kommunion för sårad eller döende soldat. Fältpastor åligger även att handha ledningen av krigsgravtjänsten. (Se härom närmare i Kap 15 »Omhändertagande av döda under krig»).

Fältpastorns verksamhet måste i stor utsträckning ske vid truppen. Han måste uppsöka de olika förbandens underavdelningar, förbandsplatser o dyl. De moderna förbandens stora rörlighet vid förflytt-

ningar och stora utspridning vid försvarsgruppering innebär krav på — utöver psykisk — även fysisk spänst. Det ordinarie fordon pastorn vid en bataljon disponerar är cykel. Den yta en ordinär bataljon sprids över är en till två kvadratmil. Inom denna yta finns bataljonens underavdelningar med i regel flera kilometers centrumavstånd. Mellan underavdelningarna kan fiendlig verksamhet förekomma. Vid förflyttning mellan bataljonens underavdelningar måste fältpastorn vara beredd möta denna verksamhet.

Motsvarighet till fältpräster är vid marina förband marinpastorer. De tjänstgör under krigsförhållanden icke ombord utan i basorganisationen och vid förband i land. I princip gäller för dem samma som sägs om fältpräster.

Utredningen har undersökt, om det finns förband inom krigsmakten vid vilka fältpastorer kan ifrågakomma, trots att de lämnat värnpliktsåldern. Utredningen har därvid närmast ifrågasatt denna möjlighet vid vissa högre staber och anstalter, där kravet på fysisk spänst för denna personal möjligen något skulle kunna eftersättas. Sådana staber skulle kunna vara högkvarteret, militärbefälsstab, sektorsstab, vissa krigssjukhus och depåstaber. Vid övriga förband och staber är äldre personal som regel icke lämplig. Även vid de angivna staberna bör man undvika använda äldre personal såvida icke för dessa uppgifter i krigsorganisationen tas i anspråk samma personal, som bestrider befattningen i fredsorganisationen och som därför har särskilda insikter som kan tillgodogöras även i krig.

Totalförsvaret och kyrkoberedskapen

Om kriget kommer

Totalförsvarets grunder

Väsentliga uppgifter om vårt lands totalförsvaret och de enskildas medverkan däri har av myndigheterna lämnats i upplysningskriften »*Om kriget kommer*». Denna skrift utdelades till alla svenska hem hösten 1961. En rad till synes självklara men ytterst betydelsefulla grundsatsar för försvaret och för de enskilda medborgarna har utformats i denna skrift. Några av dem lyder:

»Sverige vill fred.

Vårt försvar syftar uteslutande till att bevara vår frihet och självständighet.

Varje väpnat angrepp mot vår frihet skall mötas med beslutsamt motstånd. Det totala kriget kräver ett totalt försvar. Varje medborgare måste vara beredd att till det yttersta göra sin insats i det totala försvaret. Var och en måste också veta hur man skyddar sig mot de faror, som ett nutida krig medför.»

Varje organisation och varje medborgare måste vara beredd att till det yttersta göra sin insats. Detta gäller icke minst dem, som tas i anspråk för olika kyrkoberedskapsuppgifter. Av många skäl, som utredningen närmare behandlar i det följande, kommer krigets påfrestningar att icke minst drabba personal med sådana uppgifter. Samtidigt kan det förmodas, att allmänheten kommer att i ökad utsträckning kräva upplysning, hjälp och stöd av kyrkoberedskapens personal — icke endast i rent självvårdande frågor.

Kyrkoberedskapsutredningen har under arbetet med detta betänkande fått en bestämmd uppfattning att kunskaperna i hit-

hörande frågor bland den personal, som i krig har att svara för självvårdsuppgifter, i många avseenden icke är tillfyllest. Utredningen har därför funnit det angeläget att lämna en närmare orientering om totalförsvaret i de avseenden som bedömts vara av särskild betydelse för personal, som engageras i kyrkoberedskapen.

För totalförsvaret har genom kungl. brev 28/6 1963 meddelats lydelsen på den av riksdagen godkända *målsättningen för totalförsvaret*. Enligt denna är »totalförsvarets främsta uppgift att vara så förberett för kriget, att det verkar fredsbevarande. Totalförsvaret måste därför snabbt kunna höja beredskapen och utveckla full styrka. Det skall ge uttryck åt vårt folks vilja att bevara landets frihet och vår motståndskraft mot påtryckningar.

Skulle vi likväl utsättas för angrepp, är det *krigsmaktens* uppgift att möta detta och förhindra att svenskt territorium besätts. *Civilförsvarets* huvuduppgift är att skydda befolkning och egendom mot skador av fientliga anfall samt att rädda överlevande vid sådana anfall. Folkförsörjningen i vidaste bemärkelse skall tryggas genom det *ekonomiska försvaret*. Det *psykologiska försvarets* uppgift är att vidmakthålla en fast försvarsvilja och motståndanda.

Sjukvård, socialvård, polisväsende, kommunikationer och annan samhällslik verksamhet anpassas med hänsyn till inriktningen av de samlade försvarsansträngningarna.

Totalförsvarets olika delar samverkar och understödjer varandra så, att största försvarseffekt ernås.»

Totalförsvarets indelning på fyra huvudområden följs i det följande, men härutöver kommer något att nämnas om *kommunal beredskap, hälso- och sjukvård* samt *totalförsvarets personalfrågor*. Även andra verksamhetsgrenar än de nämnda har emellertid uppgifter i krig och en inriktning som gör, att bilden av det totala försvaret måste vidgas än mer. Flertalet funktioner i samhället måste i själva verket kunna utlösas och ställas om för beredskap och krig om så skulle behövas. Inte minst är kyrklig verksamhet ett exempel på detta.

Totalförsvarets ledning

Den högsta ledningen av totalförsvaret utövas av Kungl Maj:t, som under krig har ökade befogenheter.

Riksdagen fortsätter sin verksamhet, vid behov genom en särskild delegation.

Överbefälhavarens och vissa centrala myndigheters ledning av totalförsvaret redovisas senare i detta kapitel.

I regional instans leder landshövdingen med en krigsorganiserad länsstyrelse den civila verksamheten i länet i samverkan med försvarsområdesbefälhavaren, som svarar för den militära verksamheten inom i regel samma område (försvarsområde). En högre regional instans utgör civilbefälhavaren — i regelen av landshövdingarna — som bl a har till uppgift att samordna den civila verksamheten mellan flera län, som sammanförs till civilområde. Motsvarande uppgifter på den militära sidan har militärbefälhavaren inom samma område (militärområde).

Som bl a framgår av »Om kriget kommer» kan riksstyrelsen i krig icke stanna kvar i Stockholm. Konung, regering, riksdag och vissa centrala myndigheter kommer att flytta från huvudstaden till mindre utsatta platser. Detsamma gäller krigsmaktens högsta ledning. På motsvarande sätt kommer länsstyrelser och andra civila och

militära myndigheter att flytta till krigsuppehållsplatser. Flyttningen är inte flykt, även om den fientliga propagandan skulle påstå det, utan en åtgärd som planerats i förväg för att säkerställa ledningen av vårt totala försvar.

Krigsmakten

Allmän målsättning

I ovan citerade kungl brev 28/6 1963 sägs att

»Krigsmakten skall verka för att vår fred och vår frihet bevaras. Krigsmakten skall därför ha sådan styrka, sammansättning och beredskap att anfall mot Sverige fordrar så stora resurser och tar så lång tid att de fördelar, som står att vinna med anfallet, rimligen icke kan bedömas värda insatserna.

Invasionsförsvar skall vara krigsmaktens viktigaste uppgift. Krigsmakten skall i det längsta kunna förhindra att en angripare får fast fot på svensk mark och kan utnyttja vårt land för sina syften. I varje del av landet skall kunna bjudas segt motstånd, om så erfordras även i form av det fria kriget.

Krigsmakten skall kunna avvärja en stort upplagd invasion över havet eller landgränsen samt i samband därmed insatta luftlandsättningsföretag och samtidigt upprätthålla ett segt försvar mot andra invasionsföretag. Bevakning och försvar mot mindre företag skall kunna organiseras inom landet i dess helhet.

Varje vapenför svensk, som icke är bunden av andra viktiga uppgifter inom totalförsvaret, bör sättas i stånd att militärt delta i kampen för landets självständighet.

Krigsmakten skall aktivt verka för att befolkningen skyddas och försörjningen tryggas.

Krigsmakten skall omedelbart kunna uppta försvar mot överrumplande anfall.

Krigsmakten skall kunna avvisa kränkningar av vårt territorium i fredstid samt

under krig mellan främmande makter var- under Sverige är neutralt.

Krigsmakten skall utformas så att dess effekt blir så långt möjligt oberoende av förändringar i det militärpolitiska läget.

Krigsmakten skall samverka med totalförsvarets övriga grenar i syfte att nå största möjliga försvarseffekt.»

Ledning

Under Kungl Maj:t utövas den militära ledningen av *överbefälhavaren* (ÖB). Han biträdes närmast av försvarsstaben (i krig: av högkvarteret). Under honom lyder, främst i operativt avseende, de tre försvarsgrenarna, armén, marinen och flygvapnet. Den tekniska och ekonomiska förvaltningen av krigsmakten utövas under Kungl Maj:t av centrala förvaltningsmyndigheter.

I militärterritoriellt avseende indelas landet i *försvarsområden*, vilkas omfattning i regel överensstämmer med länens. Krigsplanläggning inom försvarsområdet — länet sker i nära samarbete mellan försvarsområdesbehållhavare och landshövding (länsstyrelse). Försvarsområde är i vad avser allmänna hemvärnet indelat i *hemvärnsområden*, som lyder under hemvärnschefer. Hemvärnsområden kan sammanföras till hemvärnskretsar under befäl av kretshemvärnschefer.

Försvarsområdena är sammanförda i *militärområden* med en militärbefälhavare som chef för varje. Militärbefälhavarna är territoriella chefer. De lyder i operativt avseende under ÖB.

Krigsmaktens mobilisering

Många länder har ständigt ett antal förband krigsorganiserade för att när som helst kunna möta angrepp. Vår insatsberedskap bygger, bl a av ekonomiska skäl, på ett annat system. Med mycket kort varsel kan delar av vårt flygvapen och våra sjöstridskrafter samt inkallade, utbildade arméförband — hemvärnet inberäkat —

lösa stridsuppgifter. Huvuddelen av vår krigsmakt måste emellertid kallas in t ex genom mobilisering. De inkallade måste därvid vara så utbildade, att de omedelbart kan ingå i förband med stridsuppgifter.

Mobiliseringstiderna är i regel korta. Motståndskraften mot bl a flyg- och fjärrvapenanfall är stor genom att man redan i fred spritt förbandens utrustning i tusentals krigsförråd, som samtidigt är förbandens mobiliseringsplatser. Förbandens personal sammansätts så långt så är möjligt genom en lokalt begränsad rekrytering. Mobiliseringen tryggas av hemvärn. I samband med mobiliseringen tas en rad civila tillgångar bl a fordon, fartyg, järnvägar, post, telefonförbindelser osv i viss utsträckning i anspråk för militära behov. Industrins produktion läggs delvis om för att tillgodose behovet av bl a ammunition och annan militär utrustning.

Angreppsmetoder

Överbefälhavaren har i sin utredning »ÖB 62», som ligger till grund för nuvarande försvarsbeslut, närmare behandlat hur ett angrepp mot vårt land kan tänkas gå till och hur vi skall möta det. Överbefälhavarens syn på dessa problem redovisas i det följande. Den i år framlagda utredningen »ÖB 65» bygger på samma principer.

Före egentliga stridshandlingar eller som inledning därtill är det sannolikt att en angripare genom mer eller mindre långtgående *ultimata söker skapa krissituationer* för att förmå oss till eftergifter. Krav kan därvid komma att ställas på vårt land syftande till vissa — till en början måhända till synes mycket begränsade — medgivanden, t ex rätt att överflyga svenskt område, att använda det svenska kommunikationsnätet eller att med trupper passera någon i det allmänna medvetandet mindre betydelsefull del av landet. Påtryckningarna och kraven kan komma att

stödjas av agitation och hot om krigsåtgärder såsom anfall med atomstridsmedel, kemiska stridsmedel eller genom avspärrning.

Det är sannolikt, att man vid ett sådant kallt krig mot vårt land även kommer att utnyttja andra medel och metoder i den psykologiska krigföringen, t ex propaganda och ryktesspridning, i avsikt att väcka misstro mot såväl den politiska som den militära ledningen och därmed bryta vårt folks motståndanda. Även om en sådan psykologisk krigföring icke torde kunna leda till sådana resultat, att vårt land »betvingas», så skulle dess verkan dock kunna underlätta ett kommande direkt angrepp. Detta gäller också sabotagehandlingar av olika slag.

Vid ett krig, som ännu inte berört vårt territorium, skulle eftergifter för påtryckningar utsluta hjälp utifrån — eventuellt även framkalla motåtgärder t ex importstopp — och därigenom med stor sannolikhet så småningom leda till att angriparen nådde sitt syfte, d v s kontroll av hela vårt land.

Vid ett *öppet krig* mot Sverige är det mindre sannolikt, att en angripare förlitar sig på en enda angreppsmetod. Det troliga är, att olika angreppsmetoder kombineras för att framtvunga en splittring av våra begränsande resurser för att därigenom åstadkomma snabbast möjliga avgörande. I det följande lämnas en redovisning av de två kombinationer av angreppsmetoder, som bedöms vara mest sannolika att en angripare tillgriper mot oss, och som vårt försvar alltså främst bör kunna motstå.

Vill angriparen genom ett överraskande anfall snabbt söka ockupera hela vårt land eller delar därav kan han tillgripa *strategisk kupp*. Överraskning är då väsentlig för framgång i anfallet. Om Sverige mobiliserat eller på annat sätt avsevärt höjt beredskapen, torde anfall av större omfattning behöva tillgripas för att nå det avsedda resultatet.

Vid strategisk kupp torde luftkrigföringen i första hand inriktas mot vårt luftförsvar. Anfall torde dessutom insättas mot övriga militära anstalter för att störa vår mobilisering samt mot militära och civila ledningsorgan och mot kommunikationerna för att försvåra stridskrafternas förflyttning till sina avsedda grupperingsplatser. Begränsade armétridskrafter torde insättas genom luft-, sjö- och landtransport för att ta strategiskt betydelsefulla punkter och områden. Anfallet fullföljs med större styrkor så snart detta är möjligt.

En stormakts resurser torde vara tillräckliga för att vid ett kuppanfall nå stora framgångar, men dock endast inom begränsande områden. Detta beror på att tillgången på flygtransportmateriel och specialtonnage är begränsad. Större sammandragning av specialtonnage torde undvikas för att icke förta operationen dess karaktär av kupp och därigenom öka vår förvarning. Framgångarnas storlek beror i väsentlig grad på våra beredskapsåtgärder.

Under förutsättning att vi har hunnit vidta erforderliga försvarsförberedelser kommer en angripare sannolikt att behöva tillgripa någon form av *storanfall* för att betvinga oss.

Storanfallet kan ske antingen i samband med operationer under ett allmänt storkrig eller såsom ett begränsat krig mot Sverige.

I storanfall kan de flesta angreppsmetoderna kombineras. Huvudvikten torde ligga vid kust- och gränsinvasion i kombination med flyg- och fjärrvapenanfall. Även ett begränsat krig som berör Sverige kan utvecklas till ett storkrig.

Det är f n inte sannolikt, att en invasion genom luften kan bli av en sådan storleksordning, att angriparen med denna invasionsform som främsta angreppsmetod kan räkna med att bryta vårt försvar. Däremot blir det alltmer troligt, att kust- och gränsinvasion kommer att stödjas av taktiska luftlandsättningar för att ta hamnar och

flygfält, skapa brohuvuden och binda våra resurser.

Storanfallet kan insättas med eller utan understöd av kärnladdningar. Kemiska och biologiska stridsmedel kan också komma att utnyttjas för bestämda taktiska uppgifter. Anfall, som får karaktär av avsiktlig terror, bedöms mindre sannolika. Avspärrning kan också användas mot oss, om detta sker i samband med ett storkrig, som pågått förhållandevis lång tid. Sjöstridskrafter torde delta i den förberedande bekämpningen före en kustinvasion.

Principer för försvarets förande

Vår förmåga att avvärja angrepp kommer — i framtiden liksom hittills — ytterst att bero på medborgarnas *motståndsvilja*. Denna motståndsvilja måste bygga på vetenskapen att alla, i den ena eller andra formen, med utsikt till framgång kan delta i landets försvar. Vi är ett litet folk med ett stort land att försvara. Våra personella och materiella resurser måste därför utnyttjas till det yttersta.

Krigsriskerna för vårt land sammanhänger med stormaktsblockens intressen i Skandinavien. Vi måste därför inrikta oss på att kunna möta anfall från en stormakt. Skäl talar för att en angripare söker genomföra sitt angrepp på kort tid för att därigenom undvika, att politiska och militära motåtgärder hinner vidtas av andra makter. Med tanke på de engagemang, som en stormakt har — eller riskerar att få — på andra krigsskådeplatser, torde den inte kunna sätta in mer än delar av sin krigspotential mot oss.

Det torde ligga i andra *stormakters intresse att lämna hjälp* mot bakgrund av den strategiska betydelse, som Skandinavien — och därmed Sverige — har för båda stormaktsblocken. En väsentlig förutsättning för bistånd är, att vårt försvar har förmåga att motstå ett angrepp under så lång tid, att ingripanden i olika former till

vår hjälp kan hinna verka och te sig lösnande för den, som ingriper.

Genom att utnyttja de *naturliga försvarsbetingelser*, som vårt land i många avseenden erbjuder, kan vi motverka en angripares kvantitativa överlägsenhet.

Landets stora yta och ringa folkmängd ger oss möjlighet att genom omfattande utrymningar av tätorter minska sårbarheten mot terroranfall. Den stora ytan ger även möjligheter att sprida våra försvarsresurser och därigenom minska deras sårbarhet. De stora avstånden försvårar emellertid strategiska omgrupperingar och skyddet av de långa kommunikationerna. Vägnätets utbyggnad förbättrar dock efter hand omgrupperingsmöjligheterna. Berggrunden ger särskilt goda förutsättningar för att i fred skapa befästningar och skydd av olika slag och därmed öka motståndskraften hos försvaret. I stora delar av landet ger skogen möjligheter att dölja våra stridskrafter. Vägnätet — främst i de södra och mellersta delarna av landet — ger möjligheter att genom reservvägbaser förbättra baseringsläget för våra flygstridskrafter.

De havsområden, som omger Sverige, ger möjligheter till förvarning och bekämpning av angripares stridskrafter — såväl på ytan som i luften — innan de nått svenskt territorium.

De geografiska förutsättningarna för att hejda och slå en angripare, som landstiger på kusten eller luftlandsätts inom kustområdet och söker anfalla vidare, varierar inom olika delar av landet. Innanför huvuddelen av såväl Norrlandskusten som östra Mellansveriges kust är terrängen ofta skogsbeklädd och vägnätet mindre väl utvecklade, vilket skapar gynnsamma förutsättningar för våra markstridskrafter strid. Där kusten är öppen och landet innanför denna utgörs av öppna slättområden — som i Sydsverige och delar av östra Mellansverige — har angriparen större möjlig-

heter att snabbt föra anfalllet vidare med mekaniserade styrkor.

Gränsinvasion är i nuvarande militärpolitiska läge aktuell främst över svenskfinska gränsen.

Det militärpolitiska läget kan ändras så, att invasionsriktningar över den svensk-norska gränsen blir aktuella. De naturliga försvarsbetingelserna vid markstrid är här goda. I delar av Svealand och Götaland ger terrängförhållandena möjligheter till luftlandsättningsoperationer i större skala. I Norrland är möjligheterna till luftinvasion mera begränsade. De i regel långa anflygningsvägarna för angriparens transportflygförband förbättrar våra möjligheter till motverkan.

Vid försvar mot gränsinvasion skall striden upptas så nära gränsen som omständigheterna medger — med flygstridskrafter och jägartrupp även utanför gränsen. Förutsättningarna är dock små att redan vid gränsen hejda en angripare, eftersom denna här har möjlighet att tidigt utveckla stor överlägsenhet. De anfallande styrkorna fördröjs och försvagas genom att striden upptas i ett nära gränsen uppbyggt försvar. Förberedelser vidtas också för att vi skall kunna uppta strid i på djupet utbyggda försvarszoner. Försvaret stärks med i fredstid utbyggda befästningar. Förbindelseförstörelser och mineringar utnyttjas i stor skala för att fördröja angriparen.

Vid försvar mot *kustinvasion* strävar man efter att med marin- och flygstridskrafter ingripa mot angriparens överskeppningsföretag på ett sådant sätt, att invasionsstyrkan tillfogas största möjliga förluster. Armé- och kustartilleriförband, som grupperats inom kustområdet, skall om möjligt förhindra landstigningen i samverkan med flyg- och sjöstridskrafter. Under överskådlig tid kommer angriparen att förbli särskilt sårbar under landstigningen. Hans brohuvuden är under detta skede

begränsade till omfattningen och han saknar möjlighet att utnyttja sin kvantitativa överlägsenhet. Detta måste utnyttjas av vårt försvar för att om möjligt nå ett avgörande.

Det inom kustområdena och på djupet utbyggda mera statiska försvaret utnyttjas för att försvåra och fördröja angriparens utbredning. Härvid utnyttjas även förbindelseförstörelser i stor utsträckning. Genom dessa åtgärder görs motståndaren gripbar, och vi får möjlighet att understödja anfallsförbandens strid.

Hamnar, kuststräckor som lämpar sig för landstigning, kommunikationsknutpunkter och flygfält inom eller nära invasionsområden skall i det längsta försvaras, även om angriparen kringgått försvaret och trängt djupt in i landet. Så långt det är möjligt skall förband som avses för denna strid ges skydd av i fredstid utbyggda befästningar. En i god tid påbörjad förstörelse av hamnar, flygfält och kommunikationer är av väsentlig betydelse för att motståndaren icke skall kunna kontinuerligt underhålla sin anfallskraft.

Vi måste räkna med att en angripare sätter in sådana resurser, att han — trots våra ansträngningar i samband med striderna till sjöss och vid kusten — på något eller några ställen kan bilda större brohuvuden. Ett framgångsrikt försvar kräver då att tillräckliga reserver kan samlas på kort tid för att genom anfall slå angriparen.

Sammanfattningsvis kan sägas, att en angripare har sådana intressen att bevaka på många håll i världen, att det icke är troligt, att han kan koncentrera hela eller ens huvuddelen av sin kraft mot oss. Sveriges naturliga försvarsmöjligheter är stora. Det svenska försvaret har en styrka, som inger respekt runt om i världen. Vår statsledning har också klargjort att Sverige vill, kan och skall försvara sig.

Byggnads- och reparationsberedskap (BRB)

I detta sammanhang syns det motiverat att även orientera om den organisation för byggnads- och reparationsberedskap (BRB), som finns förberedd (SFS 1959: 177). Orienteringen bygger delvis på utdrag ur »Kommunal beredskap» (SOU 1962: 7).

BRB har till uppgift att vid krig eller krigsfara genom särskilda arbetsorgan utföra för det totala försvaret erforderliga byggnads-, anläggnings- och reparationsarbeten, vilka ej utförs av andra civila eller militära arbetsorgan.

BRB organiseras och dess verksamhet planläggs och förbereds under fredstid av fortifikationsförvaltningen i samarbete med berörda myndigheter. Chefen för väg- och vattenbyggnadskåren är, såvida Kungl Maj:t ej annorlunda förordnar, chef för BRB. Han biträdes av ett centralkontor. Ledningen och centralkontoret ingår under tid då organisationen trätt i verksamhet direkt i högkvarteret. Regionalt står organisationen under ledning av en regionalchef inom varje militärområde. Inom varje försvarsområde utövas ledningen av en lokalchef.

Såsom BRB:s arbetsorgan utnyttjas i fredstid verksamma företag, vilka hålls intakta och organiseras för sina uppgifter under krig och krigsfara. Arbetsorganen — centrala, regionala och lokala — uppsätts av enskilda företag eller av statliga eller kommunala myndigheter på grundval av avtal mellan fortifikationsförvaltningen och företaget eller myndigheten. Fortifikationsförvaltningen fastställer storleken och sammansättningen av arbetsorganen samt införskaffar för organisationsarbetet erforderliga uppgifter rörande personal, maskiner och arbetsredskap.

I BRB-organisationen inordnas de resurser, som finns tillgängliga sedan för krigsansträngningarna betydelsefull verksamhet (såsom verksamheten hos krigs-

makten, civilförsvaret, vissa statliga och kommunala myndigheter, krigsviktiga företag) blivit primärt tillgodosedda.

Arbetsorganen har att inom olika delar av totalförsvaret fullgöra arbetsuppgifter, för vilka myndigheternas egna resurser icke förslår. De fördelas genom ett särskilt förfarande mellan de myndigheter, som anmält behov av arbetsorgan. Fördelningen skall enligt kungörelsen beredas av särskilda samordningsorgan och verkställas av den myndighet överbefälhavaren bestämmer.

Krigsmakten och kyrkoberedskapen

Inom krigsmakten finns personal med uppgift att omhändera uppgifter inom kyrkoberedskapens områden bl a själavård (se kap 5 »Själavården inom krigsmakten»), krigsgravtjänst m m (se kap 15 »Omhändertagande av döda under krig»). Denna personal är beräknad för krigsmaktens interna behov. I den mån så är möjligt utan att eftersätta krigsmaktens behov, skall den, liksom krigsmakten i övrigt, bistå övriga delar av totalförsvaret. Så kan ske exempelvis med själavårdspersonal, transportförband, ingenjörsförband, polisförband, underhållsförband (mat, sjukvård m m). Med hänsyn till att krigsmaktens förband i förhållande till sina uppgifter är fåtaliga, måste möjligheten för krigsmakten att ställa förband m m till förfogande för externa behov bedömas som små.

Krigsmaktens krigsbehov av personal för bl a kyrkoberedskapsuppgifter tillgodoses genom att ianspråkta för dessa uppgifter lämplig, värnpliktig personal. Se härom närmare i kap 21 »Personalbehoven och deras tillgodoseende».

Ifråga om ianspråktagande av kyrkokalender m m för krigsmaktens m fl behov hänvisas till kap 10 »Gudstjänstlokaler, deras användning m m». Generellt kan sägas att ifrågavarande lokaler numera endast i undantagsfall ianspråkta för krigsmakten.

Civiltörsvaret

Den följande orienteringen består delvis av utdrag ur »Civiltörsvaret att skydda och rädda liv», utgiven av Kungl Civiltörsvarsstyrelsen 1962.

Allmän målsättning

Civiltörsvarets främsta uppgifter är att skydda och rädda liv samt skydda egendom mot skador av fientliga anfall. Vid planläggningen måste civiltörsvaret räkna med att kärnvapen kommer att användas i ett framtida storkrig — och att möjligheterna att ge förvarning för luftanfall blir osäkra. Tyngdpunkten i civiltörsvaret läggs på de förebyggande åtgärderna utrymning och skyddsrum. Härjämte organiseras ansefliga skadeavhjälpande styrkor för att efter skadegörelse bistå nödställda och rädda egendom. Civiltörsvarets skadeavhjälpande åtgärder begränsas till sådan verksamhet vid och omedelbart efter anfall, som fordrar enhetlig ledning. Civiltörsvaret har ansvaret för röjnings- och reparationsuppgifter endast när de har direkt samband med räddningsarbetet. Ansvaret för att samhällsfunktionerna där- efter åter kommer igång åvilar de ordinarie samhällsorganen.

Civiltörsvaret har sig f n ålagt ordnings- och bevakningsuppgifter.

Ledning

Civiltörsvarsstyrelsen svarar för den centrala ledningen av civiltörsvaret.

Under civiltörsvarsstyrelsen leds civiltörsvaret av länsstyrelserna, där ärendena handläggs på civiltörsvarssektionen med en civiltörsvarsdirektör som chef.

Länen är indelade i *civiltörsvarsområden*. Gotland utgör i sin helhet ett civiltörsvarsområde. I Stockholms civiltörsvarsområde ingår förutom Stockholms stad också delar av Stockholms län.

Indelningen i civiltörsvarsområden bestäms av Kungl Maj:t. Som regel överens-

stämmer civiltörsvarsområdena med ett eller flera polisdistrikt. Inom varje område skall civiltörsvaret under beredskap och krig ledas av en civiltörsvarschef. Befattningshavare vid polis- och brandväsendet är skyldig att motta uppdraget att vara civiltörsvarschef.

För att ledningen i krig skall underlättas, kan civiltörsvarsområde indelas i två eller flera civiltörsvarsdistrikt, där verksamheten leds av en distriktschef. Sådan indelning kan erfordras bl a för civiltörsvarsområde med flera större tätorter.

Civiltörsvarschef och distriktschef utövar ledningen från huvudcentral (hc) resp distriktscentral (dc). Civiltörsvars- och distriktschefer skall i fred hålla sig väl underrättade om planläggningen. De skall vidare genomgå utbildning och delta i övningar.

I kommun, där civiltörsvars- eller distriktschef inte har sin krigsuppehållsplats, skall finnas ett *civiltörsvarsombud*. Denne skall under civiltörsvars- eller distriktschefen leda inkvarteringsverksamheten och i vissa fall också annan civiltörsvarsverksamhet inom kommunen. Ombudet skall vidare verka för samordning mellan kommunala myndigheters verksamhet och civiltörsvaret. I krig utövar civiltörsvarsombud ledningen från ombudscentral (oc).

I varje kommun skall uppdras åt ett kommunalt organ, t ex drätselkammaren eller kommunalnämnd, att ha hand om de civiltörsvarsuppgifter, som vilar på kommunen. Större kommuner tillsätter i regel en särskild civiltörsvarsnämnd. Under beredskap och krig kan varje kommun åläggas att tillsätta sådan nämnd.

Civiltörsvar i form av verkskydd skall finnas vid statliga och enskilda järnvägar, statliga och större enskilda kraftanläggningar, inom televerket, på civila flygplatser och vid krigsmaktens anläggningar. Detta verkskydd leds av vederbörlig central myndighet och organiseras enligt särskilda författningar.

Organisation

Civildförsvarets organisation består av allmänt civildförsvaret och verkskydd. Stommen i det allmänna civildförsvaret utgörs av det lokala civildförsvaret, som organiseras inom varje civildförvarsområde. Härutöver ingår i allmänna civildförsvaret regionalt organiserat civildförsvaret. Verkskyddet utgörs av sådant civildförsvaret, som anordnas för särskilda byggnader och anläggningar.

Det lokala civildförsvaret och verkskyddet

Det lokala civildförsvaret har till uppgift både att medverka i den förebyggande verksamheten, främst utrymning, och att ingripa för att avhjälpa skador efter anfall. Inom varje civildförvarsområde skall organisationen omfatta de enheter, som anses erforderligt med hänsyn till områdets karaktär och andra förhållanden.

Ledningskårens personal skall biträda civildförsvarets chefen vid ledningen av civildförsvarets förebyggande och skadeavhjälpan verksamhet. Den har också hand om alarmerings-, observations-, sambands- och underhållsuppgifter som hör samman med ledningsverksamheten. Platschef leder den samlade insatsen av enheter ur olika kårer inom ett skadeområde.

Räddningskåren skall rädda människor som instängts i skyddsrum eller instörtade byggnader o dyl eller som på annat sätt blivit nödställda. Röjnings- och reparationsarbeten utförs av räddningskåren endast i den mån de direkt ingår i räddningsarbetet. Uppröjning och reparation på längre sikt tillkommer samhällsorgan, som har liknande verksamhet i fred, främst de kommunala tekniska verken samt BRB.

Brandkårens huvuduppgift är att medverka i räddningsarbetet främst genom att fördröja, förhindra och släcka brand. Som andrahandsuppgift kommer begränsning och släckning av brand för att minska egendomsskador. Civildförsvarets brandkår

byggs upp med de fredstida kommunala brandkårerna som kärna.

Sjukvårdskårens uppgift är att i nära samverkan med räddnings- och brandkårerna ta hand om skadade. Verksamheten omfattar första hjälpen, sortering efter vårdbehov, behandling vid av kåren upprättade förbandsstationer, förbandsplatser och samaritställen samt transporter till beredskapssjukhus eller annan sjukvårdsinrättning. Behandlingen vid förbandsstationer och förbandsplatser syftar främst till att bringa de skadade i sådant skick, att de kan transporteras till sjukhus, belägna utanför den egna orten. Vid samaritställe behandlas lätt skadade.

Skyddskårens enheter har till uppgift att indikera gas och radioaktiv strålning och utföra sanering. Kåren skall också medverka vid utrymning och inkvartering. Personal ur skyddskåren ingår i ledningscentralerna för att bl a leda radiaskyddstjänsten.

Bevakningskåren — »civildförsvarets polis» — skall dels ansvara för avspärrningar, trafikreglering och annan ordningshållning i samband med den övriga civildförsvarets verksamhet, dels bevaka viktiga anläggningar mot spioneri och sabotage. Kårens personal har polismans skydd och befogenhet. Den är utrustad med eldhandvapen.

Civildförsvarets polis skall i anslutning till sin ordnings- och bevakningstjänst också utöva sådan verksamhet för rikets försvar som åvilar krigsmakten. Personalen tillhör därför under krig formellt krigsmakten.

Utöver enheter för fast markbevakning vid vissa skyddsfall organiseras inom civildförsvarets bevakningskårer, enheter för rörlig övervakning av större områden och för tillfällig komplettering av den fasta bevakningen. Bevakningsuppgiften tillkommer även myndigheter och företag, som bedriver verksamhet vid skyddsfallen.

Verkskyddet kompletterar det allmänna civildförsvaret och skall fylla behovet av

civilförsvaret vid vissa anläggningar och byggnader.

Huvudregeln är att verkskydd skall organiseras för företag som har minst 100 anställda och som ligger inom ort eller område, där man är skyldig att bygga enskilda skyddsrum. Vidare skall gemensamt verkskydd ordnas för närbelägna företag, som tillsammans har minst 100 anställda. Detta gäller främst inom industriområden.

Det lokala civilförsvaret inom varje civilförvarsområde anges i en särskild *organisationsplan*. Av denna framgår organisationens omfattning och beskaffenhet, bl a antalet kårer och dessas storlek och sammansättning, var utrymning och inkvartering skall vara planlagd, var enskilda skyddsrum skall byggas, de allmänna skyddsrum som skall finnas inom området och var verkskydd skall organiseras.

Planen skall bl a klarlägga de skyldigheter att vidta civilförvarsåtgärder, som vilar på kommuner och enskilda. För dessa får planen alltså ekonomisk betydelse. Härtill har man tagit hänsyn, då man bestämt hur det skall gå till då planen upprättas.

Länsstyrelsen gör först upp ett förslag till plan och samråder därvid med civilförvarnsnämnderna. Förslaget går sedan till fullmäktige i kommunerna för yttrande. Även enskilda kan ges tillfälle att yttra sig, om de i särskilt hög grad berörs av planläggningen. Härefter upprättas planen av länsstyrelsen och blir då gällande utom i de delar, som skall fastställas av civilförvarsstyrelsen.

Den skadeavhjälpande organisationens omfattning är beräknad med utgångspunkt från det reducerade räddningsbehov, som kan uppstå sedan beredskapsutrymning, mobilisering och eventuellt planlagd omflyttning genomförts. Kravet är därvid att räddningsarbetet skall kunna genomföras inom 24 timmar efter anfall.

Huvudprincipen för *grupperingen av enheterna* är, att de skall ha lämpligt ut-

samtidigt — så långt det är möjligt — gångsläge för beräknad verksamhet och vara skyddade för verkningarna av anfall mot sannolika mål.

I första hand tillgodoser man kravet på skydd genom att förlägga enheterna på rimligt avstånd från anfallsmål. Om enheterna på grund av sina uppgifter måste ligga inom eller i anslutning till ett anfallsmål vidtas särskilda skyddsanordningar.

Under högsta civilförvarsberedskap måste civilförvarspersonalen ständigt finnas tillgänglig på grupperingsplatserna. Man räknar därför med att praktiskt taget all personal helt tas i anspråk för civilförvarstjänsten och förläggs på grupperingsplatserna.

Personal i skadeavhjälpande enheter förläggs på *basstationer* och personal i ledningscentraler inom eller vid centralen. Personal för ständig bevakning förläggs vid sitt skyddsföremål.

I princip sker *räddningsinsatsen efter kärnvapenansfall* med luftexplosion på följande sätt:

De framskjutet grupperade räddnings- och brandenheterna, som är försedda med intensitetsmätare för mätning av radioaktivitet, sätter omedelbart igång räddningsarbetet. Enheterna har radioförbindelse till ledningscentralen och rapporterar fortlöpande om läget. Från mätställen runt orten får ledningscentralen uppgifter om explosionen, var den inträffat, dess höjd och ungefärliga styrka. Inom kort har man en tillräckligt god bild av händelseförloppet, bl a rörande risken för radiaknedfall, för att civilförvarschefen skall kunna fatta beslut om insatsen.

Ledningsorgan och enheter rycker snarast fram från basstationerna till de sk brytpunkterna, som ligger strax utanför den egentliga bebyggelsen. Härifrån sätter ledningsorganen in enheterna. Från brytpunkt hålls radiosamband med både huvudcentralen och den chef, som leder verksamheten inom skadeområdet (skadeom-

rådeschefen). Som skadeområdeschef utses i regel en platschef med biträde av en fältstab om cirka 20 personer.

Den första insatsen måste ske snabbt och kan grundas på ett fåtal fakta. I det andra arbetstempot inriktas centralens verksamhet på att klarlägga läget och få fram förstärkningar. Härför kan civilförsvarschefen disponera enheter, grupperade i anslutning till andra orter inom civilförsvarsområdet. Genom länsstyrelsen kan vidare enheter från andra civilförsvarsområden och undsättningskår ställas till förfogande.

Det regionala civilförsvaret

Det regionalt organiserade civilförsvaret, en del av det allmänna civilförsvaret, kommer fullt utbyggt att bestå av 20 undsättningskårer och en frivillig flygkår.

Undsättningskårernas uppgift är att förstärka det lokala civilförsvaret, då läget är sådant, att de lokala resurserna inte förslår. De är främst avsedda för räddningsuppgifter. Kår eller del av kår kan också sättas in självständigt på ett skadeområde eller avlösa förbrukade enheter ur det lokala civilförsvaret.

Kårerna skall fördelas på följande huvudorter:

Stockholm ... 5	Hälsingborg . 1
Uppsala 1	Göteborg 3
Eskilstuna ... 1	Örebro 1
Norrköping .. 1	Västerås 1
Linköping ... 1	Gävle—Sand-
Jönköping—	viken 1
Huskvarna . 1	Sundsvall 1
Malmö—Lund 2	

Kårerna sätts upp, mobiliseras och organiseras av länsstyrelsen i det län där kårernas huvudort är belägen. Undsättningskår kan i sin helhet förflyttas med motor-

fordon, sammanlagt ett 100-tal. I kåren ingår räddningskompanier samt brandpluton och ordningsavdelning. Den är helt självförsörjande genom att enheter ingår för bl a utspisning, drivmedelsförsörjning och reparationstjänst. Kårens personal, som uppgår till cirka 450 man, består av värnpliktiga, som vid omkring 35 års ålder förs över från krigsmakten.

Frivilliga flygkåren (FFK) ställer vid krig ett antal plan och förare till länsstyrelsernas förfogande. Dessa används för bl a trafikövervakning, brandbevakning, radiakindikering, transport- och sambands-tjänst.

Utrymning

Grunder

Den viktigaste förebyggande åtgärden är utrymning. Vårt land äger i motsats till flertalet andra europeiska länder goda förutsättningar att sprida befolkningen genom väl utvecklade kommunikationer, låg befolkningstäthet och relativt stora inkvarteringsmöjligheter. Utrymningsplanerna berör 3,2 miljoner människor.

Får vi viss tidsfrist genomförs utrymning i omgångar, sk successiv utrymning. Denna utrymningsform omfattar beredskaputrymning samt därefter slutlig utrymning.

Beredskapsutrymning är en åtgärd, som man avser att vidta i ett beredskapsläge och som innebär, att man flyttar bort viss del av befolkningen i orten, maximalt alla som inte har förvärsarbete jämte vårdare för dem, som så fordrar. Som komplement till beredskapsutrymningen planläggs i de största städerna *omflyttning* av förvärsarbetande befolkning, som bor i innerområdena, till de mindre riskabla ytterområdena med som regel god tillgång på enskilda skyddsrum. Omflyttningen tjänar också ändamålet att underlätta en senare slutlig utrymning.

Slutlig utrymning innebär att man i ett senare skede, då krigsfaran vuxit, evakuerar återstoden av befolkningen med undantag för personer, som skall vara kvar för att upprätthålla sådan verksamhet, som är oundgänglig för totalförsvaret.

För den situation, som uppstår om krigsriskerna och därmed behovet av utrymning kommer mer eller mindre överraskande, planläggs *snabbutrymning*. Den utrymningsformen innebär, att man samtidigt och med största skyndsamhet genomför de utrymningsåtgärder, som planlagts för orten och tidigare inte genomförts.

Den successiva utrymningen betraktas som normalmetoden. I den mån läget så medger kommer man att sträva efter att tillämpa den. Snabbutrymningen är en nödlösning, som man vill undvika, men som man måste vara beredd på. Att man planlägger en ort för utrymning innebär, att man skapar förutsättningar för att i större eller mindre omfattning kunna utrymma befolkningen på av myndigheterna vald tidpunkt. Planläggningen syftar alltså till att ge myndigheterna möjlighet att smidigt kunna anpassa evakueringen av utrymningsorterna efter lägets krav.

Den här omtalade utrymningsplanläggningen sker givetvis främst med hänsyn till riskerna för luftanfall. Vissa kust- och gränstrakter kan emellertid bedömas bli särskilt utsatta för invasionsföretag. För sådana områden planläggs därför så kallad *invasionsutrymning*. Områdena anges av överbefälhavaren och planläggningen omfattar i huvudsak all civilbefolkning. För närvarande berörs omkring en halv miljon människor av dessa utrymningsplaner.

Ytterligare en form av obligatorisk utrymning, som dock icke i förväg kan planläggas på samma sätt som luftanfalls- och invasionsutrymning, är den utrymning — så kallad *radiakutrymning* — som kan behöva anbefallas vid radioaktiv beläggning. Sådan utrymning kan bli aktuell praktiskt taget var som helst i landet.

Vilka orter skall utrymma

Kungl Maj:t bestämmer vilka orter och områden som skall planläggas för utrymning. Förteckningen revideras efterhand. Den upptar i huvudsak tätorter med mer än 10 000 invånare och vissa andra sannolika anfallsmål, t ex järnvägsknutar och områden vid flygbaser m m. Sammanlagt rör det sig om ett 100-tal orter och områden.

Myndigheternas verksamhet vid utrymning och inkvartering syftar till att så långt som möjligt understödja och samordna människornas självverksamhet och att ta hand om dem, som inte kan ordna för sig själva. Planläggningen bygger bl a på att alla, som har egna motorfordon, skall använda dessa. Familjerna skall vid utrymning hålla samman i största möjliga utsträckning. Skolbarn utrymmer med sina anhöriga. De utrymmande kan däremot icke sammanhållas församlingsvis. För att allmänheten skall kunna fylla de krav, som man sålunda ställer, måste den i fredstid informeras om utrymnings- och inkvarteringsplanläggningen. Det sker på olika sätt.

En allmän kunskap sprids genom press, radio, TV och film. Vägledning för den enskildes åtgärder ges i »Om kriget kommer». I utrymningsorterna informeras allmänheten närmare om de delar av utrymningsplanerna, som berör den enskilde, genom anslag i bostadsfastigheterna. Ytterligare information lämnas genom den kurs i personligt skydd, som ingår i den frivilliga självskyddsutbildningen. Slutligen får allmänheten praktisk vägledning om utrymnings genomförande vid de utrymningsövningar, som anordnas av myndigheterna.

Inkvartering

Den evakuerade befolkningen skall så långt det är möjligt inkvarteras inom eget län. I den mån utrymmande icke kan bere-

das plats inom det egna länet, fördelas de på andra län. Detta gäller främst evakuerade från Stockholmsområdet, Göteborg, delar av Malmöhus län och övre Norrland.

Inkvarteringen av det egna länets befolkning skall ske så nära hemorten som möjligt. Därför skall möjligheterna till inkvartering i områden nära hemorten helt utnyttjas. Personer, som efter utrymningen skall fortsätta att arbeta inom hemorten, skall såvitt möjligt inkvarteras på sådan plats att man underlättar resan för dem.

Inkvarteringskommun indelas i rotar av sådan storlek, att varje rote kan ta emot omkring 600 personer.

Huvudregeln för inkvarteringsplanläggningen är, att alla tätorter och landsbygdsområden, som inte planläggs för utrymning, utgör inkvarteringsområden.

Inkvarteringsplanläggningen innebär bl a, att man skaffar sig kännedom om bostadsutrymmet inom inkvarteringsområdena och på så sätt erhåller en uppfattning om inkvarteringskapaciteten. Andra förutsättningar för inkvarteringen undersöks också, t ex vattentillgången, sanitära förhållanden och möjligheterna till radiaskydd.

I allmänhet räknar man med en inkvarteringskapacitet, motsvarande högst en tredubbling av fredsbefolkningen. Inom vissa områden sätter man dock av militära skäl gränsen till högst en fördubbling av befolkningen. För båda fallen gäller den ytterligare begränsningen att ingen tätort genom inkvartering får bringas upp till högre invånarantal än 5 000.

Planläggningen av utrymning och inkvartering utförs av länsstyrelserna efter anvisningar av civilförsvarsstyrelsen.

Civilförsvarschef leder utrymningsverksamheten inom sitt område. Han upprättar den erforderliga organisationen, utfärdar kungörelse om utrymningen, beställer ev järnvägstransporter, disponerar för utrymningen erforderliga transportmedel och svarar för trafikregleringen. Härvid utnytt-

jar han det lokala allmänna civilförsvarets enheter.

Civilförsvarschef inom område, där inkvartering skall ske, leder på motsvarande sätt inkvarteringsverksamheten. Han upprättar den för mottagning av de utrymda planlagda organisationen, utfärdar kungörelse om inkvarteringen, tar i anspråk erforderliga inkvarteringsutrymmen, ger order om upprättande av internat samt beställer och disponerar erforderliga transportmedel.

Ett särskilt problem kan uppstå, om händelseutvecklingen leder till att *flyktingar* från våra grannländer i stor utsträckning söker sig till vårt land i likhet med vad som skedde under andra världskriget, särskilt vid svensk-finska gränsen.

Skyddsrum

Grunder

Våra skyddsrum har två huvuduppgifter. De utgör dels katastrofskydd vid anfall innan utrymning hunnit genomföras, dels bostäder för dem som måste vara kvar efter beredskapsutrymning.

Skyldighet att anordna, utrusta och underhålla *enskilda skyddsrum* gäller för vissa byggnader och anläggningar inom särskilda av Kungl Maj:t angivna orter och områden, som regel tätorter med mer än 5 000 invånare. Därutöver skall enskilda skyddsrum byggas inom s k riskområden utanför själva tätbebyggelsen i de största städerna, i allmänhet städer med mer än 50 000 invånare. I fjorton av de största städerna samt i Visby och Ystad skall enskilda skyddsrum icke inrättas i de inre områdena. Kostnaderna för att anordna, utrusta och underhålla enskilda skyddsrum åvilar fastighetsägaren. Byggnadsnämnderna skall se till att bestämmelserna om skyddsrum iakttas, då de beviljar byggnadslov.

Som förut nämnts bygger man inte enskilda skyddsrum i de inre delarna av

fjorton av våra största städer och i två mindre städer. Anledningen härtill är att bebyggelsen inom dessa städers centrala delar är sådan, att risken för ödeläggande förstörelse vid anfall bl a med kärnvapen bedöms stor. Under sådana förhållanden skulle enskilda normalskyddsrum ej ge rimligt skydd. I dessa områden skall inom de fjorton städerna skyddet i stället tillgodoses med allmänna skyddsrum — *befolkningsskyddsrum*.

Befolkningsskyddsrummen skall användas för att ge skydd åt dem, som för krigsviktiga uppgifter är kvar i innerområdena efter slutlig utrymning. Vid anfall innan slutlig utrymning hunnit genomföras, skall de kunna utnyttjas som katastrofskydd.

Det åligger kommunerna att inrätta och utrusta allmänna skyddsrum. Till kostnaderna härför utgår statsbidrag med som regel två tredjedelar av anskaffningskostnaden, sedan denna minskats med freds-användningsvärdet. Kommunerna är vidare skyldiga att svara för underhållet och värden av skyddsrummen.

Skyddsrummen ger ett gott skydd. Normalskyddsrummen skyddar t ex mot verkningar av konventionella vapen utom fullträffar. De skyddar mot stötvågor från explosioner av en kärnladdning om 100 kiloton — i nyare om ett megaton — om skyddsrummet ligger minst 2 km från nollpunkten. De skyddar vidare mot värme-strålning, radioaktiv strålning och alla kända stridsgaser. De bergfasta skyddsrummen ger skydd mot verkningarna av alla slags stridsmedel — även mot kärnvapen utom i och närmast explosionscentrum.

Stora problem kan uppstå i mindre tätorter och på landsbygden, där skydd av nu nämnt slag finns. Kungl Maj:t kan ålägga ägare av fastigheter, som inte har normalskyddsrum, att under beredskap och krig ordna ett rimligt strålningsskydd i fastigheterna för både dem, som normalt bor där, och för dem, som kan beräknas bli

inkvarterade där. Vidare kan fastighetsägarna redan i fred åläggas att vidta vissa förberedelser för att kunna anordna ett sådant skydd. Åtgärderna kan bestå i anskaffning av jord, sand, mursten eller annat tungt material, säckar för förvaring av jord och sand samt virke för stödjande och bärande anordningar.

Att bo i skyddsrum

Man räknar med att både radioaktiv be-läggning och anfall med kemiska och biologiska stridsmedel kan tvinga allmänheten att vistas i skydd upp till tre dygn. Upprepas beläggningen eller anfallet, förlängs givetvis vistelsen. Dessa förhållanden medför att skyddsrummen — som förut nämnts — dimensioneras så att de efter beredskapsutrymning skall kunna tjäna som bostäder för de kvarvarande.

Den inredning av enskilda skyddsrum med sovplatser, enklare möblering m m, som erfordras härför, måste fastighetsägare och hyresgäster anskaffa på eget initiativ. Till den angelägna utrustningen i skyddsrummet hör också en radiomottagare — en batteriradio. Det vilar på den enskilde att till skyddsrummet medföra personlig utrustning, bl a varma kläder och sängutrustning samt hållbara och lämpligt förpackade livsmedel. Personer, som hänvisas till allmänna skyddsrum, kan räkna med att myndigheterna förser dessa med viss inredning och utrustning för förläggning och utspisning. Personlig utrustning måste dock medföras av var och en.

Mörkläggnig

Det åligger varje fastighetsägare att vidta åtgärder för mörkläggnig av anläggningar och byggnader. Härmed följer bl a skyldighet att anskaffa och tillpassa materiel att sättas för fönster m m. Vid order om mörkläggnig är hyresgäst skyldig att sätta upp materielen. I vissa fall kan även maskering av anläggning eller byggnad anbefallas.

Larm

I händelse av krigsfara och då luftanfall eller radioaktiv beläggning eller gasbeläggning hotar, varnas allmänheten genom larmsignaler med tyfoner och i vissa fall per telefon, genom meddelanden i radio eller på annat sätt, tex genom civilförsvarspersonal. Utomhuslarm kan som regel ges i orter med mer än 1 000 invånare.

Vid krigsfara ges *beredskapslarm* med tyfoner. Meddelande om beredskapslarm lämnas även i rundradio och på annat lämpligt sätt.

Beredskapslarm består av trettio sekunder långa signaler med femton sekunders uppehåll mellan signalerna under sammanlagt fem minuter. Beredskapslarm har synnerligen vidsträckt konsekvenser. Det innebär bl a att det totala försvaret krigsorganiseras (allmän mobilisering, högsta civilförsvarsberedskap m m) och intar högsta beredskap. En rad för utomordentliga förhållanden gällande lagar och förordningar träder automatiskt i kraft.

Målet för *flyglarm*, som består av upprepade korta ljudstötter under omkring en minut, är att kunna alarmera allmänheten i så god tid före ett luftanfall, att den hinner förflytta sig till skyddsrum. Beroende på anfallande flygplans hastighet och höjd samt på luftbevakningens möjligheter att snabbt informera civilförsvaret om luftläget kan förvarningstiden bedömas bli 2—4 min för de orter, som ligger närmast i anfallsriktningen. För längre bort belägna orter förlängs den tid, som står till förfogande för att kunna varna allmänheten. Förvarningstiden kan emellertid bli kortare beroende på meteorologiska faktorer, personalens kvalitet, utslagning eller störning av radarstationer m m. Mot vissa slag av robotar kan förvarning för närvarande icke påräknas.

»Faran över» ges med tyfoner genom en sammanhängande signal under 30 till 40 sekunder, genom meddelande i rund-

radio eller på annat lämpligt sätt. Närmare anvisningar finns i bl a »Om kriget kommer».

Vid fara för radioaktiv beläggning och gasbeläggning varnas allmänheten dels genom larmsignalen »flyglarm» med tyfoner och — i vissa större orter — på telefon över det automatiska telefonnätet, dels genom meddelande i rundradio eller på annat lämpligt sätt.

De första summariska radiakvarningarna bygger på sk radiakprognos. På grundval av denna lämnas meddelande om »radiaskydd» för omedelbart hotade områden och »radiakeredskap» för områden, som senare kan väntas bli belagda. Sedan man efter hand fått fram en mera detaljerad bild av beläggningens utbredning och intensitet, kan på denna grundas mera differentierade förhållningsorder och andra åtgärder. Utrymning av en del av radiabelagt område kan ifrågakomma. Beslut härom fattas av länsstyrelsen. Sedan faran upphört meddelas »radiakeredskap» resp »radiaskydd upphör».

Radiaksanering utförs under ledning av personal ur skyddskåren. I första hand saneras människor, som fått radioaktivt stoft på sig, samt materiel och fordon, som snabbt åter skall användas. I undantagsfall saneras byggnader och begränsade områden, tex sjukhusbyggnader och skyddsrumsingångar.

Personal och utbildning

Rekryteringen av personal till civilförsvarets bygger på civilförsvarspikten. Den innebär, att varje svensk man och kvinna mellan 16 och 65 år är skyldig att tjänstgöra i civilförsvaret så långt hälsa och kroppskrafter medger. Civilförsvarspikten gäller både i krig, under beredskap och i fred. I krig och under beredskap kan varje civilförsvarspiktig tas i anspråk utan tidsbegränsning både för utbildning och för tjänstgöring.

I fred är den, som är *inskriven i civilförsvaret* skyldig att i viss omfattning gå igenom utbildning. Vidare är alla civilförsvarspliktiga skyldiga att delta i övningar under högst 60 timmar per treårsperiod. Kungl Maj:t kan bestämma, att en del av denna tid får användas för utbildning.

Civilförsvarets behov av personal fylls ur följande kategorier:

Män som lämnat värnpliktsåldern.

Män som frikallats från värnplikten.

Värnpliktiga, som fått uppskov med tjänstgöring vid krigsmakten för krigsplacering i civilförsvaret.

Reservofficerare, som från krigsmakten övergått till befälsanställning vid civilförsvaret.

Kvinnor, som icke har någon vårdnadsplikt och kvinnor vars barn fyllt 16 år.

Härutöver krigsplaceras i civilförsvaret ett antal vapenfria värnpliktiga. Medicinalpersonal kan i viss omfattning ställas till förfogande.

Inskrivning av personal verkställs av länsstyrelsen utom under beredskap och krig, då civilförsvarschef är inskrivningsmyndighet. Inskrivning får ske först sedan länsarbetsnämnden tillstyrkt att föreslagna personer tas i anspråk av civilförsvaret. Denna prövning avser bl a att säkerställa samtliga civila myndigheters försvarsrekrytering och att hindra att en person får flera, oförenliga uppgifter.

Krigsplacering sker först sedan den inskrivne utbildats för sin befattning, såvida denne inte redan besitter sådan yrkeskunskap och erfarenhet att någon utbildning inte behövs. Vid krigsplacering får varje person en krigsplaceringsorder, på vilken anges inställelseplatsen vid mobilisering. Länsstyrelsen för register över inskriven personal och anmäler personalen till länsarbetsnämndens beredskapsregister.

Civilförsvarsbefälet får sin grundläggande utbildning vid statens civilförsvarskolor (i Rosersberg eller vid särskilda sk fältskolor).

Civilförsvarsorganisationens omfång har fastställts med förutsättningen att varje medborgare utan att vara inskriven i civilförsvaret skall delta i räddningsverksamheten. Civilförsvarets relativt fåtaliga styrkor kan i en katastrofsituation icke komma alla hjälpbehövande till undsättning. Mäniskor måste i stor utsträckning hjälpa sig själva och varandra — *självskydd*. Förutsättningarna härför måste skapas i fred genom att allmänheten bibringas elementära kunskaper som grund för sitt handlande. Det sker genom upplysning och utbildning. Skriften »Om kriget kommer» är den grundläggande upplysningsskriften i självskydd. Självskyddsutbildningen är frivillig och får inte förväxlas med civilförsvarsutbildning för inskriven personal. Genomgången självskyddsutbildning får icke heller utnyttjas som grund för rekrytering till civilförsvarets organisation.

Civilförsvarsstyrelsen har uppdragit åt Sveriges civilförsvarsförbund, Svenska röda korset och Svenska brandförsvarsföreningen att i samarbete med centralförbundet Folk och Försvar bedriva självskyddsutbildning. De tre förstnämnda sk huvudorganisationerna skall i princip bedriva utbildningen var och en inom sitt fackområde.

Civilförsvaret och kyrkoberedskapen

Civilförsvarets åtgärder påverkar på ett genomgripande sätt den kyrkliga verksamheten. Det är därför nödvändigt att alla kyrkliga myndigheter och all personal, som skall handha kyrkoberedskapsuppgifter inom respektive områden, är väl förtrogna med civilförsvaret, dess organisation, dess befattningshavare och dess planer. Den orientering, som lämnats ovan, har av naturliga skäl endast kunnat omfatta allmänna och principiella förhållanden och i intet fall har exakta detaljuppgifter lämnats. Dessa upplysningar, eller i vart fall upplysningar om var de kan erhållas, kan in-

hämtas hos vederbörlig länsstyrelse eller lokal civilförsvarsmyndighet.

Särskilt betydelsefull för all kyrklig verksamhet och för den personal, som i fred är verksam i densamma, blir den förändring av församlingarnas sammansättning som blir en följd av utrymningar och inkvartering. Förhållandena blir här väsentligt olika inom olika församlingar.

Följande tre typfall kan särskiljas, sedan den värnpliktiga delen av befolkningen — 10—20 % — mobiliserats:

a) Huvuddelen av invånarna i Stockholmsområdet, Göteborg, Malmöhus län, övre Norrland m fl områden utryms till områden, som ofta är belägna ganska avlägset från hemorten. Stockholms befolkning inkvarteras enligt planerna huvudsakligen i Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kalmar, Skaraborgs, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län. Göteborgarna inkvarteras i Hallands, Älvsborgs och Skaraborgs län och de utrymmade från Malmö i Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Blekinge och Hallands län.

Utrymningsförfarandet vid snabbutrymning av de tre största städerna skiljer sig från förfarandet vid utrymning av övriga orter så till vida att de utrymmade av transporttekniska skäl tillfälligt måste inkvarteras i ett *genomgångsområde* tills vidaretransporten till den slutliga inkvarteringen kan äga rum. Daglig kontakt med hemorten kan icke hållas. Kvarvarande bor i förorter eller skyddsrum.

b) Huvuddelen av invånarna i flertalet övriga städer m fl utryms till områden, som är belägna nära hemorten. Daglig kontakt med hemorten är möjlig. Kvarvarande bor i förorter eller skyddsrum.

c) Huvuddelen av de små orterna och landsbygden mottar evakuerade till ett antal, som motsvarar två till tre gånger fredsbefolkningen. Invånareantalet på en ort, där inkvartering sker, maximeras dock till 5 000.

Av tekniska skäl kan en utflyttning av befolkningen från ett område till ett annat icke ske »församlingsvis». Förändringen av befolkningsunderlaget medför redan av denna anledning ändrade förhållanden för den själavårdande verksamheten. Detta medför i sin tur att den kyrkliga verksamheten måste omorganiseras och anpassas till de nya förhållandena.

Kyrkobokföringen måste bedrivas efter delvis andra normer. Kyrkolokalerna kommer delvis att ligga i mer eller mindre utrymda områden. Lokalerna måste mörkläggas och kan ur skyddssynpunkt ofta icke användas som i fred. Inom de utrymda orterna måste kvarvarande tillbringa en stor del av dygnet i skyddsrum. Påfrestningarna och krigshandlingarna kommer att öka dödligheten med därav följande krav på kyrkan ifråga om själavård, gravtjänst m m.

För att möta dessa påfrestningar fordras att kyrkliga befattningshavare har viss utbildning i hithörande problem och att viss beredskapsplanläggning utförts. Underlag härför meddelas bl a i denna utredning.

Det ekonomiska försvaret

Allmän målsättning

I fredstid vidtas i vårt land omfattande åtgärder för att minska verkningarna av en avspärrning och för att tillgodose totalförsvarets behov av förnödenheter och trygga folkförsörjningen i krig.

Några viktiga åtgärder är lagring av livsmedel, bränslen och drivmedel samt råvaror för krigsviktig industri m m. Vissa förnödenheter lagras i bergförråd. Lagringen sker dessutom på många platser i syfte att minska en angripares möjlighet att förstöra varorna. Genom att varorna placeras utspritt och i möjligaste mån inom eller i närheten av de orter eller områden där de skall förbrukas, minskar även transportvägarna i krig.

Åtgärder vidtas också för att säkerställa

viss krigsproduktion och tillgång på bränsle och kraft. För att denna produktion skall kunna fortgå även under krig, vari landet kan bli indraget, har bl a viss viktigare produktion förlagts i berggrum.

Till det ekonomiska försvarets område hör jämväl arbetskraftsfrågor (arbetsmarknaden i krig), kommunikationsväsendet samt betalningsväsendet m m.

Ledning

Överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap (ÖEF) har till uppgift att under Kungl Maj:t vara centralorgan för landets ekonomiska försvarsberedskap och samordna landets försvarsförberedelser på det ekonomiska området. Inom verksamhetsgrenar där statliga myndigheter finns — jordbruksnämnden, arbetsmarknadsstyrelsen, kommunikationsverken m fl — ankommer det på dessa myndigheter att själva svara för planläggningen, varvid överstyrelsen följer utveckling och planering. På områden där sådana myndigheter saknas, åligger det ÖEF att vidta erforderliga åtgärder. Detta gäller exempelvis i fråga om bränsleförsörjning, krigsindustriell produktion och lagring. I planeringsverksamheten på det ekonomiska området är näringslivets medverkan av grundläggande betydelse.

I regional instans ankommer planläggningen på det ekonomiska området främst på länsstyrelserna. Inom dessa myndigheter handläggs frågorna av den *allmänna beredskapsdetaljen* i civilförsvarssektionen.

Krigsproduktion

Under ett skärpt utrikespolitiskt läge samt under avspärrning och krig avses i princip all industri i mån av tillgång till råvaror m m och avsettningsmöjligheter fortsätta verksamheten. I huvudsak kommer emellertid endast den planlagda krigsproduktionen att få prioritet beträffande tilldelning av materiel, arbetskraft, bränsle, elkraft m m.

Den planlagda industriproduktionen är av två slag, K-produktion och F-produktion. *K-företag* skall starta vid ett skärpt utrikespolitiskt läge och fortsätta även efter ett eventuellt krigsutbrott så länge detta är möjligt. *F-företag*, som i regel är belägna i slutliga utrymningsorter, skall också starta vid ett skärpt utrikespolitiskt läge, men skall upphöra med sin verksamhet, när slutlig utrymning anbefalls för orten i fråga. Beredskapsplanläggningen sammanfattas på sk industritablåer för varje K- och F-företag. Behov av arbetskraft för den planlagda krigsproduktionen tillgodoses genom arbetsmarknadsmyndigheternas försorg.

Transportverksamhet

På transportområdet skiljer man mellan *transportreglering*, som avser åtgärder för att säkerställa ett rationellt utnyttjande av samtliga transportmedel i krig, och *transportledning*, som syftar till att säkerställa det transporttekniska genomförandet av transportererna.

Ansvaret i central instans åvilar för transportregleringen *Centrala civila transportkommittén (CCT)* och för transportledningens Statens biltrafiknämnd i vad avser landsvägstransporter, järnvägsstyrelsen beträffande järnvägstransporter, sjöfartsstyrelsen beträffande sjötransporter och luftfartsstyrelsen när det gäller lufttransporter.

Planläggningen i regional instans ankommer på vederbörande *länsstyrelse* i vad avser landsvägstransporter.

I krig tillgodoses behoven av lokala landsvägstransporter i princip genom *vägtrafikombudens* (i allmänhet föreståndaren för lastbilscentral i orten) försorg. Kungörelse angående utnyttjande av landets transportmedel under krig eller krigsfara är utfärdad. Den ger vissa myndigheter möjlighet att förfoga över transportmedel eller ålägga ägare eller innehavare av transportmedel forslingsplikt.

Det ekonomiska försvaret och kyrkoberedskapen

Av det ekonomiska försvarets vittomfattande verksamhet har i detta sammanhang endast antytts en del, som bedömts ha särskild betydelse för kyrkoberedskapen. Avsnittet angående krigsproduktion har medtagits enär utredningen i det följande kommer att framlägga förslag angående vissa åtgärder för att möjliggöra att vissa delar av kyrkoberedskapen, bl a ifråga om gravtjänst, kan bedrivas även efter slutlig utrymning. Även transportfrågor kan bli aktuella.

Överstyrelsens åtgärder i fråga om arkivtjänst m m behandlas närmare i kap 12 »Kyrkobokföring och arkivtjänst».

Det psykologiska försvaret

Allmän målsättning

Den psykologiska krigsföringen pågår såväl i fred som krig och vårt land är utsatt för propaganda från olika håll. Den propaganda, som syftar till att bryta motståndsviljan, har störst framgång i situationer, då känslorna är upprörda, då invanda förhållanden ändras och då umbäranden och social oro härskar. Målsättningen för en angripares psykologiska krigsföring mot oss torde i första hand vara att bryta motståndsviljan inom krigsmakten och hos civilbefolkningen för att underlätta en kommande invasion. Hot om terroranfall med kärnladdningar eller med kemiska och biologiska stridsmedel kan därvid skapa svårbemästrade situationer.

Det är viktigt för vår upplysningsverksamhet att göra medborgarna kritiskt inställda mot propagandastoff. Materiell och personlig trygghet skapar andlig motståndskraft. Snabb och saklig information är ett villkor för att bevara förtroendet både för nyhetstjänsten och statsledningen.

Andlig kraft till motstånd har den, som kan behärska den fruktan och ångest, som känslomässigt kan driva en person till att aktivt eller passivt bidra till uppgivande av motstånd.

Ledning

Det psykologiska försvaret åvilar såväl statliga som icke statliga organisationer och institutioner. Det statliga planeringsorganet är *beredskapsnämnden för psykologiskt försvar* (BN).

Beredskapsnämnden skall i samarbete med folkrörelserna samt andra organisationer uppdra huvudlinjerna för upplysningsverksamheten i krig till svensk och utländsk opinion. Nämnden sysslar i fredstid icke med egen informations- eller upplysningsverksamhet, men följer utvecklingen på den psykologiska krigsföringens område samt främjar forsknings- och försöksverksamhet. Nämnden samarbetar med olika specialkommittéer bl a pressens beredskapskommitté och fackpressens beredskapskommitté.

Beredskapsnämnden uppgör organisations- och mobiliseringsplaner för *statens upplysningscentral* (UC), som i krig under Kungl Maj:t skall leda rikets psykologiska försvar. Upplysningscentralen skall ha hand om rådgivning angående återhållsamhet vid publicering under krig. Den skall däremot icke ombesörja någon censur. Personal för organisationen uttas och utbildas genom nämnden.

De krigsorganiserade *länsstyrelserna* (och civilbefälhavarekanslierna) har sektioner för psykologiskt försvar (C-sektioner), vilka bl a skall vidta åtgärder mot ryktesspridning, bistå pressen med nyhetsanskaffning, medverka vid upplysnings- och reklamkampanjer samt följa folkstämningen i länet.

En närmare redogörelse för det psykologiska försvaret lämnas i kap 13 »Det psykologiska försvaret och kyrkan».

Det psykologiska försvaret och kyrkoberedskapen

Religionen har alltjämt stor betydelse i samhället. Det erkänns negativt av dem, som säger att religionen är ett opium för folket. Det kan också erkännas genom att peka på en rad positiva influenser. Utredningen återkommer till detta i kap 8 och 13.

Mycket talar för att religionens roll ökar i tider av oro och svårigheter. En hel del har därför gjorts genom tiderna för att utnyttja denna maktfaktor för vissa syften. Kyrkans präster har tagits i anspråk för att välsigna de egna vapnen och för att uttala »Gud med oss». Denna form av kyrklig medverkan i vårt psykologiska försvar är i vårt land främmande för företrädarna för såväl det psykologiska försvaret som för kyrkan. Kyrkan har däremot, om den i största möjliga utsträckning får verka som i fred, möjlighet att på annat sätt bidra till att den psykiska motståndskraften bibehålls.

Kommunal beredskap

Allmän målsättning

Civilförsvarets arbetsuppgifter är numera begränsade till sådana civila försvarsuppgifter, som icke kan utföras av ordinarie samhällsorgan. Civilförsvarets verksamhet är inriktad på förebyggande åtgärder och på sådana skadeavhjälpande och räddande insatser, som måste göras i omedelbart samband med krigsskador och som kräver enhetlig ledning.

Iståndsättning av skadade anläggningar såsom byggnader, samfärdsleder, gas-, vatten-, eller elektricitetsverk eller distributionsnät i anslutning till dessa eller andra anordningar inom det s k kommunaltekniska området ankommer på de ordinarie samhällsorgan, som i fred svarar för un-

derhåll och drift av samma anläggningar, d v s oftast kommunerna.

Ifråga om utrymningarna ankommer det på civilförsvaret att genomföra själva utrymningen och inkvarteringen av de utrymda, d v s att leda själva den operativa utrymningsrörelsen. I uppgiften ingår bl a att under detta skede förse de utrymmande med transportmedel, att ordna utspisning, vård, tillfällig inkvartering m m.

När utrymningsrörelsen avstannat genom att de utrymmande nått fram till inkvarteringskommunerna och där erhållit inkvarteringsbostad, vare sig hos enskilda eller — såsom måste bli fallet i fråga om vårdbehövande — i befintliga eller särskilt upprättade internat, har utrymningen passerat sitt operativa skede och de ordinarie samhällsorgan, som har att sörja för att mänskliga behov i olika hänseenden blir tillgodosedda, träder till. Verksamheten för de inkvarterade måste i princip bli av samma karaktär som den verksamhet, vilken de ordinarie samhällsorganen bedriver i fråga om den i orten bosatta befolkningen, ehuru de inkvarterades hjälpbehov och problem i övrigt måste förutses få helt andra proportioner än den fasta befolkningens. Verksamheten från samhällets sida i detta läge till hjälp för de inkvarterade kan snarast betecknas såsom förvaltande i motsats till den operativa verksamhet, som civilförsvaret primärt är inriktat på. För denna mera förvaltande verksamhet blir det främst kommunerna, som kommer att få bära ansvaret, liksom de gör det i fråga om motsvarande verksamhet bland den egna befolkningen.

Kommunernas skyldigheter i förevarande avseenden är reglerad i 1964 års lag om kommunal beredskap (SFS 1964: 63) och lag om skyldighet att upplåta inkvarteringsbostad i krig m m (SFS 1964: 64).

I fråga om folkförsörjningen har kommunerna uppgifter enligt den s k kommunala fullmaktslagen, i fråga om krigssjukvården enligt krigssjukvårdslagen, i fråga

om civilförsvaret enligt civilförsvarlagen och i fråga om rekvisition enligt rekvisitionslagen. Det kan förutses att kommunerna, i samband med att en förberedskap och krig lämpad reglering av olika sociala förmåner kommer till stånd, får till uppgift att handlägga denna. Därvid gäller att en kommun i alla avseenden i vilka kommunen är verksam för de egna kommunalmedlemmarna (t ex barna-, nykterhets- och hälsovård, undervisningsväsende m m samt tillgång på vatten och sanitära anordningar) skall vara skyldig utöva verksamhet även till förmån för sådan befolkning från annan kommun, som på grund av extraordinära förhållanden tagit uppehåll i kommunen. Det finns därigenom alltid en kommun, som är ansvarig för den enskilde, även om förbindelserna med den ordinarie hemkommunen brutits.

Inkvarteringskommun är skyldig att registrera de inkvarterade. Kommun är däremot icke skyldig att registrera dem, som lämnar kommunen. Det av postverket upprättade eftersändningsregistret tjänar som upplysningsregister i de utflyttades hemort.

Ledning

I lokal instans ansluter den kommunala organisationen under beredskap och krig helt till fredsorganisationen. Eventuellt erforderlig omfördelning kan ske enligt den ordning som anges i den administrativa fullmaktslagen. Kommunens styrelse utgör det kommunala ledningsorganet. Det är utrustat med särskilda befogenheter med långtgående rätt att ge direktiv till andra nämnder rörande verksamhetens inriktning och i fråga om omfördelning av kommunens resurser i fråga om personal och materiel.

I regional instans har länsstyrelsen vissa befogenheter i fråga om den kommunala beredskapen. Den skall tillhandagå kom-

munerna med utgångsmaterial för planläggning och med råd och anvisningar i skilda hänseenden.

Något särskilt centralt organ finns icke. Centrala anvisningar för kommunernas planläggning utfärdas av de centrala fackmyndigheterna, socialstyrelsen inom social-, barna- och nykterhetsvården, medicinalstyrelsen och dess sjukvårdsberedskapsnämnd inom hälsovården, civilförsvarsstyrelsen i vad avser samordningen med civilförsvaret, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen inom vissa områden av kommunalteknisk verksamhet, skolöverstyrelsen inom undervisningsväsendet etc. Samordningsfrågor av principiell karaktär kan behandlas i totalförsvarets chefsnämnd. Inom denna fungerar f n en arbetsgrupp som bl a förbereder utgivandet av nysnämnda centrala anvisningar. Då de kommunala uppgifterna i beredskap och krig saknar direkt motsvarighet i fred (t ex inkvarteringsverksamhet) utfärdas tillämpningsföreskrifter av Kungl Maj:t eller länsstyrelse.

De kommunala beredskapsuppgifterna

Behovet av planläggning och andra förberedelser är minst lika framträdande på det kommunala planet som på det statliga. Det är på det kommunala planet som arbetet med att tillgodose de krigsdrabbade civila människornas skilda behov i största utsträckning kommer att bedrivas.

Förberedelserna bör generellt sett ta sikte på det läge, som bedöms medföra de svåraste problemen. Det är i de svåraste lägena, som det största behovet föreligger av de lättnader, som fredsförberedelser kan innebära. Med en på det svåraste läget inriktad planläggning bör också de mindre svåra lägena kunna bemästras. I inkvarteringskommunerna uppkommer det svåraste läget, när all planlagd inkvartering skett, i utrymningskommunerna — såvitt

rör kommunalteknisk verksamhet — däremot, när endast beredskapsutrymning verkställts. Ifråga om kommunala uppgifter inom folkförsörjningen kan det svåraste läget uppstå, innan utrymning skett, men är nära förestående. Det gäller då att snabbt dela ut ransoneringskort innan befolkningen skingras. För den kommunala administration, som måste finnas kvar i kommun, som icke slutligt utrymts i sin helhet, inträder det svåraste läget, då organen skall betjäna kvarvarande befolkning från krigsuppehållsplatser.

Planläggningen omfattar — förutom de uppgifter som särskilt regleras i lagen om kommunal beredskap — den kommunala förvaltningsapparaten i dess helhet, social- och hälsovård även för kommunens egna medlemmar, folkförsörjningen, familjebidragsväsendet, de kommunala civilförsvarsuppgifterna, krigshjälp och andra socialförmåner, sjukvård, skolväsendet m m. Inom sjukvården är planläggningsskyldighet redan föreskriven i krigssjukvårdslagen.

Vid planläggningen för de krigsviktiga verksamhetsområdena måste beaktas, att verksamheten inom andra områden regelmässigt måste inskränkas. Planläggningen måste därför beröra också de icke krigsviktiga områdena, såtillvida att resurser, som friställs där, måste tillgodogöras inom de viktiga avsnitten. Ett speciellt problem vid planläggningen på det kommunaltekniska området utgör sådan verksamhet, som kommunerna bedriver genom kommunala bolag eller genom avtal uppdragit åt enskilda företag. Planläggningsskyldighet gäller icke för enskilda rättssubjekt. Även i dessa fall är emellertid kommunerna huvudmän för verksamheten och det torde i denna egenskap böra åligga kommunerna att själva svara för planläggningen och för andra erforderliga förberedelser.

Skyldigheten att planlägga gäller för alla kommuner. Vissa krigsviktiga uppgifter

kommer nämligen att åvila alla kommuner, oavsett om de i större omfattning berörs av utrymningar eller icke. Så måste tex alla kommuner medverka inom folkförsörjningen vid utdelning av ransoneringskort och i andra sammanhang, alla kommuners administration kommer att beröras av inkallelser och alla kommuner blir berörda av de särskilda åtgärder, som måste vidtas för penningmedelsförsörjningen i krig. Praktiskt taget alla kommuner kommer också att beröras av omställningarna inom sjukvården, då en del av deras föreståndarinnor och annan mera kvalificerad personal på vårdhem och andra inrättningar kan komma att tas i anspråk med tjänsteplikt på annat håll.

Det interkommunala bistånd, som är möjligt att planlägga i fred, nämligen bistånd från utrymningskommun till inkvarteringskommun, kan upprättas under samverkan direkt mellan de berörda kommunerna. Krävs länsstyrelses medverkan kan denna påkallas av kommun.

För att täcka kommunernas personalbehov kan det bli nödvändigt att medge uppskov från militärtjänstgöring för kommunala förtroendemän och anställda. Behoven framgår av de planer, som upprättas för den kommunala krigsorganisationen. Kvinnlig och annan icke värnpliktig personal skall i första hand användas. Även tillgången på fordon och maskiner måste såvitt möjligt säkerställas för kommunerna genom planläggning och reservering i fred.

Frågan om sekretess-skydd av de kommunala beredskapsplanerna måste ägnas särskild uppmärksamhet.

Direkta stadganden om utbildning och övning av den kommunala beredskapen finns icke. Man räknar emellertid med, att de kommunala organen i fortsättningen kommer att engageras i statligt ledda totalförsvarsövningar på regional nivå och i lokala övningar, som rör samordning och

samverkan mellan civilförsvaret och kommun.

Tillsyn av fastigheter i kommuner, som övergivits i samband med utrymning, är ingen kommunal uppgift. Här gäller att envar fastighetsägare och hyresgäst själv måste se till att fastigheterna och hemmen är i sådant skick då de överges, att risken för svårare skador blir den minsta möjliga. Vid slutlig utrymning måste tex vatten- och värmesystem tömmas och huvudkranar för vatten och gas avstängas. Bevakning för att hindra att brott begås i de övergivna hemmen är en polisuppgift, som det ankommer på den ordinarie polisen och civilförsvarens polisen att handha i samverkan.

Ifråga om *omhändertagande och begravning av döda* är de ordinarie samhällsorganen på detta område, såvitt gäller anordnandet av begravningsplatser, de kyrkliga kommunerna och för själva begravningsförrättningarna regelmässigt kyrkan ansvariga. Emellertid har i krig omhändertagandet av döda en mycket starkt framträdande hälsovårdsaspekt och härvid är hälsovårdsnämnderna de ordinarie samhällsorganen. Då de ordinarie samhällsorganen ställs inför övermäktiga uppgifter på detta område, måste civilförsvaret påta sig ansvaret för att uppgifterna löses. Civilförsvaret kan med civilförsvarens plikt snabbt mobilisera arbetskraft och med förfoganderätt ta tillgänglig maskinell utrustning i anspråk. På de kyrkliga och borgerliga kommunerna ankommer det även i dessa svåra fall att anvisa begravningsplatser och på den borgerliga kommunen ensam att bevaka hälsovårdsfrågorna i samband med omhändertagande och begravningen av de döda. Hälsovårdsnämnden är det ordinarie samhällsorgan, som — i den mån civilförsvaret ej redan påtagit sig uppgiften — bör begära civilförsvarets ingripande för att de döda skall bli begravda på anvisad begravningsplats.

Den kommunala beredskapen och kyrkoberedskapen

Åtgärderna på den kommunala beredskapens område har stor betydelse för kyrkoberedskapens verksamhet. Det är nödvändigt att de kyrkliga myndigheterna är väl insatta i de planer, som görs upp och bevakar att kyrkliga synpunkter blir beaktade. Det bör observeras, att den kommunala beredskapen skall bemästra de mycket stora problem, som finns sedan väl den befolkningsomflyttning, som en utrymning innebär, blivit genomförd.

Ett område som ligger kyrkoberedskapsmyndigheterna nära är *skolväsendet*. I tidigare utrymningsplanläggning räknade man med att under lärares ledning sammanhålla skolklasserna. Numera sker utrymning familjevis och skolklassgemenskapen upphör. Antalet skolbarn som tillförs inkvarteringskommunerna kan beräknas bli mycket stort. Antalet elever kommer i regel att ökas 2 à 3 gånger. Härtill kommer att skolor i viss utsträckning tas i anspråk för andra ändamål (sjukhus m m). Det torde vara angeläget att skolundervisningen kommer igång så fort läget stabiliserats något så när och att all ungdom, som icke engagerats för totalförsvarsuppgifter, beredes utbildning. Lärarbehovet bör kunna tillgodoses genom ianspråktagande av utrymda lärare m fl.

Ett särskilt problem utgör *omhändertagande och begravning av döda*. Krigshandlingarna kan på detta område ställa utomordentligt stora krav på kyrkoberedskapens personal och resurser. En ingående planläggning krävs här av kyrkliga och kommunala myndigheter i samråd. Kyrkoberedskapsutredningen behandlar denna fråga närmare i kap 15 »Omhändertagande av döda under krig».

Inkvarteringskommun är skyldig *registrera* de inkvarterade. Denna registrering är nödvändig, men ersätter icke den kyrkobokföring av vissa legala förhållanden som

måste ske även i krig. Kyrkoberedskapsutredningen behandlar denna fråga närmare i kap 12 »Kyrkobokföring och arkivtjänst».

En annan kommunal beredskapsfråga, som det finns anledning för kyrkan att observera, är hur *skyddet av kyrkor* och andra lokaler skall ordnas. Särskild uppmärksamhet torde frågan kräva i samhällen som utryms. Även denna fråga behandlar kyrkoberedskapsutredningen närmare i det följande. Se härom i kap 11 »Skyddet av gudstjänstlokaler och deras inventarier».

Allmän civil hälso- och sjukvård

Grunder

Den allmänna civila hälso- och sjukvårdande verksamhet, som bedrivs av annan än krigsmakten eller civilförsvaret, planläggs i regel av den, som i fredstid utövar motsvarande verksamhet (fredshuvudman). Kommer riket i krig är personal, som äger yrkeserfarenhet inom hälso- och sjukvård, skyldig att intill 70 års ålder fullgöra sådan tjänst, som hans kroppskrafter medger (tjänsteplikt för medicinalpersonal).

Den centrala ledningen av den allmänna civila hälso- och sjukvården utövas under Kungl Maj:t av medicinalstyrelsen, som med hänsyn till behovet inom särskild del av riket äger förflytta medicinalpersonal, krigsskadade och förnödenheter för hälso- och sjukvård.

Regionalt leder länsstyrelsen motsvarande verksamhet inom eget län. Civilbefälhavare samordnar vid behov verksamheten mellan län.

För samverkan mellan det allmänna civila medicinalväsendet, veterinärväsendet samt krigsmakten och civilförsvaret finns i central instans *centrala sjukvårdsledningen* (CSL) och i regional instans (militärbefälhavare—civilbefälhavare) den *regionala sjukvårdsledningen* (RSL).

Den sjukvård vid kroppssjukhus av krigsskadade eller eljest akuta sjuka, som det åligger det allmänt civila medicinalväsendet att bedriva, meddelas vid *beredskapssjukhus* och därtill anknutna *sjukhärbargen*. Beredskapssjukhusen är i fred befintliga civila sjukhus eller vid krig upprättade särskilda civila sjukhus. Sjukhärbargen är avsedda för avvaktande och uppehållande vård samt för eftervård. Beredskapssjukhusen mottar både civila och militära patienter.

För den öppna hälso- och sjukvården är riket indelat i *krigssjukvårdsdistrikt* som förestås av krigstjänsteläkare.

Den allmänna civila hälso- och sjukvården och kyrkoberedskapen

Den allmänna civila hälso- och sjukvårdens planläggning och verksamhet måste vara känd för den personal som planlägger den kyrkliga beredskapsverksamheten. Beredskapssjukhusens och sjukhärbargens behov av bl a själavårdande personal måste särskilt beaktas.

En nära samverkan mellan civilförsvaret, den kyrkliga och den borgerliga kommunen samt kyrkan är i dessa fall i hög grad påkallad. Om antalet döda icke är större än att den kyrkliga kommunen kan ombesörja begravningen med den borgerliga kommunens bistånd, bör medverkan av civilförsvaret icke påkallas; detta bör då ostört få koncentrera sig på att rädda de levande. Civilförsvaret måste i sin planläggning beakta att kommunerna kan komma att begära bistånd av civilförsvaret då antalet döda är stort.

Totalförsvarets personalfrågor

Denna orientering är delvis utdrag ur »Totalförsvarets personalfrågor» avgivet av 1954 års utredning rörande totalförsvarets personalbehov (SOU 1962: 3).

Grunder

Ianspråktagande av tjänstbarheter för totalförsvarets behov är möjliggjort inom ramen för ett antal rättsinstitut, som under olika förutsättningar konstituerar en tjänstgöringsskyldighet för den enskilde gentemot en myndighet, en institution, en organisation eller ett företag inom totalförsvaret.

Denna tjänstgöringsskyldighet uppstår i många fall i princip oberoende av den enskildes vilja, såsom ifråga om värnplikt, civilförsvarsplikt, olika slag av tjänsteplikt i övrigt samt genom rekvisition av tjänstbarheter enligt rekvisitionslagen. I andra fall åter förutsätter tjänstgöringsskyldighetens uppkomst ett frivilligt åtagande. Så är fallet vid de normala formerna för statlig, kommunal och enskild anställning samt vid sådana åtaganden, som direkt syftar till tjänstgöring inom totalförsvaret i ett krisläge, framför allt inom den frivilliga försvarsverksamheten.

Frågan om upphörandet av den tjänstgöringsskyldighet, som uppstått på det ena eller andra sättet, följer särskilda regler. Då skyldigheten uppstått tvångsvis, vidmakthålles den också av tvingande regler. Grundas den på frivilligt åtagande, kan den ofta bringas att upphöra genom en ensidig viljeförklaring från den enskildes sida. Men även ett frivilligt åtagande innebär stundom, att den enskilde underkastar sig mer eller mindre vittgående tvång i fråga om tjänstgöringsskyldighetens varaktighet.

Då tjänstgöringsskyldigheten grundar sig på lagbestämmelser, är tillämpligheten av bestämmelserna i vissa fall omedelbar, såsom i fråga om värnplikt och civilförsvarsplikt i normalfallen, i andra fall åter beroende av en viss yttre situation, såsom att riket kommit i krig eller att Konungen med stöd av i lag givet bemyndigande förordnat om bestämmelsernas tillämpning, i vissa fall med efterföljande godkännande

av riksdagen. En yttre situation eller ett Konungens förordnande kan också medföra, att en på lagstadgande omedelbart grundad tjänstgöringsskyldighet får ett vidsträcktare innehåll än eljest.

I det följande ges en översikt av vissa viktigare författningsbestämmelser, som reglerar ianspråktagande av personal för totalförsvaret, och som är av betydelse i kyrkoberedskapssammanhang.

Grundprincipen är att personalen ianspråktagas:

för krigsmakten genom värnpliktslagen,
för civilförsvaret genom civilförsvarslagen,

för hälso- och sjukvården genom tjänsteplikt för medicinalpersonal,

för vissa krisorgan genom administrativa fullmaktslagen samt

för övriga behov genom frivilligt åtagande som i fred, eller om detta ej är möjligt genom allmänna tjänstepliktslagen.

Olika lagbestämmelser m m angående värnpliktiga

Värnpliktslagen

Enligt värnpliktslagen är svensk man värnpliktig från och med det kalenderår under vilket han fyller 18 år till och med det under vilket han fyller 47 år (1 §). Under vissa förutsättningar kan yngling på egen begäran inskrivas såsom underårig från och med det år han fyller 16 år. Han är då värnpliktig i lagens bemärkelse från och med inskrivningen (2 och 15 §§). Vid krig eller omedelbar krigsfara kvarstår värnplikten för den som inkallats till tjänstgöring, så länge behovet det kräver (2 §).

Från värnpliktens fullgörande skall frikallas den, som till följd av lyte, stadigare sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst; frikallads krigsduglighet kan dock omprövas (3 §). Den, som är tillfälligt oduglig till krigstjänst, skall befrias

från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid. Befrielse helt eller delvis kan även medges naturaliserade svenska medborgare.

I särskilda fall må, i den ordning Konungen bestämmer, *anstånd* medges med första tjänstgöringens (motsvarande) påbörjande eller fullgörande (29 §). Anstånd lämnas för ett år i taget. Tjänstgöringen skall dock ta sin början senast det år, under vilket den värnpliktige fyller 24 år. Anstånd, som föranlett att första tjänstgöringen (motsvarande) avbrutits, beviljas likaledes för ett år i sänder och sammanlagt under högst fyra år. Konungen äger att utöka nämnda anståndstider, om synnerliga skäl föreligger.

Lagen om vapenfria värnpliktiga

Värnpliktig, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, må fullgöra värnpliktstjänstgöring såsom vapenfri värnpliktig i vapenfri tjänst enligt särskild lag. Vapenfri värnpliktig är befriad från att övas i vapens bruk och från att bära vapen eller ammunition. Han skall uttas till sjukvårdstjänst vid krigsmakten eller tjänstgöring vid civilförsvaret eller också uttas till eller användas i expedition-, yrkes- och handräckningstjänst eller civilt arbete vid krigsmakten eller för civilt arbete utom krigsmakten för statens eller kommuns räkning. Vederbörande äger rätt att framföra önskemål om slag av tjänstgöring.

Tjänstgöringstiden, som fördelas i omgångar under hela värnpliktstiden, skall med en tredjedel överstiga vad som är fastställt för värnpliktiga i allmänhet. Motsvarande beräkningsgrund skall såvitt möjligt tillämpas vid tjänstgöring i form av beredskapsövning eller vid krigstjänstgöring. I övrigt hänvisas till kap 22 »Särskilda frågor».

Friställande av värnpliktiga från tjänstgöring vid krigsmakten under beredskaps-tillstånd och krig

I Kungl Maj:ts kungörelse angående uppskov med tjänstgöring jämlikt 28 § värnpliktslagen m m (uppskovskungörelse) ges bestämmelser, enligt vilka värnpliktiga och vid krigsmakten fast anställda friställs från tjänstgöringsskyldighet vid krigsmakten under beredskapstillstånd och krigstillstånd, för att oundgängligt behov av personal för det totala försvaret i övrigt härigenom skall kunna tillgodoses. Formerna för detta friställande är krigstjänstgöringsfrihet, uppskov samt kollektiv yrkesledighet och annat anstånd med tjänstgöring jämlikt 28 § värnpliktslagen eller motsvarande tjänstgöring.

Den allmänna tillsynen över uppskovs-väsendet utövas av arbetsmarknadsstyrelsen. Det åligger styrelsen att i förekommande fall samråda med centrala värnpliktsbyrån och med överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap.

Krigstjänstgöringsfrihet är anknuten till innehav av högre befattningar i central och regional statlig administration m m. Befattningarna är förtecknade i bilaga till uppskovskungörelsen. I bilagan angivna myndigheter och befattningshavare har att anmäla till centrala värnpliktsbyrån, då värnpliktiga eller fast anställda tillträder eller avgår från befattningar, vilka är förenade med krigstjänstgöringsfrihet.

Uppskov lämnas såsom antingen månadsuppskov eller krigsuppskov. Månadsuppskov avser befrielse under beredskaps-tillstånd och under 30 dagar från och med den dag krigstillstånd inträtt. Krigsuppskov avser tiden under beredskapstillstånd och tills vidare under krig. När förhållandena det föranleder, förordnar Kungl Maj:t, att uppskov eller grupp av uppskov skall hävas omedelbart eller inom viss tid. De verk, för vilkas personal uppskov kan

ifrågakomma, tillhör vissa uppskovsgrupper.

Uppskov får meddelas endast i den omfattning, som ovillkorligen erfordras för att under beredskapstillstånd eller krig upprätthålla sådan verksamhet, som är oundgängligen nödvändig för det totala försvaret eller eljest för det allmänna. Krigsuppskov får meddelas i de fall, då verksamheten beräknas skola fortgå efter den första krigsmånaden. Behov av uppskov skall grundas på plan över verksamorganisation och behov av arbetskraft under krigsförhållanden. Vid uppgörandet av sådan plan skall i största möjliga utsträckning eftersträvas, att nedbringa ianspråktagandet av personal, som är värnpliktig eller vid krigsmakten fast anställd.

Där så kan ske utan olägenhet för arbetsuppgifternas lösande, skall uppskov i första hand meddelas äldre värnpliktig eller värnpliktig, som är i begränsad omfattning duglig till krigstjänst. Uppskov må icke beviljas värnpliktig, förrän denne fullgjort första tjänstgöring (motsvarande), och icke heller värnpliktig uttagen till officers- eller underofficersutbildning (motsvarande), förrän denna utbildning avslutats. Uppskov får vidare icke meddelas utan försvarsgrenschefs medgivande. Sådant medgivande skall alltid lämnas, om det totala försvaret kan antas bli bäst tillgodosett genom att vederbörande används inom annan del därav än krigsmakten. Om försvarsgrenschefer icke anser sig kunna lämna medgivande, må uppskovsmyndighet påkalla, att frågan underställs Konungen för avgörande i kommandoväg.

Krigstjänstgöringsfrihet och uppskov är individuellt reglerade i fredstid. Personal som berörs därav är undantagen från krigsplacering vid krigsmakten. Bland befattningar, vilkas innehavare är krigstjänstgöringsfria, märks ärkebiskop och biskop.

Uppskovsmyndighet inhämtar hos centrala värnpliktsbyrå uppgifter om den för

vilken uppskov önskas. Sedan värnpliktsbyrå hört berörd truppregistreringsmyndighet och vidtagit de åtgärder, som betingas av att försvarsgrenschefs medgivande erfordras, underrättar byrå uppskovsmyndigheten, huruvida hinder mot uppskov föreligger eller icke.

Kollektiv yrkesledighet avser anstånd med krigstjänstgöring för grupp av värnpliktiga, som tillhör yrke med utpräglat säsongarbete eller av särskild vikt för det totala försvaret eller eljest för det allmänna. Arbetsmarknadsstyrelsen skall i samråd med överbefälhavaren, överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap samt statens jordbruksnämnd fastställa för vilka yrken behov av kollektiv yrkesledighet föreligger, vilka grupper av värnpliktiga inom varje yrke som bör beviljas sådan ledighet, det högsta antalet inom varje grupp liksom även tiden för ledigheten. Arbetsmarknadsstyrelsen eller efter dess bemyndigande länsarbetsnämnd uttar de värnpliktiga, vilka skall komma i fråga. Inom den uppdragna ramen fattas beslut i aktuellt läge av överbefälhavaren efter samråd med ovan angivna myndigheter.

Författningar angående viss frivillig tjänstgöring

Hemvärnet är en del av armén. Det består av militärt organiserade, på frivillig väg rekryterade förband. Dess främsta uppgift är att medverka i försvaret av den egna hemorten (allmänt hemvärn) eller det omedelbara skyddet av statliga eller kommunala myndigheters eller enskilda företags anläggningar och arbeten (driftvärn). De närmare föreskrifterna för hemvärnet återfinns i hemvärnskungörelsen.

Såsom villkor för att en *frivillig försvarsorganisation* skall få statsbidrag eller eljest statligt understöd för sin verksamhet gäller, att organisationen ställer sig till efterrättelse bestämmelserna i kungörelsen om frivillig försvarsverksamhet och de

andra bestämmelser, som Kungl Maj:t utfärdar.

Med frivilliga försvarsorganisationer enligt kungörelsen avses centralförbundet för befälsutbildning, frivilliga automobilkåren, frivilliga motorcykelkåren, frivilliga radioorganisationen, frivilliga skytteväsendet, föreningen svenska blå stjärnan, föreningen svenska röda korset, riksförbundet Sveriges lottakårer, svenska brukshundsklubben, svenska pistolskytteförbundet, svenska sportskytteförbundet, Sveriges civilförsvarsförbund samt Sveriges kvinnliga bilkårers riksförbund.

Kungörelsen innehåller i huvudsak följande.

Försvarsverksamhet, som bedrivs av frivillig försvarsorganisation (i den betydelse som anges i kungörelsen), skall tjäna det totala försvaret. Personal som efter frivilligt åtagande krigsplaceras (placeras) inom detta benämnes A-, B- eller T-personal. Personalen beredskapsregistreras i likhet med hemvärnets personal. A-personalen är för krigsmakten avsedd, heltidstjänstgörande, avtalsbunden frivillig personal. Till B-personal hänförs för det totala försvaret (utom civila transportväsendet) avsedd, deltidstjänstgörande, avtalsbunden frivillig personal. T-personalen slutligen är hel- eller deltidstjänstgörande, avtalsbunden, frivillig personal inom det civila transportväsendet.

Avtal med A- och T-personal upprättas mellan militär myndighet respektive länsstyrelse och den enskilde, med B-personal mellan berörd frivilligorganisation och den enskilde.

Civilförsvarslagen

Civilförsvarslagen innehåller föreskrifter rörande civilförsvarets beredskap och organisation i stort, civilförsvarsplikt, anordnande av skyddsrum, utrymning, inkvartering, bort- och inflyttningsförbud, påbud om mörkläggning m m, kommunernas

åligganden, verkskydd, förfoganderätt och ansvarsåligganden m m.

Om civilförsvarsplikt stadgas följande (11 §):

»I riket boende svensk medborgare är från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sextiofem år, skyldig att fullgöra sådan tjänstgöring i civilförsvaret som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (civilförsvarsplikt)».

Personal, som är avsedd att under civilförsvarsberedskap tjänstgöra i det allmänna civilförsvaret eller verkskyddet uttas på förhand härför genom inskrivning. Viss personal uttas med anledning av kommunal anställning eller av annan särskild orsak (17 §). Även för civilförsvarspliktig gäller att han på grund av samvetsnöd kan befrias från sådan tjänstgöring, som medför vapentjänst (ordnings- och bevakningstjänst).

Under tid då civilförsvarsberedskap råder, skall civilförsvarsplikt fullgöras i den omfattning som hänsynen till fientlig verksamhet eller fara därför motiverar samt därjämte för utbildning och övning i civilförsvarstjänst. Under annan tid är inskriven civilförsvarspliktig skyldig att fullgöra utbildning under högst 30 dagar, dock att utbildningstiden för den som krigsplacerats i högre befälsbefattning eller annan befattning, vilken kräver särskilda insikter och färdigheter, må utsträckas till högst 60 dagar.

Administrativa fullmaktslagen

Lagen med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m m (den s k administrativa fullmaktslagen) stadgar i 2 §, att Konungen, om riket befinner sig i krig, må bestämma, att befattningshavare i statens tjänst skall tjänstgöra i annan statlig befattning än den han innehar eller i kommunal befattning

eller att kommunal befattningshavare skall tjänstgöra i statlig befattning eller i annan kommunal befattning än den han innehar. Detsamma kan Konungen också bestämma vid krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, under förutsättning att Konungen dessförinnan förordnat att lagen (dess 2—13 §§) skall träda i tillämpning. Sådant förordnande skall underställas riksdagen enligt i lagen givna föreskrifter. Bestämmelserna äger icke tillämpning beträffande riksdagen eller allmänna kyrkomötet, dess avdelningar, utskott, verk m m och icke heller i fråga om krigsrätter eller myndigheter, som avses i lagen med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegångar vid krig eller krigsfara m m eller beträffande mål eller ärende varom stadgas i sistnämnda lag.

Tillämpningskungörelsen ålägger myndighet att planlägga de ändringar eller inskränkningar i verksamheten samt övriga åtgärder, som kan antas bli erforderliga i de olika lägen, vilka refererats under lagen ovan. Det föreskrivs, att särskild uppmärksamhet skall ägnas frågan i vad mån ärenden, som icke angår eller äger samband med försvar eller folkförsörjning, kan nedläggas tills vidare och personal därigenom frigöras för andra uppgifter.

Kungörelsens 1 § anger, att bestämmelserna i kungörelsen skall träda i tillämpning i den mån Kungl Maj:t därom förordnar. »Dock skola sådana förberedande åtgärder omedelbart vidtagas, som särskilt angivas i denna kungörelse eller som eljest befinnas erforderliga för dess tillämpning.»

Allmänna tjänstepliktslagen

Allmänna tjänstepliktslagen är avsedd att i sådana lägen, som närmare framgår av det följande, användas för att tillgodose behov av arbetskraft för ändamål av synnerlig vikt för det allmänna såsom folk-

försörjningen eller samfärdseln eller krigsmaktens eller civilförsvarets utrustning, underhåll eller anläggnings- och reparationsarbeten. Förordnande jämlikt denna lag må dock icke gälla vapentjänst vid krigsmakten eller avse hälso- och sjukvårdens medicinalpersonal (2 §).

Förordnande om ålägganden, som får meddelas endast under vissa angivna förutsättningar i samband med krig eller krigsfara, omfattar tjänsteplikt, tjänsteförlängning eller allmän tjänsteplikt.

Tjänsteplikt (8 och 9 §§) kan åläggas personer från och med det år varunder de fyller sexton år till och med det varunder de fyller sjuttio år.

Tjänsteförlängning (8 §) innebär förbud för arbetstagare att lämna sin anställning utan särskilt medgivande eller att eljest nedlägga arbetet. Förbud meddelas i form av föreläggande av arbetsmarknadsstyrelsen eller av länsarbetsnämnd.

Allmän tjänsteplikt (9 §) innebär skyldighet, att efter föreläggande, som nyss nämnts, anta och utföra sådant arbete, som vederbörandes kroppskrafter och hälsotillstånd medger.

Totalförsvarets personalfrågor och kyrkoberedskapen

För att de kyrkliga organen skall kunna verka i krig måste fredstida förberedelser vidtas för att säkerställa verksamheten. Sådana förberedelser är bl a att utklara det personalbehov de kyrkliga organen har i krig och behovens lokalisering. Som en följd av utrymningar m m kommer behoven att vara lokaliserade på helt annat sätt i krig än i fred. Förberedelser måste vidtas främst för att fördela speciellt yrkeskunig personal till verksamhetsområden, där den kan göra den bästa nyttan. Viss personal måste undantas från planlagd utrymning och förses med handling, som utvisar

detta. En individuell krigsplacering enligt tablåer över myndigheternas organisation i krig och delgivning av placeringen till den enskilde, antingen fortlöpande eller vid en skärpning av det utrikespolitiska läget, måste ske.

Vid planläggningen torde det vara realistiskt att räkna med att den värnpliktiga personalen måste tas i anspråk av krigsmakten. 1954 års utredning rörande totalförsvarets personalbehov har med skärpa framhållit detta med bl a följande:

»Om varje planläggande myndighet inom totalförsvaret skulle få hävda att i fred anställda män i värnpliktsåldern primärt måste disponeras av ifrågavarande myndighet, uppstår frågan vilka yrkes- (personal-) kategorier, som då skulle ombesörja rikets försvar och civilbefolkningens skydd. Vår krigsmakt måste alltjämt och så långt vi nu kan överblicka vara baserad på allmän värnplikt med utbildning i fred av alla krigsdugliga. Det måste då vara en riktig väg att i första hand avse dessa för landets väpnade försvar i krig och att försöka på bästa sätt tillvarata den yrkeserfarna, icke

värnpliktiga personalen för övriga uppgifter inom totalförsvaret».

Kyrkoberedskapsutredningen återkommer i kap 21 med överväganden och förslag angående personalbehov för kyrkoberedskapsändamål och hur detta behov skall tillgodoses.

En god hjälp vid planlägningsarbetet i regional och central instans utgör en av försvarsdepartementets samordningsavdelning utgiven »Totalförsvarets författningshandbok», som innehåller bestämmelser, som reglerar totalförsvarets verksamhet. I handboken har intagits de öppna författningar, kungliga brev och övriga bestämmelser — även en del som rör det militära försvaret — vilka bedömts vara av väsentlig betydelse för beredskapsverksamheten inom den civila sektorn av totalförsvaret. Boken kommer att kontinuerligt aktualiseras genom utsändande av tilläggs- och ändringstryck.

Genom kyrkoberedskapsutredningens initiativ har handboken 1964 tillställts alla domkapitel.

Utländska erfarenheter

Grunder

För att erhålla underlag för sina ställnings-taganden har kyrkoberedskapsutredningen genom utrikesdepartementet från några länder med krigserfarenhet inhämtat vissa uppgifter. Dessa länder är Finland, Norge, Väst-Tyskland och England. Genom utrikesdepartementet ställdes följande frågor från utredningen:

1. Steg behovet av själavårdsverksamhet under krigsåren? Kan ett ev ökat behov siffermässigt bevisas?
 2. Förekom bland civilbefolkningen någon av myndigheterna organiserad eller ledd kyrklig verksamhet?
 - a) Hur var denna verksamhet i stort organiserad (centralt, regionalt och lokalt)?
 - b) Vilka uppgifter omfattade denna verksamhet utöver den själavårdande?
 3. Fanns det (finns det) några normer för hur präster och övrig själavårdspersonal skulle (skall) fördelas mellan krigsmakten och civilbefolkningen eller täcktes (täcks) i första hand krigsmaktens behov?
 4. Fanns det (finns det) planer angående hur präster och själavårdspersonal skall förfara vid evakuering av orter eller utrymning av landsdelar?
 - Vilka normer gällde (gäller)?
 5. Fanns det (finns det) någon särskild organisation med uppgift att vid katastrofer med ett stort antal döda svara för de dödas omhändertagande?
 - a) Organisation?
 - b) Tekniska hjälpmedel (te grävmaskiner m m)?
 - c) Fanns det (finns det) i lag fastställda föreskrifter att enskild begravning överhuvud icke får ske, när förhållandena tvingar till användning av gemensamhetsgravar?
 - d) Anskaffning och användning av kistor?
6. Vem svarade (vem svarar) för skyddet av kyrkor och liknande byggnader? Vem svarade för (vem svarar för) skyddet av inventarier?
 7. Fanns det (finns det) föreskrifter angående gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler, som tillhör olika trossamfund?
 8. Övriga synpunkter, som kan vara av värde för kyrkoberedskapen under ett kommande krig?

Det finska svaret har utarbetats av huvudstabens ecklesiastikavdelning och det norska av biskopen i Oslo, Johannes Sme-mo, som även är ordförande i det norska biskopsmötet och därigenom har god överblick över hithörande problem i Norge. I det norska svaret har understrukits, att de norska erfarenheterna mer hänför sig till ett ockuperat än till ett krigförande land. De norska förlusterna uppgick, inklusive omkomna sjömän och avrättade samt ett förhållandevis litet antal fallna i egentlig mening, till omkring 10 000.

Det brittiska svaret har utgjorts dels av ett inom Foreign Office på grundval av informationer, som tillhandahållits av Home Office, utarbetat memorandum, dels en bok med titel »The British Churches in Wartime» med därtill fogat memorandum, författade av Rev. Dr. Hugh Martin, ord-förande i exekutivkommittén av British Council of Churches. Frågan angående

särskild organisation för omhändertagande av döda vid katastrofer har besvarats i särskild skrivelse från Foreign Office.

Till svaret från Auswärtiges Amt i Bonn har bifogats svar dels från den katolska kyrkan, sammanställt av ärkebiskopen i Köln, varvid samtidigt upplysts att de av ärkebiskopen anförda synpunkterna är tillämpliga även för andra delar av Tyskland, dels från »Der Rat der Evangelischen Kirche in Deutschland». I en särskild skrivelse har Auswärtiges Amt behandlat de frågor, som utredningen framställt angående omhändertagande av döda.

Behovet av själavårdsverksamhet

På frågan om behovet av själavårdsverksamhet steg under andra världskriget har svar erhållits från Väst-Tyskland och från England.

I det *västtyska* svaret sägs, att behovet av själavård ökade såväl vid truppen som hos civilbefolkningen till följd av krigets långvarighet, hopplöshet och allt större påfrestning.

I det *engelska* svaret sägs att efterfrågan på själavårdande verksamhet från präster och myndigheter steg som följd av lidande och nöd, som kriget medförde, men också till följd av de problem, som uppstod till följd av evakueringar, bombningar och ett ständigt ökat ianspråktagande av präster till krigsmakten och arbetare till fabriker med krigsproduktion. Hela nationen visade ökat intresse för religiösa ting, vilket bl a märktes i ökat deltagande i gudstjänster och liknande förrättningar. Enligt »The British Churches in Wartime» deltog vid de större kyrkliga högtiderna många miljoner, som i vanliga fall icke brukade gå i kyrkan. Det fanns emellertid ingenting, som skulle kunna kallas en andlig väckelse. Dock iaktogs ett djupt intresse för religiösa frågor parad med en känsla att kyrkan är något som står över den mänskliga tillvaron.

Av myndigheterna organiserad själavårdsverksamhet m m

På frågan om det bland civilbefolkningen förekom någon av myndigheterna organiserad eller ledd kyrklig verksamhet sägs i det finska svaret att domkapitlen i *Finland* hela tiden ledde den själavårdande verksamheten.

I det tyska svaret sägs att det i *Tyskland* sedan 1918 icke förekommer någon av myndigheterna ledd eller påverkad kyrklig verksamhet. Den nationalsocialistiska regimen var kyrkofientlig och gjorde vad den kunde för att hindra kyrklig aktivitet. De, som tillhörde den statligt icke erkända »die Bekennende Kirche», hotades ständigt med repressalier för sin verksamhet. Trots detta arbetade den efter förmåga med förkunnelse, själavård och diakoni. Hjälp organiserades för sådana, som förföljdes på grund av sin ras eller politiska tro, av »der Pfarrer-Notbund».

I fråga om den framtida evangeliska kyrkoberedskapen är meningen, att denna i första hand skall skötas av församlingarna (»in den Landekirchen und in ihren Gemeinden»). Församlingarna har slutit sig samman till »die Evangelische Kirche in Deutschland», vars befogenheter fastställts i grundlagen. Utöver själavård skall kyrkan i krig handha förkunnelse, diakoni och kärleksverksamhet.

Ej heller i *England* är kyrkan ett statligt förvaltningsområde. Under kriget spelade kyrkorna en betydelsefull roll i nationens liv. De fick i stort utöva sin verksamhet utan myndigheternas inblandning. Kyrkan stod i sin helhet helhjärtat bakom nationen och full överensstämmelse fanns mellan kyrkans och nationens uppfattning om kriget. Varje försök att kontrollera kyrkans andliga verksamhet skulle ha avvisats. På två områden ingrep myndigheterna dock mot kyrkan. Ett stort antal kyrkobyggnader rekvirerades — varvid

själva gudstjänstlokalerna undantogs. Vidare förbjöds användning av kyrkklockorna.

I central instans tillkom i England redan i början av kriget en särskild byrå för religiösa frågor (»Religions Division»). Byrån ingick i informationsministeriet. Chef för densamma var under huvuddelen av kriget Rev. Dr. Hugh Martin, som författat det engelska svaret på kyrkoberedskapsutredningens frågor. Byrån tillhandahöll religiös litteratur, affischer, filmer, radioprogram o s v och var en betydelsefull förbindelse-länk mellan myndigheterna och olika kyrkliga organ och föreningar. I byrån behandlades frågor rörande alla samfund, såväl the Church of England, the Church of Scotland, frikyrkorna som romersk katolska kyrkan och mosaiska samfundet. Byrån hade ingen »befälsrätt» och eftersträvade icke heller någon sådan. Den bidrog trots detta otvivelaktigt att underlätta kyrkornas verksamhet till fromma för nationen i en besvärlig tid. Detta åstadkoms icke genom att byrån organiserade och ledde någon egen kyrklig verksamhet utan genom att den samordnade de olika kyrkornas och de olika kyrkliga organisationernas verksamhet.

Kyrkorna själva bildade ett antal krigskommittéer, som ofta var ekumeniskt sammansatta. I september 1942 bildades ett särskilt kyrkligt råd — the British Council of Churches. Särskilda kommittéer hade till uppgift att samverka bla med krigsmaktens självavårdsmyndigheter.

Normer för fördelning av präster till krigsmakten och för civila behov

På frågan om det fanns (om det finns) normer för hur präster och övrig självavårdspersonal skulle (skall) fördelas mellan krigsmakten och civilbefolkningen har följande svar erhållits.

I *Finland* inkallades i samband med mobiliseringen ur reserven inalles 350 lutherska präster. Av dessa blev 24 truppoffic-

rare. De redan förut i aktiv tjänst varande prästernas antal uppgick till 32. Följaktligen uppgick det totala antalet lutherska fältpräster vid krigets utbrott till 358. Efter krigets utbrott inkallades dessutom i tjänst 136 fältpräster, fördelade på militärsjukhusen, skolningscentra och krigsskolorna samt skyddskårsdistrikten.

Av dessa svarade majoriteten präster samtidigt för skötseln av sina församlingstjänster.

Ur den ortodoxa kyrkan inkallades våren 1941 inalles 21 präster (av dessa 3 som officerare). År 1942 fann man sig tvungen att hemförlova majoriteten av dessa präster till församlingsuppgifter. Endast 3 präster kvarstod därefter i militärtjänst för en längre tid.

Prosten för hemmatrupporna fungerade under fältbiskopen såsom ledare för hemmatruppornas kyrkliga arbete. Såväl skolningscentra och skyddskårsdistrikten som de krigsfängeläger, vilka befann sig på hemmaområdet, leddes av staben för hemmatrupporna ända till 31/10 1943, då ledningen av denna självavård övergick till Högkvarterets ekklesiastikavdelning.

Prosten för hemmatrupporna biträdades av ett kansli vilket var uppdelat i följande sektioner:

- informationssektionen (information angående stupade, saknade och sårade),
- sektionen för omsorgen om de stupade, sektionen för understödsärendena (President Kallios fond),
- sektionen för andlig radioverksamhet, publikationssektionen och
- sektionen för krigsfångarnas självavård.

Man uppehöll en personlig kontakt mellan trupperna och församlingarna samtidigt som man anordnade turnéer i syfte att stimulera det religiösa livet. I september 1941 hade redan många kyrkoherdar besökt sina församlingsmedlemmar vid fronten. Från år 1943 besökte truppernas representanter hemtrakterna och anordnade

där kyrkofester vilkas intäkter vanligtvis gick till de stupades anhöriga. Av särskild betydelse var vapenbrödraprästernas verksamhet. Vapenbrödraprästerna var från fronten till hemtrakterna kommenderade fältpräster, vilkas uppgift bestod i att föra det evangeliska budskapet jämte praktisk och ekonomisk hjälp till de stupades anhöriga och till de hemförlovade och deras anhöriga. I februari år 1944 hade 11 präster denna uppgift.

I förordningen angående innehavares av tjänst eller befattning befrielse från värnplikt i vissa fall (Förordning No 328/9.5. 1941) är bl a följande kyrkliga befattningshavare befriade från militärtjänst under krigstid:

Ärkebiskopen, biskoparna, domkapitlens och den grekisk-katolska kyrkostyrelsens medlemmar (§ 2).

I församlings tjänst eller befattning anställd värnpliktig, som innehar annan än i § 2 nämnd tjänst eller befattning, må på framställning av chefen för vederbörande verk eller inrättning tillsvidare eller för viss tid beviljas befrielse från värnpliktens fullgörande under krigstid, om det för landsförsvaret eller med hänsyn till det allmännas intresse är nödvändigt, att han fortfarande handhar tjänsten eller befattningen. Framställning om ovan avsedd befrielse skall göras hos försvarsministeriet eller försvarsmaktens huvudstab eller hos staben för militärdistriktet (§ 3).

I flera fall befriades kyrkoherdarna från värnplikt. Om prästerskapets värnplikt under senaste krig bestämde, inom ramen för ovannämnda lag, försvarsmaktens fältbiskop.

I Norge förbereds en kyrkligt ledd verksamhet bland civilbefolkningen under krig. Längst har arbetet hunnit i Oslo, där det i första hand kan bli tal om utrymning i större omfattning. Avsikten är att åstadkomma en motsvarande planläggning överallt där befolkningstäthet och övriga förhållanden motiverar det.

Arbetet har i central instans initierats av biskoparna vid biskopsmöten och sker på lokalplanet under ledning av de ordinarie kyrkliga organen (biskopar, sokneprester m fl).

Ifråga om fördelningen av präster gäller att sådana, som är under 44 år och sådana som är teologie studerande, lyder under Feltprestkorpsset. »Sokneprester, residerende kapellaner», fängelse-, sjukhus- och anstaltspräster samt riksledare för kristliga organisationer är undantagna från krigstjänst. De förutsättes skola tjänstgöra i sina fredsbeftattningar. Övriga präster står intill 65 års ålder till civilförsvarets förfogande. De fördelas på »civila grunder», men i samråd med de kyrkliga myndigheterna (biskop, prost, vissa angivna präster).

I Tyskland fanns inga normer för fördelningen av präster mellan krigsmakten och civilbefolkningen. Genom att inkalla präster till krigstjänst och använda dem i rent militära beftattningar strävade den nationalsocialistiska regimen att lamslå den religiösa verksamheten såväl vid krigsmakten som bland civilbefolkningen. Vid »Reichsarbeitsdienst» och »Waffen-SS» förekom ingen själavårdsverksamhet. I hela »Luftwaffe» tjänstgjorde endast en präst. Vid armén och marinen ansåg en stor del av cheferna att den kyrkliga själavården var nödvändig (»unerlässlich») och i krigsfånglägren kunde prästerna fullfölja sin verksamhet intill krigsslutet.

För framtiden gäller beträffande den evangeliska kyrkan att landskyrkorna ställer erforderligt antal präster till Bundeswehr's förfogande. Ledningen av den evangeliska själavården inom Bundeswehr åligger en av Rat der Evangelischen Kirche i Tyskland tillkallad militärbiskop, som fullgör detta uppdrag vid sidan av ordinarie tjänst. Behoven av själavård för civilbefolkningen beaktas på liknande sätt som då det gäller Bundeswehr.

De katolska biskoparna ställer på samma sätt de för krigsmakten erforderliga

prästerna till förfogande. Behovet av själavård vid krigsmakten och i övrigt beaktas på samma sätt.

I *England* fanns inga föreskrifter angående prästernas fördelning. Kyrkorna gjorde sitt yttersta för att tillgodose krigsmaktens behov. Som exempel nämns, att då kriget var som svårast, tjänstgjorde 400 av metodisternas 4 000 präster vid krigsmakten samtidigt som 1 000, vid sidan av sitt ordinarie arbete, tjänstgjorde vid förband grupperade i närheten av deras kyrkor.

Planer för prästers verksamhet vid evakuering

På frågan om det fanns (om det finns) planer angående hur präster och annan själavårdspersonal skall förfara vid evakuering av orter eller utrymning av landsdelar, har *Finland* svarat, att även den kyrkliga verksamheten ingick i den uppgjorda generalplanen. Dessutom nämns att Uleåborgs stift sände präster till dem, som flyttade till norra Sverige.

I *Norge* fanns och finns fortfarande ingen konkret plan för prästernas förflyttning i samband med utrymning. Man räknar emellertid med att — beroende på utrymningsens storlek — en del präster skall följa med de utrymmande, under det att en del skall stanna kvar på utrymningsorten. Under fientligt angrepp och under själva utrymningen skall prästerna enligt en särskild nu uppgjord plan tjänstgöra i skyddsrum, på samlings- och förbandsplatser. Vid sidan av den rent själavårdande verksamheten skall prästerna också handha vissa andra uppgifter. De skall bl a medverka till att familjemedlemmar och andra som söker varandra, får kontakt. Avsikten är att ge prästerna viss sjukvårdsutbildning.

I *Tyskland* fanns (eller finns) ingen kyrklig planläggning på hithörande områden.

I *England* utrymdes i första hand kvin-

nor med barn och åldringar. Den manliga delen av befolkningen, som icke var inkallad, stannade i huvudsak kvar där den var. Präster och annan själavårdspersonal stannade också. I de områden, som tog emot de utrymmande, samordnades kyrkans verksamhet med övriga organs, då det gällde att ta emot och ta hand om de utrymmande.

Enligt ett särskilt officiellt cirkulär, som utgavs kort före andra världskrigets utbrott, angavs vissa regler för prästernas uppträdande. I detta angavs bl a att präster hade rätt att förflytta sig på gatorna under flyglarm och flyganfall för att hjälpa dem, som var i nöd. För att möjliggöra identifiering var prästerna försedda med en särskild armbindel.

Organisation för omhändertagande av döda i katastrofsituationer

Någon särskild organisation för omhändertagande av döda vid katastrofer med ett stort antal döda fanns icke i *Finland*. Skyddskåren, befolkningsskyddsorganen och försvarsmakten ingrep efter behov. Icke heller i *Norge* fanns någon särskild organisation för dessa uppgifter.

I *England* hade de lokala myndigheterna under andra världskriget skyldighet att inom sitt område svara för begravning av personer, som omkommit till följd av krigshandlingar, såvida icke de lokala myndigheterna erhöll uppgift om att begravning hade skett på annat sätt eller genom släktingars försorg. Kostnader gäldades av statsmedel enligt särskilda normer. De senaste anvisningarna som utgavs från regeringen i juli 1944 byggde på att förlusterna i döda då, icke ens i de mest utsatta områdena, uppgått till mer än 3 per 1 000 invånare. Möjligheten av betydligt svårare förluster förbisågs icke, men föranledde icke någon detaljplanläggning. Det klargjordes emellertid för myndigheterna, att de i sådant fall hade att anpassa sina åt-

gärder efter förhållandena. De hade därvid möjlighet att ta i anspråk erforderlig personal för att genomföra begravning av dödade. Myndigheterna råddes att vid behov vara beredda ersätta träkistor med annan materiel.

Trots att begravningar på ett stort antal platser skedde i kommunala gravar (»communal graves») fanns det inget förbud att begrava döda i enskild grav.

I det engelska svaret på frågan om omhändertagande av döda i katastrofsituationer sägs det till slut, att det är klart, att även de värsta katastroferna under andra världskriget kan överträffas i ett framtida krig med kärnvapen. Regeringen har tagit hänsyn härtill i sina nya planer, men finns det inga publicerade instruktioner angående hur döda skall tas om hand efter ett kärnvapenfall.

I *Tyskland* har en omfattande analys utförts av den tyska civilbefolkningens krigsförluster under andra världskriget. Denna analys har redovisats i ett verk »Der zivile Luftschutz im 2. Weltkrieg». Bl a kan följande förlustsiffror nämnas:

Hamburg .	55 000	Heilbronn	7 500
Berlin ...	49 000	Essen ...	7 500
Köln	20 000	Wuppertal	7 000
Kassel ...	13 000	Dortmund	6 000
Darmstadt	12 300	Würzburg	4 200

Framförallt i Hamburg, Kassel, Darmstadt, Heilbronn (4/12 1944) och Würzburg (16/3 1945) uppstod de utan jämförelse största förlusterna i samband med det första anfallet.

Frågan om *de dödas omhändertagande* kan enligt Auswärtiges Amt icke besvaras enhetligt. De drabbade städerna har alltid från fall till fall löst de nödvändiga uppgifterna. De olika myndigheternas ansvarsområden framgår av det följande:

Ansaret för de dödas omhändertagande åvilade polisen, luftskyddspolisen eller civila begravningsentreprenörer under med-

verkan av de nämnda polisorganisationerna. Det rapporteras också att »Organisation Todt» medverkade vid omhändertagandet av de döda samt svarade för transporten till samlingsplatser för döda och senare till begravningsplats. Flera städer har använt särskilt utvalda utländska arbetare för ifrågavarande uppgifter. I enstaka fall har privatpersoner kunnat ta hand om dödade anhöriga eller grannar.

De dödade fördes i regel till stadens ordinarie begravningsplats eller till begravningsplats i någon förort. Om antalet dödade, t e efter ett flyganfall, var stort, avdelades särskilda offentliga platser som tillfälliga samlingsplatser för döda. Då förlusterna steg genom den allt hårdare luftkrigföringen måste i flera fall särskilda begravningsplatser anläggas.

Ansvarig för de dödas omhändertagande var regelmässigt stadens överborgmästare. Begravningsentreprenör deltog inom ramen för sitt verksamhetsområde. Transporten till begravningsplats utfördes med fordon, som tillhörde, kommunen, församlingen, polisen, krigsmakten eller »Organisation Todt». Ibland användes också rekvirerade privatfordon.

Identifieringen utfördes av kriminalpolisen tillsammans med tillkallade överlevande. Den utfördes antingen där den döde anträffades, vilket av naturliga skäl var enklast, eller senare på samlingsplats för döda. De döda försågs med identitetslapp. Då döda icke genast kunde identifieras omhändertogs värdeföremål m m och antecknades personliga kännetecken och data. Dessa bevismedel bevarades i plasthöljen med gravnummer. De möjliggjorde i de flesta fall en senare identifiering. Denna underlättades ofta genom att man konstaterade, att vissa livsmedelskort efter anfall inte längre togs i anspråk. Då kropparna var skadade till oigenkännlighet eller då endast aska eller benrester kunde tillvaratas, tvingades man utföra en kollektiv identifiering och begrava de dödade

i gemensam grav. Vid massbegravningar tilläts icke civilpersoner närvara.

Resultatet av identifieringen av i Tyskland under andra världskriget dödade har, av de myndigheter som tillfrågats av Auswärtiges Amt, i allmänhet betecknats som mycket gott.

Begravningsplatser iordningställdes av städerna. Särskild yrkespersonal svarade för begravningsplatsens uppmätning och indelning i gravkammare.

I regel begrovs de döda i kistor. Många för flyg särskilt hotade och utsatta städer hade särskilda lager med kistor. Då antalet dödade var mycket stort, tvingades man använda sig av provisoriska kistor och papperssäckar. Begravning utan kista och begravning i massgrav förekom endast i samband med verkligt stora katastrofer.

Ansvar för sanering m m (klorkalk) åvilade — i den mån klimatiska förhållanden gjorde det nödvändigt — brandkåren och luftskyddspolisen.

De, som arbetade med framtagning och begravning av döda — ett arbete, som efter stora anfall kunde ta månader — var utrustade med särskilt saneringsskydd. De tilldelades extra livs- och njutningsmedel samt desinfektions- och tvättmedel. I en del fall förekom nervsammanbrott. Där emot förekom — trots det ofta månadslånga arbetet — intet sjukdomsfall, som försäkrats av arbetet som sådant.

Skydd av kyrkor och inventarier

I *Finland* hade domkapitlen gett instruktioner närmast för att rädda församlingarnas arkiv. Enligt dessa planer lyckades man rädda gränstrakternas arkiv och annan värdefull inredning till Vasa redan före vinterkrigets utbrott. Varje församling skyddade även på eget initiativ sina arkiv och kyrkor. De biträdades härvid, i mån av möjlighet, av försvarsmakten.

I *Norge* har några särskilda anvisningar ännu icke utfärdats, men det förutsätts att

ansvaret för erforderliga åtgärder i krig, inom respektive behörighetsområden, skall åvila samma myndigheter som i fred (menighetsråd, sokneprester, stiftsdireksjoner, riksantikariat, departement).

I *Tyskland* låg ansvaret hos ägaren d v s hos kyrkoföreståndaren eller i vissa fall, då det gällde den katolska kyrkan, hos särskilda ordenssällskap. Dock gällde att staten — trots dess kyrkofientlighet — enligt allmänna nationella grunder svarade för skyddet av särskilt värdefulla kyrkor och kyrkodelar (fönster) och historiskt betydelsefulla dokument. Motsvarande gäller f n, men några särskilda föreskrifter här om är icke utfärdade.

I *England* organiserades av civilförsvaret särskilda brandkårer över hela landet. Därutöver vidtog många kyrkor särskilda åtgärder för att bekämpa eldsvådor. I landet fanns en statlig tvångsförsäkring av all egendom mot krigsskador. Kyrkorna slapp betala premier till denna försäkring, men garanterades trots detta ersättning för återuppbyggnad av förstörda kyrkor antingen på samma plats eller på en ny. Underlag för beslut härom utarbetades senare av en kommitté, i vilken det ingick representanter för samtliga kyrkor.

I det ovan omnämnda cirkuläret, som utgavs strax före andra världskrigets början, föreskrevs att de lokala myndigheterna skulle inrymma kyrkorna i sina krigsplaner och särskilt beakta skyddet av värdefulla och historiska byggnader och föremål.

Gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler

På kyrkoberedskapsutredningens fråga om det fanns (eller finns) föreskrifter angående gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler, som tillhör olika trossamfund, har *Finland* svarat nekande. Ortodoxa samfundsmedlemmar tilläts dock efter anhållan använda lutherska gudstjänstlokaler. Ofta användes folkskolor som gudstjänstlokal. Även

Norge har svarat nekande och motiverat detta med att de samfund, som står utanför »den norska kirke», är så få och så små att de problem, som kan komma att uppstå, lätt bör kunna lösas i de enskilda fallen.

I Tyskland fanns icke heller några föreskrifter. Såväl från evangeliska som från katolska kyrkan har emellertid framförts, att man i praktiken ofta ömsesidigt ställde sina gudstjänstlokaler till förfogande, då nödläge uppstått till följd av kriget. En finns inga centralt utfärdade föreskrifter om gemensamhetsbruk, men överenskomelser brukar träffas på det lokala planet.

Ej heller i England fanns några föreskrifter om gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler. Även här visade emellertid de olika kyrkorna i praktiken stor beredvillighet att ställa gudstjänstlokaler till förfogande till kyrkosamfund, vars gudstjänstlokaler förstörts. Gudstjänstlokaler ställdes däremot icke till förfogande för andra ändamål än gudstjänst, såvida icke de kyrkliga myndigheterna givit sitt tillstånd härtill.

Övriga synpunkter

I det finska svaret har upplysts att avsikten är att i Finland tillsätta en kommitté med uppgift att utreda de specialuppgifter, som kyrkan ställs inför i händelse av krig eller krigshot samt för att avge förslag till åtgärder med anledning härav.

I det norska svaret har framförts en önskan att få del av de svenska övervägandena och planerna på kyrkoberedskapens område.

I England utreds en prästernas roll i ett framtida krig. Det är sannolikt, sägs det i svaret, att det kommer att beslutas, att präst i första hand skall användas som präst. Därutöver anses det emellertid nödvändigt att disponera prästerna för civilförsvarsuppgifter och att ge dem härför erforderlig utbildning.

Det är sålunda möjligt att en vidare utveckling i dessa länders planering ägt rum under tiden mellan svarens avgivande och slutjusteringen av detta betänkande. Någon undersökning härav har utredningen icke funnit erforderlig för utredningens syfte.

AVDELNING II

ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG

AVDELNING II

ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG

Synpunkter på behovet av andlig verksamhet m m under krig

Den andliga verksamhetens omfattning i fred

Den kristna religionen och den kristna etiken har i väsentlig mån bidragit till att forma dagens svenska samhälle. Någon utredning angående den närmare arten av det kristna inflytandet finns dock icke. Utredningen kyrka—stat har emellertid framlagt förslag om att genomföra en analys av den kristna religionens betydelse för människans åsikter och beteenden i skilda, för samhället viktiga avseenden. Utredningens undersökningar har redovisats i ett betänkande »Religionens betydelse som samhällsfaktor. Möjligheter och metoder för en sociologisk undersökning» (SOU 1963: 26). Även utan tillgång till resultatet av en dylik analys kan konstateras att den religiösa verksamheten har stor omfattning i vårt land och att dess inflytande är betydande. I det följande lämnas några exempel härpå.

För svenska kyrkans verksamhet finns vissa statistiska uppgifter. Sålunda har diakonistyrelsen sedan 1952 bl a bearbetat uppgifter som inlämnats från prästerskapet i samband med de vart sjätte år återkommande prästmötena i respektive stift. Enligt uppgifter publicerade i Svenska kyrkans årsbok 1964 (se bilaga 8: 1) uppgår antalet högmässobesökare till 3—4 % av folkmängden. Frekvensen skiftar olika söndagar. Besöksfrekvensen ställd i relation till församlingarnas storlek har en klar tendens. Ju mindre församlingen är, desto större är besöksfrekvensen. Härvid måste observeras, att de mindre församlingarna är landsbygdsförsamlingar med

annan struktur än tätortsförsamlingarna. Uppgifter saknas om deltagande i andra gudstjänster än högmässor.

Frekvensen i vad gäller främst dop och konfirmation men även vigsel och jordfästning i kyrklig ordning visar en allmän förankring i kyrkliga traditioner. Sålunda har

89,09 % av antalet födda döpts i svenska kyrkan

87,48 % av antalet födda konfirmerats i svenska kyrkan

93,90 % av antalet vigslar skett kyrkligt samt

99,78 % av antalet jordfästningar skett i kristen ordning.

Detaljuppgifter framgår av bil 8: 1—3.

För andra samfund än svenska kyrkan är statistiken icke fullständig. Det må endast erinras om att medlemmarna i dessa inberäknat ungdomsrörelser m m utgör ca 800 000.

Ett stort antal åhörare finns även till gudstjänster i radio eller TV.

Erfarenheter från andlig verksamhet i vårt land under beredskapsåren

Utredningen har försökt utröna huruvida några förändringar i fråga om den andliga verksamheten inträffade under beredskapsåren i vårt land.

Dåvarande fältprosten, sedermera biskopen i Visby, Algot Anderberg har i sin bok »Själavården vid Sveriges försvarsmakt 1940—1945» kommit in på dessa problem. Han skriver (sid 106—110):

»I vad mån kunde man räkna med kristen tro i den svenska soldatförsamlingen?

En undersökning av förhållandena inom Englands krigsmakt av professor Jessop kommer till följande resultat: »Man kan räkna med en bestående kärna av avgjorda och utövande kristna, med ett mindre antal, som hyser åtminstone ett stillsamt förakt för den kristna religionen, och med ett annat litet, churu mycket hörbart antal, som är djupt fientligt mot all religion, huvudsakligen anhängare av en materialistisk filosofi med slagordet: 'religion är opium för folket'»

Ingen av dessa tre linjer är särskilt förhärskande — — —; majoriteten tyckes icke hava någon aktiv inställning alls till kyrkan och dess budskap — den är helt enkelt likgiltig.' (The Padres Hour, sid 4 ff).

Läget i vårt land föreföll mig vara likartat.

En minoritet voro bekännande kristna. De funno varandra rätt snart och bildade gärna »brödrakretsar», som ofta voro verkliga värme- och ljushärdar. De voro ofta mycket frimodiga, när det gällde att »bekänna färg». I rapporterna läser jag om, hur en sådan »man i ledet» avlagt personligt vittnesbörd vid korum, som han förrättat, eller hur han vid någon avsides förläggning ordnat regelbundna gudstjänster. Vad detta kunde betyda, har jag många vittnesbörd om. Man hade respekt för »bönprästen».

En minoritet voro övertygade ateister. De voro ofta högröstade. Vid samtal deklarerade de icke sällan, att de visst ägde tro. »Jag tror inte på Gud, eftersom han icke existerar, men jag tror på mänskligheten». En fältpräst skriver i rapport från år 1941: »Ett religiöst intresse finns ibland även, där man skulle förmoda en ateistisk inställning. Dock är gudsbegreppet så abstrakt och konturlöst, att Gud realiter för många står på gränsen till icke-existens».

Majoriteten var indifferent. Och denna indifferentism kunde ibland förse med attributet välvillig, ibland med motsatt beteckning. Jag kan emellertid väl förstå dem, som mena att egentligen ingen i grunden är indifferent. Ställes den indifferente i en livssituation, som nödgar honom till ett ställningstagande, upphör ofta den religiösa frågan att för honom tillhöra likgiltigheten.

»Här på förbandet äro vi allmänreligiösa och nyfikna på vad prästen har att komma med» — citeras efter en soldat av en fältpräst i en rapport.

Dagens Nyheter publicerade i en artikel 22 februari 1945 resultatet av en Gallupundersökning angående svar på frågan: »Tror Du på en Gud som styr världen?» Frågan om tron på en Gud fick följande svar:

Tror på en gud som styr världen .. 77 %
Tror inte 12 %
Vet inte 11 %

Övertygelsegraden angavs sålunda:

	De som tro på en Gud	De som icke tro på Gud
Ingen tvekan	41 %	5 %
Någon tvekan	23 %	2 %
Större tvekan	13 %	5 %

Mitt allmänna intryck är, att dessa siffror väl stämma med de erfarenheter jag gjort vid en mångfald samtal med svenska soldater.

Ett svar, som mycket ofta återkom, då samtalet rörde sig om tro på Gud var: »Naturligtvis tror jag på en högre makt». »Alltid är det väl en högre makt som styr». »Nog räknar man ju med en allmakt».

Vilka tankar hade man om »den högre makten»?

I vissa fall var det väl någon slags ödestro. »Allt är bestämt. Det är bara att marschera på. Ödet befaller.» En annan: »Framtiden angår mig ej. Över den bestämmer ödet.»

Föreställningarna voro diffusa. Oftast förband man tydligen med tanken på »den högre makten» detsamma, som man förbinder med tanken på ödet — en operativ, mekaniskt verkande makt, som icke hade respekt för den lilla människan utan nyckfullt brukade henne, såsom det »föll sig». Man fick ett starkt intryck av, hur denna ödestro var stadd på frammarsch. »Den krigsvane har resignerat inför den hårda nödvändigheten och blivit — mer eller mindre fatalist» (Gyllenkrook a. a. sid 4). Och fråga är om något i samma grad som ödestron fräter sönder levande gudstro.

Men för andra hade »den högre makten» — skall jag säga — mänskliga drag. Den föreföll vara lik barndomens vänliga skyddsängel, en god välvillig makt, som var tillstädes i svåra ögonblick och då var redo att lyssna till en bön om hjälp och att ge en handräckning, och som man gärna gav ett omnämnande vid något särskilt högtidligt tillfälle, vid ett minnestal, vid en jordafärd e dyl.

Brenel har — — — fäst uppmärksamheten på detta förhållande. »Religionshistoriskt sett kan man här också tala om ett slags primitiv gudstro, som ju alltid visat sig svår att utrota ur människors medvetande. Att känedommen om Gud främst skulle förmedlas av Kristus och vissheten om att Guds väsen och vilja ha sin grund i Kristusuppenbarelse är däremot tankegångar, som mera sällan framföras. Gudstro i kristen mening är, skulle man också kunna säga, tämligen sällsynt».

Denna allmänt förekommande tro på »den högre makten» förklarar väl ett förhållande, som ofta överraskat mig — förekomsten i mycket större utsträckning än man kunnat förmoda av bön. Ofta fick man höra härom av män, om vilka man aldrig skulle ha trott något sådant. Jag ser honom för mig — en tjuogoåring — en karsk, till synes ytlig pojke. Han hade mist sin mor. Vi talade om några praktiska ting. Vid samtalets slut sade jag honom, att jag gärna skulle ha velat tala med honom om det stöd jag själv funnit i tunga stunder — i min tro och min bön men att jag förmodade, att han själv var helt främmande för detta. »Jag har ofta bett till Gud, och nu ber jag varje dag om, att Gud måtte vara barmhärtig mot min mor.»

Ifråga om gudstjänstdeltagandet sägs i samma källa (sid 119—120):

»Antalet deltagare i gudstjänster med frivilligt deltagande var ofta icke stort. Undantag fanns. Vid ett förband i norra Värmland deltog i regel tre fjärdedelar av manskapet i de frivilliga gudstjänsterna. Vid ett förband i Blekinge redovisas under ett år 150 andaktsstunder med frivilligt deltagande. I denna hade deltagit 10 266 soldater. Åtskilligt berodde på befällets föredöme, på den personliga uppskattningen av prästen och — som tidigare antytts — på kyrkotraditionens styrka i förlägningsorten. I många fall kunde man, som i det föregående framhållits, iakttaga hur en församling med svagt gudstjänstliv så småningom påverkade soldaternas gudstjänstbesök, dock icke alltid. Från några orter med i regel svagt gudstjänstliv anmäles, att beredskapsåren på grund av soldaternas flitiga deltagande varit de ur gudstjänstbesökens synpunkt bästa man minns.

Här bör till sist omnämnas, att rapporter na berättar om musikgudstjänster, som i flera fall regelbundet anordnats av soldaterna själva. I några fall har, där förläggning haft kyrka i närheten, i denna regelbundet anord-

nats liturgiska aftonböner, understundom i form av completorium. I en uppgift från 1940 ser jag, att denna andaktsform skattats högt av ett ganska stort antal soldater och till och med 'med framgång kunnat konkurrera med samtidigt anordnad fotbollstävling'. Det torde dock få betraktas som ett sällsynt undantag.

Nattvardsgång förekom, utom under de första beredskapsåren, mycket sporadiskt och med relativt ringa antal deltagare. Rapporterna från 1940 och 1941 berätta, särskilt i samband med ibruktandet av de till försvarsmakten anskaffade nattvardskärlen, om nattvardshögtider — med deltagareantal av upp till 200.

Mindre grupper soldater från 'kyrkliga' bygder sökte sig gärna till de civila församlingarnas nattvardsgudstjänster.

Den enskilda själavården bedömdes ha en särskild betydelse. Ofta var det yttre bekymmer, som föranledde soldaten att uppsöka fältprästen, oron för de hemmavarande, äktenskapliga tragedier, egna moraliska nederlag med åtföljande samvetsförebråelser, men det kunde också gälla den rent religiösa trosfrågan.

Ofta rörde sig frågorna om den kristne och kriget. Somliga anmälde svåra samvetskonflikter inför utsikten att kanske få bruka våld och vapen på allvar. Samtal med 'samvetsömma' synas av vissa fältpräster ha krävt mycken tid. Andra, som varit 'samvetsömma', blevo särskilt under beredskapens första tid oroade i sina samveten över den hållning de intagit. 'Jag får icke samvetsfrid, förrän jag lärt mig hantera ett gevär. Är det någon slags masspsykos, som fått makt med mig, eller har jag tagit miste?' frågade mig 1940 en kristen ledare, som tillhörde de 'samvetsömma'.

En mer allmän bedömning gjordes år 1940 i ett uttalande från överbefälhavaren general O G Thörnell:

»Varje svensk bör äga den livskvalitet, som gör honom fri från panik och fruktan i farans stund. Närmast tänker jag då på den fruktan för död och lidande, vilken så att säga ingår i krigets atmosfär, förlamar den enskildes känsla av pliktuppfyllelse in i det sista och frestar till att inför påtaglig fara främst söka rädda sig själv.

För flertalet människor finnes enligt min tro intet, som är mäktigare att övervinna denna fruktan än en sund kristen livsinställ-

ning med dess krav på trohet i den ålagda oppgiften samt dess forvissning om att livet här blott är ett övergående skede i vår tillvaro och at en högre kärleksfull mening ligger bakom det, som oftast synes bero på en blind slump. Att hos vårt folk styrka en sådan inställning är at styrka kraften i vår ytre försvarsberedskap'».

Slutligen må næmnas at beredskapsnæmnden for psykologisk forsvær i yttrende over ærkebiskopens framstilling om kyrkoberedskapsutredningens tilsættande bl a uttalade:

»Det religiøse behovet kommer av tidligere erfaringer at døma at sterkt væxa i hændelse av krig med dess oerhørdæ fysiske og kanske framforallt psykiske páfrestninger. Det mæste vara en betydelsefull oppgift for svenske kyrkan liksom for de frikyrkliga samfundet at tillgodose de økade kravene på sjælavård».

Erfaringer fra andlig verksamhet utrikes under krig

En av de frågor, som utredningen genom utrikesdepartementet søkt få besvaret i *utlandet* gællde huruvida behovet av sjælavård steg under krigsårene.

I det væsttyske svaret sægs at behovet av sjælavård økade sâvæl vid truppen som hos civilbefolkningen som en føljd av krigets lûngvarighet, hoppløshet og allt større páfrestning. Det økade behovet kan dock icke siffermæssigt æskædliggøras.

I det engelske svaret sægs at hela nationen visade økat religiøst interesse, men at det skulle vara fel at tala om någon sorts andlig væckelse.

Biskopen i Oslo, Johannes Smemo, sæger i sitt svar at Norge mera opplevde kriget som økuperat land æn som direkt krigførende land. Dette gav den norske kyrkan oppgifter av en spesiell art.

»Hvis vi læerte noe av almen og varig verdi, mætte det fremfor alt være det at en kirke løser sin oppgave best ogsâ i krigstid ved å være kirke sâ rent og sâ helt som mulig. Det beror på *kirkenes ledere*, som mæ eie den fasthet og den fantasi og elasticitet som de skiftende og uventede situasjoner forlanger. Og det kommer an på *kirkefolkets* vilje til å vise disiplin og offervilje. Heldig kan den kirke kalles som da — lik den norske under økkupasjonen — kan favne de etisk-religiøse og de politisk-nasjonale intresser i ett felles vy og ett felles program. Og Gud hjelpe og styrke den kirke som kan mætte regne med at kirke og folk icke har sâ selvsagte og sikre felles syn og felles mål!

Ikke alltid kan en kirke regne med å føre sin livskamp under tiljubling av hele folket. Ogsâ under krig kan det bli en kirkes oppgave å være kirke under flertallets mishag og motstand. Med andre ord: Det er kirkenes første oppgave i krig som i fred å besinne seg på og stå fast på sitt Gud-gitte budskap og sin Gud-gitte oppgave som *Kristi kirke*.

Men dette hører jo icke med til den praktiske 'kyrkoberedskapsplanlæggning' som det ovenfor er tenkt på, og går derfor kanskje langt ut over de spørsmål som er stillet. Og dog er det kanskje alltid ønskelig å ha i minne at den egentlige beredskap enda mer enn i de praktisk-tekniske planer ligger i det åndens plan hvor kirken har sin plass og sine oppgaver».

Hithørende frågor har bl a æven utførligt behandlet i den 1949 av »Special Committee of the Social Science Research Council» utgivne *The American Soldier* (del II).

Kommittén stællde till krigsdeltagarna bl a en fråge angående vad de ansâg vara till størst hjælp dâ striden var hård. Frågan riktades dels till menige (enlisted men) i fyra divisioner i Stilla Havet, vilka førlorat respektive 1 423, 1 299, 1 364 og 634 man, dels till menige i fyra divisioner i Italien 1944 som førlorat 1 766 man. Svaren blev (sid 108):

Stilla Havet:

Hur mycket hjälpte:	Hjälpte inte ¹	Hjälpte något	Hjälpte en hel del
a) att be	17	13	70
b) att tänka på att Du icke kan låta Dina kamrater kämpas ned	13	26	61
c) att tänka på att detta måste klaras för att Du skall få komma hem igen	28	30	42
d) att Du hatade fienden	30	32	38
e) att tänka på vad Du kämpade för	37	29	34

Italien:

Hur mycket hjälpte:	Hjälpte inte ¹	Hjälpte något	Hjälpte en hel del
a) att be	8	9	83
b) att tänka på att Du icke kan låta Dina kamrater kämpas ned	13	31	56
c) att tänka på att detta måste klaras för att Du skall få komma hem igen	37	35	28
d) att Du hatade fienden	38	34	28
e) att tänka på vad Du kämpade för	39	32	29

Samma frågor riktades även till *officerarna* vid divisionerna. Bland officerarna hade i Stilla-havs-divisionerna 319 och i Italien 255 stupat. Svaren blev:

Stilla havet:

Hur mycket hjälpte:	Hjälpte inte ¹	Hjälpte något	Hjälpte en hel del
a) att be	21	17	62
b) att tänka på att du icke kan låta Dina kamrater kämpas ned	3	12	85
c) att tänka på att detta måste klaras för att Du skall få komma hem igen	22	25	53
d) att Du hatade fienden	19	35	46
e) att tänka på vad Du kämpade för	37	35	28

Italien:

Hur mycket hjälpte:	Hjälpte inte ¹	Hjälpte något	Hjälpte en hel del
a) att be	23	20	57
b) att tänka på att Du icke kan låta Dina kamrater kämpas ned	6	13	81
c) att tänka på att detta måste klaras för att Du skall få komma hem igen	34	26	40
d) att Du hatade fienden	38	41	21
e) att tänka på vad Du kämpade för	53	28	19

¹ Inberäknat »Vet ej» och obesvarat

Av tabellerna kan utläsas, att under de speciella förhållanden, som redovisas, angav de meniga bönen som den viktigaste hjälpare faktorn, under det att officerarna satte den som faktor nummer två — närmast efter faktorn »att tänka på att Du icke kan låta Dina kamrater kämpas ned».

Erfarenheterna från de svenska frivilligförband, som deltog i *Finland* under det andra världskriget tyder på ett i förhållande till fredliga förhållanden ökat religiöst intresse. Detta har bl a redovisats i en artikel i »Herrarnas kalender 1943» av utredningens expert, nuvarande fältprosten Hans Åkerhielm, som tjänstgjorde som militärpräst vid dessa förband.

Efter att ha konstaterat att det inte alltid är lätt att vara militärpräst under fredliga förhållanden, säger författaren att läget vid fronten är annorlunda. Det som gör skillnaden så stor mellan krig och fred är döden. När döden börjar bli närgången, inställer sig tanken på livets mening och vad som kommer efter detta livet. Man blir osäker på sig själv och försöker få något fast att hålla sig till — man börjar tänka på Gud som aldrig sagt: »Jag är döden», utan som sagt »Jag är livet.» Krig föder en längtan efter religion. Det är emellertid vilseledande att påstå att alla därför blir religiösa, slutar författaren.

I ett utdrag ur en rapport 25/3 1962 till chefen för armén angående erfarenheter under krigsfångenskapen hos Katangagdarmerna i *Kongo* 2/12 1961—15/1 1962 som avgivits av chefen för fånggruppen, sägs bl a:

»Religionen och dess betydelse får icke underskattas. Vårt folk håller på att avkristnas på grund av välmående och en intellektuell undervärdering av trons betydelse. Jag anser en enkel och barnslig Gudstro i enlighet med bergspredikans etiska grundregler är ett gott stöd i svårigheter av detta slag. Den ger den enskilde en plattform att stå på, ger honom en trygghetskänsla trots all den osäkerhet som en fångenskap alltid innebär».

Även i andra rapporter från i utlandet tjänstgörande svenska förband och örlogsfartyg har framförts att ett något ökat religiöst intresse förekommit.

Moderna svenska forskare har understrukit religionens ökade betydelse under de utomordentliga förhållanden, som ett krig utgör. Det ökade behovet av själavård kan dock därvid få olika inriktning. Det kan få en mer eller mindre fatalistisk utformning med en egen odödlighetsmyt. Det kan ta sig uttryck i en ökad användning av amulett, »hartassar», hårlockar o dyl, men den kan också ofta bli av kristen art.

Till sist må här citeras några ord av biskop Bo Giertz i en artikel »Inför döden. Något om dödsfruktan i krig» publicerad i *Folkförsvaret*, organ för försvarsfrämjandet nr 3: 1963.

Efter att ha redovisat en rad exempel slutar biskop Giertz sin artikel sålunda:

»Det är ett stort ansvar att skicka människor i döden. Inget beslut borde vara tyngre för en statsledning. För en enskild befälhavare kan det bli svårt intill det outhärdliga. Ändå räknar vi med att det kan bli nödvändigt. När vi träffar våra förberedelser, borde det höra med till det självklara, att de som ska vara villiga att dö också ska ha fått all den hjälp, som vi människor kan ge, när det gäller att möta döden. Det är icke stor hjälp, som vi människor kan ge med egna resurser. Men dess bättre finns det resurser, som går utöver de enbart mänskliga. Man kan inte tvinga dem på människor, men man kan ställa dem till deras förfogande. — — —»

Utredningens överbegrepp

Det synes möjligt, att med utgångspunkt från allmänhetens intresse för religiösa frågor göra följande indelning på olika kategorier:

a) *religiöst aktiva* (bl a sådana som har sökt medlemskap i samfund och/eller regelbundet besöker gudstjänster osv),

b) till religionen *allmänt positiva*, men i fred i religiösa frågor föga aktiva,

c) till religionen *personligt positiva*, men till kyrklig organisation och form negativa,

d) till religionen *likgiltiga*,

e) till religionen *negativa*.

Det är sannolikt att det inom samtliga dessa grupper — icke minst inom kategori d — kommer att uppstå ett ökat behov av själavård under krig. För kategorin c kan kyrklig verksamhet bli viktig. En ökad aktivitet torde främst märkas inom kategori b. Erfarenheterna från krigsförhållanden och andra krissituationer har visat, att ökad oro för med sig ett ökat behov av andlig omvårdnad hos de enskilda och att detta gör sig gällande också bland människor, vilka normalt inte känner något påtagligt sådant behov. Det gäller därför att med tillgängliga resurser och genom att omfördela dem på lämpligt sätt söka vidmakthålla den kyrkliga verksamheten och tillgodose de stegrade krav på aktivitet som bedöms sannolika. Tillvägagångssättet för att finna en lösning på problemet måste vara att med utgångspunkt från fredsmässiga förhållanden studera och komma till klarhet om hur och i vilken omfattning den kyrkliga verksamheten skall genomföras under de mycket ändrade betingelserna under krig. Därvid måste såväl befolkningsomflyttningar till följd av utrymning som delvis nya uppgifter inom verksamhetens ram beaktas.

Utredningen har icke möjlighet att bedöma i vilken utsträckning religiösa behov kommer att öka vid krig men är av den bestämda uppfattningen att dessa behov under sådana förhållanden kommer att öka.

Genom sin i regel goda kännedom om såväl människor som lokala förhållanden kan församlingsprästen göra betydande insatser för att hjälpa människor i nöd. Det är naturligt om de hjälpbehövande i stor utsträckning vänder sig till den, som brukar svara för denna verksamhet och som

förmedlar ett budskap, som kan ge många förtröstan och mod.

Utredningen anser det vara angeläget, att den själavårdande verksamheten inom kyrkan även under krig fortgår — så långt så är möjligt — enligt de i fred tillämpade formerna. Gudstjänsterna bör fortsätta i kyrkorna. Det skulle säkerligen av många betraktas som ett katastroftecken om så icke skedde. Med hänsyn till risken för flyganfall m m kan det dock bli nödvändigt att på vissa orter maximera antalet gudstjänstdeltagare för att dessa skall kunna få skydd vid överraskande anfall. Enligt civilförsvarslagen (39 §) kan länsstyrelse under högsta civilförsvarsberedskap besluta att samlingslokal icke får användas om skyddsrum icke finns att tillgå. Bl a detta kan leda till att antalet gudstjänster måste ökas och kanske blott avses för en stadsdel e dyl. Om kyrkorna måste begagnas även under mörker — vilket i stor utsträckning torde bli nödvändigt särskilt under vinterhalvåret — måste de effektivt kunna mörkläggas.

Kyrkliga handlingar som dop, konfirmation, vigslar, jordfästning osv måste kunna utföras såväl inom områden som evakueras som inom inkvarteringsområden. Även den frivilliga församlingsverksamheten bör fortsätta. Verksamhetens omfattning kan som en följd av befolkningsomflyttningar beräknas väsentligen nedgå i områden som evakuerats men väsentligen öka i områden, som tar emot evakuerade. I vissa avseenden upphör kyrkans verksamhet helt inom evakuerade områden. Sålunda upphör konfirmationsundervisningen naturligen i orter från vilka ungdomen i de aktuella åldrarna evakueras. Även på orter, som mottar denna ungdom, kan det bli nödvändigt att låta denna undervisning anstå för att möjliggöra att andra uppgifter löses.

Genom krigshandlingarna kommer prästerna att ställas inför nya uppgifter. Re-

dan själva utrymningen kommer att medföra provningar, där prästernas ingripande erfordras bl a för att hjälpa ensamma och övergivna genom lugnande samtal och andaktsstunder. I samband med anfall kan prästerna utöva själavård i skyddsrum och vid uppsamlingsplatser för skadade, i närheten av skadeområden, vid förbandsstationer, sjukhus osv.

Ett krig kommer otvivelaktigt att medföra en ökad dödlighet dels på grund av krigshandlingarna, dels på grund av de allmänna påfrestningar som kriget för med sig. Redan utrymningen av ett samhälle kan för många äldre bli för svår att ut-

härda. I samband med att förluster uppstår kommer prästerna att få den tunga uppgiften att förmedla dödsbud. I samband därmed kommer de också att bli de första, som får hjälpa de efterlevande tillrätta med svårigheter som uppstår som följd av dödsfallet.

För behovet av andlig verksamhet inom krigsmakten redogörs i kap 5 »Själavården inom krigsmakten».

Sammanfattningsvis torde kunna konstateras att behovet av präster i vårt land kommer att bli större i krig än i fred eftersom arbetsuppgifterna väsentligen kommer att öka.

Kyrkliga förrättningar

Som förrättningar räknas i detta sammanhang dop, konfirmation, nattvard, vigsel och jordfästning. Av dessa bedöms i krig i jämförelse med fredsförhållanden, dopförrättningar få ungefär samma omfattning, antalet vigslar öka något och konfirmationsundervisningen minska. Önskemål om nattvard torde i åtskilliga sammanhang öka. Behov av jordfästning kan beräknas bli väsentligt större.

Förrättningarnas utförande skapar problem under krig till följd av befolkningens omfördelning, det sannolikt ökade religiösa trygghetsbehovet och den begränsade tillgången på präster och pastorer. Dessa problem kommer att närmare beröras i följande kapitel i samband med att förslag framläggs angående utformningen av kyrkans verksamhet i krig. Utöver rent organisatoriska frågor sammanhänger med dessa förrättningar andra problem, som hör samman med det nära samarbete mellan trossamfundet, som utredningen finner nödvändigt i alla sammanhang under krigsförhållanden. Ett sådant samarbete torde icke erbjuda egentliga svårigheter så länge det är fråga om förkunnelse eller enskild själavård. När det gäller kyrkliga förrättningar uppstår däremot frågor, som något närmare behandlas i det följande.

Under normala fredliga förhållanden är det helt klart, att det är prästen eller den invigde pastorn — båda kallas i fortsättningen präst — som *inom sitt samfund* döper, viger, delar ut nattvard och jordfäster. Allt detta är reglerat i lagar, förordningar och för respektive samfund gällande regler. Det bygger dessutom på lokala traditioner och sedvanerätt.

I samband med befolkningsomflyttningar en räknar utredningen med, att en omför-

delning sker av präster, så att fler präster än förut kommer att finnas i områden med ökad befolkning. Befolkningens flertal kan i allmänhet beräknas vara medlemmar av svenska kyrkan, vartill kommer att svenska kyrkans präster kan betjäna även kristna från andra samfund, som är i behov därav. Härvid är det emellertid troligt att den begränsade tillgången på präster ur svenska kyrkan, ofta ytterligare minskad genom stridshandlingar och isolering av vissa områden, medför att dessa präster vid åtskilliga tillfällen icke räcker till att bistå ens medlemmar i svenska kyrkan. Framför allt gäller detta när samtidigt behovet av nattvard ökar och antalet jordfästningar stiger. De kristna från övriga trossamfund kan även tänkas med hänsyn till sin trosuppfattning föredra bistånd från pastor ur eget eller annat frikyrkligt samfund framför präst ur svenska kyrkan. En följd av förhållandena blir emellertid att präst i viss utsträckning kan komma att tjänstgöra även utanför det egna samfundet.

I krig kan det sålunda bli erforderligt att gå över samfundsgränserna även när det gäller kyrkliga förrättningar, liksom man i nödläge icke får fästa avgörande avseende vid om den som utför förrättningen, är präst eller lekman.

Skulle man tänka sig ett ytterlighetsfall, då en skara evakuerade för längre tid blir isolerade från omvärlden, får man räkna med att en av dem påtar sig ansvaret att vara präst och dela ut nattvarden, döpa, viga och jordfästa. Så utförda förrättningar måste i efterhand få laglig bekräftelse. I regel torde emellertid även krigssituationen ha likhet med normala förhållanden. I de flesta lägen torde präst i eget eller annat

samfund kunna tillkallas och ofta torde kyrkliga förrättningar utan våda kunna uppskjutas, om präst icke finns att tillgå för tillfället.

Utredningen utgår ifrån att i de fall, då präst i eget samfund icke kan stå till förfogande, annan präst, som ingår i kyrkoberedskapsorganisationen, skall kunna utföra angelägna förrättningar över samfundsgränserna. Som senare behandlas förutsätter utredningen att dessa präster förses med legitimation för att förhindra obehöriga att medverka.

Dopförrättningar synes i allmänhet kunna anstå till dess präst ur eget samfund står till förfogande. Möjlighet till nöddop finns. Sådant dop bör kunna utföras av envar som har sinne för aktens allvarliga innebörd. I allmänhet torde i fred förutsättas att präst endast är skyldig döpa medlemmar i egen församling. Denna begränsning kan helt naturligt icke gälla under beredskapsförhållanden och i krig och någon särskild ersättning skall icke utgå för sådan förrättning. Domkapitel och samfundsledningar bör i sin beredskapsplanläggning uppmärksamma dessa förhållanden.

Konfirmationen kan komma att inskränkas. Vid undervisningen kan lekmän utnyttjas och detta torde bli vanligt förekommande i inkvarteringsområden. I övrigt bör ifråga om krav på församlingstillhörighet gälla samma regler, som föreslagits ifråga om skyldighet att förrätta dop.

Ifråga om *nattvard* förekommer i luthersk tradition icke någon nödnattvard och nattvarden räknas icke som ett för saligheten nödvändigt sakrament. Detta torde emellertid icke utesluta att enskilda människor i nödsituationer är angelägna att få del av nattvarden. Av den anledningen gäller t ex, att de, som åtar sig uppgift som fältpräster inom krigsmakten, oberoende av samfundstillhörighet kan utdela nattvard, när så erfordras. Utredningen finner det angeläget att liknande möj-

ligheter att få del av nattvarden skapas även för andra medborgare i nödlägen. Endast härigenom kan en verklig själavård anses tillgänglig för dem som så önskar.

Lysning är icke erforderlig under de nödförhållanden, som kan råda under krig (giftermålsbalken 3: 6). Däremot är äktenskapsbetyg erforderligt för den, som är kyrkobokförd i svensk församling. Sådant betyg kan vara svårt att erhålla under krigsförhållanden. Utredningen förordar att i fall, då äktenskapsbetyg inom rimlig tid icke kunnat erhållas, kravet på betyg ersätts av intyg från två trovärdiga personer att kontrahenterna är ogifta. Detta förfarande tillämpas f n i vissa fall, då fråga är om utländska medborgare. I undantagsfall kan vigselförrättare nöja sig med kontrahents egenhändigt underskrivna »försäkran om frihet från vissa äktenskapshinder». Utredningen föreslår att undantagsföreskrift av denna innebörd införas i giftermålsbalkens 4 kap, 7 §.

I fråga om *vigsel* måste de civilrättsliga kraven beaktas. För samhället är det ett primärt intresse att ha kontroll över ingångna äktenskap. Det kan även förutsättas att vid de tillfällen, då vigsel icke utan stor olägenhet kan uppskjutas, tillgång skall finnas på legitimerad vigselförrättare ur svenska kyrkan eller annat samfund.

Enligt föreskrifter i giftermålsbalken (kap. 4: 2) må kyrklig vigsel äga rum inom svenska kyrkan om de trolovade eller en av dem tillhör kyrkan och inom annat trossamfund om Konungen medgivit att vigseln må förrättas inom samfundet och de trolovade eller en av dem tillhör samfundet.

Utredningen anser, att dessa föreskrifter under krig bör ha annat innehåll och föreslår, att de då får följande lydelse: »Kyrklig vigsel må äga rum om den förrättas av präst i svenska kyrkan eller av vigselberättigad präst i annat samfund om Ko-

nungen medgivit att vigseln må förrättas inom samfundet».

Möjlighet finns även att utnyttja borgerlig vigsel. Med hänsyn till möjligheten att i nödläge godkänna en förrättning i efterhand, som tidigare i detta kapitel berörts, synes särskilda åtgärder icke erforderliga på detta område.

Enligt lag om jordfästning, § 7: 2, skall *jordfästning* äga rum i den församling, där den avlidne var kyrkobokförd eller dödsfallet inträffade. Utredningen anser det helt uteslutet att under krig upprätthålla nu gällande begränsning ifråga om skyldighet att jordfästa. Envar präst skall utan vidare vara skyldig förrätta jordfästning, när så krävs. Det får vidare förutsättas att församling icke — trots föreskrifter i lag om gravrätt § 2 och begravningskungörelsen § 5 — i krig skall äga hindra gravsättning med motivering att endast församlingsbor bereds gravplats. Fö kan erinras om att jordfästning, som är benämningen på den högtidliga akt vid vilken de efterlevande tar avsked av den avlidne, icke behöver följa någon kyrklig ritual. Den kan sålunda förrättas av lekman. Icke heller kyrklig jordfästning torde behöva förrättas av präst. För krigsmaktens del är förutsatt att jordfästning kan ske genom gravsättning i fältgrav, varvid lekman kan följa fältandaktsbokens ritual. I kyrkoberedskapssammanhang engagerad präst bör i möjligaste mån medverka vid jordfästning. Är detta icke möjligt bör lekman med sinne för allvar och helgd utföra förrättningen.

Förutom den registrering av förrättningar, som nedan föreslås och som närmare behandlas i kap 12 »Kyrkobokföring och arkivtjänst», bör den, som utförd förrättning, lämna *intyg* till den eller de, som förrättningen avser eller till närmaste anhöriga. Härigenom skapas ökad säkerhet för att genomförd förrättning kan styr-

kas, även om kyrkobokföringsuppgift förstörs eller avisering icke fungerar. Eventuellt bör särskilt formulär utarbetas härför och finnas tillgängligt vid pastorexpeditioner. Denna fråga bör närmare övervägas av den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden.

Vid förrättning bör enligt utredningens mening varje präst i verksamhet inom eget eller nära besläktat samfund följa det egna samfundets handbok. I övrigt — dvs när förrättningen icke berör medlemmar inom det egna eller närbesläktat samfund — bör svenska kyrkans handbok användas. Utredningen erinrar om att alla fältpräster oberoende av samfundstillhörighet använder fältkyrkohandboken, som i allt väsentligt överensstämmer med svenska kyrkans handbok.

Bl a för att nå en sådan administrativ förenkling, som är angelägen under krig, förordas att utförda förrättningar registreras med korta anteckningar såsom »döpt», »konf», »vigd», »jordfäst».

Utredningen föreslår att det skall ankomma på den i kap 19 föreslagna kyrkoberedskapsnämnden att efter ovan angivna riktlinjer utfärda rekommendationer för kyrkliga förrättningar i krig och utarbeta förslag till ändring av gällande lagstiftning m m. Nämnden bör även överväga om anledning kan finnas att utarbeta någon särskild handbok för användning i krig, som kan vara gemensam för samfunden.

Det stora flertalet kyrkliga förrättningar torde under krigsförhållanden komma att utföras i vanlig ordning. Det är dock för utredningen angeläget understryka att där så icke kan ske i krig, den enskildes rätt till kristen omvårdnad bör tillmätas större vikt än hänsyn till enskilda samfunds teologiska särmeningar. För att söka tillgodose den enskildes behov av tröst och uppbyggelse måste alla samfund osjälviskt samverka.

Gudstjänstlokalers användning m m

Grunder*Antalet gudstjänstlokaler m m*

Svenska kyrkan

För varje församling inom svenska kyrkan finns en eller flera församlingsskyrkor. Två eller flera församlingar kan ha gemensam församlingsskyrka. Även om antalet församlingar och församlingsskyrkor således icke exakt överensstämmer, kan man enligt »Kyrkor och samfund i Sverige» (SOU 1963: 39, s 29) där följande uppgifter hämtats, utgå från att kyrkorna är ungefär lika många som församlingarna, eller omkring 2 600. Brandförsäkringsvärdet var år 1959 1 415,6 miljoner kronor. Underhållet av församlingsskyrkorna åligger församling.

För flertalet församlingspräster finns tjänstebostäder. På landet är dessa i allmänhet inrymda i prästgård. I städerna förekommer också prästgårdar, men det är inte ovanligt att tjänstebostad för präst här finns i församlingshem eller i vanligt hyreshus. Där tjänstebostad ej finns, måste präst själv skaffa sig bostad. Antalet tjänstebostäder för präster, av vilka flertalet är prästgårdar, uppgick den 1 januari 1962 till cirka 1 750. Taxeringsvärdet av prästgårdarna var år 1959 135,6 miljoner kronor.

Utöver församlingsskyrkorna används ett stort antal lokaler för kyrkligt arbete. De har uppförts utan att församlingarna varit ålagda att uppföra eller anskaffa dem, t ex småkyrkor, kapell och församlingshem. Enligt »Kyrkor och samfund i Sverige» finns småkyrkor, kapell eller liknande lokaler i 14,5 % av församlingarna (i 358), församlinghem i 41,2 % (i 1 016) och övriga lokaler (t ex ungdomsgårdar) i 10 %

(i 246). Ytterligare 631 församlingar har tillgång till andra förhyrda eller eljest disponerade utrymmen. Sammanlagt redovisas 513 småkyrkor, kapell eller liknande lokaler samt 1 113 församlingshem. Av siffrorna framgår att vissa församlingar har mer än en småkyrka. Som exempel må nämnas, att bland församlingarna i Luleå stift finns sex, som tillhoppa har 92 kapell.

Enligt undersökningen ägs 36,3 % av småkyrkorna och kapellen av stiftelser och 48,1 % av församlingarna; 26,1 % av församlingshemmen ägs av stiftelser och 71,4 % av församlingarna; 35,8 % av övriga lokaler ägs av stiftelser och 55,0 % av församlingarna.

Särskilda lokaler för kontraktarbetet har rapporterats i tre kontrakt. Det är i samtliga fall fråga om ungdomsgårdar för kurs- och lägerverksamhet.

I varje stift finns en domkyrka, där biskopliga och andra stiftsskyrkliga förrättningar normalt äger rum. Samtliga domkyrkor används även som församlingsskyrka åt domkyrkoförsamlingen. Församlingsskyrkorna i Kalmar och Mariestad, vilka städer tidigare haft biskop eller superintendent, benämns fortfarande domkyrkor. De sju äldsta domkyrkorna anses som särskilda rättssubjekt och har egen styrelse.

Biskopen i varje stift har tjänstebostad, i allmänhet benämnd biskopsgård. I flertalet stift finns särskilda domkapitelhus, i vilka domkapitlets och stiftsnämndens kanslier är inrymda. I vissa fall får lokaler hyras för stiftsförvaltningens behov.

Härutöver disponeras en rad andra lokaler t ex 13 stiftsgårdar, 12 ungdomsgårdar, 6 folkhögskolor, sjömanshem, soldathem m m.

Övriga trossamfund

Det sammanlagda antalet kyrkor och andra gudstjänstrum, som ägs eller disponeras av andra samfund än svenska kyrkan, kan beräknas till mellan 6 500 och 7 000.

Kyrkor och andra gudstjänstrum har så gott som undantagslöst byggts för frivilligt insamlade medel. Allmänna medel har tagits i anspråk uteslutande för speciella ungdomslokaler i anslutning till kyrkobyggnad och detta endast under de senaste åren och i jämförelsevis ringa omfattning. Det sammanlagda, redovisade taxerings- eller byggnadsvärdet av kyrkor och andra gudstjänstrum uppgår till 217 miljoner kronor.

»Bönhus», »kapell» eller »missionshus» har, särskilt på landsbygden, ända in i våra dagar varit karakteristiska för de fria samfunden. Eftersom predikan intog en central plats i sammankomsterna och gudstjänsterna i stort hade en icke liturgisk prägel, fick predikstolen en framskjuten plats i dessa gudstjänstrum. Emellertid har en viss ändring kommit tillstånd. Särskilt under det senaste årtiondet har en omfattande kyrkobyggnadsverksamhet förekommit inom alla samfund. Därvid har gudstjänstrummet ofta fått en utformning, som ger uttryck för skilda drag i de olika samfundens teologiska struktur. Icke minst under det senaste årtiondet har i samband med den omfattande renoverings- och nybyggnadsverksamheten särskilda ungdomslokaler inrättats i många kyrkor. Utöver kyrkobyggnader har de lokala församlingarna ungdomsgårdar, ålderdomshem och sommarhem samt tjänstebostäder, främst för pastorer och vaktmästare, till ett sammanlagt värde av cirka 25,6 miljoner kronor.

En betydande del av distriktsorganisationernas verksamhet bedrivs vid distrikts- och ungdomsgårdar, som är centra både för organisationernas lägerverksamhet och för deras kursverksamhet. Dessa gårdar

fyller också en mera allmän uppgift som samlingspunkt för unga människor, särskilt under sommarmånaderna. Ungdomsgårdar redovisas till ett antal av 44 och förekommer inom samtliga samfund utom Svenska alliansmissionen och Svenska frälsningsarmén. Inom Svenska missionsförbundet finns vidare 6 distriktsgårdar med inriktning på verksamhet för alla åldrar.

På riksplanet disponerar samfunden ett mycket stort antal lokaler t ex teologiska seminarier, 17 folkhögskolor, sjuksköterskeskolor, sjuk-, ålderdoms- och missionshem samt ungdoms-, sommar- och semestergårdar.

Kyrkan som kyrka

Kyrkoberedskapsutredningen vill redan i början av detta kapitel framföra, att den anser det angeläget eftersträva, att kyrka även under beredskap och krig används som kyrka och att varje trossamfund får möjlighet att bruka sin egen kyrka.

Framför allt tre skäl gör det emellertid svårt att helt följa dessa grundregler. Totalförsvaret behöver ta i anspråk lokaler för olika ändamål. Stundom måste härvid även kyrkolokaler komma i fråga. Krigshandlingar kommer att förstöra kyrkor liksom andra byggnader. Utrymningar medför att vissa kyrkor icke längre kan komma till användning i samma utsträckning som i fred.

Utredningen vill i sammanhanget erinra om vad beredskapsnämnden för psykologiskt försvar anfört i denna fråga i sitt yttrande 31/5 1960 över ärkebiskopens framställning om utredning av svenska kyrkans verksamhet under krig.

»Det är inte endast de bristande resurserna ifråga om präster och predikanter som skapar behov av ett nära samarbete mellan svenska kyrkan och de frikyrkliga samfunden. Den starkt minskade tillgången på gudstjänstlokaler framtvingar i minst lika hög grad ett samgående. Många både kyrkliga och frikyrk-

liga lokaler kommer att tagas i anspråk för inkvartering och sjukvård. Detta torde vara en ofrånkomlig följd av samhällets delokalisering vid omställningen till krig. Beredskapsnämnden anser det vara en utomordentligt viktig uppgift för den blivande utredningen att dra upp riktlinjerna för användningen av kyrkorna under krig. Detta bör ske i så klara ordalag, att några missförstånd eller tvister inte kan uppstå. Det framstår som ett berättigat krav, att samfund, som av det ena eller andra skälet tvingats avstå sina egna lokaler, bereds möjlighet att ordna regelbundna gudstjänster i lokaler tillhöriga andra samfund inkl svenska kyrkan. Beredskapsnämnden bedömer som betydelsefullt att gudstjänstlivet kan pågå under de svåraste förhållanden».

Några definitioner

Utredningen anser det nödvändigt att definiera vissa begrepp, då det gäller kyrkolokaler. Alla delar av en kyrkolokal kan icke anses vara av den art, att de bör omfattas av föreskrifter, som skiljer sig från vad som gäller för byggnader i allmänhet. Utredningen vill för sin del särskilja följande grupper lokaler, som kan finnas i en och samma byggnad:

lokaler, som är invigda för gudstjänstbruk;

övriga lokaler, t ex församlingshus, utbildningslokaler, hobbylokaler och ungdomslokaler;

expeditionslokaler, t ex domkapitels och församlingars expeditioner och arkivutrymmen;

bostadsutrymmen o d.

Kyrkolocalers ianspråktagande för totalförsvarets behov

Gällande lagar och kungörelser för rekvisition m m av byggnader

Gällande föreskrifter för rekvisition återfinns i rekvisitionslagen (SFS 1942: 583 m fl), där det bl a i 1 § sägs, att från och med den dag, som Konungen bestämmer, må genom rekvisition av kommuner eller enskilda utfordras förnödenheter och

tjänstbarheter, som erfordras för fyllande av sådana krigsmaktens oundgängliga behov, vilka icke kunna på annat sätt, exempelvis genom köp eller hyresavtal tillgodoses med tillräcklig skyndsamhet.

Genom rekvisition må bland annat anspråktagas (§ 2): kvarter och plats under tak för materiel m m samt byggnad eller del därav jämte erforderlig inredning att användas till expeditiöns-, sjukvårds- eller förrädslokal, verkstad eller annat dylikt.

Byggnader och anläggningar tas i anspråk »allenast med nyttjanderätt» (§ 5).

I rekvisitionsförordningen (SFS 1951: 255) sägs bl a (§ 6) att rekvisition skall verkställas så, »att den vars rätt därav beröres icke lider större förfång än av omständigheterna föranledes».

Ytterligare föreskrifter om rätt att vid krig eller krigsfara förfoga över egendom finns i allmänna förfogandelagen (SFS 1954: 279) och i civilförsvarslagen (SFS 1960: 74).

Kungl Maj:t har år 1952 utfärdat kungörelse om planläggning under fredstid för ianspråktagande av egendom vid krig eller krigsfara (SFS 1952: 825). Den stadgar bl a, att det under fredstid skall ske planläggning för utnyttjande eller för ianspråktagande vid krig eller krigsfara genom rekvisition, förfogande eller anskaffning på annat sätt av bl a fastigheter, som erfordras för krigsmaktens, civilförsvarets, den civila hälso- och sjukvårdens eller den ekonomiska försvarsberedskapens behov eller för annat ändamål, som avses i allmänna förfogandelagen.

Planläggningen skall ske under överinseende av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap. Inom varje län skall planläggningen verkställas av länsstyrelsen.

Tillstånd till planläggning lämnas av länsstyrelsen endast om »de förnödenheter som avses skola tagas i anspråk oundgängligen erfordras för att tillgodose det behov som skall täckas. Vid prövningen

skola samhällslivets krav och enskildas behov skäligen beaktas» (§ 5).

Länsstyrelse skall föra dels register över fastigheter inom länet, som är lämpliga att tas i anspråk för ifrågavarande ändamål, dels uppgifter om meddelade tillstånd till planläggning i fråga om fastigheter.

Förnödenhets ägare skall — om ej särskilda skäl föranleder annat — underrättas om meddelade tillstånd till planläggning.

Gällande militära bestämmelser

De militära bestämmelserna »rörande förfarandet hos militära myndigheter vid planläggning under fredstid för ianspråktagande av egendom vid krig eller krigsfara» enligt ovan redovisade kungörelse är sammanställda i »Meddelande från överbefälhavaren» 9/2 1962 (TLB 1962: 21). I bestämmelserna anges bl a, att vissa samråd skall äga rum mellan länsstyrelse och vederbörande militärbefälhavare bl a för att utklara gränser för områden, inom vilka militära synpunkter måste beaktas vid meddelande av planläggningstillstånd.

I dessa meddelanden anges även skyldighet för planläggande regional och lokal myndighet att hos försvarsområdesbefälhavare inhämta upplysningar om de lokala förhållandena och hos länsstyrelse undersöka om fastighet ianspråktagits av annan myndighet.

Militärbefälhavare och försvarsområdesbefälhavare för förteckning eller register över fastigheter inom militärområdet respektive försvarsområdet, vilka militära myndigheter medgivits ianspråkta.

De militära myndigheterna har utfärdat anvisningar i syfte att i möjligaste mån undvika ianspråktagande av bl a lokaler, som är invigda för gudstjänstbruk. Sålunda har överbefälhavaren 1945 i en högkvarterorder (Högkvo: Fst nr 6: 25, 1/3 1945, TLB 1945: 134) anbefallt att bl a

skolor och frikyrkliga samlingslokaler endast bör ifrågakomma för militärt bruk — då så med hänsyn till beredskapens krav eller truppens välbefinnande är oundgängligen nödvändigt.

I arméns bestämmelser från 1953 sägs att behovet av lokaler skall fyllas i första hand med arméns egna lokaler, i andra hand genom förhyrning med frivilligt avtal och först i sista hand genom rekvisition. Det sägs vidare att »lokaler som bör undantas från mobiliseringsplanläggning är samlingslokaler, som inretts och invigts såsom gudstjänstlokaler och som regelbundet och uteslutande används såsom sådana. Detta gäller särskilt gudstjänstlokaler, som är belägna på eller i omedelbar anslutning till kyrkogårdar. Måste sådana lokaler tas i anspråk, bör om möjligt minst en sådan lokal undantas för att brukas gemensamt av skilda religiösa samfund. Om lokal, som används för gudstjänst trots allt måste tas i anspråk bör den helst icke användas som förlägnings-, samlings- eller marketenteriutrymme utan endast som utrustningslokal, sjukhus, förråd e d».

Kyrkolocalers faktiska ianspråktagande

Ovan har redovisats de lagar och föreskrifter i övrigt, som reglerar ianspråktagandet av fastigheter. Av redogörelsen framgår att dessa föreskrifter — med undantag för arméns — icke ger annat än mycket allmänna anvisningar om att det skall tillses »att den vars rätt därav beröres icke lider större förfång än av omständigheterna föranledes».

Tid efter annan har emellertid uppkommit frågan angående ianspråktagande av för olika ideella ändamål avsedda lokaler. Sådana lokaler har kunnat vara t ex bygdegårdar, folkets hus och gudstjänstlokaler. Särskilt då de sistnämnda ifrågakommit har allvarliga erinringar framförts.

Utredningen har också funnit att det under beredskapsåren otvivelaktigt före-

kommit ianspråktagande av lokaler invigda för gudstjänstbruk, trots att detta bort kunna undvikas. Tyvärr måste även konstateras, att detta ianspråktagande i flera fall skett på ett sätt, som profanerat lokalen och som varit sårande för det ägande samfundet. En dylik användning måste motverkas. Kyrkans helgd är en sedan många århundraden grundmurad uppfattning.

Svenska kyrkans kyrkor är ofta dyrbart inredda och med fast inredning. De representerar ofta ett kulturhistoriskt och konstnärligt värde. Ifråga om helgden eller karaktären av invigd gudstjänstlokal råder ingen skillnad mellan svenska kyrkans kyrkor och övriga trossamfunds. De övriga trossamfundens gudstjänstlokaler har ofta tillkommit genom enskilda offer. Ett ianspråktagande av dem medför därför ofta utöver konsekvenser för gudstjänstliv och undervisning (söndagsskolor, junioravdelningar m m) även konsekvenser av ekonomisk art.

Civildförsvaret har behov av vissa lokaler för inkvartering av flyktingar, hemlösa och evakuerade. En pågående planläggning främst på orter, som skall ta emot från andra håll evakuerad personal. I samband med att byggnader genom krigshandlingar kommer att förstöras, kommer nya behov att uppstå. Svenska kyrkans gudstjänstrum har i civilförsvarets planläggning icke avsetts för förläggning men momentant för andra civilförvarsändamål.

Från *militär synpunkt* är det vid ianspråktagande av lokaler i allmänhet icke fråga om en avvägning mellan från olika organisationer (svenska kyrkan, övriga trossamfund, politiska eller kulturella organisationer) framförda skäl utan en fråga om vilken lokal, som taktiskt och tekniskt är den lämpligaste. Därvid kan allmänt konstateras, att de större kyrkobyggnaderna av flera skäl icke är lämpliga, enär de tilldrar sig fiendens uppmärksamhet och utgör tydliga mål tex vid flyg-

anfall. De kan vara belägna på eller i omedelbar anslutning till kyrkogårdar. De är ofta dåligt uppvärmda, försedda med stengolv, svåra att mörklägga, saknar vatten, avlopp och utspisningsanordningar. Detta har i praktiken medfört att övriga trossamfundens lokaler, som bättre motsvarat behovet, tagits i anspråk för totalförvarsändamål i större utsträckning än svenska kyrkans lokaler. Det praktiska behovet och icke samfundstillhörighet torde därvid ha varit avgörande.

Kyrkoberedskapsutredningen har vid stickprov tyckt sig kunna konstatera, att civila och militära myndigheter numera strävar efter att iaktta stor återhållsamhet, då det gäller att ianspråka kyrkolokaler.

Som exempel kan anföras att kyrkoberedskapsutredningen från länsstyrelsen i Södermanlands län inhämtat uppgifter på antalet gudstjänstlokaler inom länet, som genom rekvisition eller på annat sätt avses att vid krig eller krigsfara tas i anspråk för annat ändamål än i fred.

I Södermanlands län hade 1962 av ifrågavarande fastigheter krigsmakten erhållit planläggningstillstånd på sammanlagt 14, civilförsvaret 15, överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap 1 och annan myndighet 1 fastighet. Av ianspråkta fastigheter tillhörde två svenska kyrkan och 29 övriga trossamfund. Berörda fastigheter tas för civilförsvarets del endast tillfälligt i anspråk såsom rotelokaler och i undantagsfall på obestämd tid såsom internat i samband med utrymning och inkvartering. För krigsmaktens del avses fastigheterna disponeras huvudsakligen från första till tionde mobiliseringsdygnet såsom förläggningslokaler och överföringsstationer. För övriga ändamål (beredskapssjukhus och förläggning för polispersonal) tas fastigheter i anspråk på obestämd tid.

Länsstyrelsen anger, att den i första hand lämnar planläggningstillstånd för hembygdsgårdar, folkets hus, biografier och skolor och i andra och sista hand för

gudstjänstlokaler, dock endast i sådana fall, då belägenhet och andra omständigheter gör detta erforderligt.

Kyrkolokaler som icke kan brukas för sitt ursprungliga syfte

I utrymningsorter m m

Som en följd av utrymningen av vissa samhällen och invasionsutrymning av vissa för krigshandlingar sannolika områden, kommer inom dessa områden belägna kyrkolokaler tillhörande såväl svenska kyrkan som övriga trossamfund att få en minskad användning. För personer, som icke evakueras eller utryms samt för militära förband, som grupperas inom området, kan de dock få betydelse för gudstjänstutövning. Även om befolkningsunderlaget minskar, talar mycket för att behovet av att uppleva kyrkorummets helgd kommer att öka bland den kvarvarande befolkningen.

På grund av förstörelse

På grund av krigshandlingarna kommer kyrkobyggnader att förstöras. Det torde vara realistiskt att räkna med att denna förstörelse kommer att drabba kyrkobyggnader i samma omfattning som annan bebyggelse på orten.

På grund av annan användning

Efter ett anfall mot ett samhälle kommer ett stort behov av lokaler för olika ändamål att uppstå. Det kommer att fordras utrymmen för att ta hand om hemlösa, skadade och döda samt för att upprätta förbandsstationer, härbärgen, utspisningsplatser, ledningsplatser m m. Efter ett svårt anfall kan behovet av lokaler bli så stort att myndigheterna tvingas att ta i anspråk alla överhuvudtaget användbara lokaler.

Kyrkor och gudstjänstlokaler, som undgått förstörelse, kan användas för att i ett sådant läge tillfälligt omhändertar personer,

som förlorat sina hem. Dessa personer torde ofta vara svårt chockade. De behöver lugn, värme och vila och kanske en varm dryck. Kyrkan kan kanske ge dem detta intill annat hinner ordnas.

Endast i undantagsfall torde kyrkorna lämpa sig som uppsamlingsplats för skadade. Även detta kan dock bli aktuellt tex om kyrkan är oskadad och ligger i närheten av ett skadeområde och lokaler erfordras, som skyddar mot väder och vind.

Utredningens ställningstagande

Som i inledningen till detta kapitel uttals, anser kyrkobereidskapsutredningen det angeläget, att kyrkan så långt så är möjligt får begagnas som kyrka även under de utomordentliga förhållanden varom här är fråga. Rätten att fira gudstjänst i egen kyrka bör åsidosättas endast, om det är oundgängligen nödvändigt.

Det är emellertid ofrånkomligt att stundom använda gudstjänstlokaler för andra ändamål än gudstjänst m m i krig. Det kan bli nödvändigt för myndigheter att ianspråkta någon eller några av gudstjänstlokalerna på en ort — trots att de önskar undvika det.

Det är angeläget att de föreskrifter, som skall gälla i framtiden, utformas så att totalförsvarets intressen — som ytterst syftar till att slå vakt bl a om den enskildes rätt att fira gudstjänst i egen kyrka — icke tillbakasätts, men också så, att när gudstjänstrum ianspråkts, detta endast sker, när så är absolut nödvändigt. Därför bör föreskrifterna utformas så, att den del av en kyrkobyggnad, som är invigd för gudstjänstbruk, först i sista hand tas i anspråk, under det att övriga utrymmen icke kan ges annan särställning i förhållande till profana utrymmen, än som betingas av närheten till den för gudstjänstbruk invigda lokalen.

Två sorters ianspråktagande kan särskiljas.

Den första typen är den, som planläggs redan i fred. Vid denna planläggning, som sker fortlöpande, är det i viss utsträckning möjligt att beakta särskilda önskemål och överväga olika alternativ — i den mån sådana finns.

Den andra typen är den, som sker i krig eller under motsvarande förhållanden, då det ofta på grund av lägets utveckling gäller för en chef att handla och handla mycket snabbt, oberoende av vilka planer som gjorts upp i fred. Därvid kan det bli nödvändigt att ta i anspråk alla tillgängliga resurser. Även i detta fall bör all möjlig pietet visas och möjlig hänsyn tas, då det gäller gudstjänstlokaler.

Från annan synpunkt kan man tala om kortfristigt och varaktigt ianspråktagande. Därvid innebär givetvis i princip ett kortfristigt ianspråktagande mindre olägenhet än ett varaktigt.

Utredningen anser det vara en självklar plikt för alla trossamfund att efter förmåga som tillfällig uppehållsplats ställa alla utrymmen och andra resurser till förfogande för trötta och sjuka personer, vare sig dessa är civila eller militära. Utredningen har icke anledning förmoda att något trossamfund hyser annan mening på denna punkt.

Ifråga om föreskrifternas utfärdande och lydelse vill utredningen för sin del förordna att Kungl Maj:t uppdrar åt överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap att i samråd med överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen, sjukvårdsberedskapsnämnden, den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden och statens jordbruksnämnd utfärda erforderliga anvisningar.

Ifråga om anvisningarnas utformning föreslås att dessa nära ansluter till de nu för armén gällande, vilka ovan återgivits, och ges ungefär följande lydelse:

»Samlingslokaler, som inretts och in-

vigts såsom gudstjänstlokaler och som regelbundet och uteslutande används såsom sådana, bör undantas från mobiliseringsplanläggning.

Om lokal, som används för gudstjänst enligt ovan, trots allt måste tas i anspråk, bör den helst icke användas som förläggning eller marketenteri utan endast som utrustningslokal, sjukhus e dyl. Under alla omständigheter bör gudstjänstlokals främre del med altare och kor, helst även ett parti med bänkar, lämnas fritt».

Kyrkolocalers ianspråktagande för andra ändamål

Gällande rätt

Svenska kyrkan

Frågan om vem som bör äga besluta om kyrkas användning för olika ändamål och om vilka principer, som bör ligga till grund för beslut i sådana ärenden, har under senare tid upprepade gånger ställts under debatt — i riksdagen, vid kyrkomöten, i sakkunnigutredningar och i pressen. En ingående behandling av dessa frågor förekom senast vid 1963 års kyrkomöte.

Kyrkorådet är det centrala organet för förvaltningen av den egendom, som tillhör församlingen eller lokalkyrkan. I denna egenskap har kyrkorådet icke blott att ta befattning med de med förvaltningen sammanhängande ekonomiska frågorna utan även att förfoga över egendomen. Härtill hör bl a att bestämma om egendomens upplåtande. Då det gäller upplåtelse av församlingskyrka föreligger emellertid enligt rådande uppfattning avsevärda inskränkningar i kyrkorådets befogenheter. Det har genom sedvanerätt tillkommit pastor och icke kyrkoråd att bestämma över dispositionen av kyrkorummet. Med pastor har i förevarande hänseende av ålder avsetts kyrkoherde, men numera torde

dock i allmänhet — åtminstone i vad angår annexförsamling — förstås också annan präst i församlingen.

Pastors allmänt antagna rätt att disponera över kyrkan grundas på gammal hävd och sedvänja. Pastors dispositionsrätt beträffande kyrkan är i vissa hänseenden obestridlig och i andra allmänt erkänd. För vissa ändamål, som icke är av gudstjänstkaraktär m m, är numera upplåtelsen författningsenligt reglerad.

Om kyrkans upplåtande vid jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans finns ett stadgande meddelat i 10 § lagen den 25 oktober 1957 om jordfästning m m. Där anges att kyrkorum må upplåtas, »om särskilda skäl därtill äro».

Frågan om kyrkas upplåtande för andra fall har icke varit reglerad genom några uttryckliga bestämmelser förrän 1963. Enligt hävdvunnen sed upplåts emellertid kyrka även för enskilda sammankomster, oavsett om ändamålet med förrättningen eller sammankomsten ansetts vara av religiös karaktär eller av mera allmänt kulturell eller social natur.

Det nu anförda avser församlingskyrkorna. Beträffande *domkyrkorna* är rättsläget något annorlunda. För domkyrkans användande vid förrättningar där biskop framträder som stiftschef lär det vara naturligt att anse att beslutanderätten tillhör biskopen själv. I övrigt torde i avsaknad av positiva föreskrifter spörsmålet om dispositionsrätten böra ses på samma sätt som beträffande församlingskyrkorna; denna rätt utövas sålunda, med de inskränkningar som kan föreligga, av domprosten.

Frågan om *kyrkans upplåtande för annat ändamål än gudstjänst* har vid skilda tillfällen varit föremål för riksdagens och kyrkomötets behandling. Genom 1963 års lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall (SFS 1963: 501) har villkoren fastställts för tillfälligt upplåtande av kyrkorum, som invigts för svenska kyrkans guds-

tjänst, för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning. Sådan upplåtelse må beslutas endast under villkor

»att den icke hindrar eller försvårar bruket av kyrkorummet för gudstjänst, annan på präst ankommande förrättning eller kyrkans verksamhet i övrigt;

att den icke innebär något som strider mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning;

att det kan tagas för visst, att kyrkorummet och dess inventarier skola behandlas med aktsamhet och pietet».

Det ankommer på kyrkorådet i församlingen att besluta om upplåtelse i dessa fall. Kyrkorådet kan uppdra åt kyrkoherde eller avdelning av rådet, i vilken kyrkoherde ingår, att besluta på rådets vägnar. Om kyrkoherde icke bereds denna möjlighet att delta i beslutet »skall han såvitt möjligt erhålla tillfälle yttra sig, innan ärendet avgöres».

Talan mot kyrkorådets beslut för genom besvär hos domkapitel. Om beslutet fattas i strid mot den mening, som uttalats av kyrkoherden, äger denne anföra besvär hos samma myndighet. Över domkapitels beslut må däremot klagan ej föras. Undantag från tillämpningen av lagen görs för domkyrka, som står under egen förvaltning.

Vissa specialmotiveringar, som förtydligar lagen, framlades i samband med lagförslaget. De var av följande innehåll.

»1 §. I paragrafen bestämmes lagens tillämpningsområde. Detta anges avse kyrkorum, som blivit invigda för svenska kyrkans gudstjänst. Undantag göres i vissa avseenden för domkyrkor, se 6 §. Av innehållet i 3 § följer också, att — utöver församlingskyrkorna — endast sådana kyrkorum avses, som står under kyrkoförsamlings förvaltning och vård. Upplåtelse skall ske tillfälligt.

2 §. I detta stadgande uppräknas de villkor, som avser att garantera att upplåtelsen icke får företräde framför kyrkliga förrättningar eller profanerar kyrkan. Som ett andra villkor är uppställt det som från kyrkligt håll betonats såsom särskilt angeläget (se exempelvis kyrkolagsutskottets uttalanden vid

1925 och 1957 års kyrkomöten), nämligen hänsynen till kyrkorummets helgd och svenska kyrkans ordning såsom trossamfund. En upplåtelse för ändamål, som kan anses stötande för församlingen, skall således ej få förekomma.

Slutligen göres i paragrafen en hänvisning till jordfästningslagens bestämmelse om upplåtande av kyrka för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans, s k borgerlig begravning.

3 §. Här fastslås till en början kyrkorådets principiella rätt att bestämma om upplåtande. Härefter ges en erinran om möjligheten att delegera beslutanderätten till pastor.

Paragrafens andra stycke innehåller främst en garanti för att pastor får göra sin uppfattning gällande. Sålunda skall pastor äga en ovillkorlig yttranderätt innan ärendet avgöres».

Övriga samfund

Vad ovan anförts gäller svenska kyrkans kyrkobyggnader. I fråga om övriga samfund finns ingen lagstiftning utan dispositionsrätten tillhör helt respektive samfund eller församling. I praktiken torde pastor (motsv) vara den, som i flertalet fall avgör frågor om kyrkolokalers användning.

Utredningens överväganden angående gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler i krig

Ovan i detta kapitel har redovisats hur antalet i fred disponibla gudstjänstlokaler av olika anledning kommer att minska i krig m m. Anledningarna angavs vara:

att lokalerna togs i anspråk för totalförsvarsändamål,

att lokaler förstördes genom krigshandlingar, eller

att lokalerna var belägna inom områden, som evakuerades.

Under sådana förhållanden är det angeläget att ett gemensamhetsbruk av tillgängliga gudstjänstlokaler åstadkoms på så sätt att olika trossamfund upplåter lokaler åt varandra.

Ovan återgivna lag reglerar endast förhållanden rörande kyrkorum, som blivit invigda för *svenska kyrkans* gudstjänst och — utöver församlingskyrkorna — endast sådana kyrkorum, som står under kyrkoförsamlings förvaltning och vård. Även då det gäller upplåtande av svenska kyrkans lokaler kan det framlagda förslaget möjligen medföra svårigheter för ovan antytt gemensamhetsbruk i krig. Det som närmast åsyftas är lagens § 2 b där det sägs, att upplåtelse må förekomma endast under villkor »att den icke innebär något som strider mot kyrkorummets helgd eller svenska kyrkans ordning» sett tillsammans med till paragrafen hörande specialmotiveringar, där det ytterligare förklaras att hänsyn till kyrkorummets helgd och svenska kyrkans ordning såsom trossamfund medför att upplåtelse för ändamål, som kan anses stötande för församlingen, ej skall få förekomma.

Utredningen vill för sin del tyda orden »— — — svenska kyrkans *ordning* såsom trossamfund — — —» som »svenska kyrkans *karaktär* såsom trossamfund — — —». Med sistnämnda tolkning bör lagförslaget icke innebära ett hinder att under de förhållanden, som utredningen behandlar, öppna svenska kyrkans gudstjänstlokaler för andra kristna trossamfunds gudstjänster, varvid givetvis från ömse håll viss eftergift och tolerans kan behöva visas. Däremot kan förutsättningarna för kyrkornas upplåtande till icke kristna religioner vara sämre. Från de synpunkter utredningen har att anlägga, är emellertid en så generös upplåtelsepolitik som möjligt icke blott försvarbar utan även för religionens och själavårdens skull angelägen under dessa förhållanden.

Övriga samfund är, som närmare redovisats i kap 2 och 3, organiserade på mycket skiftande sätt. I allmänhet består de av lokala församlingar, som i privaträttslig mening torde vara att anse som ideella föreningar. Några allmänna lagbestämmel-

ser om sådana föreningar finns icke och de olika trossamfunden har icke underkastats annan särskild reglering än den, som förekommer i religionsfrihetslagen (1951). Varje församling har själv rätt att bestämma hur dess lokaler skall användas.

Frågan om ytterligare reglering av ifrågavarande trossamfunds rättsliga ställning var senast föremål för prövning i samband med genomförande av religionsfrihetslagen. I anslutning därtill anförde föredragande departementschefen (i prop 1951: 100) att det kunde finnas vissa skäl för en lagstiftning. Ett motiv härför var bl a att samfundens religiösa verksamhet i allmänhet förutsätter även ekonomisk förvaltning. I vissa fall driver samfunden en omfattande ekonomisk verksamhet. Även den omständigheten, att särskilda offentligrättsliga befogenheter i vissa fall kan anförtros åt religiösa samfund, såsom rätten att genom sitt prästerskap förrätta vigsel med civilrättslig verkan, kunde tala för en lagstiftning.

Andra skäl har emellertid ansetts väga tyngre. Bl a har departementschefen uttalat att »frihet från statligt ingripande ingår i frikyrkorörelsens grundläggande idéer. Bestämmelser rörande samfundens organisation eller ett krav på att dessa registreras skulle kunna begränsa deras möjligheter att fylla anspråk som de själva anse vara religiöst motiverade; sådana bestämmelser skulle därför kunna uppfattas som ett ingrepp i religionsfriheten».

Församling kan och brukar delegera sin beslutanderätt till t ex styrelsen eller pastor. Pastor har såsom sådan i regel inga särskilda befogenheter. Ur kyrkoberedskapssynpunkt är det önskvärt att en dylik delegation av frågor rörande gudstjänstrums upplåtande finns klar och att den automatiskt inträder, då normala fredsförhållanden rubbas.

Vem som i fred beslutar om upplåtande av gudstjänstlokal åskådliggörs i följande tabell:

Svenska kyrkans lokaler

- a) för gudstjänster m m av svenska kyrkan
— pastor
- b) för annat än gudstjänst m m
— kyrkoråd
- c) för gudstjänst m m av övriga samfund
— pastor
- d) för annat än gudstjänst av övriga samfund — kyrkoråd
- e) för totalförsvarets behov
— länsstyrelsen

Övriga samfunds lokaler

- a) för gudstjänst m m av eget samfund
— pastor eller församling
- b) för annat än gudstjänst m m
— pastor eller församling
- c) för gudstjänst av annat än eget samfund
— pastor eller församling
- d) för annat än gudstjänst av annat än eget samfund — pastor eller församling
- e) för totalförsvarets behov
— länsstyrelsen

Av de utländska erfarenheter, som utredningen inhämtat, framgår, att det utomlands icke under andra världskriget funnits lagbestämmelser angående gemensamhetsbruk av kyrkor, men att det visats stor vidsyn, då det gällt att upplåta gudstjänstlokaler åt trossamfund vilkas lokaler förstörts. Gemensamhetsbruk har sålunda överlag varit vanligt förekommande, så snart krigshändelser givit anledning härtill. Några uttalanden angående behovet eller önskvärheten av framtida föreskrifter på detta område har icke lämnats från de länder som tillfrågats.

I krig kommer ett behov av gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler att uppstå. Eftersom man f n endast har begränsad erfarenhet av en dylik användning av gudstjänstlokaler, är det betydelsefullt att erfordrerliga förberedelser vidtas redan i fredstid för att undvika eventuella frik-

tioner och för att få klara riktlinjer utformade för det enskilda fallet. Dylika förberedelser för gemensamhetsbruk kan göra problemen mindre då de uppstår.

Ett gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler under krig eller motsvarande förhållanden bör i första hand åstadkommas på *frivillig* väg. Kyrkoberedskapsutredningen föreslår därför att det t ex av den i kap 20 föreslagna kyrkoberedskapsnämnden utfärdas centrala rekommendationer angående slutande av sådana frivilliga överenskommelser. I avvaktan på att nämnden tillkommer kan de för svenska kyrkan utfärdas av ärkebiskopen (biskopsmötet) och domkapiteln och för övriga samfund av Sveriges frikyrkoråd, förstärkt med företrädare för de samfund, som normalt ej ingår i rådet, och distriktsföreståndare.

Själva överenskommelsen synes böra slutas på det lokala planet. Det synes lämpligt att låta kontraktsprost svara för erforderliga förberedelser och samordning av hithörande frågor. Till förberedelserna hör bl a inventering av kontraktets tillgångar och en preliminär skriftlig överenskommelse mellan inom kontraktet verk samma församlingar (motsvarande) om ömsesidigt bistånd ifråga om upplåtande av gudstjänstlokal under angivna förhållanden. Inom övriga trossamfund bör samtidigt rätten att vid krig eller krigsfara upplåta eget samfunds lokaler för gudstjänster åt annat samfunds församling vars lokaler blivit förstörda, delegeras till en person, t ex pastor. En motsvarande delegering till pastor (kyrkoherde) i svenska kyrkan bör även vara förberedd.

Kyrkoberedskapsutredningen förutsätter att sådan frivillig överenskommelse skall kunna träffas utan att komplikationer uppstår. Det är emellertid angeläget tillse, att icke någon enskild eller församling ges möjlighet, att — under de svåra förhållanden varom här är fråga — hindra att en gudstjänstlokal används på det för samhällsnyttan lämpligaste sättet. Utred-

ningen har därför övervägt att föreslå, att i författning föreskrivs att — i den mån frivillig överenskommelse ej kan komma till stånd — innehavare av fastighet skall vara pliktig att på uppdrag av vederbörande länsstyrelse under krig eller beredskap upplåta fastigheten jämte tillhörande inredning eller utrustning för gudstjänständamål även åt annan än eget samfund.

Utredningen har emellertid stannat för att föreslå att överenskommelsen på försök sker på frivillig väg, men att det genom den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämndens försorg om några år undersöks, huruvida ytterligare åtgärder på området erfordras.

Då annat trossamfunds lokaler på antytt sätt tas i anspråk förutsätts detta ske med lokalen och dess inredning »i befintligt skick», såvida icke överenskommelse träffas om annat. Att överenskommelse träffas om ändringar i lokalens inredning, t ex övertäckande av vissa föremål vid utlåning, synes vara helt i sin ordning.

En förutsättning för samfunds nyttjande av annat samfunds lokaler för gudstjänstbruk måste vara, att det gästade samfundet icke framför sådant, som är stridande mot eller sårande för det centrala i den förkunnelse, som tillhör det samfund för vilket lokalen är invigd.

Lokaler, som ej är invigda såsom gudstjänstlokaler, bör frikostigt och utan inskränkningar utlånas mellan samfund av alla slag.

De av utredningen tidigare i detta kapitel föreslagna föreskrifterna bör kompletteras med följande meningar:

»Måste gudstjänstlokal tas i anspråk, bör om möjligt minst en sådan lokal undantags inom församlingen för att brukas gemensamt av skilda trossamfund. Överenskommelse om gemensamhetsbruk skall då vara träffad mellan berörda samfund eller församlingar.»

Sammanfattningsvis föreslår sålunda kyrkoberedskapsutredningen att det upp-

dras åt överstyrelsen för ekonomisk förvarsberedskap att i samråd med överbefälhavaren, civilförvarsstyrelsen, sjukvårdsberedskapsnämnden, kyrkoberedskapsnämnden och statens jordbruksnämnd att utfärda erforderliga anvisningar för gudstjänstlokalers användning m m i krig.

Utredningen föreslår att föreskrifterna ges ungefär följande lydelse:

»Samlingslokaler, som inretts och inrigts såsom gudstjänstlokaler och som regelbundet och uteslutande används såsom sådana, bör undantas från mobiliseringsplanläggning.

Om lokal, som används för gudstjänst enligt ovan, trots allt måste tas i anspråk, bör den helst icke användas som förläggning eller marketenteri utan endast som utrustningslokal, sjukhus e dyl. Under alla

omständigheter bör gudstjänstlokals främre del med altare och kor, helst även ett parti med bänkar, lämnas fritt.

Måste gudstjänstlokal tas i anspråk, bör om möjligt minst en sådan lokal undantas inom församlingen för att brukas gemensamt av skilda trossamfund. Överenskommelse om gemensamhetsbruk skall då vara träffad mellan berörda samfund eller församlingar.»

Utredningen räknar med att överenskommelsen i vad avser sista stycket skall rekommenderas av kyrkoberedskapsnämnden och ske på frivillig väg. I avvaktan på att nämnden tillkommer kan rekommendationerna utfärdas av ärkebiskopen (biskopsmötet), Sveriges frikyrkoråd m fl i samråd. Skulle rekommendationen mot förmodan icke följas, bör Kungl Maj:t på nytt överväga frågan.

Skyddet av gudstjänstlokaler och deras inventarier

Skyddet av gudstjänstlokaler

Det torde vara realistiskt att räkna med, att den som anfaller vårt land icke kommer att (kunna) ta särskild hänsyn till kyrkobyggnader. Som exempel på i vilken utsträckning kyrkor förstörts kan nämnas, att av de 110 evangeliska kyrkor som fanns i västsektorn i Berlin före kriget endast fem blev oskadade, medan 33 blev svårt ramponerade och fem totalt förstörda. Av Öst-Berlins 81 kyrkor skadades 35 svårt och totalförstördes åtta. Kyrkor löper samma risk som andra byggnader att bli förstörda genom krigshandlingar.

Troligast är att skador åstadkoms genom brand samt genom tryck- eller splitterverkan. Många av våra kyrkor har en sådan konstruktion, att det finns anledning räkna med att deras kraftigare delar och delar under jord skall kunna motstå även de moderna vapnens påfrestningar. Beräkningar måste emellertid göras från fall till fall. Byggnadernas motståndskraft kan i många fall ökas genom särskilda åtgärder.

I kungl kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet (SFS 1920: 744) anges bl a (§ 16) att byggnader, som står under statens, menighets eller allmän institutions eller inrättnings förvaltning, omsorgsfullt bör vårdas och underhållas. Särskilda bestämmelser rörande kyrkor m m är införda i författningen (§§ 28—39) och stadgar bl a, att dylika byggnader m m icke vare sig i sin helhet eller delvis får »rivas, flyttas, förändras eller användas till annat ändamål» utan Kungl Maj:ts medgivande. Dessa föreskrifter gäller svenska kyrkans byggnader men icke övriga gudstjänstlokaler.

I civilförsvarslagen är föreskrivet, att ägare av anläggning eller byggnad är pliktig bl a att vidta erforderliga anordningar för mörkläggning av anläggningen eller byggnaden. Någon *skyldighet* att härutöver vidta åtgärder för att skydda gudstjänstlokal mot fientliga anfall finns icke. Det bör emellertid vara i församlingens intresse att vidta åtgärder, som kan syfta till att skydda värdefulla delar av kyrkan. Förberedelser härför ankommer närmast på kyrkans »ägare» efter samråd med landsantikvarie. Som exempel på sådana åtgärder kan nämnas att värdefulla skulpterade utsmyckningar av tex muralmålningar, portaler m m kan täckas med plastfolie och därefter helt kringmuras med en kraftig nedåt tjocknande tegelmantel, som kan ge splitterskydd.

För att åtgärder snabbt skall kunna genomföras, är det nödvändigt, att det i fred utklaras *vad* som skall göras, *när* det skall göras och av *vem*.

Skyddet av gudstjänstlokalernas inventarier

Vården i fred

I kungl kungörelse angående vården av vissa kyrkliga inventarier (SFS 1942: 929) föreskrivs att i kyrka, gravkor eller eljest i kyrkas hus eller förvaringsrum befintliga inventarier, bl a gravstenar och andra minnesvårdar, epitafier, vapensköldar, banér, sorgfanor och vapen, vilka tjänar att bevara minnet av äldre tiders bruk eller konstfärdighet och icke tillhör enskild person eller släkt, icke utan Konungens tillstånd må överlåtas till annan. Detsamma gäller föremål, som uppställts på kyrkogård. I varje församling skall finnas förteckning över sådana föremål. Kyrkorådet

skall tillse att egendomen väl vårdas. Den får icke utan riksantikvariens medgivande flyttas. Vissa åtgärder skall vidtas av riksantikvarien i samråd med biskopen. I vissa fall skall samråd ske med byggnadsstyrelsen. Dessa föreskrifter, som avser svenska kyrkan, har ingen motsvarighet ifråga om andra samfunds inventarier.

Lagar och kungörelser om undanförel

Utöver ovanstående fredsmässiga föreskrifter erfordras sådana för krigsförhållanden. I samband med omorganisationen av civilförsvaret har ansvaret för planläggning och verkställighet av bl a undanförel av egendom överförs från civilförsvaret till det ekonomiska försvaret. Den nya civilförvarslagen (SFS 1960: 74) och civilförvarskungörelsen (SFS 1960: 377) innehåller till skillnad från motsvarande äldre författningar icke några föreskrifter om undanförel och förstöring är istället införda i en ny lag (SFS 1961: 655), som gäller fr o m 1962. I anslutning till denna lag har Kungl Maj:t utfärdat särskild kungörelse om undanförel och förstöring (SFS 1961: 656).

I lagen sägs bl a (§ 1) att Konungen eller den myndighet Konungen bestämmer vid krig eller krigsfara må besluta att viss egendom skall föras från den plats där den finns till annan förvaringsplats (*undanförel*) för att förhindra att den förstörs genom krigshandlingar eller på annat sätt går förlorad.

Bland exempel på egendom nämner lagen bl a även arkivalier, böcker, konstverk och kulturhistoriska föremål.

Sedan beslut om undanförel meddelats, åligger det (§ 3) ägare eller innehavare av egendom, som omfattas av beslutet, att ombesörja undanförelsen. Om hinder för undanförel föreligger skall anmälan oför-

dröjligen göras till länsstyrelse eller den myndighet, som påfordrat undanförelsen. Ägaren är i detta fall skyldig att medverka vid förberedande åtgärder för undanförelsen. Då myndighet ombesörjer undanförelsen, är han skyldig »lämna nödigt biträde vid dess genomförande».

Ersättning utgår enligt § 4 ur statsmedel för de kostnader för transport, medverkan vid förberedelser m m, som uppstått till följd av beslut om undanförel.

Lagen bemyndigar (§ 5) myndighet, som Konungen bestämmer, att ta i anspråk byggnader, transportmedel m m, som behövs för undanförelsens genomförande.

I kungörelsen sägs, att Kungl Maj:t efter förslag av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap i samråd med överbefälhavaren och civilförvarsstyrelsen anger de områden från vilka och till vilka undanförel skall ske. Kungl Maj:t har även utfärdat bestämmelser härom. Dessa är av hemlig natur.

Överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap skall — i den mån det icke ankommer på annan myndighet — handha planläggningen av undanförelsen. Då det gäller planläggning för undanförel av arkivalier, böcker, konstverk och kulturhistoriska föremål skall planläggningen ske under medverkan av krigsarkivet, riksarkivet, kungl biblioteket, riksantikvarieämbetet och statens historiska museum samt nationalmuseum.

Inom varje län ankommer det på länsstyrelsen att i samråd med vederbörande försvarsområdesbefälhavare planlägga undanförel enligt de anvisningar överstyrelsen i samråd med berörda myndigheter utfärdar.

Vissa militära myndigheter kan då högsta beredskap gäller för krigsmakten meddela de föreskrifter för verkställighet av beslutad undanförel, som befins påkallade med hänsyn till militära operationer.

Centrala myndigheters anvisningar för undanförsel och förvaring på platsen

Det ankommer enligt ovannämnda kungörelse på överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap att i samråd med berörda myndigheter utfärda erforderliga anvisningar beträffande kungörelsens tillämpning.

Med anledning härav har överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap den 1 juni 1964 i samråd med krigsarkivet, riksarkivet, kungl biblioteket, riksantikvarieämbetet, statens historiska museum, nationalmuseum, arbetsmarknadsstyrelsen samt statens biltrafiknämnd utfärdat »Anvisningar rörande planläggning för undanförsel av arkivalier, böcker, konstverk och kulturhistoriska föremål (Anv ark.)»

Kyrkoberedskapsutredningen har i sitt arbete fortlöpande haft kontakt med den arbetsgrupp, som utarbetat förslaget till anvisningarna.

Anvisningarna redovisar de myndigheter i central och regional instans, som ansvarar för planläggning av hithörande ärenden. De har ålagts skyldighet att upprätta och fastställa förteckning över undanförselobjekt varvid vid urvalet stor restriktivitet skall iakttas. De skall också planlägga hur oundgängligt personalbehov för packnings- och lastningsarbeten skall kunna erhållas samt behov av emballage, transporter, lokaler, tillsyn och vård m m och hur dessa behov skall tillgodoses.

I regional instans ankommer det på länsstyrelsen att inom län planlägga enligt överstyrelsens anvisningar. Handläggning av dylika ärenden inom länsstyrelsen skall ske under medverkan av experter inom förevarande ämnesområden. De föremål, som skall planläggas för undanförsel, upptas i förteckningar, som skall fastställas av överstyrelsen. Dessa förteckningar skall finnas tillgängliga bl a hos

länsstyrelsen i det län, där föremålen förvaras i fredstid.

Planläggning av undanförsel sker blott från vissa, av Kungl Maj:t angivna delar av landet, och inom dessa delar endast av de föremål, som är upptagna i de av överstyrelsen fastställda förteckningarna.

I en skrivelse till landets kyrkoråd har riksantikvarieämbetet 20/7 1964 erinrat om ovan refererade föreskrifter och samtidigt erinrat om att det vid sidan om ovannämnda åtgärder för undanförsel är angeläget att vidta åtgärder för att bevara och *skydda kyrkliga föremål även inom områden från vilka undanförsel icke kommer att äga rum*. För varje kyrka bör således i samråd med vederbörande landsantikvarie eller direkt med riksantikvarieämbetet en *förteckning* upprättas över sådana inventarier, som i första hand bör skyddas i händelse av krigsfara eller krig. Ett exemplar av denna förteckning skall insändas till ämbetet för granskning. Vidare bör erforderligt *emballage*, i den utsträckning detta är möjligt, anskaffas och lämpliga *förvaringsplatser* inom eller i närheten av kyrkan utses. I den ovan nämnda förteckningen skall noteras vilka åtgärder, som bör vidtas med varje särskilt föremål. Anses det nödvändigt att flytta något eller några föremål till säkrare förvaringsplats, skall detta särskilt anges.

De i förteckningen angivna åtgärderna skall *verkställas* när undanförsel eller utrymning anbefalls inom den ort, där kyrkan är belägen, vid beredskapslarm eller när riksantikvarien eller hans ombud där om ger anvisning.

Riksantikvarieämbetet har också för kyrkoråden framhållit hur betydelsefullt det är att kyrkorna och deras värdefullare inventarier *fotograferas*. Fotografierna kan icke endast tjäna att åt eftervärlden bevara minnet av sådana byggnader och föremål, som kan komma att förstöras i samband med ett krig. De kan vara av värde även

under fredliga förhållanden. En kyrka eller ett föremål kan komma att skadas t ex genom brand. Värdefulla lösa föremål kan också — vilket skett i flera fall — bli stulna.

Riksantikvarieämbetet har i juli 1964 efter samråd med bl a kyrkoberedskapsutredningen tillställt landets samtliga kyrkoråd ett häfte »*Allmänna anvisningar för åtgärder till skydd av kyrkobyggnader och kyrkliga inventarier vid krigsfara eller krig*». Innehållet i dessa anvisningar återfinns i detta betänkande bilaga 11:1. Anvisningarna har ävenledes tillställts varje kyrka i två exemplar, varav det ena exemplaret är avsett förvaras i kyrkan och det andra är avsett läggas som bilaga till gällande inventarieförteckning.

Förstöring i krig

Undanförsellagen (5 §) och undanförselkungörelsen (10 §) talar även om *förstöring*. Om trängande fara föreligger »att egendom av beskaffenhet, att fiendens innehav därav skulle väsentligen underlätta hans krigsansträngningar, skall falla i fiendes hand och möter hinder mot undanförsel av egendomen, äger Konungen eller den myndighet Konungen bestämmer föreskriva, att egendomen skall förstöras eller eljest sättas ur brukbart skick». Vissa militära myndigheter äger meddela föreskrifter om tiden för beslutets verkställande. Beslutet om förstöring skall dock såvitt möjligt bringas till vederbörandes kännedom genom länsstyrelse.

Då det gäller arkivalier, böcker, konstverk och kulturhistoriska föremål sker ingen planläggning för förstöring, dock med undantag för förstöring av vissa arkivalier av säkerhetsskäl. Därom har Kungl Maj:t föreskrivit i särskilda brev till vissa myndigheter.

Utredningens överväganden och förslag

Åtgärder måste vidtas för att under krig i möjligaste mån skydda kyrkor och deras mer värdefulla konstskatter. Skyddet kan åstadkommas dels genom att skyddsåtgärder vidtas på platsen dels genom undanförsel och utspredning.

Kyrkoberedskapsutredningen har funnit det mest ändamålsenligt att medverka i utarbetandet av de nya anvisningar, som numera utgivits av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap och riksantikvarieämbetet och har därför icke anledning att här vidare utveckla synpunkter på erforderliga centrala åtgärder i denna del. Det bör endast understrykas vikten av att de centrala myndigheterna tid efter annan moderniserar sina anvisningar i anslutning till annat krigsplanläggningsarbete.

De av överstyrelsen i samråd med berörda myndigheter och denna utredning utfärdade anvisningarna torde ge erforderlig allmän vägledning.

Undanförsel av ifrågavarande samlingar m m erbjuder i jämförelse med bortförande av varuförråd särpräglade problem av delvis betydande svårighetsgrad. Särskilt konst och andra museala föremål är ofta ömtåliga och skrymmande. De är därför vanskliga att flytta, om icke god tid och sakkunnig arbetskraft står till förfogande. I fred viktagna förberedelser blir av största betydelse.

Som exempel på svårhanterliga föremål kan nämnas konsthantverksprodukter av ädelmetall, glas, keramik, träskulpturer och medeltida altarskåp. Samtliga dessa föremål kräver specialemballage och stor varsamhet vid hanteringen. Tyngd och storlek kan även vålla svårigheter. Ett altarskåp kan väga flera hundra kilo och även i hopfällt tillstånd uppta en yta av flera kvadratmeter. Även arkivalier kan vålla transportsvårigheter. Som exempel kan nämnas att vid riksarkivets partiella evakuering 1940 undanfördes ca 3 500

hyllmeter. Denna transport, inberäknat tid för på- och avlastning, tog sammanlagt sexton dagar i anspråk, trots att tillgången på transportmedel och lastningspersonal var jämförelsevis god.

Till svårigheterna kommer att det av många skäl, icke minst psykologiska, torde vara önskvärt att icke förrän i ett sent skede föra undan de i kyrkorna förvarade konstskatterna. Då det gäller tidpunkten för undanförelsen, torde den bli beroende av tidpunkten för utrymningarna av civilbefolkningen. I ett läge, då beredskapsutrymning anbefallts finns större möjlighet genomföra undanförelse än i ett läge, då snabbutrymning måste tillgripas.

I den utsträckning så är möjligt, bör tillgängliga skyddsrum utnyttjas för förvaring av särskilt värdefulla konstskatter. Kyrkans egendom torde dock härvid i stor utsträckning få stå tillbaka för museala samlingar.

I regional instans ankommer erforderliga åtgärder på *länsstyrelsen*. Det direkta ansvaret åvilar i regel närmast länsstyrelsens sakkunnige i dessa frågor, *l a n d s - a n t i k v a r i e n*. Denne bör genom länsstyrelsen meddela domkapitel detaljerade anvisningar om de åtgärder varje enskild församling skall vidta för att bäst skydda sin kyrka och hur det i detalj skall förfaras med kyrkans konstskatter. Av dessa anvisningar bör det framgå vilka konstskatter, som skall förvaras på platsen, hur detta skall ske, genom vems försorg arbetet skall göras och när det skall utföras. Vidare skall det framgå vilka konstskatter, som skall undanförelses till annan plats, vilket mobiliseringsdygn det tidigast beräknas kunna ske, hur konstskatterna etc skall emballeras, hur emballaget skall tas fram och vem som skall utföra arbetet. Planerna bör även ange hur det skall förfaras om undanförelse icke kan komma till stånd. Frivillig undanförelse bör eftersträvas och förberedas. Verksamheten bör fortlöpande kontrolleras.

Av många skäl torde det vara realistiskt att räkna med att icke ens kyrkornas värdefullaste lösa inventarier kan komma ifråga för undanförelse. Flertalet inventarier måste sannolikt kvarbli på platsen. Andra bör vara kvar helt enkelt därför, att de därigenom är bäst skyddade. På grund av transportsvårigheter m m kan det i krig bli nödvändigt att gå ifrån de i fred uppgjorda planerna och sålunda avstå från undanförelse även av inventarier, som man beräknat föra undan. Det måste då finnas förberedelser vidtagna för att på platsen skydda dessa inventarier.

På det lokala planet bör det ankomma på *kyrkorådet* att efter förslag av *kyrkoherde* närmast ansvara för att erforderliga åtgärder blir utförda, som t ex märkning, anskaffande av erforderligt emballage etc. Kyrkoherde bör i den mån erforderliga anvisningar icke tillställs honom genom domkapitlet (kontraktet) själv tjänstevägen *inhämta* erforderliga anvisningar.

Kyrkorådet bör även förbereda åtgärder, som kan bringas i verkställighet, om de uppgjorda planerna t ex på grund av fiendens åtgärder icke kan genomföras. Kyrkoherde bör känna svaren på de frågor, som ovan angivits böra ankomma på landsantikvarie att utklara, för att vid behov kunna handla i »ledningens anda». Kyrkorådet bör förbereda frivillig undanförelse.

Kyrkorådet bör även ansvara för att erforderliga och möjliga mörklägningsåtgärder planläggs och förbereds samt skaffa sig god kännedom om i kyrkans närhet befintliga skyddsrum och deras avsedda användning. Bl a bör därvid av civilförsvarsmyndighet fastställas om de kan användas som tillfälligt skyddsrum för gudstjänstbesökare eller t ex efter utrymning för förvaring av värdefulla inventarier.

Kontraktsprest och domkapitel bör var och en inom sitt ansvarsområde medverka vid åtgärders genomförande bl a ifråga om samordning, kontroll m m.

Då det gäller *övriga trossamfunds* gudstjänstlokaler kan allmänt konstateras, att de ofta icke är av samma kulturhistoriska värde som sockenkyrkorna. De torde i regel i mindre utsträckning innehålla konstskatter av den art varom det här är fråga. I den mån anledning därtill finns, måste dock *övriga trossamfunds* gudstjänstlokaler och deras konstskatter inrymmas i länsstyrelsernas planläggning. I den mån lokala och regionala samordningsåtgärder erfordras, föreslås att denna samordning sker genom kyrkoherdars, kontraktsprostares och domkapitels försorg. Den, som inom *övriga trossamfund* ansvarar för

egendom, som kan ifrågakomma för hithörande åtgärder, anmäler detta till vederbörande kontraktsprost eller kyrkoherde.

Kostnaderna för erforderliga åtgärder torde bära bestridas av ägaren utom i de fall då undanförsellagen anger annat.

Förstöring gäller endast sådan egendom, som i fiendens innehav väsentligen skulle underlätta hans krigsansträngningar. Utredningen anser icke att förstöring kan bli aktuell för gudstjänstlokaler och dessas inventarier men återkommer ifråga om arkivtjänsten i nästa kapitel.

Men torde vidare utgå från att länsstyrelsens verksamhet med folkskolning- och under vissa förhållanden måste in- väntas och en tryckning av längder av olika slag dock ej komma att kunna stå värdt för förordens skrivna ordning. Utredning till den för länsstyrelsen kan komma att förväntas eller rent av i vissa ställen att bestå omöjligt. Kävat på att länsstyrelsen väntas tillhöra sådana förhållanden som i närliggande länder är berättade till att få ett nytt tecknat vidgat och böckst. Oaktade att i väntningstiderna nödvändigt är genomföras, som ansvar samman om länsstyrelsen omöjligt tilldelat på det som tilldelat folkskolorna.

Utredning till det förhållanden som i närliggande länder är berättade till att få ett nytt tecknat vidgat och böckst. Oaktade att i väntningstiderna nödvändigt är genomföras, som ansvar samman om länsstyrelsen omöjligt tilldelat på det som tilldelat folkskolorna. Utredning till det förhållanden som i närliggande länder är berättade till att få ett nytt tecknat vidgat och böckst. Oaktade att i väntningstiderna nödvändigt är genomföras, som ansvar samman om länsstyrelsen omöjligt tilldelat på det som tilldelat folkskolorna.

Utredning till det förhållanden som i närliggande länder är berättade till att få ett nytt tecknat vidgat och böckst. Oaktade att i väntningstiderna nödvändigt är genomföras, som ansvar samman om länsstyrelsen omöjligt tilldelat på det som tilldelat folkskolorna.

Utredning till det förhållanden som i närliggande länder är berättade till att få ett nytt tecknat vidgat och böckst. Oaktade att i väntningstiderna nödvändigt är genomföras, som ansvar samman om länsstyrelsen omöjligt tilldelat på det som tilldelat folkskolorna.

Utredning till det förhållanden som i närliggande länder är berättade till att få ett nytt tecknat vidgat och böckst. Oaktade att i väntningstiderna nödvändigt är genomföras, som ansvar samman om länsstyrelsen omöjligt tilldelat på det som tilldelat folkskolorna.

Utredning till det förhållanden som i närliggande länder är berättade till att få ett nytt tecknat vidgat och böckst. Oaktade att i väntningstiderna nödvändigt är genomföras, som ansvar samman om länsstyrelsen omöjligt tilldelat på det som tilldelat folkskolorna.

Utredning till det förhållanden som i närliggande länder är berättade till att få ett nytt tecknat vidgat och böckst. Oaktade att i väntningstiderna nödvändigt är genomföras, som ansvar samman om länsstyrelsen omöjligt tilldelat på det som tilldelat folkskolorna.

Kyrkobokföring och arkivtjänst

Inledning

Kyrkobokföringen utgör jämte mantals-skrivningen och den registrering, som sker hos länsbyråerna för folkbokföringen (länsstyrelserna) och centrala folkbokförings- och uppborädsnämnden,¹ grunden för folkbokföringen i fredstid. Ansvarig för kyrkoböckernas förande är pastor i församling, varmed förstås kyrkoherden, komminister i annexförsamling med egen kyrkobokföring eller i särskilt kyrkobokföringsdistrikt samt kyrkoadjunkt, som erhållit domkapitels förordnande att sköta kyrkobokföringen. Om kyrkoherden icke själv ansvarar för bokföringen, skall han ändock öva tillsyn över den. I varje församling skall finnas en pastorsexpedition, som allmänheten har att vända sig till i kyrkobokföringsärenden.

Vissa uppgifter i samband med kyrkobokföringen åligger vidare de församlingsvis verksamma roteombuden.²

På grund av den betydelse som folkbokföringen har, icke minst med avseende på enskildas rättigheter och skyldigheter, kan den icke nedläggas i krig. Som på så många andra områden måste emellertid verksamheten under krig anpassas till de ändrade förhållandena och i möjligaste mån förenklas utan att det väsentliga förloras. För att kunna bibehålla en sådan begränsad folkbokföring i krig är kyrkobokföringen av central betydelse.

¹ Centrala folkbokförings- och uppborädsnämnden har enl Kungl Maj:ts beslut den 28 maj 1964 övertagit de uppgifter och befogenheter, som med avseende på folkbokföringen intill den 1 juli 1964 ankom på statistiska centralbyrån.

² Ej att förväxla med civilförsvarets roteombud.

Vissa riktlinjer för hur folkbokföringen skall gå till i krig har lämnats i proposition nr 176 till 1957 års riksdag. Enligt dessa riktlinjer skall en fortlöpande men förenklad kyrkobokföring förekomma även under krig. Registreringen skall huvudsakligen avse födslar och dödsfall samt civilståndsändringar. Att registrera alla fall av ändrad bosättning har ansetts bli alltför omständligt. Tyngdpunkten av arbetet med folkbokföringen kommer i krigstid än mer än i fredstid att ligga på pastorsämbetena. Den årliga mantalsskrivningen är man nämligen beredd att uppskjuta, om så skulle behövas, och det har också förutsetts att de lokala skattemyndigheternas arbete med folkbokföringen kommer att upphöra i ett läge, då krig råder eller står för dörren.

Man torde vidare få utgå från att länsbyråernas verksamhet med folkbokföringen under vissa förhållanden måste inskränkas och att tryckning av längder av olika slag troligen icke kommer att kunna ske enligt för fredstid föreskriven ordning. Avisering till och från länsbyråerna kan komma att försvåras eller rent av i vissa lägen att helt omöjliggöras. Kravet på att få föreskriven avisering tillgodosedd torde därför få begränsas till att främst avse födslar, vigslar och dödsfall. Osäkerheten i aviseringsförfarandet nödvändiggör, att pastorsämbete, som mottar anmälan om barns födelse, omedelbart tilldelar barnet ett tillfälligt födelsenummer.

Riktlinjerna för folkbokföring i krig — och för kyrkobokföringen som en del härav — måste givetvis läggas upp med utgångspunkt i nu gällande folkbokförings-system. Skulle formerna för folkbokföringen tas upp till nya överväganden i sam-

band med att nya tekniska hjälpmedel införas eller av andra skäl, bör givetvis också frågan om folkbokföringen i krigstid beaktas, så att samtidigt klarläggs vilka krav som under sådana förhållanden skall ställas på kyrkobokföringen. Framställningen i det följande utgår från den organisation för folkbokföring och kyrkobokföring som nu är rådande.

Författningsbestämmelser för krigsförhållanden

I överensstämmelse med de här redovisade allmänna riktlinjerna har i förordningen den 20 december 1957 om taxeringsväsendet under krigsförhållanden m m (SFS 1957: 686) bestämmelser meddelats, som ger Kungl Maj:t befogenhet, att under i förordningen närmare angivna förutsättningar — vid krig, krigsfara eller utomordentliga förhållanden, som föranletts av krig eller krigsfara — dispensera från bestämmelserna i folkbokföringsförfattningarna och i mån av behov vidta åtgärder för att förenkla folkbokföringen.

Närmare föreskrifter för tillämpningen av förordningen har meddelats *dels* av Kungl Maj:t i kungörelsen den 18 juni 1958 med vissa bestämmelser rörande taxering, uppbörd och folkbokföring under krigsförhållanden (SFS 1958: 388) och *dels* av statistiska centralbyrån i cirkulär den 16 augusti 1962 (SFS 1962: 59) till pastorsämbetena och de lokala skattemyndigheterna i riket utom Stockholm och Göteborg.

För verksamheten uppställs i nämnda kungörelse (19 §) följande krav på kyrkobokföringen i krig.

1. Flyttning inom riket skall ej, därest icke särskilda skäl föreligger, föranleda ändring i kyrkobokföringen.

2. Registrering av födelse, vigsel, dödsfall samt av andra förhållanden, som är av betydelse för kyrkobokföringen, skall ske i den

församling där anmälan om förhållandet görs. Är enligt kyrkobokföringskungörelsen annan församling rätt inskrivningsort, skall pastor i nämnda församling underrättas om det kan antas att meddelandet kan komma honom tillhanda.

3. Pastor, som mottar anmälan om barns födelse, skall omedelbart upprätta personakt för barnet samt tilldela barnet tillfälligt födelsennummer. Sådant nummer skall bestå av länsbokstav, kommunens statistiska nummer samt ett ordningstal, udda för pojke och jämnt för flicka. Ny serie ordningstal skall påbörjas för varje dag. Finns inom en kommun flera församlingar, skall av födelsennumret framgå i vilken församling registreringen skett. Uppgift om tillfälligt födelsennummer skall antecknas i personakten samt i födelse- och dopboken samt meddelas barnets närmaste anhöriga. Vad sålunda stadgats skall i tillämpliga delar gälla, när personakt upprättas för invandrare och för personer, vilka är registrerade som obefintliga.

Bestämmelserna i kungörelsen träder i tillämpning i den mån Kungl Maj:t förordnar därom. Har förordnande meddelats, skall länsstyrelsen närmare föreskriva verksamhetens omfattning och de inskränkningar däri, som kan följa av förordnandet. För de lokala kyrkobokföringsmyndigheterna innebär detta, att de skall avvakta de föreskrifter, som länsstyrelsen meddelar inom ramen för bestämmelserna i kungörelsen, innan övergång till krigsbokföring sker. Länsstyrelserna har således på detta liksom på en rad andra beredskapsområden tillagts mycket vidsträckt befogenheter i fråga om direktiv för verksamhetens utövande under krig eller därmed jämförliga förhållanden.

Härjante föreskrivs beträffande folkbokföringen i övrigt rätt för länsstyrelse att — under förhållanden då kungörelsen enligt Kungl Maj:ts förordnande är i tillämpning — för visst år inställa eller uppskjuta mantalsskrivningen samt att medgiva sådana inskränkningar inom folkbokföringsväsendet, som kan anses erforderliga med hänsyn till krigsförhållandena.

Statistiska centralbyråns cirkulär

I ovan nämnt cirkulär till pastorsämbetena har centralbyrån, med utgångspunkt i ett tänkt läge under den första tiden efter ett krigsutbrott, meddelat vissa tillämpningsföreskrifter till kungörelsen om folkbokföringen i krig. Föreskrifterna gör icke anspråk på att i detalj gälla under alla omständigheter, men får anses vara normgivande för de åtgärder, som är aktuella i ett läge som det nämnda. Centralbyrån lämnar i detta sammanhang den allmänna rekommendationen, att rekonstruktionsmöjligheter bör bevaras i det längsta. Efter kriget skall splittrade familjer återförenas, förlorade rättigheter återställas, talrika och invecklade arvsfrågor utredas m m. I sista hand bör sådant åsidosättas, som har betydelse för sådana åtgärder.

I cirkuläret meddelas föreskrifter och anvisningar för förande av kyrkoböcker och register, enskildas anmälningsplikt och underrättelser till kyrkobokföring, kyrkobokföringsförfarande i allmänhet, minneslistor över åtgärder samt om förberedelsearbete.

Följande böcker är obligatoriska, nämligen

församlingsbok,
 bok över obefintliga,
 födelse- och dopbok,
 konfirmationsbok,
 lysnings- och vigselbok,
 död- och begravningsbok,
 minnesbok samt
 särskild förvaringspärm för personakter.

Församlingsliggare skall icke föras och icke heller de till inflyttningsboken hörande minnesanteckningarna rörande personer, beträffande vilka pastor beslutat att de icke skall kyrkobokföras i församlingen. Avgångslängd upprättas icke. Ej heller avses personakter bli utväxlade i krigsbokföringen.

Om pastor finner det nödvändigt föres vidare

inflyttningsbok,
 de i 11 § kyrkobokföringskungörelsen föreskrivna förteckningarna,
 församlingsregister,
 avgångsregister samt
 förteckning över tillfälliga födelse-nummer.

*Utredningens överväganden och förslag***Kyrkobokföringens omfattning**

Som statistiska centralbyrån framhåller i sitt cirkulär, är det knappast möjligt att i fredstid lämna detaljerade föreskrifter för en krigsbokföring, som täcker alla tänkbara situationer. I vissa lägen, såsom vid krigsfara, är det möjligt att i större utsträckning än då krig råder fullfölja kyrkobokföringen och folkbokföringen i övrigt i de former, som vanligen tillämpas. Har krig utbrutit måste däremot förenklingen drivas mycket långt. Länsbyråernas verksamhet måste inskränkas till ett minimum. Flyttning registreras i allmänhet icke. Man kan icke heller med säkerhet bygga på att pastorsämbetena får nya avtryckskort till församlingsregister. Svårigheterna att upprätthålla postförbindelser och andra kommunikationer medför störningar osv. Folkbokföringsväsendet måste anpassas till allt detta och begränsas så långt författningarna tillåter.

Som en allmän utgångspunkt för de förberedelser, som bör vidtas för att upprätthålla kyrkobokföringen under krig, bör — för denna liksom för all annan beredningsplanläggning — gälla, att man tar sikte på det läge, som bedöms medföra de svåraste problemen. Det gäller att söka göra klart vilka bokföringsåtgärder, som under alla förhållanden bör kunna vidtas och hur verksamheten i möjligaste mån skall säkras.

Enligt gällande bestämmelser skall förandet av kyrkoböcker och register i krigstid begränsas till att i första hand omfatta registrering av födselar, vigslar och dödsfall samt, i andra hand övriga förhållanden, som är av betydelse för kyrkobokföringen. I svåra lägen, då pastorsämbetena kanske nödgats att flytta till provisoriska lokaler och inte kan medföra alla böcker eller personalknapphet gör sig gällande, torde det vara realistiskt att tänka sig, att registreringarna begränsas till att avse de förstnämnda förhållandena. I övrigt får *minnesboken* bli den handling, där anteckningar görs och med hjälp av vilken inträffade förhållanden i efterhand kan rekonstrueras. Enligt anvisningarna för minnesbokens förande är denna främst avsedd för anteckningar, som på grund av omständigheterna måste ske i annan församling än kyrkobokföringsorten eller rätta inskrivningsorten. Den fyller således i motsats till de ordinarie kyrkoböckerna endast en tillfällig men säkerligen ytterst viktig funktion som uppslagsregister och som hjälpmedel för rekonstruktion av kyrkoböckerna.

Skyldighet för enskilda att anmäla barns födelse och namn samt dödsfall kvarstår även i ett läge som det här avsedda. Beträffande anmälan om dödsfall får dock förväntas att föreskriven skyldighet att avlämna *dödsbevis* inskränks. I vart fall kan såsom centralbyrå framhåller skyldigheten inte göras gällande utan att skäligen hänsyn tas till omständigheterna. På militärsida finns för anmälan om dödsfall särskild sk dödsrapport. Denna insänds till pastorsämbetet och gäller som dödsbevis och grund för anteckning och avisering om dödsfallet. Förfarings sättet innebär en förenkling, som av allt att döma också bör kunna användas på det civila området, särskilt vid tillfälle då antalet döda blivit stort. Frågan bör av centrala folkbokförings- och uppborädsnämnden ägnas uppmärksamhet, så att större klarhet ernås

än den som författningarna f n ger beträffande omständigheter, som kan befria från skyldighet att avlämna dödsbevis i föreskriven form, och ivad mån en förenklad rapportering kan tillämpas. Utredningen vill i denna fråga ytterligare hänvisa till sina förslag i kap 15 »Omhändertagande av döda under krig.»

Enligt ovan återgivna kungörelse om folkbokföring under krigsförhållanden (SFS 1958: 388) skall registrering av födelse, vigsel och dödsfall samt av andra förhållanden av betydelse för kyrkobokföringen ske i den församling där anmälan om förhållandet görs. Om enligt kyrkobokföringskungörelsen annan församling är kyrkobokföringsort eller rätt inskrivningsort, skall enligt bestämmelserna pastor i denna församling underrättas. I många fall behöver detta icke innebära större svårigheter. Om de utrymda befinner sig långt från hemorten kan dock förbindelse-svårigheter på grund av krigshandlingar uppstå. Med hänsyn härtill har *aviseringsskyldigheten* gjorts villkorlig, så tillvida att underrättelse skall lämnas endast om det kan antas att meddelandet kan komma fram. Otillförlitligheten i kommunikationerna mellan olika församlingar — och för övrigt också mellan församlingar och länsbyrå — har, som framgår av det följande, återverkningar på kyrkobokföringen från skilda synpunkter.

Eftersom avbrott i förbindelserna kan inträffa och avisering därför inte alltid kan genomföras som i fred, måste uppgifter om rätta förhållanden kunna hämtas från bokföringen i anmälningsförsamlingen i stället för i den författningens rätta inskrivningsorten eller kyrkobokföringsorten. Det är av stor betydelse, att pastorsämbetena icke minst i de befolkningsrika inkvarteringskommunerna efter utrymning är beredda att motta och registrera anmälningar rörande kyrkobokföringsförhållanden, som ernås än de inkvarterade inlämnar. Kyrkobokföringen i

dylika inkvarteringskommuner får således en vidgad omfattning.

Önskemålet att hemförsamlingen om möjligt underrättas som vanligt kvarstår emellertid. Särskilt med avseende på civilståndsändringar, som hör till de förhållanden, som förutsatts bli registrerade även under krigsförhållanden, är en sådan avisering av betydelse. Detta önskemål leder till att man bör söka upprätthålla kyrkobokföringen också i de församlingar, som utrymts och att, om läget medger det, där bokföra väsentliga uppgifter, såsom födselar, ändringar i civilstånd och dödsfall bland i församlingen kyrkobokförda. Utredningen vill med hänsyn härtill föreslå, att det nu intagna tillägget i 19 § kungörelsen om folkbokföring under krigsförhållanden av innebörd att avisering skall vara villkorlig — borttas och att *aviseringen i stället görs till regel*. Skulle förhållandena i en viss situation vara sådana, att aviseringen ändock inte kan fullgöras, torde detta få ses som ett naturligt förhinder, varom också länsstyrelsen i enlighet med sina befogenheter vid behov kan meddela föreskrifter.

Med hänsyn till att avisering kan omintetgöras och att böcker och handlingar hos pastorsämbeten kan förstöras, anser utredningen angeläget, att vid dop och jordfästning de anhöriga och vid vigsel kontrahenterna erhåller ett *bevis på förrättningen*. Detta kan antingen vara ett av förrättaren utfärdat intyg av lämplig ordalydelse, som icke är bunden, eller utfärdas på särskild blankett, som bör vara av enkelt slag och ge utrymme endast åt de nödvändiga uppgifterna. Härigenom finns ytterligare en säkerhet för att förrättningar av detta slag kan styrkas och i efterhand registreras. Utredningen föreslår att denna fråga närmare prövas av centrala folkbokförings- och uppborädsnämnden, som lämpligen kan utfärda närmare anvisningar i denna fråga.

Som utgångspunkt för planeringen av kyrkobokföringen i krig bör vidare beaktas, att länsstyrelsen under de förhållanden som avses i kungörelsen om folkbokföring i krig äger föreskriva, att tryckande register (SFS 1958: 388) inte längre skall föras. Härigenom kan förutses att vissa led i den sedvanliga folkbokföringen bortfaller, som berör kyrkobokföringen och pastorsämbetenas verksamhet i krig.

Sammanfattningsvis kan fastslås

att folkbokföringen i krig kommer att förenklas betydligt enligt bestämmelser i författning eller eljest,

att tyngdpunkten beträffande den begränsade folkbokföring, som skall upprätthållas i krig, med nuvarande system kommer att ligga på pastorsämbetena,

att bokföringen i stor omfattning kommer att avse uppgifter, som lämnas i anmälningsorten, där vederbörande uppgiftslämnare för tillfället är bosatt, vilket innebär att arbetet med bokföringen i icke ringa utsträckning koncentreras till församlingar, som antingen icke berörs av utrymning eller i krig får en starkt ökad befolkning på grund av inkvartering (inkvarteringsförsamlingar),

att kyrkobokföring i krig bör kunna upprätthållas även i församling som utryms (utrymningsorter), samt

att förberedelser för verksamheten måste vidtas redan i fredstid för att i erforderlig grad säkra dess utövande också under svåra förhållanden.

Åtgärder för kyrkobokföringens säkrande

Den vägledande principen vid all beredskapsplanläggning är att *ansvaret i princip åvilar samma myndighet som har hand om verksamheten i fred*. Kyrkobokföringen i krig bör således ses som en direkt fortsättning på den bokföring, som sker i fred även om den på grund av omständigheterna måste bedrivas i en annan omfattning

och delvis också i andra former. Församlingarnas förmåga att lösa uppgiften blir emellertid beroende av att verksamheten i erforderlig utsträckning förbereds. I och för sig borde dessa förberedelser icke behöva bli alltför omfattande. Betydelsefullt är emellertid att den planering, som befinns oundgänglig, verkligen utförs, så att omställningen från freds- till krigsverksamhet kan ske tillräckligt snabbt. Beträffande skyldighet att utföra dylik planläggning erinras om bestämmelserna i tillämpningskungörelsen till den s k administrativa fullmaktslagen (SFS 1943: 137), vari generellt föreskrivs, att myndighet skall planlägga de ändringar eller inskränkningar i verksamheten samt de övriga åtgärder, som kan antas bli erforderliga under krig eller vid krigsfara eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Planläggningen bör i huvudsak avse lokaler, personal, för registreringen behövliga handlingar och blanketter, säker förvaringsplats för handlingar, som kan undanställas samt erforderliga åtgärdskalendrar eller minneslistor.

För att verksamheten skall kunna bedrivas så ostört som möjligt måste pastorsämbetets lokaler vara belägna utanför områden, som av försvarsmyndigheter anses som riskområde. För flertalet församlingar på landsbygden innebär detta att ordinarie lokaler lämpar sig för verksamheten också i krigstid. Expeditioner belägna i orter, som avses att utrymmas, måste däremot ersättas med lokaler utanför orten på skyddat avstånd från den. Utredningen anser icke, att det finns skäl flytta pastors-expedition till områden, dit huvuddelen av församlingens befolkning utryms. En flyttning ett begränsat avstånd från utrymningsorten bör vara tillräcklig. Anvisning om lämplig uppehållsplats bör redan i fredstid utklaras efter samråd med länsstyrelsen. Samråd i sådana frågor sö-

kes lämpligen genom kontraktsprost eller biskop.

I vissa fall bör övervägas om icke två eller flera församlingar, som finns inom en och samma riskort, kan upprätta gemensam expedition för kyrkobokföring. En sådan anordning torde ofta vara ägnad att öka driftsäkerheten och minska anspråken på lokaler och andra resurser. Särskilt bör denna möjlighet utnyttjas vid planeringen i de största städerna.

Ansvarig för kyrkobokföringen bör alltså vara pastor i församlingen. Som medhjälpare bör i största utsträckning anlitas expeditionspersonal, som redan i fredstid är förtrogen med uppgiften, eller med personal, som i förväg ges erforderlig inblick i verksamheten och förklarar sig villig att åta sig denna beredskapsuppgift. Personalens antal måste anpassas till den beräknade omfattningen av kyrkobokföringen i krig, varvid hänsyn tas till de beräknade befolkningsomflyttningarna. I särskilda situationer torde det allt efter omständigheterna vara möjligt att tillföra den ytterligare personal, som erfordras. I detta sammanhang måste beaktas, att de personer, som anlitas, kan fullgöra sina uppgifter ur sekretessynpunkt och att endast personer, vilka är kända för medborgarsinne, kan komma i fråga för uppgifter.

Kyrkoböcker och register samt andra handlingar, som avses för krigsbokföringen, bör på lämpligt sätt förtecknas eller märkas, så att de vid behov lätt kan avskiljas från handlingar vilka kan ställas undan. Särskilt betydelsefullt är det att personakterna, som kan ha stort värde vid en efterföljande rekonstruktion av kyrkoböckerna, förvaras skyddat och framför allt brandsäkert. Även böcker och handlingar, som fortlöpande används i krigsbokföringen, bör såvitt möjligt förvaras i brandsäkra utrymmen. Tillgången till blanketter och annan för verk-

samheten erforderlig materiel bör i lämplig omfattning säkerställas.

I enlighet med den nämnda vägledande principen rörande ansvaret för att erforderlig beredskapsplanläggning kommer till stånd, bör det även fortsättningsvis ankomma på den centrala folkbokföringsmyndigheten att meddela de närmare anvisningar, som skall bestämma planläggningens innehåll och omfattning.

Länsstyrelser och domkapitel måste verka för att planläggning kommer till stånd enligt de centrala anvisningarna och föreskrifterna samt utöva tillsyn över planläggningen. Länsstyrelserna bör härjämte bistå pastorsämbetena och vara dem behjälpliga med råd och upplysningar för att få fram så ändamålsenliga och med övrig försvarsplanläggning samordnade planer som möjligt.

Särskild befolkningsregistrering i krig

Förslag om att under krigsförhållanden införa en särskild befolkningsregistrering, närmast föranledd av de omfattande befolkningsomflyttningarna till följd av utrymning, framlades efter särskild utredning i en promemoria den 30 december 1959¹. Enligt förslaget skulle i princip alla, som byter vistelseort till följd av utrymning eller krigshändelser eller andra med krig eller krigsfara sammanhängande förhållanden, registreras. Registreringen borde ske inom den kommun, där vederbörande blir varaktigt inkvarterad eller eljest slår sig ned. Skötseln av registren borde enligt promemorian anförtros det kommunala organ, som efter lokala förhållanden vore bäst lämpat för uppgiften, vanligtvis socialnämnden.

Registreringen i fråga bör givetvis ses mot bakgrunden av att omfattande utrym-

ningar kommer att medföra betydande svårigheter att upprätthålla kontakten mellan å ena sidan utrymda och å andra sidan anhöriga, myndigheter och företag m. fl, som kan behöva få upplysning om var utrymda personer vistas. Bl a bör registret kunna betjäna folkbokföringsmyndigheterna.

Förslaget om befolkningsregistrering behandlades, med utgångspunkt från kommunernas medverkan vid registreringen, i proposition 1964: 4 om lagstiftning angående kommunal beredskap m m. Därefter har frågan författningsmässigt reglerats i lagen om kommunal beredskap (SFS 1964: 63) och kommunala beredskapskungörelsen (SFS 1964: 722).

Enligt lagen om kommunal beredskap åligger det kommunerna under civilförsvarsberedskap att registrera befolkning, som till följd av utrymning eller andra utomordentliga förhållanden i krig nödgats lämna sina bostäder och tagit uppehåll i kommunen. Registreringsskyldigheten avser således endast inkvarteringskommuner. Den skall omfatta dem som inkvarterats genom civilförsvarets eller kommunens försorg, dem som inkvarterats där genom egen försorg och anmält sig för registrering samt intagna på beredskapssjukhus, sjukhem, vårdanstalter, ålderdomshem, barnhem, ungdomsvårdsskolor, särskolor m m.

Befolkningsregistreringen skall ske dels i ett inkvarteringsregister, som förs av inkvarteringskommunen, dels i upplysningsregister, som förs av posten enligt poststyrelsens bestämmande. Kommunen skall ombesörja, att uppgifter för registreringen lämnas registerförarna snarast möjligt efter inkvarteringen. Uppgifterna skall också tillställas den lokala arbetsmarknadsmyndigheten.

Beträffande tidpunkten för registreringen vore det i och för sig önskvärt, att anvisning av inkvarteringsbostad och registrering kunde ske i ett sammanhang.

¹ Upprättad av kammarrättsrådet Sten von Otter.

Sannolikt låter sig emellertid detta icke göra på grund av att inkvarteringen då skulle kunna fördröjas. En registrering bör dock under alla förhållanden kunna genomföras inom en relativt kort tid efter det de utrymmande anlänt.

Närmare föreskrifter och anvisningar för befolkningsregistreringen ankommer på centrala folkbokförings- och uppborädsnämnden att meddela efter samråd med övriga berörda myndigheter. Nämnden skall bli fastställa blanketter för registreringen.

I vad mån den särskilda befolkningsregistreringen, som helt syftar till att notera vistelseort för dem som utrymt från städerna och tagit inkvartering på annat håll, inverkar på den allmänna folkbokföringen och kyrkobokföringen i krig kan måhända behöva ytterligare övervägas. Den särskilda registreringen av utrymd befolkning torde emellertid icke direkt komma att påverka kyrkobokföringen, allra helst som denna huvudsakligen kommer att avse registrering av födselar, vigslar och dödsfall men däremot icke notering av in- och utflyttningar. Det nära samband, som ändock föreligger mellan de båda verksamheterna, bör emellertid beaktas, när direktiv och anvisningar slutligen utformas.

Arkivtjänst

Ifråga om förvaring, undanförelse m m av arkivalier och böcker hänvisar utredningen till de den 1 juni 1964 av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap i samråd med bl a krigsarkivet, riksarkivet, kungliga biblioteket och kyrkoberedskapsutredningen utgivna »Anvisningar rörande planläggning för undanförelse av arkivalier, böcker, konstverk och kulturhistoriska föremål (Anv ark)».

Anvisningarna indelar ur undanförelse-synpunkt arkivalierna i följande fyra kategorier:

1. För myndighetens fortsatta verksamhet oundgängliga arkivhandlingar, som vid krigsfara eller krig måste medföras vid förflyttning till annan ort.

Det ankommer på vederbörande myndighet att själv utvälja erforderliga arkivalier samt planlägga och verkställa undanförelse av dessa i samband med myndighetens flyttning.

2. Hos vissa myndigheter förvarat arkivmaterial, som icke kan medtas och som jämlikt särskilda föreskrifter av säkerhetsskäl skall förstöras.

3. För myndighets fortsatta verksamhet under krig ej erforderliga, men från forskningssynpunkt omistliga arkivalier.

4. Övriga arkivhandlingar som kommer att kvarbli i myndighetens fredstida lokaler.

Dessa arkivalier bör genom vederbörande myndighets försorg, i samråd med respektive arkivmyndighet, ges bästa möjliga skydd i eller i anslutning till de fredstida förvaringslokalerna.

Anvisningarna nämner bland de arkiv, som i första hand bör bli föremål för skyddsåtgärder bl a domkapitlens arkiv. Av kyrkoarkiven bör enligt anvisningarna från forskningssynpunkt främst tillvaratas personakter, församlingsbok och ministerialböcker, inventarieförteckningar samt protokoll från sammanträden med kyrkoråd, kyrkostämma och kyrkofullmäktige.

Anvisningarna ger även underlag för hur arkivalier lämpligen skall förpackas, transporteras och skyddsförvaras.

Kyrkoberedskapsutredningen vill i anslutning till dessa anvisningar anföra följande.

En del av de handlingar, som i dagens läge förvaras i församlingarna, och då närmast på pastorexpeditionerna, är av den art, att de även under beredskap och krig skall användas för löpande noteringar av olika slag. Av redogörelsen i det föregående framgår, att detta i första hand gäller församlingsbok och ministerialböcker. Till dessa handlingar bör också föras den sk minnesboken, i vilken anteckningar tillfälligtvis görs för att möjliggöra aviseringar till rätt kyrkobokföringsort, senare

rekonstruktioner osv. Dessa handlingar måste förvaras på ett så betryggande sätt som möjligt på den plats där församlingsverksamheten upprätthålls. Detta kan vara på församlingsorten i anslutning till de vanliga lokalerna, om anledning icke funnits att av säkerhetsskäl flytta verksamheten därifrån, eller på annan plats inom eller utom församlingen.

Övriga handlingar i församlingens vård torde i stort sett kunna uppdelas i sådana, som på grund av deras omistlighet och värde från rätts- och forskningssynpunkt m m skall undanföras till säkrare förvar, och sådana, som efter angelägenhetsgradering trots allt befinns kunna vara kvar. Att märka är emellertid, att även för de senare bör bästa möjliga skydd ordnas med tanke på brandfara och andra risker för förstörelse. Riktlinjer för ett rätt handlande bör kontraktvis inhämtas hos de arkivvårdande myndigheterna.

Föreskrifter saknas angående förstörelse av handlingar, vilka icke får komma i obehöriga händer vid eventuell ockupation av någon del av landet. Sådana bör utarbetas av de arkivvårdande myndigheterna. I ett läge, då överhängande fara föreligger för att handlingar, som av en ockupationsmakt kan utnyttjas för släktpressalier, faller i orätta händer, anser utredningen, att det i allmänhet kan vara motiverat att sådana handlingar — trots sitt värde från arkivsynpunkt — förstörs. Besked i dessa frågor innefattande också regler för församlingsmyndighetens befogenheter torde vara ett villkor för att erforderliga beredskapsåtgärder blir vidtagna.

Såväl handlingar, som fortlöpande skall användas, som handlingar, vilka skall undanföras i säkrare förvar och omfattas av planläggningen för undanförelse, bör utmärkas på sådant sätt, att de utan vidare kan särskiljas från andra handlingar. Dylig märkning bör ske redan i fredstid med enkel beteckning, tex med en tejprensa. Likartade åtgärder vidtas av andra myn-

digheter, som utför beredskapsplanläggning för sin verksamhet.

Den närmare uppföljningen av de frågor, som har samband med församlingarnas kyrkobokföring, bör ankomma på riksarkivarien och centrala folkbokförings- och uppborädsnämnden i samråd med överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap och den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden. Regionalt bör det ankomma på länsstyrelsen att under medverkan av landsarkivarie och i samråd med domkapitel meddela ytterligare anvisningar för kyrkornas arkivtjänst.

Utredningen vill beträffande arkivtjänsten sammanfattningsvis understryka vikten av

att märkning sker av de handlingar som skall undanföras enligt gällande undanförelseplanläggning (församlingsliggare, personakter m m),

att märkning också sker av de handlingar, som skall tas med till krigsuppehållsplats, där sådan är förberedd (församlingsbok, ministerialböcker, minnesbok),

att på ordinarie arbetsplats så säker förvaring som möjligt med hänsyn till brandrisk m m förbereds av de böcker och register m m, som inte omfattas av undanförelse eller som skall föras med till krigsuppehållsplats, samt

att undanförelse vid beredskapsgrad, då sådan är aktuell, genomförs så tidigt som möjligt.

Mikrofilmning

Det finns anledning räkna med att ett stort antal arkivalier som en följd av krigshandlingar kommer att förstöras. En möjlighet att rekonstruera förstörda handlingar och bevara fakta erbjuder i fredstid utförd mikrofilmning och annan fotografering. Möjligheten att mikrofilma kyrkoarkiv har använts bl a i vårt land. Enligt uppgift från riksarkivet har de viktigaste kyrkoböckerna, dvs husförhörslängder, in-

och utflyttningslängder, dödböcker, vigselböcker och födelseböcker filmats för hela riket fram t o m 1861; för kyrkoboksutdragen hos statistiska centralbyrån pågår filmning till den 70-årsgräns, som sammanhänger med sekretesslagens bestämmelser om kyrkoboksmaterial. Detta innebär att filmningen omfattat de i landsarkiven förvarade äldre kyrkoarkiven (i regel 100-årig leveransfrist), de från leverans dispenserade kyrkoarkiven och materiel, som insänts till statistiska centralbyrån. Nyare hos pastorsämbetena kvarliggande arkiv har icke filmats.

De böcker fram t o m 1861, som filmats, omfattar cirka 10 millioner exponeringar. En fortsatt filmning t o m 70-årsgränsen har överslagsmässigt beräknats innebära ytterligare 5 millioner exponeringar. En hyllmeter handlingar har krävt 5 000 exponeringar. Kostnaderna har hittills beräknats till 14 öre/exponering.

Kyrkoberedskapsutredningen anser, att detta slag av arkivfilmning är av värde

från beredskapssynpunkt. Värdet skulle bli mycket stort om filmning kunde ske även av de handlingar, som nu på grund av sekretessföreskrifter icke är åtkomliga. Enligt utredningens uppfattning borde det vara möjligt att utföra denna mikrofilmning utan att sekretesskraven eftersätts under förutsättning att kopior förvaras på ett betryggande sätt. Med hänsyn till risken för förstöring under krig synes det bästa skyddet kunna erhållas om original och kopior förvarades på skilda platser.

Utredningen föreslår att det uppdras åt riksarkivet att verka för att mikrofilmning även av aktuella handlingar kan komma till stånd. Ifråga om kostnaderna för denna mikrofilmning föreslås, att genom riksarkivets försorg medel äskas i vanlig ordning, så att en fortlöpande mikrofilmning kan komma till stånd.

Utredningen har vid förfrågan rekommenderat kyrkliga myndigheter fortsatt mikrofilmning av arkivalier.

Det psykologiska försvaret och kyrkan

Psykologisk krigföring

Grunder

Grundläggande synpunkter på psykologisk krigföring och vår organisation för att möta denna angreppsform har framförts i detta betänkandes kap 6 »Totalförsvaret och kyrkoberedskapen». Utredningen vill här något närmare gå in på hithörande problem i den mån de berör kyrkan.

Fienden vill bryta vår försvarsvilja icke endast med vapenmakt utan också med psykologisk krigföring. Historien visar många exempel på hur en angripare med psykologiska medel lyckats bryta ett i övrigt starkt motstånd. Men historien visar också många exempel på hur folk med stark motståndsvilja kunnat stå emot de hårdaste påfrestningar.

Den psykologiska krigföringen känner ingen fred. Den pågår alltid så länge internationella motsättningar finns och när de flesta individer. Den kommer att öka under krig. Det psykologiska försvarets uppgift är att bevara och stärka motståndsandan. Motståndsandan har givits många benämningar. Den har t ex kallats »den inre fronten», »folkberedskapen» och »den andliga beredskapen». Någon har sagt att motståndanda är vilja och andlig kraft till motstånd.

Mål

Målet för fiendens psykologiska krigföring är att undergräva moralen och lamslå motståndsviljan. Psykologisk krigföring är en »billig» anfallsmetod, som icke kräver att angriparen sätter in större styrkor mot vårt land. De tongångar, som brukar användas, kan indelas i sådana

som syftar till att splittra motståndet, spränga sammanhållningen och sprida skrämsel.

Splittringen kan provoceras på många sätt. Den kan gå ut på att misstänkliggöra nationens politiska ledning t ex genom att påstå, att regeringen är beredd att falla undan för vissa krav eller att den gynnar den ena eller den andra staten eller genom att påstå att landets tillgångar fördelas partiskt. Kilar kan drivas in mellan det militära och det civila samhället. Man kan t ex påstå att det militära gör sig brett på det civila samhällets bekostnad. Krigsmakten får bättre ransoner än civilbefolkningen. Den kan icke skydda civilbefolkningen mot luftangrepp. Den drar fientliga anfall på sig osv.

Många frön till splittring mellan människor finns redan i fredstid. I krigssamhället finns en god grogrund för dem. Samhällsförändringen blir betydande i samband med utrymning och inkvartering. Försörjningsproblemen kan i längden bli besvärliga på många områden. Fredstidens välstånd försvinner. För de utrymmande gäller det att finna sig till rätta i en främmande, ofta enkel miljö samt trängas med inkvarteringsvärdar och med dem dela kök, tvätttrum, toaletter osv. Härtill kommer den ständigt livs- och frihetshotande situationen.

Den splittrande propagandan kan spela på motsatsförhållanden mellan utrymda och icke utrymda. De utrymda ser avundsjukt på dem, som är kvar i kanske skonade orter och som har tillgång till skyddsrum m m, under det att de icke utrymda avundas dem, som slipper leva i den hemlösta staden.

Skrämsel är ett andra tema för den psykologiska krigsföringen. Ett tema som flitigt används redan i fredstid, där stormakterna gärna på olika sätt demonstrerar sina oerhörda resurser ifråga om personal, vapen och förstörelsemedel av alla slag. Dessa mäktiga, »oövervinnliga» styrkor vill injaga skräck och en känsla av att det är hopplöst för ett litet land att stå emot. »Vad kan det nytte?»

Denna skrämselpropaganda kan väntas öka före och i samband med ett krigsutbrott och vid andra ur fiendens synpunkt psykologiskt lämpliga tillfällen. Ett sådant tillfälle kan tänkas vara i samband med en första kärnladdningsexplosion över vårt land. Då kan temat bli »i dag de, i morgon jag. Det kan icke bli värre — låt oss ge upp».

Skrämseln och oron kan också ökas i samband med att antalet dödade — men icke namnen på dem — blir känt. Otrygghet, ovisshet om krigsutvecklingen, ängslan för familjemedlemmar på annan ort, oro för framtiden, fruktan för direkta krigshandlingar eller ockupation ökar rädslan och därigenom den fientliga psykkrigföringens möjligheter.

Otryggheten ökas också genom de försämrade möjligheterna att upprätthålla samband mellan familjemedlemmar. Postgången är försvårad, telefon- och telegraf-förbindelser blir tidvis omöjliga att använda och personlig kontakt är helt utsluten. Allt detta under en tid, då det är många väsentliga bud, som kan behöva överbringas.

Moralen undergrävs genom splittring, skrämsel eller genom fagra löften om fred och trygghet, om bara motståndet ges upp. Den kan också undergrävas av samma krafter som i fred verkar moralupplösande men som i krig möter mindre motstånd. Sysslolöshet, apati och vantrivsel kan verka nedbrytande. Storstadsungdo-

men kan få svårt att anpassa sig till landsortsförhållanden osv.

Metoder

Alla massmedia, som redan i fred har stor betydelse för opinionsbildningen, tas i anspråk för den psykologiska krigsföringen.

Det trycka ordet sprids genom pressen och genom broschyrer och flygblad. En stor del av det nyhetsmaterial, som står i tidningarna utgör element i det psykologiska kriget. Ju större motsättningarna är desto mer tendentiöst brukar nyhetsmaterialet bli. Även nyhetsurval och rubrik-sättning kan göras tendentiöst. Broschyrer och flygblad har använts i stor utsträckning och denna metod har haft viss framgång, då den utnyttjats i anslutning till lämpliga krigshändelser. Broschyrer och flygblad kan spridas från luften eller på annat sätt och därigenom nå en annan »läsekrets» än den som nås genom pressen.

Ljudradioprogrammen torde i krig påverka lyssnarna än mer än i fred. Propaganda kan förekomma både under egen och under falsk ursprungsbeteckning. »Spökröster» och störnings-sändare blir icke ovanliga. Program kan utan svårighet sändas från ett land till ett annat.

Det talade ordet från talarstolar, i föreläsningar osv når i regel en förhållandevis liten krets, men denna personliga påverkan har ofta en mycket stor betydelse — troligen ofta betydligt större än den massmedia utövar.

Televisionen kombinerar det talade ordet och bilden och får därigenom stor verkan. Programsändningar är avsedda fortsätta under krig så länge tekniska förutsättningar finns. Krigsförhållanden kan emellertid ganska snart medföra att dessa program ej får samma betydelse som i fred.

Filmen torde ha en likartad effekt som TV, men når inte lika långt.

Rykten och viskningspropaganda är ett effektivt medel i den psykologiska krigföringens tjänst. Vissa rykten verkar långsamt, andra kan skapa en panisk aktivitet. Den som påverkas av ryktet kan i panik lämna det enligt hans mening hotade området, arbetsplatsen, skyddsrummet e dyl och därvid dra andra med sig.

Utredningens överväganden och förslag

G r u n d e r

Det totala kriget kräver ett totalt försvar. Det psykologiska försvaret är en viktig del av totalförsvaret. Det tar landets härför lämpliga resurser i tjänst för motståndandans bevarande och stärkande. Även trossamfund och besläktade organisationer utgör en mäktig faktor i vår andliga beredskap i fred och krig, alltså även i det psykologiska försvaret.

Den nuvarande planläggningen för kyrkans medverkan i det psykologiska försvaret är obetydlig. Det kan ifrågasättas om icke kyrkans uppgift i detta sammanhang kunde ökas utan att dess ställning som kyrka behövde äventyras. En organisatorisk samordning av beredskapsnämndens för psykologiskt försvar och kyrkosamfundens verksamhet finner utredningen icke lämplig. Med beaktande av den angivna principen finns emellertid åtskilliga områden, där åtgärder kan vidtas. Inom ramen för den kyrkliga verksamheten finns många möjligheter för kyrkan att medverka i kampen mot skräck och splittring. Redan i fred kan kyrkan medverka till att skapa en psykisk motståndskraft.

Behov av kunskap om fakta m m

I sin bok »Människan och kriget» anför civilförsvarsöverläkaren Walo von Greyerz *kunskap* som första svar på frågan vad vi

behöver för att öka vår psykiska motståndsförmåga. Han säger bl a:

»Med stöd av framförallt andra världskrigets erfarenheter av mänskligt beteende har vi försökt komma till insikt om hur vi själva skulle kunna tänkas reagera, om vi tvingades in i ett krig. Att påfrestningarna kräver stor själsstyrka är uppenbart. Då uppstår frågan, om och hur vi under lugna fredsförhållanden kan stärka vår psykiska motståndsförmåga. Jag ska peka på en del punkter, där vi genom målmedveten aktivitet kan komma en bit på väg.

Ju mera kunskap vi har om något, desto mindre behöver vi famla i förmodanden och missförstånd, som gör oss osäkra. Vi skall lära oss vad ett modernt krig innebär. Hur vidrigt ämnet än är och hur mycket vi än vämjes inför de moderna stridsmedlens fasor, bör vi — var och en efter sin förmåga — söka skaffa oss exakta kunskaper. Vi bör försöka få en uppfattning om stridsmedlens verkningsätt, deras möjligheter men också deras begränsningar. Först då blir det möjligt att förstå, hur vi kan försöka undvika att komma inom deras räckvidd. Vi tvekar inte att läsa om människokroppens sjukdomar för att skaffa oss kunskap och söka efter motmedel. När nu vår värld tycks lida av någon global omognadssjuka med misstro och knutna nävar som karakteristiska tecken och med livshotande verkningar, är det rimligt att vi inte blundar för faran utan tar reda på hur vi ska kunna överleva. Det lönar sig inte att sticka huvudet i sanden och säga, att det där får de andra klara av. Vår generation, som upplevt två världskrig och försöker genomleva det pågående kalla kriget, är tydligen ödesbestämmd att ha krig eller krigshot som följeslagare.

Eftersom ingen av oss är undantagen risken att ställas inför krigets ansikte är det klokt att ta reda på vilka försvarsmöjligheter vårt land och vi själva har. Kännedom om det militära försvarets uppbyggnad är nödvändig. Civilförsvaret, det ekonomiska försvaret och det psykiska försvaret angår oss alla. Har vi ordentlig kunskap om våra försvarsorgan, slipper vi hemfalla åt osakkunnig och ändamålslös kritik.

Det är även önskvärt, att så många som möjligt känner till sin egen uppgift i samhället under krig. För många blir den tämligen passiv, att som värdfolk eller utrymmande i en ny vardag under främmande förhållanden skaffa familj och omgivning störs-

ta trygghet. För andra står en aktiv uppgift öppen med placering inom någon gren av samhällets totala försvar eller i dess allmänna funktion i övrigt. Då vi fått veta uppgiftens art gäller det att skaffa den utbildning eller de upplysningar, som kan vara nödvändiga. Känner vi, att vårt kunskapsmått räcker till för uppgiften, står vi betydligt gynnsammare beredda mot krigets och krigshotets psykiska påfrestningar än om vi av bekvämlighet slagit bort hela frågan».

Statsminister Tage Erlander understryker i förordet till boken samma sak då han säger:

»Om regeringen i en farlig utrikespolitisk situation nödgas anbefalla, att krigsmakten och civilförsvaret skall mobiliseras och att planerna för totalförsvaret i övrigt skall träda i kraft, kommer detta att leda till mycket stora påfrestningar för hela folket.

Vår förmåga att under sammanhållning och med gott mod uthärda ett förstärkt beredskapsläges krav har tidigare visats. Detta inger goda förhoppningar även för framtiden. Men tyvärr måste vi fastslå, att påfrestningarna — om olyckan än en gång skulle komma över oss — bli mycket svårare. Detta beror främst på att vi måste räkna med hot av många flera och än mer fördärvbringande vapen än under det andra världskriget. Detta fordrar i sin tur en grundlig omdaning av samhället med bland annat omflyttning av miljoner medborgare.

Vi saknar egna erfarenheter om hur sistnämnda ingrepp skulle påverka folkets och individens psyke och likaledes om ett beredskapsläge skulle utvecklas till krigstillstånd.

Det är dock tydligt, att risken för att vi skulle lamsläs skulle minskas, om kunskapen vore mera allmänt utbredd dels om arten av mötande påfrestningar och lidanden, dels om de möjligheter som finns att mildra verkningarna av en fiendes angreppshandlingar».

Vad som än görs kommer rädsla att finnas kvar. Alla kommer i krig någon gång att bli rädda för döden. Den som han satt sig in i vad som kan hända är mera förberedd och därför mindre rädd. Soldaten är på ett annat sätt än de civila tränad för kriget, men kriget skiljer icke på soldaten och den civile. När rädslan sätter in blåser ytliga kunskaper bort. Trots allt

säger erfarenheterna från de båda senare världskrigen, att den civila befolkningen psykiskt klarade de hårda påfrestningarna förhållandevis bra. Kriket kom so småningen, vilket möjliggjorde en viss tillvänjning — dock icke vid fruktan. En sammanhållning av familjen och grupper av likasinnade har visat sig värdefull.

Vetskapen om att en angripare på grund av vårt geografiska läge och på grund av engagemang på andra håll icke har möjlighet att koncentrera mer än en del av sina krafter mot vårt land, vetskapen om att vi har ett starkt försvar och vetskapen om att förändringar av maktbalansen i vår del av världen icke likgiltigt kan åses av den »andra parten» kan vara värdefulla. Likaså kan tex kännedomen om hur vi sprider ut vår krigsmakt och civila befolkning för att skydda den mot kärnladdningarnas verkan och kunskap om våra skyddsrum ha betydelse. Viktig är också devisen i »Om kriget kommer»: »varje meddelande om att motståndet skall uppges är falskt. Motstånd skall göras ständigt och i alla lägen».

Behov av tro och förtröstan

Kunskap är en viktig faktor att öka vår psykiska motståndsförmåga. Men den är icke den enda. En annan mycket viktig faktor är *tro och förtröstan*. Tro och förlitande på en högre makt, även i farans stund, bör uppammas.

Von Greyerz avslutar sin bok »Människan och kriget» med följande:

»Som en röd tråd i denna bok löper antitesen trygghet — otrygghet. Livets villkor tycks vara bundna vid otrygghet, och vi människor strävar ständigt och ofta förgäves efter trygghet. Vår inre otrygghet, ständigt närd av oron i världen, jagar oss ut i en materiell välfärds skenbart tryggare villkor. Livets eklut kan visserligen ge en människa styrka men kan också bryta ned henne och öka otryggheten. Kommer ett krig över oss ställs vi alla inför oerhörda prövningar. Om vi under tider, då

vi förunnas att leva i fred, bygger upp en livsåskådning, som håller i vardagslivets påfrestningar, lägger vi kanske en grund, som kan bära oss även i krig — en grund av förtröstan».

Religionen som livsåskådning har delvis berörts av utredningen i kap 8 »Synpunkter på behov av andlig verksamhet m m under krig». All erfarenhet visar, att religionen är av stor betydelse, då det gäller att skapa andlig motståndskraft och psykisk hälsa och balans.

Även *tron* på vår uppgift, förtroende för landets lagliga styrelse, tilltro till den uppgift man ställts inför samt samhörighetskänsla gentemot medmänniskor är viktiga faktorer i civilbefolkningens motståndanda, som väl låter sig förenas med kristna synpunkter.

Då det gäller att möta en angriparens försök att *splittra* och *skrämma* oss och undergräva vår motståndsvilja, bör prästen kunna verka i första ledet. Prästen är genom sin utbildning och genom sin kallelse van att medla, trösta och skapa en grund för förtröstan på något högre, som ger trygghet och mening.

Exempel på verksamhetsområden

Det är viktigt att *nyhetstjänsten* främjas och att allmänheten har anledning hysa förtroende för de nyheter som meddelas. Det är viktigt att nyheterna serveras i den tidning man är van att läsa. Åtgärder vidtas för att *pressen* skall kunna fungera även i krig även om de ordinarie tryckerierna förstörts. Detta gäller även de kyrkliga tidningarna. Utredningen behandlar denna fråga närmare i kap 14 »Kyrkliga publikationer m m».

Det är viktigt att *radion* avlyssnas. Under mera händelserika skeden bör denna avlyssning hos domkapitel, i pastors-expeditioner och i församlingsledningarna etc om möjligt ske kontinuerligt. Denna avlyssning bör kunna skötas av någon,

som har sådan syssla, att han eller hon samtidigt med expeditiionsuppgiften kan följa radions sändningar och reagera då viktigare nyheter meddelas. Viktiga meddelanden kan komma att lämnas på våglängd, som på en del radioapparater markerats med civilförsvarets tecken. I övrigt bör avlyssningen ske på de våglängder, där man är van att lyssna på program från Sveriges radio. Sändningarna kan kontrolleras genom att ta in svenska radiostationer på andra våglängder. Man måste vara på sin vakt mot falska radiosändningar, lyssna kritiskt och tänka på att även de välkända svenska rösterna kan imiteras. Vidare måste man vara beredd på att den elektriska strömmen kan brytas. Det är bra att ha en batteriradio (transistor eller annan) i reserv. Betydelsefullt är att de religiösa programmen i radio och TV fortsätter i minst samma omfattning som i fred. Lokal- och regionsändarnas möjligheter att nå befolkningen i en viss del av landet bör särskilt uppmärksammas.

Rykten sprids av alla på något sätt. En del människor påverkas lättare än andra. Genom moderna metoder kan rykten följas och deras hastighet beräknas. Härigenom kan det bli möjligt att vidta motåtgärder. Notoriska ryktesspridare bör dock fortlöpande observeras. Dementier har mycket litet verkan, när det gäller att avliva rykten. Allmänheten vill gärna tro, att det trots allt legat någon sanning i ryktet. Bäst är att möta det som sprids med positiva uppgifter. Kunskap om faktiska förhållanden är makt. Återhållsamhet vid återgivande av uppgifter, som kan tänkas vara ovederhäftiga bör uppbyggas.

Brist på fakta gynnar ryktet. Därför bör så många fakta som sekretessen tillåter delges allmänheten. Märker allmänheten, att den kan sätta tro till officiella uppgifter, får den större tilltro till de officiella nyhetsorganen än till ryktesspridarna. Senare års forskningar har visat att opinions-

förmedlarna, dvs enskilda personer, som vidarebefordrar radions, pressens osv »budskap», spelar den viktigaste rollen för opinionsbildningen. Viktigt är emellertid icke endast vad som sägs och att det sägs. Viktigast är hur det sägs. Präster har inom detta område en betydelsefull uppgift, som bör gå att väl förena med uppgiften att vara präst.

En skicklig *talare* kan genom sin närvaro ofta på ett helt annat sätt än en talare i radio eller TV nå och övertyga sina åhörare. Präster är i regel goda och vana talare. Det de säger från predikstolen, talarstolen eller i något annat sammanhang kan bidra till lugn, sans och förtröstan särskilt om de kan behandla frågorna med egen inre övertygelse och trosvisshet. För-tvivlan, skräck och panik kan dämpas om någon — helst någon man är van att lyssna till och som själv kan ge uttryck åt personlig inlevelse — behåller lugn och besinning. Vid ett krigsutbrott, i hotade och drabbade landsändar, i paniksituationer osv kan prästens ord betyda mycket.

Det har från flera håll till utredningen framförts önskemål om anvisningar och *stommar till tal* att användas i allvarliga situationer. Sådana synas lämpligen kunna framtas genom den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämndens eller genom biskopsmötets och frikyrkorådets samfällda försorg. Några inom utredningen gjorda exempel på dylika tal bifogas i bilaga 13: 1.

Det är angeläget att de kyrkliga myndigheterna och samfunden är väl orienterade om det som sker. Det är viktigt att de ihågakommes av *beredskapsnämnden* för psykologiskt försvar (i krig av statens upplysningscentral), närmast i anslutning till den passus i upplysningscentralens instruktion, som säger, att den »med råd och upplysningar skall tillhandagå myndigheter i ärenden av betydelse för motståndsandans».

Ryktesspridning har även grogrund i sysslolöshet. »Lata händer gör talande tungor» säger ordspråket. Under första tiden i samband med en utrymning och ett krigsutbrott kommer *arbetstillfällena* förvisso icke att saknas. Alla krafter måste då inriktas på att ordna rent praktiska förhållanden, som sammanhänger med bostadsbyte etc. Det är emellertid viktigt att så ordnade förhållanden som möjligt snarast kommer till stånd. De kyrkliga krafterna har här stora uppgifter även vid sidan av det rent kyrkliga. Undervisning, bibliotek, föreningsliv och hjälpverksamhet måste komma igång, varvid prästerna måste ta initiativ och medverka i ledningen.

Även då ordinarie uppgifter genom fiendens åtgärder måste anstå för uppsökande av skyddsrum, bör något slag av verksamhet pågå. Det är bättre än dådlöshet och motverkar att fruktan tar överhand. »Wenn Du Angst hast, tue was» fick de tyska soldaterna intrummat i sig.

Den splittrade familjen och den splittade gemenskapen har ovan konstaterats vara en källa till otrygghet. Det är viktigt att bl a från kyrkligt håll allt görs för att på orten skapa en *kyrklig gemenskap*, som kan ta sig många uttryck utöver att »gå i kyrkan». Inbjudningar till syföreningar, ungdomsföreningar, konfirmationsföreningar osv kan tjäna som exempel.

Det är därutöver viktigt att allt görs för *kontakten med de anhöriga* på andra orter. Även här har prästerna en stor uppgift. Prästen kommer i stor utsträckning att få till uppgift att meddela anhöriga om dödsfall och liknande. Vid stort antal dödsfall torde det bli nödvändigt, att prästerna utser lämpliga medhjälpare i denna svåra uppgift. Det är dock viktigt, att prästen icke endast blir den som kommer med bud om olyckor och död utan även med glädjande eller lugnande uppgifter.

Det viktigaste kommunikationsmedlet torde bli brev. Men hur skall man nå den inkallade »någonstans i Sverige» och hur skall man nå sådana som utrymts och icke längre bor kvar på sin ordinarie bostadsadress? För dessa fall lämnar »Om kriget kommer» nödiga anvisningar. Den inkallade når man på hans fältpostnummer eller om detta inte är känt på fredsregementets adress. Anvisningarna uppmanar avsändaren att även anteckna folkbokföringsnummer (inskrivningsnummer) på kuvertet. Fältpostnummer och regemente får däremot av sekretessskäl icke antecknas på samma kuvert.

Då det gäller att nå en civil, vars nya adress ej är känd, skriver man lämpligen till fredsadressen. Posten eftersänder det enligt samma normer som i fred (text till sommaradressen). Eftersändningen sker så fort posten i den ursprungliga hemorten fått meddelande om den nya adressen. Meddelandet till posten kan göras av den enskilde på samma blankett som i fred. Meddelande till posten sker också i samband med den registrering, som planerats i samband med inkvarteringen av de utrymda. Vid registreringen lämnas uppgift bl a angående senaste kyrkobokföringsort och postadress i hemorten samt om den nya adressen i inkvarteringskommunen och inkvarteringsvärdens adress. Uppgifterna tillställs posten i hemorten, som därigenom kan verkställa eftersändningen. Med hjälp av sådana uppgifter kan även anhöriga få vissa upplysningar.

Några organisationsfrågor

Fredsorganet »beredskapsnämnden för psykologiskt försvar» svarar i *central instans* för organisation och utbildning av krigsorganet »statens upplysningscentral» (UC). Fredsorganisationen består av själva nämnden med representanter för utrikesdepartementet, överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen, centralförbundet folk

och försvar, Sveriges radio, tidningarnas telegrambyrå samt pressorganisationer och folkrörelser samt av ett kansli. Några särskilda företrädare för kyrkan finns f n icke i nämnden. Eftersom det icke är möjligt att låta alla intresseriktningar genom egen representation ingå i nämnden, synes man ha valt att låta de, som ingår i nämnden, representera stora eller flera besläktade intresseområden av vårt samhälle.

I statens upplysningscentrals krigsorganisation ingår en upplysningsavdelning bestående bl a av en vetenskaplig sektion, en reklamation och en folkrörelsessektion.

I folkrörelsessektionen ingår representanter för folkrörelser, bildningsorganisationer och trossamfund. Trossamfundet representeras f n av en företrädare för svenska kyrkan och en för övriga trossamfund.

Det är angeläget att de personer, som placeras för ifrågavarande uppgifter, är valda bland sådana, som är väl förtrodda med hithörande problem på rikspanet och som även genom sin fredsverksamhet är vana vid riksomfattande upplysningsverksamhet. Utredningen anser, att dessa befattningshavare bör tillsättas efter samråd med (efter förslag från) den kyrkoberedskapsnämnd, som utredningen föreslår i kap 19.

I *regional instans* ankommer det enligt Kungl Maj:ts krigsinstruktion för länsstyrelserna (SFS 1962:4) bl a på länsstyrelse:

»att leda och samordna det psykologiska försvaret i länet samt vidtaga åtgärder för att bevara och stärka befolkningens försvarsvilja och motståndanda».

För denna uppgift finns i fredstid icke någon särskild heltidsanställd befattningshavare i länsstyrelse. I en länsstyrelsens krigsorganisation handhas upplysningsverksamheten i allmänhet av en i länsstyrelsens C-sektion ingående upplysningsdetalj. Denna har till uppgift att svara för upplysningsverksamhet i allmänhet och

har icke företrädare för speciella intresseområden — sålunda icke heller för kyrkan.

I lokal instans sorterar under länsstyrelsens C-sektion av länsstyrelsen utsedda sk ortsbud. De utgörs i regel av personer med förtroendeposter i kommuner eller föreningar. Även prästmän kan ifrågakomma som ortsbud.

Kyrkoberedskapsutredningen anser icke, att det av kyrkoberedskapsskäl finns anledning föreslå ändringar i den ovan redovisade organisationen. Det är emellertid

angeläget att nära kontakt hålls mellan de kyrkliga myndigheterna och upplysningsorganen närmast i anslutning till statens upplysningscentralers instruktion § 4 g, där det sägs att centralen har att »med råd och upplysningar tillhandagå myndigheter av betydelse för motståndssanda». På riksplånet syns denna kontakt närmast böra ske mellan statens upplysningscentral och den av utredningen föreslagna kyrkliga riksledningen i krig. I regional och lokal instans föreslås kontakten närmast ske mellan biskop eller kontraktsprost och länsstyrelse.

Kyrkliga publikationer m m

Tidningar och tidskrifter

Nuläget

Betydelsen av att pressen fungerar även i krig har berörts bl a i kap 13 »Det psykologiska försvaret och kyrkan». För att möjliggöra detta samarbetar beredskapsnämnden för psykologiskt försvar i pressfrågor med pressens beredskapskommitté, som varit verksam sedan 1952, och med fackpressens beredskapskommitté, som bildades 1960. Planläggning genom dessa kommittéer avser allt från tidningarnas tillkomst till deras distribution i krigstid. Strävan är att låta tidningsläsaren läsa en tidning med ett principiellt innehåll av samma slag, som han är van vid från normala förhållanden.

För att under krig främja statens upplysningscentrals förbindelser med pressen finns ett särskilt pressråd. I detta pressråd skall ingå ledamöter föreslagna av svenska tidningsutgivareföreningen, tidningarnas telegrambyrå, Sveriges radio, publicistklubben och svenska journalistförbundet samt fem av Kungl Maj:t efter förslag av de politiska pressföreningarna och veckopressen utsedda ledamöter med ersättare.

Planläggningen i fred är inriktad på att möjliggöra fortsatt tidningsutgivning även om vissa tidningsofficiner genom sabotage eller andra krigshandlingar skulle förstöras. Den innebär bl a att tidningar på alla orter, som planlagts för slutlig utrymning, skall vara beredda flytta. Deras tryckning överförs till i fred planlagd officin på mindre utsatt plats. Undersökningar har visat, att det i allmänhet finns stor i fred icke utnyttjad kapacitet vid tidningstryckerierna. Försörjningen med papper m m och distributionen måste förberedas. Även

personalorganisationen måste förberedas, så att erforderlig personal icke tas i anspråk för andra uppgifter. Distributionen kommer liksom i fredstid att handhas av postverket och svenska pressbyrån. Sannolikt kommer endast lösnummerförsäljning att bli möjlig i krig.

Huvuddelen av beredskapsplanläggningen för den press och litteratur, som utges av trossamfunden, leds av *Fackpressens beredskapskommitté*.

Kommitténs uppgift är att i samarbete med berörda myndigheter och med beaktande av de enskilda fackpressorganens intressen söka bereda fackpressen — främst den som kan anses ha betydelse för det psykologiska försvaret — möjlighet att i viss omfattning fortsätta sin utgivning under skärpt beredskap eller i krig.

Fackpressens beredskapskommitté har inventerat tryckresurser m m. Den har vidare gjort upp särskilda tidskriftlistor. Det finns f n 1 000-talet tidskrifter i egentlig mening och därutöver finns det ett stort antal mindre organ av tidskriftstyp. Fackpressens beredskapskommitté har den uppfattningen, att vissa åtgärder måste vidtas för att under krig begränsa den stora tidskriftsfloran. Denna begränsning kan åstadkommas dels genom att vissa, främst mindre tidskrifter läggs ned dels genom att vissa av organisationer utgivna tidningar sammanförs i grupper. Som exempel kan nämnas att planer finns på att sammanslå de omkring 35 tidskrifter, som utges av organ inom LO, till en.

Antalet kyrkliga publikationer är av betydande storleksordning. I anslutning till svenska kyrkans verksamhet utges ett sextiototal tidskrifter. Övriga trossamfund utger sammanlagt ett trettiototal. I dessa tal

är då icke inräknade det stora antalet regionala och lokala skrifter av typen stifts- och församlingsblad m m.

Publikationerna har ett vitt skiftande innehåll och upplagor av skiftande storlek, från några hundra till närmare 150 000 exemplar. Tidningarna utges i regel vecko- eller månadsvis. Enbart de av andra trossamfund än svenska kyrkan utgivna tidningarna når en veckoupplaga på omkring en halv miljon exemplar.

Diakonistyrelsen har på begäran av fackpressens beredskapskommitté utarbetat förslag angående de kyrkliga tidningar, som enligt diakonistyrelsens mening bör utkomma även i krigstid. Tidningarna har ordnats i grupper med hänsyn till ämnesområde och/eller läsekrets. Grupperna har i sin tur uppdelats efter angelägenhetsgrad. Tidningarna inom en och samma grupp har under krigstid bedömts tillfälligt kunna sammanslås till *en* tidning. Härigenom skulle antalet tidningar väsentligt kunna begränsas, varigenom beredskapsnämndens för psykologiskt försvar önskemål att i möjligaste mån skära ned antalet publikationer tillmötesgås samtidigt som läsekretsens behov av fortsatt kontakt med sådana kristna tidningar och skribenter, som de kan antas ha förtroende för tillgodoses. Av »krigstidningarna» skulle enligt diakonistyrelsens förslag *en* närmast vända sig till äldre, *en* till kyrklig ungdom och *en* till barn. Av de återstående skulle *en* avses för sjuka, *en* för kyrklig studieverksamhet, *en* för sjömansvård och *en* för de kyrkliga hjälporganisationerna. Sammanlagt skulle antalet dylika tidningar bli sju.

Det bör enligt diakonistyrelsen få bero på en överenskommelse mellan beredskapsnämnden för psykologiskt försvar och vederbörlig redaktion om de »nya» tidningarna skall samredigeras eller om var och en av de fredstida tidningarna

självständigt skall redigera vissa sidor i en gemensam tidning.

Vidare har diakonistyrelsen räknat med, att kyrkans ledning under krigstid förses med särskilda möjligheter att kommunicera med prästerskapet såväl i församlingarna som inom den andliga vården vid krigsmakten och att det kan ifrågasättas om tidningar som Svensk kyrkotidning och Svensk pastoraltidning, som huvudsakligen vänder sig till prästerskapet som läsekrets, därigenom kan upphöra i krig.

Ifråga om övriga samfunds tidningar har i fackpressens beredskapskommitté anförts, att i en krigssituation i första hand en sådan koncentration bör eftersträvas, att varje samfund får behålla sitt huvudorgan, vilket då bör kunna fungera som organ jämväl för de särskilda intressen och verksamhetsformer inom samfundet, som i fredstid har egna tidningsorgan. Först i andra hand bör enligt de sålunda redovisade önskemålen olika samfunds tidningar sammanslås.

I ett läge då situationen kräver stark koncentration och begränsning av tidningsutgivningen torde man dock kunna räkna med en sådan inre samhörighet mellan samfundet, att sammanförandet av nu befintliga tidningar och tidskrifter till ett litet fåtal inte behöver menligt påverka dessa tidningars möjligheter att alltfort fylla sina funktioner som organ för kontakt mellan samfundsledningarna och samfundens medlemmar runt om i landet.

Anses sammanförande av skilda samfunds tidningar och tidskrifter böra ske, är det av betydelse att sådana grupperingar eftersträvas, att tidningarna också i sitt sammanslagna skick i största utsträckning av samfundens medlemmar kan upplevas som språkrör för deras särskilda trosrikning.

En annan linje, som bör kunna prövas, är att planering görs med sikte på att sammanföra tidningsorgan för tex sam-

fundens sång- och muskarbete till en tidning och att liknande sammanslagningar genomförs beträffande andra specialområden av samfundens verksamhet.

Utredningens förslag

Kyrkoberedskapsutredningen anser, att det är angeläget att även i krig publikationer, som utgetts av samfunden, utkommer och distribueras till sina läsare på ett sätt, som så mycket som möjligt motsvarar de fredsmässiga förhållandena. Det synes emellertid realistiskt att räkna med, att en väsentlig koncentrerings måste vidtas. Planläggningen på detta som på andra områden måste inriktas på att klara det svåraste alternativet. Kan detta alternativ klaras kan också mindre svåra alternativ genomföras. Ett minimum synes vara en tidskrift för svenska kyrkan och evangeliska fosterlandsstiftelsen och en för övriga samfund.

I ett mindre pressat läge bör svenska kyrkans tidskrifter utkomma i den omfattning diakonistyrelsen föreslagit och övriga samfund få möjlighet behålla minst en tidning vardera. Så fort läget så medger bör en successiv återgång till mera fredsmässiga förhållanden ske. Det bör ankomma på beredskapsnämnden för psykologiskt försvar att utklara hur långt koncentrerings måste drivas med hänsyn till tekniska och andra resurser. Beredskapsnämnden bör även medverka till att erforderlig planläggning (krigsproduktionsbesked och distributionsplanering) kommer till stånd. Det bör stå klart för alla kyrkliga publikationers ledning att förutsättningen för att publikationerna skall kunna komma ut i krig är, att de låter sig inordnas i denna planläggning.

Vid planläggningen bör beredskapsnämnden närmast samverka med diakonistyrelsen och Sveriges frikyrkoråd. Om

en riksledning för kyrkliga beredskapsförberedelser enligt förslag i kap 17 tillkommer, bör denna bli medverka vid uppgörande av förslag till samordning av tidsningsgrupper.

Diakonistyrelsens förslag att kyrkans ledning under krigstid förses med särskilda möjligheter att kommunicera med prästerskapet såväl i församlingarna som inom den andliga vården vid krigsmakten bör beaktas. Dock torde informationer inom krigsmakten med fördel böra ske med de medel och på de vägar, som tjänstemässigt där kommer till användning. För svenska kyrkans präster bör kommunikationsmedlet ges formen av ett »meddelandebblad» för fackmännen. Denna tidning bör bli innehålla administrativa meddelanden etc. Om en kyrklig riksledning tillkommer bör meddelandebbladet utgöra denna rikslednings språkrör. Distributionen måste under krigstid ske som i fred — huvudsakligen med post. Erforderliga skäl för att införa exklusiva förbindelser torde icke kunna anföras. I den mån något behov undantagsvis skulle uppstå torde enda möjligheten vara att anlita sambandsnät, som existerar mellan riksledningen och länsstyrelserna och de militära staberna. Adresslistor med kyrkliga myndigheters krigsadresser bör disponeras av överordnade m fl kyrkliga myndigheter i den utsträckning, som bedöms erforderligt för att minska behovet av eftersändningar.

Det är lämpligt att såväl den kyrkliga riksledningen som samfundsledningar, domkapitel och enskilda församlingar, i den mån så icke skett, utrustas med apparater för massframställning av meddelanden m m (stenciler, ormig e d). Dyliga apparater, som är förhållandevis billiga, kan med fördel användas även i fredsarbetet. Anskaffningen och därmed förenade kostnader behöver därför icke enbart ses som en beredskapsåtgärd.

Böcker

N u l ä g e t

Bokförlagsverksamheten med litteratur med religiöst inslag är i fred betydande. Som exempel kan nämnas att enbart Aktiebolaget Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, som är ett ekonomiskt fristående företag med egen styrelse, utgivit omkring 3 200 större och mindre arbeten, omfattande uppbyggelselitteratur, teologiska arbeten av vetenskaplig art, biografier, ungdoms- och barnböcker, läroböcker i kristendom, olika upplagor av bibeln och psalmboken (SOU 1963: 39 sid 93).

Behovet av andlig litteratur, främst biblar och psalmböcker, torde komma att öka i krig. Behovet kommer att bli än större till följd av befolkningsomflyttningarna, som kanske ofta måste ske snabbt och under upprörda förhållanden. Många kommer att glömma eller icke tänka på att ta med sig tex sin bibel, andra kommer av en eller annan anledning att sakna möjlighet att göra det.

Inom krigsmakten används som ledning för religiös verksamhet en fältkyrko-handbok (i sin nyaste redigering från 1963) »upptagande stycken ur Den svenska kyrkohandboken, jämte tillägg, innehållande förslag till militärgudstjänst m m samt bibelord och böner vid särskilda tillfällen». Den har i tidigare upplagor med goda erfarenheter använts inom krigsmakten av präster tillhörande såväl svenska kyrkan som övriga trossamfund.

Fältkyrko-handboken innehåller mycket som med fördel skulle kunna komma till bruk icke enbart inom krigsmakten utan även inom samhället i övrigt under krigsförhållanden. Utöver utdrag ur den svenska kyrkohandboken upptar fältkyrko-handbokens innehållsförteckning bl a:

Förslag till minnesgudstjänst och minnesstund.

Bibelord vid uppbrott från hembygden, vid motgång, för sårade och sjuka samt för döende.

Böner om fred samt för hem och fosterland.

Den enskildes böner i krigstid.

Förböner.

Nattvardsböner.

I dödens närhet.

De hädangångnas minne.

Avskedsord.

U t r e d n i n g e n s f ö r s l a g

Den fredstida bokförlagsverksamheten kan icke i krig drivas i full omfattning. Befintliga lager av uppbyggelselitteratur m m bör utnyttjas så långt resurserna räcker.

Kyrkoberedskapsutredningen vill ifrågasätta, om det icke för krigsbruk bör framtas andaktsböcker och biblar tex på samma sätt som skedde inom krigsmakten under andra världskriget, då »fältandaktsböcker» och »fälttestamenten» trycktes och utdelades i mycket stora upplagor. Fältandaktsboken, som egentligen är avsedd för krigsmaktens personal, torde kunna tjäna som uppbyggelsebok även för civilbefolkningen. I den mån anledning icke finns att i fredstid framtas sådan litteratur, bör i vart fall förberedelser vidtas för att en sådan produktion skall kunna genomföras i krigstid. Planläggningen bör närmast ankomma på beredskapsnämnden för psykologiskt försvar i samråd med Svenska bibelsällskapet.

En annan åtgärd, som under krigstid kan behöva tillgripas, är en »utjämnning» av tillgänglig litteratur. En dylik utjämnning torde i första hand böra ske stiftsvis och ordnas genom insamling i »överskottsområden», tex sådana områden, som måst utrymmas, till fördel för områden inom vilka ett stort antal personer inkvarterats. I andra hand bör den ske mellan stift

Omhändertagande av döda under krig

Inledning

Omhändertagande av döda under krig omfattar problem, vilkas lösning endast till en del hör samman med kyrkoberedskapsområdet. Problemkomplexet består av en serie allvarliga frågeställningar, för vilka underlaget är otillräckligt för definitiva bedömanden och ställningstaganden och därför även i stor utsträckning fn är otillräckligt för beredskapsåtgärder. Ett flertal utredningar har berört frågan angående dödas omhändertagande under krig, men ännu saknas samlade förslag till riktlinjer och bestämmelser för erforderliga åtgärder m m. När kyrkoberedskapsutredningen i olika sammanhang vid överläggningar och konferenser berört frågor inom detta område, har från flera håll visats förståelse för att även denna utredning med sin speciella sammansättning förbigick dessa frågor, som ansetts böra belysas från många instanser och intressenter för att sammantagna kunna ge ett tillräckligt utbyte.

Kyrkoberedskapsutredningen har likväl funnit starka skäl att behandla de väsentligare frågorna rörande omhändertagande av döda under krig och framlägga i varje fall allmänna synpunkter och förslag i anslutning härtill. Först och främst sker detta utifrån nödvändigheten att icke förbigå en väsentlig krigsuppgift för den kyrkliga kommunen liksom för präster och pastorer. En skev bild skulle eljest lämnas av krigsverksamheten som helhet. Avvägningen mellan de olika uppgifterna skulle icke heller bli riktigt belyst. Framförallt är det emellertid nödvändigt, att de viktiga frågorna om planläggning av dödas omhändertagande under krig och ansvaret här-

för bringas ett steg närmare en samlad och realistisk lösning.

Särskilda svårigheter erbjuder behandlingen av detta ämne, därför att det från flera håll anses »olustigt», även i sådana kretsar, där man eljest är van att behandla förhållanden under krig. Det har också varit svårt att få ett tillförlitligt underlag från de länder, som deltog i det senaste världskriget och som har erfarenheter av omhändertagande av döda. Först efter mer ingående förfrågningar har det varit möjligt att få ut något väsentligt av dessa erfarenheter.

I detta kapitel behandlas frågor rörande de dödas omhändertagande, identifiering, undanförande, anordnande och utnyttjande av kyrkogårdar m m, jordfästning och gravsättning, meddelande om dödsfall till anhöriga och myndigheter, rapportering av jordfästning och gravsättning samt registrering av döda, av gravplatser m m.

Nuvarande lagstiftning

De nu gällande bestämmelserna om *jordfästning och gravsättning* finns i lagen om jordfästning m m den 25 oktober 1957 (SFS 1957: 585 med ändring 1963: 538). Denna lag är uppdelad i två avdelningar, av vilka den ena innehåller allmänna bestämmelser (§§ 1—5) och den andra bestämmelser om jordfästning inom svenska kyrkan m m (§§ 6—11). I de allmänna bestämmelserna framhålls i första hand, att den avlidnes önskan rörande jordfästning och gravsättning i möjligaste mån skall iakttas av den, som i egenskap av anhörig eller närstående eller eljest ombesörjer begravningen. Sålunda skall den avlidnes önskemål vara bestämmande både

ifråga om jordfästningens konfessionella karaktär och formen för gravsättningen. Ansvaret för att den avlidnes önskemål beaktas vilar på den, som ombesörjer begravningen. Även om man överlåter åt en begravningsbyrå att biträda med begravningen, så har man därmed inte avhänt sig ansvaret för att den avlidnes önskemål blir tillgodosedda. Det sägs också i lagen, att vid jordfästning och gravsättning icke får förekomma något, som strider mot förrättningens helgd och allvarliga innebörd. Det är att märka, att denna allmänna del av lagen främst har karaktären av råd och anvisningar, som bör efterföljas. Uppfyller de efterlevande icke den avlidnes önskemål, drabbar dem för den skull i allmänhet icke någon påföljd.

Det sägs vidare i lagen, att den avlidne endast må gravsättas på kyrkogård eller annan allmän begravningsplats, som för ett sådant ändamål blivit behörigen anordnad och invigd, eller på enskild begravningsplats. (Om begravningsplatser, se vidare nedan angående 1963 års gravrättslag). Rätten till gravsättning på allmän begravningsplats skall icke vara beroende av att den avlidne har tillhört visst trossamfund eller att jordfästningen har ägt rum eller förrättats i viss ordning. Dödsfallet skall skyndsamt anmälas till pastorsämbetet i den församling, där den avlidne var kyrkobokförd. Den som gör sådan anmälan är även skyldig att avlämna intyg om dödsorsaken (dödsbevis) eller att uppge en sannolik dödsorsak. I övrigt inrymmer lagen bestämmelser om tillkännagivande av dödsfall, om ordning och plats för jordfästning och om klockringning.

Medlem av svenska kyrkan jordfästs vanligen i svenska kyrkans ordning. Hur jordfästningen skall ske är föreskrivet i kyrkohandbokens 10 kapitel. Har medlem i svenska kyrkan på något sätt — tex genom att tillhöra visst trossamfund —

givit uttryck för annat önskemål, skall dock jordfästning ske i annan ordning. Omvänt kan även den, som icke tillhört svenska kyrkan, jordfästas enligt dess ordning, om den avlidne så önskat eller andra skäl finns härför. I kyrkohandboken står vidare, att begravningsplats och gravkapell, som är avsedda användas för jordfästning, skall invigas av biskop eller av präst, som biskop förordnar för uppgiften.

Om begravningsplats och rätt till gravplats stadgas i lag den 18 oktober 1963 om gravrätt m m (SFS 1963: 537) varigenom bl a 1916 års lag om nyttjanderätt till gravplats har upphört att gälla. I 1 § står att »begravningsplats är antingen

allmän begravningsplats, varmed förstås av församling eller annan kommun eller eljest av det allmänna anordnad behörigen invigd kyrkogård, annan begravningsplats, urngård, urnhall, urnlund, urnmur, kolumbarium, minneslund eller annan sådan anläggning eller

enskild begravningsplats, varmed avses plats som tillhör annat trossamfund än svenska kyrkan eller ock annan enskild och som behörigen anordnats för förvaring av avlidnas stoft eller aska eller för utströende av avlidnas aska».

I orden »eljest av det allmänna anordnad» torde innefattas tex sådan allmän begravningsplats, som i katastrofsituationer måst anordnas med hjälp av civilförsvaret.

Det åligger församling eller, om Kommunen för särskilt fall så förordnat, bürgerlig kommun »att hålla allmän begravningsplats med erforderligt antal gravplatser av vedertagen typ.» Denna skyldighet understryks också i lag om församlingsstyrelse (SFS 1961: 436) där bland församlings angelägenheter bl a nämns frågor om »anskaffande och vård av kyrka, begravningsplats, församlingshus . . .» m m. Det står dock även i denna lag att om Kungl Maj:t för särskilt fall så förordnat,

skall begravningsplats anskaffas och vårdas av borgerlig kommun. I anledning av denna lag är utfärdad kungörelse om begravningsplatser och gravar m m (begravningskungörelse; SFS 1963: 540). I kungörelsen ges närmare anvisningar angående begravningsplatsernas anläggande m m och skyldigheter att upprätta gravkarta med samtliga gravplatser och gravar med särskilt nummer för varje grav.

Gravrätt uppkommer då visst område på allmän begravningsplats upplåts för att jorda avlidens stoft eller förvara avlidens aska (§ 6). Upplåtelse av gravrätten kan ske för en viss tid minst 15 och högst 50 år eller i vissa fall för alltid. Innehavaren av gravrätten äger bestämma vilka som skall gravsättas inom gravplatsen. Om man inte är nöjd med ett beslut av myndighet, som förvaltar allmän begravningsplats, äger den som beslutet rör, söka ändring genom besvär hos vederbörande länsstyrelse.

Enligt kungörelsen skall kistgrav vara minst två meter djup, såvida icke länsstyrelse när markförhållandena eller »andra särskilda skäl föranleda det» medger annat. Före gravsättning eller eldbegängelse skall dödsbevis utfärdas enligt särskilt angivna regler. Dessa anger bl a: »Finnes beträffande den som avlidit här i riket icke anledning till antagande att döden orsakats av annan person — — —» föreligger intet hinder mot gravsättning m m. Eldbegängelse må ske endast i krematorium. Gravsatt stoft må icke upptas och gravsatt aska icke flyttas utan tillstånd av länsstyrelse.

De ovan refererade föreskrifterna är kompletterade med särskilda bestämmelser för tid, då riket är indraget i krig. Då må gravsättning eller eldbegängelse av stoftet efter person, vars död orsakats av krigsåtgärd eller smittosam sjukdom, företas utan iakttagande av bestämmelserna i kungörelsen.

Hittillsvarande åtgärder rörande begravningsväsendet m m under krig

Civilförsvarets medverkan

I den civilförsvarskungörelse, som gällde till år 1960, angavs, att begravningsplatser tillhörde de uppgifter, som under krig ålåg utrymning- och socialtjänsten inom civilförsvaret. Några anvisningar för hur denna tjänst skulle utföras utfärdades dock icke. Civilförvarsutredningen föreslog en begränsning av civilförsvarets ansvar, då det gällde begravningsplatser, vilket framgår av utredningens år 1958 avgivna betänkande om civilförsvarets organisation (SOU 1958: 13, sid 206—209). Civilförsvarets räddningstjänst borde »i detta avseende i stort omfatta att framta de döda ur rasmassorna, tillvarata på platsen förefintliga identifieringsmöjligheter samt föra de döda till bårhus eller andra anvisade uppsamlingsplatser» (samma betänkande sid 157).

Ansaret för begravningsplatser av döda borde enligt utredningens uppfattning icke åläggas civilförsvaret utan i möjligaste mån »de organ som i fred har hand om denna verksamhet såsom kyrkogårdsförvaltning och pastorsexpedition». Likaså borde begravningsentreprenör i den mån så var möjligt fortsätta sin fredsmässiga verksamhet. Någon särskild organisation inom civilförsvaret för begravningsuppgifter föreslogs icke. Civilförvarsutredningen förutsatte dock att antalet döda i samband med fientliga anfall kunde bli så stort att de fredsmässiga organen icke ensamma kunde ombesörja allt det som hörde samman med begravningsplatserna. I sådana fall »måste civilförvarsmyndigheterna, främst civilförvarscheferna, ta erforderliga initiativ» och lämna biträde ifråga om tjänsten i bårhus, transporter av de döda och upptagning av gravar och gravsättning. Denna medverkan ansåg civilförvarsutredningen ingick i civilförsvarets allmänna skyldighet att med tillgängliga

resurser biträda vederbörande samhällsorgan.

Statsmakterna beslöt att uppgiften att omhänderta döda i krig från år 1960 skulle åvila de ordinarie samhällsorganen. Dessa skulle dock vid svårare lägen få hjälp av civilförsvaret. Civilförsvaret skulle även ansvara för att erforderlig planläggning kom till stånd. Någon sådan torde i avvaktan på vidare utredning icke ha genomförts.

Krigsmaktens gravtjänst

Gravtjänsten inom krigsmakten regleras i en särskild av överbefälhavaren år 1959 fastställd *krigsgravinstruktion*, som skall tillämpas i krig eller då Kungl Maj:t därom förordnar. I det följande refereras instruktionens föreskrifter bl a med hänsyn till att de kan komma att tillämpas även inom den civila sektorn. Därtill kommer att krigsgravinstruktionens bestämmelser är de enda som överhuvudtaget finns på detta område och som närmare berör förhållanden under krig.

Instruktionen anger att krigsgravtjänstens uppgift är att enligt folkrättsliga regler och i överensstämmelse med i Sverige gällande lagar och förordningar på ett värdigt och pietetsfullt sätt ta hand om i krig avlidna. Den anger som grundprincip, att gravsättning i hemorten skall eftersträvas men att stridshandlingar och transport- och utrymningsförhållanden kan medföra, att gravsättning måste ske tillfälligt i sk fältgrav eller på särskild krigskyrkogård. Efter fientligheternas inställande bör så långt det är möjligt döda och stupade överflyttas till hemorten.

Krigsgravtjänsten skall omhänderta döda från egen och fientlig krigsmakt samt döda bland civilbefolkningen i de fall krigshändelserna gör det nödvändigt eller civilförsvarsmyndighet gör framställning därom.

Ifråga om *organisationen* är det bl a fastställt att militärbefälhavare inom sitt område leder och samordnar krigsgravtjänsten. Han låter upprätta krigskyrkogårdar och hänvisar förband till dessa. Vidare utfärdar han anvisningar för transport av döda samt organiserar vid behov erforderliga krigsgravförband för att betjäna krigskyrkogårdar. Vad som är sagt om militärbefälhavare gäller i tillämplig utsträckning även marinkommandochefer.

De döda skall omhändertas genom vederbörande militära chefs åtgärder. Kan en sådan chef icke omhänderta de döda, anmäler han till närmast högre instans det ungefärliga antalet döda och platserna, där de anträffats. Om de döda avlidit genom smittosam sjukdom eller till följd av bakteriologiska eller radiologiska stridsmedel, vidtas särskilda åtgärder enligt vederbörande läkares anvisningar. När läget så kräver, äger varje chef anbefalla gravsättning i fältgrav eller begravning till sjöss. Döda civilpersoner och fiender omhändertas på samma sätt som döda tillhörande krigsmakten. Så snart förhållandena medger det, transporteras de döda till den uppsamlingsplats till vilken förbandet hänvisats.

Krigsgravinstruktionen innehåller även bestämmelser angående hur det skall förfaras med *avlidens utrustning* och personliga tillhörigheter. Dessa skall enligt vissa regler sändas bakåt utom i de fall, då risk för smitta av olika slag kan förekomma och förstöring bli erforderlig.

Varje chef skall tillse att alla möjligheter till *identifiering* utnyttjas. Den bör ske redan vid omhändertagandet. I första hand skall den grunda sig på den dödes identitetsbricka, i andra hand på andra handlingar. Om den döde inte kan identifieras med säkerhet, upprättas signalement enligt ett särskilt formulär. Detta sker i regel vid uppsamlingsplatser för döda, varvid om möjligt medicinskt utbildad per-

sonal, förbandets läkare eller tandläkare bör biträda. Det rekommenderas också att om möjligt ta fingeravtryck eller fotografera den döde.

Uppsamlingsplats för döda skall upprättas på order av vederbörande chef vid bataljon (ca 1 000 man) och motsvarande enhet. Chefen skall också avdela personal som behövs för detta ändamål. Verksamheten vid en bataljonsuppsamlingsplats leds av pastor eller annan lämplig person, t ex personalvårdsassistent eller stabsunderofficer, och utövas i samråd med läkare. Den upprättas i regel i anslutning till förbandsplats. Den skall hållas väl avskild från denna och vara skyddad för insyn och fientlig inverkan. Från uppsamlingsplats transporteras de döda till krigskyrkogård eller till civil kyrkogård enligt militärbefälhavarens bestämmande. Förvaringstiden på uppsamlingsplatsen för döda skall vara så kort som möjligt och bör i regel icke överstiga ett dygn.

Detaljerade föreskrifter är utfärdade för *rapportering och registrering*. Det saknas anledning att i detta sammanhang närmare gå in på dessa föreskrifter. Det bör emellertid redovisas, att identitetssedel skall upprättas för varje död i samband med omhändertagandet. Därutöver skall den dödes kompanichef snarast sända skriftligt meddelande om dödsfallet till de närmaste anhöriga.¹ Detta meddelande skall även innehålla de närmare omständigheterna kring dödsfallet. I högkvarteret skall upprättas centralt register över beläggning på krigskyrkogårdar och i fältgravar. Underlaget härför skall komma genom särskild rapportering. Truppregreringsmyndigheten, som så småningom får rapporter från förbanden, utfärdar det officiella meddelandet om dödsfallet. Meddelandet

¹ Vid utbildningen av den militära personalen förordas att brevet sänds över vederbörande pastorsämbete.

överlämnas till de anhöriga genom vederbörande pastorsämbete.

I ett särskilt avsnitt behandlas *transporten av de döda* från uppsamlingsplatserna till krigskyrkogård eller till civil kyrkogård. Transporterna skall samordnas med underhållstransporterna. I första hand skall återgående tomma fordon utnyttjas.

Jordfästning bör om möjligt äga rum i samband med gravsättningen och ske enligt bestämmelser och anvisningar i kyrkolag och fältkyrko-handbok. Jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans kan under vissa förhållanden förekomma, och vederbörlig hänsyn skall i möjligaste mån tas till den dödes religiösa uppfattning och uttalade önskemål om sättet för jordfästningen. Eldbegängelse må äga rum om eldbegängelseanstalt står till förfogande och då det är möjligt med hänsyn till förhållandena i övrigt. På dödsrapport skall anges skälet till eldbegängelsen. Den må medges om den döde begärt det och de anhöriga gör framställning härom eller om den dödes religion så kräver.

Särskilda bestämmelser finns i instruktionen om upprättande av *krigskyrkogård*. Den skall upprättas inom bakre delen av operationsområde och bör i möjligaste mån vara undandragen tillfälliga växlingar i läget. Från skyddssynpunkt bör öppen terräng om möjligt undvikas. Krigskyrkogård kan anslutas till en redan befintlig kyrkogård eller begravningsplats eller upprättas såsom fristående ny anläggning. Verksamheten vid krigskyrkogård leds av en krigsgravfogde.

Vissa anvisningar angående hur avlidens stoft skall mottas finns också för pastorsämbete i hemorten.

I instruktionen finns slutligen även ingående föreskrifter om krigsgravtjänstens utövning vid bakteriologisk och radiologisk krigsföring. De behandlas icke i detta sammanhang.

Efterforskningsbyrån för krigsfångar och civilinternerade

Ifråga om personer tillhörande främmande stridande styrkor, som avlidit i Sverige utan att före sin död ha tillfångatagits (döda, tillhörande i artikel 13 Genèvekonvention II angivna kategorier) gäller, att död tillhörande fienden som omhändertagits och gravsatts genom militärt förbands försorg registreras vid högkvarterets krigsgravdetalj. Omhändertagandet kan också ske genom civila myndigheter. Därvid skall de myndigheter, som i fred har ansvaret för begravningstjänst, identifiering osv träda i funktion. Uppgift om gravplats skall lämnas från församling och om identifiering från lokal polismyndighet, lämpligen i samråd med den till svenska röda korset anslutna efterforskningsbyrån för krigsfångar och civilinternerade (EKC). Den avlidnes tillhörigheter samt — då sådan finns — hälften av den dödas dubbla identitetsbricka sänds i förseglat paket med uppgifter angående den dödes identifiering och fullständig förteckning av paketets innehåll till EKC.

Hälsovårdsmyndigheternas medverkan

Inom medicinalstyrelsen har särskild utredning verkställt om hälsovårdsnämndernas verksamhet under krig. Denna utredning är icke slutförd och har sålunda icke föranlett föreskrifter, då medicinalstyrelsen torde ha velat avvakta statsmakternas ställningstagande till kommunalrättskommitténs förslag ifråga om ansvarsfördelning vad rör olika uppgifter under krig. I detta sammanhang kan meddelas att erinran framförts mot krigsgravinstruktionen i vad avser anvisningarna om anläggning av krigskyrkogård. I instruktionen är föreskrivet att minsta gravdjup skall vara 1,3 m under det att begravningskungörelsen anger 2 m. Det skulle intill 1964 ha

inneburit att varje krigskyrkogård skulle kunna användas enligt instruktionen först efter dispensförfarande. Sedan ny begravningskungörelse trätt i kraft är det möjligt att vidta åtgärder enligt instruktionen utan dröjsmål. Självfallet är det fortfarande lika angeläget att verksamheten på begravningsplatser och överhuvudtaget ifråga om omhändertagande av döda kan ske på ett sådant sätt att sanitära olägenheter under krig icke uppstår. Därför måste hälsovårdsnämnderna aktivt medverka i dessa sammanhang.

Kommunal beredskap

I propositionen 1964: 4 framlades förslag till lag om kommunal beredskap. Propositionen grundar sig på ett betänkande om »Kommunal beredskap» (SOU 1962: 7). I propositionen omnämns också den civila krigsgravtjänsten. Ordinarie organ skall svara för denna verksamhet i mera »normala» lägen. Civilförsvaret skall svara för densamma i svåra lägen, då ordinarie organ ställs inför övermäktiga uppgifter. Civilförsvaret kan med civilförsvarsplikt snabbt anskaffa arbetskraft och med förfoganderätt ta maskinell utrustning i anspråk. Hälsovårdsnämnd bör vara den myndighet, som närmast begär civilförsvarets medverkan.

Lag om kommunal beredskap (SFS 1964: 63) och kommunal beredskapskungörelse (SFS 1964: 722) innehåller föreskrifter, som ansluter till vad som föreslogs i ovanstående proposition, dock utan att den civila krigsgravtjänsten direkt omnämns.

Utredningens överväganden och förslag

Grundläggande synpunkter

Kyrkoberedskapsutredningen kan, som inledningsvis framhållits, icke komma med förslag i detalj rörande alla de problem, som kan sammanhånga med omhändertag-

gandet av döda under krig, utan kommer i det följande att ange vissa synpunkter på olika verksamhetsområden och på ansvarsfördelningen för den fortsatta krigsplanläggningen. Vidare kommer att beröras förhållanden under olika lägen under krig.

Erfarenheter från det senaste kriget och de beräkningar, som finns av modern vapentechnik och moderna betvingelsemetoders förstörelseverkan, talar för att förluster i döda icke blott inom krigsmakten utan även i övrigt kan bli stora på kort tid och på ett geografiskt begränsat område. Det är även uppenbart att resurser att ta hand om döda, både materiella och personella, behövs i betydande mängd vid samma tillfälle som dessa resurser erfordras för andra kanske än mer angelägna försvarsuppgifter, nämligen att skydda och rädda levande människor eller att förstärka våra stridskrafter och vårt totalförsvars insatser på avgörande områden.

Omhändertagande av döda är en väsentlig fråga sett från etiska, religiösa, psykologiska och hygieniska synpunkter. Det är därför angeläget att de döda tas om hand under så värdiga och sanitärt sett tillfredsställande former som förhållandena medger. Även från allmänrättsliga grunder — av hänsyn till äganderätts- och arvsförhållanden — är givetvis betydelsen av ett noggrant omhändertagande stor. Det må understrykas att de religiösa och psykologiska skälen under krigsförhållandena måste bedömas som lika väsentliga som andra, vilka annars kan synas mer påtagliga. Det är icke blott de nära anhörigas reaktion inför dödsfall man har att ta hänsyn till. Det är även — särskilt i en svår situation med ett stort antal döda — den reaktion som kan skapa självuppgivelse, desperation, panik etc och som förstärks, om ingenting görs för de döda. Väsentligt är även att det, som görs, utförs med så stor värdighet, som det aktuella läget medger. Även en gemensamhetsbegravning kan

genomföras på ett från andliga och estetiska synpunkter värdigt sätt. Det må vara tillräckligt att säga, att begravningsväsendet m m är en del av totalförsvaret. Även begravningsväsendet i krig måste vara väl planlagt och ha en god beredskap.

Behoven av resurser och organisation för denna verksamhet måste självfallet skifta mycket. Både i inkvarterings- och utrymningsorter, där direkta krigshandlingar icke pågår, liksom i delar av landet, som icke direkt påverkas av en utrymning eller andra av kriget föranledda mer omfattande åtgärder, bör i stort sett de former och de organ, som används för dessa ändamål i fred kunna tillämpas och fungera även i krig. Från dessa mer »normala» krigsförhållanden finns sedan hela skalan av möjligheter fram till den stora kärnladdningseffekten i tätbefolkade områden, som gör alla resurser och former för normalbehovet otillräckliga. Det är därför nödvändigt att varje krigsplanläggning för dödas omhändertagande möjliggör en differentierad organisation och ett genomförande med smidiga anpassningsmöjligheter i förhållande till det aktuella läget. Det, som i ett lugnt läge kan tillgodoses från olika synpunkter, blir i ett svårt läge mindre väsentligt, opraktiskt eller omöjligt att genomföra.

Innan de olika delproblemen närmare behandlas finns det anledning att något beröra de förluster, som i olika sammanhang kan komma att inträffa. Sedan cirka tio år tillbaka pågår analyser av de moderna stridsmedlens verkningar på befolkningen i tätorter — *stadsanalys* och även — fastän i mindre omfattning — befolkningen på landsbygden. Analyserna utförs numera huvudsakligen på uppdrag av civilförsvarsstyrelsen. Genom stadsanalyserna erhålls ett underlag för bedömning av rådande lokala förhållanden och de civilförsvarsåtgärder av taktisk och organisatorisk art, som är nödvändiga.

I stadsanalyserna har man kommit fram till överslagsmässiga beräkningar på förluster, som kan uppstå under olika förutsättningar. Det är nödvändigt att alltid ange en klar förutsättning. Faktorer som påverkar de resultat, som ett fientligt kärnvapenanfall kan åstadkomma, är t ex husens kvalitet, skyddsrummens antal och kvalitet, om utrymning hunnit genomföras, om förvarning hunnit erhållas, tiden på dygnet, anfallsmetod, verkansförhållanden m m. Ett exempel på stadsanalys visar att ett höghöjdsanfall med en 20 kilotons kärnladdning skulle kunna innebära följande:

före utrymning, ingen förvarning	
55 400 invånare	31 900 döda;
efter utrymning och mobilisering med förvarning på dagen	
28 500 invånare	11 800 döda;
efter utrymning och mobilisering med förvarning under natten	
33 000 invånare	13 800 döda;
efter utrymning och mobilisering utan förvarning på dagen	
29 500 invånare	16 600 döda;
efter utrymning och mobilisering utan förvarning under natten	
33 000 invånare	19 400 döda.

I den stad, som denna stadsanalys avsåg, avled det år då beräkningarna utfördes 461 personer.

Som exempel från ett krigshärjat land kan nämnas, att enligt uppgifter från tyska förbundsrepubliken, var förlusterna bland civilbefolkningen av ungefär följande storleksordning i några tyska städer under det andra världskriget:

Hamburg 55 000, Köln 20 000, Darmstadt 12 300, Berlin 49 000, Kassel 30 000.

Särskilt i städer som Hamburg, Kassel, Darmstadt, Heilbron och Würzburg inträffade de utan jämförelse största förlusterna under det första angreppet för att därefter minska.

I Dresden torde under ett par dygn i

februari 1945 135 000 människor ha omkommit. Andra skäl än direkta stridshandlingar kan också förorsaka stora förluster. En stor del av de nära en miljon invånare i Leningrad, som avled under den tyska belägringen, dog på grund av svält, köld och epidemier.

Om man utgår från de svenska stadsanalyserna, kan konstateras att överraskande anfall mot icke utrymda orter kan leda till att 40—50 % av de, som finns inom skadeområdet, dödas. I utrymda samhällen kommer antalet väsentligt att nedgå, men det rör sig fortfarande om betydande antal. Det kan konstateras att förlustsiffrorna vid kärnvapenanfall genomgående ligger väsentligt högre än förlustsiffrorna vid anfall med konventionella vapen. Överslagsvis kan sägas, att förlusterna vid anfall med kärnladdning av den typ, som användes i Japan kan bli omkring tre gånger så stora som förlusterna vid de svåraste bombanfallen under andra världskriget.

Mycket talar för att anfall mot svenska orter med kärnladdningar närmast kan komma till stånd i samband med fientliga militära operationer och i mindre utsträckning enbart som terrorbombning. Det är emellertid nödvändigt att särskilda åtgärder vidtas för att bemästra den situation, som uppkommer om fienden trots allt utför terrorbombning med kärnladdningar. För att få underlag för sådana åtgärder är det angeläget att de av civilförsvarsstyrelsen påbörjade stadsanalyserna fortsätter. Med stöd av sådana kan en krigsgravorganisation regionalt och lokalt planeras.

Kyrkoberedskapsutredningen saknar anledning att närmare granska frågor rörande *krigsgravtjänstens organisation inom krigsmakten*. I ett par avseenden bör den dock beröras. Det synes som organisationen icke är dimensionerad för att kunna lösa de uppgifter, som förhållandena inom krigsmakten kan komma att ställa. Det fåtaliga antalet krigsgravmästare och krigsgravfogdar,

som nu finns, kan knappast bemästra problem av den storleksordning, som kan komma att uppstå under krig. Utredningen förordar en översyn av organisationen med hänsyn till den ökade risken för kärnvapeninsats mot våra förband. Vidare syns det angeläget att företrädare för krigsgravtjänsten tillkommer även på försvarsområdesnivån.

Det förefaller uppenbart, att krigsmaktens krigsgravorganisation icke är dimensionerad för att ta hand om döda civilpersoner i annan mån än då uppgiften kan anses ligga inom ramen för förbandets militära uppgifter. Givetvis kan det förutsättas, att vederbörande militära chef i samråd med civila myndigheter, då de militära uppgifterna gör det möjligt, sätter in såväl krigsgravpersonal som andra resurser för att på allt sätt hjälpa civilbefolkningen. På motsvarande sätt måste civila myndigheter i möjlig mån lämna bistånd åt de militära förbanden.

Slutligen vill utredningen beröra ytterligare ett spörsmål i detta sammanhang. Under förutsättning att den allmänna planläggningen leder fram till att inom vissa områden av landet särskilda kyrkogårdar upprättas, finner utredningen det naturligt att samarbete i största möjliga utsträckning sker mellan vederbörande civila och militära myndigheter inom totalförsvarets ram. Hittills har de militära myndigheterna varit hänvisade till nuvarande ensidiga planering. Det kan knappast vara ändamålsenligt, att de militära myndigheterna rekognoserar och planlägger upprättande av krigs kyrkogårdar för sina behov helt vid sidan av den planläggning, som snarast bör komma till stånd inom den civila sektorn av totalförsvaret för att åstadkomma kyrkogårdar av motsvarande slag. Ett gemensamt bruk torde i åtskilliga fall kunna ifrågakomma.

Utredningen anser, att den grundläggande principen för omhändertagande av

döda under krig bör vara att låta de myndigheter och organ som i fred handhar uppgifter på detta område så långt som möjligt svara för motsvarande verksamhet i krig och för erforderlig krigsplanläggning. Denna princip kommer att vara vägledande för de synpunkter och förslag som utredningen i det följande framlägger på olika delområden av detta problemkomplex.

Uppsamling mm av döda

Civilförsvarsutredningen föreslog att civilförsvarets räddningstjänst ifråga om döda »i stort sett» borde »omfatta att framtaga de döda ur rasmassorna, tillvarata på platsen förefintliga identifieringsmöjligheter samt föra de döda till bårhus eller andra anvisade uppsamlingsplatser». I nu gällande civilförsvarskungörelse sägs beträffande tjänstegrenen »räddningstjänst» endast, att den har till uppgift »att undsätta dem som blivit inestängda vid byggnadsras eller eljest blivit i behov av hjälp för sin räddning».

Under andra världskriget var motsvarande problem aktuella bl a i Tyskland och vissa uppgifter har erhållits från Tyska förbundsrepubliken. De döda omhändertogs antingen av polis, civilförsvarspersonal eller av civila kommunala organ under medverkan av särskilt tillkallade polisorgan. Man hade också bistånd av organisationen Todt att omhänderta de döda och att överföra dem till samlingsplatser eller senare till begravningsplatser. I flera städer användes utvald utländsk arbetskraft. Vid enstaka tillfällen fick enskilda ta hand om fallna anhöriga och grannar.

Omhändertagande av döda på platsen för dödsfall, uppsamling och transport till bårhus, begravningsplats e dyl bör under mer »normala» krigsförhållanden fungera ungefär efter samma principer som i fred. De organ som i fred har dessa

uppgifter bör i sådana lägen kunna fullgöra dem. Huvudansvaret på detta område måste ligga på den *kommunala styrelsen* och förvaltningen med bistånd av medicinal- och polismyndigheter etc. I utrymda områden eller i tätbefolkade inkvarteringsområden har det visat sig att personalen och transportmedlen icke helt räcker till, men verksamheten bör även här i huvudsak kunna klaras genom de kommunala myndigheternas planläggning och aktiva åtgärder samt genom överförande av resurser enligt länsstyrelses direktiv.

Inom krigsmakten torde omhändertagande av döda i princip kunna ske enligt nuvarande föreskrifter i krigsgravinstruktionen.

I mer skärpta krigsförhållanden och framtom en katastrofsituation inom ett område blir omhändertagandet ett allt svårare problem. Alla tillgängliga krafter och resurser måste inriktas i första hand på att rädda levande. I den utsträckning kommunens resurser inte är tillfyllest, måste det förutsättas att civilförsvaret i kraft av sina befogenheter över människor och materiel »skapar» resurser och biträder vid genomförandet. Ansvaret bör emellertid alltså ligga på de kommunala organen. Det bör ankomma på dessa att påkalla civilförsvarets medverkan. I många fall kan det bli nödvändigt för länsstyrelseinstansen att ge direktiv både till kommuner och civilförvarsorganisation. Planeringen för krig bör ske efter anvisningar från länsstyrelse till kommunala styrelser, vilka det bör åligga att genomföra en fullständig planläggning. De allmänna anvisningarna efter vilka länsstyrelsen har att utfärda sina närmare detaljföreskrifter bör utges av civilförvarsstyrelsen i samråd med övriga berörda centrala myndigheter.

Utredningen finner det angeläget att personal, som skall ingå i civilförsvarets räddningstjänst utbildas i »att framtaga de döda ur rasmassorna, tillvarata på platsen

förefintliga identifieringsmöjligheter samt föra de döda till bårhus eller andra anvisade uppsamlingsplatser» (civilförvarsutredningen). Sålunda bör en effektiv utbildning i omhändertagandet av döda ske i civilförsvarets regi för den personal, som ingår eller skall ingå i kårer för räddningstjänsten. Sådan utbildning bör även ifrågakomma för polispersonal och personal i civilförsvarets bevakningskårer, som ombesörjer ordningshållning. En viss orientering i hithörande frågor kan vara aktuell även för andra inom totalförsvaret placerade befattningshavare vid kommunala organ, inom kyrkliga församlingar m fl.

De dödas identifiering

Civilförvarsstyrelsen har tidigt ansett att identifiering av döda tillhör de åtgärder, som ankom på civilförsvaret. Styrelsen lät 1951 kriminalkommissarie Nils Fallander utarbeta »anvisningar för identifieringstjänsten och bårhustjänsten inom ramen för de uppgifter som åvilar civilförsvarets gravtjänst och socialtjänst». Denna utredning innehåller detaljerade förslag rörande identifiering m m. Några anvisningar eller föreskrifter i anledning av detta förslag har icke utfärdats av civilförvarsstyrelsen eller av annan myndighet.

Civilförvarsutredningen, som något berörde denna utredning, framhöll bl a:

»Man måste förutsätta att under krig förhållandena vid omfattande katastrofskador i vissa fall kan bli sådana att individuell identifiering ej är möjlig. Å andra sidan är det av största vikt att identifiering sker i möjligaste mån. Detta har en väsentlig betydelse bl a med hänsyn till efterlevande anhöriga, ev uppkommande arvsfrågor samt den allmänna folkbokföringen.

I fred ankommer ansvaret för erforderlig identifiering av döda i huvudsak på vederbörande polismyndighet. Det åligger sålunda exempelvis polismyndighet att vid obduktion

tillhandahålla vederbörande rättsläkare nödvändig bevisning för bestyrkande av likets identitet. Polismyndigheten åligger även i övrigt enligt hävd att då särskild identifiering erfordras svara för dess verkställande.

Redan i fred kan identifiering bli av sådan komplicerad art att den kräver speciell expertis. Sålunda kan erinras om att vid inträffade flygolyckor de förolyckades kroppar i vissa fall företett skador som för identifieringen krävt samarbete mellan polis, läkare och tandläkare. Under krig medför identifieringen än större bekymmer. Ifråga om förberedelser för att underlätta identifieringen av döda i krig bör givetvis bygga på erfarenheter från den fredsmässiga verksamheten. Åtgärderna måste emellertid anpassas efter de katastrofförhållanden varmed man måste räkna vid ett modernt krig. Härav följer att man i många hänseenden måste ge avkall på de krav som i fred ställs på verksamheten och jämväl på därmed sammanhängande åtgärder såsom utfärdande av dödsbevis och begravningstillstånd».

Civildödsutredningen framförde den uppfattningen, att identifieringen i krig i första hand borde åvila polismyndigheten under nödig medverkan av medicinalmyndighet men också av civilförsvaret. Det erinrades vidare om att en viss utbildning i likidentifiering meddelades i assistentkurserna vid Statens polisskola och en mer ingående utbildning vid fortbildningskurser för brottsplatsundersökare. Däremot ingår i denna utbildning ännu ej behandling av de identifieringsproblem, som kan tänkas uppkomma i krig, och utredningen föreslog därför att denna vidgning av undervisningen skulle ske.

Även i övrigt hade civilförvarsutredningen i sitt betänkande framfört en hel del synpunkter på hur identifieringen bör genomföras och därvid bl a föreslagit att statens kriminaltekniska anstalt skulle utfärda vissa anvisningar rörande sättet för likidentifiering och den materiel, som är erforderlig för denna.

Från Tyska förbundsrepubliken har kyrkoberedskapsutredningen erhållit vissa uppgifter om hur identifieringen genom-

fördes i städer, som utsattes för häftiga bombanfall under andra världskriget. Därav framgår att identifieringsverksamheten i huvudsak handhades av kriminalpolisen under medverkan av överlevande, som kunde antas ha kännedom om de döda. Den genomfördes enklast och bäst på den plats, där den döde påträffades och i annat fall på uppsamlingsplatserna. Från sådana döda, som icke kunde identifieras vid dessa tillfällen, tog man tillvara de värdeföremål med personliga uppgifter eller övriga igenkänningstecken, som man kunde träffa på. Dessa bevarades som bevismedel i plastflaskor med gravnummer, som utvisade var man jordfäst den avlidne. I de flesta fall har denna uppsamling av igenkänningstecken möjliggjort en senare identifiering. Många gånger fick man en bekräftelse på identiteten genom att livsmedelskort inte mer togs i anspråk.

Döda medlemmar i ett och samma hus-håll blev, om det var omöjligt att känna igen individuella lik eller om det endast var aska eller benrester kvar, identifierade och begravda gemensamt. Det sätt, på vilket identifieringen genomfördes, uppges efteråt av anhöriga och andra ha ansetts som tillfredsställande.

Civildödsutredningen liksom andra tidigare utredningar underströk värdet av att medborgarna i fred utrustades med *identitetsbrickor*. Kungl Maj:t har den 6 juni 1962 fastställt obligatoriska identitetsbrickor för nyfödda barn och den 19 april 1963 meddelat bestämmelser för frivillig anskaffning av sådana brickor till självkostnadspris samt för upplysningsverksamhet i samband härmed.

Kyrkoberedskapsutredningen kan i huvudsak ansluta sig till de synpunkter, som civilförvarsutredningen framförde i sitt betänkande. Kyrkoberedskapsutredningen vill emellertid ytterligare understryka vikten av att en effektiv och rationell planläggning för identifieringsverksamheten

under krig snarast kommer till stånd. I första hand synes förutsättningarna i nuläget vara goda för en sådan planläggning genom det av statsmakterna fattade beslutet om tillverkning av identitetsbrickor till nya medborgare. Detta löser emellertid för det närmaste halva seklet endast partiellt identifieringsproblemet i landet. Det syns utredningen angeläget, att en så effektiv upplysningsverksamhet åstadkom att den frivilliga anskaffningen av identitetsbrickor intensifieras. De hittillsvarande erfarenheterna av den frivilliga anskaffningen är nedslående.

Med hänsyn till att identifieringsproblemen under krig endast delvis kan anses lösta genom den nu beträdda och i princip riktiga vägen, finner utredningen det angeläget, att en fortsatt planläggning äger rum och vill då förordas att denna sker med utgångspunkt i det förslag till anvisningar för identifieringstjänsten och bårhustjänsten m m, som enligt vad ovan angivits år 1951 överlämnades till civilförsvarsstyrelsen. Enligt denna utredning skulle emellertid den samordnande uppgiften handhas av civilförsvarsstyrelsen. Utredningen finner det mer ändamålsenligt, att ansvaret läggs på rikspolisstyrelsen, i samverkan med civilförsvars- och medicinalstyrelsen.

Utredningsmannen föreslog lokala identifieringspatruller av identifieringskunniga polismän och tandläkare, som skulle sköta sina vardagliga uppgifter på tider, då identifieringsuppgifter icke förelåg. Det beräknades att i allmänhet en identifieringspatrull erfordrades per bårhus. Därutöver erfordrades en för länet gemensam speciell identifieringspatrull. Av det ingivna förslaget framgår i detalj hur identifieringen borde gå till i enklare och i svårare fall. Kyrkoberedskapsutredningen finner att från de utgångspunkter utredningen valt, är denna organisationsform ändamålsenlig, men anser att det bör ankomma på

rikspolisstyrelsen att i samråd med övriga berörda centrala myndigheter i detalj pröva vilken lokal identifieringsorganisation som är lämpligast.

Utredningen förordar, att identifieringsverksamheten under »normala» krigsförhållanden fungerar efter samma principer som i fredstid, dvs ansvaret skall ligga hos polismyndighet i samråd med andra berörda myndigheter. I svårare lägen och katastrofsituationer måste civilförsvarsorganen vara skyldiga att efter begäran av polismyndighet ställa personal och andra resurser till förfogande. Då bör också identifieringspatruller eller motsvarande organ organiseras och verka. Planläggningen för verksamheten bör ske efter centrala anvisningar utfärdade av rikspolisstyrelsen i samråd med civilförsvarsstyrelsen och medicinalstyrelsen. Närmare detaljanvisningar för planläggningen bör utfärdas av vederbörande länsstyrelse. Slutligen bör undervisning i likidentifiering införas vid statens polisskola och för civilförsvarspersonal i räddningstjänst och ordningstjänst.

Dödsbevis och begravningstillstånd

Nu gällande regler för dödsbevis finns i § 19 i folkbokföringsförordningen (SF 1946: 469) och närmare bestämmelser för utfärdande av dödsbevis liksom om tillstånd till gravsättning eller eldbegångelse finns i begravningskungörelsen §§ 14—24. Dessa föreskrifter har ovan inledningsvis redovisats. Det är uppenbart, att svårigheter kan uppstå att under krig anskaffa dödsbevis och tillstånd enligt de i fred gällande reglerna. Dispens i krig från dessa regler är även meddelade i kungörelsens § 32.

Enligt ovannämnda förordning § 19 stadgas »Om dödsfallet inträffar inom stad

— — — där för allmänna hälso- och sjukvården anställd läkare är stationerad — — — skall därest särskilda omständigheter icke göra det omöjligt vid anmälan av dödsfallet företes intyg angående dödsorsaken (dödsbevis) utfärdad av legitimerad läkare och bör sådant bevis såvitt möjligt företes jämväl då dödsfallet inträffat i annan ort.

Kan dödsbevis icke företes skall sannolik dödsorsak uppgivas. Har läkare under sista året före dödsfallet rådfrågats av eller för den avlidne skall tillika lämnas uppgift om läkarens namn».

I begravningskungörelsen lämnas också föreskrifter om dödsbevis och bl a vad detta skall innehålla.

Kyrkoberedskapsutredningen anser ifråga om dödsbevis att det under krig bör vara möjligt för andra än läkare att utfärda sådant bevis eller motsvarande handling och vill bl a erinra om att i Finland kunde under senaste kriget identitets- och dödsattester för stupade utfärdas av bl a fältprestrarna. Det syns möjligt att, då läkare inte har deltagit i identifieringsarbetet eller på annat sätt finns tillgänglig, ett dödsbevis eller motsvarande erforderlig handling får utfärdas av identifieringspatrollchef och kvalificerad sjukvårdspersonal eller präster m fl kategorier, som kan förutsättas ha vana vid att bedöma att döden inträtt. Utredningen föreslår, att det uppdras åt medicinalstyrelsen att i samråd med övriga berörda myndigheter utarbeta föreskrifter för krigsförhållanden, som innebär förenkling av i fred gällande föreskrifter och som i princip innebär en vidgad rätt för fler personalgrupper att utfärda dödsbevis eller motsvarande handling.

I begravningskungörelsen lämnas föreskrifter om begravningsstillstånd. Där står i § 15: »Finnes beträffande den som avlidit här i landet icke anledning till antagande att döden orsakats av annan person och

ej heller eljest skäl att företaga en fullständigare undersökning av den döda kroppen och har, då så skall ske, dödsbevis avlämnats, föreligger intet hinder mot att gravsättning eller eldbegängelse sker utan vidare prövning».

Det är pastor till vilken anmälan om dödsfallet gjorts, som på begäran omedelbart skall utfärda intyg om att gravsättning eller eldbegängelse får äga rum (§ 18 begravningskungörelsen). Även i övrigt finns vissa föreskrifter om tillstånd till gravsättning, eldbegängelse och i vissa fall krav på närmare undersökningar av den döda kroppen under medverkan av polismyndighet m m. I sådana fall, då det antas att döden orsakats av annan person eller att skäl eljest är för handen att företaga en grundligare undersökning, blir det efter att en sådan undersökning genomförts polismyndigheten, som meddelar tillstånd till gravsättning eller eldbegängelse. I vissa fall kan även länsstyrelsen bli avgörande instans.

Det är självfallet att reglerna även i detta fall avser normala förhållanden, varför begravningskungörelsen kompletterats med föreskrifter i § 32, som medger dispens från dessa regler under krig. Sålunda finns det oftast under krig anledning förmoda »att döden orsakats av annan person». Vidare är det givetvis vid flera tillfällen omöjligt att genomföra en närmare undersökning av den döda kroppen. Slutligen kommer betydande svårigheter i vissa lägen att föreligga att ha tillgång till person, som kan utfärda begravningsstillstånd på det sätt som är avsett i kungörelsen. Utredningen föreslår att även i denna del bemyndigande lämnas medicinalstyrelsen att i samråd med överbefälhavaren, rikspolisstyrelsen, civilförsvarsstyrelsen samt den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden utge föreskrifter och anvisningar för den planläggning som bör komma till stånd på detta område.

Tillvaratagande av personliga tillhörigheter

Den för krigsmakten gällande krigsgravinstruktionen lämnar noggranna föreskrifter för hur avlidens personliga tillhörigheter, utrustning m m skall omhändertas. Motsvarande föreskrifter saknas utanför krigsmakten. Det syns kyrkoberedskapsutredningen som om de principer, som bedöms lämpliga för krigsmaktens personal även kan tillämpas för andra. Sålunda bör persedlar och föremål, som anträffats på den döde eller eljest tillhört honom tas om hand, emballeras och förses med erforderliga uppgifter om den dödes identitet. Tillhörigheterna bör sedan i möjligaste mån förvaras betryggande till dess de kan utlämnas till den, som styrker sin behörighet ta hand om dem.

Som tidigare framhållits vid behandling av identifieringsproblem är en del föremål av väsentlig betydelse för en framtida identifiering. Dessa, liksom väsentliga värdeföremål, stora kontantbelopp, bankböcker med stora belopp m m, bör tas om hand av polismyndighet. Genom bl a pastorsämbeten bör det vara möjligt att få tillhörigheter vidarebefordrade till anhöriga under vissa förhållanden. Tillhörigheter från sådana döda, som avlidit genom smittosam sjukdom eller till följd av bakteriologiska eller radiologiska stridsmedel, bör behandlas med beaktande av medicinska föreskrifter.

Kyrkoberedskapsutredningen föreslår att bestämmelser för en närmare planläggning utfärdas av rikspolisstyrelsen i samråd med civilförsvarsstyrelsen, medicinalstyrelsen och övriga berörda myndigheter och finner det angeläget att denna fråga liksom de förutnämnda behandlas i ett sammanhang.

Tjänsten i bårhus m m

Tjänsten i bårhus eller vid annan uppsamlingsplats för döda består främst av att förvara de avlidna, iordningställa deras kroppar, svepa dem och nedlägga dem i kistor samt av andra förberedelser för jordfästning eller eldbegängelseakt. Under normala förhållanden är det vederbörande kyrkogårdsförvaltning, som har ansvaret för tjänsten i bårhusen, men en stor del av den verksamhet, som där äger rum, utförs av enskilda begravningsentreprenörföretag.

Civilförsvarsutredningen ansåg att tjänsten i bårhus i princip borde skötas av samma organ som i fred. I den utsträckning som den befintliga personalen var otillräcklig, borde förstärkning anskaffas antingen på frivillig väg eller med anlitan- de av tjänsteplikt. Även civilförsvaret borde kunna biträda i särskilda fall. Civilförsvarsmyndighet borde även medverka vid anskaffande av ytterligare erforderliga lokaler.

Kyrkoberedskapsutredningen finner i enlighet med från början uttalade principer, att det bör ankomma på kyrkogårdsförvaltningen och den kyrkliga kommunen (eller den borgerliga kommunen, då denna i fred svarar härför) att planlägga och ansvara för tjänsten i bårhus även under krig, både i mer lugna krigsförhållanden och i skärpta lägen. Utredningen finner det angeläget att erforderlig planläggning för krigsverksamheten äger rum i fred. I det följande anger utredningen några riktlinjer för vad som bör beaktas vid sådan planläggning.

I fred befintliga *bårhus* måste under krig kompletteras med tillfälliga uppsamlingsplatser, tex skolor, sporthallar, garage m m. Det bör finnas något bårhus med sådana förvaringsplatser, att de döda kan förvaras under längre tid. Likaså bör det finnas utrustning och utrymme för obduktion i samma bårhus.

I den utredning, som år 1951 överlämnades till civilförsvartsstyrelsen, beräknades vid konventionella anfall erforderligt antal bårhusplatser för en ort med invånarantal på 100 000 vara 200. Därutöver borde vara planerat för 1 400. Dessa bårhusplatser skulle kunna tas i bruk, då annat bårhus blivit förstört eller vid särskilt förödande anfall. En ort med 20 000 invånare behövde 40 bårhusplatser och 280 rekognoserade. Dessa siffror ger en viss uppfattning om storleksordningen av det planeringsarbete, som behöver genomföras. För ett bårhus med 100 bårhusplatser beräknades en personal på fyra bårhusbiträden, en bårhusvaktmästare, ett skrivbiträde samt en ordonnans. Kyrkoberedskapsutredningen utgår från att denna beräkning kan användas som underlag för viss planläggning, men bedömer angivna utrymmen vara otillräckliga i ett läge med stort antal döda.

Utredningen anser det angeläget att begravningsentreprenörer medverkar även under krig i de uppgifter, som de under fred är vana att handha och avger senare förslag härom.

I detta sammanhang bör även *transporten från bårhus till begravningsplats* m m behandlas. Om antalet döda i en inkvarteringsförsamling blir onormalt stort, kan särskilda problem uppstå i de fall, då man i mer betydande antal önskar jordfästning eller gravsättning på hemorten, i familjegrav e dyl. I den utsträckning så är möjligt, bör dessa önskemål tillgodoses, men det torde vara realistiskt att räkna med, att dessa möjligheter under krigsförhållanden blir begränsade. Man kan inte räkna med att erforderliga transporter kan utföras på annat sätt än med allmänna transportmedel och att särskilda arrangemang icke är möjliga att genomföra. De allmänna transportmedlen är i ett sådant läge som en följd av samhällets omställning och krigshandlingar hårt ansträngda. Det är där-

för ur myndigheternas synpunkt önskvärt att jordfästning och gravsättning sker på ett sätt, som ställer minsta möjliga krav på transportmedel.

De transportmedel, som i dessa och andra sammanhang erfordras, torde normalt bära tillgodoses genom åtgärder från begravningsentreprenörernas sida enligt de normer, som gäller för fred. Om erforderliga transportmedel på detta sätt icke kan åstadkommas, får det ankomma på kyrkoförvaltningsmyndigheten att själv eller i katastrofläge med bistånd av civilförsvarets resurser genomföra absolut nödvändiga transporter. Erforderliga transportmedel beställs hos närmaste vägtrafikombud. Att under katastrofsituationer åstadkomma transporter från inkvarteringsområden till utrymningsområden får däremot anses uteslutet.

Civilförsvaret bör i enlighet med den uppgift, som allmänt tillkommer denna organisation enligt 1 § f civilförsvarskungörelsen, biträda då så erfordras bl a genom att ställa personal till förfogande.

Mot den allmänna bakgrund, som ovan angivits i fråga om tjänsten i bårhus och vissa transporter bör *planläggningen* ske genom allmänna anvisningar utarbetade av den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden. Skulle denna icke komma till stånd måste planläggningen — trots vad som uttalats i proposition 1964: 4 sid 67 — åläggas civilförsvartsstyrelsen i samråd med ärkebiskopen, rikspolisstyrelsen och medicinalstyrelsen. Därvid bör även tillfälle lämnas de större organisationerna av begravningsentreprenörer att medverka. Kyrkoberedskapsutredningen anser det nödvändigt att i detta som i många andra fall då flera olika myndigheter har medansvar, men icke huvudansvar, föreslå att *en* myndighet tilldelas huvudansvaret. De närmare anvisningarna för verksamheten i regional och lokal instans bör utges av länsstyrelsen i samråd med berörda domkapitel

och sedan föranleda en detaljplanläggning genom den kyrkliga kommunens försorg (eller den borgerliga, då denna har ansvaret för kyrkogård).

Meddelande om dödsfall

I detta sammanhang behandlar utredningen olika slag av meddelanden om dödsfall och börjar med *meddelande till anhöriga*. I krigsgravinstruktionen finns för krigsmaktens del detaljerade föreskrifter om hur sådana meddelanden till anhöriga skall ske. Det förutsätts i huvudsak ske genom att ansvarig chef, i första hand kompanichef, i ett personligt brev till den stupades anhöriga, lämpligen genom pastorsämbetet, lämnar meddelande om förlusten. Detta meddelande framförs med fältposten så snart som möjligt. I ett senare skede tillställs ett officiellt meddelande med en enhetlig formulering på särskild blankett de anhöriga genom truppregistreringsmyndigheten. Det är även förutsatt, bl a i anvisningar för fältpräster, att dessa skall kunna ta kontakt med de anhöriga och lämna dem närmare meddelande om dödsfallet, i den mån så är möjligt och lämpligt av andra skäl.

De principer, som anges i instruktionen syns även kunna tillämpas utom krigsmakten. Att meddela ett dödsfall är under alla förhållanden en stor och tung uppgift och detta gäller även under krigstid. Om möjligt bör ett sådant meddelande icke enbart ske skriftligt. Det syns utredningen naturligt, att präster och pastorer i största möjliga utsträckning används för att vid personliga besök framföra sådant meddelande till de närmast anhöriga. Redan från verksamheten i fred har präster och pastorer en betydande erfarenhet av hur sådana uppgifter löses.

I den mån präst eller prästs medhjälpare icke personligen kan nå de anhöriga, kan ett skriftligt meddelande bli nödvändigt. Det är värdefullt, om ett sådant medde-

lande icke får en alltför formell och stereotyp utformning, utan innehåller något om de närmare omständigheterna kring dödsfallet, vilka som var närvarande osv. Även i sådana fall då de anhöriga befinner sig på annan ort, vilket blir mycket vanligt under krig, bör det finnas möjlighet att genom kontakt präster och pastorer emellan nå de anhöriga med ett personligt meddelande. Meddelande om dödsfall till myndigheter för registrering m m är även nödvändigt.

Meddelande sker även i kyrka *inför församlingen*. I anslutning därtill sker numera allmänt en tacksägelseeringning. Det är helt naturligt, att meddelanden av detta slag fortsätter under ett lugnt krigsskede, men vid sådana tillfällen, då större katastrofsituationer med stort antal döda har ägt rum, syns det utredningen orimligt att detta slag av meddelande genomförs. I stället bör en kollektiv formulering utan angivande av namn och församling som en erinran om de döda äga rum. Formuleringen kan lämpligen utarbetas genom den föreslagna kyrkoberedskapsnämndens eller biskopsmötets försorg.

Kyrkoberedskapsutredningen föreslår, att det skall ankomma på kyrkoberedskapsnämnden att i samråd med civilförsvarsstyrelsen, den centrala folkbokföringsmyndigheten och övriga berörda myndigheter samt efter överläggningar vid biskopsmöte utarbeta förslag till formulering och tillkännagivande av dödsfall i katastrofsituationer m m samt anvisningar för meddelande till anhöriga.

Kyrkogårdar och andra begravningsplatser

Vad som menas med begravningsplats framgår av den orientering om gällande lagstiftning, som inleder detta kapitel. Tillgångar i krig är i första hand de allmänna begravningsplatser, som finns ordnade i fred och de utrymmen, som inom dessa

icke är ianspråktagna. Härutöver torde emellertid under krigsförhållanden komma att erfordras ytterligare utrymmen.

I Tyskland fördes under andra världskriget, i den utsträckning så var möjligt, de döda till sina egna kyrkogårdar. När förlusterna genom en skärpning i luftkriget steg, måste särskilda kyrkogårdar i många fall anläggas. Dessa begravningsplatser iordningställdes i allmänhet genom städernas försorg. Massbegravningar blev också nödvändiga. Särskilda centralt belägna områden fanns förberedda för dylika katastrofer.

Det måste förutsättas att även i Sverige särskilda gravplatser kan bli erforderliga under skärpta krigsförhållanden. En serie hänsyn måste härvid tas. Kyrkoberedskapsutredningen kan endast antyda några av dem. Hygieniska och sanitära olägenheter måste i möjligaste mån undvikas. En medverkan från hälsovårdsmyndigheterna är givetvis även i krig angelägen. I möjligaste mån bör de vanliga reglerna vidmakthållas under krig. Eftersom inga svårigheter bör finnas att redan i fredstid planera *reservkyrkogårdar*, syns i händelse av god planering någon anledning till inskränkningar ifråga om hälsovårdssynpunkterna och hälsovårdsmyndigheternas medverkan knappast behöva förekomma. Nuvarande regler ifråga om gravdjup syns emellertid icke kunna gälla under svårare krigsförhållanden, då tillgången på personal och materiel för gravgrävning är begränsad. I kritiska lägen bör länsstyrelse eller lokal hälsovårdsmyndighet med stöd av begravningskungörelsens § 32 kunna besluta mindre gravhölje än vad som är föreskrivet för fredstid.

Estetiska hänsyn har i dagens läge medfört, att fortfarande handverktyg och icke maskinell utrustning används på våra kyrkogårdar för att iordningställa gravar. Under krigsförhållanden får sådan hänsyn

icke utesluta möjligheten att använda grävmaskiner och annan maskinell utrustning.

Det kan vara nödvändigt att ta praktisk hänsyn vid lokalisering av reservkyrkogård eller särskild gravplats. Närhet till ett tänkbart eller möjligt katastrofområde, närhet till sjukhus och till förut omtalade uppsamlingsplatser är angeläget. Det synes naturligt, att man för anläggande av kyrkogårdar av detta slag använder planerade parkområden o dyl i städernas centrala delar, men även i större städernas ytterområden. Dessa kyrkogårdar måste vara förberedda så att de kan anpassas för gemensamhetsbegravning.

Det bör ankomma på de ordinarie kyrkogårdsförvaltande myndigheterna att iordningställa gravkartor och i den mån så är möjligt utfärda gravbrev för särskilt iordningställda kyrkogårdar.

Vid planläggningen bör särskilt undersökas möjligheten att gemensamt använda kyrkogårdar som enligt krigsgravinstruktionen är planerade för krigsmaktens behov, s k *krigskyrkogårdar*.

I flera fall förutsätts att central myndighet skall godkänna eller fastställa åtgärder, som innebär ändring eller tillägg av befintlig kyrkogård eller inrättande av ny. Under krigsförhållanden skall det dock icke vara nödvändigt att höra t ex byggnadsstyrelsen i sådana frågor, som innefattas i begravningskungörelsen.

Ansvar för verksamheten bör som tidigare sagts ligga hos vederbörande lokala myndigheter. Enligt 1930 års lag om församlingsstyrelse är uppgiften att anskaffa och ordna begravningsplats en kyrklig angelägenhet. Undantag görs i 1930 års lag om församlingsstyrelse i Stockholm och i 1924 års förordning, där det sägs att i Stockholm den borgerliga kommunen må utöva förvaltningen av de staden tillhöriga eller åt staden upplåtna kyrkogårdarna. Ytterligare undantag finns t ex för Djursholm. Tranås, vissa militära begravningsplatser

och Riddarholmskyrkan. Principen bör under alla förhållanden vara att kyrkogårdsförvaltande myndighet skall handha verksamheten även under krig med bistånd på sätt som sker i fred av begravningsentreprenörer m fl. I katastroffall skall, som tidigare har exemplifierats i andra sammanhang, bistånd efter framställning kunna lämnas från civilförsvorsorgan, som äger beordra personal och anskaffa viss materiel för genomförande av verksamheten.

Detaljplanläggning för varje församling och varje kyrkogård bör i princip utföras i fred av den kyrkliga kommunen, med undantag av de fall där de borgerliga kommunerna har ansvaret. I planeringen måste samverkan mellan borgerlig och kyrklig kommun, hälsovårds-, stadsplanerar-, civilförsvors- och kyrkomyndigheter m fl komma till stånd. Anvisningar för planläggningen bör åligga domkapitel och länsstyrelse gemensamt. Allmänna, riksomfattande anvisningar för denna verksamhet bör utfärdas av den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden i samråd med bl a civilförsvorsstyrelsen.

Utgångspunkt för planeringen bör vara att envar måste kunna få gravplats i den församling, där han vistas då han avlider.

Kyrkohandboken (10 kap avd 5) säger: »*Invigning av begravningsplats* och gravkapell som är avsedda att tjäna såsom rum för jordfästning förrättas av biskopen eller av den präst han därtill förordnar». En tillfällig reservkyrkogård av ovan angivet slag bör även invigas som kyrkogård. Svårigheten är, att den inte gärna kan invigas i förväg. Intet hinder föreligger emellertid att invigningen sker i omedelbart samband med den första jordfästningen. Enligt kyrkohandboken kan då hela invigningsakten bestå av ett tal, skriftläsning och de korta invigningsorden »Så vare nu denna begravningsplats invigd i

Guds, Faderns och Sonens och den Helige Andes namn, Amen».

De anvisningar för krigsförhållanden som från biskop utfärdas till prästerna bör innefatta ett uppdrag, att invigning må ske på biskopens vägnar liksom även anvisningar om vad som i övrigt är att iaktta vid sådant tillfälle. Sådana anvisningar bör sålunda också omfatta råd om de modifieringar av jordfästningsritualet, som blir nödvändiga vid kollektiv begravning.

Eldbegängelse

Eldbegängelse förekommer i allt större utsträckning i vårt land. En omfattar den drygt $\frac{1}{4}$ av i Sverige avlidna, och antalet befinner sig i oavbruten ökning. I tätorter och andra orter där det finns krematorium är antalet störst.

Frågan om att använda kremering under krig har diskuterats i åtskilliga sammanhang. Bl a har Svenska eldbegängelseföreningen och dess tidskrift hållit denna diskussion levande. Kyrkoberedskapsutredningen saknar anledning närmare belysa de frågeställningar, som där behandlats. Det torde få ankomma på planläggande myndigheter och de myndigheter, som ger anvisningar för denna verksamhet under krig att göra närmare bedömanden. I följande avseenden vill utredningen emellertid uttala ett principiellt ställningstagande.

Självfallet skall eldbegängelse förekomma under krig i all den utsträckning som tillgängliga krematorier medger. Det syns också skäligt, att resurser reserveras för att krematorierna i möjligaste mån skall kunna hållas igång. Anläggningarna måste vara beredda på driftavbrott på samma sätt som andra anläggningar under krig. Utredningen anser icke att kremering bör förekomma utanför krematorier och avvisar därmed också en tidigt väckt tanke om inrättande av sk transportabla fältkremato-

rier. Det syns varken ifrån praktiska, religiösa eller etiska synpunkter vara någon lämplig form för omhändertagande av döda i fält. Sett från psykologisk synpunkt måste metoden vara direkt olämplig. Något undantag från 23 § begravningskungörelsen, att eldbegängelse endast må ske i krematorium, förordar utredningen sålunda icke, även om legal möjlighet härtill numera finns.

Det synes utredningen också angeläget, att man utifrån de grunder, som är angivna i jordfästningslagen, söker i möjligaste mån rätta jordfästningen efter den ordning, som den avlidne har önskat. Utredningen finner att den hittillsvarande normalregeln, att den avlidne skall ha uttryckt önskemål eller att det på annat sätt visats sannolikt, att den avlidne önskat eldbegängelse, för att sådan skall äga rum, i möjligaste mån bör beaktas även under krig.

Utredningen finner det angeläget, att kremering icke annat än i nödläge sker av avlidne, som icke kunnat identifieras.

Det är uppenbart att det i katastrofsituationer kan uppstå sådana lägen att inga av de krav på pietet och värdighet, som utredningen har sökt använda som norm, kan upprätthållas. I lägen där inga sådana normer längre kan respekteras, utan hänsyn i första hand måste tas till rent hygieniska förhållanden och åtgärder till skydd för levande människor mot bakteriologisk eller radiologisk smitta, kan det bli erforderligt med en form av massförstöring genom förbränning. Detta är icke att anse som eldbegängelse. Ett bedömande av eventuellt behov torde få göras av centrala medicinalmyndigheter. Från de synpunkter utredningen har att företräda finns inga önskemål om sådana möjligheter.

Det är den kyrkliga (i vissa fall borgerliga) kommunen som har ansvaret för här berörd planläggning av omhändertagande

av döda. Det är även de, som i sin planläggning bör beakta tillgång på krematorier och i övrigt de resurser, som från eldbegängelseinstitutionernas sida kan erbjudas och användas. En nära samverkan mellan dessa organ är därför angelägen vid planläggningen.

Jordfästning och gravsättning

Kyrkoberedskapsutredningen anser icke att det under »normala» krigsförhållanden föreligger hinder att *jordfästning* sker på samma sätt som under fred. Man måste dock räkna med att antalet, som kommer att jordfästas i annan församling än hemförsamlingen blir stort (jordfästningslagen § 7) till följd av utrymningar och andra befolkningsomflyttningar. Så långt som möjligt skall svenska kyrkans eller annat samfunds regler iakttas och behöriga präster eller andra behöriga personer utföra jordfästningen. Ansvaret för jordfästningen skall ligga på den kyrkliga församlingen och kyrkorna skall enligt grundregeln i jordfästningslagen kunna upplåtas för olika samfunds jordfästningsakter.

I händelse av ett större antal döda och vid en svårare situation måste man vara beredd på att samtidigt jordfästa ett stort antal personer. En omformulering av gällande ordalydelse i kyrkohandboken bör därför komma till stånd och utredningen föreslår att ärkebiskopen prövar denna fråga vid biskopsmöte. Det kan uppstå lägen då anhöriga icke kan få närvara vid jordfästningsakten. Vid massbegravningar, som blev erforderliga efter en del bombningar i de större tyska städerna under andra världskriget, fick civilpersoner icke närvara.

Det är uppenbart, att svårigheter kan föreligga att i katastrofläge med begravning av ett stort antal människor tillse, att alla jordfästs efter det samfunds ord-

ning, som vederbörande tillhört. Utredningen finner att det väsentliga är, att en jordfästning ägt rum i en värdig och pietetsfull ordning och efter regler, som nära överensstämmer med i kyrkohandboken angivna. Detta bör under sådana förhållanden kunna accepteras av alla trossamfund.

Det bör ankomma på församlingarna att ombesörja erforderlig krigsplanläggning.

Gravsättningen bör kunna ske på samma sätt och i allmänhet samtidigt med jordfästningen. Under normalförhållanden behövs icke särskilda åtgärder, men i allvarigare situationer kan stora krav uppstå både på materiel och personal. Kyrkoberedskapsutredningen anser, att en organisation bör tillkomma, som gör det möjligt, att från flera närliggande församlingar, i första hand kontraktvis, kraftsamla personal och materiel till katastrofplatser. Kyrkogårdspersonal och begravningsentreprenörer m fl bör stå till förfogande under krig för att kunna användas för identifiering, likberedning, transport, gravöppning m m. Denna personal bör normalt fullgöra sina uppgifter på ordinarie arbetsplats men vid katastrofall kunna förflyttas. De bör inordnas i särskilda *gravtjänstgrupper*. En sådan grupp bör tillfälligt kunna förstärkas med grävmaskiner, traktorer, schaktblad och fordon.

Vid mycket stora förluster kan det bli nödvändigt att jorda de döda i *gemensamhetsgrav*. Föreskrifter angående hur sådan ordnas finns i den för krigsmakten gällande krigsgravinstruktionen. Dessa syns även användbara för andra sammanhang. När förutsättningar finns bör man även under sådana förhållanden försöka på en gravkarta eller på annat sätt ange den ungefärliga platsen för olika dödas placering.

Utredningen har övervägt att under förhållanden, då gemensamhetsgrav måste be-

gagnas, förbjuda enskild begravning. Förbudet skulle vara motiverat av nödvändigheten av att kraftsamla alla resurser och att upprätthålla nödvändig ordning. Även psykologiska skäl kan tala härför, då det skulle kunna anses medföra att gemensamhetsgraven kommer att betraktas som en »fattiggrav», om vissa enskilda hade möjlighet att ordna för sina avlidna på annat sätt.

Utredningen anser dock knappast att särskilda föreskrifter behöver utfärdas om förbud mot anordnande av enskild grav. Om läget är sådant att gemensamhetsgrav måste tillgripas, är det troligt att förhållandena medför, att anhöriga själva icke kan ta hand om avliden, än mindre få transportresurser, materiel eller bistånd för anordnande av egen grav.

För gravsättningen och genomförande av en begravning är vederbörande kyrkliga (i vissa fall borgerliga) myndighet *ansvarig*. Den bör även ansvara för krigsplanläggningen, som måste vara ganska omfattande. Anvisningar bör utfärdas av domkapitel och länsstyrelse gemensamt. I högsta instans bör, i den utsträckning anvisningar blir erforderliga, dessa sammanställas av kyrkoberedskapsnämnden eller om denna icke skulle tillkomma av civilförsvarsstyrelsen.

Så långt som möjligt bör *kistor*, respektive urnor, komma till användning för förvaring av döda. Tillgången på kistor och urnor torde icke vara tillräcklig för krigsförhållanden. De luftkrigshotade tyska städerna tvingades under krigets gång ordna särskilda förråd av likkistor. När dessa så småningom tog slut användes en enklare form av kistor eller papperssäckar, i vilka begravning skedde. Endast i begränsad utsträckning nedsänktes ens vid massbegravning de döda utan att vara höljda.

I krigsgravinstruktionen för krigsmakten finns förslag till kista för fältbruk.

Denna har iordningställt på försök av svenska eldbegängelseföreningen och befunnits vara lämplig för mer allmänt bruk. Utredningen förordar att vidare försök med en enkel och för ändamålet lämplig kista utföres på enskilda företags initiativ. Samtidigt förordar utredningen, att åtgärder vidtas för att åstadkomma krigsproduktionsbesked till industrier, som i dag sysslar med tillverkning av likkistor eller som är lämpliga för sådan uppgift. Utredningen föreslår, att överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap får i uppdrag att närmare planlägga och genomföra krigsproduktionen av kistor. Den bör därvid utnyttja de erfarenheter, som torde finnas för krigsmaktens del, där motsvarande planläggning f n pågår.

I fråga om *urnor* kan tänkas att en motsvarande krigsproduktionsplanläggning behövs vidtas. Utredningen har inte närmare prövat denna fråga, utan förutsätter att den övervägs av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap vid fullgörande av ovan föreslagna uppdrag. Utredningen vill endast erinra om att det torde finnas möjligheter att i större utsträckning använda olika slag av förvaringskärl i stället för speciellt preparerade eller ordnade urnor för att omhänderta den avlidnes aska efter kremering.

Personalbehov

En förutsättning för att de uppgifter, som har behandlats i föregående avsnitt, skall kunna lösas på ett tillfredsställande sätt, är att för verksamheten i krig ansvariga myndigheter även kan disponera personal, som är rutinerad och kunnig inom samma verksamhetsområden i fred. *Kyrkoberedskapsutredningen* anser nödvändigt att den borgerliga och den kyrkliga kommunen inom bl a hälsovårdsväsendet och inom kyrkogårdsförvaltningarna disponerar i huvudsak den personal, som finns an-

ställd i fred. Vidare måste de begravnings-entreprenörsföretag, som förutsättes i hög grad skola medverka vid omhändertagandet av de döda i olika sammanhang och efter samma normer som i fred, även få disponera anställd personal i icke oväsentlig utsträckning. Detta bör i möjligaste mån säkerställas på samma sätt som andra krigsviktiga företag får möjlighet att disponera erfaren och sakkunnig personal, som är anställd hos dem i fredstid. Begravningsentreprenörernas firmor etc bör betraktas som krigsproduktionsföretag. I första hand bör de, som befinner sig över värnpliktsåldern, tas i anspråk, vid behov med tjänsteplikt. Det bör icke vara utslutet att efter särskild prövning genom uppskov även disponera vissa värnpliktiga, som har viktiga uppgifter inom begravningsväsendets område. Det måste dock beaktas, att en mindre del av den kvalificerade kyrkogårdspersonalen måste avstås för krigsmaktens behov av ledningspersonal för gravtjänst. I anslutning till den krigsplanläggning, som utredningen föreslagit skall ske inom varje kommunområde för omhändertagande av döda under krig, bör personalbehovet framräknas och framställning tjänstevägen göras till arbetsmarknadsmyndigheterna att få erforderlig personal placerad och registrerad för disposition i händelse av krig.

Utredningen förutsätter, att erforderliga anvisningar för planläggning i detta avseende utfärdas av arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden, överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap, försvarsstaben och andra berörda myndigheter.

För begravningsförrättning krävs regelmässig medverkan av präster och pastorer. Dessa kommer — som framgår av olika avsnitt i detta betänkande — att behövas i ökad utsträckning på många olika håll. Tillgången även på präster och pastorer kommer därför att vara knapp under mer

påfrestande förhållanden. Det understryker ytterligare behovet av en noggrann planering i förväg av varje prästs och pastors användning. Denna planering måste ske på regional och lokal nivå.

Tillfälliga personalförstärkningar förutsätts kunna åstadkommas genom civilförsvarets försorg på samma sätt som för andra uppgifter under krig. Utredningen finner det angeläget att den personal som är avsedd tas i anspråk för verksamhet av här berört slag under krig, i fred erhåller nödvändig utbildning.

Utredningen anser sålunda, att omhändertagandet av döda under krig bör ske genom försorg av de organ, som i fred handhar motsvarande uppgifter, dvs i första hand de borgerliga och kyrkliga kommunerna och deras organ såsom hälsovårdsnämnder, kyrkogårdsförvaltningar

etc. I svårare situationer fram t o m kastroflågen bör civilförsvarets organ kunna medverka och bistå vid genomförandet av denna verksamhet. Detta skall ske på begäran av den ansvariga myndigheten. Det skall emellertid ankomma på civilförsvarsmyndighet eller militär myndighet att avgöra, när läget är sådant att det krävs förenklingar och rationaliseringar.

Centrala anvisningar utfärdas av den eller de myndigheter som närmast har ansvaret för respektive delområde och i de avseenden, där central myndighet saknas, av kyrkobereidskapsnämnden. Dessa anvisningar samordnas och återges i detaljföreskrifter genom länsstyrelses och domkapitels försorg i samverkan. Det enskilda näringslivets medverkan i fråga om begravningsentreprenörer m m måste säkerställas.

Territoriell indelning och samverkansfrågor

Territoriell indelning

Grunder

Länsgränserna, till vilka totalförsvarets territoriella indelning i stort sett numera är anpassade, överensstämmer icke med stiftsgränserna. Samfundens distriktsgränser överensstämmer icke med stiftens och de olika samfundens har icke heller sinsemellan enhetlig distriktsindelning. Även på det lokala planet råder stor oenhetlighet. En närmare redovisning för detta lämnas nedan. I övrigt hänvisas till kartor av vilka framgår läns-, stifts- och militärterritoriell indelning liksom även vissa samfundens regionala indelning (se bilagor 16).

Regional indelning

Såväl stifts- som länsindelningen är av mycket gammalt datum.

De första *biskopsstiftens* tillkom redan omkring år 1100 i anslutning till missionsbiskoparnas områden. Under åren 1050—1150 tillkom sålunda biskopssätena i Skara, Linköping, Strängnäs, Uppsala, Västerås och något senare Växjö. Stiftens antal ökades genom reformationen. Flertalet återstående stift tillkom under 1600-talet. Luleå och Stockholms stift uppstod dock först under 1900-talet. Någon författning, som anger den nuvarande stiftsindelningen, finns icke. Först i samband med förändringar i den rådande ordningen har nådiga beslut fattats. Dessa har dock endast gällt själva ändringen. Senaste beslut fattades i samband med tillkomsten av Stockholms stift, då delar av Uppsala och Strängnäs stift fördes till det nya stiftet (SFS 1942: 158).

Motioner om förändringar av de nuvarande stiftområdena har gjorts vid kyrkomötet. Bl a har föreslagits ändring av ärkestiftet och norrlandsstiftens, varvid närmast en jämnare arbetsfördelning mellan stiftens eftersträfvats. Motionerna har icke lett till beslut om annan ändring än en mindre jämkning av gränsen mellan Västerås och Strängnäs stift i samband med beslutet om ändrad pastoratsindelning.

1634 års regeringsform (§ 23) föreskrev att landet skulle indelas i 23 *län*, varav 12 för egentliga Sverige. Antalet utökades i samband med att de från Danmark erövrade landskapen tillfördes. Fr o m 1810 har länens antal varit 24. Ej heller när det gäller länen finns någon samlad urkund för deras omfattning.

Genom att indelningen bestått under så lång tid har på många håll en stark samhörighet växt fram mellan inbyggarna i länen. Med hänsyn till befolkningsomflyttningar och avståndens alltmer minskade betydelse, är indelningen dock på många håll föga rationell. Frågan om en allmän översyn av länsindelningen har aktualiserats vid ett flertal tillfällen under senare år. För en »allsidig utredning rörande rikets indelning i län» arbetar sedan 1963 en särskild utredning. I direktiven till utredningen sägs bl a att riktpunkten för länens lämpliga storlek bör vara, att de omfattar en befolkning, som så långt möjligt hör samman genom intressegemenskap på samhällslivets olika områden. Utredningen skall jämväl beakta »att en med hänsyn till totalförsvarets ledningsorganisation lämplig länsindelning erhålles».

Enligt krigsinstruktion för länsstyrel-

serna (SFS 1962: 4) skall länsstyrelse som högsta civila förvaltningsmyndighet inom länet tillse, att sådana på civil myndighet ankommande åtgärder vidtas, som är ägnade att främja totalförsvaret, samt i övrigt verka för att länets tillgångar av olika slag fördelas och utnyttjas på ett med hänsyn till den samlade försvarsinsatsen och civilbefolkningens behov ändamålsenligt sätt.

Som närmare behandlats i kap 6 »Totalförsvaret och kyrkoberedskapen» sammanförs länen till *civilområden* med en av landshövdingarna inom civilområdet som civilbefälhavare.

I *militärterritoriellt* hänseende indelas riket i militärområden vilkas gränser inom de närmaste åren beräknas komma att helt överensstämma med civilområdenas. Vissa principiella ändringar i den högre regionala organisationen genomförs 1966 men är icke av betydelse i detta sammanhang. Chef i militärområde är militärbefälhavaren. Militärområdena indelas i försvarsområden (fo). Militärområdenas yta omfattar sålunda flera försvarsområden.

Försvarsområdenas gränser överensstämmer i regel med länets. Vissa fredsförsvarsområden omfattar dock flera län. Vissa krigsförsvarsområden omfattar endast del av län.

Civilförsvarets territoriella indelning följer med några undantag länsindelningen.

Lokal indelning

1961 genomfördes en ny pastoratsindelning. De nya pastoraten följer i allmänhet kommungränserna. Många undantag finns emellertid från denna regel, särskilt i anslutning till städer och andra större samhällen, där landskommunerna runt dessa samhällen icke har egna gudstjänstlokaler utan av hävd använder samhällets kyrka.

Övriga samfunds lokala organisation är mycket varierande.

Någon militärterritoriell lokal organisa-

tion finns icke i fred. I krig ansvarar militära förband (ofta hemvärn) för olika områden. Planläggningen utförs av försvarsområdesbefälhavaren.

Länen indelas i civilförvarsområden för det lokala civilförsvaret och — i den utsträckning så är erforderligt — i särskilda områden för det regionala civilförsvaret.

Civilförsvarets lokala organisation leds i krig inom varje område av en civilförsvarschef. Fredsadministration och krigsplanläggning sker däremot genom länsstyrelsernas försorg. Civilförsvarschef utses redan under fred för att kunna utbildas och förberedas för verksamheten i krig.

För att den operativa ledningen i krig skall underlättas kan civilförvarsområden indelas i två eller flera civilförvarsdistrikt, vart och ett under en distriktschef. I kommuner, där civilförvars- eller distriktschef ej har uppehållsplats, handhas verksamheten av ett civilförvarsombud. Han är kontaktman mellan civilförsvaret och kommunen och utövar i viss utsträckning ledningen av civilförsvaret inom kommunen.

Överväganden och förslag angående den territoriella indelningen

Den oenhetliga territoriella indelningen inom olika delar av totalförsvaret medför svårighet för planläggning av kyrkoberedskapen i fred och för ledningen i krig. Detta är särskilt påtagligt till följd av skillnaden mellan länsindelning och stiftsindelning. Den beredskapsplanläggning, som utförs av länsstyrelse och försvarsområdesbefälhavare ansluter i regel till länets (försvarsområdets) område. Detta medför att biskopen som stiftschef vid kyrkoberedskapsplanläggning måste samverka med flera länsstyrelser.

Vissa län ligger i sin helhet inom ett och samma stift. Andra län har större

eller mindre delar inom olika stift. Även dessa förhållanden ställer vid planläggningen ökade krav på såväl biskop som länsstyrelse.

Även på det lokala området medför den bristande överensstämmelsen i kommunernas, svenska kyrkans församlingars och övriga samfunds församlingars gränser svårigheter.

Kyrkoberedskapsutredningen finner det självfallet att planläggningen i fred och ledningen i krig av kyrkoberedskapen skulle underlättas om en enhetligare territoriell indelning existerade. Länsstyrelse kommer i flera olika avseenden att vara direktivgivande för de kyrkliga beredskaps- och krigsåtgärderna och biskop måste, som ovan nämnts, ofta samverka med flera länsstyrelser. Olägenheterna är emellertid icke av den art eller storleksordning, att de ensamma kan motivera ändring av nuvarande territoriella förhållanden. De bör emellertid uppmärksammas främst av den pågående länsindelningsutredningen för den händelse stiftsindelningen även i andra avseenden påverkar förhållanden, som blir avgörande för den framtida länsindelningen.

Då det gäller planläggningen på kyrkans område, bör på det regionala området stiftet och på det lokala området svenska kyrkans kontrakt och pastorat vara bestämmande. Dessa enheter samverkar i fred. Personalen är väl förtrogen med varandras uppgifter och känner varandra väl.

Kyrkoberedskapsutredningen har övervägt huruvida biskop för krigsförberedelserna i fred och för verksamheten i krig lämpligast bör ansluta till civilbefälhavare eller till länsstyrelse. Utredningen har därvid stannat för den uppfattningen att biskop i regel bör ansluta till den länsstyrelse inom vars område biskopssätet finns. Därigenom skapas den bästa förutsättningen för fortlöpande samarbete i fred och i krig. Med övriga länsstyrelser och för-

svarsområdesbefälhavare inom stiftet måste jämväl hållas en god och fortlöpande kontakt. Det syns utredningen lämpligt att biskopen för varje sådan länsstyrelse utser en permanent kontaktman. Denne kan med fördel vara en kontraktsprost, vars kontrakt är beläget i detta län. När så är möjligt bör i första hand väljas den kontraktsprost, som inom sitt kontrakt har residensstaden.

I de fall då biskopssätet är beläget inom län, dit civilbefälhavares kansli är förlagt, bör biskopen även ha en viss organisatorisk anslutning till detta. Det syns utredningen naturligt att denne biskop, på liknande sätt som civilbefälhavaren i förhållande till landshövdingarna inom civilområdet, får till uppgift att samordna frågor, som kräver samordning mellan stift, som inryms inom civilområde. Som exempel kan nämnas samordning inom kyrkligt område mellan stift, vars befolkning till stor del utryms och stift, som tar emot denna utrymda befolkning.

De biskopar som utredningen närmast anser bör få denna samordnande uppgift är: inom södra civilområdet, biskopen i Lund; inom östra civilområdet, biskopen i Stockholm; inom västra civilområdet, biskopen i Göteborg; inom Bergslagens civilområde, biskopen i Karlstad; inom nedre Norrlands civilområde, biskopen i Härnösand; inom övre Norrlands civilområde, biskopen i Luleå.

Detta medför i dessa avseenden bl a en uppdelning av Uppsala stift.

I flera fall berör stifts område endast del av annat län, i vissa fall är det endast fråga om enstaka pastorat. Erforderlig samordning bör i dessa fall — även om gränsproblem uppstår mellan stift inom olika civilområden — kunna komma till stånd genom överenskommelser mellan berörda myndigheter i regional nivå. Vid avgörandet torde det bli nödvändigt att ta stor hänsyn till befintlig planläggning icke

minst inom krigsmakten och civilförsvaret.

Då det på det lokala planet råder bristande överensstämmelse mellan de kommunala och de kyrkliga områdena, vill utredningen förorda lokala överenskommelser. Överenskommelser torde huvudsakligen kunna åstadkommas inom kontrakten. I den mån så icke kan ske, bör ärendet hänskjutas till biskop för avgörande i samråd med berörd länsstyrelse.

Möjligheter att i regional och lokal instans åstadkomma samordning och samverkan på kyrkoberedskapens område mellan svenska kyrkan och övriga samfund behandlas i det följande.

Överväganden och förslag angående samverkan

Samverkan svenska kyrkan— övriga trossamfund

Den beredskap inom kyrkans område, som måste planläggas i fred och genomföras i krig inom vårt land, berör både svenska kyrkan och övriga trossamfund. I tidigare kapitel har påvisats flera områden inom vilka en samverkan blir nödvändig eller önskvärd i krig.

Svenska kyrkans nuvarande organisation är förhållandevis fast knuten till staten. På det lokala planet finns över hela landet församlingar, pastorat och kontrakt och i regional instans stift. I central instans saknar svenska kyrkan för närvarande ett centralt kyrkligt organ. Kyrkoberedskapsutredningen föreslår i kap 17 att ett sådant skall tillkomma för att fungera såväl i fred som i krig.

Övriga trossamfund har icke motsvarande enhetliga organisation. De olika församlingarna har ofta en tämligen självständig ställning. Administrativ samordning mellan de olika samfunden förekommer icke. Alla trossamfund är icke företrädare över hela landet. Regionalt kan

varje trossamfund sammanhållas av distriktsföreståndare (motsvarande) och centralt av särskilda styrelser. Sveriges frikyrkoråd har enligt sin arbetsordning till uppgift att i central instans verka för samförstånd mellan de olika frikyrkliga samfunden och att vara ett organ för samarbete dem emellan.

Med svenska kyrkans nuvarande organisation och anknytning till staten syns det kyrkoberedskapsutredningen naturligt att låta svenska kyrkan bli ansvarig för kyrkoberedskapen och att låta svenska kyrkans befattningshavare närmast svara för erforderlig planläggning m m av verksamheten. Uppgifterna kan på administrativ väg åläggas svenska kyrkan som statlig institution. Motsvarande uppgifter kan svårigen åläggas övriga samfund. Det bör emellertid vara ett gemensamt intresse för svenska kyrkan och övriga trossamfund att de sammanlagda resurserna utnyttjas på det för saken ändamålsenligaste sättet. Det bör ankomma på den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden, ärkebiskopen, biskoparna (domkapiteln) respektive Sveriges frikyrkoråd och distriktsföreståndare samt lokala organ för svenska kyrkan och övriga trossamfund att verka för att erforderligt samarbete — som kommer att vara till gagn för alla parter — kommer till stånd. Även om svenska kyrkan skulle skiljas från staten, syns det utredningen naturligt, att svenska kyrkan med sin riksomfattande organisation, som överallt har en fast organiserad representation och administration, blir ledande, då det gäller den kyrkliga beredskapen.

Den samverkan, som kyrkoberedskapsutredningen avser, berör uteslutande kyrkliga beredskapsfrågor. Det kommer närmast att åligga svenska kyrkans myndigheter att lokalt och regionalt registrera tillgång på personal med för kyrkoberedskapen nyttiga kvalifikationer, gudstjänstlokaler m m som finns inom det aktuella

området och vilka förändringar, som kommer att inträffa vid en utrymning etc. Med utgångspunkt från de lokalt och regionalt konstaterade tillgångarna och behoven, måste svenska kyrkans representant i samråd med företrädare för övriga samfund klara ut hur behoven lämpligen skall täckas. Därvid bör så långt det är möjligt frivilliga åtaganden eftersträvas. Överskott och underskott anmäls till överordnad myndighet för att möjliggöra utjämning. Överenskommelser med centrala myndigheter och beslut i viktigare personalfrågor förutsätts bli fattade i central instans.

Samverkan mellan samfund utanför svenska kyrkan

Kyrkoberedskapsutredningen anser icke, att det är möjligt eller praktiskt lämpligt att under krig eller krigsfara eller under planläggningen i fred kräva, att svenska kyrkan samverkar med varje enskilt trossamfund för sig. Det syns nödvändigt, att de enskilda trossamfunden, då det gäller hithörande frågor — i den mån de önskar få sina intressen bevakade — ingår i ett gemensamt samarbetsorgan. Utredningen anser att Sveriges frikyrkoråd bör kunna vara ett sådant centralt organ.

Flera av de fria samfunden i vårt land har Sveriges frikyrkoråd som organ för samarbete dem emellan och för att »föra deras talan i de fall, då ett gemensamt uppträdande kan anses vara till gagn för den sak de alla vilja tjäna». I praktiken har detta inneburit, att Sveriges frikyrkoråd blivit den centrala remissinstansen för statsdepartement, riksdagsutskott m fl i många frågor, där en enhetlig handläggning för de frikyrkliga samfundens räkning bedömts erforderlig.

Den brist, som f n kännetecknar Sveriges frikyrkoråd med hänsyn till dess lämplighet som samverkansorgan i kyrkoberedskapsärenden, sammanhänger med att icke alla fria samfund är företrädade i rådet.

Följande evangeliska trossamfund ingår f n icke:

Evangeliska fosterlandsstiftelsen
Bibeltrogna vänner
Frälsningsarmén
Pingströrelsen

Kyrkoberedskapsutredningen anser att trossamfund, som icke nu är företrädade i Sveriges frikyrkoråd, bör överväga att i vad gäller kyrkoberedskapsfrågor acceptera Sveriges frikyrkoråd som samverkansorgan. Utredningen räknar för sin del med detta som en förutsättning för en effektiv beredskapsplanläggning.

Då det gäller katolska och mosaiska tros- och kyrkosamfund m fl föreslår utredningen att deras företrädare till svenska kyrkans myndigheter på berörda orter anmäler sina förhållanden och förslag. I den utsträckning riksledningen för de icke evangeliska samfunden träffar överenskommelser med ärkebiskopen eller frikyrkorådet om samverkan i beredskapsfrågor, är detta en fördel. Likaså bör dessa samfunds beredskapsplanläggning, om de själva är villiga härtill, upptas av den i kap 17 föreslagna kyrkoberedskapsnämnden.

Samverkan i regional och lokal instans

För att de överenskommelser, som träffas i central instans, skall bli av värde, måste de efterlevas i regional och lokal instans. Då det gäller svenska kyrkan kan efterlevnad av sådan överenskommelse åstadkommas i administrativ väg. Då det gäller övriga trossamfund bör gälla, att de i samband med associering förbinder sig att följa de rekommendationer ifråga om kyrkoberedskapsärenden, som centralorganet kommer överens om och beslutar, varvid förutsätts att sådana beslut icke kommer att gälla principiella frågor, som strider mot religionsfrihetslagen.

I regional och lokal instans bör samverkan ofta kunna ske direkt med enskilda trossamfund, i vart fall inom områden där trossamfundens antal är begränsat. Finns flera trossamfund representerade bör Sveriges frikyrkoråd utse en gemensam kontaktman för stifts-(distrikts-)området och en på det lokala planet, i första

hand för länsdel inom stiftområde, men även kontraktssvis, då så kan vara motiverat av verksamhetens omfattning inom området. Kontaktman skall samverka med svenska kyrkans representanter och berörda myndigheter i hithörande frågor.

Sammanfattningsvis skulle samverkanssystemet te sig sålunda:

Instans	Svenska kyrkan	Övriga trossamfund
Central	Ärkebiskopen	Sveriges frikyrkoråd
Regional (stift, distrikt)	Biskop (Domkapitel)	Distriktskontaktman
Lokal	Kontraktspastor	Kontaktman (för län och eller kontrakt)

Samverkan mellan trossamfunden och totalförsvaret

Även då det gäller samverkan mellan trossamfunden och det totala försvaret (krigsmakten, civilförsvaret, det ekonomiska försvaret och det psykologiska försvaret) är det nödvändigt, att antalet samverkande myndigheter begränsas. Det torde närmast böra ankomma på svenska kyrkan att svara för denna samverkan med totalförsvarets myndigheter, ävensom med kommuner och andra organ, som planlägger för beredskapsverksamhet. Innan sådan samverkan kommer till stånd, bör svenska kyrkan i central instans, i viktigare ärenden, höra den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden och — i regional och lokal instans — bereda de utsedda kontaktmännen möjlighet att

framföra sina synpunkter och förslag. In för totalförsvarsmyndigheterna företräder därefter svenska kyrkan i dessa ärenden icke endast svenska kyrkan utan även övriga samfunds uppfattning. Föredragningar sker och beslut fattas med tjänstemannaansvar.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis skulle samverkanssystemet mellan å ena sidan totalförsvarets olika grenar (krigsmakten, civilförsvaret, det ekonomiska försvaret och det psykologiska försvaret) och å andra sidan svenska kyrkan, som företrädare jämväl för övriga trossamfund i hithörande frågor, i central, regional och lokal instans, te sig sålunda:

Instans	Svenska kyrkan och övriga samfund genom svenska kyrkan	Krigsmakten	Civildörsvaret	Det ekonomiska försvaret	Det psykologiska försvaret
Central	<i>I krig:</i> Ärkebiskopen <i>I fred:</i> Kyrkoberedskapsnämnden	Överbefälhavaren (genom försvarsstabens personalvårdsbyrå)	Civildörsvarsstyrelsen	Överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap	<i>I krig:</i> Statens upplysningscentral <i>I fred:</i> Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar
Regional	Biskop med samordningsuppgift	Militärbefälhavare	Civildörsvarshavare (närmast sekt A)	Civildörsvarshavare	Civildörsvarshavare (närmast sekt C)
	Biskop (domkapitel)	Försvarsområdesbefälhavare ¹	Länsstyrelse ¹ (närmast civildörsvarssekt)	Länsstyrelse ¹	Länsstyrelse ¹ (närmast sekt C)
	Kontraktsprost (utsedd att vara kontaktman med övriga regionala totalförsvarsmyndigheter i ett län)	Försvarsområdesbefälhavare	Länsstyrelse eller civildörsvarschef	Länsstyrelse	Länsstyrelse
Lokal	Kontraktsprost	Lokala myndigheter som är underställda försvarsområdesbefälhavare eller länsstyrelse samt kommunala organ.			
	Kyrkoherde	Lokala myndigheter som är underställda försvarsområdesbefälhavare eller länsstyrelse samt kommunala organ.			

¹ I regel flera länsstyrelser och försvarsområdesbefälhavare.

Central organisation

Grunder

I kapitel 1—4 har utredningen redovisat svenska kyrkans och övriga trossamfunds organisation och arbetsuppgifter i fred. Sammanfattningsvis kan konstateras, att svenska kyrkans verksamhet ifråga om administration m m i stor utsträckning handhas av den ordinarie statsapparaten och att ärendena fördelas efter deras reella innebörd. Vidare har konstaterats att svenska kyrkan saknar egen centralmyndighet. Ärkebiskopen är icke enligt kyrkoförfattning svenska kyrkans överhuvud, även om utvecklingen lett till, att han alltmer har kommit att betraktas som svenska kyrkans självskrivne främste representant utåt.

Kyrkoberedskapsutredningen anser, att det för planläggningen av kyrkoberedskapen i fred och för ledningen i krig erfordras ett centralt ledningsorgan. Detta centrala ledningsorgan bör ha en organisation och fredsmässig verksamhet, som gör det möjligt att smidigt övergå till krigsverksamhet. Samma myndighet, som i fred har en ledande funktion i fråga om planläggning av kyrkoberedskapen, bör i krig svara för ledningen av densamma. Olika möjligheter att åstadkomma ett sådant organ granskas i det följande.

Tänkbara myndigheter för central ledning av kyrkoberedskapen

Ecklesiastikdepartementet har enligt stadgan angående statsdepartementen bl a att svara för ecklesiastikstaten och svenska kyrkan berörande områden. Det kan finnas skäl, som talar för att ledningen av kyrkans verksamhet i krig handhas på

departementsnivå, men starkare skäl talar mot ett sådant förfaringsätt. Statsdepartement har icke på övriga områden sådana uppgifter. De är i regel ålagda centrala myndigheter under Kungl Maj:t. Det synes icke föreligga tillräckliga skäl att just i detta sammanhang belasta ett departement med sådan löpande verksamhet. Lämpligheten att samma organ i fred planlägger och i krig leder verksamheten, liksom angelägenheten att få en krigsorganisation, som lätt kan organiseras ur en fredsorganisation, talar även mot att använda ecklesiastikdepartementet för uppgiften. Däremot syns det möjligt att i krig till central myndighet delegera en del av de ärenden, som nu förs upp på departementsnivå.

Överbefälhavaren och högkvarteret har ifrågasatts som organ för kyrkoberedskapen. Kyrkoberedskapsutredningen anser emellertid icke att kyrkoberedskapsärenden bör ankomma på överbefälhavaren, som enligt sin instruktion (SFS 1961: 467) är ansvarig för »att krigsmakten äger beredskap, krigsduglighet och tjänstbarhet i övrigt». Endast de delar av kyrkoberedskapen, som omfattar själavård m m av krigsmaktens personal, krigsmaktens gravtjänst m m, bör — liksom hittills — ankomma på överbefälhavaren. En god och nära samverkan förutsätts givetvis härutöver mellan högkvarteret och den kyrkliga krigsledningen.

Civilförsvarsstyrelsen är en annan myndighet, som har ifrågasatts som centralt organ för kyrkoberedskapen. Enligt civilförsvarskungörelsen (SFS 1960: 377) skall civilförsvaret bl a »planlägga och i enlighet med meddelade föreskrifter

verkställa erforderliga åtgärder för att skydda civilbefolkningen samt anläggningar, byggnader och annan egendom mot fientliga anfall» men den skall också »i den mån det kan ske utan att andra civilförsvarsuppgifter eftersättas, biträda andra samhällsorgan vid fullgörandet av uppgifter, som ankommer på dem till följd av fientlig verksamhet». I kap 15 »Om händertagande av döda under krig» har kyrkoberedskapsutredningen bl a räknat med civilförsvarets medverkan.

Utredningen konstaterar att den nya civilförsvarsorganisationen inneburit en begränsning av de många och stora uppgifter, som tidigare ålegat civilförsvaret. Detta har skett i syfte att göra organisationen mindre men effektivare. Utredningen konstaterar vidare att civilförsvarsstyrelsen icke har något allmänt ansvar för beredskap m m inom den civila sektorn utan endast inom vissa bestämda områden, som ovan angivits. Civilförsvarsstyrelsen kan därför icke lämpligen vara den myndighet, som svarar för kyrkoberedskapen i central instans.

Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (i krig statens upplysningscentral) och *överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap* är myndigheter, som svarar för planläggning m m av verksamhet i krig inom områden, som i viss utsträckning även berör kyrkan. Utredningen finner dock icke att dessa beröringspunkter kan motivera att ansvaret för kyrkoberedskapen åläggs desamma.

Kyrkomötet, som i regel endast sammanträder vart femte år, kan icke fungera som kyrkoberedskapsorgan. Snarare skulle då *biskopsmötet* kunna ifrågakomma. Biskopsmötet är nu — även om detta icke är lagfäst — närmast att betrakta som ett samordnande och rådgivande organ, som avser att underlätta de kyrkliga frågornas handläggning efter i stort sett likartade normer i de sinsemellan självständiga stif-

ten. Från kyrkoberedskapssynpunkt är biskopsmötet ett alltför stort planlägningsorgan i fred och ett alltför otympligt ledningsorgan i krig, i synnerhet som det kräver, att biskoparna tas från sin verksamhet i de över hela landet spridda stifteten, då de kan antas som bäst behövas där. Tänkbart skulle möjligen vara ett biskopsmöte med ett reducerat antal deltagare, ett slags krigskabinett. Mot en sådan anordning talar utöver andra olägenheter, att därigenom endast svenska kyrkan blir företrädd. Utredningen förutsätter att ärkebiskopen, om angeläget behov föreligger och praktiska möjligheter finns, kallar samman några eller alla biskoparna till överläggning.

Även *Svenska kyrkans diakonistyrelse*¹ kan möjligen tänkas som ett centralt ledningsorgan för kyrkoberedskapen i vad gäller svenska kyrkan. Under denna styrelse, i vilken ärkebiskopen är självskriven ordförande, sorterar flera utskott, som handhar med kyrkoberedskapsfrågor närstående uppgifter. Utredningen är emellertid icke beredd förorda att diakonistyrelsen som sådan åläggs ansvaret för kyrkoberedskapen. Däremot finns skäl, som talar för att »stabspersonal» som erfordras för kyrkans ledning i krig, rekryteras från diakonistyrelsen. Åtgärder bör också vidtas för att möjliggöra, att diakonistyrelsens verksamhet kan fortsätta, men med reducerad organisation och på annan ort. Diakonistyrelsens verksamhet med uppgifter, som är väsentliga i krig, bör kunna bedrivas med icke värnpliktig personal.

Ett för övriga trossamfund lämpligt centralorgan för kyrkoberedskapsärenden finns i *Sveriges frikyrkoråd* under förut-sättning, att detta får en vidgad representation. I kap 16 »Territoriell indelning och samverkansfrågor» har utredningen räk-

¹ Ändring av namnet till »Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsvård» har föreslagits.

nat med detta och även att trossamfund, som nu icke är anslutna till rådet, skall ansluta i vad avser kyrkoberedskapsfrågor.

I sin strävan att finna en lösning på ledningsproblemet har kyrkoberedskapsutredningen bl a undersökt hur samordningen av hälso- och sjukvården är organiserad i krig. Ansvarvilar närmast på den sk *centrala sjukvårdsledningen* (CSL) i vilken överbefälhavaren, medicinalstyrelsen, veterinärstyrelsen och civilförvarsstyrelsen är representerade. CSL:s uppgift är att bereda ärenden rörande ledningen av hälso- och sjukvården, vilka berör det allmänna civila medicinalväsendet, veterinärväsendet, krigsmakten och civilförsvaret. Verksamheten avser främst samordning av åtgärder för att utnyttja vårdplatsresurserna vid civila och militära sjukhus, omfördelning av medicinalpersonal och sjukvårdsmateriel mellan militär-områden (civilområden). Förvaltningsärenden ingår icke i CSL kompetensområde. Förvaltningsärenden handläggs centralt av försvarets sjukvårdsstyrelse, civilförvarsstyrelsen, medicinalstyrelsen och veterinärstyrelsen.

Lokalt anslutes CSL till högkvarteret. Vid gemensamma sammanträden bereds frågor av större räckvidd berörande flera kompetensområden. Myndigheternas representanter har befogenheter, som möjliggör att operativa beslut kan fattas snabbt. Om myndigheternas representanter icke kan enas om ett gemensamt beslut, skall ärendet — om icke behov av omedelbart beslut föreligger — hänskjutas till respektive myndigheter. Föreligger behov av omedelbart beslut, underställs ärendet överbefälhavaren för avgörande.

Förslag till central organisation

De myndigheter, som i fred centralt handlägger ecklesiastika ärenden, har i allmänhet även andra uppgifter. I regel är dessa andra uppgifter dominerande. Någon cen-

tral myndighet, som uteslutande handhar ecklesiastika ärenden och som lämpar sig för planläggning av kyrkoberedskapen i fred och ledningen i krig, finns f n icke. Kyrkoberedskapsutredningen har icke funnit anledning att med hänsyn till kyrkoberedskapen föreslå ändringar i den nuvarande i kap 1 »Svenska kyrkans organisation och arbetsuppgifter» redovisade centrala organisationens sammansättning annat än i fråga om ärkebiskopen.

Kyrkomötet förutsättes icke bli sammankallat under krig. Något behov av särskilt krigsorgan, som skall företräda kyrkomötet, i likhet med vad 1964 beslutats för riksdagen, föreligger icke.

Så länge svenska kyrkan bibehåller sin nuvarande ställning, är det naturligt att *svenska kyrkan* och dess befattningshavare får ansvaret för kyrkoberedskapsplanläggningen i fred och för ledningen i krig. Utredningen har i kap 18 »Regional organisation» och i kap 19 »Lokal organisation» redovisat hur detta bör åstadkommas i lokal och regional instans. En uppbyggnad kring kyrkoherden i pastoratet, kontraktsprosten i kontraktet och biskopen i stiftet ter sig naturlig. Med dessa samverkar övriga trossamfund. Även efter en ev separation kyrka—stat bör svenska kyrkan kunna behålla denna ledande funktion bl a på grund av dess förhållandevis fasta organisation och spridning till varje del av vårt land.

Utredningen anser att en central myndighet bör tillkomma för att svara för kyrkoberedskapens planläggning i fred och för ledningen av motsvarande verksamhet i krig i den mån detta icke enligt lagen om församlingsstyrelse eller eljest ankommer på andra organ. Den förstnämnda delen av verksamheten bedömer utredningen vara den för central instans kanske mest omfattande delen. Sedan väl kyrkoberedskapsplanläggningen fullföljts, torde huvuddelen av verksamheten komma att åvila de regionala och lokala organen. Den riks-

omfattande verksamheten kommer då närmast att syfta till att stödja och kontrollera de underlydande myndigheterna, verka för utjämning av tillgängliga resurser m m.

Kyrkoberedskapsutredningen anser att uppgiften bör åvila en myndighet på »verksnivå». Utredningen förordar att uppgiften, i den utsträckning nedan redovisas, närmast åläggs *ärkebiskopen*, som trots att han f n icke enligt kyrkoförfattning är svenska kyrkans överhuvud, alltmör kommit att betraktas som svenska kyrkans talesman och som också är en självskriven ordförande t ex vid kyrkomötet.

Även om en stor del av kyrkoberedskapsfrågorna huvudsakligen berör svenska kyrkan, berör andra i hög grad även de övriga trossamfund, som verkar i vårt land. Dessa trossamfund bör därför ha medansvar och medinflytande på ledningsfunktionen. Likaså bör totalförsvarets viktigaste delar, där samverkan är av avgörande betydelse för en funktionsduglig kyrkoberedskap, kunna medverka i de principiella frågornas avgörande. Detta bör åstadkommas genom att i fred inrätta ett organ för organiserad samverkan, där samförstånd kan åstadkommas i hithörande frågor.

Utredningen föreslår därför att en *kyrkoberedskapsnämnd* inrättas för att fungera i fred. Dess huvuduppgift bör vara att tjänstgöra som forum för rådgivning och överenskommelser angående riktlinjer och principer för kyrkoberedskapen.

Den bör leda och samordna planläggningen av svenska kyrkans och övriga trossamfunds verksamhet i krig och skall — i den mån det icke ankommer på andra organ — vidta erforderliga förberedelser.

Det bör särskilt åligga kyrkoberedskapsnämnden att, i samarbete med trossamfund och kyrkliga sammanslutningar samt totalförsvarets myndigheter, uppdrå huvudlinjerna för den kyrkliga verksamheten under krig. Den bör tillse att åtgärder,

som är ägnade att främja den kyrkliga beredskapen i landet, vidtas och bör, då så påkallas med hänsyn till behovet inom särskild del av landet eller inom viss verksamhetsgren, vidta åtgärder för fördelning av tillgänglig personal och tillgängliga resurser. Kyrkoberedskapsnämnden bör också svara för att personal, som erfordras för ledningen av den kyrkliga beredskapen, uttas och utbildas för sina uppgifter. Utredningen har i flera kapitel exemplifierat åtgärder, som bör vidtas av nämnden. För att rätt kunna fullgöra sina åligganden måste nämnden vara väl förtrogen med samt följa utvecklingen inom totalförsvaret. Den måste också ha befogenhet utöva tillsyn över den kyrkliga beredskapsplanläggningen i olika instanser samt äga rätt att av verk och myndigheter erhålla de upplysningar och det biträde, som erfordras för verksamheten. Kyrkoberedskapsnämnden måste i sin tur vara skyldig tillhandagå myndigheter, verk, företag och samfund med råd och upplysningar angående kyrklig beredskap.

I kyrkoberedskapsnämnden bör ärkebiskopen vara självskriven ordförande under det att vice ordförande bör utses inom nämnden. Antalet medlemmar i nämnden bör begränsas till förslagsvis högst åtta av Kungl Maj:t förordnade ledamöter. Av de särskilt förordnade ledamöterna bör två närmast företråda svenska kyrkan och två Sveriges frikyrkoråd. Överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen och överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap bör företrädas av vardera en ledamot. För samtliga ovan nämnda bör suppleant vara utsedd. Hos kyrkoberedskapsnämnden bör finnas en av nämnden förordnad sekreterare.

Kyrkoberedskapsnämnden bör kunna adjungera representanter för t ex beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, riksantikvarien, riksarkivarien, central folkbokföringsmyndighet m fl då fråga, som dessa myndigheter svarar för eller

besitter sakkunskap om, behandlas. Det torde däremot icke vara erforderligt att de permanent ingår i nämnden som ledamöter.

De två representanterna för svenska kyrkan kan, men behöver icke, vara biskopar eller andra prästmän i svenska kyrkan. De bör föreslås av diakonistyrelsen. De två representanterna för övriga samfund bör föreslås av frikyrkorådet efter samråd med de samfund utom svenska kyrkan, som icke är företrädda i rådet.

En tjänst för en *assistent* åt ärkebiskopen i kyrkoberedskapsfrågor bör nyinrättas i ärkestiftet. Assistenten bör direkt under ärkebiskopen och på dennes uppdrag svara för beredning av ärenden rörande erforderlig central planläggning, kontakt med centrala myndigheter, ledning och kontroll av domkapitlens motsvarande planläggning, utbildning m m. Assistenten bör i krig ingå i ärkebiskopens ledningsorgan. Då det förutsätts att all önskvärd sakkunskap på det ecklesiastika området står till förfogande, anser utredningen det icke nödvändigt att för tjänsten disponera en prästman. För tjänsten bör avses en i organisations- och administrationsfrågor väl insatt person med ingående kännedom om och erfarenhet av totalförsvaret. För uppgiften bör kunna ifrågakomma t ex högskoleutbildad regementsofficer, gärna med tidigare tjänst som militärassistent i länsstyrelse e dyl, eller civil tjänsteman med administrativ utbildning, ingående kännedom om totalförsvaret och erfarenhet av beredskapsplanläggning.

De bestämmelser angående arbetet inom nämnden, som erfordras, bör kunna meddelas av nämnden. Ärkebiskopen bör som nämndens ordförande närmast inför Kungl Maj:t ansvara för fullgörandet av nämndens åligganden. Det bör ankomma på ärkebiskopen att genomföra planläggningen av kyrkoberedskapen efter de riktlinjer och de principer, som kyrkoberedskapsnämnden uppdrar. I den mån genom-

förandet av besluten ligger inom svenska kyrkans område bör detta kunna ske i administrativ väg. Utredningen förutsätter att såväl svenska kyrkan som övriga trosamfund kommer att vara positivt inställda till kyrkoberedskapsnämndens beslut och lojalt kommer att medverka till deras genomförande. Medverkan kommer att vara en förutsättning för att personella och andra resurser skall kunna disponeras i krig.

I ärenden, som måste avgöras utan att avvakta sammanträde i nämnden och i ärenden av icke principiell betydelse, bör ärkebiskopen kunna besluta.

Ersättning för nämndens verksamhet och till ledamöter och sekreterare i nämnden bör bestämmas av Kungl Maj:t.

I krig, eller då Kungl Maj:t därom vid krigsfara förordnar, bör kyrkoberedskapsnämnden upphöra. Ledningen bör då handhas av *ärkebiskopen*, som till sitt förfogande bör ha en representant för svenska kyrkan och en för övriga trossamfund. Dessa representanter kan lämpligen uttas ur kyrkoberedskapsnämnden. Därutöver bör ärkebiskopen till sitt förfogande ha nämndens sekreterare och den assistent, som står till förfogande enligt ovan, samt erforderlig expeditions- och vaktmästarpersonal.

Kyrkoberedskapsutredningen anser icke att de arbetsuppgifter, som i krig åvilar ärkebiskopen, gör det nödvändigt, att han lokalt uppehåller sig i anslutning till riksledningen eller högkvarteret. Det är emellertid nödvändigt att ärkebiskopen får möjlighet att följa händelseutvecklingen och får tillgång till sambandsmedel för kontakt till riksledningen och till biskoparna. Meddelande torde dock icke vara av mera brådskande art än att ordinarie kommunikationer (post och televerkets nät) kan utnyttjas. Utredningen vill för sin del föreslå, att ärkebiskopen närmast ansluter till länsstyrelsen i Uppsala

län. Därigenom kan ärkebiskopen i krig erhålla erforderliga kontakter. Förberedelsearbetet i fred underlättas genom att de båda myndigheterna finns i samma stad.

De riksomfattande uppgifterna i krig torde medföra att ärkebiskopen bör frigöras från uppgiften att vara stiftschef i Uppsala stift. Inom detta stift bör domprosten »krigsplaceras» som biskop. Det bör bl a medföra att domprosten i Uppsala stift redan i fred blir ansvarig för den kyrkoberedskapsplanläggning, som i de övriga stifteten åvilar biskop. Hänsyn till här föreslagna åtgärder måste bl a även tas vid krigsplanläggningen av verksamheten vid länsstyrelsen i Uppsala län. Det syns skäligt att domprosten i ärkestiftet för denna verksamhet erhåller särskilt ar-

vide.

För att säkerställa den kyrkliga verk-

samheten inom olika delar av riket i krig bör ärkebiskopen ges befogenhet meddela erforderliga föreskrifter och anvisningar till organ inom svenska kyrkan och övriga trossamfund.

Sveriges frikyrkoråd bör ha till uppgift att i fred samordna övriga trossamfunds kyrkliga beredskap. De i rådet representerade trossamfundet jämte övriga fria evangeliska trossamfund bör till rådet anmäla sin önskan att medverka i den kyrkliga beredskapen. Andra än evangeliska trossamfund bör kunna anmäla sina önskemål direkt till kyrkoberedskapsnämnden.

Utredningen redovisar i kap 23 ett utkast till föreskrifter om grunderna och ansvarsfördelningen m m för den kyrkliga beredskapen, bl a även kyrkoberedskapsnämndens och ärkebiskopens uppgifter i denna verksamhet.

Regional organisation

Grunder

Utredningen har i kapitel 1—4 bl a redovisat svenska kyrkans och övriga samfunds regionala organisation — stift respektive distrikt. I kap 17 har utredningen behandlat de frågor, som sammanhänger med kyrkoberedskapen i fred och krig i central instans. I detta kapitel behandlas hur planläggning i fred och ledning i krig bör ske i regional instans.

Biskop

Ledningen av stiftet åvilar biskopen och domkapitlet. Detta gäller även i krig. De bör i samråd med länsstyrelse svara för ledning och samordning av kyrkoberedskapen inom stiftet. Myndighet, som skall upprätthålla verksamhet i krig, är ålagd att planlägga denna beredskap i fred och bedöma hur den skall tillämpas vid olika beredskapsgrader (se närmare härom i kap 20 »Beredskapsplanläggning»). Den skall också vaka över att underställda organ genomför sin planläggning och utfärda erforderliga anvisningar härför. Oklarhet har på sina håll rått om dessa föreskrifter även gäller biskop och domkapitel. Enligt utredningens mening måste så vara fallet. I kap 17 »Central organisation» har kyrkoberedskapsutredningen föreslagit att biskop och domkapitel i hithörande frågor skall lyda under ärkebiskopen och ha att i fred följa anvisningar från kyrkoberedskapsnämnden.

Under biskopen bör ansvaret för kyrkoberedskapsärenden närmast ligga på kontraktsprostarna (se kap 19 »Lokal organisation»).

Fråga om religiösa uppgifter föreslås biskop ha samma ansvar och befogenheter

som i fred, varvid hans verksamhet bör kraftsamlas till de församlingar, där de största svårigheterna yppar sig eller beräknas uppstå.

Fråga om ledning och samordning av själavårdsverksamheten kommer biskoparnas viktigaste uppgift att bli att disponera (omdisponera) inom stiftet efter mobilisering och utrymning tillgängliga resurser på mest ändamålsenliga sätt. Dessa resurser kommer i de flesta fall att väsentligt avvika från dem, som disponeras i fred.

Verksamheten måste grundas på den planläggning, som enligt militära och civila myndigheters beslut gäller för den landsdel i vilken stiftet ingår. Huvuddragen av denna planläggning är en grund för den plan, som biskopen måste göra, dels för egen och domkapitlets verksamhet, dels för verksamheten för de olika samfunden inom stiftets område. Den sistnämnda verksamheten kommer till stor del att bygga på de av kyrkoherdarna för de olika pastoraten utarbetade planerna, som sammanställs av kontraktsprostarna och fastställs av biskopen för de olika kontrakten. Biskopen måste emellertid också genom direktiv, anvisningar och utbildning påverka kontraktens planläggning.

Biskopen måste också underlätta såväl kontraktens planläggning som övriga myndigheters medverkan genom samordnande åtgärder.

I kap 16 »Territoriell indelning och samverkansfrågor» har utredningen föreslagit att biskop, vars biskopssäte finns i samma län som civilbefälhavare, skall vara samordnande i kyrkliga frågor mellan stift inom civilområdet. Han skall härvid ha att samverka med civilbefälhavare och militärbefälhavare.

Samtliga biskopar bör ansluta till och samverka med den länsstyrelse och försvarsområdesbefälhavare inom vars län (försvarsområde) biskopssätet finns. Då stiftet omfattar flera län bör biskopen utse en kontraktsprost att vara biskopens kontaktman i de län, inom vilka biskopssätet icke ligger. Denne kontraktsprost bör samverka med länsstyrelsen och försvarsområdesbefälhavaren på biskopens vägnar. Han bör dessutom medverka vid anskaffande av uppgifter m m från länsstyrelsen och försvarsområdesbefälhavaren till övriga kontraktsprostar inom stiftets del av länet.

Med stöd av det underlag, som kontraktsprostens planering utgör, måste biskopen söka dirigera tillgängliga resurser. Med hänsyn till befolkningsunderlagets tänkbara förändringar måste bl a omflyttning av kyrkoberedskapspersonal förberedas. Därvid bör som en regel gälla, att präster m fl så långt som möjligt flyttar med sin församling. Av olika skäl kan det — tex på grund av den militära planläggningen — vara motiverat att till vissa pastorat kraftsamla större resurser än till andra.

Biskopen bör särskilt beakta att självårdspersonal är disponibel för beredskapsjukhus, sjukhärbergen, flyktingläger m m. Emeriti torde ofta väl lämpa sig för dylika uppgifter.

De inom stiftet tillgängliga resurserna — i svenska kyrkan och övriga trossamfund — bör registreras vid domkapitlet. Registreringen kan ske med kyrkoherdarnas planer och kontraktsprostarnas sammanställningar som underlag. Sammanställningar inom domkapitlet utvisar behovet av utjämning av resurser såväl inom stiftet som mellan stiften. Sistnämnda utjämning verkställs med hjälp av de rapporter om överskott och brister, som biskoparna insänder till ärkebiskopen, och sker i första hand genom försorg av den biskop, som har den samordnande upp-

giften inom civilområde, i andra hand — på riksplanet — av ärkebiskopen.

På biskop ankommer även att i stiftsinstans svara för erforderligt skydd av kyrkor och dessas konstskatter, kyrkoböcker m m samt för undanförelse m m.

För att kunna fullgöra sina beredskapsuppgifter måste biskop under krig få ökade befogenheter. Redan nu kan han i viss utsträckning på domkapitlets vägnar avgöra ärenden. Som framgår av det följande bör dessa befogenheter vidgas. Hans rätt att utnämna kontraktsprost skall givetvis bibehållas oförändrad. Härutöver bör befogenhet tillkomma biskop att i krig placera präster där de behövs och att vid behov omflytta dem.

Biskop har enligt kyrkolagen (kap 19: 5 och 22: 4) rätt meddela *venia concionandi*, d v s tillstånd för icke prästvigd att predika eller förrätta vissa andra kyrkliga handlingar. Denna befogenhet kan behöva komma till ökad användning under krigsförhållanden.

Enligt kyrkolagen skall biskopen vidare utöva tillsyn över stiftets prästerskap, bl a genom visitationer. Denna tillsyn bör även innefatta kyrkoberedskapsplanläggning. Under krig torde det vara nödvändigt, att biskopen i större utsträckning än i fred förlägger sin verksamhet till församlingarna.

Biskops medverkan i det frivilliga kyrkliga arbetet kommer även i krig att bli krävande men får en delvis annan inriktning (se kap 19 »Lokal organisation»). Vidare kommer biskop i kyrkoberedskapsfrågor att få väsentliga arbetsuppgifter då det gäller samarbetet med övriga trossamfund. Det ansvar, som i det sammanhanget åvilar biskop, ställer krav på samarbetsvilja och vidsyn, som är av stor betydelse för resultatet av planläggningen.

Som ersättare för biskop måste finnas en i fred utsedd *ställföreträdare*, som kan överta ledningen av kyrkoberedskapsverksamheten i krig om så skulle bli nöd-

vändigt. I lag om domkapitel (SFS 1936: 567 § 2) föreskrivs att »domprost eller, där domprost ej finnes, en av Konungen för sex år i sänder bland stiftets kyrkoherdar förordnad ledamot skall vara vice preses».

I samma lag § 15 föreskrivs:

»1 mom. Biskopen med stiftssekreteraren såsom föredragande eller, vad beträffar Stockholms domkapitel, pastor primarius med sekreterare såsom föredragande äger att på domkapitlets vägnar fullgöra sådana till domkapitlets befattning hörande åligganden, vilka avse ringare ärenden eller ärenden, som kräva särskild skyndsamhet och ej äro av den betydighet, att de ändock böra anses påkalla handläggning i domkapitlet; skolande ärende som handlagts i nu angiven ordning, anmälas vid domkapitlets nästföljande sammanträde.

2 mom. Har biskopen förfall eller är biskopsämbetet ledigt eller inträffar förfall för pastor primarius eller ledighet i dennes ämbete, äger vice preses eller, vid hinder jämväl för honom, den som i hans ställe för ordet i domkapitlet, fullgöra vad enligt 1 mom. ankommer på biskopen eller pastor primarius.»

Utredningen anser det naturligt att den som enligt lag om domkapitel är vice preses i domkapitel i fred jämväl skall vara biskops ställföreträdare i krig.

Domkapitel

De allmänna föreskrifterna om domkapitels åligganden finns i 13 § domkapitel-lagen. Domkapitel skall ta noggrann kännedom om stiftets förhållanden och vidta åtgärder för att tillgodose församlingarnas behov och befrämja den kristna kärleksverksamheten. Vidare skall domkapitel samarbeta med frivilliga organisationer och ha visst inseende över prästerskapets ämbetsförvaltning m m.

Dessa åligganden bör under krig, om förhållandena är sådana att domkapitlet ej kan sammanträda, handhas av biskopen med visst biträde. Åtgärderna för att tillgodose församlingarnas behov och främja

den kristna kärleksverksamheten måste även innefatta övriga trossamfund.

Inför domkapitel förrättas prästexamen. Domkapitel tillsätter i vissa fall komministrar och lägre prästerliga befattningshavare och uppgör förslag vid tillsättning av domprost — och kyrkoherdebefattningar. Dessa uppgifter bör vid behov kunna tillkomma biskopen. Även de övriga åtgärderna bör kunna tillkomma honom om så erfordras. Dessa ärenden torde emellertid i regel icke kräva snabbare handläggning, eftersom biskopen har möjlighet dels att i krig placera och omflytta personal dels att meddela *venia concionandi*.

Domkapitel beslutar ifråga om prästerskapets tjänstgöring och arbetsuppgifter. Även med kyrkomusikerärenden har domkapitel en betydande befattning. Dessa ärenden syns — när så erfordras — kunna delegeras till kontraktsprostarna.

Domkapitel handlägger även en rad ekonomiska ärenden, t ex rörande avlöning, kollektiväsande samt fondförvaltning, och har visst inseende över kyrkobokföring och vård av kyrklig egendom m m. Dessa ärenden måste handläggas också i krig även om omfattningen förändras. Det är angeläget att den som i krig skall handha dessa uppgifter redan i fred är insatt i dessa frågor. Därför bör de beaktas i domkapitels åtgärdskalender för kyrkoberedskapsärenden.

Vissa disciplinära befogenheter gentemot prästerskapet åvilar domkapitel. Dessa kan även bli aktuella under krig. Avstängning av olämplig befattningshavare från tjänstgöring kan fordra ett omedelbart ställningstagande. En kan domkapitel avstänga såväl från prästerlig befattning enligt lag om domkapitel § 13 mom 2 och 3, som från prästämbetet enligt mom 4, andra och tredje stycket. Detta tillämpas exempelvis mellan åtal och dom. Sådan avstängning bör i krig kunna beslutas av biskopen då det gäller präst i svenska

kyrkan. Alltfort bör gälla att endast allmän domstol skall kunna skilja präst från hans befattning och endast domkapitel från hans prästämbete. Ifråga om avstängning av olämplig befattningshavare, som icke tillhör svenska kyrkan, bör biskopen ges en motsvarande befogenhet att i samförstånd med vederbörande kontaktman från övriga trossamfund avstänga vederbörande intill dess ärendet hunnit prövas av centralmyndigheten i samband med vederbörande samfundsledning eller av domstol.

Domkapitel består av biskopen som preses, domprosten (eller i Visby stift kyrkoherde) som vice preses, en präst och tre lekmän. I stift, inom vilket teologisk fakultet finns, tillkommer två professorer. I handläggning av vissa ärenden inträder stiftssekreteraren som ledamot.

Domkapitel bör så långt möjligt fortsätta sin verksamhet under krig. Någon särskild krigsorganisation av domkapitel erfordras däremot icke. Om domkapitel icke kan fortsätta sin verksamhet som i fred finns numera föreskrifter om domkapitels beslutförhet i instruktion för domkapitel (SFS 1963: 578). Föreskrifterna syns täcka även de förhållanden, som kan uppstå i krig. De framställningar, som tidigare gjorts av några biskopar angående förtydligande föreskrifter i vad avsåg 15—17 §§ i lagen om domkapitel (SFS 1936: 567) kräver numera ingen åtgärd. Fr o m 1/1 1964 har nämnda paragrafer upphävts genom en ny lag (SFS 1963: 502) och föreskrifter om domkapitels beslutförhet återfinns, som nämnts, nu i instruktion för domkapitel (SFS 1963: 578).

I instruktionens 7 § lämnas en förteckning över ärenden, som i plenum skall avgöras av domkapitel. Domkapitlet sammanträder i plenum på kallelse av biskopen eller den som eljest för ordet i domkapitlet så ofta omständigheterna det föranleder (8 §). Domkapitlet är beslutfört, då minst fem ledamöter är närvarande så ock då

allenast fyra ledamöter är närvarande, om de är ense om beslutet (9 §). Är pleniärende så brådskande, att det ej kan anstå till dess domkapitlet sammanträder, må det avgöras genom meddelande mellan ledamöterna. Kan ärendet ej lämpligen avgöras på detta sätt, må biskopen eller, vid förfall för honom, vice preses i domkapitlet besluta i ärendet. Beslut i pleniärende, som fattas mellan sammanträden, skall anmälas vid nästa sammanträde med domkapitlet (10 §). Vidare stadgas att i biskopens frånvaro ej må fattas beslut i pleniärende av särskild vikt, vars avgörande utan olägenhet kan anstå till hans återkomst (11 §).

Genom den nya domkapitelsinstruktionen finns numera möjlighet till delegation av domkapitlets beslutanderätt. Sålunda stadgas i 12 §, att ärenden som ej är pleniärenden avgörs av biskopen, eller vid förfall för honom, av vice preses i domkapitlet. Vidare äger domkapitlet genom arbetsordning eller särskilt meddelat beslut överlämna åt tjänsteman att avgöra ärende eller viss grupp av ärenden, som ej är pleniärenden. Beslut i ärende, som avgjorts av biskopen eller tjänsteman genom delegation, skall icke anmälas vid domkapitelssammanträde.

Ärende avgörs i princip efter föredragning. Föredragande kan vara stiftssekreteraren eller särskilt förordnad föredragande. Ledamot kan vara föredragande. Domkapitlet må dock bestämma, att föredragning ej behöver äga rum i ärende, som avgörs av tjänsteman. Föredras ärende av annan än stiftssekreteraren, äger denne närvara. Slutligen stadgas beträffande reservation mot fattat beslut, att om vid handläggning av ärende fattas beslut, som strider mot föredragandens eller annan i ärendets slutliga handläggning närvarandes åsikt, åligger det denne att låta till protokollet anteckna sin skiljaktiga mening.

Stiftsnämnd och boställsnämnd

Stiftsnämnd har ansvar för ecklesiastik boställsjord samt övrig för kyrkliga behov och ändamål avsedd fast egendom inom stiftet.

Boställsnämnd har en ställning mellan stifts- och församlingsorganen. Den har till uppgift att meddela föreskrifter och öva tillsyn över prästgårds och löneboställes hävd till hus och jord.

Stifts- och boställsnämnder bör så långt möjligt fortsätta sin verksamhet under krig, närmast inom det ekonomiska försvarets område. Om ärende av angelägen och brådskande natur skulle uppkomma eller om nämnden icke kan fungera under längre tid, bör biskop (domkapitel), i den utsträckning delegation icke gjorts till stiftsjägmästare eller annan, kunna handlägga det i nämndens ställe, ev tillsammans med någon tillkallad stiftsnämndsledamot.

Övriga samfunds regionala organisation

Som utredningen närmare redovisat i kap 2 »Fria evangeliska trossamfund» saknar övriga samfund såväl inbördes som i förhållande till svenska kyrkan en enhetlig eller jämförbar regional organisation. Det är bl a därför nödvändigt, att biskop erhåller en kontaktman från övriga trossamfund, med vilken han kan samverka i kyrkoberedskapsfrågor. En sådan organisation är emellertid främst angelägen för att säkerställa dessa samfunds medinflytande på ledningen av den verksamhet, som samfunden skall svara för.

Kontaktmannen bör ha till uppgift att i fred medverka vid planläggningen främst av övriga trossamfunds verksamhet i krig. I krig bör han biträda biskopen främst genom att ha kontakt med de olika samfundens företrädare och samordna deras verksamhet. Vidare skall han för samfunden kunna ge bindande samråd ifråga om vissa av biskopens ställningstaganden. På kontaktmannen skall vidare ankomma att

utklara de förändringar av övriga trossamfunds medlemskader, som blir en följd av evakuering eller utrymning samt hur kontakten med de olika samfundens företrädare skall ske.

Kontaktmannen måste ha stor auktoritet hos samtliga de samfund han företräder. Han förutsätts i regel vara något trossamfunds distriktsföreståndare och bör utses av Sveriges frikyrkoråd. Det underlättar verksamheten om han är bosatt på samma ort som biskopen. I krig är det nödvändigt att de uppehåller sig på samma ort. För kontaktmannen bör en ersättare finnas utsedd. Beroende på verksamhetens omfattning beräknas den personal, som kan behöva stå till kontaktmannens förfogande för ledning av verksamheten inom övriga trossamfund. Kontaktmannens verksamhet samt personella och materiella behov skall beaktas i biskopens planläggning.

Regional ledningsorganisation i krig

Sammanfattningsvis anser utredningen att beredskapsplanläggningen i regional instans i första hand åligger biskop. Utredningen anser det även möjligt att låta biskopen i krig, då så erfordras, ensam eller med biträde av tex stiftssekreteraren besluta i ärenden, som eljest krävt domkapitlets medverkan.

Utredningen anser vidare det angeläget att — utöver delegering av rutinärenden — även en vidare delegering av beslutanderätten förbereds till bl a kontraktsprotarna, så att dessa kan handla efter eget omdöme om förbindelserna till biskopen skulle avskäras.

Biskop bör till förfogande för handläggning av krigsuppgifterna ha stiftssekreterare, stiftsnotarie eller annan jurist, som är väl förtrogen med stiftet. I vissa större stift torde biskopen behöva biträde av mer än en jurist. Utöver denna personal torde endast den på domkapitelexpe-

ditionerna i fred verksamma personalen behöva tas i anspråk i krigsorganisationen.

Biskopen bör vidare till sitt förfogande, som ovan sagts, ha en kontaktman från övriga samfund med verksamhet inom stiftets område. Denne kontaktman bör i krig i erforderlig utsträckning vara friställd från sin ordinarie verksamhet så att han kan ägna sig åt krigsuppgiften. I fred skall han medverka vid planläggning och i krig ha kontakt med de olika samfundens företrädare och samordna deras verksamhet.

Med hänsyn till de väsentligt olika förhållanden, som råder inom de olika stifteten, bör det ankomma på biskop att beräkna och i planerna uppta den personal, som bedöms oundgängligen erforderlig för verksamhetens bedrivande i svenska kyrkan och även i övriga trossamfund efter anmälan från dessa. Värnpliktig, krigs-

placerad personal bör i allmänhet icke ifrågakomma. Övrig personal, som har uppgifter inom totalförsvaret, bör ianspråk tas först efter samråd med ifrågavarande totalförsvarsmyndighet.

Det syns nödvändigt, att biskop med erforderlig personal har krigsuppehållsplat ej för långt från den länsstyrelse med vilken han på sätt ovan redovisats bör samverka. Erforderlig rekognosering, planläggning o s v för biskops uppehållsplat måste göras efter samråd med ifrågavarande länsstyrelse. I regel torde det vara lämpligt att krigsuppehållsplatsen väljs i någon lämpligt belägen prästgård e d.

I samband med denna planläggning måste också utklaras hur förflyttningen skall ske, vilken personal och utrustning m m som måste medföras, hur transporter, samband (post och telefon) m m skall ordnas.

Lokal organisation

Grunder

Utredningen har i kapitel 1—4 redovisat svenska kyrkans och övriga samfunds organisation och arbetsuppgifter i fred.

I kap 17 har utredningen behandlat frågor, som sammanhänger med kyrkoberedskapen i fred och krig i central instans. Utredningen har föreslagit att en kyrkoberedskapsnämnd med ärkebiskopen som ordförande inrättas för ledning och planläggning i fred och att ärkebiskopen i krig ensam svarar för ledningen på hit-hörande områden. I kap 18 har den regionala organisationen behandlats. Utredningen har föreslagit att biskop, under ärkebiskopen, i fred och krig svarar för kyrkoberedskapen. Han biträds härvid bl a av en av Sveriges frikyrkoråd utsedd kontaktman för övriga trossamfund. I detta kapitel kommer den lokala organisationen att behandlas.

Kyrkoberedskapsutredningen har som sin principuppfattning framfört, att det är angeläget att en efter förhållandena anpassad kyrklig verksamhet fortgår i krig, varvid bör gälla att präst bör få verka som präst och kyrka brukas som kyrka. För att detta skall bli möjligt måste förberedelser vidtas i fred icke minst på det lokala planet. Den prästerliga verksamhetens upprätthållande måste från skilda synpunkter betraktas som en uppgift av krigsviktig natur. Prästens verksamhet med gudstjänster och sammankomster av olika slag samt själavård, ävensom hans uppgift att hjälpa sjuka och nödlidande, torde i hög grad tjäna samma uppbyggande syften som det psykologiska försvaret i allmänhet. Arbetsuppgifterna kommer att te sig väsentligt olika inom olika delar av vårt

land. Särskilt markanta förändringar kommer att inträda i orter, som utryms och i orter, som har att ta emot — ett i regel stort antal — utrymda. Utredningen behandlar för att vinna överskådlighet förhållanden i utrymnings- och inkvarteringsområden var för sig, trots att härigenom en del upprensningar blir nödvändiga.

Arbetsuppgifter

Inom församling som utryms

Församlingsvården

Den församlingsvårdande verksamheten kommer att nedgå genom att antalet församlingsmedlemmar minskar genom bortflyttning. Samtidigt torde behovet av själavård öka bland dem som måste stanna kvar i utrymningsorten.

Gudstjänster och andaktsstunder bör i möjligaste mån fortgå enligt i fred gällande ordning. Med hänsyn till risken för fiendliga flyg- och robotanfall kan det emellertid bli nödvändigt att begränsa antalet gudstjänstdeltagare till det antal, som ryms i närbelägna skyddsrum. Det kan också bli nödvändigt att hålla gudstjänst, grupsamtal m m i skyddsrum eller i provisoriska lokaler.

Begränsningen av antalet gudstjänstbesökare kan åstadkommas genom att till olika gudstjänster främst kalla församlingsmedlemmar i vissa stadsdelar e dyl.

Hembesök kommer även efter en utrymning att ha betydelse. De får emellertid delvis en annan karaktär, då »hem» i många fall blir detsamma som större eller mindre skyddsrum. I de större skyddsrummen kan »hemmet» utgöras av en sovplats i en gemensam sovsal.

Förrättningar såsom sjukbesök, dop och konfirmationsundervisning kommer endast undantagsvis att bli aktuella på grund av att sjuka, ungdomar och mödrar med småbarn tillhör de kategorier, som utryms. Vigslar kan bli aktuella, men i begränsad omfattning. Verksamheten vid förbandsplatser tillkommer. Jordfästning och gravsättning kommer att medföra en verksamhet, som på grund av stridshandlingar understundom kan få stor omfattning. Detsamma gäller »sockenbud», d v s utdelande av nattvarden till sårade och döende. Prästernas uppgift att förmedla dödsbud och att i samband därmed lämna stöd och tröst kommer att öka.

Likaså kommer prästernas medlande verksamhet, såväl när det gäller äkten-skapsfrågor som andra frågor rörande motsättningar mellan människor, som kan uppstå till följd av krigsförhållanden och umbäranden, att få stor betydelse.

Redan i fred förekommer på större orter jourtjänst dygnet runt i själavårdsfrågor. Denna jourtjänst har visat sig värdefull och blir det än mer i krig då allmänhetens behov av rådfrågning m m torde komma att öka. Eventuellt bör jourtjänst med hänsyn till anfallsrisker o dyl tillfälligt ordnas annorstädes än på pastorsexpedition, t ex i anslutning till skyddsrum där befolkning vistas.

Det frivilliga församlingsarbetet måste fortgå men kan få en annan omfattning och inriktning. Verksamheten inom söndagsskolor och ungdomsgrupper av skilda slag kommer att upphöra som en följd av utrymningen. Verksamheten i studiecirklar, syföreningar osv kommer att minska betydligt i omfattning dels på grund av utrymningen, dels på grund av att flertalet av den icke utrymda befolkningen kommer att bli fullt sysselsatt med arbeten och problem, som sammanhänger med den ökade arbetstakten och kampen för att klara livets nödortf. Det är dock viktigt att sådan verksamhet fortsätter i

den utsträckning så är möjligt. Aktivitet är icke minst under här ifrågavarande förhållanden betydelsefull.

Den kyrkliga administrationen m m

Prästens uppgift att leda och fördela arbete och förekommande förrättningar på olika medhjälpare måste fortsätta, även om antalet direkta medhjälpare minskar. Till prästens i svenska kyrkan arbetsuppgifter i detta sammanhang hör, utöver den fredsmässiga verksamheten, att svara för fördelning icke endast av svenska kyrkans i orten kvarvarande resurser utan även av de resurser, som ställts till förfogande av övriga trossamfund. Utöver chefsskap och handledning av präster, administrativ personal, kyrkomusiker, kyrkvaktare m m kan tillkomma ledning av kyrkogårdspersonal, gravgrupper m m. Antalet präster m fl, som skall kvarstanna i utrymningsorten, måste begränsas till vad den nya situationen oundgängligen kräver och blir alltså väsentligt mindre än i fred. Personalbesparande åtgärder bör därför övervägas. Som exempel på sådana kan nämnas sammanföring av två eller flera närliggande församlingar. Sådan sammanföring kan bli åstadkommas genom att utrymd församlings pastorsexpedition sammanförs med pastorsexpedition i förort.

För att underlätta utrymning kan annex till pastorsexpedition förberedas i anslutning till i fred befintlig pastorsexpedition inom område, som enligt gällande planer skall motta från församlingen utrymda. Om församlingens medlemmar av olika anledningar efter en utrymning icke skulle komma i närheten, bedömer utredningen att en flyttning av annexet kommer att vara lättare än en förändrad utflyttning från pastorsexpeditionens fredsort.

Förvaltningen av pastoratets egendomar, kyrka, prästgård m m måste fortsätta med beaktande av de allmänna före-

skrifter som kan komma att gälla under krig och krigsfara. Skyddet av byggnader m m vid fientliga angrepp kommer att medföra ökat ansvar och ökade arbetsuppgifter, liksom skydd eller undanförande av värdefulla kulturföremål m m. Den på orten ledande prästmannen ur svenska kyrkan måste räkna med att i viss utsträckning även samordna åtgärder för skydd m m av egendom tillhörande andra trossamfund än svenska kyrkan.

Kyrkobokföringen måste fortgå men med begränsade registreringsuppgifter. Pastorsämbetena kommer i regel att kvarstå som lokala folkbokföringsorgan, men deras huvudsakliga åligganden kommer att bli att registrera födselar, dödsfall och civilståndsåndringar. Arbetet torde i huvudsak komma att bestå av registrering av dessa förhållanden dels bland den icke utrymda befolkningen, dels bland de utrymda. Sistnämnda registrering sker med stöd av från inkvarteringsorten erhållet exemplar av registreringshandling eller genom intyg från pastorexpedition i inkvarteringsort.

Verksamheten i kyrkoråd m m bör i möjlig mån fortsätta men i minskad omfattning och under vissa förhållanden med reducerad personaluppsättning. Enligt lag med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara (SFS 1943: 137) kan det vara tillräckligt med text ordföranden och minst en ledamot. Det förutsätts att kyrkoherde eller annan prästman ingår i sålunda reducerat kyrkoråd. Se härom närmare i kap 22 »Särskilda frågor».

Övriga trossamfund verksamhet

Övriga trossamfund verksamhet kommer att påverkas på motsvarande sätt som verksamheten inom svenska kyrkan. Beroende på den framtida verksamhetens

omfattning kommer förändringarna att bli mer eller mindre genomgripande. I den utsträckning så är motiverat med hänsyn till i utrymningsorten kvarvarande medlemmar, bör verksamhet enligt ovan redovisade normer fortgå. Oundgängligt behov av personal med angivna kvalifikationer, lokaler m m, anmäls — tillsammans med förslag angående hur behoven skall tillgodoses — till kyrkoherde, som är ansvarig för det pastorat, där den lokala verksamheten huvudsakligen bedrivs. Det är angeläget att denna anmälan inrymmer både behov, som icke kunnat tillgodoses och överskott, som kan nyttiggöras inom andra delar av kyrkoberedskapen.

Inom inkvarteringsområde

Församlingsvården

Behovet av församlingsvårdande verksamhet — liksom övrig kyrklig verksamhet — kommer att öka både på grund av de yttre förhållandena och genom att antalet församlingsmedlemmar genom inkvarteringen ökar. Ökningen kommer, beroende dels på församlingens fredsmässiga storlek, dels på antalet inflyttande, att te sig väsentligt olika i olika församlingar. Ju större antalet inflyttade är, desto mer kommer förhållandena i orten att påverkas. Dock är det självfallet, att en och samma procentuella ökning kommer att märkas mer i en liten än i en stor församling. I stor utsträckning kommer förhållandena också att påverkas av om de inflyttade kommer från ett utrymningsområde, som endast är några få mil avlägset, eller från ett utrymningsområde, som finns i en helt annan del av landet.

Behovet av andlig vård kommer sålunda att öka både på grund av det ökade antalet församlingsmedlemmar och på grund av ett förutsett ökat behov hos den enskilde.

Gudstjänster och andaktsstunder bör i möjligaste mån fortgå enligt i fred gällande ordning. I den mån detta icke tillgodoser behovet, måste erforderlig ökning av antalet gudstjänster åstadkommas. Även i inkvarteringsorterna måste hänsyn tas till risken för fientliga angrepp med flyg och robotar. Antalet gudstjänstbesökare bör därför begränsas för varje tillfälle. I den mån skyddsrum icke finns i kyrkans närhet, bör andra åtgärder för skydd av gudstjänstbesökare förberedas, t ex skydd i motståndskraftig del av kyrkan eller i kyrkans närmaste omgivning eller helt enkelt »utspridning». Periodvis kan det möjligen bli nödvändigt att i utsatta landsdelar förrätta gudstjänster i andra lokaler än i kyrka eller utomhus. Till gudstjänster vid olika tider kan kallas invånare i olika stadsdelar, industrier o s v.

Hembesök kommer att få ökad betydelse. Sjukbesök kommer att bli mer vanliga än i fred. Inom orter där sjukhus och beredskapssjukhus m m finns, kan sjukbesöken få stor omfattning och bli mycket tidskrävande. Vid större militära sjukhus såsom krigssjukhus eller etappsjukhus och vid fångläger ombesörjs erforderlig själavård av krigsmaktens själavårdspersonal men bistånd härmed kan behövas från ortens präster.

Möjligheterna till samordning med krigsmaktens själavårdspersonal skall givetvis tillvaratas överallt, där så är möjligt och lämpligt. Initiativ kan därvid komma från den militära sektorn likaväl som från den civila. Detta bör observeras redan i samband med planläggningen.

Dop och konfirmation kan beräknas bli aktuella i ökad omfattning eftersom mödrar med småbarn och ungdom tillhör de kategorier som i första hand utryms. I den mån svårigheter uppkommer för präst att medhinna all verksamhet, bör t ex konfirmationsundervisningen anstå i den mån den icke kan genomföras med biträde av

lekmän. Vigsjar kan förutses förekomma i ungefär samma omfattning som i fred.

Antalet jordfästningar kommer att öka dels till följd av den ökade befolkningen och dennas ålderssammansättning dels på grund av krigsförhållanden. De allmänna svårigheterna kan för en del äldre och sjuka bland de evakuerade bli för tunga att bära. Även uppgifter i samband med hemtransport av sådana inkvarterade som avlidit, men önskat begravning eller gravsättning i sin hemort, kan kräva större insatser. Prästernas uppgift att förmedla dödsbud och att i samband därmed lämna stöd och tröst kommer vidare att ta ökad tid i anspråk.

Prästerna kommer att tas i anspråk för medlande verksamhet såväl när det gäller äktenskap som i andra angelägenheter. Bl a torde det finnas skäl att räkna med, att det efter någon tid kan uppstå motsättningar mellan den bofasta befolkningen och den inkvarterade, som följd bl a av minskad bekvämlighet och knapphet på utrymme och förnödenheter av olika slag.

Jourtjänst för själavårdsfrågor måste upprätthållas i ökad utsträckning. Det är att förmoda att allmänhetens — främst den inackorderades — behov av rådgivning och bistånd kommer att öka och därmed även tillströmningen till pastorsexpeditionen.

Det frivilliga församlingsarbetet bör givetvis fortgå men med annan omfattning och inriktning än i fred. Verksamheten såväl med ungdomsgrupper av olika slag som med äldre bör främst inriktas på åtgärder, som kan ge stöd och hjälp åt de enskilda. I arbetet bör såväl den bofasta befolkningen som de inkvarterade delta. Föreningsliv och annan frivillig verksamhet bör kunna medverka till minskning av friktioner.

Prästerna måste i dessa och andra avseenden sträva efter att skapa lugn och tillförsikt hos befolkningen i inkvarteringsorterna.

Den kyrkliga administrationen m m

Prästens verksamhet att som chef fördela arbetsuppgifter och förekommande förändringar på olika medhjälpare kommer att öka. Den ledande prästen ur svenska kyrkan måste medverka till en lämplig fördelning av de resurser, som svenska kyrkan och övriga trossamfund kan ställa till förfogande i orten, sedan de värnpliktiga m fl inkallats till militärtjänst och sedan kanske vissa kyrkliga lokaler måste tas i anspråk för annat än kyrkligt ändamål eller förstörts genom fiendens åtgärder. I orter till vilka ett större antal personer evakuerats bör åtgärder vidtas för att förstärka kyrkoberedskapspersonalen bland de evakuerade. Planer härför måste uppgöras i fred.

Förvaltningen av pastoratets egendomar, kyrkor, prästgårdar m m bör fortsätta med beaktande av de allmänna föreskrifter, som kan komma att gälla under krig och krigsfara. Skyddet av byggnader m m mot fiendens angrepp kommer att medföra ökat ansvar och ökade arbetsuppgifter, liksom skydd av värdefulla kulturföremål m m. Den på orten ledande prästmannen ur svenska kyrkan måste räkna med att samordna åtgärder för skydd m m av egendom tillhörande även andra trossamfund än svenska kyrkan.

Kyrkobokföringen måste fortgå för den bofasta befolkningen. Härutöver skall registrering ske av födslar, dödsfall och civilståndsåndringar för de inkvarterade. Ifrågasvarande registreringar av inkvarterade skall bestyrkta översändas till den hemförsamling, där kyrkobokföring sker.

Verksamheten i kyrkoråd m m bör i inkvarteringsorten kunna fortsätta enligt de normer, som gäller i fred. För de föreskrifter, som gäller om så icke skulle bli fallet, redogörs i kap 22 »Särskilda frågor». Några föreskrifter, som möjliggör

att inkvarterade, som i fred är tex ledamöter i kyrkoråd på annan ort, skulle kunna ingå i inkvarteringsortens kyrkoråd, finns icke och torde icke erfordras.

Övriga trossamfund verksamhet

Övriga trossamfunds verksamhet skall på motsvarande sätt som ovan angivits för svenska kyrkan beredas möjlighet fortsätta. Behov och tillgångar måste så långt möjligt kartläggas och anmälas till kyrkoherde inom vilkens pastorat de inkvarterade medlemmarna huvudsakligen kommer att finnas.

Inom kontrakt

Av flera skäl är det nödvändigt att söka begränsa antalet myndigheter, som under krig skall lyda under biskop (domkapitel). Antalet pastorat inom varje stift är i fred betydande. I medeltal ingår nära 200 pastorat i varje stift. Största antalet har Lunds stift med 440. Luleå stift har endast 77 pastorat, men i gengäld är dessa till ytvidden betydande.

Det är främst utbildnings-, lednings- och sambandstekniska problem, som talar för en samordning i lokal instans av pastoratens kyrkoberedskap. En sådan ger därutöver ökade möjligheter att inom ett begränsat område kraftsamla tillgängliga resurser. »Efter stiftens äro stora och ämbetet svårt, förmedelst de många ärenden, som därvid förrättas måste, skall biskopen hava sig till hjälp konsistoriales samt i städer och på landet prostrar med vilkas råd han ett och annat å ämbetets vägnar skall uträtta», står det i kyrkolagen.

Från många synpunkter syns det naturligt, att den befintliga kontraktsorganisationen utnyttjas för ändamålet. Därigenom kan antalet direkt under biskopen stående kyrkoberedskapsmyndigheter begränsas till i medeltal omkring femton och kontrakts-

prosten skulle i sin tur ha att samordna denna verksamhet för — i medeltal — femton pastorat.

Om kontraktsorganisationen utnyttjas för planläggning och beredskapsåtgärder — vilket utredningen förordar — erhålls därtill en nära överensstämmelse mellan svenska kyrkans freds- och krigsorganisation. Någon möjlighet att nå överensstämmelse med övriga samfunds regionala organisation finns däremot icke.

I spetsen för varje kontrakt finns en kontraktsprost, som i allmänhet är kyrkoherde i ett av pastoraten inom kontraktet. Kontraktsprosten utnämns av biskopen efter förslag av prästerskapet i kontraktet. Han skall, som närmare beskrivits i kap 1, vara förman för de övriga prästerna i kontraktet, bistå biskopen i hans övervakande verksamhet och företa visitationer. Det syns som om anciennitetsprincipen för i stor utsträckning tillämpades vid val av kontraktsprost. I fortsättningen bör vid utväljande av kontraktsprost — utöver övrig hänsyn — icke minst beaktas att kontraktsprost även skall svara för kyrkoberedskapen inom kontraktet. Att vara den äldste kyrkoherden i kontraktet bör sålunda icke i och för sig vara meriterande. Kontraktsprost bör den bli, som är den därtill »tjänligaste». Detta är för i överensstämmelse med kyrkolagens stadgande (kap 24: 18).

I kap 16 »Territoriell indelning och samverkansfrågor» har utredningen föreslagit att i stift, vars område innefattar flera län, en kontraktsprost i varje län skall utses som biskopens kontaktman med länsstyrelsen och försvarsområdesbefälhavaren. Denna kontraktsprost skall hjälpa övriga kontraktsprostar inom länet t ex ifråga om inhämtande av uppgifter från nämnda myndigheter. Kontraktsprost kan under krig få betydande svårigheter att vid sidan av de ledande och samordnande uppgifterna hinna fullgöra alla kyr-

koherdeåligganden. Detta bör i möjligaste mån beaktas vid planeringen inom kontraktet. I den mån de olika behoven icke bedöms kunna täckas inom kontraktet, skall kontraktsprosten anmäla behoven till biskopen, som har att försöka beakta vad som anmälts vid fördelningen av prästerna inom stiftet.

Kontraktsprosten bör vid ledningen av den kyrkliga beredskapen inom kontraktet biträdas av en av Sveriges frikyrkoråd utsedd kontaktman för övriga trossamfund, jämte ersättare för denne och den övriga personal som de övriga trossamfundens verksamhet betingar.

Det bör i regel vara möjligt för kontraktsprost att under krig kvarbli inom kontraktet — ofta inom den ort där fredsverksamheten bedrivs.

Kontraktsprost bör ge anvisning angående den kyrkoberedskapsplanläggning varje kyrkoherde skall genomföra inom sitt pastorat.

Till ställföreträdare för kontraktsprost vid ledning av den kyrkliga beredskapen bör biskop utse en av kyrkoherdarna i kontraktet.

Kontraktsprost måste vara skyldig ställa sig till efterrettelse de föreskrifter, som meddelas av biskop, samt i sin tur meddela föreskrifter till kyrkoherde och andra lokala organ inom svenska kyrkan samt anvisningar till övriga samfund inom området.

Kontraktsprosten skall ansvara för att kontraktets kyrkliga resurser blir använda på ändamålsenligaste sätt. Då så påkallas med hänsyn till behovet inom särskild del av kontraktet eller viss verksamhetsgren, måste kontraktsprost svara för att åtgärder vidtas för att dit kraftsamla inom kontraktet tillgänglig personal och tillgängliga resurser. Då icke det egna kontraktets resurser räcker — eller vid överskott — måste han anmäla förhållandet till biskop.

Riktlinjer för den lokala organisationens uppbyggnad

Ovan har redovisats en rad kyrkliga verksamhetsområden, som under krig och krigsfara kommer att få ändrad omfattning och struktur.

För att minska svårigheterna vid en övergång från freds- till krigsförhållanden är det nödvändigt att dessa förändringar församlingsvis kartläggs och att åtgärder förbereds för fortsatt kyrklig verksamhet i krig.

Enligt lag om kommunal beredskap (SFS 1964: 63) åligger det kommun att redan i fredstid vidta förberedelser för att kommun under civilförsvarsberedskap »i de hänseenden, i vilka kommunen är verksam för kommunens egna medlemmar eller dem som eljest äro bosatta i kommunen, utöva verksamhet jämväl till förmån för sådan befolkning från annan kommun, som till följd av krigsskada, utrymning eller andra med krig eller krigsfara sammanhängande utomordentliga förhållanden tagit uppehåll inom kommunen». Ifrågavarande bestämmelser avser endast primärkommunernas beredskap och har därför syftning endast på beredskapsverksamhet som ankommer på landskommuner, köpingar och städer. Motsvarande föreskrifter finns icke ifråga om kyrkoberedskap som ankommer på församling. Föreskrifter erfordras för att på det kyrkliga området ge befolkning från annan kommun, som till följd av angivna förhållanden måste inkvarteras i kommunen, samma rättigheter som kommunens egna medlemmar, måste en lagändring övervägas.

Närmast blir då fråga om ett förtydligande av vad som enligt lag om församlingsstyrelse skall ankomma på församlingen under beredskap och krig.

De angelägenheter, som enligt lag om församlingsstyrelse ankommer på församlingen är bl a

a) anskaffande av och vård om kyrka,

begravningsplats, församlingshus, tjänstebostäder och annan för kyrkligt ändamål avsedd egendom;

b) åtgärder till främjande av gudstjänstliv och kyrklig förkunnelse i övrigt samt av kristen verksamhet bland barn och ungdom, ålderstigna, sjuka och andra som är i behov av omvårdnad; samt

c) avlöningsförmåner åt präst, kyrkomusiker och annan personal.

Ifråga om kyrkorådets uppgifter är det stadgat

»Kyrkorådet skall hava omsorg om församlingens liv och verka för dess utveckling, leda förvaltningen av församlingens angelägenheter samt hava inseende över övriga nämnders verksamhet. Rådet skall med uppmärksamhet följa de frågor, som kunna inverka på församlingens ekonomiska ställning, samt hos kyrkofullmäktige eller kyrkostämman och övriga nämnder ävensom hos andra myndigheter göra de framställningar, som finns påkallade» (43 §). Kyrkorådet har därutöver en rad andra uppgifter som t ex att bereda kyrkofullmäktiges ärenden, handha församlingens drätsel och förvaltning m m. Kyrkoherden är ledamot av kyrkorådet men icke längre dess självskrivne ordförande.

Kyrkoberedskapsutredningen anser det angeläget att den planläggning, som förordats komma till utförande för kyrklig verksamhet i krig i central och regional instans, utsträcks att omfatta också församlingens verksamhet. Denna planläggning blir särskilt omfattande i församlingar som ingår i inkvarteringsområden, under det att den i församlingar, vars medlemmar skall evakueras, bör bli enklare. Planläggningen inom kyrkoberedskapens områden måste ske med beaktande av all den planläggning, som sker inom kommunens övriga områden i enlighet med lagen om kommunal beredskap. Samtidigt bör de, som har att svara för kyrkoberedskapsplanläggningen, tillse, att den allmänna

kommunala planläggningen tar hänsyn till behoven på det kyrkliga området.

Utredningen utgår från att *kyrkofullmäktiges* uppgifter i stor utsträckning kommer att handhas av kyrkorådet.

Kyrkoberedskapsplanläggning för församlingar inom Svenska kyrkan bör ankomma på *kyrkorådet* och kyrkoherden gemensamt.

Kyrkoherden — som är ledamot av kyrkorådet — bör svara för kartläggningen av behoven av kyrkoberedskapsåtgärder och för de delar av planläggningen, som ligger utanför kyrkorådets kompetens enligt lagen om församlingsstyrelse. På kyrkoherden bör det vidare ankomma att svara för erforderlig samordning och för verkställigheten av kyrkorådets och egna beslut inom kyrkoberedskapsområdet. Härutöver bör det ankomma på kyrkoherden att ansvara för att erforderlig samordning sker med övriga samfunds beredskapsplanläggning. Till sitt förfogande bör kyrkoherden ha präster och annan personal till det antal som församlingens storlek efter genomförd befolkningsomflyttning i samband med utrymning motiverar. För tjänsten vid pastorsexpeditioner, gravtjänst m m erforderlig personal måste också disponeras.

Kyrkoherde måste även ha ansvar för att *övriga trossamfund*, som verkar eller under krig kan komma att verka, inom pastoratet, får möjlighet att fortsätta sin verksamhet. En förutsättning är emellertid att företrädarna för dessa samfund lämnar honom erforderligt bistånd och följer hans anvisningar på kyrkoberedskapens område. Varje samfund utklarar sina behov och tillgångar. Samordning av övriga trossamfunds behov och tillgångar sker enligt ledning och anvisning av den inom området utsedde kontaktmannen. Behov och tillgång på personal, lokaler o s v för kyrkoberedskapsändamål anmäls till kyrkoherden, som svarar för erforderlig samordning.

För ledning m m är det nödvändigt att mellan biskop (domkapitel) och församling ha en mellaninstans. Kontraktet är en lämplig sådan. Utredningen föreslår att *kontraktsprest* blir »förman» och ansvarig för kyrkoberedskapen inom kontraktet. Det bör åligga honom att sammanställa de församlingsvis uppgjorda planerna samt vidta erforderlig utjämning och andra samordnande åtgärder inom kontraktet, såväl då det gäller personal som egendom. Han skall förbereda åtgärder för att möjliggöra kraftsamling av kontraktets kyrkoberedskapstillgångar till särskilt utsatta områden inom kontraktet och därutöver — enligt biskops anvisning — även hjälp och bistånd utom kontraktet. En av kontraktsprestarna i varje län, där biskopsäte ej finns, utses som biskopens kontakman hos länsstyrelsen och försvarsområdesbefälhavaren.

De ökade arbetsuppgifter och det ökade ansvar, som åläggs kontraktsprestarna, motiverar en förbättring av kontraktsprestarnas nuvarande arvoden.

Ifråga om *besvär* gäller att besvär över beslut av kyrkofullmäktige eller kyrkostämman alltid skall anföras hos länsstyrelse, om icke annat är föreskrivet. Domkapitel är i regel icke besvärmyndighet i dessa ärenden. Ifråga om besvär över beslut av kyrkoråd eller annan församlingens nämnd är målets beskaffenhet avgörande. Till domkapitels prövning förs ärende av utpräglat kyrklig natur, t ex åtgärder till främjande av gudstjänstlivet och den kyrkliga förkunnelsen i övrigt (om åtgärderna icke innebär användning av utdebiterade medel), upplåtelse av gudstjänstlokal eller gravplats och anställning m m av personal för gudstjänstlokal m m eller disciplinär åtgärd mot sådan person. För övriga beslut av kyrkoråd är länsstyrelsen besvärmyndighet.

Utredningen föreslår ingen ändring ifråga om ovan refererade regler för besvär.

Den förutsätter att erforderliga direktiv för planläggning m m skall kunna utfärdas i samverkan mellan länsstyrelse och biskop (domkapitel).

Av redogörelsen i detta kapitel framgår att förhållanden, arbetsuppgifter o s v i olika församlingar i krig blir mycket skiftande. Olikheter framträder mellan församlingar, som utryms och församlingar, som får ta emot utrymda, men även inom dessa skilda typer av församlingar kommer förhållandena att bli olika. En gemensam handlingslinje för den kyrkliga verksamhetens bedrivande under de för-

hållanden, som det här gäller, kan dock i stora drag härledas ur den ovan lämnade beskrivningen av förutsättningar och uppgifter. Betydelsefullt är givetvis att verksamheten organiseras ändamålsenligt och att resurserna samordnas och utnyttjas på bästa sätt. Det är icke möjligt att ange en för alla församlingar gällande organisation. Vissa normer kan dock fastställas. Till dessa återkommer utredningen i kap 20 »Beredningsplanläggning». Med hjälp av där angivna normer måste för varje församling utarbetas för församlingen lämplig organisation.

Beredskapsplanläggning och krigsuppgiftsförteckning

Skyldighet att beredskapsplanlägga

Lagen den 3 juni 1960 (SFS 1960: 513) om beredskapstillstånd och beredskapskungörelsen samma dag (nr 515) upptar de grundläggande öppna bestämmelserna för den administrativa beredskapen. Tillämpningen anknyts i allmänhet till förordnande om beredskapstillstånd. En förstärkning av myndigheternas beredskap på visst eller vissa områden kan dock tillkomma även utan att beredskapstillstånd beordras. Ytterligare grundläggande föreskrifter finns i hemliga beredskapsbestämmelser.

Myndighet, som skall upprätthålla verksamhet i krig, skall i fred planlägga denna verksamhet med alternativ för olika beredskapsgrader. Sådan myndighet skall också vaka över att underställda organ genomför sin planläggning och utfärdar erforderliga anvisningar härför. Samråd skall i erforderlig utsträckning tas med berörda civila och militära myndigheter.

Enligt Kungl Maj:ts krigsinstruktion för länsstyrelserna (SFS 1962: 513) skall länsstyrelsen såsom högsta civila förvaltningsmyndighet inom län tillse »att sådana på civil myndighet ankommande åtgärder vidtagas, som äro ägnade att främja totalförsvaret, samt i övrigt verka för att länets tillgångar av olika slag fördelas och utnyttjas på ett med hänsyn till den samlade försvarsinsatsen och civilbefolkningens behov ändamålsenligt sätt». Länsstyrelsen må, när det prövas oundgängligt för nödig samordning av försvarsansträngningarna, meddela inom länet verksam regional och lokal civil myndighet med statliga förvaltningsuppgifter »föreskrift i avseende å verksamhetens bedrivande och

inriktning även om myndigheten icke eljest är underställd länsstyrelsen».

Oklarhet har på sina håll rått om de kyrkliga myndigheterna tillhör de »myndigheter», som är skyldiga att planlägga sin verksamhet för krig.

Med hänsyn till det tidvis skärpta utrikespolitiska läget har, som angivits i betänkandets inledning, under utredningsarbetets gång en del provisoriska åtgärder ansetts nödvändiga. Oftast i samarbete med kyrkoberedskapsutredningen har därför olika slag av riktlinjer och anvisningar rörande det kyrkliga arbetet under krig utarbetats i stiftet för att utgöra grund för kyrkans handlande. Denna planläggning har i samråd med utredningen drivits långt inom vissa stift. En tidigt utförd beredskapsplanläggning inom Göteborgs stift, liksom erfarenheter från övningar m m berörande Lunds, Växjö, Stockholms och Luleå stift, har varit av särskilt värde för kyrkoberedskapsutredningens arbete.

Kyrkoberedskapsutredningen anser det nödvändigt att förberedelser vidtas i fred om en efter förhållandena anpassad kyrklig verksamhet skall kunna fortgå i krig. Någon tvekan att de kyrkliga myndigheterna tillhör de myndigheter, som är skyldiga beredskapsplanlägga, får icke finnas.

Grunder för beredskapsplan

Allmänt

I kap 17 »Central organisation» och 18 »Regional organisation» har kyrkoberedskapsutredningen skisserat grunder för en central och en regional kyrklig organisation i krig. Ifråga om den lokala organisationen, som behandlats i kap 19, har utred-

ningen uttalat, att förhållandena och arbetsuppgifterna i de olika församlingarna i krig kommer att bli mycket skiftande. Stora olikheter finns mellan församlingar, som utryms och församlingar, som får ta emot de utrymda. Det är därför icke möjligt att ange en för alla församlingar ensartad organisation. Vissa allmänna normer för planläggning m m kan dock ges. Med dessa normer som underlag måste varje pastorat, kontrakt och stift utarbeta sin beredskapsplan. Sedan dessa planer och förteckningar fastställts av närmast högre myndighet, har därmed varje församling, kontrakt, stift o s v och dess av kyrkan ianspråktaga personal i förväg erhållit order om sina särskilda uppgifter i krig.

Skulle oförutsedda lägen inträffa, har biskop (kontraktsprost) att företa alla de dispositioner, som blir nödvändiga. Man kan inte räkna med att alltid kunna komma i förbindelse med central myndighet eller domkapitel, allra minst vid utrymning eller krigsutbrott. Biskoparna (kontraktsprostarna) bör exempelvis var och en i sitt stift (kontrakt) utfärda missiv och vidta åtgärder, varefter central myndighet (domkapitel) så snart ske kan, utfärdar de formella missiv och övriga handlingar, som kan komma att behövas. Vederbörande präst är skyldig att även utan sådant missiv fullgöra, vad honom åläggs av biskopen (kontraktsprosten).

Utredningen har bedömt det lämpligt att utarbeta en disposition till »Beredskapsplan», som kan användas inom alla församlingar. Därigenom kan, trots de skiftande förhållandena inom olika församlingar, viss likformighet åstadkommas, vilket i sin tur kan underlätta sammanställningar, kontroll, överlämning mellan olika befattningshavare, inlärande o s v.

Förslag till »Beredskapsplan» finns i bilaga 20: 1. Den är uppställd med beaktande av gällande föreskrifter. Förteckningen är förhållandevis omfattande för

att täcka tänkbara alternativ. Alla uppgifter behöver sålunda icke införskaffas, utarbetas och förtecknas av alla myndigheter.

Kyrkoherdes plan bör efter kontraktsprostens granskning och komplettering insändas till biskop för att fastställas av honom i samråd med resp länsstyrelse. Samtidigt insänder kontraktsprosten sammanställning över förhållandena inom kontraktet, av vilken bl a bör framgå de överskott och de underskott inom olika områden, som finns inom kontraktet. På motsvarande sätt bör biskop göra en sammanställning över stiftets resurser och till ärkebiskopen anmäla de överskott och brister, som finns inom stiftet, för att därigenom ge ärkebiskopen möjlighet att på rikspanet vidta erforderlig utjämning eller andra åtgärder.

Innan arbetet med beredskapsplanen kan påbörjas, måste vissa grunder och förutsättningar fastställas och inhämtas. Planläggningen gäller för krigsförhållanden — icke för fred och icke heller för beredskap av den karaktär, som vi hade i vårt land under andra världskriget.

Under krigsförhållanden bör rapportering om väsentliga förändringar insändas genom kontraktsprost till biskop och i erforderlig utsträckning från biskop till ärkebiskopen för att möjliggöra de överflyttningar m m, som kan motiveras av läget.

Rent allmänt kan konstateras, att det i de utrymda orterna kommer att bli en liten befolkning med god tillgång till lokaler m m, under det att förhållandena i de orter, som skall ta emot de utrymda, kommer att bli de rakt motsatta. Enär planläggningen blir väsentligt olika i församlingar, som skall utrymmas och i församlingar, som skall ta emot utrymda, uppdelas den fortsatta redogörelsen — även om vissa upprepningar härigenom blir nödvändiga — på dessa två typer av församlingar.

Församlingar, som skall utrymmas

Underlag för planläggningen i stort erhålls från vederbörande länsstyrelse. Det bör åligga biskop att överenskomma med berörda länsstyrelse om det lämpligaste sättet att få erforderliga uppgifter. Inom stift, som har en utsträckning över flera län, sker det närmare samrådet med varje länsstyrelse enligt förslag i kap 18 efter biskops allmänna överenskommelse, genom en av biskopen utsedd kontraktsprost. Denne skall sedan förmedla uppgifterna till övriga kontraktsprostar inom länet. En stor del av de lokala uppgifterna — särskilt de, som hör samman med den kommunala beredskapen — kan inhämtas hos ortens drätselkammare eller kommunalnämnd (ev beredskapsnämnd), i verkställighetsskedet även hos ortens civilförsvarschef, distriktschef eller civilförsvarsombud. Så långt som möjligt bör klarläggas vilka kategorier, som skall utrymmas när, längs vilka vägar och till vilka områden. Av stor betydelse är, om utrymningen avser längre förflyttning eller endast någon mil. Vidare utklaras hur transporterna beräknas ske (järnväg, landsväg etc) och om utrymningen avses ske direkt till de slutliga utrymningsorterna eller till en början till genomgångsområden i utrymningsortens närhet för senare fortsatt transport. Det bör observeras, att det i regel icke är möjligt genomföra de större utrymningarna med församlingarna sammanhållna.

För att samarbete och samverkan skall kunna fungera väl, är det angeläget komma ihåg, att civilförsvarsmyndigheterna svarar för själva utrymningen, under det att de kommunala myndigheterna svarar för verksamheten därefter. För planläggningen av den fortsatta verksamheten i församlingen måste utklaras vilka kategorier, som icke skall utrymma och som därigenom kommer att utgöra församlingens »fasta befolkning».

Vad skall dessa kvarvarande göra i församlingen (krigsindustrier, administration, bevakning etc)? Var skall de äta och bo (i skyddsrum, i ytterområden etc)? Vilka kategorier bland de utrymmande och bland de kvarvarande behöver särskild hjälp och omtanke av själavårdspersonal? Var och hur skall denna hjälp sättas in? Vem svarar för utrymningen och vem för den fortsatta verksamheten i orten (namn och adresser)? De uppgifter ifråga om själavård m m, som kan och måste finnas under krig, kartläggs. Personal- och lokalbehov m m inventeras med fredsförhållandena som bakgrund.

Länsstyrelse bör även kontaktas ifråga om lokalbehovet i krig. Lokaler behövs bl a för pastorsexpedition m m och för gudstjänster. Vilka gudstjänstlokaler tillhöriga svenska kyrkan, respektive övriga trossamfund, finns inom pastoratet? Hur kan dessa lokaler användas i krig med hänsyn till deras belägenhet, tillgång på skyddsrum, möjlighet att mörklägga, värma upp osv? Är någon av byggnaderna för längre eller kortare tid rekvirerad för annat ändamål än gudstjänstbruk? Ifråga om mörkläggnings- och skyddsbyggnaderna bör kontakt även sökas med kommunalnämnden och ifråga om övriga trossamfundens lokaler m m med den av Sveriges frikyrkoråd utsedde kontaktmannen. Med den sistnämnde eller genom hans medverkan bör erforderliga överenskommelser träffas. Erforderliga åtgärder för att möjliggöra mörkläggnings- och skyddsbyggnaderna bör utföras. Erforderliga åtgärder för att skapa andakt även i provisoriska lokaler (krucifix, ljus etc) bör förberedas.

Ifråga om lokaler för pastorsexpeditionen m m bör undersökas om icke de i fred använda lokalerna kan användas för den personal, som måste bli kvar. En förutsättning är då, att erforderliga skyddsrum disponeras. I större orter kan övervägas att sammanföra flera pastorsexpeditioner

till en och samma lokal eller att flytta innerstadsexpeditionen till förtortssamhälle. Motsvarande kan bli nödvändigt med övriga trossamfunds expeditioner m m.

För den del av pastorsexpeditionen m m, som måste flytta med de utrymda, måste förberedelser vidtas på utrymningsort. I många fall torde det vara möjligt att beräkna till vilket ungefärligt område huvuddelen av församlingens medlemmar kommer att evakueras. Inom detta område bör förberedelser vidtas i anslutning till där befintlig pastorsexpedition genom att upprätta ett *annex* till hemortens pastorsexpedition. Skulle förändringar i planläggningen bli nödvändiga, torde det vara lättare att beakta dessa från en ort, som tar emot utrymda, än från utrymningsorten.

Man måste bestämma sig för vilka kyrkliga böcker och andra *handlingar*, som måste disponeras för fortsatt arbete på orten eller den nya plats, där verksamheten skall upprätthållas, och vilka som kan undanföras till annan (skyddad) plats. En lämplig åtgärd är att med olika färger märka de pärmar etc, som skall medföras och dem, som skall vara kvar. Av särskild betydelse är de handlingar, som erfordras för den *folkbokföring*, som måste fortsätta. (Se härom i kap 12 »Kyrkobokföring och arkivtjänst»).

Gravtjänsten kan komma att ställa utomordentligt stora krav på kyrkoberedskapens organ. En omfattande planläggning krävs på detta område, bl a måste planläggningen omfatta begravningsplatser och reservbegravningsplatser. Hur skall identifiering ske? Var finns uppsamlingsplats för döda? Var finns personal för omhändertagande av döda, gravöppning, transporter, kremering m m? (Se vidare kap 15 »Omhändertagande av döda under krig»).

Många kyrkor är *kulturminnesmärken* och innehåller *konstskatter*, som i möjli-

gaste mån bör skyddas från krigets förstörelse. Det måste i planen utklaras, hur detta skydd skall åstadkommas. Vad skall undanföras? Hur och av vem skall emballering och transporter utföras? Vart skall konstskatter, som undanförs, transporteras? Vad skall skyddas på platsen? Hur skall detta ske? (Se härom i kap 11 »Skyddet av gudstjänstlokaler och deras inventarier»).

Enligt utredningens uppfattning bör varje planläggning även innefatta *övriga trossamfunds kyrkoberedskapsfrågor*. Övriga trossamfund skall därför beredas möjlighet att framföra sina önskemål och behov. Med beaktande av de möjligheter som finns och med det helas bästa för ögonen vidtas erforderliga åtgärder i samråd med företrädaren för dessa samfund.

Ifråga om den kommunala beredskapen och *kyrkofullmäktiges* och *kyrkoråds* m fl organs verksamhet se kap 19 »Lokal organisation» och 22 »Särskilda frågor».

Församlingar, som skall motta utrymda

Länstyrelsens civilförvarssektion (ev ortens drätselkammare, kommunalnämnd eller beredskapsnämnd) — i verkställighetsskedet även ortens civilförvarschef, distriktschef eller civilförvarsombud — lämnar efter begäran uppgifter om de *planer*, som är aktuella för församlingen (kontraktet) ifråga om inkvartering av från andra orter utrymda. Av särskild betydelse är att veta, om de utrymda kommer från någon närbelägen stad eller från en mera avlägsen landsdel. Hur många och vilka kategorier skall inkvarteras? Vad kommer det att innebära, att invånarantalet plötsligt fördubblas eller tredubblas med en befolkning, som saknar den manliga personalen i värnpliktsåldern? Var (hos vem) skall de inkvarteras, hur skall de leva, hur skall de skyddas vid flyg- och radiakanfall? Vad skall de sysselsättas med? Skolverksamhet etc?

Vidare bör inhämtas om någon inrättning, som har *särskilt stort behov* av själavårdande verksamhet, t ex beredskapssjukhus e dyl, skall tillkomma i orten.

De *uppgifter* ifråga om själavård m m, som kan och måste fortgå, kartläggs. Personal- och lokalbehov m m inventeras med fredsförhållandena som bakgrund.

Den borgerliga kommunens beredskapsplanläggande organ eller länsstyrelsen bör kontaktas ifråga om *lokalbehov*. Lokaler behövs bl a för en utökad verksamhet på pastorexpeditionen och för att ev motta del av pastorexpedition (annex) från utrymd församling. I anslutning till pastorexpeditionen bör för personal och arkiv skyddande lokaler och förläggingsutrymmen m m disponeras.

Befintliga gudstjänstlokaler inventeras. Hur kan dessa lokaler användas i krig med hänsyn till deras belägenhet, möjlighet att mörklägga, värma upp o s v? Är någon av lokalerna för längre eller kortare tid rekvirerad för annat ändamål än gudstjänstbruk? Ifråga om mörkläggnings och skydd av byggnaderna bör kontakt även sökas med kommunalnämnden och ifråga om övriga trossamfunds lokaler m m med den av Sveriges frikyrkoråd utsedde kontaktmannen. Med den sistnämnde eller genom hans förmedling bör erforderliga överenskommelser träffas.

I mottagande församlingar kan huvuddelen av i fred använda *handlingar* bibehållas. Skyddade utrymmen kan erfordras. Möjlighet att motta från annat håll utrymd församlings handlingar bör finnas. Av särskild betydelse är handlingar, som erfordras för att den begränsade *folkbokföringen* skall kunna fortsätta. (Se härom i kap 12 »Kyrkobokföring och arkivtjänst»). Förberedelser, motsvarande dem, som görs i orter som utryms, måste också vidtas för den händelse uppgjorda planer måste ändras.

Gravtjänsten kan komma att ställa stora

krav på kyrkoberedskapens organ även i landsortens församlingar. En särskild planläggning krävs på detta område. Var finns begravningsplatser och reservbegravningsplatser? Vilken kapacitet finns med hänsyn till krigsbefolkning och krigskatastrofer? Vilken personal erfordras för identifiering, omhändertagande och transport av döda, gravöppning, förmedlande av dödsbud m m? Vilken samverkan bör ske med krigsmakten för planläggning av krigs- kyrkogårdar?

Många kyrkor är *kulturminnesmärken* och innehåller *konstskatter*, som i möjligaste mån bör skyddas från krigets förstörelse. Det måste i planen utklaras hur detta skydd skall åstadkommas. I församlingar, som mottar utrymda, torde man i regel kunna räkna med att det bästa skyddet kan åstadkommas på platsen.

Planläggningen skall även innefatta *övriga trossamfunds kyrkoberedskapsfrågor*. Dessa trossamfund inom kontraktets område skall därför beredas möjlighet till samverkan och samarbete i första hand genom ovannämnd kontaktman. I de områden där så är möjligt bör även beaktas de själavårdsproblem, som kan uppstå bland evakuerade tillhörande övriga trossamfund. Erforderliga åtgärder vidtas i samråd med dessa samfund.

Ifråga om den kommunala beredskapen och *kyrkofullmäktiges* och *kyrkoråds* m fl organs verksamhet se kap 19 »Lokal organisation» och 22 »Särskilda frågor».

Krigsuppgiftsförteckning

Allmänt

Sedan med ledning av bl a ovanstående frågeställningar behov och tillgångar klarlagts gäller det för kyrkoherden att göra en »Krigsuppgiftsförteckning» av vilken skall framgå församlingens (kontraktets) uppgifter i krig samt hur församlingens ordinarie arbetsuppgifter skall fördelas vid

övergång till krigsorganisation. Församlingens (kontraktets) krigsorganisation förtecknas i en »Krigsorganisationsplan». Med ledning av denna beräknas den personalorganisation och de åtgärder i övrigt som behövs för uppgifternas lösande. Därvid måste man av flera skäl räkna med att kunna disponera personella och materiella resurser endast i mycket begränsad utsträckning. En sammanställning av kyrkoherdarnas planer görs kontraktvis av kontraktsposten.

Erforderlig personal uttas om möjligt på frivillig väg bland icke värnpliktig personal och bland personal, som icke uttagits för andra totalförsvarsuppgifter. I den mån värnpliktig personal eller personal som uttagits för andra totalförsvarsuppgifter anses oundgängligen erforderlig, görs framställning att få disponera densamma. Endast ifråga om personal tillhörande grupperna »prästerlig verksamhet», »gravtjänstpersonal» och möjligen viss personal för »administrativ verksamhet» kan positivt resultat av sådan framställning väntas. (Se kap 21 »Personalbehoven och deras tillgodoseende»). Möjligheten att använda pensionerad personal beaktas. I den mån frivillig personal i erforderlig utsträckning icke kan erhållas, förbereds uttagning med stöd av de tjänstepliktsbestämmelser, som står till buds. (Se kap 6 »Totalförsvaret och kyrkoberedskapen» delen »Totalförsvarets personalfrågor»). I orter, som mottar evakuerade, finns anledning förmoda att det bland de evakuerade finns många, som kan ianspråkta för kyrkoberedskapsändamål.

Uttagen personal registreras och meddelas härom och om vad registreringen innebär. Personal uttas i första hand på frivillig väg. Personalen orienteras om att frivilligheten endast gäller själva anmälan. Sedan anmälan gjorts är personalen bunden och måste vara beredd tjänstgöra så länge registreringen kvarstår.

Personal uttas till:

a) *Prästerlig verksamhet:*

Härför disponeras präster i svenska kyrkan och övriga trosamfund, lämpliga lekmän.

b) *Administrativ verksamhet:*

Härför disponeras bl a kyrkokamrerare, kyrkoskrivare, kontorspersonal m fl vid pastors- och andra samfunds expeditioner, deltidstjänstgörande, kontorserfaren, frivillig personal.

c) *Kyrkomusikerverksamhet:*

Härför disponeras bl a kyrkomusiker, sång- och musiklärare, amatörmusiker m fl.

b) *Kyrkas m fl lokalers och dess inventariers användning och skydd:*

Härför disponeras bl a kyrkväktare, vaktmästare, äldre fastighetsskötare m fl.

e) *Gravtjänst:*

Härför disponeras kyrkogårdsföreståndare, kyrkogårdsväktare, begravningsentreprenörer m fl, trädgårds- och jordbruksarbetare.

f) *Annan verksamhet:*

Härför disponeras personal, som aktivt brukar delta i kyrkligt arbete (i vidare mening).

Prästerlig verksamhet

Präster i svenska kyrkan

Beträffande prästerskapet i svenska kyrkan bör följande gälla.

Den som är krigsplacerad (d v s innehar gällande personlig order om inställelse vid mobilisering) skall redan i fredstid an-

måla detta sakförhållande till sin kyrkoherde (kontraktsprost resp biskop) varvid förbandstillhörighet icke anges. Upphör krigsplaceringen skall detta på samma sätt snarast efter erhållen order meddelas kyrkoherden.

I händelse av krig skall han följa de order, som gäller på grund av krigsplaceringen. Hinner han, skall han meddela kyrkoherden, att han blivit inkallad. En kyrkoherde som inkallas gör motsvarande anmälan till kontraktsprost och en kontraktsprost till biskop. Den inkallades skyldigheter som präst övertas automatiskt av andra. Bristen på präster för civilbefolkningen kan på många håll bli kännbar, varför även längre uppehåll i militärtjänstgöring bör anmälas på motsvarande sätt som vid inkallelse. Det måste observeras att en inkallad präst alltid är underställd de militära myndigheterna och icke står under domkapitels tillsyn.

Icke krigsplacerad präst skall redan i fredstid från kontraktsprost (biskop) erhålla besked om sin tjänstgöring vid beredskap eller krig. I varje pastorat bör minst en präst avdelas för den andliga vården av ortsbefolkningen. Han bör även ansvara för kyrkobokföringen. Denne präst är skyldig stanna kvar i pastorat så länge icke befolkningen evakueras. Om endast en del av befolkningen evakueras, skall han kvarstanna. Om däremot total utrymning genomförs, exempelvis som led i de militära operationerna, är han skyldig följa med. Han är i den situationen ansvarig för att föreskrivna åtgärder i fråga om kyrkoarkiv m m blir vidtagna. I övrigt gäller för honom att vid utrymning övergå till den tjänstgöring han är beordrad till enligt beredskapsplanen.

De präster, som icke tas i anspråk av krigsmakten och icke oundgängligen behövs i hemorten, överförs — enligt meddelande från kontraktsprosten — till kategorin »disponibla präster». De bör i varje särskilt fall redan i fredstid erhålla order,

som de har att rätta sig efter, tills de från domkapitel eller kontraktsprost får andra direktiv. Sådan order kan exempelvis gå ut på att de skall stanna i hemförsamlingen och tjänstgöra där, att de skall tjänstgöra i hemorten men där överta andra församlingar, eller att de skall åtfölja en viss del av befolkningen som evakueras. Sådana disponibla präster kan också under krigets gång tilldelas särskilda uppgifter, som påkallas av behoven. Förordnande härom utfärdas av biskop eller där kontakt med biskop icke går att upprätthålla av kontraktsprosten. Delegering här- om bör utfärdas i fred.

Präst, som evakueras, skall anmäla sig för kyrkoherde vid framkomst till utrymningsorten, eller om planerna icke kan följas, hos närmaste kyrkoherde. Detta bör framgå av den handling, krigsplaceringsbeskedet, som reglerar prästens verksamhet i krig.

Präster i övriga trossamfund

De arbetsuppgifter för vilka övriga trossamfunds pastorer kan komma att användas under krig hänförs sig, liksom för svenska kyrkans präster, dels till den militära själavårdsverksamheten, dels till civil kyrklig verksamhet. Dessa trossamfunds pastorer har hittills endast i begränsad omfattning tagits i anspråk för den militära själavårdsverksamheten. En ökning är här möjlig. Förhållandevis många har emellertid en sådan militär utbildning och krigsplacering, att de i händelse av krig måste tas i anspråk för andra uppgifter än sådana som är av själavårdande karaktär.

De *alternativ* som i första hand kommer ifråga när det gäller ianspråktagande för kyrklig verksamhet redovisas nedan liksom principerna för pastors avlöning i de olika alternativen. Huvudprincipen bör vara att pastorn i det längsta betraktas som anställd och verksam i sitt eget samfund.

Beroende på verksamhetens art kan emellertid samordnande åtgärder erfordras. Dessa syns lämpligast bära vidtas av Sveriges frikyrkoråd. Först då pastorn ianspråkats för kyrkoberedskapsuppgifter huvudsakligen utom dessa samfund, bör avlöningen ske genom statliga åtgärder. Tjänstepliktslagen förutsätts därvid vara i kraft. Alternativen är:

a) Fortsatt församlingstjänst i väsentlig överensstämmelse med fredsförhållanden så till vida som tjänsten förläggs till den församling pastorn tjänat i fredstid. Eventuellt sammanslås flera församlingar i samma samfund. Övriga trossamfunds kontaktman på stifts-(distrikts-)planet svarar för erforderlig planering för dessa trossamfund.

Pastorn kan åläggas skyldighet tjänstgöra och följa de direktiv kyrkoberedskapsnämnden ger för samordning tex beträffande personals och lokalers användning. Lön utgår från det egna samfundet, som också svarar för eventuell samordning och verksamhet mellan flera församlingar.

b) Fortsatt församlingstjänst med den av krigsförhållandena (utrymning etc) betingade förändringen i jämförelse med arbetet i fredstid, att flera församlingar inom skilda samfund betjänas av samme pastor. Även i detta alternativ svarar övriga trossamfunds kontaktman på stifts-(distrikts-)planet för den planering som behövs för att åstadkomma den nödvändiga samordningen.

De ekonomiska angelägenheterna kräver inga speciella åtgärder. Pastorerna behåller lön o d från sitt eget samfund även då de samtidigt verkar inom annat samfund.

c) Självvårdande verksamhet och annat kyrkligt arbete utan anknytning till viss församling men i huvudsak med inriktning på att samla medlemmar i övriga trossamfund, tex på en inkvarteringsort i en utrym-

ningssituation till sedvanligt församlingsoch med utgångspunkt från sådana gemenskapsbildningar bedriva uppsökande och självvårdande verksamhet. I den mån detta alternativ kommer ifråga bör övriga trossamfunds kontaktman på riks- och stifts(distrikts-)planet svara för planering av sådan verksamhet. Han bör bli anskaffa för uppgiften lämplig pastor och anvisa honom arbetsområde. Lön m m bör utgå enligt anvisningar från Sveriges frikyrkoråd. Därvid kan tex gälla att de olika samfundens kassor för inre mission och de olika distriktsorganisationerna lämna ekonomiska bidrag under en initieringsperiod och att arbetet därefter väsentligen finansieras med hjälp av frivilliga gåvor.

d) Självvårdande verksamhet med anknytning till svenska kyrkans församlingsorganisation i situationer, då förhållandena väsentligen överensstämmer med c) men förutsättningarna för ett frikyrkligt inriktat arbete saknas eller är så ringa att det icke kan motivera en helhetsanställd pastor samtidigt som tillgången till präster från svenska kyrkan icke är tillräcklig för att fylla de akuta behoven.

I detta fall bör pastorn anställas av svenska kyrkan utan att det krävs särskild venia e dyl.

Kyrkoberedskapsutredningen föreslår att lönen till pastor utgår på motsvarande sätt, som gäller eller kan komma att gälla för annan personal med tjänsteplikt. Beloppets storlek bör fastställas samtidigt med att det fastställs för andra motsvarande personalkategorier, varvid de normer, som gäller i fred, bör vara vägledande. På motsvarande sätt som pastor, som tas i anspråk på det lokala planet, avlönas i första hand genom det egna samfundet och i andra hand genom samordning av Sveriges frikyrkoråd, bör de kontaktmän, som ianspråkats i regional och central instans, få sina löneförhållanden reglerade.

L e k m ä n

Inom varje församling, såväl inom svenska kyrkan som inom övriga trossamfund, finns lekmän, som tas i anspråk för kyrklig verksamhet. Dessa lekmän bör i betydande utsträckning användas även i krig. Deras insatser kan då bli av än större betydelse än i fred.

Administrativ verksamhet

För administrativ verksamhet krävs tillgång på minst en kvalificerad person per pastorsexpedition. Denne person bör i regel vara den, som i fred handhar motsvarande arbetsuppgifter. Endast om vederbörande är värnpliktig eller av annan särskild anledning icke kan disponeras bör annan ifrågakomma. I större församlingar kan det bli nödvändigt att disponera mer än en befattningshavare. Behovet får bedömas från fall till fall med ledning av erfarenheter från den fredsmässiga verksamheten. Behov av extra personal bedöms bli störst i församlingar, som mottar utrymda. Möjligheten att bland evakuerade erhålla erforderlig förstärkning bedöms god. Även för övriga trossamfunds administration m m kan behövas personal. Även här måste erfarenheter från den fredsmässiga verksamheten bli vägledande och hänsyn tas till de förändrade förhållandena under krig. I enlighet med utredningens förslag bör oundgängligen erforderligt behov anmälas till den i svenska kyrkan, som svarar för planläggningen på orten, för att av denne kunna beaktas i den gemensamma planen.

Kyrkomusikerverksamheten

Enligt lag om kyrkomusiker (SFS 1947: 275) skall för kyrkomusikens upprätthållande för varje territoriell församling finnas anställd kyrkomusiker. Rikets stift är indelade i kyrkomusikerdistrikt. Varje territoriell församling utgör ett kyrkomusi-

kerdistrikt, såvida icke Kungl Maj:t på grund av särskilda skäl föreskriver att församling skall uppdelas på skilda distrikt eller helt eller delvis förenas med annan församling eller del därav.

I varje kyrkomusikerdistrikt skall i regel finnas en organisttjänst eller en kantorstjänst. Med organisttjänst avses därvid en självständig kyrkomusikalisk tjänst under det att kantorstjänst är en tjänst såsom kyrkomusiker och folk- eller småskollärare. Huvuddelen av tjänsterna tillhör den senare kategorien. Organisttjänst får inrättas endast i kyrkomusikerdistrikt med högre invånarantal än 5 000 och kantorstjänst endast i kyrkomusikerdistrikt med högst detta invånarantal. Vid behov kan en eller flera biträdande kyrkomusikertjänster inrättas. Där de kyrkomusikaliska arbetsuppgifterna är av ringa omfattning, får domkapitel medge, att endast en orgel-spelare anställs.

Föreskrifter angående kyrkomusikers åliggande, kompetens, behörighet m m finns i kyrkomusikerstadgan (SFS 1950: 375).

Även övriga trossamfund har kyrkomusiker. Dessa är i regel deltidsanställda.

Kyrkoberedskapsutredningen anser att det har stor betydelse att kyrkomusiken icke tystnar under krig. Gudstjänsternas och de kyrkliga akternas utförande blir väsentligt förändrade utan musik. Utredningen vill dock icke förorda, att särskilda åtgärder vidtas för att överföra kyrkomusiker från annan verksamhet i totalförsvaret till kyrkomusikalisk verksamhet. Det torde vara möjligt att för denna verksamhet använda personal, som icke är i värnpliktsåldern. Icke sällan torde kyrkomusikeruppgiften kunna förenas med annan verksamhet. Pensionerade kantorer eller eljest orgelspelande personer inom församlingen bör kunna uttas till reservorganister och vid behov ges kompletterande utbildning.

En stor del av kantorerna har lärar-

tjänst som sin huvuduppgift och har därvid skolöverstyrelsen som central administrativ myndighet. I den mån de icke tas i anspråk av totalförsvaret, torde de bibehållas på orten eller, då de är verksamma i utrymningsorten, i samband med utrymningen m m förflyttas till annan kommun, där de torde komma att ianspråkta för lärarverksamhet. Kyrkoberedskapsplanläggningen måste även omfatta hur kyrkomusiken i församlingen skall ordnas vid krig. Det bör sålunda ankomma på kyrkoherde, kontraktsprost och biskop, var och en inom sitt behörighetsområde, att tillsammans med respektive kontaktmän beakta detta.

Kyrkväktarverksamhet m m

För kyrkas och andra gudstjänstlokalers samt pastorsexpeditions m fl lokalers användning och skydd krävs personal i fred, t ex klockare, kyrkväktare, vaktmästare, värmeledningsskötare, kyrkogårdsväktare, m fl. Behovet av denna personal torde icke bli mindre i krig, då en rad av kriget föranledda förhållanden tillkommer, som ofta torde kräva provisoriska åtgärder, som kräver händighet och initiativ. Lämpligast syns vara att så långt så är möjligt disponera samma personal i krig som i fred för uppgiften. Från fall till fall måste bedömas om behovet av förstärkning eller reducering av ifrågavarande personalgrupp är möjlig.

Det förutsätts att i detta sammanhang också beräknas behovet av personal för vård av inventarier. Hithörande uppgifter bedöms kunna utföras av ersättare. Befrielse från andra uppgifter i totalförsvaret för denna personal syns därför icke erforderlig.

Gravtjänst

Kyrkoberedskapsutredningen har i flera sammanhang understrukit vikten av att den verksamhet, som sammanhänger med

dödas omhändertagande sker på ett effektivt och värdigt sätt. Planläggningen på detta område omfattar bl a kyrkogårdspersonal, begravningsentreprenörer m fl. Denna verksamhet bedöms så viktig och planläggningen f n så eftersatt, att frågor rörande denna verksamhet bör behandlas med viss prioritet. Värnpliktiga bör dock som regel icke disponeras för densamma. Se i övrigt kap 15 »Omhändertagande av döda under krig».

Annan verksamhet

Annan personal som aktivt brukar delta i kyrkligt arbete (i vidare betydelse) t ex som ungdomsledare, ledare av viss hjälperksamhet, församlingsdiakoner o s v kan upptas i personalplanen i den utsträckning så kan anses skäligt. I första hand bör i fred heltids- och deltidsanställd personal ifrågakomma.

Utredningen anser icke att denna personals uppgifter med kyrklig verksamhet bör föranleda att de undantas från de totalförsvarsuppgifter, som kan åläggas dem. Verksamheten bör tillräckligt väl kunna skötas av personal, som icke tas i anspråk av totalförsvaret eller som på deltid kan förrätta sådan verksamhet. I den mån så undantagsvis icke bedöms möjligt, bör detta beaktas i samband med den lokala och regionala kyrkoberedskapsplanläggningen.

Åtgärdskalender

Sedan församlingens, kontraktets respektive stiftets krigsuppgifter ifråga om kyrkoberedskap är kartlagda och behoven preciserade enligt ovan samt resurserna beräknade och bl a personal, som oundgängligen erfordras för uppgifternas lösende, förtecknad, återstår ytterligare en rad åtgärder för att beredskapsplanen skall bli fullständig.

Ifråga om *personalen* erfordras särskilda

åtgärder för att personalbehoven skall kunna tillgodoses i krig då mobilisering, utrymning m m på ett genomgripande sätt omvandlar vårt fredssamhälle. Kyrkoberedskapsutredningen har i kap 6 »Totalförsvaret och kyrkoberedskapen» delen »Totalförsvarets personalfrågor» orienterat om de åtgärder som erfordras och framlägger i kap 21 »Personalbehoven och deras tillgodoseende» förslag angående vad som bör åtgärdas i förekommande fall. Där framläggs även förslag om anmälningskyldighet för kyrkoberedskapspersonal i nyckelbefattning vid ankomst till annan församling och angående hur personal skall meddelas besked om sin krigsplacering.

Även ifråga om gudstjänstlokaler och andra lokaler måste åtgärder vidtas. Ifråga om lokaler, som icke skall användas, erfordras åtgärder för skydd m m. Åtgärder kan också behövas för anskaffning av nya lokaler. I möjligaste mån anskaffas ny lokal genom frivillig överenskommelse, varvid först hos länsstyrelse utklaras att lokalen icke tidigare disponerats för annat ändamål. Rekvisition genom länsstyrelse

kan undantagsvis bli aktuell. Kontrakt görs upp. Vid tillträde uppgörs besiktningssinstrument angående byggnadens utseende och tillstånd. Befintligheten och kvaliteten på skyddsrum och radiakskydd m m utklaras, liksom hur det förhåller sig med tillgång på ved, mörkläggningsmaterial, reservbelysning, brandmateriel m m. Överenskommelse angående gemensamhetsbruk av lokalerna kan behöva träffas.

Viktigt är också att *sambandsförhållandena* klarläggs, tex telefonadresser till över- och underordnade myndigheter i krig samt till civilförsvaret och hemvärn.

Utrustning för personal och lokaler utklaras samt i förekommande fall hur erforderligt emballage och erforderliga transportmedel skall erhållas.

Planerna skall överses årligen. Förändringar i beredskapsläge, civilförsvarsplanläggning m m kan motivera en tätare översyn. Ansvar för att planerna hålls aktuella bör åligga kyrkoherde, kontraktsprost, biskop och ärkebiskop inom respektive ansvarsområden. Den årliga översynen skall bestyrkas. Kontroll utövas av ansvarig, överordnad myndighet.

Personalbehoven och deras tillgodoseende

Grunder

Kyrkoberedskapsutredningen har i kap 17—19 behandlat frågor beträffande kyrkoberedskapens lokala, regionala och centrala organisation. I kap 19 har utredningen redovisat föreliggande krigsuppgifter främst på det lokala planet och personalbehoven härför. Utredningen har därvid bedömt, att endast präster och personal för omhändertagande av döda har så krigsviktiga uppgifter inom kyrkoberedskapens område, att dessa uppgifter under vissa förhållanden kan ges företräde framför andra uppgifter inom totalförsvaret. Att märka är att prästerna behövs både inom krigsmakten och i samhället i övrigt. Inom krigsmakten används de i någon utsträckning även för andra uppgifter än själavård.

Svenska kyrkans präster*Tillgång*

I svenska kyrkan finns med nuvarande organisation följande antal tjänster:

Kyrkoherdetjänster	1 133
Komministraturer	963
Kyrkoadjunkter	560
Stifts- och kontraktsadjunkture ..	45
Summa	2 701

Tjänsternas fördelning på de olika stift m m framgår närmare av bil 1: 1. En del av tjänsterna är vakanta. Antalet varierar från tid till annan.

Utöver ovan angivna tjänster för aktiv församlingstjänst finns tjänster

vid universitet, skolor och annan verksamhet	290
i diakoni och liknande tjänst	25
i mission, sjömansvård och annan utlandstjänst	122
Summa	437

Av dessa 437 bör de 25 i diakoni och liknande tjänst samt en stor del av de 290 vid universitet, skolor och i annan verksamhet kunna disponeras för själavårdande verksamhet inom landet vid ett krigsutbrott. De för mission, sjömansvård och annan utlandstjänst disponerade är av naturliga skäl icke tillgängliga på samma sätt. Även under krig torde det finnas anledning räkna med att i vart fall för sjömansvård och annan utlandstjänst disponerade fortsätter sin verksamhet utom landet.

Som tillgång för själavårdsverksamheten i krig bör även räknas en del av de ca 600 emeriti, som finns i landet.

Antalet präster i svenska kyrkan, som kan fullgöra aktiv själavårdsverksamhet inom landet under krig skulle sålunda, sedan uppskattningsvis 50 % av de vid universitet och skolor tjänstgörande och 75 % av emeriti (av åldersskäl) frånräknats, bli:

I aktiv församlingstjänst ... omkr.	2 700
Vid universitet, skolor m m (50 % av 290)	» 150
I diakoni m m	» 25
Emeriti (25 % av ca 600) ..	» 150
Summa	3 025

Överslagsmässigt kan sägas att vårt land disponerar en präst ur svenska kyrkan per 2 300 invånare (7 milj invånare — 3 000 präster).

I åldersavseende fördelar sig dessa 3 025 sålunda:

Värnpliktiga (18—47 år) .. omkr.	900
Civilförsvarspliktiga (16—65	
år, utom de värnpliktiga) »	1 850
Äldre än 65 år (tjänsteplikt	
till 70 år)	275
	<hr/>
	3 025

Behov

Utredningen har i kap 8 »Synpunkter på behovet av andlig verksamhet m m under krig» uttalat, att det allmänna behovet av själavårdande personal under krig eller krigsfara sannolikt kommer att öka.

I kap 5 »Själavården inom krigsmakten» har vidare angivits, att krigsmakten har ett behov av omkring 800 präster. Detta behov behöver dock icke tillgodoses enbart med präster ur svenska kyrkan. Relativt sett blir krigsmakten efter mobilisering bättre tillgodosedd med präster än samhället i övrigt, ett förhållande som kyrkoberedskapsutredningen med hänsyn till krigsmaktens uppgifter anser naturligt och rimligt. Det syns utredningen vidare naturligt att krigsmaktens behov av präster ur svenska kyrkan, med hänsyn till verksamhetens art, i första hand tas bland präster i värnpliktsåldern.

Utöver behov av själavård finns i samhället andra behov, som hittills motiverat att vissa svenska kyrkan tillhöriga präster i krig undantas från tjänstgöring vid krigsmakten. Uppskov har t ex i regel medgivits präst, som svarar för kyrkobokföring i församling.

Kyrkoberedskapsutredningen har i kap 12 »Kyrkobokföring och arkivtjänst» konstaterat att arbetet med kyrkobokföringen sannolikt icke kommer att öka beroende på att uppgifterna huvudsakligen kommer

att begränsas att avse registrering av födselar och dödsfall samt förändringar av civilstånd medan däremot t ex flyttning icke registreras. Utredningen anser att flera skäl även vid sidan av de, som sammanhänger med folkbokföringen, talar för att minst en präst tillhörande svenska kyrkan disponeras i varje pastorat under krig. För att möjliggöra detta måste 1 131 av de beräknade ca 3 000 tillgängliga prästerna bindas vid denna uppgift.

I första hand bör kyrkoherdarna ha uppgiften. Dessa är installerade på platsen och väl förtrogna med de lokala förhållandena. De är också väl insatta i kyrkoberedskapsfrågorna på orten och känner de förändringar, som kommer att ske inom densamma som en följd av planerad utrymning eller inkvartering av från annan ort utrymda. Undantag från huvudregeln bör ifrågakomma, då kyrkoherden är värnpliktig. I dylika fall bör det ankomma på biskop (domkapitel) att pröva möjligheten att t v ersätta den värnpliktige prästen med någon icke värnpliktig t ex ur kategorierna »universitet, skolor o s v», »emeriti» eller genom att sammanföra församlingen med annan församling på sätt, som kan ske t ex under semester i fred (dubbelförordnande).

Ersättare för värnpliktig präst skall vara utsedd i fred och ha erhållit krigsplaceringsbesked, som utvisar krigsuppgiften. Han skall vidare fortlöpande vara insatt i sin uppgift och därmed sammanhängande problem på kyrkoberedskapens områden. En möjlighet att ersätta den värnpliktige med präst inom samma stift icke finns, anmäls detta till ärkebiskopen, liksom i förkommande fall »överskott» sedan stiftets behov av beredskapspersonal tillgodosetts. Det ankommer sedan på ärkebiskopen att vidta erforderliga åtgärder för att på »riksplanet» verkställa utjämning.

Vissa församlingar kommer under krigstid att bli så stora, att det är motiverat att för desamma avse mer än en präst ur

svenska kyrkan. Kyrkoberedskapsutredningen anser att det bör ankomma på biskop (domkapitel) att beräkna var behoven i krigstid — efter mobilisering och utrymning — kommer att uppstå och med ledning därav placera prästmännen, där de bäst behövs. Därvid syns det utredningen skäligt att som norm överslagsmässigt räkna med en präst per 3 000 personer.

Kyrkoberedskapsutredningen har kommit till denna norm genom följande resonemang

Till förfogande	3 025
Avgår 1/pastorat	1 131
	<hr/>
	1 894

Från dessa 1 894 bortgår de präster ur svenska kyrkan, som erfordras för krigsmaktens behov. Detta har ovan angivits till 800. Alla 800 måste dock icke täckas av svenska kyrkan. En svarar svenska kyrkan för 75 % (600 präster) och övriga trossamfund för 25 % av krigsmaktens behov. Mindre förändringar i procenttalen sker årligen i samband med personalbyten. Kyrkoberedskapsutredningen har icke funnit anledning föreslå ändring av nuvarande uttagning och procentuella fördelning. Möjlighet syns emellertid föreligga att — om så skulle erfordras — öka övriga trossamfunds andel (se nedan).

Genom avgången till krigsmakten blir slutsumman präster disponibla för det civila samhället:

Disponibla präster	3 025
Till krigsmakten	600
	<hr/>
	2 425

Dessa 2 425 präster disponeras sålunda för civilbefolkningens behov. Det bör därvid märkas att civilbefolkningen genom militärinkallelser minskat med överslagsvis 10 % till omkring 6 300 000 invånare.

Om dessa 6 300 000 delas med antalet för civilbefolkningen disponibla präster 2 425, erhålles summan 2 624, avrundat 3 000.

Övriga trossamfunds präster

Tillgång

Antalet präster m fl inom övriga trossamfund vilka med hänsyn till utbildning och erfarenhet bör tas med vid planering för övriga trossamfunds själavårdsverksamhet m m under krig uppgår till omkring 3 000. Av dessa beräknas 1 250 befinna sig i värnpliktsåldern. Ca 400 av de 3 000 är pensionerade.

Behov

Av de 1 250 som beräknas befinna sig i värnpliktsåldern ianspråkats omkring 200, motsvarande 25 % av totalbehovet, för krigsmaktens själavårdsverksamhet. Övriga 1 050 används för de militära uppgifter för vilka de utbildats. Antalet som används för rent militära uppgifter kan efterhand komma att nedgå något som en följd av nu vid krigsmakten infört system med uttagning och utbildning av värnpliktig personalvårdspersonal, bl a blivande fältpräster. De omkring 200 prästerna från övriga trossamfund, som ianspråkats av krigsmakten för själavårdande verksamhet, ingår i krigsorganisationen på motsvarande sätt och för ensartade uppgifter som de ca sexhundra prästerna ur svenska kyrkan.

Behovet är svårt att beräkna. Enligt »Kyrkor och samfund i Sverige» (SOU 1963: 39, sid 274)¹ är antalet medlemmar i de fria samfundens församlingar och ungdomsorganisationer samt elever i söndagsskolor följande (procentuell andel av befolkningen i varje län den 1 januari 1952).

¹ 1958 års utredning kyrka—stat har i sin tur hämtat siffrorna från undersökningen De fria kristna samfunden i Sverige, Frikyrkliga samarbetskommittén, 1958.

Län	Församlingsmedlemmar		Medl. i förs. och ungdomsorg samt elever i söndagsskolor	
	Antal	% av befolkningen	Antal	% av befolkningen
Stockholms stad	22 382	2,98	42 729	5,68
Stockholms län	9 910	2,71	23 011	6,30
Uppsala	8 930	5,73	19 769	12,69
Södermanlands	9 718	4,50	20 697	9,58
Östergötlands	21 714	6,20	48 262	13,77
Jönköpings	32 246	11,76	66 030	24,07
Kronobergs	5 728	3,61	12 764	8,05
Kalmar	11 029	4,64	24 632	10,37
Gotlands	3 045	5,17	8 109	13,78
Blekinge	4 589	3,13	11 489	7,84
Kristianstads	6 959	2,68	18 473	7,12
Malmöhus	9 805	1,67	25 620	4,37
Hallands	2 149	1,31	5 535	3,37
Göteborgs o Bohus	14 928	2,66	35 157	6,25
Älvsborgs	19 405	5,36	44 935	12,41
Skaraborgs	16 156	6,50	34 132	13,74
Värmlands	18 074	6,39	42 141	14,89
Örebro	20 230	8,14	44 102	17,73
Västmanlands	10 401	5,02	24 110	11,63
Kopparbergs	14 078	5,22	33 920	12,58
Gävleborgs	16 228	5,65	36 088	12,57
Västernorrlands	16 455	5,77	37 747	13,25
Jämtlands	3 691	2,56	9 773	6,78
Västerbottens	15 876	6,85	40 166	17,32
Norrbottnens	6 680	3,56	24 405	10,00
Hela riket	322 406	4,54	733 796	10,34

Av tabellen framgår att antalet församlingsmedlemmar i hela riket är omkring 325 000 (4,5 % av befolkningen). Om även medlemmar i ungdomsorganisationerna och elever i söndagsskolorna medräknas blir antalet omkring 735 000 (10,5 %). Av församlingsmedlemmarna torde omkring 40 000 vara värnpliktiga och ingå i krigsmakten. Antalet personer i övriga samfund, till vilka hänsyn bör tas vid beräkning av behovet av präster från övriga samfund i beredskap och krig, kan överslagsvis beräknas vara 700 000. Ca 1 750 präster (3 000 — 1 250 värnpliktiga) finns f n inom dessa samfund. Med hänsyn till att dessa samfund

i väsentliga avseenden har annan karaktär än svenska kyrkan, kan behovet icke utan vidare beräknas på samma sätt som när det gäller svenska kyrkan. Svenska kyrkan arbetar som statskyrka och folkkyrka till nära hundra procent bland sina egna medlemmar, varför prästbehovet kan framräknas på medlemsantalet, vilket praktiskt taget sammanfaller med befolkningstalet i dess helhet (en stor del av övriga samfunds medlemmar tillhör svenska kyrkan och mindre än en procent av befolkningen har utträtt ur svenska kyrkan). För en annan beräkningsgrund än medlemsantalet, när det gäller prästbehovet inom övriga samfund, talar dels förekomsten av

vissa församlingar, som bedöms bära få behålla en egen präst i tjänst under beredskap och krig, dels det faktum att de fria samfundens arbete i fredstid icke är och under beredskap och krig icke beräknas komma att vara dimensionerat med hänsyn i första hand till antalet medlemmar i de församlingar, som svarar för pastorernas anställning. Andra fakta, som gör det svårt att låta medlemsantalet vara avgörande vid beräkningen av antalet präster, är dessas fördelning på flera olika samfund, samfundens olika geografiska spridning (se tabellen) samt möjligheterna att ta i anspråk präster för tjänstgöring i uppgifter utanför det egna samfundet. Det finns i detta sammanhang anledning observera att ifrågakvarande trossamfundens medlemmar i förhållande till befolkningen i länet är relativt fåtaliga i typiska utrymningslän som t ex Stockholms stad (5,68), Malmöhus län (4,37), Göteborgs och Bohus län (6,25) och Norrbottens län (10) under det att procenttalen i flera typiska mot-tagningslän är högre, t ex Jönköpings (24), Skaraborgs (13) och Västerbottens (17,32). Vill man med de starka reservationer som gjorts ändå ställa antalet präster inom de fria samfundet i relation till medlemsantalet inom dessa samfund, kan som riktvärde användas en präst om 500—1 000 medlemmar.

Det måste ankomma på kontaktmännen i de olika stiftet att i detalj framta underlag för uppgifter om behov och tillgång och till biskop i stiftet anmäla resultat härav samt eventuellt förefintligt överskott eller brist. Anmälan vidarebefordras till ärkebiskopen, för att denne på uppdrag av den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden och i samråd med frikyrkorådet på riksplanet skall kunna besluta om lämpliga planlägningsåtgärder.

Helt allmänt torde kunna konstateras, att även sedan krigsmaktens behov tillgodosetts, bör antalet präster för övriga

trossamfundens behov anses tillräckligt. Möjlighet bör därför finnas, om så skulle visa sig erforderligt, att i större utsträckning än f n sker, ianspråkta övriga trossamfundens präster i krigsmaktens själavårdsorganisation. I stor utsträckning bör de övriga samfundens präster även kunna bistå och samverka med svenska kyrkans präster i gemensamma uppgifter, då så visar sig behövt.

Någon anledning att vidta generella åtgärder för att undanta övriga trossamfundens pastorer från värnpliktstjänstgöring syns icke föreligga. I de olika samfundet torde det emellertid finnas pastorer m fl i värnpliktsåldern som har särskilt viktiga ledningsuppgifter på riks- eller regionalplanet. Det kan också i en eller annan lokal enhet, där möjligheten till överflyttning av pastor är speciellt liten, finnas pastor i värnpliktsåldern. Utredningen anser, att då ersättare icke kan anskaffas och efter prövning av behovet i varje särskilt fall efter framställning från frikyrkorådet (eller från icke frikyrkligt samfund), nämnda personer skall kunna behållas i sin uppgift även under krig. Detta kan åstadkommas antingen genom uppskovsförfarande eller genom att vissa »tjänster» av denna typ upptas i ett mobiliseringsverk, varefter krigsplacering sker. Det förra förfarandet förordas, varvid förutsätts, att sammanlagda antalet uppskov av denna art kommer att bli ringa. Den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden eller Sveriges frikyrkoråd bör i samråd med ärkebiskopen, överbefälhavaren, arbetsmarknadsstyrelsen och berörda samfund avge detaljerat förslag till en sådan ordning.

Personal för omhändertagande av döda i krig

Utöver präster anser utredningen att viss personal för omhändertagande av döda har så viktiga krigsuppgifter, att det kan

motivera att den inom kyrkoberedskapen under vissa förhållanden ges företräde framför andra uppgifter inom totalförsvaret.

Krigsmaktens behov av yrkeskunnig personal för omhändertagande av döda är relativt sett litet och icke av någon avgörande betydelse för möjligheterna att genomföra ifrågavarande verksamhet inom det civila samhället i krig. Den personal, som ianspråkats för krigsmaktens behov, tillhör kategorin värnpliktiga.

Behoven för verksamheten måste självfallet skifta mycket i den civila delen av samhället. I inkvarterings- och utrymningsorter, där direkta krigshandlingar icke pågår och i delar av landet, som icke direkt påverkas av utrymning eller andra av kriget mer påverkade åtgärder, bör i stort sett de former och de organ, som används för dessa ändamål i fred, kunna tillämpas och fungera även i krig. Från dessa »normala» krigsförhållanden finns sedan skalan av möjligheter fram till följdena av en stor kärnexplosion i ett tätbefolkat område.

Utredningen har i kap 15 »Omhändertagande av döda under krig» framlagt förslag till åtgärder i sådana sammanhang.

Åtgärder för uppskov m m

För att erhålla dispositionsrätt över personal, som normalt står till krigsmaktens förfogande, erfordras särskilda åtgärder i fridstid. En allmän orientering om de rättsinstitut, som kan ifrågakomma, finns i kap 6 »Totalförsvaret och kyrkoberedskapen» delen »Totalförsvarets personalfrågor». Utredningen behandlar här närmare frågor angående uppskov.

Uppskovskungörelsen (SFS 1959: 146) ger bestämmelser »varigenom värnpliktiga och vid krigsmakten fast anställda kunna friställas från skyldighet att tjänstgöra vid krigsmakten under beredskapstillstånd och krig för att tillgodose oundgängligt behov

av personal för det totala försvaret i övrigt».

Den allmänna tillsynen över uppskovsväsendet utövas av arbetsmarknadsstyrelsen, som i särskilda cirkulär meddelat anvisningar och föreskrifter m m beträffande kungörelsens tillämpning (Arbetsmarknadsstyrelsens cirkulär G 7—G 10, 17/9 1959).

Kungörelsen talar om

dels krigstjänstgöringsfrihet, som innebär befrielse under beredskapstillstånd och krig för värnpliktig placerad i vissa uppskivade befattningar från inkallelse till tjänstgöring jämlikt 28 § värnpliktlagen,

dels uppskov, som innebär befrielse aningen under beredskapstillstånd och under 30 dagar från och med den dag krigstillstånd inträtt (månadsuppskov) eller under beredskapstillstånd och t v under krig (krigsuppskov) för värnpliktig från inkallelse till tjänstgöring jämlikt 28 § värnpliktlagen.

Krigstjänstgöringsfria är enligt kungörelsen bl a ärkebiskopen och biskop. Det åligger vederbörande domkapitel att anmäla till centrala värnpliktsbyrån, när värnpliktig eller fast anställd tillträder eller avgår från sådan befattning.

Uppskov får icke meddelas i större utsträckning än som oundgängligen erfordras för att det totala försvaret eller eljest för det allmänna nödvändig verksamhet skall kunna fortgå även under krig. Behov av uppskov skall grundas på en *plan* över verksam organisation och behov av arbetskraft under krigsförhållanden. Om behoven icke kan täckas med icke värnpliktig personal, skall i första hand äldre värnpliktiga och värnpliktiga, som är begränsat dugliga för krigstjänst, ifrågakomma.

Verk hänförs till olika uppskovsgrupper (I—IV). Till uppskovsgruppen I, som omfattar huvuddelen av verken inom statsförvaltningen, räknas bl a ecklesiastikde-

partementet och underlydande myndigheter (bl a domkapitlen).

Uppskovsmyndighet för verk, som ingår i uppskovsgrupp I, är chefen för vederbörande centrala statsmyndighet. I ecklesiastikdepartementet svarar expeditionschefen för dessa ärenden.

Under ecklesiastikdepartementet finns bl a följande uppskovsmyndigheter: skolöverstyrelsen, domkapitel och universitet. Uppskovsgrupp I är icke antalsmässigt maximerad.

I praktiken tillämpas f n följande förfaringsätt.

Domkapitel inkommer vid behov till centrala värnpliktsbyrån med framställning om uppskov. Uppskovet motiveras i regel med att vederbörande är kyrkobokföringsskyldig. Detta torde hänföra sig till ett äldre numera upphävt Kungl brev (SFS 1949: 350 med bilaga »Förteckning över befattningshavare tillhörande uppskovsgrupp I»), i vilket bland befattningshavare, som av vederbörligt domkapitel kunde få »uppskov under beredskapstillstånd och krig tillstånd», bl a nämndes »för kyrkobokföringen ansvarig prästman utom militärpastor» och »vikarie för prästman, som är militärpastor och som är ansvarig för kyrkobokföringen». I samma numera upphävda Kungl brev angavs även att »vederbörlig verkschef» kunde medge uppskov under motsvarande förhållanden åt stiftssekreterare och — dock endast under beredskapstillstånd — åt stiftsjägmästare och stiftsnotarie. I samma brev angavs f ö också att Uppsala domkapitel var uppskovsmyndighet för samtliga prästmän och sjömanspräster vid kyrkoförsamlingarna i utlandet.

Centrala värnpliktsbyrån remitterar ärendet till den truppregreringsmyndighet vid vilken den värnpliktige, för vilken uppskov begärs, är krigsplacerad och vidtar de åtgärder, som betingas av att medgivande av försvarsgrenschef erfordras. Om vederbörande icke är utbildad eller

krigsplacerad såsom värnpliktigt befäl av furirs eller högre grad, eller i viss specialtjänst eller yrkestjänst, eller tillhör en personalkategori varav tillgången är liten, kan uppskov för här ifrågasvarande uppskovsgrupp ifrågakomma.

Då uppskovsansökan gäller präst, som är utbildad till eller krigsplacerad som präst i krigsorganisationen, låter centrala värnpliktsbyrån höra försvarsstabschefen (personalvårdsbyrån), som centralt registrerar denna personalkategori inom krigsmakten. Som regel gäller att biskop (domkapitel), som begär uppskov för krigsplacerad präst, i samband därmed även är skyldig föreslå ersättare (Försvarsstabens personalvårdsbyrå 29/12 1960 nr 104:18 PV).

Om ansökan om uppskov avslås finns möjlighet för biskop (domkapitel) att inge förnyad framställning med fullständigare motivering och plan över hur tillgänglig personal krigsanvänds. Anser sig försvarsgrenschefen trots detta icke kunna lämna medgivande, »må uppskovsmyndigheten påkalla, att frågan underställs Konungen för avgörande i kommandoväg» (9 §).

Upplysningsvis kan nämnas att antalet uppskov för präster i svenska kyrkan vid årsskiftet 1961/62 var 120.

Kyrkoberedskapsutredningen anser att nuvarande uppskovssystem i huvudsak fungerar tillfredsställande med hänsyn till kyrkoberedskapen.

Ärkebiskopen och biskoparna tillhör kategorien krigstjänstgöringsfria. Inom krigsmakten bör svenska kyrkans präster i värnpliktsåldern disponeras. De kommer där till erforderligt antal fortfarande att tas i anspråk som präst — helt i överensstämmelse med utredningens principuppfattning att präst även i krig bör verka som präst.

Utredningens förslag att en präst — lämpligen kyrkoherden — disponeras i varje pastorat bör vara möjligt att tillgodose utan att i större utsträckning än

fin begära uppskov för värnpliktig personal. Även när det gäller att tillgodose större pastorat med präster ur svenska kyrkan utöver kyrkoherden, bör detta behov i möjligaste mån tillgodoses med icke värnpliktiga präster. I den mån tillgången på icke värnpliktiga präster inom svenska kyrkan — på grund av vakanser eller avgångar — alltför mycket skulle komma att avvika från utredningens beräkningar, bör detta anmälas i samband med ansökningar om uppskov och motiveras med en sammanställning av biskoparnas m fl planer över prästernas krigsplacering. Den för kyrkoberedskapsändamål uppgjorda planen motsvarar den plan »över verks organisation och behov av arbetskraft under krigsförhållanden», som anges i uppskovskungörelsen. Enligt uppskovskungörelsen (9 §) skall medgivande om uppskov alltid lämnas av försvarsgrenschef, om det totala försvaret kan antas bli bäst tillgodosett genom att den värnpliktige tjänstgör inom annan del av totalförsvaret än krigsmakten. Utredningen anser att det i sådant fall skall vara möjligt att inom krigsmakten i ökad grad ersätta själavårdspersonalen med värnpliktiga präster tillhörande andra trossamfund än svenska kyrkan.

Utredningen räknar icke med att under krig sådan verksamhet som tar värnpliktiga präster i anspråk skall pågå vid universitet och skolor.

Ifråga om präster vid kyrkoförsamlingarna i utlandet måste det övervägas från fall till fall om vederbörande gör störst nytta i utlandet eller i hemlandet.

Utredningen anser icke att det längre är motiverat att hänföra domkapitel till uppskovsgrupp I (se kap 18 »Regional organisation»).

Ifråga om annan vid svenska kyrkan anställd personal i värnpliktsåldern, finner utredningen icke skäl föreslå några uppskov. Skulle skäl undantagsvis kunna framföras i något fall, bör detta prövas i

enlighet med vad uppskovskungörelsen stadgar.

Ej heller när det gäller värnpliktig personal — inberäknat präster — vid övriga trossamfund, har utredningen funnit anledning föreslå uppskov annat än i undantagsfall och efter särskild prövning för enstaka präster. Vakanser som uppstår på grund av militärinkallelser bör vid behov fyllas med icke värnpliktig personal.

På grund av utredningens förslag kan det förutses att framdeles ett något större antal präster från övriga trossamfund än vad nu är fallet kommer att tas i anspråk som präster inom krigsmakten.

Förflyttning av präst i svenska kyrkan

Möjlighet att förflytta präst i svenska kyrkan till de områden inom krigssamhället, där han bäst behövs, måste finnas liksom också rätt att utfärda tjänstgöringsföreskrifter om sådana ändringar i fördelningen av stiftsprästerskapets verksamhet, som kan anses motiverade med hänsyn till den tillgängliga prästerliga arbetskraftens fördelning på de krigsviktiga uppgifterna.

Prästlönereglementets 10 § ger rätt åt domkapitel att förordna präst att jämte egen tjänst uppehålla annan tjänst i »samma eller närbeläget pastorat» dock under »högst tre månader» vid tjänstledighet för sjukdom eller semester. Dessa inskränkande villkor föreslås bortfalla i krig.

Frågan om möjligheten att förflytta prästerlig befattningshavare under krig eller krigsfara har föranlett en framställning till Kungl Maj:t från domkapitlet i Uppsala. Framställningen föranledde ingen Kungl Maj:ts åtgärd. Kammarkollegiet hade i ärendet framhållit att på grund av stadgandet i § 2 i lagen av den 13 mars 1942 (SFS 1942: 87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m m vore präst under där avsedda förhållanden och i hän-

delse Kungl Maj:t därom förordnade, lagligen skyldig att tjänstgöra i annan befattning. Kungl Maj:ts befogenhet kunde enligt 11 § i lagen delegeras till underordnad myndighet, dit domkapitel måste räknas.

Kyrkoberedskapsutredningen föreslår att Kungl Maj:t utfärdar förordnande som ger biskop möjlighet under krig att förflytta prästman inom stiftet. Förflyttning av prästman till närliggande stift dit befolkningen flyttar bör kunna anbefallas av den biskop, som inom civilområde har den samordnande uppgiften mellan stiften. Beslut om annan flyttning av präst bör ankomma på ärkebiskopen eller enligt av honom utfärdade föreskrifter.

Det syns utredningen lämpligast att präst som sålunda förflyttas som följd av evakuering edyl bibehålls i sin befattning men beordras bedriva sin verksamhet på annan ort.

Ianspråktagande och förflyttning av annan än präst i svenska kyrkan

Under krig finns det behov att förflytta eller i evakuerad ort behålla även annan person än präst i svenska kyrkan tex personal inom övriga trossamfund.

Möjlighet att påverka dessa förhållanden torde vara begränsade till dels frivilligt åtagande dels civilförsvarsplikt eller tjänsteplikt och andra lagmedel. I resp lagar stadgas bla angående civilförsvarsplikt, bortflyttningsförbud, tjänsteförlängning och allmän tjänsteplikt. Den närmare innebörden av dessa begrepp har redovisats i kap 6 »Totalförsvaret och kyrkoberedskapen».

Civilförsvarsplikt (SFS 1960:74) innebär enligt civilförsvarslagen att varje i riket boende svensk medborgare mellan 16 och 65 år är skyldig att fullgöra sådan tjänstgöring i civilförsvaret som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medger. Civilförsvarsplikten skall — under tid då civilförsvarsberedskap

råder — fullgöras i den omfattning som är nödig med hänsyn till fientlig verksamhet eller fara därför samt till behovet av utbildning eller övning i civilförsvartjänst.

Bortflyttningsförbud kan enligt civilförsvarslagen vid krig eller krigsfara meddelas av Konungen eller den myndighet Konungen bestämmer. Myndighet, som beslutat om utrymning av visst område, äger även utan bemyndigande meddela dem inom området, som omfattas av utrymningsbeslutet, bortflyttningsförbud. Förbudet får endast meddelas för vissa fall bla »då behovet i orten av arbetskraft för civilförsvarets verksamhet eljest icke skulle bli tillgodosett».

Tjänsteplikt enligt allmänna tjänstepliktlagen (SFS 1959:83) innebär — i den mån Konungen därom förordnar — att arbetstagare mellan 16 och 70 år, efter föreläggande av arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd, icke får »lämna sin anställning utan särskilt medgivande därtill eller eljest nedlägga arbetet (*tjänsteförlängning*)». Därutöver kan motsvarande ålderskategorier av samma myndighet föreläggas att »antaga och utföra sådant arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*allmän tjänsteplikt*)».

Den som på grund av värnplikt eller civilförsvarsplikt tas i anspråk för tjänstgöring vid krigsmakten eller civilförsvaret är undantagen från tjänsteplikt.

Tjänsteplikten må meddelas »för att tillgodose ändamål av synnerlig vikt för det allmänna, såsom folkförsörjningen eller samfärdseln eller krigsmaktens eller civilförsvarets utrustning, underhåll eller anläggnings- och reparationsarbeten».

Kyrkoberedskapsutredningen finner, att personal för kyrkoberedskapsändamål i första hand bör ianspråktagas efter frivillig överenskommelse. Om sådan icke kan nås i erforderlig utsträckning, bör det vara möjligt att genom tjänsteförlängning kvarhålla sådan personal, som erfordras exempelvis vid pastorexpedition eller för omhändertagande av döda m m, och som redan i fred innehar dessa sysslor. I den mån verksamheten kan betecknas som civilförsvartjänst torde personalbehov — åtminstone temporärt — kunna tillgodoses med stöd av civilförsvarslagen. Härvid bör beaktas att omhändertagande av döda icke

nu innefattas i begreppet civilförsvartjänst. Kyrkoberedskapsutredningen har i kap 15 »Omhändertagande av döda under krig» föreslagit, bl a med hänsyn till att det ingår i civilförsvarets uppgifter att biträda andra samhällsorgan »i den omfattning som är nödig med hänsyn till fientlig verksamhet eller fara därför», att uppgiften skall tillhöra civilförsvartjänsten. Möjligheten att tillgripa allmän tjänsteplikt återstår »för att tillgodose ändamål av synnerlig vikt för det allmänna».

Ingen av de refererade lagarna förutsätter naturligen nog tvångsmedel avsedda att användas för att bibehålla personal för rent religiös verksamhet. Dylika engagemang måste enligt utredningens uppfattning bygga på *frivilliga åtaganden*, vilket utredningen fö föreslagit i möjligaste mån bör eftersträvas även ifråga om de övriga här berörda kyrkoberedskapsområdena. Utredningen räknar med, att det icke skall vara svårt att få erforderlig personal genom frivilliga åtaganden. En förutsättning är dock, att det såväl från myndigheters som från frikyrkorådets och enskilda samfunds sida verkas härför.

Utredningen anser, att personalen måste registreras för avsedd uppgift. Registreringen bör omhänderhas av svenska kyrkan, även då det gäller övriga trossamfunds personal. Rapportering skall ske enligt kungörelse om beredskapsregister m m (SFS 1941: 720). Personalen meddelas att den är registrerad för krigsuppgift samt vad detta innebär.

Anmälningsskyldighet i inkvarteringsområde m m

Vid all utrymning bör strävan vara att låta präst och övrig personal följa sin församling.

Då någon, som i hemorten varit kyrkligt verksam tex såsom präst i svenska kyrkan eller i annat samfund, tjänstgjort i församlingsarbete, varit verksam inom

begravningsväsendet e dyl, anländer till inkvarteringsområde är det angeläget, att hans yrkeskunskaper snarast kan tillvaratas på den nya orten, där det kan förutses vara behov av förstärkning av de lokala organen. För många torde det vara en naturlig åtgärd att på den nya orten söka kontakt med trosbröder eller personer tillhörande samma yrkesområde. Detta är emellertid icke tillräckligt. I varje fall då det gäller personal tillhörande svenska kyrkan bör Kungl Maj:t föreskriva skyldighet att vid ankomst till inkvarteringsområde anmäla sig hos kyrkoherden i församlingen. Personal anställd vid övriga trossamfund bör anmodas anmäla sig för kyrkoherde i inkvarteringsområdet.

Med hänsyn till de förhållanden, som kommer att råda, då utrymning anbefallts, måste man räkna med att händelser inträffar, som tvingar till omläggning av de fredstida planerna, exempelvis när den flyttande prästmannen icke når avsett inkvarteringsområde. Under sådana omständigheter är det angeläget att ifrågavarande personal anmäler sig för kyrkoherden i den församling, där den befinner sig.

Föreskrifter om denna anmälningsskyldighet bör meddelas i samband med beredskapsplaneringen.

Krigsproduktionsföretag

Utredningen har i kap 15 »Omhändertagande av döda i krig», till vilket hänvisas, föreslagit att begravningsentreprenörsföretag m fl bör betraktas som krigsproduktionsföretag.

Ersättare, vikarie, prästexamen

Krigshandlingarna m m kommer att medföra förluster bland den personal som uttagits för kyrkoberedskapsuppgifter. Det är angeläget att organisationen är så uppbyggd, att den icke upphör att fungera längre eller kortare tid på grund av av-

gångar. För att ge organisationen större hållfasthet bör *ersättare* redan i fred utses för olika nyckelbefattningar. Dessa ersättare bör ges erforderlig information om den uppgift de skall vara beredda att överta. Även övrig personal, som kan behöva veta vem ersättaren är, bör vara orienterad. Till ersättare bör självfallet utväljas den för uppgiften lämpligaste.

Ersättare bör bl a vara utsedd för ärkebiskop, biskop, kontraktsprost och kyrkoherde. Ersättare för ärkebiskop i hans egenskap av ledare för kyrkoberedskapen bör redan i fred utses av Kungl Maj:t. För biskop bör vice preses i domkapitel — vanligen domprost — vara ersättare. Övriga ersättare (för kontraktsprost, kyrkoherde m fl) bör utses av biskop. Då inom stift tjänst genom förfall blir vakant bör biskop förordna att *vakant tjänst* upprätthålls intill dess i fred gällande normer för tillsättande av ny befattningshavare kan tillämpas. Inom övriga trossamfund bör enligt frikyrkorådets anvisningar ersättare utses för innehavarna av nyckelbefattningar. Anmälan om utsedd ersättare bör göras till respektive planläggare i svenska kyrkan.

I svenska kyrkan får *prästexamen* icke anställas (SFS 1884: 13) utan Kungl Maj:ts medgivande med annan än den, som styrker sig ha vid något av rikets universitet avlagt teologie kandidat- eller licentiatexamen och fullgjort praktisk-teologiska prov.

Kyrkoberedskapsutredningen anser icke att generella undantag från denna före-

skrift erfordras. Dispenser för studerande bör kunna förekomma, men bör prövas av Kungl Maj:t.

Rätten att meddela s k *venia concionandi*, d v s tillstånd för icke prästvigd att predika eller förrätta vissa andra kyrkliga handlingar, bör däremot utökas. Sålunda föreslås att ärkebiskopen ges denna rätt för riket, då det är i krig, och att biskop under samma förhållanden medges rätt ge tillfälliga *venia* åt den, som tjänstgör inom stiftet, oberoende av vederbörandes hemvist i fred. I regel bör det i sistnämnda fall vara möjligt att höra den biskop inom vars stift vederbörande normalt är verksam och känd. Slutligen anser utredningen att *venia* vid behov kan bli aktuellt t ex då det gäller teologie studerande, som hunnit långt i sin utbildning.

Laglydnad och medborgarsinne

Ifråga om vissa personalgrupper inom totalförsvaret har uppställts krav på att vederbörande skall äga »laglydnad och medborgarsinne».

Utredningen anser att motsvarande krav bör kunna ställas på dem, som innehar nyckelbefattningar inom kyrkoberedskapen. Eftersom den kyrkliga beredskapen nära ansluter till totalförsvarets planläggning måste stora krav ställas på densamma även i detta avseende. Detta gäller även ifråga om personal, som handhar viktigare folkbokföringsärenden.

Särskilda frågor

Kyrkofullmäktiges och kyrkoråds verksamhet i krig

Enligt lag om församlingsstyrelse skall kyrkoråd sammanträda »å det ställe och å de tider rådet bestämmer». »Kyrkorådet må ej handlägga ärende, såvida icke flera än hälften av ledamöterna är tillstädes.» Motsvarande föreskrifter gäller kyrkofullmäktige.

Ovanstående lag grundar sig uteslutande på fredsförhållanden. De föreskrifter lagen innehåller bör givetvis så långt det är möjligt tillämpas även vid krig eller krigsfara. Av flera skäl kommer emellertid detta icke alltid att kunna ske. Redan det förhållandet att en stor del av kyrkofullmäktiges och kyrkorådets ledamöter evakueras, kommer att medföra att lagens krav på viss närvarofrekvens icke kommer att kunna uppfyllas.

Motsvarande förhållanden gäller många grenar av vårt samhällsliv. Undantagsregler har därför utfärdats dels i »lag med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m m» (SFS 1942: 87) dels i till lagen hörande kungörelse (SFS 1943: 137).

Lagen bemyndigar (§ 1) Konungen att »vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga av krig föranledda förhållanden» när riksdagen ej är samlad förordna att lagens stadgande skall tillämpas. Beslutet skall prövas av riksdagen på sätt som närmare föreskrivs i lagen. De stränga föreskrifterna för beslut om ikraftträdande motiveras av de långtgående konsekvenser beslutet får. Under den tid beslutet är i kraft gäller »icke i lag eller författning

meddelade stadganden i den mån de strida mot vad enligt förordnandet blivit bestämt» (1 §).

Lagen är icke tillämplig på bl a riksdagen eller allmänna kyrkomötet, deras avdelningar, utskott, verk m m. Den gäller däremot med bl a nämnd begränsning följande *statsmyndigheter*: »alla till statens förvaltning hörande myndigheter och inrättningar, nämnder, kommissioner och kommittéer» samt

följande *kommunalmyndigheter*: »alla till kommunal styrelse eller förvaltning hörande stämmor och representationer, myndigheter, styrelser, kollegier, nämnder, råd, kommissioner, revisorer, utskott och kommittéer jämte underlydande verk och inrättningar» (§ 1).

Lagen innehåller bestämmelser angående delegering av ärenden till underordnad stats- eller kommunalmyndighet. Den säger vidare att myndighet må ha sin verksamhet förlagd till annan ort än den, där verksamheten eljest skall utövas (§ 2: 5). Myndighet må också fatta beslut i annan sammansättning eller med mindre antal ledamöter eller i annan ordning än eljest är stadgat (§ 2: 6).

Ett annat för kyrkoberedskapen viktigt stadgande säger, att i den mån det finns påkallat på grund av de utomordentliga förhållanden som anses råda, då lagen är i kraft, må Konungen ock bestämma att befattningshavare i statens tjänst skall tjänstgöra i annan statlig befattning än den han innehar eller i kommunal befattning» (§ 2, sista st).

I den till lagen hörande *kungörelsen* understryks nödvändigheten att i möjligaste mån anpassa verksamheten efter det

rådande läget. Organisation, arbetsformer och förfarande skall i största möjliga utsträckning förenklas. Ärenden, som angår eller äger samband med försvar eller folkförsörjning, äger företräde framför andra ärenden (§ 2). Det åligger myndighet att planlägga de ändringar eller inskränkningar i verksamheten samt de övriga åtgärder, som kan antas bli erforderliga under ifrågavarande förhållanden. Särskilt skall undersökas om icke ärenden som icke berör försvar eller folkförsörjning t v kan nedläggas (§ 2).

Beträffande centrala statsmyndigheter, domkapitel m fl medger kungörelsen att ärenden avgörs i särskild ordning och med ett mindre antal ledamöter än under freds-förhållanden. Vidare förekommer en rad delegeringsbestämmelser.

Även de kommunala myndigheternas förvaltningsuppgifter regleras. Med kommun avses i författningen bl a »— — — församling och pastorat ävensom landsting och annan, borgerlig eller kyrklig, kommunal förvaltningsenhet» (§ 10).

Möter på grund av krig eller krigs fara etc »hinder eller avsevärd svårighet för hållande av sammanträde med kommunal stämma eller representation och kan med beslut av kommunen ej anstå, skall, efter anmälan av den som har att sammankalla stämman eller representationen eller, vad angår landsting av länsstyrelsen i länet efter samråd, där så kan ske, med landstingets ordförande, kommunens beslutanderätt för tiden intill dess enligt ny anmälan stämman eller representationen förklaras kunna åter sammanträda utövas

— — — —
i församling eller kyrklig samfällighet av kyrkorådet såvitt angår kyrkliga angelägenheter — — — eller, därest flera kyrkoråd — — — finnas, av det kyrkoråd — — —, som stämman eller representationen därtill utser,

i pastorat av kyrkorådet

— — — —» (§ 11).

»Myndighet, som handhar förvaltning och verkställighet, må, då den finnes påkallat av förhållanden» under vilka kungörelsen gäller, »fatta beslut i förvaltnings- och verkställighetsfrågor med mindre antal ledamöter än eljest är stadgat; skall dock förutom ordföranden minst en ledamot såvida det ickeoundgängligen krävs att ordföranden ensam beslutar för myndigheten (§ 12).

Kyrkoberedskapsutredningen anser att ovan refererade lag och kungörelse, sedan de satts i kraft, ger erforderligt stöd för de åtgärder i förevarande avseenden, som erfordras på svenska kyrkans och den administrativa förvaltningens lokala område.

Beredskap

I den sk beredskapskungörelsen (SFS 1960: 515) finns föreskrifter angående vad myndighet har att iaktta vid beredskapstillstånd m m. Närmare föreskrifter och anvisningar om vad som skall iaktas beträffande myndigheternas beredskap har meddelats i ett särskilt beredscaps-cirkulär till vissa civila statsmyndigheter. Med myndighet i beredscaps-cirkuläret avses sådan myndighet för vilken särskilda föreskrifter utfärdats för verksamheten i krig. Domkapitel m fl kyrkliga myndigheter har hittills saknat dylika föreskrifter och har följaktligen icke fått cirkuläret till efterföljd. Detta är en stor brist, som snarast bör avhjälpas, sedan utredningen framlagt förslag angående de kyrkliga myndigheternas verksamhet i krig.

För statliga myndigheter, vilkas verksamhet skall upprätthållas i krig, gäller enligt kungörelsen följande särskilda *beredscapsgrader*:

III (lägsta beredscapsgraden),

II (mellersta beredscapsgraden) och

I (högsta beredscapsgraden).

Dessa beredscapsgrader gäller också kommunala myndigheter för vilka före-

skrifter utfärdats om förberedelser för verksamhet i krig.

Utredningen utgår från att föreskrifterna om beredskapsgrader även gäller för svenska kyrkans myndigheter. För dessa innebär beredskapsgraderna följande.

Vid den lägsta beredskapsgraden vidtas förberedelser för överflyttning till sk krigsuppehållsplats och undanförel av materiel och arkivalier. Vid beredskapsgrad II överförs sådan materiel, som behövs för verksamheten på krigsuppehållsplatsen men t v inte oundgängligen erfordras på den normala arbetsplatsen, till krigsuppehållsplats eller annan säker förvaringsplats. Samtidigt undanförs värdefulla arkivalier, som icke behövs för den löpande verksamheten.

Utredningen anser sig icke böra gå in på problemkomplexet angående *kyrkoskatt* och *val* till kyrkofullmäktige m fl under krig. Utredningen förutsätter att de kyrkliga myndigheterna i dessa frågor kommer att följa liknande principer, som kan komma att gälla för samhället i övrigt.

Enligt administrativa fullmaktslagen (SFS 1942: 87) äger bl a Kungl Maj:t förordna om anstånd med val av ledamot i kommunal representation eller innehavare av annat allmänt uppdrag samt föreskriva den jämkning i valperiodens längd som påkallas härav (3 §).

Befälsrätt och tjänsteväg

Det syns nödvändigt att det såväl med hänsyn till planläggningen av kyrkoberedskapen som med hänsyn till verksamheten i krig finns klara och *entydiga befälslinjer*. Det är naturligt att denna befäls- eller förmansrätt ges följande ordning:

ärkebiskop
biskop
kontraktsprost
kyrkoherde.

Myndighet har enligt allmän verkstadga att, utöver stadgan och av Kungl Maj:t för myndigheten utfärdad instruktion, med-

delat arbetsordning och särskilda föreskrifter för personalen. Varje tjänsteman har att ställa sig till efterrättelse de bestämmelser och föreskrifter, som sålunda meddelats, samt att lämna det biträde, som påkallas av vederbörande förman.

Allmänna verksstadgan har avseende på de myndigheter för vilka föreskrifter härom meddelats av Kungl Maj:t (1 §). Stadgan skall med undantag för 2, 17 och 22 §§ tillämpas på domkapitlen. Bestämmelserna i verksstadgan angående myndighetens chef avser därvid biskop.

I den mån allmänna verksstadgan icke äger giltighet på myndighet på kyrkoberedskapsområde bör Kungl Maj:t förordna därom i vad avser kyrkoberedskapsfrågor.

Ifråga om förmanskap över annan personal än sådan, som är tjänsteman, t ex personal i annat trossamfund än svenska kyrkan, begravningsentreprenörer m fl bör detta åstadkommas på frivillig väg, varvid i tidigare kapitel angivna samverkansvägar bör tillämpas.

I krig m m tillkommer möjlighet att ianspråkta personal genom tjänsteplikt m m och att utnyttja civilförsvarspersonal för uppgifter inom kyrkoberedskapen.

För att skapa reda i planläggning och ledning är det nödvändigt att handlingar, som berör kyrkoplanläggningen befordras en *tjänsteväg*, som motsvarar den ovan angivna förmansställningen. Kyrkoberedskapsärenden i en församling skall sålunda närmast sändas till kontraktsprost. Om denne icke med hjälp av kontraktets resurser kan lösa ärendet vidarebefordrar han det till biskopen o s v. Även omvänt är det angeläget att tjänstevägen följs. Biskopen bör sålunda icke med förbigående av kontraktsprosten behandla kyrkoberedskapsproblem direkt med kyrkoherde.

Motorfordon m m

Enligt kungl förordning (SFS 1951: 553) skall under fredstid förberedande urval (uttagnings) verkställas av kommuner eller enskilda tillhöriga motorfordon m m, som

är avsedda att under krig eller krigsfara tas i anspråk för att tillgodose behovet för civilförsvaret och för de civila ändamål i övrigt, som Kungl Maj:t bestämmer. Uttagningen skall ske under hänsynstagande till den uttagning, som är avsedd äga rum enligt militära uttagningsförordningen. Uttagning skall enligt förordningen bedrivas så, att behov, som skall tillgodoses även under krig eller krigsfara, men för vilka uttagning enligt ovannämnda förordningar icke äger rum, blir i minsta möjliga mån åsidosatta.

Överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap har att samråda med överbefälhavaren och efter hörande av vederbörande civila myndigheter fastställa motorfordonsplaner med det antal fordon m m, som skall uttas för de olika ändamålen. Uttagningen av motorfordon m m verkställs av arméförvaltningen som är biluttagningsmyndighet för landet.

Kyrkoberedskapsutredningen anser det angeläget att åtgärder vidtas för att i krig och under krigsfara möjliggöra vissa motorfordonstransporter inom kyrkoberedskapens område.

Begravningsbilar tillhör den kategori motorfordon, som i krig och krigsfara bör kunna användas på samma sätt som i fred. Vid längre transporter bör dock kollektiva transportmedel användas. Begravningsbilens speciella utformning m m gör det möjligt att vid dispensförfarande klart avskilja denna grupp av motorfordon.

Utredningen har i flera kapitel betonat vikten av att prästerna är verksamma »på fältet». Betydelsen av hembesök, besök på sjukhus o s v har understrukits. Denna verksamhet blir ytterligt försvårad om motorfordon icke står till myndighets förfogande. I stor utsträckning torde prästernas privata bilar kunna ifrågakomma.

Utredningen finner det angeläget att behovet av fordon till vissa kyrkliga befattningshavare beaktas vid den allmänna planläggningen angående uttagning av mo-

torfordon. För att detta överhuvud skall vara möjligt, bör ärkebiskopen eller den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden, sedan erforderligt underlag insamlats genom biskoparna o s v, hos överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap hemställa, att överstyrelsen låter meddela länsstyrelserna — som beviljar tillstånd — att uttagning av ifrågavarande fordon i det längsta bör undvikas. Överstyrelsen måste därvid givetvis pröva detta behov i förhållande till de övriga civila behov, som föreligger. Dessa övriga behov måste ofta först tillgodoses. Detta gäller t ex livsmedelstransporter. Överstyrelsen måste av naturliga skäl vara synnerligen restriktiv i fråga om utfärdande av sk »stoppkort» för uttagning, då det icke gäller kollektiva transportmedel (inberäknat taxibilar). Kyrkoberedskapsutredningen vill emellertid för sin del understryka angelägenheten av att kyrkoherde, kontraktsprost och biskop vid krig eller krigsfara disponerar bil för att kunna företa tjänsteresor inom sitt område. Även de övriga trossamfundens kontaktmän m fl bör disponera bil för sin verksamhet.

Ifråga om *drivmedel* till icke uttagen bil gäller, att för sådan till en början i regel erhålls viss ransonerad tilldelning, vars storlek blir beroende på tillgång m m. Bilarna upptas i vissa behovsgrupper. Även då det gäller drivmedelstilldelning bör ärkebiskopen (kyrkoberedskapsnämnden) med stöd av biskoparnas m fl:s kyrkoberedskapsplanläggning hos överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap hemställa om tilldelning för ovannämnda kyrkliga befattningshavares tjänsteresor. Denna framställning kan läggas till grund för kyrkoberedskapspersonalens »behovsgrupp-placering».

Ärkebiskopen bör i sin framställning även beakta övriga behov av drivmedel för kyrkoberedskapsändamål t ex för begravningsbilar, krematorier m m i den mån

problemet icke kan lösas i regional instans (biskop—länsstyrelse).

Möjligheterna att övergå till gengasdrift m m bör även beaktas. Enligt vad som upplysts har myndigheterna nu vidtagit sådana åtgärder på detta område, att en övergång till gengasdrift m m skall kunna ske snabbare än under andra världskriget. Förbättrade metoder m m har också utexperimenterats.

Konventionsbestämmelser

Enligt 1949 års Genèvekonventioner gäller bl a att den personal, som är sysselsatt med att söka upp, ta hand om, transportera och vårda sårade och sjuka under alla förhållanden skall respekteras och skyddas. Detta skydd gäller bl a även militärpastorerna och frivillig personal, som tillhör av det egna landets regering erkänd hjälpförening, om personalen används för samma ändamål som eljest skyddad personal och ställs under för krigsmakten gällande lagar och reglementen.

Sjukvårdspersonal och militärpastorer står sålunda »över striden». Om sådan personal faller i fiendens händer, kan den hållas kvar endast i den utsträckning som är nödvändig för att betjäna krigsfångar, företrädesvis egna landsmän. Sjukvårdspersonal och militärpastorer, som inte behövs för sådant ändamål, skall repatrieras snarast möjligt. När de kvarhålls, betraktas de icke som krigsfångar. De åtnjuter samma rättigheter som krigsfångar och därutöver vissa särskilda lättnader, främst möjlighet till direkt kontakt med myndigheter och rödakorsrepresentanter. De har också rätt att besöka krigsfångar i arbetsavdelningar eller sjukhus utanför lägret. De kan icke åläggas utföra arbete utanför sjukvården och den andliga vården.

Enligt tredje konventionens artikel 36 anges att »de krigsfångar, som äro präster, men icke varit militärpräster i sina egna

stridskrafter, skola bemyndigas att oavsett vilket religionssamfund de tillhöra, obehindrat utöva sitt kall bland sina trosfränder. De skola för detta ändamål behandlas på samma sätt som de kvarhållna militärpastorerna. De må icke åläggas annat arbete».

Enligt civilkonventionens artikel 58 skall ockupationsmakt tillåta präster att lämna andligt bistånd åt sina trosfränder.

Kyrkoberedskapsutredningen har i detta sammanhang velat erinra om konventionernas innehåll.

Beväpning

Rödakorspersonal och militärpastorer får vara beväpnade och göra bruk av sina vapen till självförsvar eller försvar av de sjuka och sårade.

Kyrkoberedskapsutredningen har övervägt huruvida kyrkoberedskapspersonalen borde vara beväpnad, närmast till självförsvar. Utredningen vill emellertid icke föreslå detta, utan förordar istället att personal, som tas i anspråk för kyrkoberedskapsändamål och som känner behov av att med vapen delta i försvaret av bygden, ingår i de frivilliga försvarsorganisationer (hemvärn m m), som finns på orten, och deltar i dessa organisationers verksamhet, i den mån detta kan förenas med kyrkoberedskapsuppgifterna. Utredningen anser att detta i regel bör vara möjligt. En förutsättning för sådant deltagande i försvaret är enligt folkrådet, att deltagare står under ansvarig ledning, har uniform, armbindel eller annat kännetecken och bär sina vapen fullt synliga.

I detta sammanhang vill utredningen även ta upp en närbesläktad fråga, som bl a föranlett en skrivelse från en präst till riksdagens militieombudsman: »Vilken ställning har en präst i värnpliktsåldern, som beviljas uppskov för att svara för sjalavård samt folk- och kyrkobokföring?» Grundregeln är, att värnpliktig,

som erhåller uppskov, är skyldig ingå i hemvärnet, som är en del av armén. Denna grundregel gäller även präst. Enligt en särskild arméorder år 1960 (TLD nr 56) kan emellertid försvarsområdesbefälhavare bestämma att civil befattningshavare, som verksledning bedömer att det är synnerligen angeläget behålla i den civila arbetsuppgiften, må undantas från huvudregeln. Som verksledning i detta fall bör biskopen anses. Utredningen anser icke att ytterligare bestämmelser i ärendet erfordras.

Kyrkoberedskapshandlingars offentlighet

Med hänsyn till bl a rikets säkerhet och dess förhållande till främmande makt finns föreskrifter för de fall, då allmänna handlingar icke får utlämnas.

I detta sammanhang torde Kungl Maj:ts cirkulär (SFS 1953: 53) till samtliga civila statsmyndigheter om iakttagande av tystlåtenhet rörande förhållanden av betydelse för rikets säkerhet m m vara av intresse.

I cirkuläret sägs bl a:

»Kungl Maj:t erinrar härmed samtliga civila statsmyndigheter om den synnerliga vikten av att befattningshavare i statens tjänst iakttaga tystlåtenhet rörande förhållanden av betydelse för rikets säkerhet. Här åsyftas uppgifter, som gälla rikets förhållande till främmande makt eller direkt ha avseende på krigsmakten, civilt försvaret och den ekonomiska försvarsberedskapen, samt förhållanden, som röra produktion, handel, transportverksamhet eller näringslivet i övrigt under krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. Med hänsyn till vikten av att hindra obehörig information om förhållanden av betydelse för rikets säkerhet vill Kungl Maj:t till kännedom och efterrättelse föreskriva följande.

Hemliga handlingar skola förvaras på betryggande sätt. Det är av största vikt, att handlingar av hemlig natur och deras innehåll icke komma till obehörigas kännedom i samband med utskrift, försändande eller makulering. I den mån föreskrifter rörande förvaring eller försändande av sådana hand-

lingar icke redan finnas utfärdade för viss myndighets verksamhetsområde ankommer det på myndigheten att ofördröjligen utfärda de bestämmelser härom, som anses påkallade.

Uppgift av hemlig natur må endast delgivas person, som med säkerhet bedömes behöva uppgiften i och för sin tjänst.

Stor återhållsamhet bör vid telefonering iaktas rörande uppgifter, som icke får komma till obehörigas kännedom. Hemliga uppgifter av synnerlig betydelse för rikets försvar eller landets säkerhet bör överhuvudtaget icke avhandlas i telefon. Förekommer minsta osäkerhet om andra partens identitet skall mottelefonering ske.

På offentliga platser eller annorstädes, där man kan befara att samtal kunna avlyssnas, bör ämnen, vilka röra förhållanden av betydelse för rikets säkerhet, icke avhandlas.

Anordnas övningar, förevisningar, föreläsningar eller andra därmed jämförliga tillställningar av sådan art att vad därvid förekommer icke bör komma till obehörigas kännedom, bör noga tillses att så ej sker. Delta-gare bör genom den arrangerande myndighetens försorg erinras om vikten av att iaktta tystlåtenhet om vad som därvid förekommit.

Myndighet skall noga tillse, att offentlig publikation, som utgives av myndigheten, icke innehåller uppgifter, vilkas offentliggörande kan skada rikets försvar eller landets säkerhet. Kungl Maj:t har denna dag uppdragit åt chefen för försvarsstaben att med biträde av härför särskilt förordnade civila sakkunniga tillhandagå myndigheter och enskilda med upplysningar och råd i publiceringsfrågor.

Till denna instans skall hänvändelse ske, om myndighet hyser tveksamhet rörande lämpligheten med hänsyn till rikets försvar eller landets säkerhet att i tryck offentliggöra viss redogörelse eller sakuppgift. Myndighet skall inom sitt verksamhetsområde bland enskilda företag och organisationer sprida kännedom om att hänvändelse i publiceringsfrågor, som kunna vara tveksamma ur försvarssynpunkt, kan ske till chefen för försvarsstaben för erhållande av råd och upplysningar.

Myndighet, vars verksamhet omfattar förhållanden av betydelse för rikets försvar eller landets säkerhet, skall ofördröjligen överse sin organisation med hänsyn till de säkerhetsfrågor, som äro förbundna med myndighetens verksamhet. Därest säkerhetsfrågorna äro av större omfattning, skall myndigheten inom sig utse en befattningshavare i auktoritativ ställning med uppgift att direkt under myn-

dighetens chef handlägga ärenden rörande säkerhetstjänsten samt leda upplysningsverksamhet härom».

Enligt cirkulär 30/6 1959 skall vederbörande myndighet insända uppgift på befattningshavare, som utsetts handha säkerhetstjänsten, till rikspolisstyrelsen, som har att tillhandagå myndigheterna med råd och upplysningar i hithörande frågor.

Kyrkoberedskapsutredningen har efter hemställan hos försvarsstabens inrikesavdelning, som samrått med civilförsvarsstyrelsen, 23/9 1963 erhållit följande svar angående sekretess i kyrkoberedskapsärenden:

»Den kyrkliga självårdsverksamheten och därmed sammanhängande verksamhetsgrenar i krig torde med hänsyn till totalförsvarets krav bli en med andra funktioner i krigssamhället integrerad del. I en del fall, företrädesvis i eller i grannskap av troliga invasions-, grupperings-, krigsindustriområden m m, synes den kyrkliga krigsplanläggningen icke kunna undgå att beröra uppgifter och tjänster, som mycket nära ansluter till såväl militärt som civilt försvar. I andra fall, där totalförsvaret inom berörda områden i utgångsläget ej är av större betydelse för rikets säkerhet, torde ej heller den kyrkliga krigsplanläggningen kunna erbjuda något av större värde för en eventuell angripare.

Med hänsyn härtill synes någon generell regel för sekretessbedömningen av färdigställd krigsplan icke kunna ges; dock synes det vara ett önskemål att sammanställda uppgifter för värnande av medborgarens skydd och säkerhet under krigstillstånd undanhålles eventuell angripares underrättelse-tjänst.

Med hänsyn till de insikter i säkerhetstjänst, som ansvariga personer i kyrkans tjänst förmodas besitta, synes det lämpligt, att därest planläggning för totalförsvaret beröres i kyrklig planläggning denna i berörda delar hemligstämplas. Som exempel på dylika avsnitt, må nämnas sådana, där krigsindustrier och sammanställning av skyddsrum redovisas. Samråd bör härvid tagas med militärassistenten vid berörd länsstyrelse (motsv). Denna kan, om tveksamhet fortfarande råder beträffande sekretessbedömning, taga erforderliga fortsatta kontakter».

Utredningen ansluter sig till de synpunkter försvarsstaben framfört och föreslår att samråd vid planernas uppgörande tas med militärassistent i berörd länsstyrelse, varvid samordning åstadkoms på sätt utredningen föreslagit i kap 20 »Beredskapsplanläggning».

Verksamheten i krig vid universitet och skolor

Enligt kungl brev (SFS 1959: 209) angående teologiska examina skall teologisk fakultet tillse, att en med hänsyn till examina och prov lämpad undervisning finns att tillgå för de studerande.

Någon planläggning för fortsatt akademisk teologisk undervisning under krig syns icke erforderlig. Endast i den mån lärare och studenter icke fullgör militärtjänst eller tas i anspråk för andra uppgifter inom totalförsvaret kan undervisningen fortgå, dock endast i den utsträckning omständigheterna i övrigt gör det möjligt och under förutsättning att krigsinsatsen därigenom i intet avseende lider avbräck.

Utredningen anser det nödvändigt, att blivande präster redan i fred får ingående kunskap i kyrkoberedskapsproblemen. Utredningen återkommer härtill under rubriken »Utbildning i kyrkoberedskapsfrågor».

Vad utredningen ovan anfört äger sin giltighet även ifråga om teologiska utbildningsanstalter inom övriga samfund.

Ifråga om vetenskaplig forskning torde det finnas anledning räkna med att endast sådan forskning som bedöms kunna fylla en uppgift för totalförsvaret kan ges särskilda resurser för att fortsätta. Endast sådan forskning inom kyrkans område som icke tar kraft från krigspotentialen kan beräknas fortgå.

Undervisningen i grundskolor m m torde komma att fortsätta, om än i andra former och på andra orter än i fred. Kyrkoberedskapsutredningen finner icke an-

ledning att närmare gå in på denna fråga, men anser icke att det finns anledning räkna med särbestämmelser för att möjliggöra, att personal omdisponeras från uppgifter i totalförsvaret till religionsundervisning i skolorna. Denna fråga bör i stället prövas i samband med beredskapsplanläggningen av skolväsendet.

De lärda verken

Med de lärda verken avses här främst riksarkivet och riksantikvarieämbetet och dessa organs i vidsträckt mening underlydande institutioner.

De lärda verken har främst till uppgift att skydda och vårda viktigare samlingar. En del av dessa samlingar är kyrkans egendom. Kyrkoberedskapsutredningen har i tidigare kapitel föreslagit att planläggning av skydd och undanförsel m m av särskilt värdefulla kyrkoföremål skall förberedas i fred i samverkan med bl a riksantikvarien och riksarkivarien. Sedan denna planläggning genomförts kan icke enbart kyrkoberedskapsmotiv tala för särbestämmelser beträffande denna personals användning i krig. Däremot kan denna del av verksamheten tillsammans med övriga åligganden motivera detta. Denna fråga ligger dock utanför kyrkoberedskapsutredningens uppgift att bedöma.

Den andliga vården vid fångvårdsanstalter och sjukhus samt bland flyktingar

Kyrkoberedskapsutredningen anser icke att det finns anledning föreslå särskilda åtgärder för den andliga vården vid fångvårdsanstalter och sjukhus i krig. I tillämpliga delar torde — även vid flyttning av sådan institution på grund av krig eller krigsfara — samma principer som i fred kunna tillämpas för den andliga vården.

Ifråga om den andliga vården av flyktingar, omhändertagande av döda flyktingar o s v anser kyrkoberedskapsutredningen, att motsvarande bestämmelser som för svenska medborgare bör tillämpas.

Bland flyktingarna bör deras egna präster beredas möjlighet verka. Denna verksamhet bör i förekommande fall inordnas i kyrkoberedskapsverksamheten på orten. Inom områden där länsstyrelse vidtagit åtgärder för mottagande eller omhändertagande av flyktingar bör detta särskilt observeras i planerna.

Vapenvägran

I 1 § lagen 26/3 1943 om vapenfria värnpliktiga stadgas att värnpliktig, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, må fullgöra värnplikts-tjänstgöring såsom vapenfri värnpliktig. Sådan värnpliktig skall enligt samma lag uttas till sjukvårdstjänst vid krigsmakten eller tjänstgöring vid civilförsvaret eller då omständigheterna så påkallar, till expedition-, yrkes- eller handräckningstjänst eller civilt arbete vid krigsmakten eller för civilt bruk utom densamma för statens eller kommunens räkning. Vapenfri värnpliktig är skyldig tjänstgöra en tredjedel längre tid än övriga värnpliktiga.

Det övervägande antalet vapenfria värnpliktiga uttas till civilförvarstjänst. Ett mindre antal uttas till sjukvårdstjänst inom krigsmakten eller till linjereparationstjänst vid vattenfallsverket och statens järnvägar.

För närvarande finns i landet 9 300 vapenfria värnpliktiga, fördelade på 27 värnpliktsårgångar. Antalet har under de senaste åren hållit sig i stort sett konstant.

Prövning av vapenfrihet sker f n genom en ingående och relativt omfattande procedur. Särskilda utredningsmän genomför den förberedande undersökningen, som även kompletteras genom intygsgivare av skilda slag. Utredningsmännen som är förordnade av Kungl Maj:t är präster eller pastor. Den slutliga prövningen sker i försvarsdepartementet innan beslut i varje enskilt fall fattas av Kungl Maj:t.

I vissa fall vägrar ifrågavarande värnpliktig även att fullgöra vapenfri tjänst.

Värnpliktig, som vägrar fullgöra tjänst av varje slag, döms f n av allmän domstol. 1964 tillsattes en utredning rörande de vapenfria värnpliktiga. Utredningen skall bl a undersöka möjligheterna att vidga området för de vapenfria värnpliktigas tjänstgöring. En utgångspunkt för utredningen är, att de vapenfria värnpliktiga skall kunna fylla en uppgift inom totalförsvaret.

Kyrkoberedskapsutredningen anser, att förekomsten av vapenvägran är naturlig. Att använda vapen mot en medmänniska är motbudande för praktiskt taget alla människor. För vissa blir denna motvilja den helt förhållande samvetsplikten, även då det gäller att använda vapen mot den, som angriper oss och allt vad vi sätter högst, och de vägrar bära vapen. De präster, som ianspråkta av krigsmakten, måste vara övertygade om, att det icke behöver strida mot samvetets bud att försvara landet. De måste ha en personlig övertygelse, att det är vår kristna rätt och vår skyldighet att hålla inkräktare borta från vårt hem och vårt land, och att vi, om inte annat hjälper, måste göra det med våld. Prästen i fält måste kunna erbjuda soldaten en positiv lösning på de samvetskonflikter, som kan uppstå i samband med vapens bruk. En helt annan sak är, att en präst aldrig — varken i fred eller krig — får tvinga någons samvete.

Den möjlighet till vapenfri tjänst som lagen medger måste hållas öppen.

Under krigsförhållanden torde icke möjlighet föreligga att genomföra utredningar om vapenfrihet på det sätt som sker f n. Icke heller syns det realistiskt, att Kungl Maj:t skall ha möjlighet fatta beslut om varje enskild mans förhållande i detta avseende. En decentralisering till länsstyrelse torde vara erforderlig. För dem, som är i militärtjänst, bör utredning kunna verkställas av fältpräst (motsv) eller personalvårdsassistent. För övriga torde lämplig lokal myndighet böra ifrågakom-

ma. Förslag i detta liksom i andra avseenden torde framläggas av 1964 års utredning rörande vapenfria värnpliktiga.

Utbildning i kyrkoberedskapsfrågor

Grunder

Kyrkoberedskapsutredningen anser, att det är nödvändigt att utbildning ordnas i till kyrkoberedskapen hörande frågor. Enär huvuddelen av den personal, som i krig skall leda denna verksamhet och i fred planlägga densamma, hittills i regel icke sysslat med hithörande ting eller haft möjlighet att tränga in i problemen, är det nödvändigt att viss utbildning ordnas. Då enligt utredningens förslag ledningen av kyrkoberedskapen i olika nivåer skall uppdras åt svenska kyrkans präster, är det naturligt att utbildningen i första hand ordnas för dessa. Utan sådan torde det icke vara möjligt att åstadkomma erforderlig beredskap på kyrkans område.

Utredningen anser angeläget, att grundutbildning i hithörande problem snarast kommer till stånd. Grundutbildningskurser bör därefter anordnas i mån av behov. Bl a bör alla blivande präster genomgå sådan utbildning.

Sedan kyrkoberedskapen en gång planlagts, torde det icke vara nödvändigt att inom stiftet anordna särskilda kurser i hithörande frågor. Det torde däremot vara nödvändigt att fortlöpande i samband med andra prästerliga sammankomster ta upp kyrkoberedskapsfrågor till behandling. Därvid kan bl a behandlas förändringar, som berör planläggningen, åtgärder som kan vidtas för att påskynda verksamhet som fördröjts, erfarenheter från inspektioner av kyrkoberedskapen, möjligheter till omfördelning av resurser m m.

Svenska kyrkans representanter, som kommer att handha ledningen av hithörande problem, måste fortlöpande beakta, att verksamheten även inbegriper andra trossamfund än svenska kyrkan. Dessa

övriga trossamfund måste därför i erforderlig utsträckning, som lärare och elever, delta i utbildningen samt orienteras om och beredas tillfälle yttra sig över sådana ändringar i planläggningen, som berör dem.

Kursernas organisation

Utredningen anser att grundutbildningen bör ske i följande instanser:

a) Central instans

Kursen bör ledas av ärkebiskopen. I densamma bör delta den personal, som i central instans skall handha kyrkoberedskapsfrågor. Därutöver bör i densamma delta 1—2 representanter för varje stift (bl a stiftssekreteraren). Dessa stiftsrepresentanter skall sedan under respektive biskop svara för utbildningen i regional instans. I kursen bör även delta representanter ur Sveriges frikyrkoråd.

b) Regional instans

Kursen bör ledas av biskop. Kursen anordnas snarast efter det att kurs i central instans avslutats.

I kursen i regional instans bör delta den personal som i regional instans skall handha kyrkoberedskapsfrågor. Därutöver bör i densamma delta stiftets kontraktsprostar och övriga trossamfunds kontaktman (kontaktmän) med ersättare.

Enär totalförsvarets planläggning i stor utsträckning sker länsvis har erfarenheten visat, att det är lämpligt att i regional instans ordna flera kurser, varvid kontraktsprostar m fl länsvis genomgår utbildningen.

c) Lokal instans

Kursen bör ledas av kontraktsprost. I densamma bör delta i kontraktet ingående kyrkoherdar och övriga trossamfunds lokala kontaktman med ersättare, i den mån sådan finns utsedd.

d) Kurser för blivande präster m fl
Blivande präster bör genomgå utbildning. Denna syns lämpligen böra inrymmas i den

praktisk-teologiska övningskurs som — i regel under sista terminen vid universitet — ingår i undervisningen av de blivande prästerna. Ansvar för planläggning och genomförande av denna kurs bör närmast åvila vederbörligt universitetet.

I denna kurs bör representanter för övriga trossamfund — även icke akademiker — beredas möjlighet delta som elever och lärare. Även vid övriga teologiska skolor bör likartad utbildning anordnas.

Kursernas omfattning

Innehållet i kurserna blir beroende av om de anordnas i central, regional eller lokal instans. I den centrala instansen kommer innehållet att avse riksproblem och problem i regional instans, allmänna riktlinjer m m.

I regional instans behandlas stiftets och ofta även närliggande stifts problem. Även de lokala problemen måste tas upp, varvid det dock i stor utsträckning endast torde vara möjligt att gå in på allmängiltiga förhållanden.

I lokal instans behandlas kontraktets och de enskilda pastoratens problem, varvid såväl personella som övriga frågor måste behandlas och utklaras i detalj. Om möjligt bör även ingå självskydds- eller sjukvårdsutbildning för att enskilda präster skall kunna bistå sjuka eller skadade med första hjälpen.

Vad slutligen kurserna för blivande präster beträffar, bör dessa främst omfatta de lokala problemen, men de bör även ge erforderlig bakgrund och vidsyn beträffande de regionala och centrala problemen.

Kursprogram

Med beaktande av ovan redovisade allmänna synpunkter på kursernas innehåll, torde en stomme till kursprogram kunna få ungefär följande utseende i central och regional instans. Motsvarande ämnen bör förekomma i övriga kurser.

Ungefärlig tid	Ämne	Ledare
1 dag	<p><i>Krigsmakten</i></p> <p>Sveriges militärpolitiska läge Militär planläggning och hur den påverkar kyrkans planläggning (i det aktuella området)</p> <p>Självården inom krigsmakten (ekumenik, fältkyrko-handbok, krigsgravtjänst m m)</p> <p><i>Civilförsvar</i></p> <p>Allmän uppgift Organisation Utrymningsplanläggning Inkvarteringsplanläggning Självskydd Gravtjänst och krigsgravtjänst Säkerhetstjänst</p> <p><i>Det ekonomiska försvaret</i></p> <p>Kyrkan och det ekonomiska försvaret</p> <p><i>Kommunal beredskap</i></p> <p>Kyrkan och den kommunala beredskapen</p> <p><i>Det psykologiska försvaret</i></p> <p>Kyrkans betydelse och uppgifter</p>	<p>Ur försvarsstaben (Ur militärområdes stab)</p> <p>Ur civilförsvarsstyrelsen (Ur länsstyrelse) (Anm: Utredningen har föreslagit att civilförsvarsstyrelsen skall svara för vissa uppgifter beträffande gravtjänst)</p> <p>Ur överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap (Ur länsstyrelse)</p> <p>Ur länsstyrelse (Ur kommunalstyrelse)</p> <p>Ur beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (enligt beredskapsnämndens anvisningar)</p>
1 dag	<p><i>Kyrkobokföringen i krig</i></p> <p><i>Administrativa krigsbestämmelser</i></p> <p>Svenska kyrkans och övriga trossamfundss organisation och verksamhet i krig Samverkande myndigheter Förenklad administration Möjlighet att ianspråka personal Gemensamhetsbruk av kyrkor m m</p> <p><i>Kyrkornas skydd</i></p> <p><i>Kyrkornas kulturskatters skydd och undanförsel</i></p> <p><i>Arkivaliers skydd och undanförsel</i></p> <p><i>Uppgörande av åtgärdskalender</i></p>	<p>Kyrkobokföringsinspektör</p> <p>T e stiftssekreterare</p> <p>Repr för riksantikvariern (enligt riksantikvariens anvisning)</p> <p>Repr för riksantikvariern (enligt riksantikvariens anvisning)</p> <p>Repr för riksarkivariern (enligt riksarkivariens anvisning)</p> <p>T e stiftssekreterare</p>

Utredningen vill understryka att det är angeläget att studiet av de olika ämnena icke blir alltför teoretiskt. Särskilt då det gäller uppgörande av åtgärdskalender är det angeläget att kursdeltagarna får praktisk övning. Den dag då åtgärdskalendern görs upp bör samtliga lärare disponeras. Det är också tänkbart att åtgärdskalendrarna färdigställs i vad avser visst ämnesområde i samband med att ämnet genomgås. Då det gäller kyrkornas och kulturskatternas skydd torde praktiska demonstrationer vara av värde. Utredningen räknar med att utbildningsplaner o dyl uppgörs genom kyrkoberedskapsnämndens försorg. Utredningen anser det angeläget att de, som deltagit i förarbetet till detta betänkande, bereds möjlighet delta som lärare vid den centrala kursen.

Utredningen anser att ifrågavarande kurs bör kunna medhinnas på 2 dagar. Det syns lämpligt, att de centrala och regionala kurserna anordnas som internat.

Kostnader

Kostnaderna för grundkurser i central, regional och lokal instans beräknas för rese- och traktamentskostnader samt lärararvodena avrundat uppgå till omkring 800 000 kr.

De löpande kostnaderna för upprätthållande av den kyrkoberedskap utredningen föreslagit beräknas uppgå till mindre än 100 000 kr per år.

Övrig verksamhet

Utredningen är medveten om att den icke haft möjlighet att beröra eller föreslå åtgärder för alla de mångskiftande verksamhetsområden, som omfattas av den kyrkliga verksamheten. Den har dragit upp riktlinjer och framlagt förslag beträffande de verksamhetsområden, som utredningen bedömt vara särskilt betydelsefulla ur kyrkoberedskapssynpunkt. Det bör ankomma på den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden att fullständiga arbetet enligt de av utredningen angivna riktlinjerna.

Utkast till föreskrifter för den kyrkliga beredskapen

Kyrkoberedskapsutredningen redovisar nedan punktvis ett utkast till föreskrifter om grunderna och ansvarsfördelningen m m för den kyrkliga beredskapen. Utredningen går icke in på frågan i vilken form föreskrifterna bör meddelas, men ifrågasätter om det icke lämpligen bör ske i form av Kungl kungörelse.

Grunder

1. För att en efter förhållandena anpassad kyrklig verksamhet skall kunna fortgå i krig måste förberedelser vidtas i fred. Därvid bör så långt möjligt gälla att präst bör få verka som präst och kyrka brukas som kyrka.

Med kyrklig verksamhet förstås i detta sammanhang sådan verksamhet, som utövas inom svenska kyrkan och andra trossamfund eller organ enligt lagen om församlingsstyrelse och lag om domkapitel.

Med kyrklig beredskap förstås kyrklig verksamhet i krig ävensom förberedelserna härför.

Med präst förstås person som vigts till präst i svenska kyrkan eller invigts till pastor i annat trossamfund.

Med kyrka förstås lokal invigd för gudstjänstbruk.

Lokal, som inretts och invigts till gudstjänstlokal och som regelbundet och uteslutande används som sådan, får icke användas för ändamål som strider mot lokalens helgd.

Överenskommelse om olika samsamfundsgemensamhetsbruk av gudstjänstlokal under krig bör träffas.

2. Planläggning, samordning och ledning av den kyrkliga beredskapen handhas, i den mån det enligt lagen om församlingsstyrelse eller eljest icke ankommer på andra organ, av svenska kyrkan i samverkan med övriga trossamfund.

3. Den centrala ledningen av den kyrkliga beredskapen utövas under Kungl Maj:t av en kyrkoberedskapsnämnd i samverkan med övriga totalförsvarsmyndigheter. Under förhållanden som i punkt 10 sägs utövas den centrala ledningen av ärkebiskopen.

Inom stift svarar biskopen, inom kontrakt kontraktsprosten och inom pastorat kyrkoherden för den kyrkliga beredskapen. Med dessa samverkar övriga trossamfund.

Församlingsangelägenheter inom svenska kyrkan handläggs i den ordning som föreskrivs i lagen om församlingsstyrelse. Beträffande vissa kommunala uppgifter under civilförsvarsberedskap gäller lagen om kommunal beredskap.

Kyrkoberedskapsnämnden

4. Kyrkoberedskapsnämnden leder och samordnar planläggningen av svenska kyrkans och övriga trossamfundets verksamhet i krig och vidtar i den mån det icke ankommer på andra organ erforderliga förberedelser. Det åligger beredskapsnämnden särskilt att

i samarbete med trossamfund och kyrkliga sammanslutningar samt totalförsvarets myndigheter uppdra huvudlinjer för den kyrkliga verksamheten under krig,

tillse att åtgärder, som är ägnade att främja den kyrkliga beredskapen vidtas,

utöva tillsyn över den kyrkliga beredskapsplanläggningen,

där så påkallas med hänsyn till behovet inom särskild del av riket eller viss verksamhetsgren vidta åtgärder för fördelning av tillgänglig personal och tillgängliga resurser,

föranstalta om uttagning och utbildning av personal för ledningen av den kyrkliga beredskapen samt följa utvecklingen inom totalförsvaret.

5. Kyrkoberedskapsnämnden består av ärkebiskopen som ordförande samt ytterligare högst åtta av Kungl Maj:t förordnade ledamöter.

Nämnden har att inom sig utse vice ordförande.

Av de särskilt förordnade ledamöterna föreslås två av svenska kyrkan och två av Sveriges frikyrkoråd. Överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen och överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap föreslår vardera en ledamot.

För envar ledamot skall finnas ersättare. Hos nämnden skall finnas en sekreterare, som förordnas av nämnden.

Ersättning för nämndens verksamhet och till ledamöter och sekreterare i nämnden bestäms av Kungl Maj:t.

6. De bestämmelser angående arbetet inom kyrkoberedskapsnämnden, som må erfordras, meddelas av nämnden.
7. Kyrkoberedskapsnämnden äger att av verk och myndigheter erhålla de upplysningar och det biträde, som erfordras för dess verksamhet och som vederbörande kan lämna.

Kyrkoberedskapsnämnden har att tillhandagå myndigheter, verk, företag och samfund med råd och upplysningar angående kyrklig beredskap.

8. Ärkebiskopen är såsom nämndens ordförande inför Kungl Maj:t närmast ansvarig för fullgörandet av nämndens åligganden.

Ärkebiskopen beslutar i ärenden, som bör avgöras utan att avvakta sammanträde i nämnden, och i ärenden av icke principiell betydelse.

Ärkebiskopen

9. Ärkebiskopen medverkar enligt punkt 3 och 8 i planläggningen av den kyrkliga verksamheten i krig.

10. Kommer riket i krig eller då Kungl Maj:t vid krigsfara därom så förordnar, övertar ärkebiskopen ensam under Kungl Maj:t ledningen av den kyrkliga verksamheten i riket.

Ärkebiskopen biträds därvid av två av kyrkoberedskapsnämndens ledamöter, nämndens sekreterare samt den övriga personal, som finns erforderlig. De båda ledamöterna utses av nämnden. De skall företräda svenska kyrkan respektive övriga trossamfund.

Ärkebiskopen samverkar med myndigheter inom totalförsvaret och ansluter till länsstyrelsen i Uppsala län.

11. Ärkebiskopen frånträder, när förhållanden enligt punkt 10 råder, ledningen av ärkestiftet. Som stiftschef i ärkestiftet tjänstgör då domprosten i ärkestiftet.

Kungl Maj:t utser i fred ställföreträdare för ärkebiskop i krig.

12. För att säkerställa den kyrkliga verksamheten inom olika delar av riket under förhållanden som i punkt 10 sägs, äger ärkebiskopen meddela erforderliga föreskrifter och anvisningar till organ inom svenska kyrkan och övriga trossamfund.

Biskop

13. Under ärkebiskopen leder inom varje stift biskopen den kyrkliga verksamheten i krig och i fred förberedelserna härför.

Biskop biträds vid ledningen av den kyrkliga beredskapen inom stiftet — utöver av vid svenska kyrkan anställd personal — av en av Sveriges frikyrkoråd utsedd kontaktman för övriga trossamfund, jämte ersättare för denne och den övriga personal som verksamheten inom övriga trossamfund betingar.

Biskop samverkar i första hand med den biskopssätet närmast belägna länsstyrelsen. Då i stift ingår flera län eller delar av län utser biskop kontraktsprost som kontaktman vid länsstyrelserna i dessa län. Som ställföreträdare för ledning av verksamheten i krig fungerar domprosten eller en av biskopen utsedd kontraktsprost i stiftet.

Biskop har ifråga om den kyrkliga beredskapen att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter som kyrkoberedskapsnämnden och ärkebiskopen meddelar.

14. Där så påkallas med hänsyn till behovet inom särskild del av stiftet eller viss verksamhetsgren vidtar biskop åtgärder för fördelning av tillgänglig personal och tillgängliga resurser inom stiftet.
15. För samordning mellan stift (del därav) inom samma civilområde svarar inom: södra civilområdet, biskopen i Lund; östra civilområdet, biskopen i Stockholm; västra civilområdet, biskopen i Göteborg; Bergslagens civilområde, biskopen i Karlstad; nedre Norrlands civilområde, biskopen i Härnösand; övre Norrlands civilområde, biskopen i Luleå.

Dessa biskopar ansluter organisatoriskt till civilbefälhavaren, övriga biskopar till länsstyrelse.

Kontraktsprost (kyrkoherde)

16. Under biskop leder inom eget kontrakt kontraktsprosten den kyrkliga beredskapen.

Kontraktsprost biträds vid ledningen av den kyrkliga beredskapen inom kontraktet av en av Sveriges frikyrkoråd utsedd kontaktman för övriga trossamfund, jämte ersättare för denne och den övriga personal som de övriga trossamfundens verksamhet betingar.

Under beredskap och krig kvarblir kontraktsprost i regel i anslutning till den ort där fredsverksamheten bedrivs.

Kyrkoherde planlägger och genomför inom sitt pastorat beredskapsåtgärder enligt kontraktsprosts anvisningar.

Till ställföreträdare för kontraktsprost för ledningen av den kyrkliga beredskapen utser biskopen en av kyrkoherdarna i kontraktet.

Kontraktsprost har att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som meddelas av biskop, samt kyrkoherde och andra kyrkliga organ de föreskrifter, som meddelas av kontraktsprost eller högre myndighet.

17. Då så påkallas med hänsyn till behovet inom särskild del av kontraktet eller viss verksamhetsgren, vidtar kontraktsprost åtgärder för tillgänglig personals och tillgängliga resursers fördelning inom kontraktet.

Övriga trossamfund

18. Sveriges frikyrkoråd samordnar i fred övriga trossamfunds kyrkliga beredskap. De i rådet representerade tros-

samfundet jämte övriga fria evangeliska trossamfund anmäler till rådet sin önskan att medverka i den kyrkliga beredskapen. Icke evangeliska trossamfund må anmäla sina önskemål direkt till kyrkoberedskapsnämnden.

Frikyrkorådet utser för trossamfundet gemensamma kontaktmän med biskopar och kontraktsprostar.

19. Trossamfund och kyrkliga sammanslutningar, som inom stift (kontrakt) önskar att förberedelser vidtas för att möjliggöra samfundets fortsatta verksamhet i krig, har att, på anmodan av biskop i stift och kontraktsprost i kontrakt, uppta samråd härom.

De har i sådant fall att, på anmodan av biskop i stift och/eller kontraktsprost i kontrakt, genom utsedda kontaktmän biträda med planläggningen i fred och medverka vid verksamheten i krig i den utsträckning som verksamhetens bedrivande betingar.

Präst ur övriga samfund som i krig tas i anspråk för kyrklig beredskaps-

verksamhet utom eget samfund ersätts härför beroende på verksamheten antingen enligt grunder som överenskommits inom Sveriges frikyrkoråd eller, då huvuddelen av verksamheten sker utom eget samfund, enligt de normer som tillämpas för annan personal vars tjänster tas i anspråk med tjänsteplikt.

Övrigt

20. Vid svenska kyrkan anställd personal och sådan personal ur övriga trossamfund som uttagits till kyrkoberedskapstjänst har att i fred biträda med planläggning av kyrkans verksamhet i krig, genomgå erforderlig utbildning för planläggningen i fred och verksamheten i krig samt i krig biträda med kyrklig verksamhet.
21. Personal som tas i anspråk för här ifrågasvarande uppgifter skall äga laglydnad och medborgarsinne.
22. Det åligger ägare och i förekommande fall nyttjanderättshavare att i erforderlig utsträckning svara för skyddet av lokaler och inventarier.

AVDELNING III

SAMMANFATTNING MED FÖRSLAG

11
12
13
14
15
16
17
18
19
20

AVDELNING III

SAMMANFATTNING MED FÖRSLAG

121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

Inledning

Världsläget har medfört att beredskapsplanläggning verkställtts och beredskapsåtgärder vidtagits inom flertalet av de samhällsområden, som bedöms ha viktiga uppgifter under krig eller krigsliknande förhållanden. Även inom kyrkans område har vissa åtgärder vidtagits för att kunna möta en krissituation. De har dock bedömts otillräckliga.

På initiativ av ärkebiskopen efter samråd med överbefälhavaren tillsattes kyrkoberedskapsutredningen för att utreda frågan om svenska kyrkans och de frikyrkliga samfundens själavårdande verksamhet under krig. Några särskilda direktiv för arbetets bedrivande meddelades icke.

Under utredningens gång har det visat sig omöjligt att begränsa utredningens omfattning till den rent själavårdande verksamheten. Den kyrkliga verksamheten i vårt land omfattar flera andra områden, som måste planläggas för att kunna fungera i krig. Med hänsyn till att utredningen i betydande utsträckning och i flertalet frågor stannat för att verksamheten under krig bör kunna planeras av vederbörliga myndigheter och samfund, utan särskilt ingripande från statsmakternas sida, har utredningen funnit det angeläget att ge betänkan det sådan omfattning och form att detsamma kan vara en informationskälla och tjäna som underlag för åtgärder från alla berörda sida.

Enär en del av utredningens förslag är av den art, att de måste kunna träda i kraft omedelbart vid ett krigsutbrott och i många fall kräver omfattande förberedelser dessförinnan, föreslår utredningen, att *Kun gl Maj:t föreskriver, att de i betänkandet anförda riktlinjerna skall till-*

lämpas för beredskapsplanläggning och vid ett krigsöppnande, om särskilda föreskrifter icke utfärdats.

Utredningen har under sitt arbete fortlöpan de lämnat råd, vägledning och upplysning till myndigheter, svenska kyrkans olika instanser — främst domkapitlen — och frikyrkliga samfund som så önskat. Detsamma gäller centrala myndigheter och organisationer ifråga om bla omhändertagande av döda, arkivskydd, skydd av kulturhistoriskt värdefulla föremål etc. Utredningen har bla medverkat i utarbetandet av anvisningar för domkapitlens och församlingsprästerskapets uppgifter vid krigsfara och under krig för att få dessa att redan i fredstid noggrant genomtänka, vilka åtgärder som skulle krävas av dem och kyrkoråden i händelse av en krigssituation. Detta förfaringsätt har möjliggjort viss planering inom områden, som ur beredskapssynpunkt bedömts vara särskilt angelägna.

Arbetet har bedrivits med biträde av experter och genom besök hos myndigheter och enskilda samt deltagande i konferenser. Utredningen har utfört försök i samband med av totalförsvarets olika myndigheter upplagda krigsspel och övningar. Utländska erfarenheter har inhämtats genom utrikesdepartementet.

Då utredningen begagnar *uttryck* som *kyrkan, kyrklig* etc sker det i vid bemärkelse och icke exklusivt med syftning på svenska kyrkan. Om icke annat framgår av sammanhanget, används uttrycket *präst* (prästerlig osv) som samlingsbegrepp för dem, som i olika samfund har att handha kyrkliga förrättningar.

Orienterande kapitel

Kap 1—4 Svenska kyrkan och övriga trossamfund m m

Med hänsyn till att ett flertal myndigheter och organisationer inom totalförsvaret har anledning medverka i beredningsplanläggning för svenska kyrkan och övriga samfund har utredningen funnit lämpligt att ge en tämligen fullständig översikt över svenska kyrkans och övriga samfunds organisation och arbetsuppgifter.

I kap 1 redovisas svenska kyrkan, i kap 2 de fria evangeliska trossamfundet, i kap 3 övriga fria trossamfund och i kap 4 ekumeniska organisationer m m. Redovisningen omfattar de olika samfundens organisation i stort i central, regional och lokal instans. Orientering lämnas vidare om medlemskap, prästers utbildning och arbetsuppgifter samt samfundens ekonomiska förhållanden. Redovisningen och orienteringen försöker ange vissa för svenska kyrkan och övriga samfund ur kyrkoberedskapssynpunkt väsentliga drag. Dessa drag har fått utgöra grund för de förslag till åtgärder beträffande de olika samfundet, som utredningen bedömt lämpliga och erforderliga.

Kap 5 Självården inom krigsmakten

Självården inom krigsmakten redovisas i kapitel 5. Verksamheten är inordnad som en gren i försvarets personalvård. I central instans handläggs den i försvarstabens personalvårdsbyrå där bl a fältprosten tjänstgör. I regional instans finns i varje militärbefälsstab en stabspastor och i lokal instans — vid fredsörbanden — en militärpastor. Samtliga nämnda prästerliga befattningshavare fullgör tjänsten inom krigsmakten vid sidan av annan prästerlig tjänst.

Även i krig ingår självårdsverksam-

heten som en gren i den verksamhet, som bedrivs av krigsmaktens personalvårdsorganisation. F n är försvarets krigsbehov omkring 800 präster. De finns i princip vid bataljons- och högre staber. De svarar för självården vid de förband, som staben närmast leder. Den militära självårdsorganisationen är i princip ekumenisk. Detta framgår särskilt tydligt i krigsorganisationen. Av de omkring 800 fältpräster uttas huvuddelen ur svenska kyrkan och f n drygt en fjärdedel från andra samfund. Anledningen till denna ekumenik är dels att svenska kyrkans präster icke räcker att täcka krigsorganisationens behov, dels — och framför allt — att de militära myndigheterna söker pastorer, som är lämpade för uppgiften oberoende av samfundstillhörighet. Ett villkor för erhållande av placering som fältpräst är dock att vederbörande är villig att följa »Fältkyrko-handboken», som innehåller vissa utdrag ur svenska kyrkans handbok jämte en del tillägg. Nuvarande »handplockning» av utbildade präster för krigsorganisationen kommer i framtiden att minska på grund av ett nytt utbildningssystem för fältpräster.

Det nya systemet innebär att värnpliktiga, som avser utbildas till präst, redan från första militärtjänstgöringen grundutbildas för krigsbefattningen som fältpastor.

Kap 6 Totalförsvaret och kyrkoberedskapen

Om kriget kommer

I upplysningsskriften »Om kriget kommer» har en rad betydelsefulla grundsatser för vårt försvar och för den enskilde medborgaren utformats. »Sverige vill fred. Vårt försvar syftar uteslutande till att

bevara vår frihet och självständighet. — — — Det totala kriget kräver ett totalt försvar. Varje medborgare måste vara beredd att till det yttersta göra sin insats. Var och en måste också veta hur man skyddar sig mot de faror, som ett nutida krig medför». Detta gäller icke minst den, som tas i anspråk för olika kyrkoberedskapsuppgifter. Av många skäl, som utredningen närmare behandlar i det följande, kommer krigets påfrestningar att icke minst drabba personal med sådana uppgifter. Samtidigt kan det förmodas, att allmänheten kommer att i ökad utsträckning kräva upplysning, hjälp och stöd av kyrkoberedskapens personal — icke endast i rent själavårdande frågor.

Kyrkoberedskapsutredningen har under arbetet med detta betänkande fått en bestämd uppfattning att kunskaperna i hit hörande frågor bland den personal, som i krig har att svara för själavårdsuppgifter, i många avseenden icke är tillfyllest. Utredningen har därför funnit det angeläget att lämna en närmare orientering om totalförsvaret i de avseenden som bedömts vara av särskild betydelse för personal som engageras i kyrkoberedskapen.

Krigsmakten

Under avsnittet om krigsmakten ges en allmän orientering om dess allmänna målsättning, ledning i central, regional och lokal instans samt mobilisering. En redogörelse lämnas för hur ett angrepp mot vårt land kan tänkas gå till och hur vi skall möta det. Sammanfattningsvis konstateras att en angripare har sådana intressen att bevaka på många håll i världen, att det icke är troligt, att han kan koncentrera hela eller ens huvuddelen av sin kraft mot oss. Sveriges naturliga försvarsmöjligheter är stora. Det svenska försvaret har en styrka, som inger respekt runt om i världen. Vår statsledning har

också klargjort att Sverige vill, kan och skall försvara sig.

Inom krigsmakten finns personal med uppgift att omhänderha uppgifter inom kyrkoberedskapens områden bl a själavård. Denna personal är beräknad för krigsmaktens interna behov. I den mån så är möjligt utan att eftersätta krigsmaktens behov, skall den, liksom krigsmakten i övrigt, bistå övriga delar av totalförsvaret. Med hänsyn till att krigsmaktens förband i förhållande till sina uppgifter är fåtaliga, måste möjligheten för krigsmakten att ställa personal eller förband m m till förfogande för externa behov bedömas som små.

Krigsmaktens krigsbehov av personal för bl a kyrkoberedskapsuppgifter tillgodoses genom att ianspråkta för dessa uppgifter lämplig, värnpliktig personal.

Kyrkolokaler m m ianspråkta endast i undantagsfall för krigsmaktens m fl behov.

Civiltförsvaret

Civiltförsvarets åtgärder påverkar på ett genomgripande sätt den kyrkliga verksamheten. Det har därför ansetts motiverat att lämna en förhållandevis fyllig orientering om civiltförsvarets organisation, i synnerhet i lokal instans, samt om utrymning och inkvartering. Skyddsrumproblem och alarmeringsbestämmelser t ex för flygfara, för radioaktiv beläggning m m redovisas också. Det är nödvändigt att alla kyrkliga myndigheter och all personal, som skall handha kyrkoberedskapsuppgifter inom respektive områden, är väl förtrogna med civiltförsvaret, dess organisation, dess befattningshavare och dess planer. Den orientering, som lämnas i detta betänkande, har av naturliga skäl endast kunnat omfatta allmänna och principiella förhållanden. Upplysningar om detaljuppgifter eller i vart fall upplysning om var de kan erhållas, bör inhämtas hos veder-

börlig länsstyrelse eller lokal civilförsvarsmyndighet.

Särskilt betydelsefull för all kyrklig verksamhet och för den personal, som i fred har ansvar för densamma, blir den förändring av församlingarnas sammansättning som blir en följd av utrymningar och inkvartering. Förhållandena blir här väsentligt olika inom olika församlingar.

Av tekniska skäl kan en utflyttning av befolkningen från ett område till ett annat icke ske »församlingsvis». Förändringen av befolkningsunderlaget medför redan av denna anledning ändrade förhållanden för den själavårdande verksamheten. Detta medför i sin tur att den kyrkliga verksamheten måste omorganiseras och anpassas till de nya förhållandena. Kyrkobokföringen måste bedrivas efter delvis andra normer. Kyrkolokalerna kommer delvis att ligga i mer eller mindre utrymda områden. Lokalerna måste mörkläggas och kan ur skyddssynpunkt ofta icke användas som i fred. Inom de utrymda orterna måste kvarvarande tillbringa en stor del av dygnet i skyddsrum. Påfrestningarna och krigshandlingarna kommer att öka dödligheten med därav följande krav på kyrkan i fråga om själavård, gravtjänst m. m.

För att möta dessa påfrestningar fordras att kyrkliga befattningshavare har viss utbildning i hithörande problem och att viss kyrkoberedskapsplanläggning utförts. Underlag härför meddelas bl a i denna utredning.

Det ekonomiska försvaret

I fredstid vidtas i vårt land under ledning av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap omfattande åtgärder för att minska verkningarna av en avspärning och för att tillgodose totalförsvarets behov av förnödenheter och trygga folkförsörjningen i krig. Kyrkoberedskapen är i många avseenden beroende av det ekonomiska försvarets vittomfattande verksam-

het. Utredningen behandlar bl a frågor om vissa åtgärder ifråga om gravtjänst och transporter, som ligger inom det ekonomiska försvarets ansvarsområde.

Det psykologiska försvaret

Den psykologiska krigsföringen pågår såväl i fred som krig och vårt land är utsatt för propaganda från olika håll. Vårt psykologiska försvar åvilar såväl statliga som icke statliga organisationer. Det statliga planeringsorganet i fred är beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (BN), som i krig omvandlas till statens uppsyningscentral (UC).

Religionen har alltjämt stor betydelse i samhället. Mycket talar för att religionens roll ökar i tider av oro och svårigheter. Mycket har gjorts genom tiderna för att utnyttja denna maktfaktor för andra syften än de religiösa. En sådan användning av kyrklig verksamhet är i vårt land främmande för företrädarna för såväl det psykologiska försvaret som kyrkan. Kyrkan har däremot, om den i största möjliga utsträckning får verka som i fred, möjlighet att på annat sätt bidra till att den psykologiska motståndskraften bibehålls.

Kommunal beredskap

Civilförsvarets arbetsuppgifter är numera begränsade till sådana civila försvarsuppgifter som icke kan utföras av ordinarie samhällsorgan. Iståndsättning av skadade anläggningar på det s k kommunaltekniska området ankommer i regel på kommunerna. På kommunerna ankommer också att ta hand om de inkvarterade, sedan utrymningsrörelsen avstannat. Åtgärderna på den kommunala beredskapens område har stor betydelse för kyrkoberedskapens verksamhet. Det är nödvändigt att de kyrkliga myndigheterna är väl insatta i de planer som görs upp och bevakar att kyrkliga synpunkter blir beaktade.

Ett område som ligger kyrkoberedskapsmyndigheterna nära är skolväsendet. I tidigare utrymningsplanläggning räknade man med att under lärares ledning sammanhålla skolklasserna. Numera planeras utrymning ske familjevis och skolklassgemenskapen upphör. Antalet skolbarn som tillförs inkvarteringskommunerna kan beräknas bli mycket stort och kan komma att fördubblas eller tredubblas.

Särskilda problem — till vilka utredningen närmare återkommer — utgör omhändertagande och begravning av döda, registrering av de inkvarterade och skyddet av kyrkor m m.

Totalförsvarets personalfrågor

Ianspråktagande av personal för totalförsvarets behov är möjliggjort inom ramen för ett antal rättsinstitut. I kapitlet ges en översikt av vissa viktigare författningsbestämmelser, som reglerar ianspråktagande av personal för totalförsvaret och som är av betydelse i kyrkoberedskaps-sammanhang.

Grundprincipen är att personalen ianspråktagas: för krigsmakten genom värnpliktslagen, för civilförsvaret genom civilförsvarslagen, för hälso- och sjukvården genom krigssjukvårdslagen, för vissa krisorgan genom administrativa fullmaktslagen samt för övriga behov genom frivilligt åtagande i fred eller om detta ej är möjligt genom allmänna tjänstepliktslagen. För att de kyrkliga organen skall kunna verka i krig måste fredstida förberedelser vidtas för att säkerställa verksamheten. Sådana förberedelser är bl a att utklara det personalbehov de kyrkliga organen har i krig och behovens lokalisering. Som en följd av utrymningar m m kommer behoven att vara lokaliserade på helt annat sätt i krig än i fred. Förberedelser måste vidtas främst för att fördela speciellt yrkeskunig personal till verksamhetsområden, där den kan göra den bästa nyttan. Viss per-

sonal måste undantas från planlagd utrymning och förses med handling som utvisar detta. En individuell krigsplacering enligt tablåer över myndigheternas organisation i krig och delgivning av placeringen till den enskilde måste ske antingen fortlöpande eller vid en skärpning av det utrikespolitiska läget.

Vid planläggningen torde det vara realistiskt att räkna med att den värnpliktiga personalen måste tas i anspråk av krigsmakten. Kyrkoberedskapsutredningen upp-tar i kap 21 överväganden och förslag angående personalbehov för kyrkoberedskapsändamål och hur detta behov skall tillgodoses.

Totalförsvarets författningshandbok

En god hjälp vid planlägningsarbetet i regional och central instans utgör den av försvarsdepartementets samordningsavdelning utgivna »Totalförsvarets författningshandbok», som innehåller bestämmelser, som reglerar totalförsvarets verksamhet. I handboken har intagits de öppna författningar, kungl brev och övriga bestämmelser — även en del som rör det militära försvaret — vilka bedömts vara av väsentlig betydelse för beredskapsverksamheten inom den civila sektorn av totalförsvaret. Boken kommer att kontinuerligt aktualiseras genom utsändande av tilläggs- och ändringstryck.

Genom kyrkoberedskapsutredningens initiativ har handboken tillställts alla domkapitel.

Kap 7 Utländska erfarenheter

För att erhålla underlag för sina ställningstaganden har kyrkoberedskapsutredningen genom utrikesdepartementet från Finland, Norge, Väst-Tyskland och England inhämtat vissa uppgifter angående krigserfarenheter och nuvarande planläggning inom kyrkoberedskapens områden. En redogörelse för erhållna uppgifter lämnas i kapitlet.

Överväganden och förslag

Kap 8 Synpunkter på behovet av andlig verksamhet under krig

Den kristna religionen och den kristna etiken har i väsentlig mån bidragit till att forma dagens svenska samhälle. Någon utredning om omfattning och djup av det kristna inflytandet finns dock icke.

Även utan tillgång till resultat av en dylik analys kan konstateras att den religiösa verksamheten har stor omfattning i vårt land och att dess inflytande är betydande. Antalet gudstjänstbesökare är stort. Frekvensen av dop, konfirmation, vigsel och jordfästning visar en allmän förankring i kyrkliga traditioner. En detaljredovisning finns i bilaga 8: 1—3.

Utredningen har försökt utröna om någon förändring i fråga om den andliga verksamheten inträffade under beredskapsåren i vårt land. Dåvarande fältprosten, sedermera biskopen i Visby, Algot Anderberg har berört dessa problem i sin bok »Själavården vid Sveriges försvarsmakt 1940—1945». Han konstaterar att en minoritet var bekännande kristna och en annan minoritet övertygade ateister. Majoriteten var indifferent.

Genom utrikesdepartementet har utredningen sökt få veta om behovet av själavård i utlandet steg under krigsåren. I det västtyska svaret sägs, att behovet av själavård ökade såväl vid truppen som hos civilbefolkningen. Ökningen kan dock icke åskådliggöras med siffror. I det engelska svaret sägs att hela nationen visade ökat religiöst intresse, men att det skulle vara fel att tala om någon sorts andlig väckelse. I en omfattande officiell amerikansk undersökning har bl a undersökts vad befäl och meniga vid vissa divisioner, som haft stora förluster, ansett vara till största hjälp då striden var hård. De me-

niga har i 70—83 % av svaren förklarat, att den största hjälpen varit »att be». Officerarna gav samma svar i omkring 60 % fall, men satte i första hand — i 80 % av svaren — faktorn »att tänka på att Du icke kan låta Dina kamrater kämpas ned».

I en artikel om erfarenheter från de svenska frivilligförbanden i Finland skrev 1943 nuvarande fältprosten Hans Åkerhielm, att krig föder en längtan efter religion, men att det är vilseledande att påstå att alla därför blir religiösa. I rapporter från i utlandet tjänstgörande svenska förband och örlogsfartyg har framförts att ett något ökat religiöst intresse förekommit.

Utredningen har icke haft möjlighet att bedöma i vilken utsträckning religiösa behov kommer att öka vid krig, men *utredningen är av den bestämda uppfattningen att de religiösa behoven under sådana förhållanden kommer att vara mera framträdande än i fredstid*. Behov av andlig omvårdnad gör sig då gällande också bland människor, som normalt icke känner något påtagligt sådant behov. Det gäller därför att med tillgängliga resurser och genom att omfördela dem på lämpligt sätt söka vidmakthålla den kyrkliga verksamheten och tillgodose de stegrade krav på aktivitet som bedömts sannolika. Tillvägagångssättet för att finna en lösning på problemet måste vara att med utgångspunkt från fredsmässiga förhållanden studera och komma till klarhet om hur och i vilken omfattning den kyrkliga verksamheten skall genomföras under de mycket ändrade betingelserna under krig. Därvid måste såväl befolkningsomflyttningar till följd av utrymning som delvis nya uppgifter inom verksamhetens ram beaktas. *Utredningen anser det vara ange-*

läget, att den själavårdande verksamheten fortgår även under krig — så långt så är möjligt — enligt de i fred tillämpade formerna. Denna verksamhet och den ökade andliga verksamheten inom krigsmakten medför att behovet av bl a präster i vårt land icke kommer att vara mindre i krig än i fred.

Kap 9 Kyrkliga förrättningar

Som förrättningar räknar utredningen i detta sammanhang dop, konfirmation, nattvard, vigsel och jordfästning. Av dessa bedöms i krig, i förhållande till fredsförhållanden, dopförrättningar förekommer i ungefär samma omfattning, antalet vigslar öka något och konfirmationsundervisningen minska. Önskemål om nattvard torde i åtskilliga sammanhang öka. Behov av jordfästning kan beräknas bli väsentligt större.

Förrättningarnas utförande skapar problem under krig till följd av befolkningens omfördelning, det sannolikt ökade religiösa trygghetsbehovet och den begränsade tillgången på präster och pastorer. Med dessa förrättningar sammanhänger — utöver rent organisatoriska frågor — problem som hör samman med det nära samarbete mellan trossamfundet, som utredningen finner nödvändigt i alla sammanhang under krigsförhållanden.

Under normala fredliga förhållanden är det helt klart, att det är prästen som inom sitt samfund döper, viger, delar ut nattvard och jordfäster. Detta är reglerat i lagar, förordningar och för respektive samfund gällande regler. Det bygger dessutom på sedvanerätt.

I samband med befolkningsomflyttningarna räknar utredningen med, att en omfördelning sker av präster, så att fler präster än förut kommer att finnas i områden med ökad befolkning.

I krig kan det bli erforderligt att gå över samfundsgränserna när det gäller

kyrkliga förrättningar. I nödläge får avseende icke fästas vid om den, som utför förrättningen, är präst i eget samfund eller t o m lekman.

I de flesta lägen torde dock präst i eget eller annat samfund kunna tillkallas. Oftast torde de kyrkliga förrättningarna utan våda kunna uppskjutas, om präst icke finns att tillgå för tillfället. Men *utredningen utgår ifrån att i de fall, då präst i eget samfund icke kan stå till förfogande, annan präst, som ingår i kyrkoberedskapsorganisationen, skall kunna utföra angelägna förrättningar över samfundsgränserna.* Utredningen förutsätter att dessa präster förses med *legitimation* för att förhindra obehöriga att medverka.

Dopförrättningar syns i allmänhet kunna anstå till dess präst ur eget samfund står till förfogande. Möjlighet till nöddop finns. Sådant dop bör kunna utföras av envar, som har sinne för aktens allvarliga innebörd. I allmänhet torde i fred förutsättas att präst endast är skyldig döpa medlemmar i egen församling. Denna begränsning kan helt naturligt icke gälla under beredskapsförhållanden och i krig och någon särskild ersättning skall icke utgå för sådan förrättning. *Domkapitel och samfundsledning* bör i sin beredskapsplanläggning uppmärksamma dessa förhållanden.

Konfirmationen kan komma att inskränkas. Vid undervisningen kan lekmän utnyttjas och detta torde bli vanligt förekommande i inkvarteringsområden.

Ifråga om *nattvard* förekommer i luthersk tradition icke någon nödnattvard och nattvarden räknas icke som ett för saligheten nödvändigt sakrament. Detta torde emellertid icke utesluta att enskilda människor i nödsituationer är angelägna att få del av nattvarden. Av den anledningen gäller t ex, att de, som åtar sig uppgift som fältpräster inom krigsmakten, oberoende av samfundstillhörighet kan utdela nattvard, när så erfordras. *Utredningen*

finner det angeläget att liknande möjligheter att få del av nattvarden skapas även för andra medborgare i nödlägen. Endast härigenom kan en verklig själavård anses tillgänglig för dem som så önskar.

Lysning är icke erforderlig under de speciella förhållanden, som kan råda under krig (giftermålsbalken 3: 6). Däremot är *äktenskapsbetyg* erforderligt för den, som är kyrkobokförd i svensk församling. Sådant betyg kan vara svårt att erhålla under krigsförhållanden. Utredningen förordar att i sådana fall, då äktenskapsbetyg inom rimlig tid icke kunnat erhållas, betyg må kunna ersättas av intyg från två trovärdiga personer att kontrahenterna är ogifta. Detta förfarande tillämpas f n i vissa fall, då fråga är om utländska medborgare. I undantagsfall kan vigselförrättare nöja sig med kontrahents egenhändigt underskrivna »försäkran om frihet från vissa äktenskapshinder». *Utredningen föreslår att undantagsföreskrift av denna innebörd införs i giftermålsbalkens 4 kap, 7 §.*

Ifråga om *vigsel* måste de civilrättsliga kraven beaktas. För samhället är det ett primärt intresse att ha kontroll över ingångna äktenskap. Det kan även förutsättas att vid de tillfällen, då vigsel icke utan stor olägenhet kan uppskjutas, tillgång skall finnas på legitimerad vigselförrättare ur svenska kyrkan eller annat samfund.

Enligt föreskrifter i giftermålsbalken (kap 4: 2) må kyrklig vigsel äga rum inom svenska kyrkan om de trolovade eller en av dem tillhör kyrkan och inom annat trossamfund om Konungen medgivit att vigseln må förrättas inom samfundet och de trolovade eller en av dem tillhör samfundet.

Utredningen anser, att dessa föreskrifter under krig bör ha annat innehåll och föreslår, att de då får följande lydelse: »Kyrklig vigsel må äga rum om den förrättas av präst i svenska kyrkan eller av vigselberättigad präst i annat samfund om Konungen

medgivit att vigseln må förrättas inom samfundet».

Möjlighet finns att utnyttja borgerlig vigsel. Med hänsyn till möjligheten att i nödläge godkänna en förrättning i efterhand, syns andra särskilda åtgärder icke erforderliga på detta område.

Enligt lag om *jordfästning*, § 7: 2, skall jordfästning äga rum i den församling, där den avlidne var kyrkobokförd eller dödsfallet inträffade.

Utredningen anser det helt uteslutet att under krig upprätthålla nu gällande begränsning ifråga om skyldighet att jordfästa. *Envar präst skall vara skyldig förrätta jordfästning, när så krävs. Det får vidare förutsättas att församling icke — trots föreskrifter i lag om gravrätt och begravningskungörelsen — i krig skall äga hindra gravsättning med motivering att endast församlingsbor bereds gravplats.* Fö kan erinras om att jordfästning, som är benämningen på den högtidliga akt vid vilken de efterlevande tar avsked av den avlidne, icke behöver följa någon kyrklig ritual. Den kan sålunda förrättas av lekman. Icke heller kyrklig jordfästning torde behöva förrättas av präst. För krigsmaktens del är förutsatt att jordfästning kan ske genom gravsättning i fältgrav, varvid lekman kan följa fältandaktsbokens ritual. I kyrkoberedskapssammanhang engagerad präst bör i möjligaste mån medverka vid jordfästning. Är detta icke möjligt bör lekman med sinne för allvar och helgd utföra förrättningen.

Förutom den registrering av förrättningar, som föreslås i kap 12 »Kyrkobokföring och arkivtjänst», bör den, som utfört förrättning, lämna *intyg till den eller de, som förrättningen avser, eller till närmaste anhöriga.* Eventuellt bör särskilt formulär utarbetas härför och finnas tillgängligt vid pastorsexpeditioner. *Denna fråga bör närmare övervägas av den av*

utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden.

Vid förrättning bör enligt utredningens mening varje präst i verksamhet inom eget eller nära besläktat samfund följa det egna samfundets handbok. I övrigt — dvs när förrättningen icke berör det egna samfundets medlemmar — bör svenska kyrkans handbok användas. Utredningen erinrar om att alla fältpräster oberoende av samfundstillhörighet använder fältkyrkohandboken, som i allt väsentligt överensstämmer med svenska kyrkans handbok.

Bl a för att nå en sådan administrativ förenkling, som är angelägen under krig, förordas att utförda förrättningar registreras med korta anteckningar, såsom »döpt», »konf», »vigd», »jordfäst». Utredningen föreslår att det bör ankomma på den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden att efter ovan angivna riktlinjer utfärda rekommendationer för kyrkliga förrättningar i krig och utarbeta förslag till ändring av gällande lagstiftning m m.

Nämnden bör även överväga om anledning kan finnas att utarbeta särskild handbok, som kan vara gemensam för samfunden i krig. Det stora flertalet kyrkliga förrättningar torde under krigsförhållanden komma att utföras i vanlig ordning. Det är dock för utredningen angeläget understryka att där så icke kan ske i krig, den enskildes rätt till kristen omvårdnad bör tillmätas större vikt än hänsyn till enskilda samfunds teologiska särmeningar. För att söka tillgodose den enskildes behov av tröst och uppbyggelse måste alla samfund osjälviskt samverka.

Kap 10 Gudstjänstlokalers användning

I detta kapitel lämnas inledningsvis en kort redogörelse över svenska kyrkans och övriga trossamfunds kyrkolokaler m m i vårt land.

Utredningen framför att den anser det angeläget eftersträva att kyrka även under beredskap och krig används som kyrka och att varje församling får möjlighet att bruka sin kyrka.

Framför allt tre skäl gör det emellertid svårt att helt följa dessa grundregler. Totalförsvaret behöver ta i anspråk lokaler för olika ändamål. Stundom måste härvid även kyrkolokaler komma i fråga. Krigshandlingar kommer att förstöra kyrkor liksom andra byggnader. Utrymningar medför att vissa kyrkor icke längre kan komma till användning i samma utsträckning som i fred. Utredningen har utarbetat förslag till riktlinjer för användningen av kyrkorna i krig. Utredningen har därvid utgått från en definition, som innebär att alla delar av en kyrkolokal icke kan anses vara av den art, att de bör omfattas av föreskrifter, som skiljer sig från vad som gäller för byggnader i allmänhet. Utredningen vill för sin del särskilja följande grupper lokaler, som kan finnas i en och samma byggnad:

lokaler, som är invigda för gudstjänstbruk;

övriga lokaler, t ex församlingshus, utbildningslokaler, hobbylokaler och ungdomslokaler;

expeditionslokaler, t ex domkapitels och församlingars expeditioner och bostadsutrymmen o d.

Kyrkolocalers ianspråktagande för totalförsvarets behov

Lokaler kan ianspråktagas för totalförsvarets behov enligt föreskrifterna i en rad lagar och förordningar, som redovisas i kapitlet. Planläggning för ianspråktagande sker under överinseende av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap och länsvis av länsstyrelse. Länsstyrelse för även register över lämpliga och ianspråktagna fastigheter. Militärbefälhavare och försvarsområdesbefälhavare för förteckning

över de fastigheter, som avses tas i anspråk av militära myndigheter.

Tid efter annan har fråga uppkommit angående ianspråktagande av för olika ideella ändamål avsedda lokaler. Sådana lokaler har kunnat vara t ex bygdegårdar, folkets hus och gudstjänstlokaler. Särskilt då de sistnämnda ifrågakommit har allvarliga erinringar framförts.

Utredningen har funnit, att det under beredskapsåren förekom sådant ianspråktagande av kyrkolokaler invigda för gudstjänstbruk som borde kunnat undvikas. De nuvarande militära föreskrifterna säger klart ifrån att »samlingslokaler, som inretts och invigts såsom gudstjänstlokaler och som regelbundet och uteslutande används såsom sådana» bör undantas från mobiliseringsplanläggning. Klarast har detta kommit till uttryck i arméns föreskrifter, som utgör underlag för utredningens förslag. Utredningen har genom stickprov tyckt sig kunna konstatera att civila och militära myndigheter nu strävar efter att iaktta stor återhållsamhet då det gäller att ianspråkta kyrkolokaler. Utredningen finner det angeläget att de föreskrifter, som skall gälla i framtiden, utformas så att totalförsvarets intressen — som ytterst syftar till att slå vakt bl a om den enskildes rätt att fira gudstjänst i egen kyrka — icke tillbakasätts, men också så att när gudstjänstrum ianspråkats detta endast sker, när så är absolut nödvändigt. Därför bör föreskrifterna utformas så, att den del av kyrkobyggnad, som är invigd för gudstjänstbruk, först i sista hand tas i anspråk, under det att övriga utrymmen icke kan ges annan särställning i förhållande till profana utrymmen, än som betingas av närheten till den för gudstjänstbruk invigda lokalen. Ifråga om föreskrifternas utgivande och lydelse föreslår utredningen att *Kungl Maj:t uppdrar åt överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap att i samråd med överbefälhavaren, civilt försvarsstyrelsen, sjuk-*

vårdsberedskapsnämnden, kyrkoberedskapsnämnden och statens jordbruksnämnd *utfärda erforderliga anvisningar.*

Sammanfattningsvis föreslås föreskrifterna få följande lydelse:

»Samlingslokaler, som inretts och invigts såsom gudstjänstlokaler och som regelbundet och uteslutande används såsom sådana, bör undantas från mobiliseringsplanläggning.

Om lokal, som används för gudstjänst enligt ovan, trots allt måste tas i anspråk, bör den helst icke användas som förläggning eller marketenteri utan endast som utrustningslokal, sjukhus e dyl. Under alla omständigheter bör gudstjänstlokals främre del med altare och kor, helst även ett parti med bänkar, lämnas fritt.

Måste gudstjänstlokal tas i anspråk, bör om möjligt minst en sådan lokal undantas inom församlingen för att brukas gemensamt av skilda trossamfund. Överenskommelse om gemensamhetsbruk skall då vara träffad mellan berörda samfund eller församlingar».

Kyrkolocalers ianspråktagande för andra ändamål

Frågor om vem som bör äga besluta om kyrkans användning för olika ändamål och om vilka principer som bör ligga till grund för beslut i sådana ärenden har under senare tid upprepade gånger ställts under debatt. Utredningen redovisar i kapitlet de föreskrifter, som nu gäller för upplåtande av svenska kyrkans och övriga samfunds lokaler. Utöver för kyrkliga förrättningar kan kyrka tillhörande svenska kyrkan upplåtas för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans »om särskilda skäl därtill äro».

Frågan om kyrkas upplåtande för andra fall har däremot icke varit reglerad genom några uttryckliga bestämmelser.

Enligt hävdvunnen sed har emellertid kyrka upplåtits även för enskilda sammankomster, oavsett om ändamålet med för rättningen eller sammankomsten ansetts vara av religiös karaktär eller av mera allmänt kulturell eller social natur. Genom lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall (SFS 1963:501) har numera villkoren fastställts för tillfälligt upplåtande av kyrkorum, som invigts för svenska kyrkans gudstjänst, för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig för rättning. Sådan upplåtelse må beslutas endast under förutsättning att vissa villkor uppfylls. Ifråga om upplåtelse av övriga samfunds kyrkobyggnader finns inga lagbestämmelser. Församling kan och brukar delegera sin beslutanderätt till tex styrelsen eller pastor. *Ur kyrkoberedskaps synpunkt är det önskvärt att en delegation till pastor av frågor rörande gudstjänstums upplåtande finns klar och att den automatiskt inträder, då normala freds förhållanden rubbas.*

Beslut om kyrkolokals upplåtande i fred fattas sålunda:

Svenska kyrkans lokaler

- a) för gudstjänster m m av svenska kyrkan — pastor
- b) för annat än gudstjänst m m — kyrkoråd
- c) för gudstjänst m m av övriga samfund — pastor
- d) för annat än gudstjänst av övriga samfund — kyrkoråd
- e) för totalförsvarets behov — länsstyrelsen

Övriga samfunds lokaler

- a) för gudstjänst m m av eget samfund — pastor eller församling
- b) för annat än gudstjänst m m — pastor eller församling
- c) för gudstjänst av annat än eget samfund — pastor eller församling

- d) för annat än gudstjänst av annat än eget samfund — pastor eller församling
- e) för totalförsvarets behov — länsstyrelsen.

På grund av att antalet disponibla gudstjänstlokaler av ovan angivna skäl kommer att minska är det angeläget att ett gemensamhetsbruk av tillgängliga gudstjänstlokaler åstadkoms på så sätt att olika trossamfund upplåter lokaler åt varandra.

I ovan angivna lag angående upplåtande av svenska kyrkans för gudstjänst invigda kyrkorum finns i 2 § b stadgat, att upplåtelse endast må förekomma under villkor »att den icke innebär något som strider mot kyrkorummets helgd eller svenska kyrkans ordning». Detta stadgande sett tillsammans med till paragrafen hörande specialmotiveringar, där det bl a talas om »svenska kyrkans ordning såsom trossamfund», kan, om icke orden om »svenska kyrkans ordning såsom trossamfund» tolkas som »svenska kyrkans karaktär» som trossamfund, tas till intäkt att icke öppna svenska kyrkans gudstjänstlokaler för övriga trossamfund eller icke kristna samfund ens under krigsförhållanden. Från de synpunkter utredningen har att anlägga är emellertid *en så generös upplåtelsepolitik som möjligt icke blott försvarbar utan även för religionens och själavårdens skull angelägen under dessa förhållanden.* Eftersom man fn endast har begränsad erfarenhet av gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler, är det betydelsefullt att erforderliga förberedelser vidtas i fredstid för att undvika eventuella friktioner och för att få klara riktlinjer utformade för det enskilda fallet. Dylika förberedelser för gemensamhetsbruk kan göra problemen mindre, då de uppstår.

Ett gemensamhetsbruk av gudstjänstlokaler under krig eller motsvarande förhållanden bör åstadkommas på frivillig väg. Kyrkoberedskapsutredningen föreslår att den i kap 17 föreslagna kyrkoberedskapsnämnden utfärdar centrala rekommendationer angående slutande av sådana frivilliga överenskommelser. Själva överenskommelsen bör slutas på det lokala planet. Det syns lämpligt att låta kontraktsprost svara för erforderliga förberedelser och samordning av hithörande frågor. Till förberedelserna hör bl a inventering av kontraktets tillgångar och en preliminär skriftlig överenskommelse mellan inom kontraktet verksamma församlingar om ömsesidigt bistånd ifråga om upplåtande av gudstjänstlokal under angivna förhållanden. Samtidigt bör rätten att vid krig eller krigsfara upplåta eget samfundslokaler för gudstjänster åt annat samfund, vars lokaler blivit förstörda, delegeras till en person, tex pastor. En motsvarande delegering till pastor (kyrkoherde) i svenska kyrkan bör även vara förberedd.

Utredningen har stannat för att föreslå att överenskommelse på försök träffas på frivillig väg. Den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden bör om några år undersöka, huruvida ytterligare åtgärder på området erfordras.

Då annat trossamfunds lokaler på antytt sätt tas i anspråk förutsätts detta ske med lokalen och dess inredning »i befintligt skick», såvida icke överenskommelse träffas om annat. Att överenskommelse träffas om ändringar i lokalens inredning, tex övertäckande av vissa föremål vid utlåning, syns vara helt i sin ordning. En förutsättning för samfunds nyttjande av annat samfunds lokaler för gudstjänstbruk måste vara att det gästade samfundet icke framför sådant som är stridande mot eller sårande för det centrala i den förkunnelse, som tillhör det samfund för vilket lokalen är invigd.

Lokaler, som ej är invigda såsom gudstjänstlokaler, bör frikostigt och utan inskränkningar utlånas mellan samfund av alla slag.

Kap 11 Skyddet av gudstjänstlokaler och deras inventarier

Utredningen anser att det är realistiskt att räkna med, att den som anfaller vårt land icke kommer att kunna ta särskild hänsyn till kyrkobyggnader. Många av våra kyrkor har en sådan konstruktion, att det finns anledning förmoda att deras kraftigare delar kan motstå även de moderna vapnens påfrestningar. Beräkningar måste emellertid göras från fall till fall. I civilförsvarslagen är föreskrivet, att ägare av byggnad är pliktig att bl a vidta erforderliga åtgärder för mörkläggning av byggnaden. Skyldighet att härutöver vidta skyddsåtgärder finns icke, men det är givetvis i »ägarens» intresse att vidta sådana. För att åtgärder snabbt skall kunna genomföras är det nödvändigt att i fred utklara vad som skall göras, när det skall göras och av vem.

Riksantikvarieämbetet har i juli 1964 efter samråd med bl a kyrkoberedskapsutredningen tillställt landets samtliga kyrkoråd ett häfte »Allmänna anvisningar för åtgärder till skydd av kyrkobyggnader och kyrkliga inventarier vid krigsfara eller krig». Innehållet i dessa anvisningar återfinns i detta betänkandes bilaga 11:1.

Föreskrifter finns för vården av kyrkliga inventarier i fred. Föreskrifter finns också angående vad som skall ske med inventarier under krig. De skall antingen förvaras och skyddas på platsen eller undanföras. I kapitlet redovisas föreskrifterna som delvis tillkommit genom fortlöpande kontakt mellan utredningen och den arbetsgrupp, som under ledning av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap utarbetat de centrala

myndigheternas föreskrifter. I en skrivelse till landets kyrkoråd har riksantikvarieämbetet 20/7 1964 erinrat om att det vid sidan om åtgärder för undanförelse är angeläget att *vidta åtgärder för att bevara och skydda kyrkliga föremål även inom områden från vilka undanförelse icke kommer att äga rum*. För varje kyrka bör således i samråd med vederbörande landsantikvarie eller direkt med riksantikvarieämbetet en *förteckning upprättas över sådana inventarier som i första hand bör skyddas i händelse av krigsfara eller krig*. Ett exemplar av denna förteckning skall insändas till ämbetet för granskning. Vidare bör *erforderligt emballage, i den utsträckning detta är möjligt, anskaffas och lämpliga förvaringsplatser inom eller i närheten av kyrkan utses*. I den ovan nämnda förteckningen skall noteras vilka åtgärder, som bör vidtas med varje särskilt föremål. Anses det nödvändigt att flytta något eller några föremål till säkrare förvaringsplats, skall detta särskilt anges.

De i förteckningen angivna åtgärderna skall verkställas, när undanförelse eller utrymning anbefalls inom den ort, där kyrkan är belägen, vid beredskapslarm eller när riksantikvarien eller hans ombud där om ger anvisning.

Riksantikvarieämbetet har också för kyrkoråden framhållit hur *betydelsefullt det är att kyrkorna och deras värdefullare inventarier fotograferas*. Fotografierna kan icke endast tjäna att åt eftervärlden bevara minnet av sådana byggnader och föremål, som kan komma att förstöras i samband med ett krig. De kan vara av värde även under fredliga förhållanden. En kyrka eller ett föremål kan komma att skadas t ex genom brand. Värdefulla lösa föremål kan också — vilket skett i flera fall — bli stulna.

Utredningen anser det angeläget att åtgärder vidtas i fred för att under krig i möjligaste mån skydda kyrkor och deras

mer värdefulla konstskatter. Utredningen har funnit det mest ändamålsenligt att medverka i utarbetandet av de anvisningar, som nyligen utgivits av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap och riksantikvarieämbetet, och har därför icke anledning att här vidare utveckla synpunkter på erforderliga centrala åtgärder i denna del. De av överstyrelsen i samråd med berörda myndigheter och denna utredning utfärdade anvisningarna torde ge erforderlig allmän vägledning. Det bör endast understrykas vikten av att de centrala myndigheterna tid efter annan moderniserar sina anvisningar i anslutning till annat krigsplanläggningsarbete.

I regional instans ankommer erforderliga åtgärder på länsstyrelse. Det direkta ansvaret åvilar i regel närmast länsstyrelsens sakkunnige i dessa frågor, *landsantikvarien*. Denne bör genom länsstyrelsen meddela domkapitel detaljerade anvisningar om de åtgärder varje enskild församling skall vidta för att bäst skydda sin kyrka och hur det i detalj skall förfaras med kyrkans konstskatter.

På det lokala planet bör det ankomma på kyrkorådet att efter förslag av kyrkoherde närmast ansvara för att erforderliga åtgärder blir utförda. Kyrkoherde bör — i den mån erforderliga anvisningar icke tillställs honom genom domkapitlet (kontraktet) — själv tjänstevägen inhämta erforderliga anvisningar.

Kyrkorådet bör förbereda *frivillig undanförelse*. Kyrkorådet bör även förbereda åtgärder, som kan bringas i verkställighet, om de uppgjorda planerna t ex på grund av fiendens åtgärder icke kan genomföras.

Kyrkorådet bör även ansvara för att erforderliga och möjliga *mörkläggningsåtgärder* planläggs och förbereds samt skaffa sig god kännedom om i kyrkans närhet befintliga skyddsrum och deras avsedda användning. Bl a bör därvid utkla-

ras om de kan användas som tillfälligt skyddsrum för gudstjänstbesökare eller t ex efter utrymning för förvaring av värdefulla inventarier.

Kontraktsprost och *biskop* bör var och en inom sitt ansvarsområde medverka vid åtgärders genomförande bl a ifråga om samordning, kontroll m m.

Då det gäller *övriga trossamfunds gudstjänstlokaler* kan allmänt konstateras att de ofta icke är av samma kulturhistoriska värde som sockenkyrkorna. De torde i regel i mindre utsträckning innehålla konstskatter av den art varom det här är fråga. I den mån anledning därtill finns måste dock *övriga trossamfunds gudstjänstlokaler och deras konstskatter inrymmas i länsstyrelsens planläggning*. I den mån lokala och regionala samordningsåtgärder erfordras föreslås att denna samordning sker genom kyrkoherdars, kontraktsprestars och biskopars försorg. Den, som inom *övriga trossamfund* ansvarar för egendom, som kan ifrågakomma för hithörande åtgärder, anmäler detta till vederbörande kontraktsprost eller kyrkoherde.

Kostnaderna för erforderliga åtgärder bör bestridas av ägaren utom i de fall då undanförsellagen anger annat.

Utredningen anser icke att förstöring kan bli aktuell för gudstjänstlokaler och dessas inventarier. (Se dock ifråga om arkivtjänst kap 12).

Kap 12 Kyrkobokföring och arkivtjänst

Föreskrifter för kyrkobokföring i krig

Kyrkobokföringen utgör jämte mantalskrivningen och den registrering, som sker hos länsbyråerna för folkbokföring (länsstyrelserna) och centrala folkbokförings- och uppborädsnämnden, grunden för folkbokföringen i fredstid. Ansvarig för kyrkoböckernas förande är i allmänhet pastor i församling.

På grund av den betydelse som folkbokföringen har, icke minst med avseende på enskildas rättigheter och skyldigheter, kan den icke nedläggas i krig. Den måste emellertid förenklas utan att det väsentliga förloras. Kyrkobokföringen bibehåller därvid sin betydelse.

Allmänna riktlinjer för taxering, uppborärd och folkbokföring under krigsförhållanden finns fastställda i en rad författningar. Länsstyrelse skall lämna närmare föreskrifter angående verksamhetens omfattning.

Statistiska centralbyrån har meddelat vissa tillämpningsföreskrifter till kungörelsen om folkbokföringen i krig. Den rekommenderar, att rekonstruktionsmöjligheter bevaras i det längsta och har meddelat föreskrifter och anvisningar för förande av kyrkoböcker och register, enskildas anmälningsplikt, kyrkobokföring och förberedelsearbete.

Kyrkobokföringens omfattning

Förandet av kyrkoböcker och register i krigstid skall begränsas till att i första hand omfatta registrering av födslar, vigslar och dödsfall samt, i andra hand, *övriga förhållanden*, som är av betydelse för kyrkobokföringen. I svåra lägen, då pastorsämbetena kanske nödgats att flytta till provisoriska lokaler och inte kan medföra alla böcker eller personalknapphet gör sig gällande, torde det vara realistiskt att tänka sig, att registreringarna begränsas till att avse de förstnämnda förhållandena. I övrigt får *minnesboken* bli den handling, där anteckningar görs och med hjälp av vilken inträffade förhållanden i efterhand kan rekonstrueras. I motsats till de ordinarie kyrkoböckerna fyller minnesboken en tillfällig men viktig funktion som uppslagsregister och hjälpmedel för rekonstruktion.

Skyldighet för enskilda att anmäla barns födelse och namn samt dödsfall kvarstår

även i ett läge som det här avsedda. *Be-
träffande anmälan om dödsfall föreslår
utredningen att föreskriven skyldighet att
avlämna dödsbevis inskränks.* I vart fall
kan såsom centralbyrån framhåller skyl-
digheten icke göras gällande utan att skä-
lig hänsyn tas till omständigheterna. På
militär sida finns för anmälan om döds-
fall särskild sk dödsrapport. Denna in-
sänds till pastorsämbetet och gäller som
dödsbevis och grund för anteckning och
avisering om dödsfallet. Förfaringsättet
innebär en förenkling, som av allt att
döma också bör kunna användas på det
civila området, särskilt vid tillfälle då an-
talet döda blivit stort. *Centrala folkbok-
förings- och uppborädsnämnden bör upp-
märksamma frågan om skyldighet att av-
lämna dödsbevis i föreskriven form, och
i vad mån en förenklad rapportering kan
tillämpas.* Utredningen vill i denna fråga
ytterligare hänvisa till sina förslag i kap
15 »Omhändertagande av döda under
krig».

Enligt kungörelsen om folkbokföring
under krigsförhållanden skall registrering
av födelse, vigslar och dödsfall samt av
andra förhållanden av betydelse för kyrko-
bokföringen ske i den församling där an-
mälan om förhållandet görs. Om enligt
kyrkobokföringskungörelsen annan för-
samling är kyrkobokföringsort eller rätt
inskrivningsort, skall enligt bestämmel-
serna pastor i denna församling underrät-
tas. I många fall behöver detta icke inne-
bära större svårigheter. Om de utrymda
befinner sig långt från hemorten kan dock
förbindelsesvårigheter på grund av krigs-
handlingar uppstå. Med hänsyn härtill har
aviseringsskyldigheten gjorts villkorlig, så
tillvida att underrättelse skall lämnas en-
dast om det kan antas att meddelandet
kan komma fram. Det är av stor bety-
delse, att pastorsämbetena icke minst i de
befolkningsrika inkvarteringskommunerna
efter utrymning är beredda att motta och

registrera anmälningar rörande kyrkobok-
föringsförhållanden, som görs av de inkvar-
terade. Kyrkobokföringen i dylika inkvar-
teringskommuner får således en vidgad om-
fattning.

Önskemålet att hemförsamlingen om
möjligt underrättas som vanligt kvarstår
emellertid. Särskilt med avseende på civil-
ståndsändringar, som hör till de förhållan-
den, som förutsatts bli registrerade även
under krigsförhållanden, är en sådan avi-
sering av betydelse. Detta önskemål leder
till att *man bör söka upprätthålla kyrko-
bokföringen också i de församlingar som
utrymts* och, om läget medger det, där
bokföra väsentliga uppgifter, såsom föds-
lar, ändringar i civilstånd och dödsfall
bland församlingens kyrkobokförda. *Ut-
redningen vill med hänsyn härtill föreslå,
att det nu intagna tillägget i 19 § kungö-
relsen om folkbokföring under krigsförhål-
landen — av innebörd att avisering skall
vara villkorlig — borttas och att avise-
ringen i stället görs till regel.* Skulle för-
hållandena i en viss situation vara sådana,
att aviseringen ändock inte kan fullgöras,
torde detta få anses som ett naturligt för-
hinder, varom också länsstyrelsen i enlig-
het med sina befogenheter vid behov kan
meddela föreskrifter.

*Utredningen anser det angeläget att vid
dop och jordfästning de anhöriga och vid
vigsel kontrahenterna erhåller ett bevis på
förrättningen.* Detta kan antingen vara
ett av förrättaren utfärdat intyg av lämplig
ordalydelse, som icke är bunden, eller
utfärdas på särskild formulärblankett, som
bör vara av enkelt slag och ge utrymme
endast åt de nödvändiga uppgifterna. Här-
igenom finns ytterligare en säkerhet för
att förrättningar av detta slag kan styrkas
och i efterhand registreras. *Utredningen
föreslår att denna fråga närmare prövas
av centrala folkbokförings- och uppboräds-
nämnden, som lämpligen kan utfärda när-
mare anvisningar.*

Åtgärder för kyrkobokföringens säkrande
 Kyrkobokföringen i krig bör ses som en direkt fortsättning på den verksamhet som sker i fred även om den på grund av omständigheterna måste bedrivas i en annan omfattning och delvis också i andra former. Församlingarnas förmåga att lösa uppgiften blir beroende av att verksamheten i erforderlig utsträckning förbereds så att omställningen från freds- till krigsverksamhet kan ske tillräckligt snabbt. Beträffande skyldighet att utföra dylik planläggning erinras om bestämmelserna i tillämpningskungörelsen till den sk administrativa fullmaktslagen, vari generellt föreskrivs att myndighet skall planlägga de ändringar eller inskränkningar i verksamheten samt de övriga åtgärder, som kan antas bli erforderliga under krig eller vid krigsfara eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Planläggningen bör i huvudsak avse lokaler, personal, för registrering behövliga handlingar och blanketter, säker förvaringsplats för handlingar, som kan undanställas samt erforderliga åtgärdskalendrar eller minneslistor.

För att verksamheten skall kunna bedrivas så ostört som möjligt måste pastorsämbetets lokaler vara belägna utanför områden, som av försvarsmyndigheter anses som riskområde. För flertalet församlingar på landsbygden innebär detta att ordinarie lokaler lämpar sig för verksamheten också i krigstid. Expeditioner belägna i orter, som avses att utrymmas, måste däremot ersättas med lokaler utanför orten på skyddat avstånd från densamma. Utredningen anser icke att det finns skäl flytta pastorexpedition till områden, dit huvuddelen av församlingens befolkning utryms. En förläggning inom begränsat avstånd från utrymningsorten bör vara tillräcklig. Anvisning om lämplig uppehållsplats bör redan i fredstid utklaras efter samråd med länsstyrelsen.

Samråd i sådana frågor söks lämpligen genom kontraktsprost eller biskop.

I vissa fall bör övervägas om icke två eller flera församlingar, som finns inom en och samma riskort, kan upprätta gemensam expedition för kyrkobokföring. En sådan anordning torde ofta vara ägnad att öka driftsäkerheten och minska anspråken på lokaler och andra resurser. Denna möjlighet bör särskilt utnyttjas vid planeringen i de största städerna.

Ansvarig för kyrkobokföringen bör alljämt vara pastor i församlingen. Som medhjälpare bör i största utsträckning anlitas expeditionspersonal, som redan i fredstid är förtrogen med uppgiften. Endast personer, vilka är kända för medborgarsinne, kan komma i fråga.

Kyrkoböcker och register samt andra handlingar, som avses användas för kyrkobokföringen, bör på lämpligt sätt förtecknas eller märkas, så att de vid behov lätt kan avskiljas från handlingar vilka kan ställas undan.

Särskilt betydelsefullt är att personakterna förvaras skyddat och framförallt brandsäkert. Även böcker och handlingar, som fortlöpande används i kyrkobokföringen, bör såvitt möjligt förvaras i brandsäkra utrymmen. Tillgången till blanketter och annan för verksamheten erforderlig materiel bör i lämplig omfattning säkerställas.

I enlighet med den nämnda vägledande principen rörande ansvaret för att erforderlig beredskapsplanläggning kommer till stånd anser utredningen att det även i fortsättningen i central instans bör ankomma på den centrala folkbokföringsmyndigheten att meddela de närmare anvisningar, som skall bestämma planläggningens innehåll och omfattning. I regional instans måste länsstyrelse och domkapitel verka för att planläggning kommer till stånd enligt de centrala anvisningarna och föreskrifterna samt utöva tillsyn över planläggningen. Länsstyrelserna bör här-

jämte bistå pastorsämbetena och vara dem behjälpliga med råd och upplysningar för att få fram så ändamålsenliga och med övrig försvarsplanläggning samordnade planer som möjligt.

Särskild befolkningsregistrering i krig

Enligt lagen om kommunal beredskap åligger det kommunerna under civilförsvarsberedskap att registrera befolkning, som till följd av utrymning eller andra utomordentliga förhållanden i krig nödgats lämna sina bostäder och tagit uppehåll i kommunen. Registreringsskyldigheten avser således endast inkvarteringskommuner.

Befolkningsregistreringen skall ske dels i ett inkvarteringsregister, som förs av organ inom inkvarteringskommun, dels i upplysningsregister, som förs av posten enligt poststyrelsens bestämmande. Kommunen skall ombesörja, att uppgifter för registreringen lämnas registerförarna snarast möjligt efter inkvarteringen. Uppgifterna skall också tillställas den lokala arbetsmarknadsmyndigheten. Registreringen bör ske inom en relativt kort tid efter det de utrymmande anlät.

Det ankommer på centrala folkbokförings- och uppborädsnämnden att efter samråd med berörda myndigheter meddela erforderliga anvisningar för befolkningens registrering. Även om befolkningsregistreringen icke direkt påverkar kyrkobokföringen, som huvudsakligen kommer att avse registrering av födslar, vigslar och dödsfall men icke notering av in- och utflyttningar, bör dock det nära samband, som föreligger mellan de båda verksamheterna, beaktas, när direktiv och anvisningar slutligen utformas.

Arkivtjänst

I fråga om förvaring, undanförelse m m av arkivalier och böcker hänvisar utredningen till av överstyrelsen för ekonomisk

försvarsberedskap i samråd med berörda myndigheter och denna utredning 1964 utgivna anvisningar.

En del av de handlingar, som i dagens läge förvaras i församlingarna och då närmast på pastorexpeditionerna är av den art, att de även under beredskap och krig skall användas för löpande noteringar av olika slag. Av redogörelsen i det föregående framgår, att detta i första hand gäller församlingsbok och ministerialböcker. Till dessa handlingar bör också föras den s k minnesboken, i vilken anteckningar tillfälligtvis görs för att möjliggöra aviseringar till rätt kyrkobokföringsort, senare rekonstruktioner o s v. Dessa handlingar måste förvaras på ett så betryggande sätt som möjligt på den plats där församlingsverksamheten upprätthålls. Detta kan vara på församlingsorten i anslutning till de vanliga lokalerna, om anledning icke funnits att av säkerhetsskäl flytta verksamheten därifrån, eller på annan plats inom eller utom församlingen.

Övriga handlingar i församlingens vård torde i stort sett kunna uppdelas i sådana, som på grund av deras omistlighet och värde från rätts- och forskningssynpunkt m m skall undanförelse till säkrare förvar, och sådana som efter angelägenhetsgradering trots allt befinns kunna vara kvar. Att märka är emellertid, att även för de senare bör bästa möjliga skydd ordnas med tanke på brandfara och andra risker för förstörelse. *Riktlinjer för ett rätt handlande ifråga om arkivalier bör kontraktvis inhämtas hos de arkivvårdande myndigheterna.*

Föreskrifter angående förstöring av handlingar, vilka icke får komma i obehöriga händer vid eventuell ockupation av någon del av landet, saknas. Sådana bör utarbetas av de arkivvårdande myndigheterna. I ett läge, då överhängande fara föreligger för att handlingar, som av en ockupationsmakt kan utnyttjas för släktpressalier, faller i orätta händer, anser

utredningen att det i allmänhet kan vara motiverat att sådana handlingar — trots sitt värde från arkivsynpunkt — förstörs. *Regler för församlingsmyndighetens befogenheter i dessa frågor torde vara ett villkor för att erforderliga beredskapsåtgärder blir vidtagna.*

Handlingar, som fortlöpande skall användas och handlingar, vilka skall undanföras och omfattas av planläggningen för undanförelse, bör utmärkas på sådant sätt, att de utan vidare kan särskiljas från andra handlingar. Dylik märkning bör ske redan i fredstid med enkel beteckning, t ex med en tejprensa.

Den närmare uppföljningen i central instans av de frågor om arkivtjänst, som har samband med församlingarnas kyrkobokföring, bör ankomma på riksarkivarien och centrala folkbokförings- och uppborädsnämnden i samråd med överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap och den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden. Regionalt bör det ankomma på länsstyrelsen att under medverkan av landsarkivarie och i samråd med domkapitel meddela ytterligare anvisningar för kyrkornas arkivtjänst.

Mikrofilmning

Det finns anledning räkna med att ett stort antal arkivalier som en följd av krigshandlingar kommer att förstöras. En möjlighet att rekonstruera förstörda handlingar och bevara fakta erbjuder i fredstid utförd mikrofilmning och annan fotografering. Möjligheten att mikrofilma kyrkoarkiv har använts bl a i vårt land. I kapitlet lämnas en orientering härom.

Kyrkoberedskapsutredningen anser, att arkivfilmning är av värde från beredskapsynpunkt. Utredningen har också vid förfrågan från kyrkliga myndigheter rekommenderat fortsatt mikrofilmning av arkivalier. Värdet skulle bli mycket stort om filmning kunde ske även av de handlingar,

som nu på grund av sekretessföreskrifter icke är åtkomliga. Enligt utredningens uppfattning borde det vara möjligt att utföra denna mikrofilmning utan att sekretesskraven eftersätts under förutsättning att kopiorna förvaras på ett betryggande sätt. Med hänsyn till risken för förstöring under krig syns det bästa skyddet kunna erhållas om original och kopior förvaras på skilda platser.

Utredningen föreslår att det uppdras åt riksarkivet att verka för att mikrofilmning även av aktuella handlingar kommer till stånd.

Kap 13 Det psykologiska försvaret och kyrkan

Den psykologiska krigföringen känner ingen fred. Den pågår alltid så länge internationella motsättningar finns och den når de flesta individer. Den kommer att öka under krig. Det psykologiska försvarets uppgift är att bevara och stärka motståndandan.

Målet för fiendens psykologiska krigföring är att undergräva moralen och lamslå motståndsviljan. Psykologisk krigföring är en billig anfallsmetod, som icke kräver att angriparen sätter in större styrkor mot vårt land. De metoder, som brukar användas, kan indelas i sådana som syftar till att splittra motståndet, spränga sammanhållningen och sprida skrämnel.

Alla massmedia, som redan i fred har stor betydelse för opinionsbildningen, tas i anspråk för den psykologiska krigföringen.

Den nuvarande planläggningen angående kyrkans medverkan i det psykologiska försvaret är obetydlig. *Utredningen ifrågasätter om icke kyrkans uppgift i detta sammanhang kunde ökas utan att dess ställning som kyrka behöver äventyras. Inom ramen för den kyrkliga verksamheten kan kyrkan bl a medverka i kampen mot*

skräck och splittring. Redan i fred kan kyrkan medverka till att skapa en psykisk motståndskraft.

Kunskap är en viktig faktor att öka vår motståndskraft. Vetskapen om att en angripare på grund av vårt geografiska läge och på grund av engagemang på andra håll icke har möjlighet att koncentrera mer än en del av sina krafter mot vårt land, vetskapen om att vi har ett starkt försvar och vetskapen om att förändringar av maktbalansen i vår del av världen icke likgiltigt kan åses av den »andra parten» kan vara värdefulla. Likaså kan t ex kännedom om hur vi sprider ut vår krigsmakt och civila befolkning för att skydda den mot kärnladdningarnas verkan och kunskap om våra skyddsrum ha betydelse.

Tro och förtröstan är en annan mycket viktig faktor. »Kommer ett krig över oss ställs vi alla inför oerhörda prövningar. Om vi under tider, då vi förunnas att leva i fred, bygger upp en livsåskådning, som håller i vardagslivets påfrestning, lägger vi kanske en grund, som kan bära oss även i krig — en grund av förtröstan», skriver civilförsvarsöverläkaren Walo von Greyerz i sin bok »Människan och kriget».

All erfarenhet visar, att religionen för många är av stor betydelse, då det gäller att skapa andlig motståndskraft, psykisk hälsa och balans. Även tron på vår uppgift, förtroendet för landets lagliga styrelse, tilltro till den uppgift man ställts inför samt samhörighetskänsla gentemot medmänniskor är viktiga faktorer i civilbefolkningens motståndanda, som väl låter sig förenas med kristna synpunkter.

Då det gäller att möta en angripares försök att splittra och skrämja oss och undergräva vår motståndsvilja bör prästen kunna verka i första ledet. Prästen är genom sin utbildning och sin kallelse van att medla, trösta och skapa en grund för förtröstan på något högre, som ger trygghet och mening.

Exempel på verksamhetsområden

Utredningen anser att radion kontinuerligt bör avlyssnas hos domkapitel, på pastorsexpedition och av församlingsledning under händelserika skeden. Avlyssningen bör ske på våglängder, där man är van att lyssna på Sveriges radio.

Utredningen anser det betydelsefullt att de religiösa programmen i radio och TV fortsätter i minst samma omfattning som i fred. Lokal- och regionalsändarnas möjligheter att nå befolkningen i en viss del av landet bör särskilt uppmärksammas av de regionala och lokala kyrkliga myndigheterna.

Opinionsförmedlare, som vidarebefordrar radions, pressens o s v »budskap», spelar en viktig roll för opinionsbildningen. Viktigt är emellertid icke endast vad som sägs och att det sägs utan även hur det sägs. *Präster har inom detta område en betydelsefull uppgift, som bör gå att väl förena med prästens övriga uppgifter.* Det de säger från predikstolen, talarstolen eller i något annat sammanhang kan bidra till lugn, sans och förtröstan. Förtvivlan, skräck och panik kan dämpas om någon — helst någon man är van att lyssna till och som själv kan ge uttryck åt personlig inlevelse — behåller lugn och besinning. Vid ett krigsutbrott, i hotade och drabbade landsändar, i paniksituationer o s v kan prästens ord betyda mycket. Det har från flera håll till utredningen framförts önskemål om anvisningar och *stommar till tal att användas i allvarliga situationer. Utredningen anser att sådana kan framtas genom den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämndens eller genom biskopsmötets och frikyrkorådets samfällda försorg.* Några inom utredningen skrivna exempel på dylika tal bifogas i bilaga 13: 1.

Under första tiden efter ett krigsutbrott kommer förvisso icke arbetstillfällena att saknas. Det är angeläget att snarast så

ordnade förhållanden som möjligt skapas. *Skolor och undervisning, bibliotek, föreningsliv och hjälpverksamhet måste komma igång*, varvid prästerna kan medverka genom initiativ. Även i skyddsrum bör någon form av verksamhet pågå. Det är viktigt att bli från kyrkligt håll *allt görs för att på orten skapa en kyrklig gemenskap*, som kan ta sig många uttryck utöver att »gå i kyrkan». Inbjudningar till sällföreningar, ungdomsföreningar osv kan tjäna som exempel.

Det är därutöver viktigt att allt görs för kontakten med de anhöriga på andra orter. Även här har prästerna en stor uppgift. Prästen kommer i stor utsträckning att få till uppgift att *meddela anhöriga om dödsfall*. Vid stort antal dödsfall torde det bli nödvändigt, att *prästerna utser lämpliga medhjälpare* i denna svåra uppgift. Det är dock viktigt, att prästen icke endast blir den som kommer med bud om olyckor och död utan även med glädjande eller lugnande uppgifter.

Det viktigaste kommunikationsmedlet näst personligt besök torde bli brev. I kapitlet lämnas anvisningar för hur man kan nå kontakt med anhöriga.

Några organisationsfrågor

I det psykologiska försvarets krigsorganisation ingår i upplysningscentralen en upplysningsavdelning med en särskild folkrörelsesektion. De *kristna* samfundet representeras för närvarande i denna av *en representant från svenska kyrkan och en från övriga trossamfund*. Det är angeläget att de personer, som placeras för ifrågavarande uppgifter, är valda bland sådana, som är väl förtrogna med hithörande problem på riksplanet och som även genom sin fredsverksamhet är vana vid riksomfattande upplysningsverksamhet. *Utredningen anser att dessa befattningar i UC bör tillsättas efter samråd med eller efter*

förslag från den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden.

I regional instans svarar i krig länsstyrelsens upplysningsdetalj för upplysningsverksamheten. I denna ingår icke företrädare för speciella intresseområden — sålunda icke heller för kyrkan. I lokal instans finns skilskilda ortsbud. Prästmän kan ifrågakomma som ortsbud.

Utredningen anser icke att det av kyrkoberedskapsnämnden finns anledning föreslå ändringar i den ovan redovisade organisationen. Det är dock angeläget att nära kontakt hålls mellan de kyrkliga myndigheterna och upplysningsorganen. På riksplanet bör denna kontakt ske mellan beredskapsnämnden för psykologiskt försvar och den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden. I regional och lokal instans bör kontakten ske mellan länsstyrelse och biskop eller den kontraktsprost, som utredningen föreslår skall vara kontaktman med länsstyrelse.

Kap 14 Kyrkliga publikationer m m

Det är viktigt att pressen fungerar även i krig. Pågående planläggning är inriktad på att möjliggöra fortsatt tidningsutgivning även om vissa tidningsofficiner genom sabotage eller andra krigshandlingar skulle förstöras. Huvuddelen av beredskapsplanläggningen för den press och litteratur, som utges av kristna samfund, leds av Fackpressens beredskapskommitté. Beredskapskommittén har den allmänna uppfattningen, att vissa åtgärder måste vidtas för att under krig begränsa den stora tidskriftsfloran. Denna begränsning kan åstadkommas dels genom att vissa, främst mindre tidskrifter läggs ned, dels genom att vissa av organisationer utgivna tidningar sammanförs i grupper. Antalet kyrkliga publikationer är av betydande storleksordning. I anslutning till svenska kyrkans verksamhet utges ett sextiotal tidskrifter. Övriga trossamfund utger sam-

manlagt ett trettiootal. I dessa tal är icke inräknade det stora antalet regionala och lokala skrifter av typen stifts- och församlingsblad m m.

Kyrkoberedskapsutredningen anser, att det är angeläget att även i krig publikationer, som utgetts av samfunden, utkommer och distribueras till sina läsare på ett sätt, som så mycket som möjligt svarar mot de fredsmässiga förhållandena. Det syns emellertid realistiskt att räkna med, att en väsentlig koncentrerings måste vidtas. Planläggningen på detta som på andra områden måste inriktas på att klara det svåraste alternativet. Kan detta alternativ lösas kan också mindre svåra alternativ genomföras. Ett minimum syns vara en tidskrift för svenska kyrkan och evangeliska fosterlandsstiftelsen och en för övriga samfund.

I ett mindre pressat läge bör svenska kyrkans tidskrifter utkomma i en omfattning som återges i kapitlet och övriga samfund få möjlighet behålla minst en tidning vardera. Så fort läget det medger bör en successiv återgång till mera fredsmässiga förhållanden ske. Utredningen anser att det bör ankomma på beredskapsnämnden för psykologiskt försvar att utklara hur långt koncentrerings måste drivas med hänsyn till tekniska och andra resurser. Beredskapsnämnden bör även medverka till att erforderlig planläggning (krigsproduktionsbesked och distributionsplanering) kommer till stånd.

Det bör stå klart för alla kyrkliga publikationers ledning, att förutsättningen för att publikationerna skall kunna komma ut i krig är, att publikationerna inordnas i denna planläggning. *Vid planläggningen bör beredskapsnämnden närmast samverka med diakonistyrelsen och Sveriges frikyrkoråd.* Om den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden tillkommer bör denna medverka vid uppgörande av förslag till samordning av tidsningsgrupper.

Utredningen anser att ett meddelandeblad bör utges för svenska kyrkans präster. Denna tidning bör bl a innehålla administrativa meddelanden etc. Om en kyrkoberedskapsnämnd tillkommer bör meddelandebudet utgöra denna rikslednings språkrör. Distributionen måste under krigstid ske som i fred — huvudsakligen med post. Adresslistor med kyrkliga myndigheters krigsadresser bör disponeras av överordnade m fl kyrkliga myndigheter i den utsträckning som bedöms erforderligt för att minska behovet av eftersändningar. Utredningen anser att det är lämpligt att såväl den kyrkliga riksledningen som samfundsledning, domkapitel och enskilda församlingar, i den mån så icke skett, utrustas med apparater för massframställning av meddelanden m m (stenciler, ormig ed). Dylika apparater, som är förhållandevis billiga, kan med fördel användas även i fredsarbetet. Anskaffningen och därmed förenade kostnader behöver därför icke enbart ses som en beredskapsåtgärd.

Böcker

Bokförlagsverksamheten för litteratur med religiöst inslag är i fred betydande. Den kan i krig icke ha samma omfattning. Befintliga lager av uppbyggelselitteratur m m bör utnyttjas så långt resurserna räcker. Behovet av andlig litteratur, främst biblar och psalmböcker, torde komma att öka i krig. Behovet kommer att bli än större till följd av befolkningsomflyttningarna, som kanske ofta måste ske snabbt och under upprörda förhållanden.

Inom krigsmakten används som ledning för religiös verksamhet en fältkyrkoandbok. Fältkyrkoandboken i tidigare upplagor har med goda erfarenheter använts inom krigsmakten av präster tillhörande såväl svenska kyrkan som övriga trossamfund. Fältkyrkoandboken innehåller mycket som med fördel skulle kunna komma

till bruk icke enbart inom krigsmakten utan även inom samhället i övrigt under krigsförhållanden.

Utredningen vill ifrågasätta, om det icke för krigsbruk bör framtas andaktsböcker och biblar t ex på samma sätt som skedde inom krigsmakten under andra världskriget, då »fältandaktsböcker» och »fälttestamenten» trycktes och utdelades i mycket stora upplagor. Fältandaktsboken som egentligen är avsedd för krigsmaktens personal, torde kunna tjäna som uppbyggelsebok även för civilbefolkningen. I den mån anledning icke finns att i fredstid framta sådan litteratur bör i vart fall förberedelser vidtas för att en sådan produktion skall kunna genomföras i krigstid. Planläggningen bör närmast ankomma på beredskapsnämnden för psykologiskt försvar i samråd med Svenska bibelsällskapet.

En annan åtgärd, som under krigstid kan behöva tillgripas, är en »utjämning» av tillgänglig litteratur. En dylik utjämning torde i första hand böra ske stiftsvis och ordnas genom insamling i »överskottsområden», t ex sådana områden som måst utrymmas, till fördel för områden inom vilka ett stort antal personer inkvarterats. I andra hand bör den ske mellan stift inom samma civilområde och i tredje hand planeras genom den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden.

Utredningen anser att i en framtida upplaga av »Om kriget kommer» bland föremål, som bör medtas vid utrymning även bör nämnas bibel och psalmbok.

För eget bruk torde präster och pastorer så långt så är möjligt medföra sina egna handböcker. *Utredningen vill emellertid förorda att den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden eller diakonistyrelsen och frikyrkorådet gemensamt, undersöker om icke en publikation, liknande eller lika med krigsmaktens fältkyrko-handbok, kan framställas för att vara till hjälp även utom krigsmakten.*

Kap 15 Omhändertagande av döda under krig

Inledning

I detta kapitel behandlas frågor rörande de dödas omhändertagande, identifiering, undanförande, anordnande och utnyttjande av kyrkogårdar m m, jordfästning och gravsättning, meddelande om dödsfall till anhöriga och myndigheter, rapportering av jordfästning och gravsättning samt registrering av döda, av gravplatser m m. Omhändertagande av döda under krig omfattar problem, vilkas lösning endast till en del hör samman med kyrkoberedskapsområdet. Ett flertal utredningar har berört frågan angående dödas omhändertagande under krig, men ännu saknas samlade förslag till riktlinjer och bestämmelser för erforderliga åtgärder m m. *Kyrkoberedskapsutredningen har funnit starka skäl att behandla de väsentligare frågorna rörande omhändertagande av döda under krig och framlägga i varje fall allmänna synpunkter och förslag i anslutning härtill, bla i fråga om ansvarsfördelningen för den fortsatta krigsplanläggningen.* Först och främst sker detta utifrån nödvändigheten att icke förbigå en väsentlig krigsuppgift för församlingarna och deras organ liksom för präster och pastorer. Framförallt är det emellertid nödvändigt, att de viktiga frågorna bringas ett steg närmare en lösning.

Nuvarande lagstiftning

I kapitlet lämnas en allmän orientering om nuvarande föreskrifter om jordfästning, gravsättning och begravningsplats. Här må endast erinras om att det åligger församling eller, om Konungen för särskilt fall så förordnat, borgerlig kommun »att hålla allmän begravningsplats med erforderligt antal gravplatser av vedertagen typ».

Efter hörande av bl a kyrkoberedskapsutredningen har en del av föreskrifterna kompletterats med särskilda bestämmelser för tid, då riket är indraget i krig. Då må gravsättning eller eldbegängelse av stoft efter person, vars död orsakats av krigsåtgärd eller smittosam sjukdom, företas utan iakttagande av bestämmelserna. I föreskrifterna talas även om »eljest av det allmänna anordnad» begravningsplats. De citerade orden inbegriper t ex sådan allmän begravningsplats, som i katastrofsituationer måste anordnas med hjälp av civilförsvaret.

Hittillsvarande åtgärder rörande begravningsväsendet m m under krig

Statsmakterna beslöt att uppgiften att omhänderta döda i krig från år 1960 skulle åvila de ordinarie samhällsorganen. Dessa skulle dock vid svårare lägen få hjälp av civilförsvaret. Civilförsvaret skulle även ansvara för att erforderlig planläggning kom till stånd. Någon sådan torde i avvaktan på vidare utredning icke ha genomförts. I proposition 1964: 4 framlades förslag till lag om kommunal beredskap. I propositionen omnämns den civila krigsgravtjänsten. Ordinarie organ skall svara för denna verksamhet i mera »normala» lägen. Civilförsvaret skall svara för densamma i svåra lägen, då uppgifterna blir alltför krävande för de ordinarie organen. Civilförsvaret kan med civilförsvarsplikt anskaffa arbetskraft och med förfoganderätt ta maskinell utrustning i anspråk. Hälsovårdsnämnd bör vara den myndighet, som närmast begär civilförsvarets medverkan. Lag om kommunal beredskap (SFS 1964: 63) och kommunal beredskapskungörelse (SFS 1964: 722) innehåller föreskrifter, som ansluter till vad som föreslogs i ovanstående proposition, dock utan att den civila krigsgravtjänsten direkt omnämns.

Gravtjänsten inom krigsmakten regle-

ras i en särskild av överbefälhavaren år 1959 fastställd *krigsgravinstruktion*, som skall tillämpas i krig eller då Kungl Maj:t därom förordnar. I kapitlet refereras instruktionens föreskrifter bl a med hänsyn till att de kan komma att tillämpas även inom den civila sektorn. Därtill kommer att krigsgravinstruktionens bestämmelser är de enda som finns på detta område.

Instruktionen anger att krigsgravtjänstens uppgift är att enligt folkrättsliga regler och i överensstämmelse med i Sverige gällande lagar och förordningar på ett värdigt och pietetsfullt sätt ta hand om i krig avlidna. Den anger som grundprincip, att gravsättning i hemorten skall eftersträvas men att stridshandlingar samt transport- och utrymningsförhållanden kan medföra, att gravsättning tillfälligt måste ske i sk fältgrav eller på särskild krigskyrkogård. Efter fiendligheternas inställande bör så långt så är möjligt döda och stupade överflyttas till hemorten.

Grundläggande synpunkter

Erfarenheter från det senaste kriget och de beräkningar, som finns av modern vapentechnik och moderna betvingelsemetoders förstörelseverkan, talar för att förluster i döda icke blott inom krigsmakten utan även i övrigt kan bli stora under en kort tid och på ett geografiskt begränsat område. Det är även uppenbart att resurser, både materiella och personella, att ta hand om döda behövs i betydande mängd vid samma tillfälle som dessa resurser erfordras för andra, kanske mer angelägna försvarsuppgifter, nämligen att skydda och rädda levande människor eller att förstärka våra stridskrafter och vårt totalförsvars insatser på avgörande områden.

Omhändertagande av döda är en väsentlig fråga från etiska, religiösa, psykologiska och hygieniska synpunkter. Även från allmänrättsliga grunder — av hänsyn

till äganderätts- och arvsförhållanden — är ett noggrant omhändertagande av stor betydelse. Det må understrykas att de religiösa och psykologiska skälen under krigsförhållanden måste bedömas som lika väsentliga som andra, vilka annars kan synas mer påtagliga. Begravningsväsendet m m är en del av totalförsvaret. I krig måste även begravningsväsendet vara väl planlagt och ha en god beredskap.

Sedan cirka tio år tillbaka pågår analyser av de moderna stridsmedlens verkningar mot befolkningen i tätorter, *stadsanalyser*, och även — fastän i mindre omfattning — mot befolkningen på landsbygden. Analyserna utförs numera huvudsakligen på uppdrag av civilförsvarsstyrelsen. Genom stadsanalyserna erhålls ett underlag för bedömning av rådande lokala förhållanden och de civilförsvarsåtgärder av taktisk och organisatorisk art, som är nödvändiga. Om man utgår från de svenska stadsanalyserna, kan konstateras att överraskande anfall mot icke utrymda orter kan leda till att 40—50 % av de personer, som finns inom skadeområdet, dödas.

I utrymda samhällen kommer antalet döda att nedgå väsentligt, men det rör sig fortfarande om betydande antal. Det kan konstateras att förlustsiffrorna vid kärnvapenanslag genomgående ligger väsentligt högre än förlustsiffrorna vid anfall med konventionella vapen. Överslagsvis kan sägas, att förlusterna vid anfall med kärnladdning kan bli omkring tre gånger så stora som förlusterna vid de svåraste bombanfallen under andra världskriget.

Utredningen anser att det är angeläget, att det av civilförsvarsstyrelsen påbörjade arbetet med stadsanalyser fortsätter. Med stöd av sådana kan en krigsgravorganisation regionalt och lokalt planeras.

Kyrkoberedskapsutredningen saknar anledning att närmare granska krigsgravtjänstens organisation inom krigsmakten, men går dock in på den i följande avseen-

den. *Utredningen finner att en viss utökning av organisationen syns erforderlig. Den bör dock beräknas enbart för krigsmaktens interna behov. Företrädare för krigsgravtjänsten bör tillkomma på försvarsområdesnivån.*

Utredningen anser det också angeläget att samarbete i största möjliga utsträckning sker mellan vederbörande militära och civila myndigheter ifråga om planläggning av särskilda reservkyrkogårdar och krigsgravgårdar.

Uppsamling av döda

I nu gällande civilförsvarskungörelse sägs beträffande tjänstegrenen »räddningstjänst» endast, att den har till uppgift »att undsätta dem som blivit inneslagna vid byggnadsras eller eljest blivit i behov av hjälp för sin räddning».

Utredningen anser att omhändertagande av döda på platsen för dödsfall, uppsamling och transport till bårhus, begravningsplats e dyl under mer »normala» krigsförhållanden bör fungera ungefär efter samma principer som i fred. De organ som i fred har dessa uppgifter bör kunna fullgöra dem även i sådana lägen. *Huvudansvaret måste ligga på den kommunala styrelsen med bistånd av medicinal- och polismyndigheter etc.* Under svårare krigsförhållanden blir problemen större. Räddande av levande måste ges företräde framför omhändertagande av döda. Ansvaret bör emellertid alltså ligga på de kommunala organen. Det bör ankomma på dessa att vid behov påkalla civilförsvarets medverkan. I många fall kan det bli nödvändigt för länsstyrelseinstansen att ge direktiv både till kommun och civilförsvarsorganisation. *Utredningen anser att planeringen för krig bör omhänderhas av civilförsvarsstyrelsen i samråd med övriga berörda centrala myndigheter. I regional instans bör plan-*

läggning och direktivgivning åligga länsstyrelse.

Utredningen finner det angeläget att personal, som skall ingå i civilförsvarets räddningstjänst, utbildas i »att framtaga de döda ur rasmassorna, tillvarata på platsen förefintliga identifieringsmöjligheter samt föra de döda till bårhus eller andra anvisade uppsamlingsplatser» (civilförsvarsutredningen). Sålunda bör en effektiv utbildning i omhändertagandet av döda ske i civilförsvarets regi för den personal som ingår eller skall ingå i kårer för räddningstjänsten. Sådan utbildning bör även ifrågakomma för polispersonal och personal i civilförsvarets bevakningskårer, som ombesörjer ordningshållning. En viss orientering i hithörande frågor kan vara aktuell även för andra inom totalförsvaret placerade befattningshavare vid kommunala organ, inom kyrkliga församlingar m fl.

De dödas identifiering

I fred ankommer ansvaret för erforderlig identifiering av döda i huvudsak på vederbörande polismyndighet. Det är av största vikt att identifiering utförs även i krig.

1962 beslöt Kungl Maj:t obligatorisk anskaffning av identitetsbrickor för nyfödda barn och medgav 1963 frivillig anskaffning av sådana brickor till självkostnadspris för övriga medborgare.

Utredningen anser det angeläget att effektivare åtgärder än f n vidtas av statsmakterna för intensifierad frivillig anskaffning av identitetsbrickor.

Utredningen understryker vikten av att en effektiv och rationell planläggning för identifieringsverksamheten under krig snarast kommer till stånd och att ansvaret därför bör läggas på rikspolisstyrelsen i samverkan med civilförsvars- och medicinalstyrelsen. Detaljanvisningar för planläggning bör utfärdas av vederbörande

länsstyrelse. Undervisning i likidentifiering bör äga rum vid statens polisskola och för personal i räddnings- och ordningstjänst.

Dödsbevis och begravningsstillstånd

Det är uppenbart att svårigheter kan uppstå att i krig anskaffa dödsbevis och tillstånd till gravsättning enligt i fred gällande regler. Det är pastor till vilken anmälan om dödsfallet gjorts, som skall utfärda intyg om att gravsättning eller eldbegängelse får äga rum (§ 18 begravningskungörelsen). Även i övrigt finns vissa föreskrifter om tillstånd till gravsättning, eldbegängelse och i vissa fall krav på närmare undersökning av den döda kroppen under medverkan av polismyndighet m m. I sådana fall, då det antas att döden orsakats av annan person, är det polismyndighet som meddelar tillstånd till gravsättning eller eldbegängelse. I vissa fall kan även länsstyrelse bli avgörande instans.

Det är självfallet att reglerna avser normala förhållanden, varför begravningskungörelsen kompletterats med föreskrifter (§ 32), som medger dispens under krig. Sålunda finns det oftast under krig anledning förmoda »att döden orsakats av annan person». Betydande svårigheter kan föreligga att få tag på person, som kan utfärda begravningsstillstånd på det sätt, som är avsett i kungörelsen.

Utredningen föreslår att det uppdras åt medicinalstyrelsen att i samråd med överbefälhavaren, rikspolisstyrelsen, civilförsvarsstyrelsen samt den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden att utge erforderliga föreskrifter på detta område.

Tillvaratagande av personliga tillhörigheter

Den för krigsmakten gällande krigsgravinstruktionen lämnar noggranna föreskrifter för hur avlidens personliga tillhörigheter, utrustning m m skall omhändertas.

Motsvarande föreskrifter saknas utanför krigsmakten. Utredningen anser att de principer, som bedöms lämpliga för krigsmaktens personal, även kan tillämpas för andra.

Kyrkoberedskapsutredningen föreslår att bestämmelser för en närmare planläggning utfärdas av rikspolisstyrelsen i samråd med civilförvarsstyrelsen, medicinalstyrelsen och övriga berörda myndigheter och finner det angeläget att denna fråga behandlas i samband med de förutnämnda.

Tjänsten i bårhus m m

Tjänsten i bårhus eller vid annan uppsamlingsplats för döda består främst i att förvara de avlidna, iordningställa deras kroppar, svepa dem och nedlägga dem i kistor samt av andra förberedelser för jordfästning eller eldbegängelseakt.

Kyrkoberedskapsutredningen finner i enlighet med från början uttalade principer att det bör ankomma på kyrkogårdsförvaltningen och den kyrkliga församlingen (eller den borgerliga kommunen, då denna i fred svarar härför) att planlägga och ansvara för tjänsten i bårhus även under krig, både i mer lugna krigsförhållanden och i skärpta lägen. Utredningen finner det angeläget att erforderlig planläggning för krigsverksamheten äger rum i fred. I fred befintliga bårhus måste under krig kompletteras med tillfälliga uppsamlingsplatser. Som underlag för beräkningar kan i kapitlet angivna värden ge vägledning.

Utredningen anser det angeläget att begravningsentreprenörer medverkar även under krig i de uppgifter, som de under fred är vana att handha, och avger i kapitlet förslag härom.

Om antalet döda i en inkvarteringsförsamling blir onormalt stort, kan särskilda transportproblem uppstå i de fall, då man i mer betydande antal önskar jordfästning eller gravsättning på hemorten, i familje-

grav e dyl. Man torde för dessa ändamål endast kunna räkna med allmänna transportmedel. Särskilda arrangemang kan icke genomföras. Eftersom de allmänna transportmedlen i ett sådant läge som en följd av samhällets omställning och krigshandlingar är hårt ansträngda, måste jordfästning och gravsättning ske på ett sätt som ställer minsta möjliga krav på transportmedel. Om erforderliga transportmedel icke kan åstadkommas genom begravningsentreprenör, får det ankomma på kyrkoförvaltningsmyndigheten att själv eller i katastrofläge med bistånd av civilförsvarets resurser genomföra absolut nödvändiga transporter under medverkan av vägtrafikombuden. Att under katastrofsituationer åstadkomma transporter från inkvarteringsområden till utrymningsområden får däremot anses uteslutet.

Utredningen föreslår, att planläggningen av detta område uppdras åt den av utredningen föreslagna kyrkoberedskapsnämnden. Skulle denna icke komma till stånd, måste planläggningen — trots vad som uttalats i proposition 1964: 4 sid 67 — utföras av civilförvarsstyrelsen i samråd med ärkebiskopen, rikspolisstyrelsen och medicinalstyrelsen. Därvid bör även tillfälle lämnas de större organisationerna för begravningsentreprenörer att medverka.

De närmare anvisningarna för verksamheten i regional och lokal instans bör utges av länsstyrelsen i samråd med berörda domkapitel och sedan föranleda en detaljplanläggning genom den kyrkliga kommunens försorg (eller den borgerliga, då denna har ansvaret för kyrkogård).

Meddelande om dödsfall

De principer som anges i krigsgravinstruktionen för krigsmakten bör kunna tillämpas även utom krigsmakten. Om möjligt bör meddelande icke enbart ske skriftligt. Det syns utredningen naturligt, att prä-

ter och pastorer i största möjliga utsträckning används för att om möjligt genom personliga besök framföra sådant meddelande till de närmast anhöriga. Redan från verksamheten i fred har präster och pastorer en betydande erfarenhet av hur sådana uppgifter löses. Även i sådana fall då de anhöriga befinner sig på annan ort, vilket blir mycket vanligt under krig, bör det finnas möjlighet att genom kontakt präster och pastorer emellan nå de anhöriga med ett personligt meddelande. Meddelande sker även i kyrka inför församlingen. I anslutning därtill sker numera allmänt en tacksägelseeringning. Det är naturligt, att meddelanden av detta slag fortsätter under ett lugnt krigsskede, men vid sådana tillfällen, då större katastrofsituationer med stort antal döda har inträffat, syns det utredningen orimligt att detta slag av meddelande genomförs. I stället bör som en erinran om de döda en kollektiv formulering utan angivande av namn och församling kunna användas.

Kyrkoberedskapsutredningen föreslår, att det skall ankomma på den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden att i samråd med civilförsvarsstyrelsen och den centrala folkbokföringsmyndigheten samt övriga berörda myndigheter och efter överläggningar vid biskopsmöte utarbeta förslag till formulering av tillkännagivande av dödsfall i katastrofsituationer m m samt anvisningar för meddelande till anhöriga.

Kyrkogårdar och andra begravningsplatser

De begravningsplatser, som finns ordnade i fred och som icke är ianspråktagna, kan användas också i krig. Härutöver torde emellertid under krigsförhållanden komma att erfordras ytterligare utrymmen. En serie hänsyn måste tas, som bl a krävs medverkan av hälsovårdsmyndigheter. Efter som inga svårigheter bör föreligga att

redan i fred planera reservkyrkogårdar bör erforderliga förberedelser av denna art kunna vidtas. Kyrkogårdarna måste vara planerade så att de medger gemensamhetsbegravning. Möjligheterna till samordnad användning av krigskyrkogård måste beaktas.

Nuvarande regler ifråga om gravdjup syns icke kunna gälla under svårare krigsförhållanden, då tillgången på personal och materiel för gravgravning är begränsad. I kritiska lägen bör länsstyrelse eller lokal hälsovårdsmyndighet med stöd av begravningskungörelsens § 32 kunna besluta mindre gravhölje än vad som är föreskrivet för fredstid.

Estetiska skäl får icke utesluta möjligheten att använda grävmaskiner och annan maskinell utrustning på kyrkogårdar.

Utredningen anser att detaljplanläggningen för varje församling och varje kyrkogård i fred i princip bör utföras av församlingarna själva eller av de borgerliga kommunerna, där dessa har ansvaret. I planeringen måste samverkan mellan hälsovårds-, stadsplane-, civilförsvars- och kyrkomyndigheter m fl komma till stånd. Anvisningar för planläggningen och tillsyn att denna genomförs bör i regional instans åligga domkapitel och länsstyrelse gemensamt. Allmänna, riksomfattande anvisningar för denna verksamhet bör utfärdas av den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden i samråd med bl a civilförsvarsstyrelsen. Utgångspunkt för planeringen bör vara att envar måste få gravplats i den församling, där han vistas då han avlider.

Kyrkohandboken föreskriver att begravningsplats skall invigas av biskop. Även reservkyrkogård bör invigas. Detta kan ske i samband med den första jordfästningen.

Utredningen föreslår att biskop till prästerna utfärdar anvisningar för krigsförhållanden som innebär att invigning av sådan kyrkogård må ske på biskopens

vägnar. *Anvisningarna bör även innefatta råd om de modifikationer av jordfästningsritualet, som blir erforderliga vid kollektiv begravning.*

Eldbegängelse

Eldbegängelse förekommer i allt större utsträckning i vårt land. Frågan om kremering i krig har diskuterats i åtskilliga sammanhang.

Utredningen anser att kremering i krig skall kunna förekomma i den utsträckning som tillgängliga krematorier medger. Resurser måste ställas till förfogande för att anläggningarna skall kunna fungera. Utredningen föreslår icke undantag från begravningskungörelsens föreskrift, som säger att eldbegängelse endast må ske i krematorium.

Avlidens önskemål ifråga om kremering bör i möjligaste mån beaktas även i krig. Icke identifierad bör endast i nödläge kremeras.

Utredningen anser att det är den kyrkliga (i vissa fall borgerliga) kommunen, som i sin planläggning bör beakta tillgång på krematorier och i övrigt de resurser, som från eldbegängelseinstitutionernas sida kan erbjudas och användas. En nära samverkan mellan dessa organ är därför angelägen vid planläggningen.

Jordfästning och gravsättning

Kyrkoberedskapsutredningen anser icke att det under »normala» krigsförhållanden föreligger hinder att jordfästning sker på samma sätt som under fred. Man måste dock räkna med att antalet avlidna som kommer att jordfästas i annan församling än hemförsamlingen (jordfästningslagen § 7) blir stort till följd av utrymningar och andra befolkningsomflyttningar. Så långt som möjligt skall svenska kyrkans eller annat samfunds regler iakttas. Svaret för jordfästningen åvilar den kyrkliga församlingen och kyrkorna skall

enligt grundregeln i jordfästningslagen kunna vara upplåtta för olika samfunds jordfästningsakter.

I händelse av ett större antal döda och vid en svårare situation måste man vara beredd på att samtidigt jordfästa ett stort antal personer. *Utredningen föreslår att ärkebiskopen vid biskopsmöte prövar möjligheten att framlägga förslag till omformulering av jordfästningsritualet i kyrkohandboken att användas vid jordfästning i sådant fall. Under normalförhållanden behövs icke särskilda åtgärder för jordfästning och gravsättning men i allvarigare situationer kan stora krav uppstå både på materiel och personal.*

Kyrkoberedskapsutredningen anser, att en organisation bör tillkomma, som gör det möjligt att från flera närliggande församlingar, i första hand kontraktvis, kraftsamla personal och materiel till katastrofplatser. Kyrkogårdspersonal och begravningsentreprenörer m fl bör stå till förfogande under krig för att kunna användas för identifiering, likberedning, transport, gravöppning m m. Denna personal bör normalt fullgöra sina uppgifter på ordinarie arbetsplats men vid katastrofall kunna förflyttas. De bör inordnas i särskilda gravtjänstgrupper. Vid mycket stora förluster kan det bli nödvändigt att jorda de döda i gemensamhetsgrav. Föreskrifter angående hur sådan ordnas finns i krigsgravinstruktionen. Dessa syns även användbara för andra sammanhang. För gravsättning och genomförande av en begravning är vederbörande kyrkliga (i vissa fall borgerliga) myndigheter ansvariga.

Utredningen anser att nämnda myndigheter även bör ansvara för krigsplanläggningen. Anvisningar bör utfärdas av domkapitel och länsstyrelse gemensamt. I högsta instans bör, i den utsträckning anvisningar blir erforderliga, dessa sammanställas av kyrkoberedskapsnämnden eller om denna icke skulle tillkomma av civilförsvarsstyrelsen.

Så långt som möjligt bör kistor, respektive urnor, komma till användning för förvaring av döda. *Åtgärder bör vidtas av överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap för att åstadkomma krigsproduktionsbesked till industrier, som i dag sysslar med tillverkning av likkistor (urnor) eller som är lämpliga för sådan uppgift.*

Personalbehov

En förutsättning för att de uppgifter som har behandlats i föregående avsnitt skall kunna lösas på ett tillfredsställande sätt är, att för verksamheten i krig ansvariga myndigheter även kan disponera personal, som är rutinerad och kunnig inom samma verksamhetsområden i fred.

Kyrkoberedskapsutredningen anser det nödvändigt att den borgerliga och den kyrkliga kommunen inom bl a hälsovårdsväsendet och kyrkogårdsförvaltningarna disponerar i huvudsak den personal, som finns anställd i fred. Utredningen föreslår att begravningsentreprenörföretag får disponera anställd personal i icke oväsentlig utsträckning. Detta bör i möjligaste mån säkerställas på samma sätt som andra krigsviktiga företag får möjlighet disponera erfaren och sakkunnig personal, som är anställd hos dem i fredstid. Begravningsentreprenörernas firmor etc bör betraktas som krigsproduktionsföretag. I första hand bör de, som befinner sig över värnpliktsåldern tas i anspråk, vid behov med tjänsteplikt. I anslutning till den krigsplanläggning, som utredningen föreslagit skall ske inom varje kommunområde för omhändertagande av döda under krig, bör personalbehovet framräknas och framställning göras till arbetsmarknadsmyndigheterna för att få erforderlig personal placerad och registrerad för disposition i händelse av krig.

Utredningen föreslår, att erforderliga anvisningar för planläggning i detta avseende utfärdas av arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med överstyrelsen för ekono-

misk försvarsberedskap, försvarsstaben och andra berörda myndigheter.

Tillfälliga personalförstärkningar förutsätts kunna åstadkommas genom civilförsvarets försorg på samma sätt som för andra uppgifter under krig.

Utredningen finner det angeläget att den personal som är avsedd att under krig tas i anspråk för verksamhet av här berört slag i fred erhåller nödvändig utbildning.

Kap 16 Territoriell indelning och samverkansfrågor

Territoriell indelning

En oenhetlig territoriell indelning inom olika delar av totalförsvaret medför svårigheter för planläggning av kyrkoberedskapen i fred och för ledningen i krig. Detta är särskilt påtagligt till följd av skillnaden mellan länsindelning och stiftsindelning. Den beredskapsplanläggning, som utförs av länsstyrelse och försvarsområdesbefälhavare ansluter i regel till länets (försvarsområdets) område. Detta medför att biskop som stiftschef vid kyrkoberedskapsplanläggning måste samverka med flera länsstyrelser. Vissa län ligger i sin helhet inom ett och samma stift. Andra län har större eller mindre delar inom olika stift. Även dessa förhållanden ställer vid planläggningen ökade krav på såväl biskop som länsstyrelse.

Den bristande överensstämmelsen i kommunernas, svenska kyrkans församlingars och övriga samfunds församlingars gränser medför även svårigheter på det lokala planet. Se vidare bilaga 16.

Planläggningen i fred och ledningen i krig av kyrkoberedskapen skulle underlättas om en enhetligare territoriell indelning existerade. Olägenheterna är emellertid icke av den art eller storleksordning att de ensamma kan motivera ändring av nuvarande territoriella förhållan-

den. Förhållandet bör uppmärksammas främst av den pågående länsindelningsutredningen för den händelse stiftsindelningen även i andra avseenden påverkar förhållanden, som bör bli avgörande för den framtida länsindelningen.

Planläggningen bör på det regionala området ske inom stiftet och på det lokala området inom svenska kyrkans kontrakt och pastorat. Dessa enheter samverkar i fred. Personalen är väl förtrogen med varandras uppgifter och känner varandra väl.

Utredningen har övervägt huruvida biskop lämpligast bör ansluta till civilbefälhavare eller till länsstyrelse för krigsberedelserna i fred och under krig och föreslår att biskop i regel bör ansluta till den länsstyrelse inom vars område biskopsätet finns. Därigenom skapas den bästa förutsättningen för fortlöpande samarbete i fred och i krig. Med övriga länsstyrelser och försvarsområdesbefälhavare inom stiftet bör biskop utse en permanent kontaktman (t ex en kontraktsprost vars kontrakt är beläget i länet).

Utredningen föreslår vidare att en biskop, på motsvarande sätt som civilbefälhavaren i förhållande till landshövdingarna inom civilområdet, får till uppgift att samordna frågor, som kräver samordning mellan stift, som ryms inom civilområde. Som exempel kan nämnas samordning inom kyrkligt område mellan stift, vars befolkning till stor del utryms och stift, som tar emot denna utrymda befolkning. Utredningen föreslår att biskoparna i Lund, Stockholm, Göteborg, Karlstad, Härnösand och Luleå får den samordnande uppgiften.

Samverkan svenska kyrkan — övriga trossamfund

Den beredskap inom kyrkans område, som måste planläggas i fred och genomföras i krig inom vårt land, berör både svenska kyrkan och övriga trossamfund.

Svenska kyrkan och dess befattningshavare bör närmast ansvara för kyrkoberedskapen och den erforderliga planläggningen för densamma. Utredningen anser detta naturligt med hänsyn till svenska kyrkans riksomfattande organisation och anknytning till staten. Alla kyrkliga organ bör emellertid verka för att de sammanlagda resurserna utnyttjas på det för saken ändamålsenligaste sättet.

Även om svenska kyrkan skulle skiljas från staten bör den med sin riksomfattande organisation, som överallt har en fast organiserad representation och administration, bli ledande då det gäller den kyrkliga beredskapen.

Den samverkan, som kyrkoberedskapsutredningen avser, berör uteslutande kyrkliga beredskapsfrågor. Det kommer närmast att åligga svenska kyrkans myndigheter att lokalt och regionalt registrera tillgången på personal med för kyrkoberedskapen nyttiga kvalifikationer, gudstjänstlokaler m m som finns inom det aktuella området och vilka förändringar, som kommer att inträffa vid en utrymning etc. Med utgångspunkt från de lokalt och regionalt konstaterade tillgångarna och behoven måste svenska kyrkans representant i samråd med företrädare för övriga samfund klara ut hur behoven lämpligen skall täckas.

Samverkan mellan samfund utanför svenska kyrkan

Kyrkoberedskapsutredningen anser icke, att det är möjligt eller praktiskt lämpligt att under krig eller krigsfara eller under planläggningen i fred kräva, att svenska kyrkan samverkar med varje enskilt trossamfund för sig. Det syns nödvändigt, att de enskilda trossamfunden, då det gäller hithörande frågor — i den mån de önskar få sina intressen bevakade — ingår i ett gemensamt samarbetsorgan.

Utredningen föreslår att Sveriges frikyrkoråd blir centralt organ för övriga trossamfund i kyrkobereidskapsfrågor.

F n är icke alla fria samfund företrädare i frikyrkorådet. Följande evangeliska trossamfund ingår f n icke: Evangeliska fosterlandsstiftelsen, Bibeltrogna vänner, Frälsningsarmén och Pingströrelsen.

Utredningen anser att de trossamfund, som icke nu är företrädare i Sveriges frikyrkoråd, bör överväga, att i vad gäller kyrkobereidskapsfrågor acceptera rådet som samverkansorgan. Utredningen räknar för sin del med detta som en förutsättning för en effektiv beredskapsplanläggning.

Då det gäller katolska och mosaiska tros- och kyrkosamfund m fl föreslår utredningen att deras företrädare till svenska kyrkans myndigheter på berörda orter anmäler sina förhållanden och förslag. I den utsträckning riksledningen för de icke evangeliska samfundet träffar överenskommelser med ärkebiskopen eller frikyrkorådet om samverkan i beredskapsfrågor, är detta en fördel. Likaså bör dessa samfunds beredskapsplanläggning, om de själva är villiga härtill, upptas av den föreslagna kyrkobereidskapsnämnden.

Samverkan i regional och lokal instans

För att de överenskommelser, som träffas i central instans skall bli av värde, måste de efterlevas i regional och lokal instans. Då det gäller svenska kyrkan kan efterlevnad av sådan överenskommelse åstadkommas i administrativ väg. Då det gäller övriga trossamfund bör gälla, att de i samband med associering förbinder sig att följa de rekommendationer ifråga om kyrkobereidskapsärenden, som centralorganet meddelar, varvid förutsätts att sådana rekommendationer icke strider mot religionsfrihetslagen.

Finns i regional och lokal instans flera trossamfund representerade bör Sveriges

frikyrkoråd utse en gemensam kontaktman på stifts(distrikts-)området och en på det lokala planet i första hand för länsdel inom stiftsområdet, men även kontraktsvis, då så kan vara motiverat av verksamhetens omfattning inom området. Kontaktman skall samverka med svenska kyrkans representanter och berörda myndigheter i hithörande frågor.

Samverkan mellan trossamfund och totalförsvaret

Även då det gäller samverkan mellan trossamfundet och det totala försvaret (krigsmakten, civilförsvaret, det ekonomiska försvaret och det psykologiska försvaret) är det nödvändigt, att antalet samverkande myndigheter hålls nere. Utredningen föreslår att det närmast skall ankomma på svenska kyrkan att svara för samverkan med totalförsvarets myndigheter, ävensom med kommuner och andra organ, som planlägger för beredskapsverksamhet. Innan sådan samverkan kommer till stånd, bör svenska kyrkan i central instans höra frikyrkorådet och — i regional och lokal instans — bereda de utsedda kontaktmännen möjlighet att framföra sina synpunkter och förslag. Inför totalförsvarsmyndigheterna företräder där efter svenska kyrkan i dessa ärenden icke endast svenska kyrkan utan även övriga samfunds uppfattning. Föredragningar sker och beslut fattas med tjänstemannaansvar.

Kap 17 Central organisation

De myndigheter som i fred centralt handlägger ecklesiastikärenden har i allmänhet även andra uppgifter. I regel är dessa andra uppgifter dominerande. Någon central myndighet som uteslutande handhar ecklesiastika ärenden och som lämpar sig för planläggning av kyrkobereidskapen i fred och ledningen i krig finns f n icke.

Kyrkobereidskapsutredningen bedömer emellertid att det för planläggningen av

kyrkoberedskapen i fred och för ledningen i krig erfordras ett centralt ledningsorgan. Detta centrala ledningsorgan bör ha en organisation och fredsmässig verksamhet, som gör det möjligt att smidigt övergå till krigsverksamhet. *Samma myndighet, som i fred har en ledande funktion i fråga om planläggning av kyrkoberedskapen, bör i krig svara för ledningen av densamma.* Olika möjligheter att åstadkomma ett sådant organ granskas i kapitlet.

De myndigheter m m som utredningen övervägt är ecklesiastikdepartementet, ärkebiskopen, överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen, beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, överstyrelsen för ekonomiskt försvar, kyrkomötet, biskopsmötet och svenska kyrkans diakonistyrelse.

Utredningen föreslår att uppgiften, i den utsträckning nedan redovisas, närmast åläggs ärkebiskopen, som trots att han f n icke enligt kyrkoförfattning är svenska kyrkans överhuvud alltmer kommit att betraktas som svenska kyrkans talesman.

Även om en stor del av kyrkoberedskapsfrågorna huvudsakligen berör svenska kyrkan, berör andra i hög grad även övriga trossamfund. *Övriga trossamfund bör därför ha medansvar och medinflytande på ledningsfunktionen.* Likaså bör totalförsvarets viktigaste delar där samverkan är av avgörande betydelse för en funktionsduglig kyrkoberedskap, kunna medverka i de principiella frågornas avgörande. Detta bör åstadkommas genom att i fred inrätta ett organ för organiserad samverkan, där samförstånd kan åstadkommas i hithörande frågor.

Utredningen föreslår därför att en kyrkoberedskapsnämnd inrättas för att fungera i fred. Dess huvuduppgift bör vara att tjänstgöra som forum för rådgivning och överenskommelser angående riktlinjer och principer för kyrkoberedskapen. Den

bör leda och samordna planläggningen av svenska kyrkans och övriga trossamfunds verksamhet i krig och skall — i den mån det icke ankommer på andra organ — vidta erforderliga förberedelser. Det bör särskilt åligga kyrkoberedskapsnämnden att i samarbete med trossamfund och kyrkliga sammanslutningar samt totalförsvarets myndigheter uppdra huvudlinjerna för den kyrkliga verksamheten under krig. Den bör tillse att åtgärder, som är ägnade att främja den kyrkliga beredskapen i landet, vidtas och bör, då så påkallas med hänsyn till behovet inom särskild del av landet eller inom viss verksamhetsgren, vidta åtgärder för fördelning av tillgänglig personal och tillgängliga resurser. Kyrkoberedskapsnämnden bör också svara för att personal, som erfordras för ledningen av den kyrkliga beredskapen, uttas och utbildas för sina uppgifter. Utredningen har i flera kapitel exemplifierat åtgärder, som bör vidtas av nämnden.

I kyrkoberedskapsnämnden bör ärkebiskopen vara självskriven ordförande under det att vice ordförande bör utses inom nämnden. Antalet medlemmar i nämnden bör begränsas till förslagsvis högst åtta av Kungl Maj:t förordnade ledamöter samt en sekreterare. Av de särskilt förordnade ledamöterna bör två företräda svenska kyrkan och två Sveriges frikyrkoråd. Överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen och överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap bör företrädas av vardera en ledamot. För samtliga ovan nämnda bör suppleant vara utsedd.

För vissa sakfrågor bör representanter för andra myndigheter tillfälligt kunna adjungeras.

Utredningen föreslår att en tjänst för assistent åt ärkebiskopen i kyrkoberedskapsfrågor inrättas.

Det bör ankomma på ärkebiskopen att genomföra planläggningen av kyrkobered-

skapen efter de riktlinjer kyrkoberedskapsnämnden drar upp. Utredningen förutsätter att såväl svenska kyrkan som övriga trossamfund kommer att vara positivt inställda till kyrkoberedskapsnämndens beslut och lojalt kommer att medverka till deras genomförande. Medverkan kommer att vara en förutsättning för att personella och andra resurser skall kunna disponeras i krig.

Utredningen föreslår att kyrkoberedskapsnämnden upphör att verka i krig och att ledningen då utövas av ärkebiskopen, som till sitt förfogande bl a bör ha en representant för svenska kyrkan och en för övriga trossamfund. Dessa representanter kan lämpligen uttas ur kyrkoberedskapsnämnden.

De arbetsuppgifter, som i krig åvilar ärkebiskopen, gör det icke nödvändigt, att han lokalt uppehåller sig i anslutning till riksledningen. *Utredningen föreslår att ärkebiskopen lokalt ansluter till länsstyrelsen i Uppsala län.* Därigenom kan ärkebiskopen i krig erhålla erforderliga kontakter. Förberedelsearbetet i fred underlättas genom att båda myndigheterna finns i samma stad.

De riksomfattande uppgifterna i krig torde medföra att *ärkebiskopen i krig bör frigöras från uppgiften att vara stiftschef i Uppsala stift.* Inom detta stift bör domprosten »krigsplaceras» som biskop och i fred ansvara för den kyrkoberedskapsplanläggning, som i de övriga stiften åvilar biskop. Hänsyn till här föreslagna åtgärder måste bl a även *tas vid krigsplanläggningen av verksamheten vid länsstyrelsen i Uppsala län.* Det syns skäligt att domprosten i ärkestiftet för denna verksamhet erhåller särskilt arvode.

För att säkerställa den kyrkliga verksamheten inom olika delar av riket i krig *föreslår utredningen att ärkebiskopen ges befogenhet meddela erforderliga föreskrifter och anvisningar till organ inom svenska kyrkan och övriga trossamfund.*

Utredningen redovisar i kap 23 ett utkast till föreskrifter om grunderna och ansvarsfördelningen m m för den kyrkliga beredskapen varvid bl a även kyrkoberedskapsnämndens och ärkebiskopens uppgifter redovisas.

Utredningen har icke funnit anledning att med hänsyn till kyrkoberedskapen föreslå ändringar i den i kap 1 »Svenska kyrkans organisation och arbetsuppgifter» redovisade centrala organisationens sammansättning eller i de instruktioner, som gäller för dessa myndigheter i fred eller under krig och krigsfara. *Utredningen anser dock att det bör vara möjligt att delegera beslutanderätten i en rad ärenden till lägre myndigheter än som f n beslutar i desamma.*

Utredningen föreslår ingen ändring ifråga om nuvarande föreskrifter beträffande krigsmaktens personal.

Kyrkomötet förutsätts icke bli inkallat under krig. Något behov av särskilt krigsorgan, som skall företräda kyrkomötet, i likhet med vad som 1964 beslutats för riksdagen, föreligger icke.

Kap 18 Regional organisation

Biskopen

Ledningen av stiftet åvilar biskopen och domkapitlet. Detta gäller även i krig. De bör i samråd med länsstyrelse svara för ledning och samordning av kyrkoberedskapen inom stiftet. Myndighet, som skall upprätthålla verksamhet i krig, är ålagd att planlägga denna beredskap i fred och hur den skall tillämpas i olika beredskapsgrader. Som sådan myndighet måste även anses biskop och domkapitel. *Under biskopen bör ansvaret för kyrkoberedskapen närmast åvila kontraktsprostartarna.*

Ifråga om religiösa uppgifter föreslås biskop ha samma ansvar och befogenheter

som i fred. Ifråga om ledning och samordning av själavårdsverksamheten blir biskoparnas viktigaste uppgift att disponera (omdisponera) inom stiftet efter mobilisering och utrymning tillgängliga resurser på mest ändamålsenliga sätt.

För sin verksamhet måste biskop uppätta en plan. Den måste till stor del bygga på de av kyrkoherdarna för de olika pastoraten utarbetade planerna, som sammanställs av kontraktsprostarna och fastställs av biskopen. Biskopen måste emellertid också genom direktiv, anvisningar, utbildning och samordnande åtgärder påverka kontraktens planläggning. Samtliga biskopar bör ansluta till och samverka med den länsstyrelse och den försvarsområdesbefälhavare inom vars län (försvarsområde) biskopssätet finns.

Då stiftet omfattar flera län bör biskopen utse en kontraktsprost att vara biskopens kontaktman i de län, inom vilka biskopssätet icke ligger. De inom stiftet tillgängliga resurserna — i svenska kyrkan och övriga trossamfund — bör registreras vid domkapitlet. Sammanställningen utvisar behovet av utjämning av resurser såväl inom stiftet som mellan stiftet. På biskop ankommer att i stiftsinstans svara för erforderligt skydd av kyrkor, dessas konstskatter och kyrkoböcker samt för undanförelse m m.

Biskop måste under krig få ökade befogenheter. Redan nu kan han i viss utsträckning på domkapitels vägnar avgöra ärenden. Dessa befogenheter bör vidgas. Hans rätt att utnämna kontraktsprost bör bibehållas oförändrad. Härutöver bör han få befogenhet att i krig placera präster, där de behövs. Rätten att meddela venia concionandi kan behöva komma till ökad användning. Biskops tillsyn över stiftet bör även innefatta kyrkoberedskapsplanläggning. Då det gäller samarbetet med övriga trossamfund får biskop väsentliga arbetsuppgifter.

Domkapitel

Domkapitel bör så långt möjligt fortsätta sin verksamhet under krig. Någon särskild krigsorganisation av domkapitel erfordras däremot icke. Om domkapitel icke kan fortsätta sin verksamhet som i fred finns numera föreskrifter om domkapitels beslutförhet i instruktion för domkapitel. Föreskrifterna syns täcka även de förhållanden, som kan uppstå i krig.

Stiftsnämnd och boställsnämnd

Stifts- och boställsnämnder bör så långt möjligt fortsätta sin verksamhet under krig, närmast inom det ekonomiska försvarets område. Om ärende av angelägen och brådskande natur skulle uppkomma eller om nämnden icke kan fungera under längre tid, bör biskop (domkapitel), i den utsträckning delegation icke gjorts till stiftsjägmästare eller annan, kunna handlägga det i nämndens ställe, ev tillsammans med någon tillkallad stiftsnämndsledamot.

Övriga samfunds regionala organisation

Övriga samfund saknar såväl inbördes som i förhållande till svenska kyrkan en enhetlig eller jämförbar regional organisation. Det är bl a därför nödvändigt, att biskop erhåller en *kontaktman från övriga trossamfund*, med vilken han kan samverka i kyrkoberedskapsfrågor. En sådan organisation är främst angelägen för att säkerställa dessa samfunds medinflytande på ledningen av den verksamhet som samfunden skall svara för.

Kontaktmannen förutsätts i regel vara något trossamfunds distriktsföreståndare och bör utses av Sveriges frikyrkoråd. Det underlättar verksamheten om han är bosatt på samma ort som biskopen. I krig är det nödvändigt att de uppehåller sig på samma ort. För kontaktmannen bör

en ersättare finnas utsedd. Kontaktmannens verksamhet samt personella och materiella behov skall beaktas i biskopens planläggning.

Regional ledningsorganisation i krig

Utredningen anser det möjligt låta biskopen i krig, då så erfordras, ensam eller med biträde av tex stiftssekreteraren besluta i ärenden, som eljest krävt domkapitlets medverkan. Delegering av beslutanderätten till bla kontraktsprostarna bör förberedas så att dessa kan handla efter eget omdöme om förbindelserna till biskopen skulle avskäras. Biskop bör till förfogande för handläggning av krigsuppgifterna ha stiftssekreterare, stiftsnotarie och på domkapitelsexpedition i fred verksam personal. Biskopen bör vidare till sitt förfogande, som ovan sagts, ha en kontaktman från övriga samfund med verksamhet inom stiftets område.

Med hänsyn till de väsentligt olika förhållanden, som råder inom olika stift, bör biskop beräkna och i planerna uppta den personal, som bedöms oundgängligen erforderlig för verksamhetens bedrivande i svenska kyrkan och även i övriga trossamfund efter anmälan från dessa.

Erforderlig planläggning för biskops uppehållsplats måste göras efter samråd med ifrågavarande länsstyrelse. I regel torde det var lämpligt att krigsuppehållsplatsen väljs i någon prästgård.

Kap 19 Lokal organisation

För att kyrklig verksamhet skall kunna fortsätta i krig är det nödvändigt med planläggning även i lokal instans. Arbetsuppgifterna kommer att te sig väsentligt olika inom olika delar av vårt land. Särskilt markanta är förändringarna i orter, som utryms och i orter, som har att ta emot ett stort antal utrymda. Utredningen behandlar i detta kapitel utrymnings-

och inkvarteringsområden var för sig och lämnar en utförlig beskrivning av de verksamhetsområden, som särskilt bör beaktas vid planläggningen.

Utredningen föreslår att kyrkoherde görs ansvarig för kyrkoberedskapsplanläggningen inom pastorat. Av många skäl är det nödvändigt att i krig minska antalet myndigheter som lyder under biskop. Utredningen föreslår att gällande kontraktorganisation utnyttjas och att kontraktsposten under biskopen svarar för erforderlig kyrkoberedskapsplanläggning inom kontraktet. Vid utväljande av kontraktspost bör i fortsättningen även beaktas att kontraktsposten skall svara för kyrkoberedskapsverksamheten.

Kontraktsposten bör vid ledningen av den kyrkliga beredskapen inom kontraktet biträdas av en av Sveriges frikyrkoråd utsedd kontaktman för övriga trossamfund och den övriga personal som de övriga trossamfundens verksamhet betingar.

Det bör i regel vara möjligt för kontraktspost att under krig kvarbli inom kontraktet — ofta inom den ort där fredsverksamheten bedrivs.

Kontraktspost bör ge anvisning angående den kyrkoberedskapsplanläggning varje kyrkoherde skall genomföra inom sitt pastorat.

Kontraktspost måste vara skyldig ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som meddelas av biskop, samt i sin tur meddela föreskrifter till kyrkoherde och andra lokala organ inom svenska kyrkan samt anvisningar till övriga samfund inom området.

Kontraktspost skall ansvara för att kontraktets kyrkliga resurser blir använda på ett ändamålsenligt sätt. Då så påkallas med hänsyn till behovet inom särskild del av kontraktet eller viss verksamhetsgren, måste kontraktspost svara för att åtgärder vidtas för att dit kraftsamla inom kontraktet tillgänglig personal och till-

gängliga resurser. Då icke det egna kontraktets resurser räcker — eller vid överskott — måste han anmäla förhållandet till biskop.

De ökade arbetsuppgifter och det ökade ansvar, som åläggs kontraktsprestarna, motiverar *en förbättring av kontraktsprestarnas arvoden.*

Enligt lag om kommunal beredskap åligger det kommunen att redan i fredstid vidta vissa förberedelser för att i krig omhändertaga personer, som utrymmts från annan kommun. *Utredningen anser att sådan lagändring bör övervägas att ett dylikt utvidgat ansvar får avseende även på kyrkoberedskapens område.* Närmast erfordras ett förtydligande i lag om församlingsstyrelse angående vad som ankommer på församling under beredskap och krig.

Planläggningen inom kyrkoberedskapens område måste ske med beaktande av all den planläggning, som sker inom kommunens övriga områden i enlighet med lagen om kommunal beredskap. Samtidigt bör de, som har att svara för kyrkoberedskapsplanläggningen tillse, att den allmänna kommunala planläggningen tar hänsyn till alla behov på det kyrkliga området.

Utredningen utgår ifrån att kyrkofullmäktiges uppgifter i stor utsträckning kommer att handhas av kyrkorådet. *Kyrkoberedskapsplanläggning för församlingar inom svenska kyrkan bör ankomma på kyrkorådet och kyrkoherden gemensamt.*

Kyrkoherden — som är ledamot av kyrkorådet — bör svara för kartläggningen av behoven av beredskapsåtgärder och för de delar av planläggningen, som ligger utanför kyrkorådets kompetens enligt lagen om församlingsstyrelse. På kyrkoherden bör det vidare ankomma att svara för erforderlig samordning och för verkställigheten av kyrkorådets och egna beslut inom kyrkoberedskapsområdet. Här-

utöver bör det ankomma på kyrkoherden att ansvara för att erforderlig samordning sker med övriga samfunds beredskapsplanläggning. Till sitt förfogande bör kyrkoherden ha präster och annan personal till det antal som församlingens storlek efter genomförd befolkningsomflyttning i samband med utrymning motiverar. För tjänsten vid pastorexpeditioner, gravtjänst m m erforderlig personal måste disponeras.

Kyrkoherde måste även ha ansvar för att övriga trossamfund, som verkar eller under krig kan komma att verka inom pastoratet, får möjlighet att fortsätta sin verksamhet. En förutsättning är emellertid att företrädarna för dessa samfund lämnar honom erforderligt bistånd och följer hans anvisningar på kyrkoberedskapens område. Varje samfund utklarar sina behov och tillgångar. Samordning av övriga trossamfunds behov och tillgångar sker enligt ledning och anvisning av den inom området utsedde kontaktmannen. Behov och tillgång på personal, lokaler o s v för kyrkoberedskapspersonal anmäls till kyrkoherden, som svarar för erforderlig samordning.

Utredningen föreslår att erforderliga direktiv för planläggning m m skall utfärdas i samverkan mellan länsstyrelse och biskop (domkapitel).

Kap 20 Beredskapsplanläggning

Myndighet, som skall upprätthålla verksamhet i krig, skall i fred planlägga denna verksamhet med alternativ för olika beredskapsgrader. Sådan myndighet skall också vaka över att underställda organ genomför sin planläggning och utfärda erforderliga anvisningar härför. Samråd skall i erforderlig utsträckning tas med berörda civila och militära myndigheter.

Utredningen anser att de kyrkliga myndigheterna tillhör de myndigheter som har planläggningskyldighet. Inom vissa stift

har planläggningen redan drivits långt. Med hänsyn till det tidvis skärpta läget har i flera stift i samråd med utredningen utfärdats provisoriska riktlinjer för handlandet i krig.

Utredningen har bedömt det lämpligt att utarbeta en disposition till »Beredskapsplan», som kan användas inom alla församlingar. Därigenom kan, trots de skiftande förhållandena inom olika församlingar, viss likformighet åstadkommas, vilken i sin tur kan underlätta sammanställningar, kontroll, överlämning mellan olika befattningshavare, inlärande o s v.

Förslag till »Beredskapsplan» finns i bilaga 20: 1. Den är uppställd med beaktande av gällande föreskrifter. Förteckningen är förhållandevis omfattande för att täcka tänkbara alternativ. Alla uppgifter behöver sålunda icke införskaffas, utarbetas och förtecknas av alla myndigheter. Skulle i planen oförutsedda lägen inträffa, har biskop (kontraktsprost) att företa alla de dispositioner, som blir nödvändiga. Biskoparna (kontraktsprostarna) bör exempelvis var och en i sitt stift (kontrakt) utfärda missiv och vidta åtgärder, varefter central myndighet (domkapitel) så snart ske kan och i efterhand utfärdar de formella missiv och övriga handlingar, som kan komma att behövas. Vederbörande präst är skyldig att även utan sådant missiv fullgöra, vad honom åläggs av biskopen (kontraktsprosten). I kapitlet lämnas detaljerade anvisningar angående vilka uppgifter som erfordras för planens uppgörande och var de kan inhämtas.

Personal uttas till bl a prästerlig verksamhet, administrativ verksamhet, kyrkomusikerverksamhet, lokalers skötsel och skydd, gravtjänst m m. Erforderlig personal uttas om möjligt på frivillig väg bland icke värnpliktig personal och bland personal, som icke uttagits för andra totalförsvarsuppgifter. I den mån värnpliktig personal eller personal som uttagits för andra totalförsvarsuppgifter anses oundgängligen

erforderlig, görs framställning att få disponera densamma. Endast ifråga om personal tillhörande grupperna »prästerlig verksamhet», »gravtjänstpersonal» och möjligen viss personal för »administrativ verksamhet» kan positivt resultat av sådan framställning väntas. Möjligheten att använda pensionerad personal måste beaktas. I den mån frivillig personal i erforderlig utsträckning icke kan erhållas, förbereds uttagning med stöd av de tjänstepliktbestämmelser som står till buds. I orter som mottar evakuerade finns anledning förmoda att det bland de evakuerade finns många som kan ianspråkta för kyrkoberedskapen.

Uttagen *personal registreras* och orienteras om vad registreringen innebär. Personal som uttagits på frivillig väg orienteras om att frivilligheten endast gäller själva anmälan. Sedan anmälan gjorts är personalen bunden och måste vara beredd tjänstgöra så länge registreringen kvarstår.

Präst som är krigsplacerad vid krigsmakten skall följa de order, som gäller på grund av krigsplaceringen. Övriga präster skall redan i fredstid från kontraktsprost (biskop) erhålla besked om sin tjänstgöring vid beredskap eller krig. Sådant besked kan tex innebära att prästen skall stanna kvar vid utrymning av befolkningen i övrigt, eller att han skall medfölja de utrymmande. Präst, som evakueras, skall anmäla sig för kyrkoherde vid framkomst till utrymningsorten, eller — om planerna icke kan följas — hos närmaste kyrkoherde.

Övriga samfunds pastorer används under krig liksom svenska kyrkans präster, dels vid krigsmakten i själavårds- eller annan verksamhet dels för annan kyrklig verksamhet. Huvudprincipen i sistnämnda fall bör vara att pastorn så långt det är möjligt är anställd och verksam i sitt eget samfund.

Utredningen redovisar olika tänkbara alternativ då huvudprincipen icke kan föl-

jas. Pastorn kan komma att betjäna flera församlingar inom skilda samfund. Han kan utföra kyrkligt arbete utan anknytning till viss församling och han kan i vissa situationer anknytas till svenska kyrkans församlingsorganisation. Anställning bör därvid ske utan att det krävs särskild venia e dyl. *I det längsta bör pastorn betraktas som anställd och avlönad av eget samfund. Först då pastorn ianspråkats för kyrkoberedskapsuppgifter huvudsakligen utom eget eller annat samfund bör avlöning ske genom statliga åtgärder. Tjänstepliktslagen förutsätts då vara i kraft. Lönebeloppets storlek bör fastställas med hänsyn till vad som kan komma att gälla för andra motsvarande kategorier.*

Erforderliga samordningsåtgärder bör vidtas av Sveriges frikyrkoråd.

Utredningen anser att det är betydelsefullt med kyrkomusik även under krig, men anser icke att det är nödvändigt överföra personal från annan verksamhet i totalförsvaret till kyrkomusikalisk verksamhet. Det torde vara möjligt att för uppgiften ianspråkta annan personal.

Gravtjänstverksamheten bedömer utredningen så viktig och planläggningen f n så eftersatt, att frågor beträffande denna verksamhet bör behandlas med viss prioritet. Se härom närmare i kap 15.

Sedan krigsuppgifterna är kartlagda och behoven preciserade bör i en särskild åtgärdskalender förtecknas de åtgärder, som återstår för att beredkapsplanen skall bli fullständig.

Kap 21 Personalbehoven och deras tillgodoseende

Utredningen har kommit till att cirka 3 000 präster ur svenska kyrkan är disponibla för aktiv själavårdsverksamhet inom landet i krig. I antalet ingår bl a en viss procent lärare, emeriti m fl.

Krigsmakten har ett behov av omkring 800 präster. Relativt sett är krigsmakten

bättre tillgodosedd med präster än samhället i övrigt — ett förhållande som utredningen med hänsyn till krigsmaktens uppgifter finner rimligt. F n svarar svenska kyrkan för 75 % (600 präster) och övriga trossamfund för 25 % av krigsmaktens behov. Utredningen har icke funnit anledning föreslå ändring av nuvarande uttagning och fördelning. Möjlighet finns dock — om så skulle erfordras — att öka övriga trossamfunds andel.

Utredningen anser att minst en präst tillhörande svenska kyrkan bör disponeras i varje pastorat under krig. 1 131 av de tillgängliga prästerna måste bindas vid denna uppgift. I första hand bör kyrkoherdarna ha uppgiften. Om kyrkoherde är i värnpliktsåldern bör han dock ersättas av annan. Vissa församlingar kommer att bli så stora, att det är motiverat att för desamma avse mer än en präst ur svenska kyrkan. Utredningen har kommit till att det bör vara möjligt att som norm räkna med en präst ur svenska kyrkan per 3 000 personer.

Antalet präster m fl inom övriga trossamfund vilka med hänsyn till utbildning och erfarenhet bör tas med vid planering för övriga trossamfunds själavårdsverksamhet m m under krig uppgår till omkring 3 000. Av dessa beräknas 1 250 befinna sig i värnpliktsåldern och 400 vara pensionerade. Av de värnpliktiga ianspråkats 200 för själavårdsverksamhet inom krigsmakten och återstoden för andra uppgifter för vilka de utbildats.

Med hänsyn till att samfunden i väsentliga avseenden har annan karaktär än svenska kyrkan, kan behovet av präster inom dessa samfund icke utan vidare beräknas på samma sätt som när det gäller svenska kyrkan. Det måste ankomma på kontaktmännen i de olika stiftet att i detalj framta underlag för behov och tillgång och till biskop i stiftet anmäla resultatet härav samt eventuellt förefintligt överskott eller brist. Med bl a här näm-

da reservationer anser utredningen det möjligt att som riktvärde använda beräkningsgrunden en präst per 500—1 000 medlemmar. Även här bör man räkna med att endast icke värnpliktiga präster bör ifrågakomma. I kapitlet redovisas exempel på undantag från denna regel. *Utredningen föreslår att den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden eller Sveriges frikyrkoråd får till uppgift att i enlighet med utredningens principer avge detaljerat förslag.*

För att erhålla dispositionsrätt över personal, som normalt står till krigsmaktens förfogande erfordras särskilda åtgärder som närmare redovisas i kapitlet.

Utredningen anser att nuvarande uppskovssystem i huvudsak fungerar tillfredsställande med hänsyn till kyrkoberedskapen. Utredningen räknar icke med att under krig sådan verksamhet, som tar värnpliktiga präster i anspråk, skall pågå vid universitet och skolor.

Ifråga om präster vid kyrkoförsamlingarna i utlandet måste det övervägas från fall till fall om vederbörande gör störst nytta i utlandet eller i hemlandet.

Utredningen anser icke att det längre är motiverat att hänföra domkapitel till uppskovsgrupp I (se kap 18 »Regional organisation»).

Ifråga om annan inom svenska kyrkan anställd personal i värnpliktsåldern finner utredningen icke skäl föreslå några uppskov. Skulle skäl undantagsvis kunna framföras i något fall, bör detta prövas i enlighet med vad uppskovskungörelsen stadgar.

Ej heller när det gäller värnpliktig personal — inberäknat präster — i övriga trossamfund, har utredningen funnit anledning föreslå uppskov annat än i undantagsfall och efter särskild prövning för enstaka präster. Vakanser som uppstår på grund av militärinkallelse bör vid behov fyllas med icke värnpliktig personal.

På grund av utredningens förslag kan det förutses att framdeles ett något större antal präster från övriga trossamfund än nu är fallet kommer att tas i anspråk som präster inom krigsmakten.

Utredningen föreslår att Kungl Maj:t utfärdar förordnande som ger biskop möjlighet under krig att förflytta prästman inom stiftet. Förflyttning av prästman till närliggande stift dit befolkningen flyttas bör kunna anbefallas av den biskop, som inom civilområde har den samordnande uppgiften mellan stiftet. Beslut om annan flyttning av präst bör ankomma på ärkebiskopen eller ske enligt av honom utfärdade föreskrifter.

Det syns utredningen lämpligast att präst som sålunda förflyttas som följd av evakuering e dyl bibehålls vid sin befattning, men beordras bedriva sin verksamhet på annan ort. Under krig finns det behov att förflytta eller i evakuerad ort behålla även annan personal än präster.

Utredningen anser, att frivillig överenskommelse om tjänstgöringsplats m m bör eftersträvas. Om sådan icke kan nås i erforderlig utsträckning, bör det vara möjligt att genom tjänsteförlängning kvarhålla sådan personal, som erfordras exempelvis vid pastorsexpedition eller för omhändertagande av döda m m, och som redan i fred innehar dessa sysslor. I den mån verksamheten kan betecknas som civilförsvarstjänst torde personalbehov — åtminstone temporärt — kunna tillgodoses med stöd av civilförsvarslagen. Härvid bör beaktas att omhändertagande av döda icke nu innefattas i begreppet civilförsvarstjänst, men utredningen har i kap 15 föreslagit att uppgiften skall tillhöra civilförsvarstjänsten.

Möjligheten att tillgripa allmän tjänstplikt återstår »för att tillgodose ändamål av synnerlig vikt för det allmänna».

Ingen av de refererade lagarna förutsätter naturligt nog att tvångsmedel an-

vänds för att bibehålla *personal för rent religiös verksamhet*. Dylika engagemang måste enligt utredningens uppfattning bygga på *frivilliga åtaganden*. Utredningen räknar med, att det icke skall vara svårt att få erforderlig personal genom frivilliga åtaganden. En förutsättning är dock, att det såväl från myndigheters som från frikyrkorådets och enskilda församlingars sida verkas härför.

Utredningen anser, att personalen måste registreras för avsedd uppgift. Registreringen bör omhänderhas av svenska kyrkan, även då det gäller övriga trosamfundets personal. Rapportering skall ske enligt kungörelse om beredskapsregister m m (SFS 1941: 720). Personalen meddelas att den är registrerad för krigsuppgift samt lämnas närmare besked om vad uppgiften innebär. Då någon, som i hemorten varit kyrkligt verksam t ex såsom präst i svenska kyrkan eller i annat samfund, tjänstgjort i församlingsarbete, varit verksam inom begravningsväsendet e dyl, anländer till inkvarteringsområde är det angeläget, att hans yrkeskunskaper snarast kan tillvaratas på den nya orten, där det kan förutses vara behov av förstärkning av de lokala organen. För många torde det vara en naturlig åtgärd att på den nya orten söka kontakt med trosbröder eller personer tillhörande samma yrkesområde. Detta är emellertid icke tillräckligt. I varje fall då det gäller personal tillhörande svenska kyrkan föreslår utredningen att *Kungl Maj:t* föreskriver skyldighet att vid ankomst till inkvarteringsområde anmäla sig hos kyrkoherden i församlingen. *Personal anställd vid övriga trossamfund bör anmodas anmäla sig för kyrkoherde i inkvarteringsområdet.*

Med hänsyn till de förhållanden, som kommer att råda, då utrymning anbefallts, måste man räkna med att händelser inträffar som tvingar till omläggning av de fredstida planerna, exempelvis när den

flyttande prästmannen icke når avsett inkvarteringsområde. Under sådana omständigheter är det angeläget att ifrågasvara personal anmäler sig för kyrkoherden i den församling, där den befinner sig.

Föreskrifter om denna anmälningsplikt bör meddelas i samband med beredskapsplaceringen.

Utredningen har i kap 15 »Omhändertagande av döda i krig» föreslagit att *begravningsentreprenörsföretag m fl bör betraktas som krigsproduktionsföretag.*

Redan i fred bör ersättare vara utsedda för personer i nyckelbefattningar. De måste ges erforderlig information om uppgiften. Den för uppgiften lämpligaste bör utväljas.

Utredningen anser icke att undantag bör göras från gällande föreskrifter angående prästexamen som villkor för prästvigning, men *föreslår att rätten att meddela venia concionandi utökas.* Ärkebiskopen bör i krig ha denna rätt för riket. Biskop bör ha samma rätt gentemot den som tjänstgör inom stiftet, oberoende av vederbörandes hemvist i fred. Venia kan bli aktuellt t ex för teologie studerande, som hunnit långt i sin utbildning.

Krav på laglydnad och medborgarsinne bör kunna ställas på dem som innehar nyckelbefattningar inom kyrkoberedskapen eller handhar viktigare folkbokföringsärenden.

Kap 22 Särskilda frågor

Utredningen har i detta kap bl a granskat kyrkofullmäktiges och kyrkoråds möjlighet att verka under krigsförhållanden. Utredningen anser att befintlig lagstiftning är tillräcklig för att ge erforderligt stöd för de åtgärder, som erfordras på svenska kyrkans och den administrativa förvaltningens lokala områden.

I den sk beredskapskungörelsen finns föreskrifter angående vad myndigheter

har att iaktta vid olika beredskapsgrader. Utredningen förutsätter att de kyrkliga myndigheterna i dessa frågor följer de principer som gäller för samhället i övrigt.

Med hänsyn till planläggningen i fred och verksamheten i krig måste en entydig *befälslinje* finnas klar. Utredningen räknar med förmansrätt i följande ordning: ärkebiskop, biskop, kontraktsprost, kyrkoherde. Allmänna verksstadgan gäller endast i viss utsträckning för vissa kyrkliga myndigheter. *Utredningen föreslår att Kungl Maj:t meddelar att verksstadgan tillämpas vid angivna myndigheter i vad avser kyrkoberedskapsfrågor.* Frågan om förmanskap över annan personal behandlas i kapitlet. I första hand eftersträvas frivillig medverkan.

Kyrkoberedskapsärenden bör befordras en *tjänsteväg*, som överensstämmer med förmansställningen.

Utredningen anser det *angeläget att åtgärder vidtas för att i krig möjliggöra vissa motorfordonstransporter inom kyrkoberedskapens område.* Bilar för begravningsändamål och för vissa kyrkliga befattningshavare måste disponeras. Problemet bör i första hand lösas i regional instans (biskop—länsstyrelse).

Utredningen erinrar i kapitlet om de särskilda föreskrifter i *Genèvekonventionen*, som gäller för präster m fl.

Utredningen anser icke att personal inom kyrkoberedskapen bör vara beväpnad, men förordar att sådan personal, som känner behov av att med vapen delta i försvaret av bygden ingår i *frivilliga försvarsorganisationer* på orten. Värnpliktig, som erhåller uppskov, är skyldig ingå i hemvärnet, som är en del av armén. Denna grundregel gäller även präst. Försvarsområdesbefälhavare kan enligt särskilda föreskrifter medge undantag.

Med hänsyn till förhållandet till främmande makt finns föreskrifter om *tystlåtenhet* rörande förhållanden av betydelse för rikets säkerhet m m. Kyrkoberedskaps-

verksamheten utgör en med andra funktioner i krigssamhället integrerad del som nära ansluter till såväl militärt som civilt försvar. Delar av planläggningen och verksamheten är därför hemlig. Utredningen föreslår att samråd vid planernas uppgörande tas med militärassistent i berörd länsstyrelse, varvid samordning åstadkommes genom den för kontakten med länsstyrelsen utsedde kontraktsprosten.

Någon planläggning för fortsatt akademisk *undervisning* eller vetenskaplig forskning inom kyrkans område under krig syns icke erforderlig. Utredningen går icke in på skolundervisningen, men uttalar att den icke anser det erforderligt med särbestämmelser för att omdisponera personalen från uppgifter i totalförsvaret till religionsundervisning i skolorna. Denna fråga bör dock närmare prövas i samband med beredskapsplanläggningen av skolväsendet.

Utredningen anser icke att det finns anledning föreslå särskilda åtgärder för den andliga vården vid fångvårdsanstalter och sjukhus i krig. I tillämpliga delar torde — även vid flyttning av sådan institution på grund av krig eller krigsfara — samma principer som i fred kunna tillämpas för den andliga vården.

Ifråga om den andliga vården av *flyktingar*, omhändertagande av döda flyktingar osv anser kyrkoberedskapsutredningen, att motsvarande bestämmelser som för svenska medborgare bör tillämpas. Bland flyktingarna bör deras egna präster beredas möjlighet verka. Denna verksamhet bör i förekommande fall inordnas i kyrkoberedskapsverksamheten på orten. Inom områden där länsstyrelse vidtagit åtgärder för mottagande eller omhändertagande av flyktingar bör detta särskilt observeras i planerna.

Frågan om *vapenvägran* behandlas i ett avsnitt. Utredningen anser icke att det under krigsförhållanden är möjligt att genomföra utredningar om vapenfrihet på

det sätt som sker f n. Icke heller syns det realistiskt, att Kungl Maj:t skall fatta beslut om varje enskild mans förhållande i detta avseende. En decentralisering till länsstyrelse torde vara lämplig. För dem, som är i militärtjänst, bör utredning kunna verkställas av fältpräst (motsv) eller personalvårdsassistent. För övriga torde lämplig lokal myndighet bära ifrågakomma. *Förslag i detta liksom i andra avseenden torde framläggas av 1964 års utredning rörande vapenfria värnpliktiga.*

Utredningen anser, att det är nödvändigt att utbildning snarast äger rum i mer väsentliga frågor för kyrkoberedskapen. Huvuddelen av den personal, som i krig skall leda denna verksamhet och i fred planlägga densamma, har hittills i regel icke sysslat med hithörande ting eller haft möjlighet att tränga in i problemen. Då enligt utredningens förslag ledningen av kyrkoberedskapen i olika nivåer skall uppdras åt svenska kyrkans präster, är det naturligt att utbildningen i första hand ordnas för dessa. Utan sådan torde det icke vara möjligt att åstadkomma erforderlig beredskap på kyrkans område. Sådana grundutbildningskurser bör därför anordnas i mån av behov. Vidare bör alla blivande präster genomgå dylik kurs. Sedan kyrkoberedskapen en gång planlagts, torde det icke vara nödvändigt att inom stiftan anordna särskilda kurser i hithörande frågor. Svenska kyrkans representanter, som kommer att handha ledningen av hithörande problem, måste fortlöpande beakta, att verksamheten även inbegriper andra trossamfund än svenska kyrkan. Dessa övriga trossamfund måste därför i erforderlig

derlig utsträckning, som lärare och elever, delta i utbildningen samt orienteras om och beredas tillfälle yttra sig över sådana ändringar i planläggningen, som berör dem. Utredningen anser att grundutbildningen bör ske i central, regional och lokal instans och framlägger i kapitlet förslag till plan för utbildningen.

Kostnaderna för kurserna beräknas avrundat uppgå till omkring 800 000 kr. De löpande kostnaderna för upprätthållande av den kyrkoberedskap utredningen föreslagit beräknas uppgå till mindre än 100 000 kr per år.

Utredningen är medveten om att den icke haft möjlighet att beröra eller föreslå åtgärder för alla de mångskiftande verksamhetsområden, som omfattas av den kyrkliga verksamheten. Den har dragit upp riktlinjer och framlagt förslag beträffande de verksamhetsområden, som utredningen bedömt vara särskilt betydelsefulla ur kyrkoberedskapssynpunkt. *Det bör ankomma på den föreslagna kyrkoberedskapsnämnden att fullständiga arbetet enligt de av utredningen angivna riktlinjerna.*

Kap 23 Utkast till föreskrifter för den kyrkliga verksamheten

Utredningen redovisar i detta kapitel punktvis ett *utkast till föreskrifter om grunderna och ansvarsfördelningen m m för den kyrkliga beredskapen.* Utredningen går icke in på frågan i vilken form föreskrifterna bör meddelas, men *ifrågasätter om det icke lämpligen kan ske i form av kungl kungörelse.*

Statistiska uppgifter angående stifteten

(Utdrag ur Svenska kyrkans årsbok 1964 sid 196—197)

Bilaga I: 1

	Uppsala ärke- stift	Linkö- pings stift	Skara stift	Strängnäs stift	Västerås stift	Växjö stift	Lunds stift	Göte- borgs stift	Karl- stads stift	Härnö- sands stift	Luleå stift	Visby stift	Stock- holms stift ²	Hela riket
Areal, kvkm	28 936,17	17 321,05	12 108,05	11 103,86	36 891,25	22 746,83	13 816,40	14 348,95	22 063,95	71 631,41	154 306,05	3 140,10	2 684,87	411 098,78
Folkmängd 1/1 63	551 213	494 793	463 914	457 795	561 322	540 992	1 041 592	923 346	394 502	417 118	499 979	53 518	1 181 153	7 581 237
Antal kontrakt	17	15	15	12	15	17	21	16	12	14	12	3	9	178
Antal pastorat	98	90	88	73	80	114	169 ¹	123 ¹	72	82	70	21	58 ³	1 138 ^{1,3}
Antal församlingar	216	216	371	152	124	253	439	281	140	129	79	92	80	2 572 ^{1,3}
Landsförsam- lingar	190	189	347 ¹	130	108	236	395 ⁴	246	129	121	68	91	42	2 292 ⁴
Stadsförsamlingar	25	27	24	21	14	16	43 ¹	35 ¹	10	8	1	1	37 ³	2 69 ^{1,3}
Gemensamma lands- och stadsförsam- lingar	1	—	—	1	2	1	1	—	1	—	3	—	1	11
Antal präster i resp stift	327	274	276	204	248	337	531	404	217	228	238	48	340	3 672
Emeriti o. pens.	62	66	64	39	55	68	105	84	43	58	46	9	67	766
Universitet, sko- lor, tjl f studier, annan verksam- het	43	15	13	12	14	26	64	25	12	12	13	—	51	300
I diakoni och lik- nande tjänst	2	1	—	1	—	—	—	5	—	2	—	—	12	23
I församlingstjänst (även utlandsf)	220	192	199	152	179	243	362	290	162	156	179	39	210	2 583
I mission, sjömans- vård hemma och utrikes	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	66
Enskilda missions- sällskap	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	52
Antal präster 1/10 1963	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3 790

¹ Därav 1 icke territoriell församling. ² Jämte hovkonstistorium.³ Därav 4 icke territoriella församlingar.⁴ I januari 1964 sammanslogs Herrljunga och Tarsledds förs:rar, Skara stift och förs. uppgår Tjurkö förs i Karlskrona stadsförs samt sammanslås Brågarps och Neviks förs:rar. I Luleå stift till en fjärdre benämnd Staffansforn

Instruktion för kontraktsprostarna inom Uppsala ärkestift

Denna instruktion, till vilken förslag, på uppdrag av Ärkestiftets prostmöte den 23 maj 1939, blivit utarbetat av särskilda kommitterade bland stiftets kontraktsprostar, har av ärkebiskopen fastställts att gälla tills vidare.

I.

Kontraktsprosten är kallad att vara ärkebiskopens förtroendeman inom kontraktet.

För sina ämbetsbröder i kontraktet vare han en förman, en rådgivare och medhjälpare.

Inom sitt kontrakt har han att verka för kyrklig aktivitet och sammanhållning.

II.

Kontraktsprosten åligger:

1. att, efter särskilt förordnande av ärkebiskopen, å hans vägnar förrätta visitation, kyrkoherdeinstallation, invigning av kyrka, kapell, begravningsplats o s v;
2. att, enligt uppdrag av ärkebiskopen, verkställa viss förberedande inspektion i församling, där under året biskopsvisitation skall förrättas (se Uppsala Domkapitels Cirkulär 1939, nr 4, § 1);
3. att, enligt därom av ärkebiskopen framställd önskan, granska ämbetsberättelser från kontraktets församlingar och därefter till honom vidarebefordra desamma;
4. att, där domkapitlet så påfordrar, till kontraktets präster distribuera cirkulär, reversal, uppborðslängder m m;
5. att till domkapitlet redovisa kontraktets kyrkokollekter och uppborðsmedel, som från församlingarna eller prästerskapet skola till stiftsstyrelsen inlevereras;
6. att till domkapitlet anmäla dödsfall av inom kontraktet tjänstgörande präst;
7. att, efter förordnande av domkapitlet, förrätta prästval i pastorat inom kontraktet samt att för sitt kontrakt tjänstgöra såsom valförrättare vid val av ärkebiskop, av prästerligt kyrkomötesombud samt, i erforderliga fall, av prästerlig ledamot av domkapitlet m m;
8. att i förekommande fall, på domkapitlets uppdrag, för varje år utse tingspredikant;
9. att, på remiss av domkapitlet, avgiva förberedande yttrande över förslag till tjänstefördelning och arbetsplan för prästerskapet inom pastorat tillhörande kontraktet;
10. att verkställa förekommande inventering mellan av- och tillträdande pastor;
11. att i övrigt utföra de uppdrag, som av ärkebiskopen och domkapitlet anförtros honom i hans egenskap av kontraktsprost;
12. att främja kristlig gemenskap och kyrkligt samarbete bland kontraktets präster och i detta syfte minst en gång om året samla dem till kontraktskonvent samt att från dessa konvent avgiva en kort rapport till ärkebiskopen, särdeles därest något ärende av för kontraktet eller stiftet väsentlig betydelse där förekommit;
13. att, så vitt möjligt, minst vart tredje år besöka varje församling i sitt kontrakt och därvid hålla gudstjänst eller andaktsstund i kyrkan och på andra lämpliga platser;

14. att årligen, därest förhållandena så medgiva, själv eller genom andra, till befordrande av kristlig gemenskap och kyrkligt arbete, anordna en kontraktsdag för lekmännen eller vissa grupper av lekmän från kontraktets församlingar (konfirmander och ungdom, kyrkovårdar och andra kyrkorådsledamöter, kyrkomusiker, kyrkovaktmästare o s v);
15. att främja kontakten mellan präster och lärare, ev genom anordnande av gemensamma sammankomster, där företrädesvis frågor, sammanhängande med kristendomsundervisningen, böra behandlas;
16. att i lämplig utsträckning befordra gudstjänstbyte mellan kontraktets präster;
17. att föra prostbok samt däri anteckna sådana ärenden, som han i sin egen skap av kontraktsprost handlagt (viktigare in- och utgående skrivelser böra jämväl antecknas);
18. att ordna, förteckna och i prostarkivet förvara sådana handlingar, som där böra bevaras samt att utgälla övriga;
19. att — ev årligen, och i varje fall då särskild anledning därtill föreligger — delgiva ärkebiskopen sina intryck från det kyrkliga arbetet inom kontraktet.

Sammandrag av kollektor inom svenska kyrkan 1962

A. Rikskollektor

I. Verksamhet inom landet

1. Bibels spridande	
Svenska Bibelsällskapet	104 049: 17
2. Utbildning av präster	
Fjellstedtska skolan	130 970: 79
3. Evangelisation och församlingsvård	
Diakonistyrelsen (två kollektor)	368 268: 12
Diakonistyrelsens söndagsskolnämnd	143 037: 73
S:ta Katharinastiftelsen	93 269: 46
Lekmannaskolan	115 811: 09
Luleå stiftsråds lekmanverksamhet i Luleå stifts lappmarks- församlingar	102 840: 93
Svenska Missionssällskapet	113 544: 05
4. Ungdomsvård	
Riksförbundet kyrklig ungdom	116 528: 70
Sveriges kristliga studentrörelse	104 063: 30
Diakonistyrelsens militärnämnd	50 382: 94
Förbundet soldaternas vänner	50 382: 91
Laurentiistiftelsen i Lund	52 560: 11
Sankt Ansgars stiftelse i Uppsala	52 560: 10
5. Upplysnings- och bildningsverksamhet	
Sveriges kyrkliga studieförbund	95 423: 84
Sigtunastiftelsen	106 819: 23
Nämnden för kyrkans presstjänst	91 638: 46
Kyrkliga filmbyrån	85 847: 11
6. Diakonal verksamhet	
Svenska diakonisällskapet	218 910: 37
Svenska diakonsällskapet	131 419: 51
Samariterhemmet	147 096: 39
Vårsta diakonissanstalt	99 394: 31
Göteborgs diakonissanstalt	95 879: —
Stockholms stadsmision	68 258: 37
Luleå stifts diakoniförening	116 295: 08
7. Byggnadsverksamhet	
Underhåll av kyrkor inom Visby stift	98 800: 01
Svenska kyrkans frivilliga byggnadslånekassa	54 341: 56
Svenska kyrkans småkyrkofond	54 341: 55
Kyrkfrämjandet	68 258: 38

II. Verksamhet i utlandet

1. Svenska utlandsförsamlingar	
Sv. Sofiaförsamlingen i Paris	75 898: 58
Sv. Viktoriaförsamlingen i Berlin	75 889: 57
Ulrika Eleonora församling i London	75 889: 58
2. Sjömansvård i utländska hamnar	
Sjömansvårdsstyrelsen	328 416: 31
3. Evangeliska trosförvanter och mellankyrkligt samarbete	
Lutherska världsförbundets svenska sektion	526 240: 37
Gustaf Adolfsföreningarna	91 756: 04
Svenska ekumeniska nämnden	126 932: 99
Svenska kyrkohjälpen	476 987: 01
Inomeuropeisk mission	120 037: 16
Rädda barnen	120 037: 18
4. Verksamhet bland icke kristna folk	
Missionsstyrelsen (två kollekt)	3 690 089: 96
Svenska Israelmissionen	147 616: 40
	Summa rikskollekt
	8 986 783: 72
B. Stiftskollekt	
1. Stiftsrådets verksamhet	340 333: 12
2. Stiftskvinnorådets verksamhet	60 607: 61
3. Stiftsgårdar	294 605: 47
4. Ungdomsvård	511 554: 28
5. Diakonal verksamhet	112 177: 27
6. Sjömansvård i svenska hamnar	135 931: 48
7. Bibelns spridande	13 139: 68
8. Kyrkosångens höjande	111 939: 43
9. Stiftens bildningsförbund	40 830: 49
10. Utbildning av präster	149 663: —
11. Kyrkobyggnader	88 470: 44
12. Stiftens arbetsfond	165 011: 66
13. Övrigt	31 224: 56
	Summa stiftskollekt
	2 055 488: 49
C. Församlingskollekt	
1. Till ändamål inom församlingen	1 595 734: 85
2. Till ändamål utom församlingen	4 631 279: 04
	Summa församlingskollekt
	6 227 013: 89
D. Sammanställning	
Rikskollekt	8 986 783: 72
Stiftskollekt	2 055 488: 49
Församlingskollekt	6 227 013: 89
	Summa
	17 269 286: 10

Kollekterna fördelade stiftsvis och per invånare

Stift	Invånar- antal	Riks-, stifts- och församlings- kollekt	Kollekt per inv kr
Ärkestiftet	551 213	995 547: 39	1: 81
Linköping	494 793	983 271: 34	1: 99
Skara	463 914	1 681 343: 98	3: 62
Strängnäs	457 795	782 519: 85	1: 71
Västerås	561 322	955 326: 04	1: 70
Växjö	540 992	1 921 380: 18	3: 55
Lund	1 041 592	2 173 882: 55	2: 09
Göteborg	923 346	3 384 547: 14	3: 67
Karlstad	394 502	897 480: 21	2: 27
Härnösand	417 118	833 693: 60	2: —
Luleå	499 979	1 231 205: —	2: 46
Visby	53 518	203 402: 28	3: 80
Stockholm	1 181 153	1 218 691: —	1: 04
Hovkonsistoriet		6 995: 54	
Summa	7 581 237	17 269 286: 10	2: 28

Statistiska uppgifter angående antalet församlingar samt vissa pastorer 1964

Samfund	Antal församlingar (motsv)	Pastorer	
		Antal manliga	Därav under 47 år
Fribaptistsamfundet	49	20	6
Missionssällskapet Helgelseförbundet	120	62	37
Metodistkyrkan i Sverige	147	112	48
Svenska alliansmissionen	370	103	58
Svenska baptistsamfundet	508	257	101
Svenska frälsningsarmén	22	5	1
Svenska missionsförbundet	1 493	650	347
Örebromissionen	245	350	123
Evangeliska fosterlandsstiftelsen	958	250	172
Frälsningsarmén	263	229	105
Pingströrelsen	570	ca 500	ingen uppgift

Statistiska uppgifter ur Svenska Kyrkans årsbok 1964

Gudstjänstfrekvens, dopfrekvens, konfirmationsfrekvens och nattvardsfrekvens i stiftet

Stift	Folkmängd	År	Högmässo- besökare		Bes vid andra gudstj per vecka %	Dopfrekvens %		Konfir- mations- frekvens %	Natt- vards- frekvens pr år %
			Antal	%		Döpta inom 1 år efter födelsen	Inkl barn döpta efter fyllda 1 år		
Härnösand	432 202	1952—57	12 257	2,8 (2,7)	1,9	80,9 (79,5)	84,3	85,2 (76,2)	6,3 (5,1)
Skara	456 985	1953—58	23 091	5,1 (4,3)	2,3	92,5 (92,3)	92,8	90,0 (91,2)	13,6 (10,5)
Karlstad	397 170	»	12 317	3,1 (3,0)	1,3	80,8 (80,8)	85,0	91,5 (91,8)	5,4 (4,7)
Luleå	500 374	»	31 645a	6,3		92,0 (92,0)	92,5	80,8 (77,8)	20,2 (16,6)
Växjö	537 720	»	25 207	4,7 (4,5)	2,2	90,2 (89,0)	91,1	91,0 (89,2)	17,0 (12,6)
Ärkestiftet	545 152	1953—59	14 520	2,7 (2,3)	1,5	82,7 (84,6)	85,8	89,0 (86,1)	6,5 (4,8)
Visby	55 054	1954—59	2 966	5,4 (4,7)	1,4	90,8 (90,7)	92,4	90,8 (92,7)	13,4 (9,9)
Linköping	494 616	1954—60	16 071	3,2 (3,1)	1,6	87,3 (87,1)	89,0	89,3 (90,3)	9,4 (7,4)
Västerås	559 570	1955—60	12 021	2,1 (3,2 a)	1,2	75,7 (76,8)	80,9	84,5 (83,3)	6,0 (3,8)
Strängnäs	452 832	1956—61	9 421	2,1 (2,0)	1,3	75,3 (72,4)	79,4	81,2 (79,0)	10,8 (17,2)
Lund	1 041 878	1956—62	23 869	2,3	1,5	95,8	96,1	95,9	14,4
Göteborg	923 075	1957—62	39 854	4,3 (4,6)	2,2	95,2 (95,9)	95,5	91,9 (94,7)	17,1 (15,2)
Stockholm	1 175 183	»	12 801	1,1	1,1	82,8 (85,0)	85,1	78,3 (77,1)	5,9 (5,0)
Summa	7 571 811		236 040	3,12	1,50	87,20	89,09	87,48	11,24

a=Gudstjänstfrekvensen.

Siffrorna inom parentes är från föregående prästmöte.

För de flesta stiftet redovisas endast högmässofrekvensen. För Luleå stift redovisas i stället gudstjänstfrekvensen, som är en sammanslagning av antalet högmässobesökare och antalet besökare vid övriga gudstjänster under veckan både i kyrkan och annorstädes. För Västerås stift redovisas antalet högmässobesökare (12 021). Procenten är däremot en redovisning av gudstjänstfrekvensen enligt samma normer som för Luleå stift. Samtliga tal gäller medelbesöksfrekvensen per söndag. I motsats till den beräkningsgrund, som tillämpas för högmässofrekvensen, är nattvardsfrekvensen beräknad per år. Detta är en nackdel, eftersom man ur denna siffra icke kan få en rätt uppfattning av hur många enskilda individer som verkligen regelbundet går till nattvarden.

Vigslar i stiften

Stift	År	Kyrkliga	Fri- kyrkliga	Rom kat	Mos	Borger- liga	Summa
Härnösand	1952—57	16 795	197	6	—	399	17 397
Skara	1953—58	17 607	617	31	9	574	18 838
Karlstad	»	15 273	363	32	—	727	16 395
Luleå	»	20 659	272	4	—	348	21 283
Växjö	»	19 699	741	23	—	450	20 913
Ärkestiftet	1953—59	24 088	504	41	2	1 237	25 872
Visby	1954—59	1 948	50	3	—	116	2 117
Linköping	1954—60	20 679	668	25	4	1 089	22 465
Västerås	1955—60	20 519	311	84	3	924	21 841
Strängnäs	1956—61	16 714	495	55	5	842	18 111
Lund	1956—62	47 768	313	169	22	2 373	50 645
Göteborg	1957—62	36 264	553	197	22	3 639	40 675
Stockholm	»	49 186	600	396	77	7 548	57 807
	Summa	307 199	5 684	1 066	144	20 266	334 359
	i % =	91,88	1,70	0,32	0,04	6,06	100

Bilaga 8: 3

Jordfästningar i stiften

Stift	År	Enl kyrkans ordning	I annan kristen ordning	Mos	Begrav- ning utan rel.kar.	Krema- tioner
Härnösand	1952—57	25 157	687	—	10	1 913
Skara	1953—58	25 664	1 567	7	18	3 178
Karlstad	»	24 414	1 298	7	7	2 851
Luleå	»	23 689	599	1	24	1 568
Växjö	»	31 220	1 499	8	11	2 407
Ärkestiftet	1953—59	38 682	1 428	11	37	4 119
Visby	1954—59	3 748	198	2	1	46
Linköping	1954—60	33 879	1 729	8	10	6 236
Västerås	1955—60	30 966	1 263	6	11	7 274
Strängnäs	1956—61	26 208	1 366	6	18	6 370
Lund	1956—62	72 195	827	106	55	20 416
Göteborg	1957—62	49 572	1 342	82	38	9 116
Stockholm	»	57 033	1 566	412	115	36 076
	Summa	442 427	15 369	656	355	101 570
	i % =	96,43	3,35	0,14	0,08	100

Allmänna anvisningar för åtgärder till skydd av kyrkobyggnader och kyrkliga inventarier vid krigsfara eller krig

(Utfärdade av riksantikvarieämbetet i juli 1964).

Nedan angivna åtgärder bör något varieras, beroende på om den plats, där kyrkan finnes, är så belägen att den i första hand bedömes bli berörd av direkta krigshandlingar eller icke. Råd i detta hänseende bör inhämtas hos länsstyrelsen.

1. Kyrkan är ofta en av traktens mest solida byggnader, och därför kan det många gånger vara bättre att låta lösa inventarier stanna i kyrkan, även om de avlägsnas från sin ordinarie plats, än att överföra dem till skyddsrum eller annat förvaringsrum.

2. Bästa förvaringsplatsen i ett kyrkorum är längs innerväggarna, dock ej direkt under ett fönster. Alla föremål eller packlådor bör pallas upp minst 20 cm över golvet till skydd mot det vatten, som kan samlas på golvet (tex på grund av eldsläckning eller av att byggnadens tak skadas eller förstöres).

Annan lämplig förvaringsplats kan i vissa fall vara sakristian, ett gravvalv, pannrum eller annat källarutrymme, där för fukt mindre utsatta föremål, tex sten-skulpturer, kan placeras. Om andra föremål skall förvaras där, måste ovillkorligen ventilation finnas, eftersom det i annat fall på kort tid uppstår fukt- och mögelskador.

3. Fasta utsmyckningar — muralmålningar, portaler m m — är mycket svåra att skydda. En värdefull skulpterad utsmyckning kan beklädas med aluminium- eller plastfolie och därefter helt kringmuras med en kraftig nedåt tjocknande tegelmantel, som kan ge splitterskydd. Sådana skyddsåtgärder får dock endast vidtagas om riksantikvarien meddelat tillstånd härtill.

4. Om kyrkobyggnadens hållfasthet anses otillräcklig, bör kyrkans lösa konstföremål flyttas till en säkrare lokal.

5. Föremål, som regelbundet nyttjas för kyrklig verksamhet — tex nattvardskärl, dopfunt, ljusstakar m m — eller har betydelse från religiös synpunkt, kan antingen ersättas med enklare bruksföremål eller förvaras så att de lätt kan hämtas fram för tillfälligt bruk. Kors (krucifix) bör, om det måste borttagas och skyddas på grund av sitt värde, ersättas av kors (krucifix) av enklare beskaffenhet.

Emballering och flyttning av lösa eller löstagbara föremål i händelse av krigsfara eller krig

Oavsett vilken förvaringsplats som avses, kan ett tämligen gott skydd ges genom lämplig emballering. Emballaget bör medgiva förflyttning. Såväl packlådor och annat emballage som själva föremålen böra vara märkta med etikett, där förutom erforderlig nummerbeteckning e dyl även kyrkans namn anges. För alla påskrifter bör vattenfast tusch användas.

Glasmålningar kan icke skyddas på sin plats i fönstren; även avlägsna detonationer skadar dem. De bör därför nedtagas och förvaras, helst stående, i skyddat utrymme.

Föremål av sten — dopfuntar, sten-skulpturer m m — som är löstagbara, förvaras i källare eller gräves ner på kyrkogården. I sistnämnda fallet bör de förses med skyddande hölje, lämpligen plast som ej stelnar i kyla och beräknas ha flerårig

hållfasthet — olika fiberplast finnes — eller av kraftpapper i flera lager. Ännu bättre är s k oceanpapper (dvs två lager kraftpapper med mellanliggande lager av asfalt), vilket i varje fall kan beräknas hålla ett år.

Kyrksilver och textilier bör liksom andra lätttransportabla men bräckliga föremål i första hand bortföras. Helst packas varje föremål för sig i en mindre låda, som kan sammanföras med liknande lådor till en större men lätttransportabel enhet. Ytterhöljet skall vara av fast material och föremålet ligga stadigt i emballaget. Lämpligt inneremballage är för små föremål silkepapper eller skumgummi. (Absolut olämpliga är sågspån, träull etc, som är fuktabsorberande och t o m kan spränga emballaget. Korksmulor är likaså odugliga som fyllnadsmaterial på grund av sin rörlighet.) Textilier bör ej vikas utan packas antingen utbredda eller rullade runt i ex pappulle.

Oljemålningar på väv kan i nödfall lösas från ramarna och rullas med den målade sidan utåt över en rulle med minst

20 cm diam, som ger stöd så att målningen ej brytes.

Tyngre träföremål såsom crucifix, epitafier och altarpappasatser kan läggas i en låda med ryggsidan mot dess botten. Lådan måste i så fall vara av minst lika grovt virke som föremålet självt för att hålla stånd mot trycket. Genom s k kolvning fästes föremålet punktvis. Stödande tvärsålar madrasseras för att icke skada föremålsytorna. Det är däremot icke nödvändigt med heltäckande inneremballage, om föremålets detaljer är säkert fastsittande. Lämpligen kan lådans insidor beklädas med oceanpapper, som är tillfälligt fuktskyddande.

Som allmän regel gäller att smärre, bräckliga föremål vid packning ej bör sammanföras med tyngre och svårtransportabla. Tunga lådor bör på undersidan förses med medar i längdriktningen för att underlätta transporten. Observera att alla lådor bör stängas med lock, som skruvas fast. Skört material såsom färgytor och förgyllning m m kan nämligen skadas genom vibrationer vid hammarslag.

Exempel på prästs tal i svår tid

Två av utredningens experter har författat var sitt exempel på prästs tal i svår tid.

Exempel 1

1. *Freden vi förunnats*

Vårt land har under längre tid än de flesta andra länder i vår värld fått leva i fred. En obruten försvarsvilja har säkert bidragit till detta. Orosmolnen har ibland hopats också vid våra gränser, men hittills har de åter skingrats — ibland utan att vi förstått hur eller varför.

2. *Faran är här. Läget*

Nu är de lugna dagarna till ända. Faran är över oss. Vi har ingen anledning att blunda för det oroande i vår situation, och ingenting ger oss rätt att håglöst och overksamt hoppas att orosmolnen också denna gång skall dra förbi utan att ladda ur över vårt land.

Främmande makt har redan landsatt trupper på vår kust och . . . (En beskrivning av det aktuella läget lämnas, vari allt det som kan och får sägas meddelas åhörarna).

3. *Kampen som förestår*

Vårt folk får nu räkna med en tid av lidande och offer. Vårt land väntar att vi alla gör vårt yttersta för att omintetgöra fiendens planer och säkra vårt nationella oberoende.

Vårt lands försvar står väl rustat, och i en samverkan mellan den väpnade försvarsmakten och civilbefolkningen ser vi möjligheten att värna vår frihet. I första hand krävs det av oss att vi behåller lugn och besinning — vad som än inträffar. Friheten värnas med tålmod och uthållighet. Priset för vårt oberoende kan vara

stora personliga uppoffringar och svåra lidanden. Prövas vårt tålmod och vår uthållighet ända till döden, kan vi ändå som enskilda och nation känna tillfredsställelse i medvetandet att vi har det goda samvetets vittnesbörd därför att vi gjort vårt bästa.

4. *Krav på individen*

När tålmod och uthållighet skall konkretiseras blir det fråga om en mängd triviala ting som ändå tillsammans konstituerar vår motståndskraft i denna svåra tid.

(Här punktats en del råd och anvisningar som måste iakttas av alla medborgare).

5. *För himmel, ej för jord*

Vi behöver inte misströsta. Vi går inte till kamp i första hand för personliga fördelar. Vår kamp gäller de gamla som fullgjort sin gärning och barnen som har rätt att leva i ett fritt land. Nu är den tid då vi i manlig gärning får visa vad de värden betyder för oss, som vi i högtidliga stunder bekänt oss till: nationell självständighet, personlig frihet, ett demokratiskt samhällsskick.

Nu som så många gånger förr i vårt folks liv kommer så tröst och tillförsikt till oss genom vårt förlitande på den Herre som bjuder frid mitt i stridens hetta.

Guds ord och löfte skall bestå,

Vi det i hjärtat bäre.

För himmel, ej för jord, vi gå

Till strids och glade äre,

Äre alltid väl till mods,

Fast vi våga gods

Och ära, liv och allt;

Ske blott som Gud befallt.

Guds rike vi behålla.

Exempel 2

Inledande reflexioner

Talet kan lämpligen utgå från de känslor av oro och ångest, som vill bemäktiga sig oss alla. Det som sägs skall bygga på kristen grund, men vara så formulerat, att även de icke direkt religiösa kan ta emot innehållet.

Talet bör ge svar på förslagsvis följande frågor, som kan tänkas plåga åhörarna:

- Borde vi inte ge efter för fiendens krav?
- Bör inte krig undvikas till varje pris?
- Är inte vår kamp hopplös?
- Tänk om de mina kommer att lemlästas och dö?
- Tänk om jag själv dör?
- Finns det verkligen något som är viktigare än livet?
- Vad kan religionen ge mig i detta läge?

Själva talet

Bön:

Herre, Du som en gång skapade människan till Din avbild, förbarma Dig nu över Din stackars mänsklighet. Herre, Du vår himmelske Fader, som en gång sände Din Son till jorden för att frälsa oss, förbarma Dig över Dina olyckliga barn. Förlåt oss, att vi glömt Dig, vår Skapare och Frälsare. Välsigna nu dem, som Du här nere på jorden låter bestämma över våra öden, låt dem finna vägar till försonlighet, förlåtelse och fred. Välsigna oss alla som hotas av krigets förbannelse, skona oss från fruktan, bitterhet och hat. Hjälp oss att med blicken mot vårt himmelska fädernesland kunna göra vår plikt mot det jordiska fäderneslandet. Amen.

Tagen alltså på eder hela Guds vapenrustning, så att I kunnen stå emot på den onda dagen och sedan I haven fullgjort allt, behålla fältet

(Paulus brev till efesierna 6: 13).

Den onda dagen — det är enligt aposteln den dag, då djävulen angriper oss. Hans listiga angrepp kan börja med oro, det kan växa till ångest och sluta med förtvivlan och panik.

Det är därför vi behöver »hela Guds vapenrustning». Vi behöver, säger aposteln, både »rättfärdighetens pansar», »trons sköld» och »frälsningens hjälm». Vi behöver bön och uthållighet.

Vi ville freden — men inte fred till varje pris. Det kan vara rätt att ge efter — men man kommer slutligen till en punkt, där det är orätt att längre ge med sig. Man får inte vika för våld och ondska. Vi har förpliktelse både mot våra fäder och våra efterkommande. Det rike våra fäder byggt upp vilade på kristen grund och Sverige blev ett land, där rättvisa och frihet var självklara begrepp. Det är så vi vill lämna landet vidare till våra barn: ett *kristet* Sverige, där *rätten* och icke våldet härskar, ett land som är *fritt* i hävdvunnen svensk mening. Är det en hopplös kamp? Nej, det är aldrig hopplöst att kämpa för det som är rätt. Inte antalet är det avgörande — utan saken. Redan den gammaltestamentliga profeten säger så trovisst: »Intet hindrar Herren att giva seger genom få likasåväl som genom många» (1 Sam 14: 6).

Men vi vill inte dö — vi vill leva. Vi ville så gärna få göra vårt liv här på jorden till något stort och vackert. Vi ville arbeta i fred, vi ville få se våra barn växa upp och fortsätta vårt verk.

Kanske har vi inte förtjänat en sådan nåd? Kanske har vi alltför mycket prövat vår Guds tålmod? Säkert är att vi nu måste få en djupare syn, bygga på en ännu fastare grund.

Aposteln Paulus hade kommit så långt att han kunde säga:

»Att leva, det är för mig Kristus — och att dö det är för mig en vinning» (Fil 1: 21). Så stark hade gemenskapen med

Kristus blivit för honom, att han i döden blott såg en väg till en ännu starkare Kristusgemenskap. Att leva — det är ju inte bara att finnas till, det är att leva för något. Längden av mitt jordeliv blir då inte huvudsaken — det viktiga är, *hur* jag lever. Att leva för rätt och sanning, att leva i kärlek till sina medmänniskor — det är att leva i kontakt med evigheten. Då betyder den lekamliga döden ej längre så mycket: »Leva vi, så leva vi för Herren — dö vi, så dö vi för Herren. Evad vi leva eller dö, höra vi alltså Herren till». (Rom 14: 8).

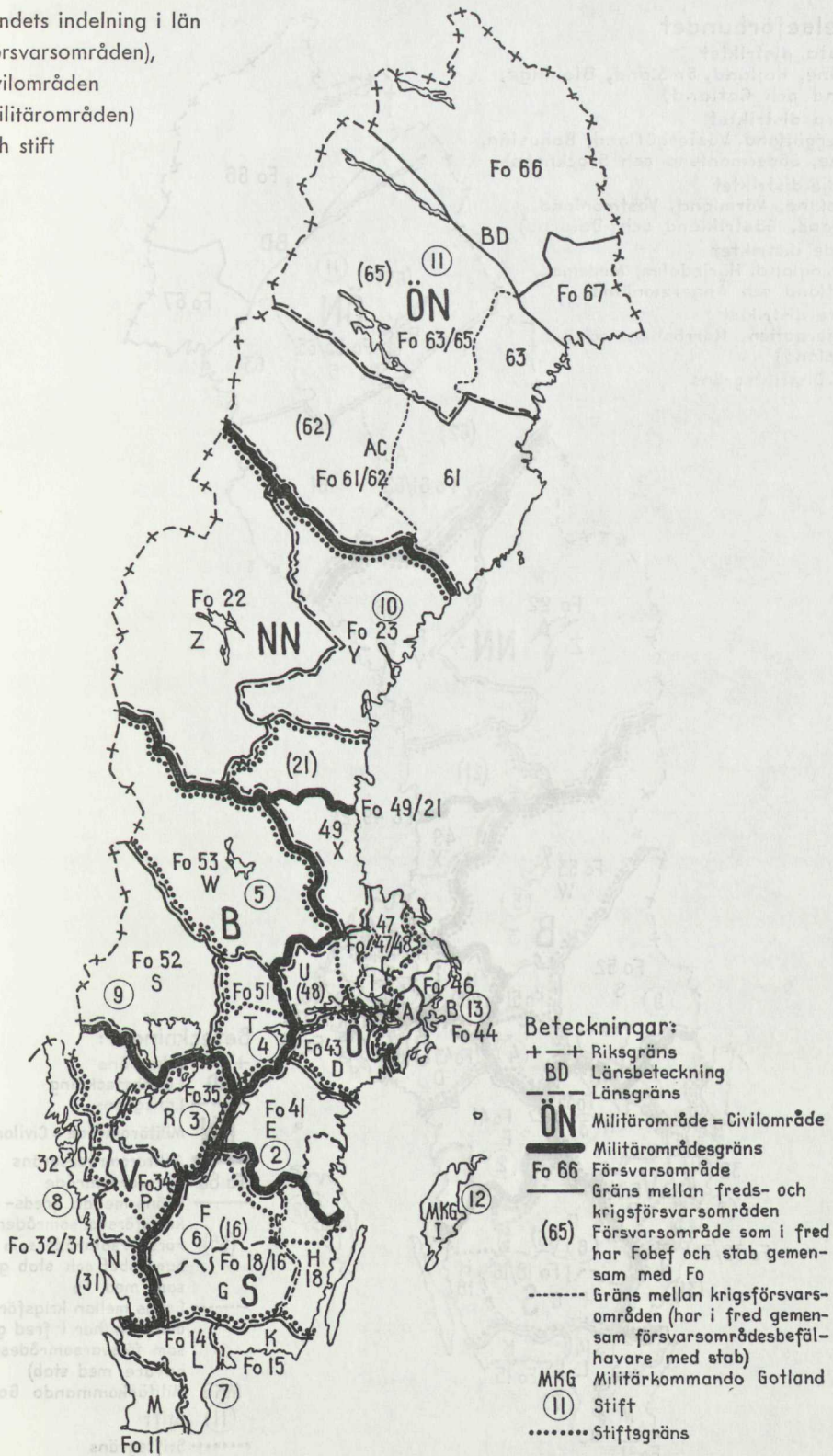
Den onda dagen är en hotfull verklighet. Vem vågar möta den utan Guds vapenrustning? Ingen behöver stå försvarslös. Gud själv bekläder oss med kraft: från honom kommer tron, rättfärdigheten, frälsningen. Då behöver vi inte frukta »den ondes alla brinnande pilar» (Ef 6: 16).

Gud hjälpe oss var och en till en lugn gudsförtröstan. Gud hjälpe oss att kunna dela med oss av denna gudsförtröstan till andra. Ty »detta är den seger som har övervunnit världen: vår tro» (1. Joh 5: 4). Amen.

Landets indelning i län m m

Bilaga 16:1

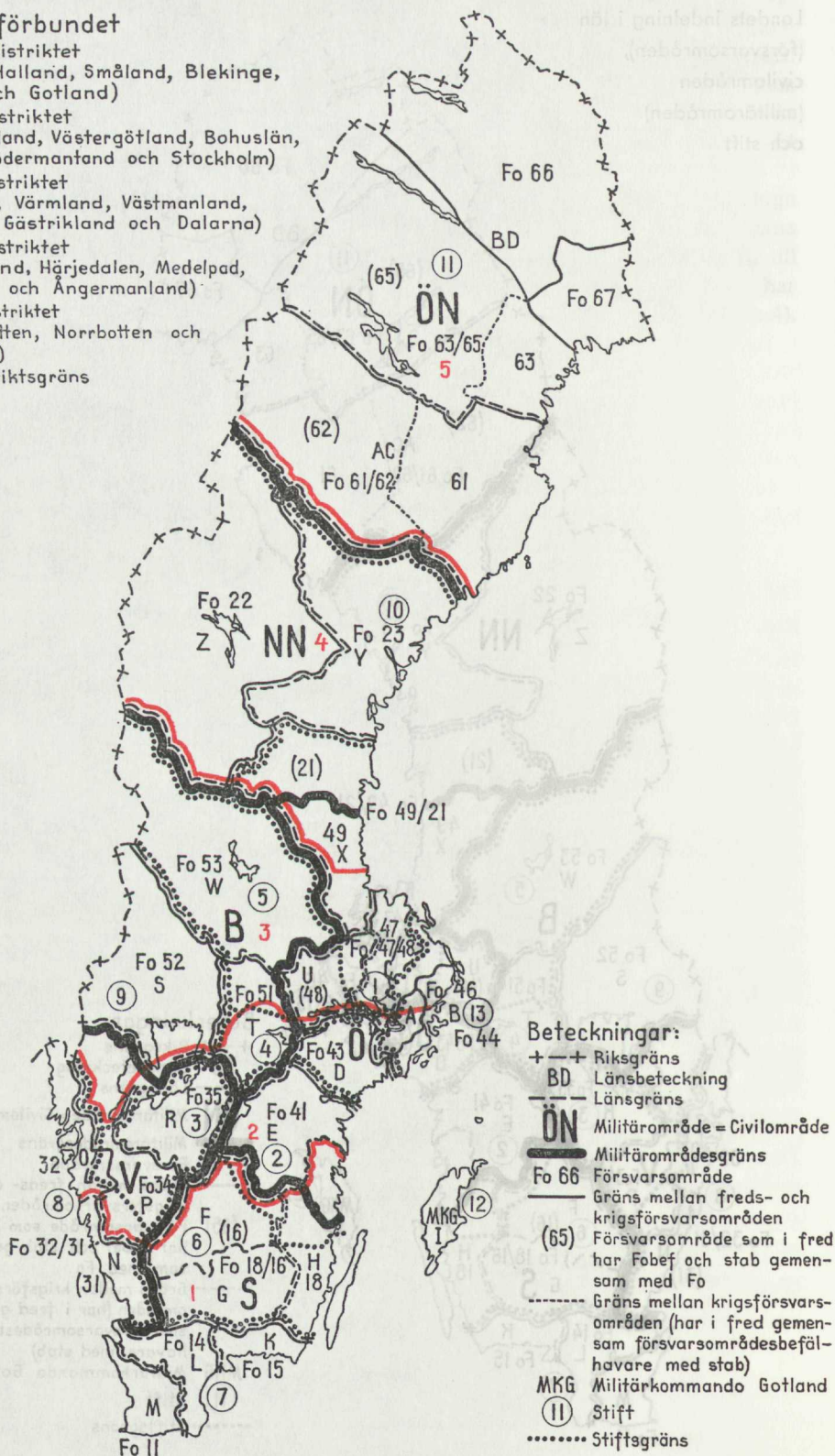
Landets indelning i län
(försvarsområden),
civilområden
(militärområden)
och stift

Helgelseförbundet

- 1 Första distriktet
(Skåne, Halland, Småland, Blekinge, Öland och Gotland)
- 2 Andra distriktet
(Östergötland, Västergötland, Bohuslän, Närke, Södermanland och Stockholm)
- 3 Tredje distriktet
(Dalsland, Värmland, Västmanland, Uppland, Gästrikland och Dalarna)
- 4 Fjärde distriktet
(Hälsingland, Härjedalen, Medelpad, Jämtland och Ångermanland)
- 5 Femte distriktet
(Västerbotten, Norrbotten och Lappland)

— Distriktsgräns

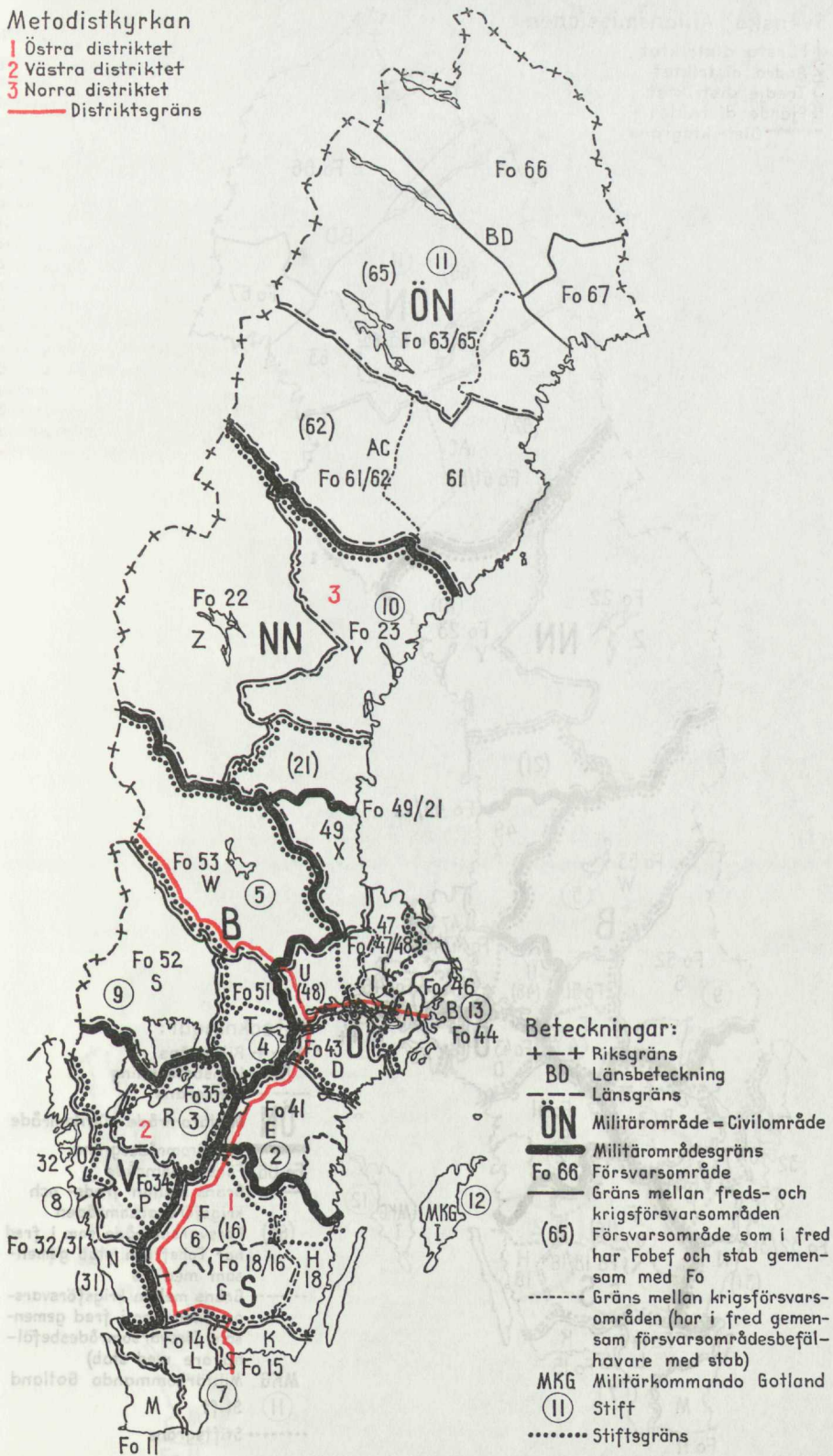

Metodistkyrkans distrikt

Bilaga 16: 3

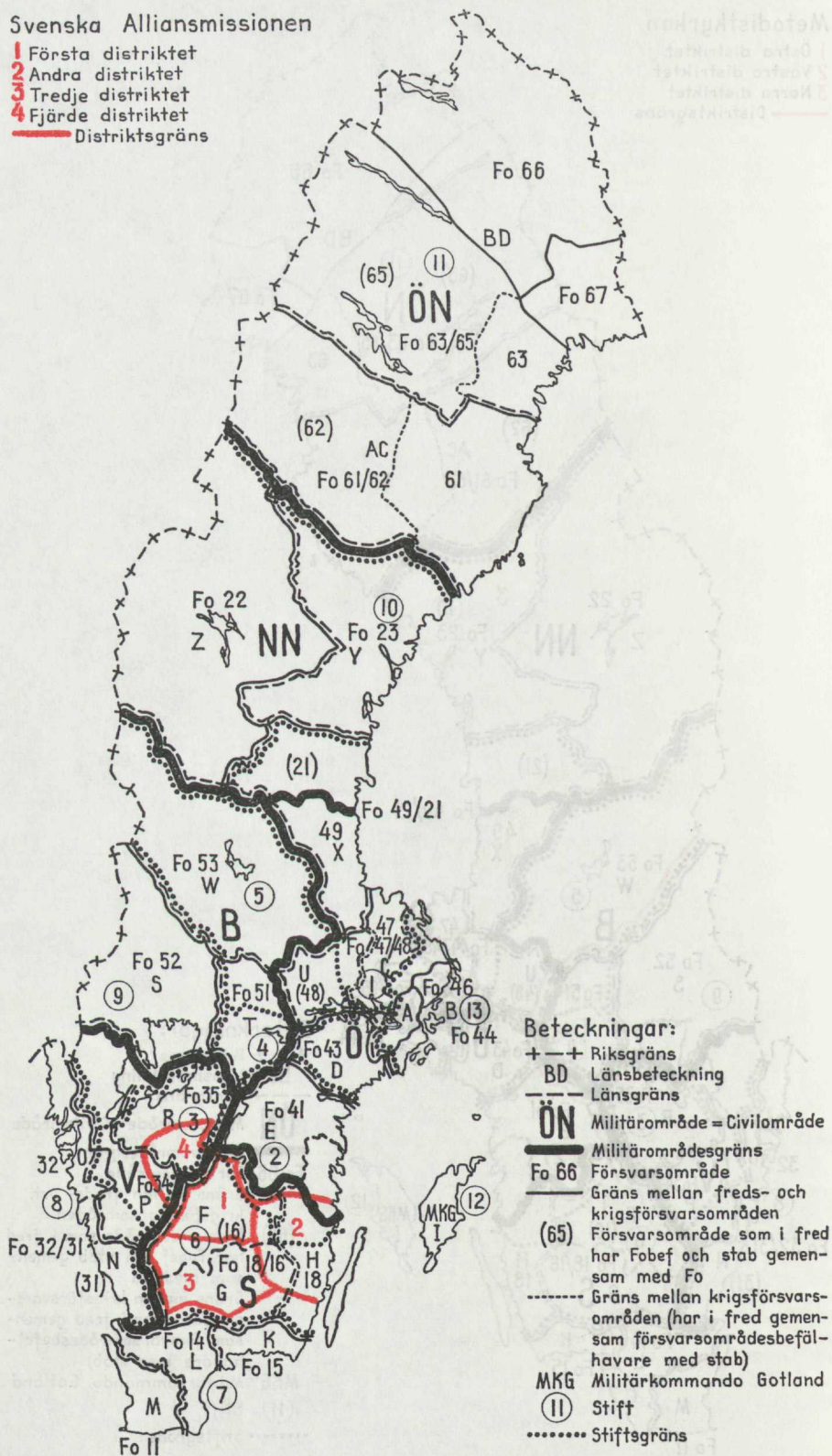
Metodistkyrkan

- 1 Östra distriktet
 2 Västra distriktet
 3 Norra distriktet
 — Distriktsgräns

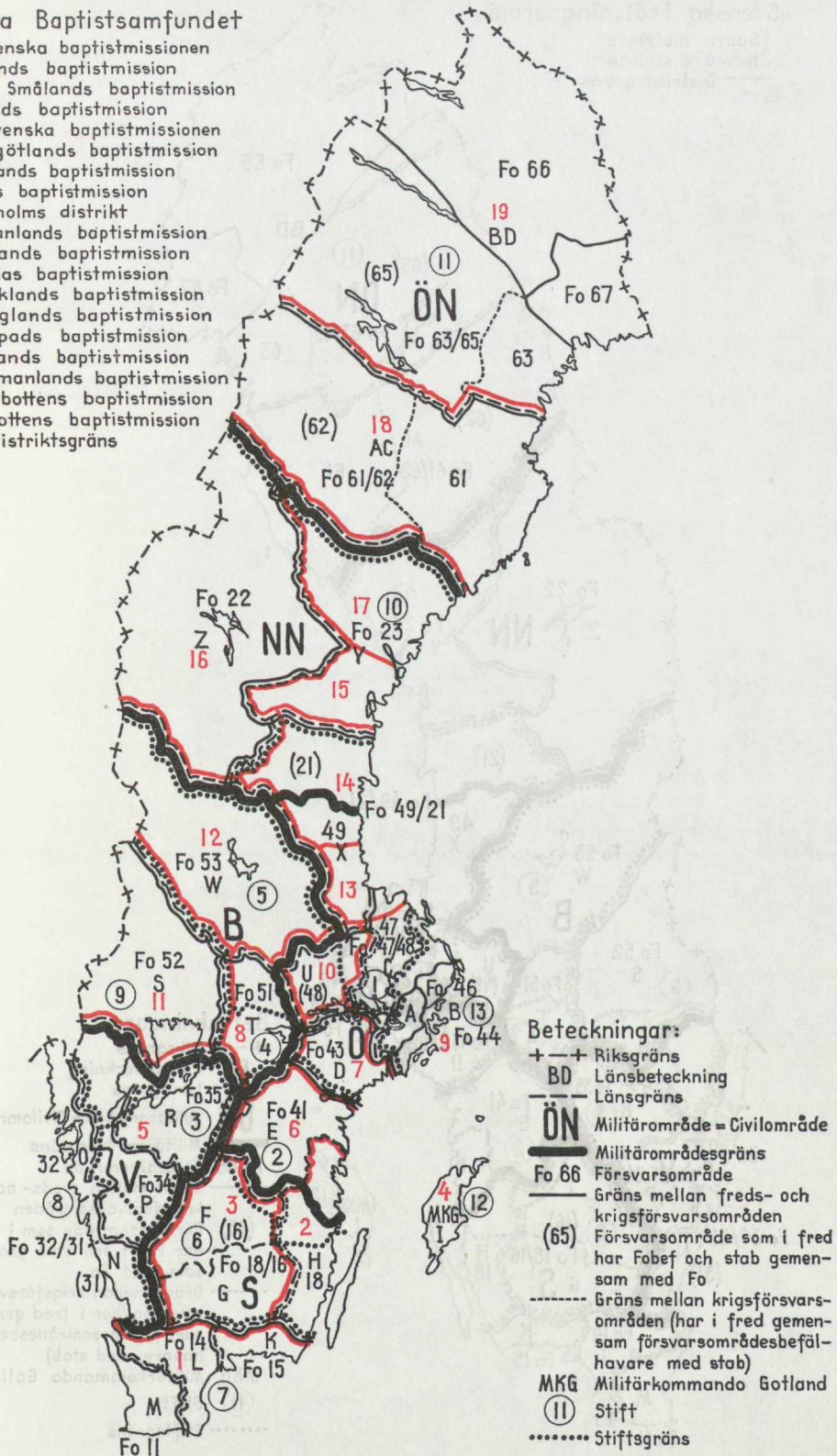
Svenska Alliansmissionen

- 1 Första distriktet
 2 Andra distriktet
 3 Tredje distriktet
 4 Fjärde distriktet
 — Distriktsgräns

Svenska Baptistsamfundet

- 1 Sydsvenska baptistmissionen
- 2 Smålands baptistmission
- 3 Norra Smålands baptistmission
- 4 Gotlands baptistmission
- 5 Västsvenska baptistmissionen
- 6 Östergötlands baptistmission
- 7 Sörmlands baptistmission
- 8 Närke's baptistmission
- 9 Stockholms distrikt
- 10 Västmanlands baptistmission
- 11 Värmlands baptistmission
- 12 Dalarnas baptistmission
- 13 Gästriklands baptistmission
- 14 Hälsinglands baptistmission
- 15 Medelpads baptistmission
- 16 Jämtlands baptistmission
- 17 Ångermanlands baptistmission
- 18 Västerbottens baptistmission
- 19 Norrbottens baptistmission
- Distriktsgräns

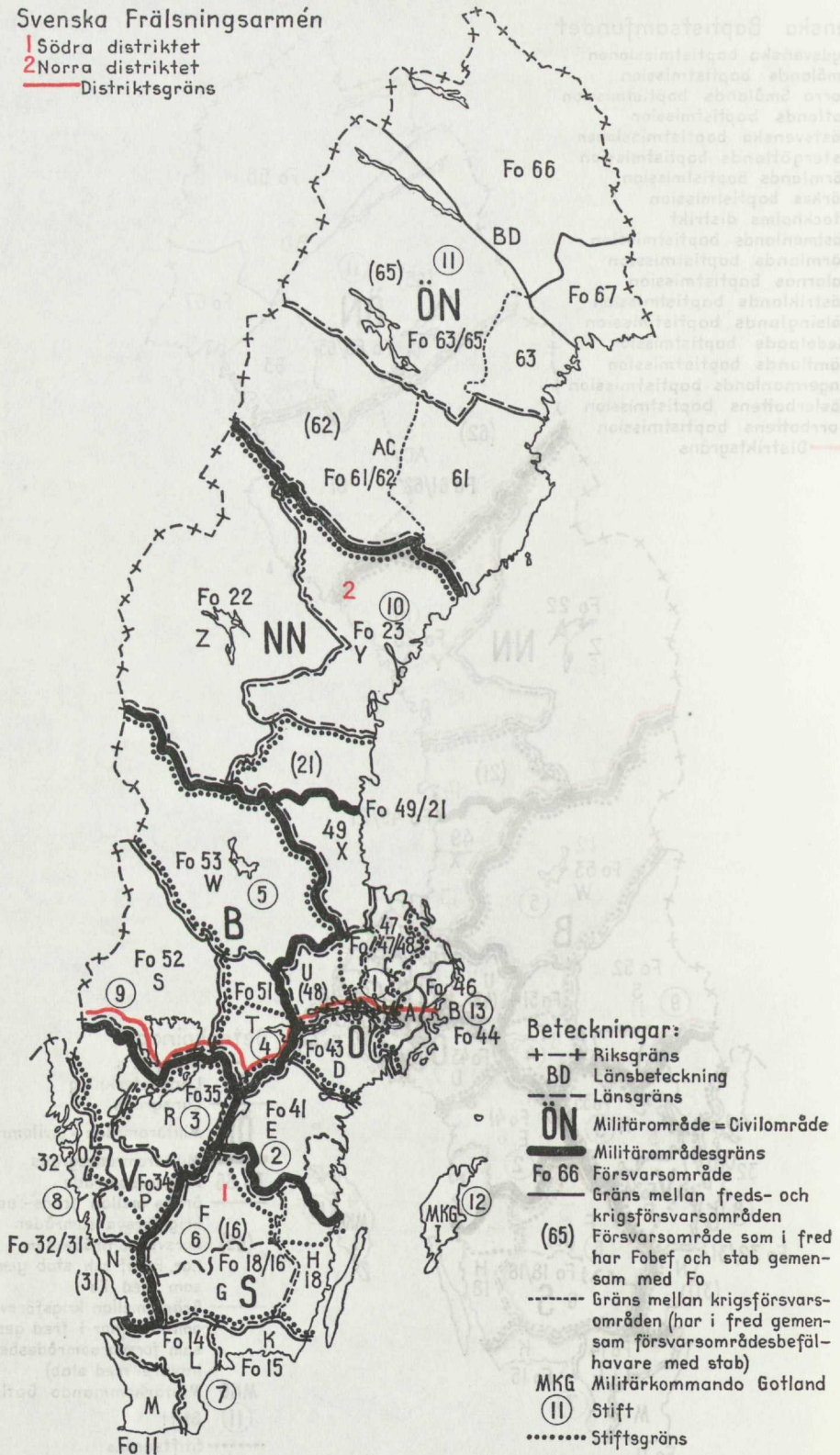

Beteckningar:

- + + + Riksgräns
- BD Länsbeteckning
- — — Länsgräns
- ÖN Militärområde = Civilområde
- — — Militärområdesgräns
- Fo 66 Försvarsområde
- — — Gräns mellan freds- och krigsförsvarsområden
- (65) Försvarsområde som i fred har Fo bef och stab gemensam med Fo
- — — Gräns mellan krigsförsvarsområden (har i fred gemensam försvarsområdesbefälhavare med stab)
- MKG Militärkommando Gotland
- II Stift
- Stiftsgräns

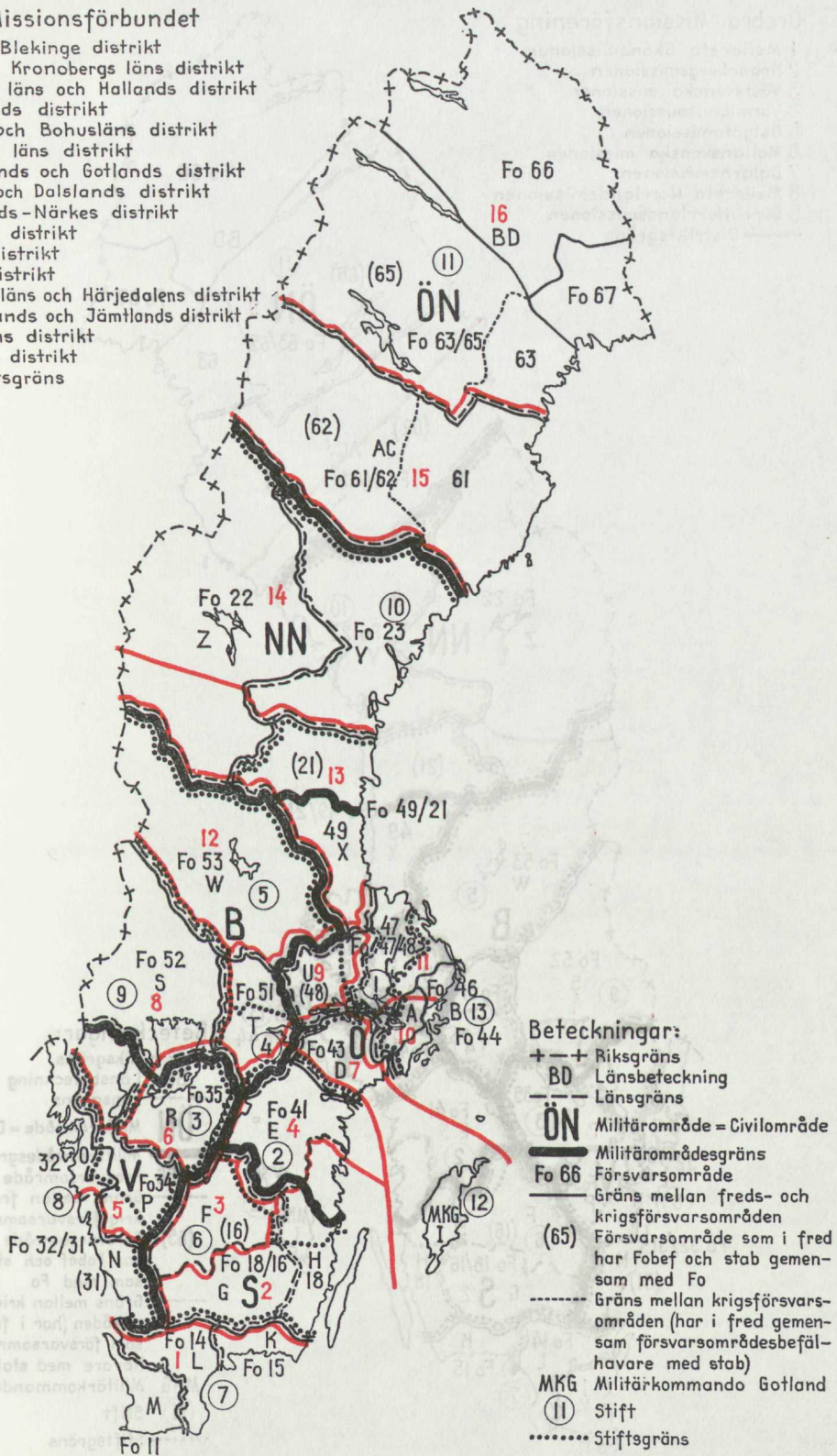
Svenska Frälsningsarmén

- 1 Södra distriktet
2 Norra distriktet
— Distriktsgräns

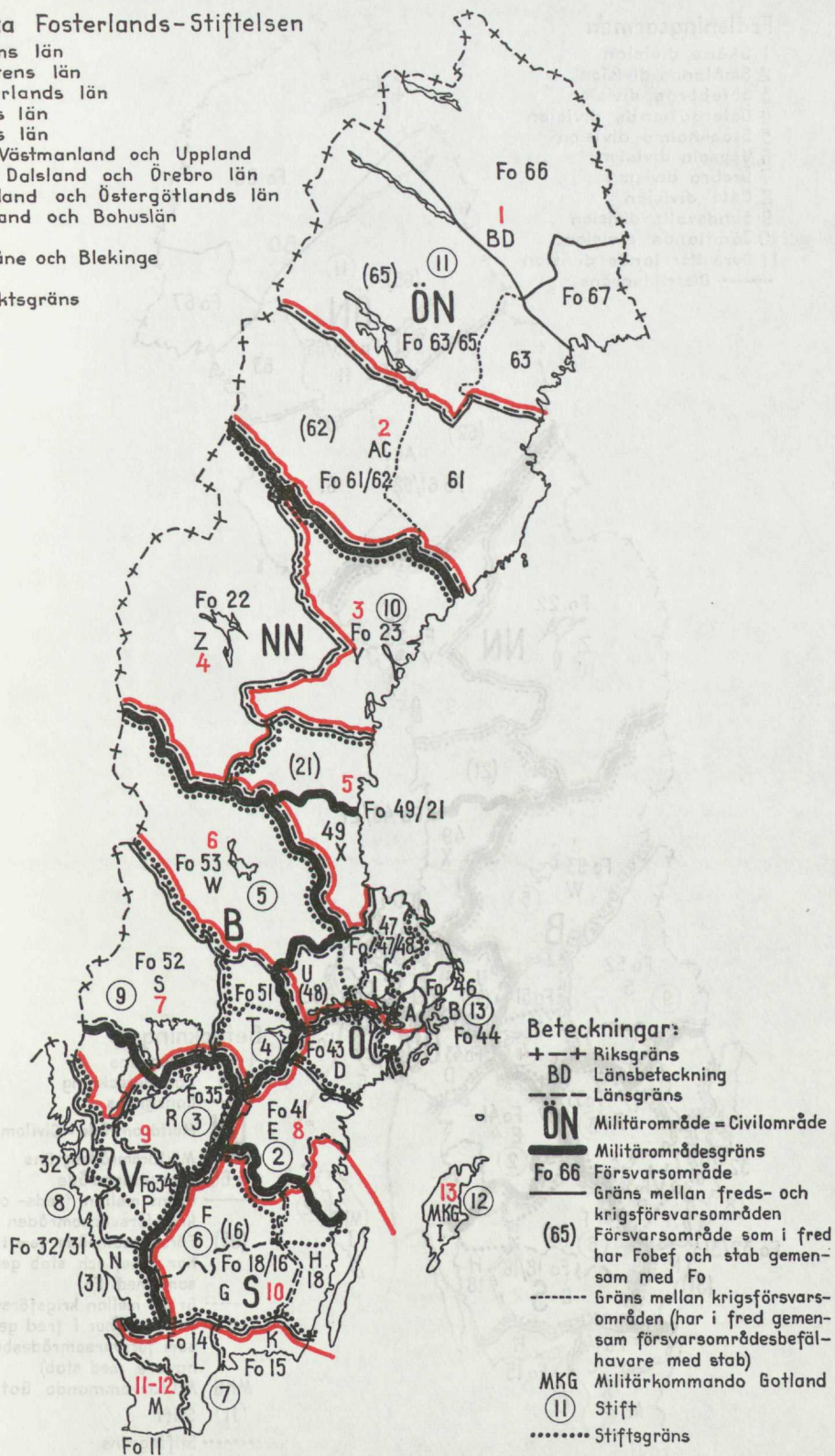
Svenska Missionsförbundet

- 1 Skåne och Blekinge distrikt
 - 2 Kalmar och Kronobergs läns distrikt
 - 3 Jönköpings läns och Hallands distrikt
 - 4 Östergötlands distrikt
 - 5 Älvsborgs och Bohusläns distrikt
 - 6 Skaraborgs läns distrikt
 - 7 Södermanlands och Gotlands distrikt
 - 8 Värmlands och Dalslands distrikt
 - 9 Västmanlands-Närkes distrikt
 - 10 Stockholms distrikt
 - 11 Upplands distrikt
 - 12 Dalarnas distrikt
 - 13 Gävleborgs läns och Härjedalens distrikt
 - 14 Västernorrlands och Jämtlands distrikt
 - 15 Västerbottens distrikt
 - 16 Norrbottens distrikt
- Distriktsgräns

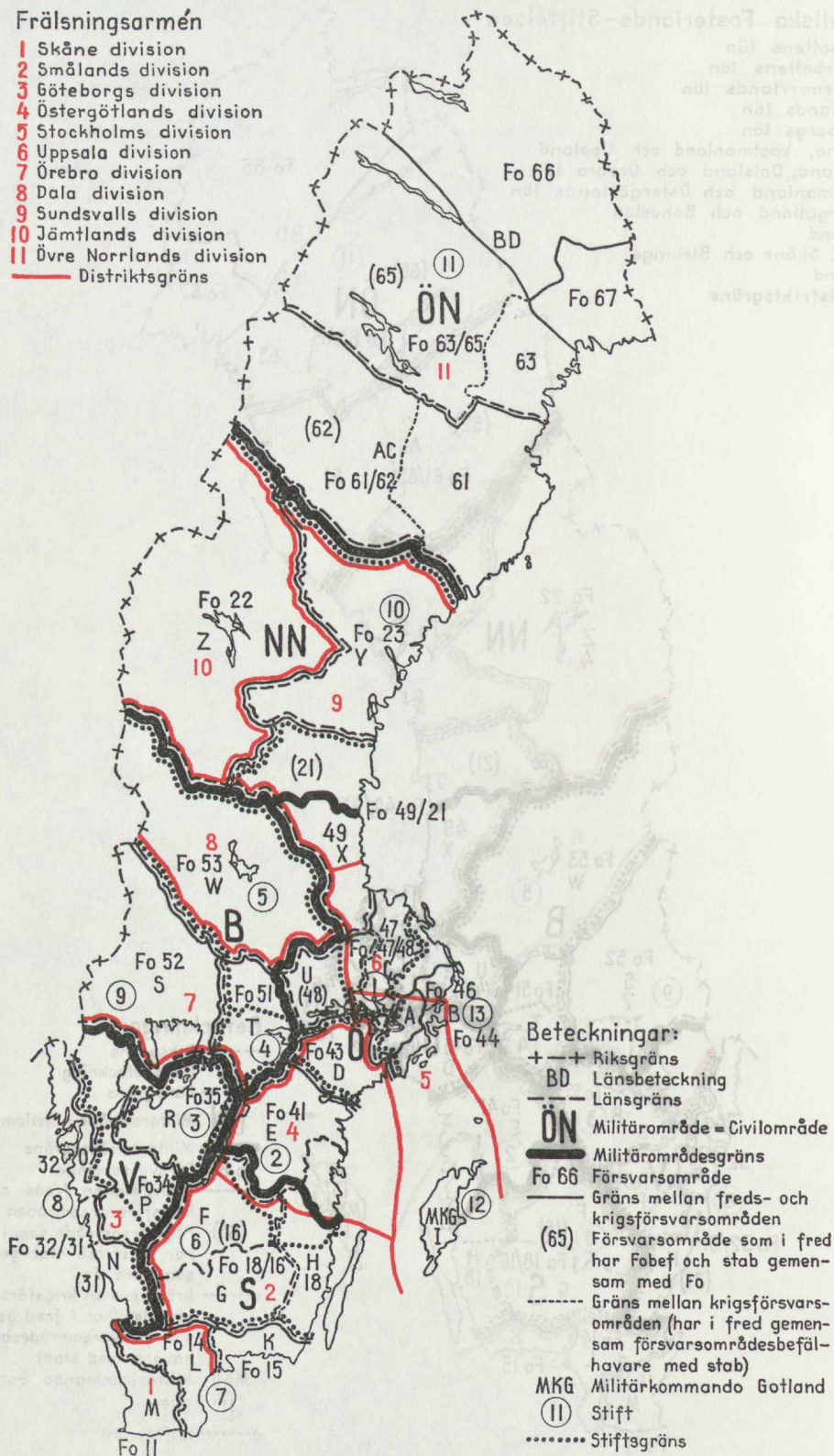
Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen

- 1 Norrbottens län
 - 2 Västerbottens län
 - 3 Västernorrlands län
 - 4 Jämtlands län
 - 5 Gävleborgs län
 - 6 Dalarna, Västmanland och Uppland
 - 7 Värmland, Dalarna och Örebro län
 - 8 Södermanland och Östergötlands län
 - 9 Västergötland och Bohuslän
 - 10 Småland
 - 11 och 12 Skåne och Blekinge
 - 13 Gotland
- Distriktsgräns

Frälsningsarmén

- 1 Skåne division
 - 2 Smålands division
 - 3 Göteborgs division
 - 4 Östergötlands division
 - 5 Stockholms division
 - 6 Uppsala division
 - 7 Örebro division
 - 8 Dala division
 - 9 Sundsvalls division
 - 10 Jämtlands division
 - 11 Övre Norrlands division
- Distriktsgräns

Beteckningar:

- + - + Riksgräns
- BD Länsbeteckning
- Länsgräns
- ÖN Militärområde = Civilområde
- Militärområdesgräns
- Fo 66 Försvarsområde
- Gräns mellan freds- och krigsförsvarsområden
- (65) Försvarsområde som i fred har Fobef och stab gemensam med Fo
- Gräns mellan krigsförsvarsområden (har i fred gemensam försvarsområdesbefälhavare med stab)
- MKG Militärkommando Gotland
- Ⓜ Stift
- Stiftsgräns

Exempel på formulär för beredskapsplan.

Då formuläret slutligen trycks, måste erforderligt utrymme tillkomma för anteckningar

EXEMPEL EJ HEMLIGT

HEMLIG

jämlikt 4 § lagen 1937: 249

Beredskapsplan

för

----- församling¹ (pastorat)----- kontrakt²

A. Anvisningar för planens upprättande

A I. Allmänna anvisningar

A II. Av andra myndigheter uppgjorda planer, som berör församlingens verksamhet i krig

B. Planer, som skall upprättas

B. I. *Krigsuppgiftsförteckning* (församlingens/kontraktets uppgifter i krig samt hur församlingens/kontraktets ordinarie arbetsuppgifter skall fördelas vid övergång till krigsorganisation)B. II. *Krigsorganisationsplan* (församlingens/kontraktets krigsorganisation)B. III. *Krigsplaceringsplan* (med förteckning på personer, som skall tjänstgöra i olika befattningar i församlingens/kontraktets krigsorganisation)B. IV. *Alarmeringsplan* (hur den krigsplacerade personalen skall larmas)B. V. *Åtgärdskalender*B. VI. *Materieförteckning och packningsplan*

Upprättad / 19 av
Kyrkoherde

Granskad / 19 av
Kontraktspastor

Efter samråd med länsstyrelsen och kontaktmannen för övriga trossamfund fastställs planen utan ändringar med ändringar enligt bilagd PM (stryk det icke tillämpliga)

Den / 19 .
.....
Biskop

Anm ¹ jämte församlingar (motsv) tillhörande övriga trossamfund inom församlingen

² jämte församlingar (motsv) tillhörande övriga trossamfund inom kontraktet

A. ANVISNINGAR FÖR PLANENS UPPRÄTTANDE

Nedanstående föreskrifter och av andra myndigheter uppgjorda planer, som berör församlingens (kontraktets) verksamhet i krig, måste bl a studeras och uppgifterna inhämtas innan beredskapsplanen för församlingen (kontraktet) utarbetas. De utgör grund för planen.

Planen för församling (pastorat) upprättas i två exemplar. Sedan planen fastställts förvaras ett ex på pastorsexpeditionen och ett hos kontraktspresten. Kontraktsprestens plan förvaras i ett ex hos kontraktspresten och i ett hos biskopen.

Blanketter rekvideras från domkapitlets expedition.

A I. Allmänna anvisningar finns:

- 1) i lagen 3/6 1960 (SFS nr 513) om beredskapstillstånd
- 2) i beredskapskungörelsen 3/6 1960 (SFS nr 515)
- 3) i Kungl Maj:ts beredskapscirkulär 1/12 1961 (Hemligt. Tillställs biskopen)

A II. Av andra myndigheter uppgjorda planer, som berör församlingens (kontraktets) verksamhet i krig

Svar på nedanstående frågor, som berör församlingen (kontraktet), antecknas på särskilda blad.

1. Om församlingen (kontraktet) skall utrymmas, bl a

Plan	Närmare upplysningar och samråd inhämtas hos
a) Vilka kategorier skall bortflytta? (Vid beredskapsutrymning? Vid slutlig utrymning? När? Hur många? Hur (exempelvis utrymning till en början till genomgångsområde för senare fortsatt transport)? Vart?	Länsstyrelsen ¹
b) Vilka kategorier skall icke bortflytta (ex vissa industrier m fl)	»
c) Vilka kategorier enligt a) och b) behöver särskild hjälp av själavårdspersonal? Ungefärligt antal och avsedd uppehållsplats?	»
d) Vem svarar för utrymningen på orten (namn, adress)?	»
e) Var finns befolkningsskyddsrum?	»
f) Vilka gudstjänstlokaler m m tillhöriga svenska kyrkan finns inom pastoratet (kontraktet)?	
g) Vilka gudstjänstlokaler m m tillhöriga övriga trossamfund finns inom pastoratet (kontraktet)?	Kontaktmannen m m för övriga trossamfund
h) Hur skall gudstjänstlokaler enligt f) och g) användas i krig?	
Är de rekvirerade för annat ändamål än i fred?	Länsstyrelsen ¹
Hur skall de skyddas (mörkläggnings, tillsyn m m)?	Länsstyrelsen ¹
Hur skall de skyddas med hänsyn till konstvärde m m?	Landsantikvarien ¹
Hur kan gemensamhetsbruk förberedas?	Kontaktmannen för övriga trossamfund

¹ Inhämtas i regel kontraktvis. I vissa fall kan uppgifter erhållas hos kommunalnämnd eller kommunal beredskapsnämnd.

Plan	Närmare upplysningar och samråd inhämtas hos
<p>i) Hur skall kyrkans värdefulla inventarier skyddas? På platsen? Undanförsel (hur, emballage, transport, vart)? Fotografering?</p> <p>j) Hur skall förfaras med kyrkböcker, församlingsliggare, arkivalier etc?</p> <p>k) Hur är tillgång och belägenhet på t ex gravkapell, krematorier, samlingsplatser för döda i katastrofsituationer, kistor, begravningsplatser etc?</p> <p>l) Var kan hjälp med grävmaskiner etc erhållas?</p> <p>m) Vilken personal disponeras i fred för exempelvis själavård, kyrkliga förrättningar, lokalernas skötsel, dödas omhändertagande, gravsättning m m, m m?</p> <p>Hur disponeras denna personal i krig? Vilka inkallas, vilka ingår i hemvärn, civilförsvar o s v? Vilka utrymmer?</p> <p>Vilka blir kvar? Räcker dessa eller måste särskilda åtgärder vidtas för att tillgodose personalbehovet?</p> <p>m) Hur skall församlingens (kontraktets) verksamhet bedrivas? Vem övertar verksamheten på platsen? Hur skall övriga samfunds verksamhet bedrivas?</p> <p>n) Var skall pastorsexpedition finnas på orten? Var skall annex förberedas? Vad skall medtas? Hur ordna transport etc?</p>	<p>Landsantikvarien¹</p> <p>Landsarkivarien Kommunalnämnden (motsv) eller kommunal beredskapsnämnd, kyrkogårdsförvaltning m fl</p> <p>»</p> <p>Kontaktmannen för övriga trossamfund, begravningsentreprenörer, kyrkogårdsförvaltning m fl</p> <p>Personalen tillfrågas</p> <p>Länsstyrelsen, länsarbetsnämnden¹</p> <p>Kyrkoråd, kontaktmannen för övriga trossamfund m fl</p> <p>Kyrkoråd, kommunalnämnden (motsv) eller kommunal beredskapsnämnd¹</p>

2. Om församlingen (kontraktet) skall motta utrymda, bl a

Plan	Närmare upplysningar och samråd inhämtas hos
<p>a) Vilka kategorier skall inkvarteras? När? Hur länge (exempelvis i genomgångsområde blir inkvarteringen endast någon vecka)?</p> <p>b) Var skall de utrymda inkvarteras (i vilka delar av församlingen etc? Hos enskilda? I skolor etc)?</p> <p>c) Personal som behöver särskild hjälp av själavårdspersonal (beredskapssjukhus, sjukstugor, pensionärshem, internat etc). Antal, adresser m m?</p>	<p>Länsstyrelsen¹</p> <p>»</p> <p>»</p>

¹ Inhämtas i regel kontraktssvis. I vissa fall kan uppgifter erhållas hos kommunalnämnd eller kommunal beredskapsnämnd.

Plan	Närmare upplysningar och samråd inhämtas hos
<p>d) Vem svarar för inkvarteringen på orten? (Civilförsvarschefens — i förekommande fall distriktschefens eller civilförsvarsombudets — namn och adress, roteombudens namn och adress)? Vem inom kommunen svarar för de inkvarterade sedan inkvarteringen genomförts?</p> <p>e) Var finns större skyddsrum etc?</p> <p>f) Vilken verksamhet är planlagd på orten (industri, skolor etc)?</p> <p>g) Vilka gudstjänstlokaler m m tillhöriga svenska kyrkan finns inom pastoratet (kontraktet)?</p> <p>h) Vilka gudstjänstlokaler m m tillhöriga övriga trossamfund finns inom pastoratet (kontraktet)?</p> <p>i) Hur skall gudstjänstlokaler enligt g) och h) användas i krig? Är de rekviderade för annat ändamål än i fred? Hur skall de mörkläggas, skyddas etc? Hur skall de skyddas med hänsyn till konstvärde m m? Hur kan gemensamhetsbruk förberedas?</p> <p>j) Hur skall kyrkans värdefulla inventarier skyddas? På platsen? Undanförsel?</p> <p>k) Hur skall förfaras med kyrkböcker, arkivalier etc?</p> <p>l) Hurudan är tillgång och belägenhet på tex gravkapell, krematorier, samlingsplatser för döda i katastrofsituationer, kistor, begravningsplatser etc?</p> <p>m) Var kan hjälp med grävmaskiner etc erhållas?</p> <p>n) Vilken personal disponeras i fred för exempelvis själavård, kyrkliga förrättningar, lokalernas skötsel, dödas omhändertagande, gravsättning m m, m m?</p> <p>Hur disponeras denna personal i krig? Vilka inkallas, vilka ingår i hemvärn, civilförsvar osv? Vilka tillkommer?</p> <p>Räcker dessa eller måste åtgärder vidtas för att tillgodose personalbehovet?</p> <p>o) Hur skall församlingens (kontraktets) verksamhet bedrivas? (Antalet invånare två- eller tredubblas)</p> <p>Skall annex ordnas för utrymd församlings pastorsexpedition m m? Hur skall övriga samfunds verksamhet bedrivas?</p>	<p>Länsstyrelsen¹</p> <p>»</p> <p>»</p> <p>Kontaktmannen för övriga trossamfund</p> <p>Länsstyrelsen¹</p> <p>»</p> <p>Landsantikvarien</p> <p>Kontaktmannen för övriga trossamfund</p> <p>Landsantikvarien</p> <p>Landsarkivarien</p> <p>Kommunalnämnden (motsv) eller kommunal beredskapsnämnd</p> <p>»¹</p> <p>Kontaktmannen för övriga trossamfund, begravningsentreprenörer, kyrkogårdsförvaltning m fl</p> <p>Personalen tillfrågas</p> <p>Länsstyrelse, länsarbetsnämnd¹</p> <p>Kyrkoråd, kontaktmannen för övriga trossamfund m fl</p> <p>Kommunalnämnden (motsv) eller kommunal beredskapsnämnd</p>

¹ Inhämtas i regel kontraktssvis. I vissa fall kan uppgifter erhållas hos kommunalnämnd eller kommunal beredskapsnämnd.

B. PLANER, SOM SKALL UPPRÄTTAS

B I. Krigsuppgiftsförteckning

(Här anges församlingens/kontraktets uppgifter i krig samt hur ordinarie arbetsuppgifter skall fördelas vid övergång till krigsorganisation).

— — — — — församling (kontrakt) skall i krig eller under andra motsvarande förhållanden (kvarstanna? flytta till? sammanföra verksamheten med?) — —

Handha följande uppgifter:

I förhållande till i fred *tillkommer följande uppgifter:*

I förhållande till i fred *bortfaller (nedläggs) följande uppgifter:*

I förhållande till i fred *överflyttas följande uppgifter till:*

B II. Krigsorganisationsplan

För att lösa församlingens (kontraktets) uppgifter i krig enligt B I. behövs personal, lokaler m m. Behoven och deras tillgodoseende redovisas i krigsorganisationsplanen.

1. Självvård

a) Självvårdspersonal för ordinarie uppgifter i församlingen.

(Exempel: För kyrkobokföring och självvård av upptill 5 000 personer beräknas en präst. Därutöver beräknas en präst per 3 000 inv. För övriga trossamfund beräknas en pastor per 500—1 000 medlemmar)

b) Självvårdspersonal som får ny uppgift (uppgiften anges)

inom församlingen (kontraktet, stiftet):

i genomgångsområde (under viss tid):

i annan församling(kontrakt, stift):

2. Pastorsexpedition, lokaler för jourtjänst m m

Uppgift:

Lokal(er):

Utrustning för lokalen:

Personal för expeditionens drivande:

3. Annex i anslutning till — — —

Uppgift:

Lokal(er):

Utrustning för lokalen:

Personal för expeditionens drivande:

4. *Gudstjänstlokal(er)*¹

- a) Svenska kyrkans: Rymmer i fred:²
- b) Övriga trossamfunds: Rymmer i fred:²
- c) Av i a)—b) nämnda lokaler beräknas följande bli ianspråktagna för totalförsvarsändamål:

5. *Kyrkobokföring*

Uppgiften omfattar:

Lokaler:

Utrustning (bl a erforderliga handlingar):

Personal:

Arkivalier förvaras:

6. *Gravtjänst*

Uppgiften omfattar:

- a) Begravningsplats(er) och reservbegravningsplatser. (Varje område anges för sig med tillgänglig kapacitet).
- b) Identifiering
- Personal för identifiering:

Kapacitet:

- c) Personal för omhändertagande av döda
(Kontrakt med lokala begravningsentreprenörer)

- d) Uppsamlingsplats för döda

Var?

Kapacitet:

Planläggs, ordnas och betjänas av:

- e) Personal (firmor) för tillverkning av kistor:

¹ Varje lokal redovisas.

² Med hänsyn till risken för anfall och tillgången på skyddsrum i kyrkans närhet kan antalet gudstjänstbesökare behöva begränsas i krig.

Kapacitet:

Kistor i lager:

f) Personal för transporter (åkare):

Kapacitet:

g) Personal (maskiner) för gravöppning:

Kapacitet:

h) Personal m m för registrering (karta, gravlängder m m) av gravsatta:

Personal m m för anmälan av gravsatta:

i) Krematorier:

Kapacitet:

Personal för skötsel:

j) Personal för förmedlande av dödsbud m m:

B III. Krigsplaceringsplan

Förteckning på personer som skall tjänstgöra i olika befattningar i församlingens (kontraktets) krigsorganisation.

1. Personal som disponeras i fred

Personal	Antal i fred	Erfordras i krig	Disponibel endast efter särskild åtgärd (Ja eller Nej) ¹	Erforderliga åtgärder ¹ klara / 19	+ — ²
1. <i>Präster i svenska kyrkan:</i> Präster: Emeriti: Venia: etc 2. <i>Pastorer i övriga trossamfund:</i> 3. <i>Personal för administrativ verksamhet:</i> (bl a för kyrkobokföring m m) 4. <i>Personal för kyrkomusikverksamhet:</i> 5. <i>Kyrkväktare m fl:</i> 6. <i>Gravtjänstpersonal.</i> ³ 7. <i>Personal för krematorier m m:</i> 8. <i>Personal för annan verksamhet:</i> (Diakoner, diakonissor m fl)					

¹ Exempelvis uppskov, tjänsteförlängning, bortflyttningsförbud, frivilligt åtagande etc.

² Överskott (+) resp underskott (—) förtecknas här och anmäls till närmast högre myndighet för att möjliggöra utjämning.

³ Lämpligast: firmor med personal och fordon.

2. Krigsplaceringsplan

Personal, som skall krigsplaceras, redovisas nedan

Kategori	Namn	Adress Tfn	Bil nr	För kyrklig verksamhet ianspråktagen genom ¹	Uppgiften skriftligen delgiven / 19
1. <i>Präster i svenska kyrkan</i>					
2. <i>Pastorer i övriga trossamfund</i>					
3. <i>Personal i administrativ verksamhet</i>					
4. <i>Personal för kyrkomusikverksamhet</i>					
5. <i>Kyrkväktare m fl</i>					
6. <i>Gravtjänstpersonal</i>					
7. <i>Personal för kreatorier m m</i>					
8. <i>Personal för annan verksamhet</i>					

¹ Exempelvis frivilligt avtal, tjänsteförlängning, uppskov, befrielse från civilförvarstjänstgöring e d.

B IV. Alarmeringsplan

Utvisande hur den krigsplacerade personalen skall larmas

- a) i fred, under beredskap etc
- b) i krig

B V. Åtgärdskalender**I. Förberedelser****1. Personal**

Åtgärder vidtas för att möjliggöra att oundgängligen erforderlig personal kan disponeras för kyrkoberedskapsändamål (frikallelse, tjänsteförlängning, tjänsteplikt, bortflyttningsförbud etc) och för att ge personalen utbildning och information.

2. Firmor

Erforderliga kontrakt sluts med begravningsentreprenörfirmor m fl enligt anvisningar från överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap.

3. Lokaler

Åtgärder för skydd m m av lokaler som icke längre skall användas.

Åtgärder för anskaffning av nya lokaler.

Besiktningssinstrument, kontrakt (ev rekvisition genom länsstyrelse).

Skyddsrum? Radiaskydd?

Ved, mörkläggningsmateriel, reservbelysning, brandmateriel, förläggingsmateriel.

Överenskommelser om gemensamhetsbruk.

Samband på telefon. (Telefonadresser till över- och underordnade myndigheter samt civilförsvar och hemvärn).

4. Utrustning

Fordon (bilar, cyklar), drivmedel, expeditjonsmateriel, förläggingsförnödenheter, förplägnad och annat för verksamheten erforderligt.

Packlådor för viss materiel (plastskydd mot fukt).

Penningförskott.

Uttransporten av materielen ombesörjs av -----

När? -----

Med vad (fordon, drivmedel, förare)? -----

Erforderlig materiel anskaffas: När?

Av vem?

På vems order?

Anbringas när?

På vems order?

5. Samråd

Samråd tas i erforderlig utsträckning med civila och militära myndigheter. (Länsstyrelse och försvarsområdesbefälhavare)

6. Krigsplacering

All personal skall erhålla besked om sin krigsplacering.

7. Kontroll

Planerna skall överses årligen eller oftare om så erfordras. Den årliga översynen skall bestyrkas. Kontrollen utövas av ansvariga och överordnade myndigheter.

8. Tystnadsplikt

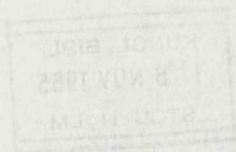
Tystnadsplikt gäller ifråga om myndigheternas krigsorganisation och krigsplanläggning.

II. Beredskap och krig

Bestämmelser härom har meddelats genom Kungl Maj:t beredscapscirkulär 1/12 1961 (hemligt) till biskop (domkapitel).

B VI. Materieförteckning och packningsplan

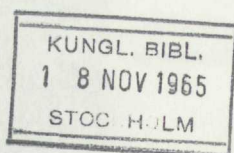
Materiel (inklusive pärmar m m) som skall medföras vid utrymning och sättet härför.

Översyn verkställd¹

Datum	Verkställd ändring	Bestyrkes av den som gjort ändringen

¹ Enligt Kungl Maj:t beredscaps-cirkulär skall myndighet hålla planerna aktuella och överse desamma årligen eller oftare om så erfordras. Den årliga översynen skall bestyrkas.

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1965

1. Transportekonomisk forskning i Norden.
3. Enkelte mellomriksveger mellom Norge og Sverige.
4. Forskning af international politik.
5. Afro-asiatiske studier i Norden.
6. Utbildning av sjukhusadministratörer i Norden.
7. Nordisk forskningskonferens i Helsingfors.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1. Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform [2] Del 2. Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. [3] Del 4. Kap. 7, 8, 9 och 10 i förslaget till regeringsform samt övergångsbestämmelserna. [34] Del 5. Förslaget till riksdagsordning. [37]
Rättegångshjälp. [13]
Godtrosvärk av lösöre. [14]
Fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap. [17]
Fartygs befälhavare. Gemensamt haveri och dispasch. Ansvarsbestämmelser m. m. [18]
Dagstidningarnas ekonomiska villkor. [22]
Ändringar i ensittarlagen m. m. [26]
Pensionsstiftelser II. [41]
Författningsfrågan och det kommunala sambandet. [54]
Radioansvarighetslag. [58]

Utrikesdepartementet

Sveriges sjöterritorium. [1]

Försvarsdepartementet

Soldathemsverksamheten. [52]

Socialdepartementet

Tandvårdsförsäkring. [4]
Institutet för arbetshygien och arbetsfysiologi. [24]
Hälsa- och socialvårdens centrala administration. [49]
Mentalsjukhusens personalorganisation. Del II. Målsättning och utformning. [50]
Barn på anstalt. [55]
Samordnad rehabilitering. Del 3. Rehabiliteringsinsatser i näringslivet. [57]

Kommunikationsdepartementet

Skånes och Hallands vattenförsörjning. [8]
Friluftslivet i Sverige. Del II. Friluftslivet i samhällsplaneringen. [19]
1960 Års radioutredning. 1. Radions och televisionens framtid i Sverige I. Bakgrund och förutsättningar, programfrågor. Organisations- och finansieringsfrågor. [20] 2. Radions och televisionens framtid i Sverige II. Bildnings- och undervisningsverksamhet. Forskningsfrågor. [21]
Vägmärken. [33]
Nykterhet i trafik. [35]

Körkortet och trafikutbildningen. [42]

Statens trafikverk. [43]

Radiolog. [46]

Statens vägverk. [47]

Arbetstid och arbetsinspektion för vägtrafiken. [48]

Finansdepartementet

Måttenheter. [5]

Uppbördsfrågor. [23]

Nytt skattesystem. Remissyttranden. [28]

Ecklesiastikdepartementet

Antikvitetskollegiet. [10]

1963 Års universitets- och högskolekommitté 1. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. [11] 2. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. [12]

De svenska utlandsförsamlingarnas ekonomi. [15]

1960 Års lärarutbildningssakkunniga III. 1. Studieplaner för lärarutbildning. [25] 2. Lärarutbildningen IV: 1. [29] 3. Lärarutbildningen IV: 2. [30] 4. Specialundersökningar om lärarutbildning V. [31]

Fackutbildning i automatisk databehandling. [56]

Kyrklig beredskap. [59]

Jordbruksdepartementet

Ny jordförvärvslag. [16]

1960 Års jordbruksutredning. 1. De svenska jordbruksprodukternas distributions- och marginalförhållanden. [27]

Stöd åt hästaveln. [44]

Handelsdepartementet

Sveriges släktnamn 1965. [36]

Beredskap mot oljeskador. [45]

Inrikesdepartementet

Kommunalrättskommittén VI. Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. [6] VII. Kommunala bolag. [40]

Praktik- och feriearbetsförmedling. [7]

Arbetsmarknadspolitik. [9]

Höjd bostadsstandard. [32]

Affärstidsutredningen. 1. Affärstiderna. Del I. Motiv och lagförslag. [38] 2. Affärstiderna. Del II. Konsumentundersökning. [39]

Gemensamma bostadsförmedlingar. [51]

Polisutbildningen. [53]

IVAR HÆGGSTRÖMS TRYCKERI AB

STOCKHOLM 1965

KUNGL. BIBL.

1 8 NOV 1965